SERVITUTE

A. ASSIS ESPERANÇA

A. ASSIS ESPERANÇA

SERVITUTE

Versiunea românească a cărţii lui A. ASSIS ESPERANÇA reproduce textul portughez original apărut în Editura Guimarães & C-ia, Lisboa, 1948, sub titlul Servidão.

Traducătorul s-a străduit să respecte întocmai stilul autorului, chiar dacă în felul acesta construcţia frazei şi flexiunea unor verbe nu sînt întotdeauna cele mai potrivite topicii limbii noastre. Traducătorul a socotit acest procedeu ca fiind cel mai indicat pentru redarea stilului direct, cu naturaleţea exprimării orale, folosit de autor.

A. ASSIS ESPERANÇA

SERVITUTE

În romînește de VICTOR BERCESCU

Editura pentru Literatură Universală
București 1963

PARTEA ÎNTÎI

I

Deschise ochii tresărind. Nevoia, devenită obişnuinţă, de-a se trezi devreme dispăruse repede, încă din primele zile ale adaptării la programul şi tabieturile acelei case. Împlinea, în dimineaţa aceea, 17 ani. Dacă ar mai fi locuit cu părinţii, n-ar mai fi avut nici o îndoială : ca singur dar pentru aniversare ar fi primit mîngîierile pline de amărăciune ale mamei : „Fetiţa mea, nu pot să-ţi dau nici măcar o bluziţă !“ Desigur că aici lucrurile se vor petrece cu totul altfel : va vedea cum se comportă în asemenea ocazii oamenii bogaţi faţă de cei pe care-i au în grija lor. Dacă nu i-ar fi teamă de mustrările naşei, care-i va reaminti, aşa ca totdeauna, de răspunderile ei de femeie serioasă, în toată firea — atît de precoce părea — ar fi cerut să i se dea o păpuşă. Un vis purtat în suflet încă din copilărie şi pe care nu reuşise să-l amăgească decît cu păpuşi din cîrpe : le făcea din fuste vechi, cu o curmătură adîncă în locul unde ar fi trebuit să fie gîtul, şi cu încă una, la mijloc, în chip de cordon. Şi, lipsită de toate — parcă şi de sentimente — şi-ar fi continuat viaţa aşa de n-ar fi ajuns să ocupe în casa asta rîvnitul loc de fiică adoptivă, loc creat anume pentru ea ; rolul era destul de greu, atît de greu, încît de multe ori era nevoită să-şi înfrîneze revoltele, amintindu-şi că voia să fie, cu orice preţ, cineva.

Trecuseră trei luni din noua ei viaţă. Fie pentru că avusese ocazia, şi nu o singură dată, să ghicească, din bucătăriile sau coridoarele caselor bogate prin care se ducea să deretice mamă-sa, luxul şi confortul din celelalte încăperi, fie, după cum pretindea naşul, om înţelept — şi ea învăţase pe dinafară spusele lui, cuvînt cu cuvînt, cînd începuse să se cunoască mai bine — datorită „calităţilor tale de a te adapta şi uşurinţei cu care prinzi şi înţelegi totul", nu fusese uluită atunci cînd i se deschiseseră toate uşile acelei case de oameni bogaţi : visurile şi presupunerile ei se tranformau aici în realitate. O singură surpriză : acolo unde erau două robinete, prin unul curgea apă caldă.

La sfîrşitul primei săptămîni ajunsese chiar să surîdă amintindu-şi de entuziasmul ce-l arătase la început văzînd confortul acelei camere „atît de mari şi numai pentru mine". Era făcută pentru toate astea... Erau date uitării frigul nopţilor reci, rogojina pusă direct pe pămînt — în loc de pat — pentru ea şi fraţii săi, cele două „cuverturi din zdrenţe" — drept pături calde — şi jurnalele pe care le punea mamă-sa între ele. Acum era stăpînă pentru totdeauna pe un pat impunător, împodobit cu tot felul de perne. Atît erau de înmiresmate şi de proaspete cearceafurile, că avea de multe ori îndemnul să se înfăşoare cu ele din cap pînă-n picioare ; îşi amintea şi acum de săptămîna în care dorea ca noaptea să se apropie cît mai repede, cînd născocea tot felul de motive ca, pe înserat, să revină adesea în odaie, să privească toate lucrurile pe îndelete, să guste totul mai din plin.

„Dar oglinzile ?" Niciodată nu se va mai apleca peste bazine şi nu se va mai chinui să umple ciuberele cu apă ca să-şi poată privi chipul în ele atunci cînd i se întîmpla să audă că se făcea pe zi ce trece tot mai frumoasă. Acum avea în odaie destule oglinzi şi, în plus, pe cea de la garderob, în care şi-ar vedea tot corpul dacă nu i-ar fi ruşine să se admire goală. O putea face zilnic la baie. Asta era însă altceva : în baie nu se dezbrăca special ca să se privească.

Lunecă molatic din pat, pentru a surîde apoi unei amintiri dureroase : Asta îi făcea atîta plăcere...

Se înfăşură în cearceaf. Anul trecut pe vremea asta era afară, la cîmp, bătînd drumurile. Îi plăcea să iasă întotdeauna devreme, după ce-i plecau părinţii la lucru. Aerul curat al dimineţii îi întărea dorinţa de viaţă şi speranţele în fericire. Avea grijă de fraţii rămaşi în seama ei, dîndu-şi silinţa să fie spălaţi şi curat îmbrăcaţi. Din cauza firii ei nesupuse şi veşnic nemulţumite, vecinele o porecliseră Maria-Băieţoiul ; dar ea avea pretenţia să se impună şi să le dezmintă, de fiecare dată, arătîndu-se cît mai atentă şi mai grijulie. Sosea momentul să se îmbrace. Bombănea : bluza prost croită şi fusta largă, bine strînsă la mijloc, urîtă şi grea, îi făceau trupul dizgraţios...

Răbdau cu toţii de foame, pentru că mîncarea nu le ajungea de la o masă la alta, iar bucăţica de mămăligă o păstrau pentru alte ocazii. Vara era uşor : putrezeau pe jos atîtea fructe, că puteau lua oricît ar fi vrut. Le era frică doar de cîini. Nu ştiau că şi lor li-e foame, şi nu era chip să-i potolească. Iarna situaţia se înrăutăţea : pîine uscată şi ce le mai aducea mama sau ce-i trimitea să agonisească de prin casele pe unde lucra ea. Cum nu-i plăcea să primească de pomană, cînd era mică, se oferea să facă, în schimb, felurite servicii. O revolta felul în care erau trataţi cei care cerşeau. Dacă oamenii îi acceptau serviciile trimiţînd-o pînă la Vila sau chiar mai departe şi o plăteau prost, începea să bombăne : „Ce să fac cu doi *tostoēs* [1] ?“ Şi cînd voiau să-i răsplătească truda cu resturi de mîncare : „Dar fraţii mei ? Au fost cu mine, ce, ei nu mănîncă ? Am pierdut două ore !“

Pentru că toată lumea o socotea năzuroasă şi rea de gură, se hotărî să nu le mai facă nici un serviciu. Cînd fraţii cei mici plîngeau şi cei mai mari le ţineau isonul, prefera să imite pe celelalte fete de seama ei : fura cucuruzi de brad şi-i vindea din poartă în poartă. Sursă de trai posibilă numai pentru că proprietarii nu-şi puteau păzi pămînturile ; vînzarea aceasta devenea pînă în cele din urmă tot atît de legală ca oricare alt

[1] *Tostão* — monetă portugheză reprezentînd 100 de reali (realul este unitatea monetară).

negoţ. Era însă o treabă obositoare şi riscantă. Dacă oboseala de-a parcurge kilometri întregi şi căratul nu mai contau, exista însă pentru fete primejdia de-a le ieşi în cale vreun seducător, vreun *amarelo*. Multe din ele — dacă ar fi fost să te iei după gura lumii — cădeau la înţelegere cu faunul acela, sau ce-o fi fost el: începeau să se îmbrace mai bine şi se duceau, în cele din urmă, la Vila. Pe ea o însoţeau întotdeauna fraţii mai mari. Aceştia şi pietrele adunate într-un coşuleţ reprezentau cea mai sigură apărare. Şi dacă în drumurile ei se legau de ea ori de fraţi unul sau mai mulţi băieţi mai mari? Se mîndrea că-i ţinteşte cu o mare precizie. Dar cînd a gonit-o intendentul unei case bogate? Pietrele cădeau lîngă el fiindcă nu voise să-l lovească. Dar femeia aceea care-o chemase s-o bată? Amabilă, o invitase în casă. Ea intrase, încrezătoare. Apoi femeia îi spusese: „Ai dat cu pietre în fiul meu numai pentru că l-a plesnit pe mucosul ăla de Chico al tău. Am să te stîlcesc în bătaie!" Leonor fugise, înfruntînd-o din stradă: „Hai, vino-ncoa, vino să-ţi crăp capul!" Nu i-a crăpat capul, în schimb i-a spart un geam de la fereastră.

„Maria-Băieţoiul!"

Se mîndrea şi nu prea de toate apucăturile şi gusturile astea băieţeşti: titirezul, nasturii, jocul de-a maimuţa; dar de unde să-şi găsească prietenii feminine dacă, cu excepţia a două fete din sat, băieţii erau singurii care nu se plictiseau în tovărăşia ei? Totdeauna gata la orice năzbîtii le-ai fi propus, Leonor îi preţuia. O dată pe an, însă, nu-i erau pe plac: în duminica Paştilor. Dis-de-dimineaţă colinda cu fraţii ei şi cu încă vreo cîţiva copii după migdale prin Vila. Respectînd vechile obiceiuri, proprietarii azvîrleau în stradă migdale pe săturate, imediat după ce parohul trecea pe la ei, cu prilejul vizitei ce le-o făcea de Paşti. Era singura ocazie în care putea să mănînce migdale, dar era nevoită să le obţină cu pumnii, îmbrîncindu-se, de la banda de băieţi, bătăioasă şi înfometată. Acestea se uitau însă repede: o dată gîlceava terminată, se găsea întotdeauna cîte unul mai generos care să împartă recolta cu ea. Şi totul se sfîrşea cu bine.

Cu fetele însă nu era acelaşi lucru. Le dispreţuia tovărăşia pentru că îi lăsaseră amintirea unei usturătoare jigniri. La vîrsta de 11 ani, profitînd de lipsa tatălui, lipsă pe care o socoteau cu toţii de lungă durată, îşi convinse mama de absurditatea încăpăţînării lui cînd afirma că nu dorea ca fiica lui să înveţe carte ca să n-ajungă să-i fie ruşine de cei care au făcut-o. Şcoala rămînea departe ; depăşise cu mult vîrsta legiuită şi, cu toate că nu era decît de 9 ani, trebuia să muncească, n-avea timp de şcoală, maică-sa nu-i putea da de mîncare, iar cărţile costau cam trei-patru zile de muncă. Dar existau învăţătoare. Mamă-sa ar fi putut vorbi cu una dintre ele. Leonor ştia bine însă că nu aveau nici orez, nici fasole şi nici găini ca să le dăruiască, dar poate că s-ar fi înţeles cu ele pentru şase mii de reali. Patru sau cinci luni îi erau de ajuns : aşa cum spuneau toţi, ar fi învăţat cît ai clipi din ochi, şi ea tare ar fi vrut să încerce.

Mama îi făcu pe voie. Şi, mai cu rugăminţi, mai cu plocoane, treaba se aranjase : doamna Aninhas, învăţătoarea cea renumită, prima la lucru de mînă şi la catehism, o primi, „cu toate că nu mă ocup decît de persoane curate, prezentabile, educate şi bine îmbrăcate" ; avea să cunoască în sfîrşit valoarea orală a acelor zgîrieturi ciudate, care în viu grai însemnau tot ceea ce o fiinţă dorea să-i spună alteia şi care o făceau să-şi măsoare toată neştiinţa cînd vedea pe cineva smîngălindu-le. Îi bătea inima cînd ciocăni prima dată la uşa profesoarei. Mama o însoţea. Pentru că nu avea servitoare — atît de mici îi erau veniturile — învăţătoarea veni să le deschidă în persoană. „*Senhora* [1] Aninhas, v-o aduc pe Leonor a mea." Cuprinse totul dintr-o privire : masa din clasă, foarte mare, şirurile de scaune scunde, o tablă neagră. „Acuma, vezi cum ai să te porţi. Ţi s-a dus vestea de neastîmpărată."

Era cuminte. Mamă-sa o adusese devreme şi o sfătuise să-i spună doamnei c-ar putea să-i dea puţin ajutor în casă : să mătură, să şteargă praful, în sfîrşit, s-o ajute. Şi ea îi spusese. Doamna nu voi să accepte

[1] Doamnă, în limba portugheză.

asemenea servicii, dar îi dădu în grijă să se ocupe de vesela micului dejun. Primi şi, ca să fie cît mai folositoare, primi şi însărcinarea de a deschide uşa celor ce veneau. Cu fiecare elevă care sosea, era şi mai mulţumită. Erau fetele de la Quinta dos Gerânios, fiica domnului Jacintinho, Margaridinha de la Quinta do Morgado... Le cunoştea numai din vedere şi le invidia cu atît mai mult. „Bună ziua !"

Păreau surprinse c-o găsesc acolo. Cînd începură lecţiile, profesoara îi dădu un caieţel şi-i arătă un loc în fundul clasei. Se îndreptă spre el năucită. Nu stătea la un loc cu colegele ei, dar se afla cu ele în aceeaşi clasă. Se simţea prost şi-i era ruşine cu bluza-i sărăcăcioasă şi cu fusta aceea urîtă. Se simţea însă şi mai umilită din cauza pantofilor scîlciaţi şi a ciorapilor groşi. „Va trebui să am pantofi lustruiţi şi rochii de mătase albastră, strălucitoare, mai frumoase ca ale tuturor !"

Se bucură cînd ultima elevă din ultimul rînd de scaune se ridică să spună lecţia. Are să-i vină şi ei rîndul. Ce-o s-o întrebe ? O strigă şi pe ea.

— Vin numaidecît, doamnă ! Se simţi urmărită de toate privirile ; îndreptîndu-se şi făcînd apel la multlăudata-i îndrăzneală, spuse, totuşi, intimidată : Eu n-am adus cărţi...

— Pe tine, deocamdată, nu te ascult. Şi apoi încet, numai pentru ea : Te-am chemat ca să ai grijă de foc. Sîntem aproape de ora prînzului.

— Eu am crezut...

Se eliberă de povara privirilor, străduindu-se, în acel moment, să-şi ascundă cît mai bine surprinderea. Învăţătoarea zăbovi o clipă. Veni apoi să-i spună, la bucătărie, să se ducă acasă, să vadă de fraţi. Din clasă venea zvon de glasuri şi rîsete. Se duse acasă în fugă, şi tot în fugă se întoarse. Colegele ei se mai distrau încă în recreaţie. Faptul o miră, dar îşi dădu numaidecît seama că-şi luau gustarea acolo. Dacă ar fi rămas şi ea, s-ar fi apropiat mai repede de ele. Dar cînd n-ai decît pîine goală...

După-amiază aşteptă nerăbdătoare să fie strigată. Se sculă în picioare de cîteva ori, aşa, ca din întîm-

plare, îşi îndreptă spatele cît era de înaltă, pentru ca învăţătoarea s-o ia în seamă ; tuşi, îşi drese glasul ; împinsă de curiozitate, făcu să-i alunece, încet, fără zgomot, caieţelul, pentru a se apropia de vreuna sau alta din colege. După această ultimă încercare, se întoarse la locul ei, revoltată. Supărate şi plictisite că o vedeau alături, o respingeau toate, de parcă ar fi fost murdară sau ar fi mirosit urît.

Nici după-amiază n-o întrebă nimic. Învăţătoarea o trimise să aducă apă. Se duse, puţin supărată. A doua zi, alte treburi : „Du-te la prăvălie..." Aşteptarea se transformă în rea-voinţă ; cînd se întorcea acasă, se purta brutal cu fraţii : „Mai repede ! Sînt grăbită !" Voia să fie aproape de colegele ei la ora gustării, în speranţa c-ar putea să le cîştige simpatia.

Erau adunate în mici grupuri.

— Pot să mă joc şi eu ?

O priviră cu indiferenţă. N-o alungară, dar la apropierea ei, tăcură. Se retrase, foarte stingherită, şi se depărtă de ele ; în clasă parcă ar fi fost o exilată. Repetă o dată şi încă o dată stratagema din ajun. Învăţătoarea o chemă, dar pentru a-i repeta ordinul de-a se îngriji de foc. Leonor se înfurie.

— De bunăvoie fac orice ; cu sila, nici dacă s-ar pogorî Dumnezeu pe pămînt ! Dar mi-aş lua îndrăzneala să-ntreb : cînd şi cu ce va începe doamna să mă înveţe ?

— Cînd voi avea chef şi timp. Ia te uită, obraznica !

— Dar pentru toate celelalte fete aveţi !

— Ele plătesc. Pe tine te-am primit din milă. Ştii doar cum m-am înţeles cu maică-ta.

— Ştiu că i-aţi făgăduit să mă învăţaţi carte. Numai ca slujnică, nu stau !

— Voiam să te ascult chiar azi, dar acuma să nu te mai văd. Şi... trimite-o aici pe maică-ta !

— Ca să vă plîngeţi de mine ? Fiţi liniştită, că n-o să mă bată !

Chipul doamnei învăţătoare deveni stacojiu.

— N-am mai văzut aşa ceva ! Ai tulburat întreaga clasă.

Toate fetele rîdeau. De umilinţă, o podidiră lacrimile. Se răzbună punînd piedică unei fete. Ieşi în fugă, scuipînd : „Scorpiilor !"

În stradă îşi plînse iluziile pierdute. De ce-o fi mereu toată lumea împotriva ei ? Se gîndi să caute o altă profesoară. Dar nu pe gratis. Vorbi cu maică-sa.

„Dacă aş fi putut plăti, nu făceam eu învoiala asta cu *senhora* Aninhas : ea să te înveţe fără să-i dau nimic, iar tu să îngrijeşti de casă. Iar pentru muncile mai grele, eram eu. Da' acuma, bine i-ai spus că nu te-am făcut ca să «slugăreşti»."

Zile întregi îşi răzbună neputinţa prin fapte menite să supere pe toată lumea. Cînd vecinele se plînseră că le tulbură liniştea cu „cîntecele ei de cabaret", pe care le urla cît o ţinea gura, Leonor începu să cînte în timpul orelor de odihnă, deschizînd larg uşa de la stradă, ca să fie auzită mai bine. O ameninţară : „Ţi-arăt eu, într-o zi, fetiţo !" „Ei, asta-i bună ! Ce, ce nu sînt la mine acasă ? Ţi-am cerut bani cu împrumut ca să plătim chiria ?" Dacă fraţii mai mici o băteau la cap să-i scoată afară, la soare, îi punea cu faţa la perete, dar dispărea de îndată ce-i vedea cu faţa şi mîinile mînjite de pămînt, nemaiavînd răbdare să-i spele.

Dar, într-o bună zi, moartea fiicei naşilor săi schimbă totul. Leonor ducea acum o viaţă uşoară, de fată bogată, şi putea să urmeze oricîte şcoli ar fi dorit. Pentru că nu mai putea intra la liceu, neavînd examenul de absolvire a claselor primare şi depăşind limita de vîrstă, naşul îi făgăduise să-i angajeze profesori particulari. Nu se înşelase cine spusese că-i foarte dotată pentru studiu şi că învaţă totul într-o clipă ; dovada : în trei luni ajunsese să citească şi să scrie. „Cu unele greşeli cînd scria după dictare, şi cu caractere destul de puţin feminine", spunea naşa. Dar dorinţa ei nestăvilită de a citi era atît de mare, încît nu avea să treacă multă vreme pînă să devină o persoană cultă, reţinînd surprinzător de repede totul pe dinafară, fapt care-i oferea mari resurse pentru conversaţie. De asemenea, extrem de curioasă, sorbea cît mai mult din cunoştinţele naşului. Greu, da, era cu matematica. Cu

toată atenţia sa, cifrele îi scăpau, supărătoare şi fugare, fără să-i trezească interesul...

Pentru ziua de 1 mai a anului viitor va fi oare nevoie să se ocupe tot ea de coroniţa de flori, sau se va găsi cineva care să i-o ofere ? Tradiţia regiunii cerea ca fiecare îndrăgostit oficial sau candidat la acest titlu să pregătească şi să pună o coroniţă de flori la poarta fetei pe care o îndrăgea. Pe ascuns, încă de cînd avea 12 ani, Leonor îşi împletea ea singură o coroniţă. O făcea în lipsa unui tînăr frumos de la care i-ar fi plăcut să primească răvaşe trimise cu intenţia de a o cuceri. Coroniţele, mari, şi fără pereche de frumoase, cum nu existau altele, le punea la vedere, pe o ieşitură a peretelui, îndată ce tatăl şi mama plecau la lucru, iar fraţii, la porunca ei, porneau să hoinărească. Cum o ştiau obraznică şi dispreţuitoare cînd era vorba de băieţii grosolani şi stupizi din parohie, vecinele şi prietenele erau intrigate la culme : „Ce, Leonor, vrei să păstrezi secretul drăguţului tău ?“ Ridica din umeri. „Cine ţi-a pus coroniţa la poartă ? Spune, fetiţo !“ insistau. „Lasă, că ştiu eu cine-i !“

Făcu un gest dispreţuitor. Mereu era aşa. Cînd rămînea singură, era departe de casa aceasta şi de toţi. Memoria îi oferea nu numai fapte, ci şi fraze şi amănunte din trecut. Aşa o fi toată lumea, sau o fi făcînd excepţie doar ea, din cauza contrastului dintre viaţa de acum şi cea de altădată ? Nu se poate. Gîndurile astea fugare veneau de departe şi-şi aveau locul lor în desfăşurarea continuă a întîmplărilor. Într-o zi se apucase să-l întrebe pe unul din fraţi. Acesta avea 11 ani. „Îţi aduci aminte cînd ne jucam de-a bărbatul şi nevasta ? Cînd n-ai ce face, nu-ţi vin tot felul de gînduri ?... Aş vrea să ştiu !...“ Îi părea mic şi, mai ales, necopt la minte. Ea, la aceeaşi vîrstă, se simţea plină de elanuri, de tot soiul de simţăminte, de întrebări şi chiar de unele mici slăbiciuni romantice... Pusese totul pe seama muncii, a treburilor şi a necazurilor ei de femeie de-o şchioapă, care trebuia să se amestece, dat fiind obligaţiile sale casnice, în pălăvrăgeala şi felul iscoditor de-a fi al femeilor coapte şi atotştiutoare, aceste fiinţe vorbăreţe care se simt obligate să

dea întotdeauna sfaturi, socotindu-se superioare celorlalţi. Creştea foarte repede, poate din cauza drumurilor, a căţăratului prin pomi şi a vieţii în aer liber. La 14 ani, toţi îi dădeau 18. Din cauza asta poate ?

Dacă l-ar fi întrebat pe naşul, desigur că el ar fi ştiut să-i explice totul. De ce era distrată uneori ?... S-ar ruşina poate, dar fără nici un rezultat ; poate că i-ar spune numai lucruri nevinovate, pe care ea nici nu le-ar înţelege, şi ar continua să se poarte la fel, fără să-şi poată da nici o explicaţie...

Clătină din cap. Şaptesprezece ani. Acum nu-şi mai dorea să crească repede, aşa cum jinduise de atîtea ori, mai cu seamă atunci cînd un oarecare domn din Vila — nu bărbaţii de la ţară — îi spusese că e atît de drăguţă, încît e păcat că e prea tînără... „Trebuie să cresc ca şi celelalte !“ Surîse. Era ora 8. Venise timpul să se scoale.

Sări din pat. Totul şi toate ascultau, în acea casă, de inflexibilul orar pe care îl moştenise naşa, printre alte bunuri morale şi materiale, de la defunctul său tată. Parcă o auzea cum spunea cu trei luni în urmă : „Baia ta e la ora opt. Întîi îţi pui capotul, iar de îmbrăcat te îmbraci pe urmă. Disciplina creează obişnuinţa ordinii şi virtutea nepreţuită a bunului-simţ.“ Maxima i se părea cu totul exagerată faţă de recomandările cărora le servea drept comentariu, dar o reţinu pentru a vedea cum poate fi aplicată. Apoi renunţă. Cînd propria-i experienţă n-o mai putea ajuta, o lămureau servitoarele : „Aşa-i obiceiul. Pentru orice fleac, doamna ţine cîte un discurs.“

I se va înfăţişa naşului mai frumoasă ca niciodată şi, poate, pentru a-i mulţumi astăzi pe toţi, se va pieptăna aşa cum îi place naşei. Cu mîinile ei îi arătase cum să-şi îngrijească părul, împletindu-l în cozi, aşezîndu-l apoi în jurul capului, parfumîndu-l. În afară de mamă-sa, nimeni nu se mai ocupase de ea cu atîta răbdare. Scăpase, pentru vecie, de nesuferitul acela de coc, pe care-l purta de obicei, şi chipul ei cîştigase un farmec nou : părea alta. Mişcată, începuse să plîngă. De bucurie, recunoştinţă sau tristeţe, pentru că transformarea ei avusese loc atît de tîrziu ?

Şi naşa plînsese. Aşezată pe un scăunaş la picioarele ei, o privise fix şi o sfătuise cu superioritate, fericită : Să aibă grijă cum se aranjează, la masă să observe cum mănîncă persoanele educate şi de familie, să-şi îndrepte felul de-a vorbi, să renunţe la obiceiul de-a răspunde şi la apucăturile ei copilăreşti : căţăratul în copaci, alergatul, săritul, fluieratul, cîntatul (bunele maniere trebuie să domine toate impulsurile noastre) ; dacă va face toate acestea, va fi la fel ca fata pe care i-a răpit-o Dumnezeu şi pe care o plînge mereu, atît de goală i-a rămas viaţa. „Înţelegi, Leonor ?"

Înţelesese, dar o durea să primească toate acele recomandări de dragul unei fete care murise. Ea valora destul pentru ca să fie îngrijită şi iubită numai pentru ea. O comparaseră, o preţuiseră în amintirea celeilalte, îi furau dreptul de a cuceri prin merite proprii afecţiunea celor care o interesau. Îi era de ajuns să ştie că ocupă o situaţie pe care nu i-o dăduse soarta prin naştere, ca să se simtă obligată să fie recunoscătoare pentru orice. „Să semeni cu cineva care a murit !..." Şi îşi desfăcuse pieptănătura pe motiv că o doare pielea capului.

Cînd se întoarse în cameră, după baie, pe noptieră o aştepta o tavă cu micul dejun : era opt şi jumătate, fix. Îi plăcuse întotdeauna acea gustare fără etichetă şi de una singură. Muşca direct din fructe, nu le mai curăţa coaja.

Privi în jur. Pe toaletă, lîngă un bibelou, o carte poştală. Citi semnătura : Maria Rosa. Atît de dimineaţă nici nu putea să fie altcineva. „Numai bine şi mulţi ani fericiţi." Surîse. Cu trei luni în urmă i s-ar fi părut o minune să cîştige simpatia acelei femei. N-ar fi înţeles niciodată amărăciunile acestei femei pe care o cunoscuse vara trecută dacă n-ar fi fost împrejurările de acum. Se născuse la ţară, dar plecase de mică la Lisabona şi rămăsese acolo vreo zece ani. În cele din urmă, obosise şi slăbise, şi stăpînii se grăbiseră să-i ofere un bilet de tren de a treia pînă la Salreu, ca să nu se îmbolnăvească în casa lor. Îşi refăcuse sănătatea, dar obişnuinţa de-a alerga de la unul la altul, veşnic

grăbită, o înzestrase cu un mers în salturi, în hopuri, cînd lungindu-şi corpul, cînd scurtîndu-şi-l, de parcă ar fi avut picioare de cauciuc ; cînd servea la masă — şi cum totdeauna îi plăcea să-şi arate bunele purtări — îşi sincroniza în mod perfect curbările coloanei vertebrale şi gestul solemn cu care întindea tăvile, lungirea gîtului şi întoarcerea capului pentru a primi ordine.

La început, oamenii din sat puseseră mersul şi gesturile ei pe seama bolii ; cînd pricepură însă că sînt fără leac, începură să-şi bată joc de ea, cuprinşi parcă de o nebunie feroce. Sarcina aceasta reveni băieţilor. Sfios la început, apoi în cor : „Maria-Raţa ! Oho, Maria-Raţa !"

Porecla se transformă în renume. Profund indignată, Maria Rosa le răspundea : „N-aveţi mame să vă înveţe cum să vă purtaţi ?" Dar totul era în zadar : femeile zîmbeau ; bărbaţii nu făceau imprudenţa să-i ia apărarea, atît de dezolant de urîtă, de ridicolă, de săracă şi de cinstită era. Leonor îi cunoştea firea de pe cînd trăia încă fata naşilor. Într-una din zilele ei de foame, potrivindu-şi cea mai mieroasă voce, se oferise să-i facă unele comisioane : „Doamnă Maria-Raţa, n-ai nevoie de ceva de la Vila ?" Femeia fugi după ea : „Raţă-i mă-ta, na ! mitocanco !" Leonor se indignă : „Să nu te atingi de mama, auzi ?" Şi, în cor cu toţi fraţii, pentru că îi adunase pe toţi, cu cel mai mic în coadă, răguşi strigînd : „Maria-Raţa ! Maria-Raţa !" Şi scoase casa aceea de pe lista clienţilor săi.

Revenise după un an, dar nu de bunăvoie. Din pricina priceperii şi a firii ei supuse, mamă-sa fu chemată la cusut şi pentru treburile care s-ar mai fi nimerit în casa domnului doctor de Aveiro. Fiind angajată însă la alt stăpîn, nu putu primi imediat şi se scuză. Dar, cum era vorba de o familie dintre cele mai respectabile, o va trimite în schimb şi pe fiică-sa. Leonor se revoltă : „Atunci nu voiai să slugăresc ; acum nu mai are importanţă ?" „Numai pînă la sfîrşitul săptămînii, şi n-ai decît de profitat cunoscînd nişte oameni bogaţi : mai deprinzi şi tu cîte ceva. Doamnele sînt foarte bune, mai ales fata. Şi mă ajuţi mult." Mama îi atinsese

punctul sensibil — curiozitatea — şi o tratase cum îi plăcea ei să fie tratată, fiind cît se poate de simţitoare la stimulente. Se duse. Servitoarea care veni s-o primească la poartă o conduse, fără să mai treacă cu ea prin altă cameră, direct la bucătărie. Acolo dădu peste Maria-Raţa. Cu fruntea încreţită, de femeie obişnuită să poruncească, îi spuse sec, fără să-i dea răgaz : „Pune-ţi un şorţ şi spală vasele. Şi să nu mă faci să-mi pară rău că te-am primit, da ! Să-ţi păstrezi pentru tine apucăturile golăneşti !“

Maria-Raţa dispăruse apoi, zbătîndu-se toată, în salturi mici. Fericire de scurtă durată. Se întoarse numaidecît, însoţită de stăpîna casei. „Aha, asta e fata amărîtei aceleia ?...“ Leonor îşi muşcă buzele ca să nu răspundă, dar, impulsivă cum era, se făcu roşie toată, şi mîinile începură să-i tremure. O jigniseră... Cînd cele două femei îi întoarseră spatele, aruncă şorţul jos şi ieşi, fugind să se plîngă mamei sale. Îşi bătuseră joc de ea. „Nu mai calc pe-acolo !“ Într-o seară îşi descărcă necazul. O întîlni pe doamna la uşa bisericii din Salreu şi-i spuse : „Ah, doamnă ! Vreau să vă spun ceva în legătură cu ce mi-aţi zis atunci, în casa dumneavoastră : mama mea nu-i o amărîtă, e mama mea ! Aţi auzit ? Doamna a auzit ?“

Dar după puţin se dusese din nou în casa aceea. La început Maria-Raţa bombănise văzînd-o : „Acum trebuie să-i suport şi pe cei de teapa mea“. Leonor o luă deoparte : „Ascultă, dragă Maria Rosa, nu eu am cerut să vin aici : m-au chemat, şi am să mă străduiesc să te supăr cît mai puţin. Căci, la urma urmelor, nici eu nu sînt de familie.“

O dată pacea încheiată, totul se schimbă. Cînd fraţii ei o vizitau pe ascuns, Chico în special, Maria-Raţa devenea, din păzitoarea cămării, complice : niciodată nu uita să le dăruiască fel de fel de bunătăţi, şi, pe cît fusese de certăreaţă şi de prost dispusă la început, pe atît devenise de binevoitoare. Nu le mai sîcîia pe tovarăşele ei de muncă cu ameninţări şi certuri.

Într-o zi plînseră împreună : „Veneam de la Vila şi m-am întîlnit cu maică-ta. E numai o umbră din ce-a

fost, dar tot frumoasă a rămas. Am stat de vorbă o mulţime. Rămîi înmărmurită, nu alta, atît e de gingaşă. Se vede cît de colo că e din oraşul doctorilor şi c-a trăit alături de persoane alese. Dar ochii ? Nestemate cu sclipiri de ape limpezi, nu altceva !"

— Fata mea... fata mea...

Maria-Raţa chema încetişor, bătînd uşurel la uşă.

— Intră ! Îţi mulţumesc pentru felicitare...

— Nu-i vorba de asta. N-am venit pentru mulţumiri. Vreau să-ţi spun că mama ta e aici !

— Aşa devreme ?

— O aşteptam ! Ce tot vorbeşti ! Acuma sînt mai liniştită.

— Ar trebui s-o cunoşti mai bine. Chiar dacă ar fi trebuit să facă nu ştiu cîte leghe, n-ar fi avut un pic de linişte dacă nu mă vedea astăzi.

Se grăbi să se îmbrace. O şi vedea pe mamă-sa, zîmbind şi întrebînd-o cum o duce cu sănătatea : „Tu, Leonor, fata mea !..."

La început, emoţionată şi cu ochii în lacrimi, nu va mai spune nimic. Atît de mult plîngea mama...

— Dă-mi o rochie de colo, îmi dai ? Mulţumesc. Ştii ce-aş vrea ? Ca mama să petreacă toată ziua cu mine : am mînca împreună, aş sta de vorbă cu ea şi i-aş spune că, atunci cînd o să fiu bogată, ea o să comande în casa mea şi că niciodată n-o să fie vreo diferenţă între mine şi ea ; eu să am tot, şi ea să fie mătura tuturor ?... Uneori îmi vine să dau o fugă pînă acasă să rămîn lîngă ea, numai să nu mai simt diferenţa asta.

— Asta, cu mîncatul împreună, nu-i o treabă chiar aşa de uşoară. Cît e ea de sfioasă, nici nu i-ar tihni mîncarea. Şi, de altfel, nici stăpîna n-ar dori aşa ceva. În orice caz, de mîncare tot o să-i dea.

— Altfel nici nu primesc. Pentru naşu răspund eu.

— Dacă ai fi văzut-o cînd a venit... Părea foarte stingherită. Abia a dat bună ziua, c-a şi vrut să ştie dacă doamna o poate primi. Şi a început să aştepte...

Leonor îşi puse degrabă rochia şi, fără s-o mai încheie, se repezi spre uşă. Maria-Raţa îi invidia bucuria ; dar parcă şi mai mult invidia bucuria Mariei de Jesús.

— Vezi că doamna s-a închis în odaie cu mama ta, fetiţo. Nu mai fugi !

— S-au închis pe dinăuntru ?

— Doamna a cerut chiar să n-o deranjeze nimeni. M-am şi mirat de asta ; dar cum fetiţa mi-a spus c-o aştepta...

— Am spus eu aşa ceva ? De aşteptat o aşteptam, dar numai ca să-mi facă o vizită. Şi n-a întrebat de mine ?

— A întrebat în grabă : părea abătută.

— Asta-i bună !

Simţind pericolul, Leonor îşi încreţi fruntea. Instinctiv, încerca să-şi amintească vreo faptă din ultimele zile pentru care merita să fie pedepsită. Primul moment de teamă trecuse, şi acum prefera să înfrunte evenimentele.

Ce rău i-ar putea veni din partea mamei ? Desigur, naşa fusese aceea care făcuse tot ce-i stătuse în putinţă ca s-o aducă aici. Ea dusese greul. Cîteva zile în şir a tot venit pe la ele : „Spune-mi, doamnă Maria de Jesús, cînd o să te hotărăşti să mă laşi să-i ofer un viitor cumsecade fiicei dumitale ? În viaţă există numai o ocazie, iar eu am de unde alege.“ „Vă sînt foarte recunoscătoare, doamnă, sînteţi foarte generoasă. Înţeleg prea bine totul : înseamnă trecerea de la întuneric la lumină, înseamnă c-o să-i daţi Leonorei servitori şi profesori cu multă ştiinţă de carte, dar cine-o să îngrijească de casă şi de ceilalţi copii ai mei dacă eu umblu toată ziulica pe la casele altora ? Apoi, bărbatu-meu lipseşte, şi nu pot hotărî singură într-un lucru aşa de însemnat.“

Tratativele duraseră. Doamna Maria de Jesús nici nu voia să audă. Dar nu mai avu ce să-i răspundă fetei cînd aceasta o întrebă, hotărîtă : ...de ce nu lasă să i se făurească un viitor fericit ? Nu era vorba să capete altă mamă, o iubea atît de mult pe ea, ştiind-o cît e de nenorocită. Scăpa totuşi de mizerie şi de ignoranţă şi poate că după aceea îşi va putea ajuta toată familia, toată, cu excepţia tatălui. Doamna Maria de Jesús plînse cînd se învoi. Nu de faţă cu Leonor ; ieşi din casă, pentru a nu-şi vedea fata plecînd, şi plînse, plînse, pînă-şi consumă întreaga porţie de lacrimi din ziua aceea.

— Mă duc să văd ce se întîmplă. Nu-mi place să aştept. De bătut n-o să mă bată, şi ceva tot o să aflu.

Nu fu nevoie să asculte la uşi : vocea naşei se auzea din coridor : „Recunoştinţa e prima noastră datorie, a tuturor. Cine nu e recunoscător nu are un fond bun. Trebuia să mă fi învăţat minte pînă acum. Chiar astăzi am trimis douăzeci de mii de reali ca să astîmpăr foamea prietenei dumitale Maria da Luz, iar ea, în loc să-şi dea osteneala să vină să-mi mulţumească, a făcut aşa cum faci şi dumneata !"

Naşa tăcu. Leonor îşi ascuţi auzul, dar nu prinse nimic din vorbele mamei : era şoapta plină de respect a celui care primeşte mustrări, se umileşte, îşi înghite cuvintele şi se dezvinovăţeşte timid.

Şi mai erau unii care să spună că naşa se îmblînzise de cînd venise ea în casă ! Se şi vedea ! Din fericire, era şi ea acolo. Le-ar fi iertat totul, afară de faptul că se răzbună, umilind-o pe mamă-sa, pentru eventualele extravaganţe ale fiicei : o chinuiau pe aceea care, zi şi noapte, se topise de-atîtea supărări, muncă şi lipsuri, şi care nu mai merita, pe deasupra, şi necazul ăsta. Bătu nervos la uşă.

— Eram sigură că eşti tu. Cine te-a-nvăţat să întrerupi...

Naşa întredeschisese uşa şi ea intrase cu forţa, fără să ţină seama de mustrare.

— Ce s-a întîmplat, mamă ?...

Îi văzu fruntea încreţită de durere, îi văzu ochii scăldaţi în lacrimi şi se hotărî s-o apere. Îngenunche la picioarele ei, un vechi obicei, şi rămase aşa, privind-o.

— Mamă, mama mea dragă !

Naşa se uita la ele, cu trăsăturile feţei înăsprite. S-ar fi zis că are de gînd să le mustre, dar nu făcu nimic. Trecu cu vederea faptul că fusese întreruptă, deoarece îşi dădu seama, plină de invidie, că Leonor ar schimba-o oricînd cu maică-sa. Izbucni :

— Tocmai despre tine vorbeam. Mama ta vrea să te ia de aici.

— Unde ? Acasă ? Dar eu nu vreau !

Naşa se însenină ; încercă să zîmbească. Buzele nu i se mişcară, dar ochii-i străluceau.

— Tatăl tău m-a trimis după tine, fata mea. Ştii cum e el... rosti mama. A sosit ieri noapte, şi cînd a văzut că nu eşti acasă, a vrut să mă silească să pornesc încoa chiar atunci. Are dreptate : niciodată nu i-am scris ca să-i spun că naşa îşi face pomană să-ţi dea profesori şi să aibă grijă de viitorul tău... Era furios. Şi azi, dis-de-dimineaţă, am pornit la drum, cu toate că-mi venea tare greu.

— Şi te-a bătut ? Te-a bătut, mamă ?

Vocea Leonorei era plină de îngrijorare. Mama nu răspunse, dar naşa îşi descărcă nervii. Nu ca să-şi exprime regretul, pentru că nu cunoştea acest limbaj : cu sufletul îndurerat, se plîngea impersonal. Ba, mai mult chiar, îşi ocolea necazul. Stărui asupra faptului că săracii vor fi de vină dacă într-o bună zi n-o să mai aibă nimeni milă de ei.

— S-a mai auzit oare aşa ceva ? Să răsplăteşti binele cu răul ? Bărbatul dumitale trebuie să fi cîştigat bani buni, nu-i aşa, Maria de Jesús ? Şi acum are gusturi de om bogat : două zile la Porto, călătorii costisitoare...

— A vrut să-i facă Leonorei bucuria de a sosi chiar în ziua aniversării ei.

— Vorbesc de acest caz ca de un simptom. Dacă muncitorii ar părăsi ogoarele, s-ar termina cu agricultura din lipsă de braţe.

— Nu v-am spus că José al meu s-a întors bogat, ci numai că-şi vrea fata acasă.

— Ţine-i piept. Şi femeile pot lua uneori cîte o hotărîre. Nu-mi făceai o favoare chiar atît de mare dacă-i spuneai că Leonor e a mea, şi că dumneata mi-ai făcut-o cadou. Admite că ar fi fost aşa. Îţi luai vorba-napoi ?

— Ştiţi prea bine că asta-i o minciună : v-am spus doar că José al meu ar putea să nu mă lase s-o dau din casă pe Leonor.

— N-ai minţit niciodată în viaţa dumitale ?

Mama şovăi, se clătină, înroşindu-se toată :

— Aveţi dreptate : nu există om care să spună întotdeauna adevărul. Dar minciuna costă, poate să ne coste multe lacrimi. Apoi, eliberîndu-se parcă de gîndurile astea nepotrivite, reveni la tonul de umilinţă : De ce nu primiţi ceea ce v-am propus ? José al meu a venit

numai pentru cîteva zile, căci norocul nu l-a ajutat, aşa cum i-a ajutat pe mulţi alţii. Chiar în ziua în care va pleca din nou, Leonor se va întoarce aici.

— Nu vreau o fiică cu ziua şi veşnic cu ameninţarea că va pleca de lîngă mine. Dacă José şi-a încercat norocul şi s-a întors cu mîinile goale, spune-i să nu mai plece : mă oblig să-i găsesc de lucru în permanenţă. Uită-te la *brazilieni*. Din o sută de portughezi care pleacă în America, unul dacă se întoarce bogat. Înţelegi ? Înţelegi dumneata ce va să zică asta ? Asta înseamnă că e împotriva voinţei lui Dumnezeu ca oamenii să nutrească, aşa, cu toţii, gînduri de îmbogăţire. Fie că e vorba de wolfram, sau de altele, dorinţa de-a se îmbogăţi poate să le intre în cap tuturor. Dar şi aici se cîştigă bani buni. La strînsul recoltei am plătit zilerilor optsprezece scuzi [1] pe zi.

— Da, i-adevărat. Cînd vine luna septembrie, muncim cu toţii zi şi noapte. Dar anul are douăsprezece luni, şi iarna cîştigăm doar te miri ce şi ne îndatorăm pentru tot restul anului.

— Vezi că predic în deşert ? Şi ridicînd puţin tonul : Totdeauna a fost aşa, şi nu cred să fi murit cineva de foame. De altfel, dacă nu e de lucru în parohia noastră, se poate găsi prin împrejurimi. Orice ; important e ca omul să nu lase sapa pentru o aventură de vagabond.

Surprinsă oarecum — de n-ar fi fost blîndeţea şi bunăvoinţa ei — naşa Leonorei ar fi pedepsit imediat îndrăzneala aceleia pe care o cunoscuse totdeauna tăcută şi răbdătoare.

— Să-mi fie cu iertare, dar cum aici la noi recolta se strînge o dată pe an, mulţi pleacă din parohia noastră ca să-şi găsească de lucru în altă parte. Ceea ce spuneţi dumneavoastră se potriveşte acolo, în sud, după cîte am auzit. Cel mai rău e cînd vine prea multă lume ; costul zilei de lucru scade, şi lucrul se isprăveşte numaidecît.

— Aha, dumneata ai pregătite azi în vîrful limbii toate răspunsurile. Ai venit ca să-ţi iei fata, nu-i aşa ? Ei bine, ia-o ! Şi-o să vedem noi ce-ai să faci din ea.

[1] *Escudo* (scud) — monetă reprezentînd 1000 de reali.

— Doamne ferește ! Taică-su, nu eu !

— Taică-su, taică-su ! Vrei să mă convingi că dumneata n-ai nici un cuvînt ! Și nu vrei să recunoști c-o nenoroceşti ? Cu atît mai rău ! În trei luni fiica dumitale a învățat în casa mea mai mult decît în toată viața ei. Și acum răspunde-mi : cu atîția copii în casă, ce-ți mai trebuie și Leonor ? Te-ai îngrijit vreodată de ea ?

— Mama a făcut totul pentru mine, naşă.

— Nu vorbesc cu tine. Mă revoltă faptul că te vor duce acolo, pentru că în nerecunoştinţa lor cred că se pot dispensa de ajutorul unor persoane ca mine. Nu la mine mă gîndesc : am copii săraci cîți vreau și cîți poftesc. Mă gîndesc la tine.

Se sculă, își îndreptă spatele și, uitîndu-se țintă la Leonor, simți că-i vine cheful să le concedieze și pe mamă și pe fiică. Cazurile acestea nu se puteau soluționa în nici un fel. Dădeau un lucru sigur pe ceva nesigur ! Și tocmai ei, niște oameni pe care-i prăpădea foamea !...

Mîinile-i tremurau. Mama Leonorei își recăpătase veşnica ei atitudine, aceea de om învins, cu capul plecat, iar naşa își răscumpăra neputința gîndindu-se la tot felul de insulte. Reveni la refrenul părăsirii pămînturilor de către zileri :

— Brațele de muncă nu ne-au lipsit și nici nu ne vor lipsi ; slavă Domnului, n-a pierit bunul-simț din toate capetele ! Dar să-i spui, să-i spui omului dumitale din partea mea — amenințătoare — c-a luat-o pe un drum greșit. În casa mea, și cu siguranță că și în multe altele, nu va mai primi de lucru. El, și toți cei care fac ca el !

Mînioasă, își îndreptă din nou spatele. Dacă n-ar fi durut-o faptul că trebuia să se întoarcă acasă, Leonor ar fi luat pentru prima oară apărarea tatălui. Nu ca să-i recunoască vreun merit, ci ca să-i răspundă naşei, care, de n-ar fi fost vorba de perspectiva pierderii brațelor de muncă, nu s-ar fi sinchisit niciodată de soarta muncitorilor. O privi. Tăcuse. Tăceau, rumegîndu-și fiecare propriile-i gînduri. Fiindcă fusese de față și la alte discuții și imputări, Leonor știa ce va urma : naşa va face o criză. Hotărîrea va veni după cîteva momente

de şovăire. Era în culmea furiei. Dovadă, faptul că-i tremurau fălcile.

— Atunci, ce-ai hotărît ? O laşi pe Leonor aici ?

— Ştiţi doar : dacă ar depinde de mine, aş lăsa-o !

— Am priceput. Arunci totul pe seama bărbatului dumitale. Atunci ia-o. Am zis. Şi imediat !

— Pot să plec mîine, naşă ?

— Nu ! Ai să pleci chiar acum. Cu cît mai repede, cu atît mai bine. Dacă stăm să judecăm cum trebuie, ce drepturi am eu asupra ta ?

— M-aş fi întors. Tata are să plece din nou...

— Termină ! Am mai auzit predica asta, şi nu pot trăi toată viaţa cu teama că te vor lua. Adevărul e că nu am avut decît o fiică : nu am suferit pentru tine şi nici nu am drepturi de revendicat. În casa asta puteai să faci o căsătorie bună, ai fi putut rămîne şi cu ceva avere după moartea mea. Dar la ce bun dacă nu faci parte din familie ?

— Dacă dumneata...

— Ai vrea poate să mă umilesc faţă de tatăl tău ? Nu vezi că face pe boierul ? Chipul i se strîmbă într-o grimasă care şovăia spre durere. Deschise larg uşa. E mai bine aşa ! Pregăteşte-ţi lucrurile, şi repede ! Mamă-ta are să te aştepte. Nu vreau să te ştiu singură pe drumurile astea. Dacă ţi s-ar întîmpla ceva, ai da vina pe mine.

— Mă întorc într-o clipă.

Jignită de purtarea naşei, Leonor hotărî deodată să nu mai zăbovească nici o clipă în casa aceea. Poate că într-o zi, tocmai cînd se va aştepta mai puţin, stînd mereu cu naşa, tot avea să izbucnească vreun conflict. Oricît s-ar stăpîni, oricît şi-ar astupa urechile şi ar închide ochii, adevărul este că multe din purtările naşei începuseră s-o scoată din fire. Îşi amintea bine de prima plimbare pe care o făcuseră împreună : îi plăcuse să se arate alături de ea, era invidiată de toate fetele pe care le invidiase ea altădată ; se vorbea de rochiile şi de norocul care dăduse peste ea, aceea pe care altădată o văzuseră făcînd felurite servicii. Îi plăcuse, dar se întorsese acasă îndurerată. Naşa se străduise s-o arate prietenelor ca pe-o reclamă a binefacerii, începînd prin

a le vorbi de nerecunoştinţa care i se arătase ori de cîte ori fusese generoasă ; o prezentase pe Leonor ca pe ultima-i experienţă. Calificarea o jignise, o umilise : „Experienţă ; binefacere..." Adică ea, veselă şi vorbăreaţă cum era, nu adusese, prin venirea ei, nimic bun în casă ?

Cine i-ar suporta naşei, cu mai multă răbdare, insomniile care o chinuiau după moartea fetei şi o făceau să se închidă nopţi de-a rîndul în birou, obligîndu-i pe toţi servitorii să stea tot timpul la dispoziţia capriciilor ei ? Dar migrenele ? Deşi se plîngea de lipsă de poftă de mîncare, nu pierdea nici o ocazie să-şi ocupe locul la masă. Ca să aibă de ce bombăni, pretindea că lipsesc din pahare, scornea diverse stricăciuni şi făgăduia să fie cu ochii în patru şi la bucătărie — „eu fiind totul în casa asta".

„Vreţi să ascultaţi, naşilor ? Odată, eu şi fraţii mei..."

Şi cînd naşa primea rude şi prietene, persoane milostive care se întreceau în pomeni şi slujbe religioase, nu era ea oare obligată să vină şi să le salute cît mai respectuos ? Iar acestea nu pierdeau nici o ocazie ca s-o jignească. Neluînd în seamă prezenţa ei, se făceau că nu cunosc noua ei situaţie.

„Aveţi acum în serviciu pe fata Mariei de Jesús ? E drăguţă şi simpatică, sărăcuţa."

„Nu, fata Mariei de Jesús, acea biată femeie atît de sărmană, nu-i în serviciul nostru ; e ca şi a noastră. Deşi n-am înfiat-o încă, o tratăm ca pe fiica noastră. E şi normal o dată ce am adus-o din casa mamei ei în acest scop. Şi-i sîntem foarte îndatoraţi : ne aduce copilăria, prezenţa ei plăcută, ne face să zîmbim ; e o manifestare de sănătate spirituală, foarte rară la mine şi la soţia mea !" le răspundea întotdeauna naşul.

Dar sforţarea de a nu scoate un cuvînt şi de a se preface distrată atunci cînd naşa se transforma în administratoare sîrguincioasă a moşiei ? Ca să-i facă plăcere, o însoţea în raita pe care o dădea pe la *rancho*-urile lucrătorilor şi o auzea numindu-i pe toţi leneşi — „mă exploataţi ca să cîştigaţi cît mai mult !" Voia să-i vadă muncind cu tragere de inimă, de teama concedierii, şi-i certa cu o voce autoritară, încruntînd

din sprîncene ; ei o ascultau cu un respect prefăcut — ştia asta de la tatăl ei — ascultau totul fără să răspundă nimic. Îi răzbuna şi se răzbuna acum, amintindu-şi tot ceea ce se spunea despre ifosele arogante ale naşei, mai ales cînd trăia şi fata ei şi îşi petreceau lunile de vară acolo : pretindea ca ţăranii de pe moşie şi servitorii s-o primească ca pe o regină, dîndu-i, la intrarea în curtea conacului, onoruri senioriale, ca nişte vasali.

Încetul cu încetul, trăind în aceeaşi casă, făcîndu-şi concesiuni mutuale, se apropiase de naşul. El ştia s-o preţuiască, lăudînd uşurinţa cu care înţelegea totul, ca şi intuiţia ei. Îi dăduse cărţi ; ca profesor, o admira. Îşi însuşise felul lui de a vorbi, expresiile favorite, ca şi maximele. Naşa îşi dădu seama, în cele din urmă, de acest lucru ; şi a fost de ajuns pentru ca, hotărînd o dată pentru totdeauna, s-o ia în toate călătoriile pe care le făcea la ţară, în vizitele de obligaţie sau cînd se ducea la biserică. În afară de asta, îi îngrădi şi timpul, stabilindu-i un program încărcat de studiu, brodat şi croşetat. „Îmi aparţii, auzi ? Şi apoi, sibilică : Aici, în casa asta, nu ai alte treburi."

Faptul că găsise atîtea motive de supărare împotriva naşei îi mai potoli amărăciunea şi îi dădu curajul necesar pentru a se arăta împăcată, măcar acum, cu noua situaţie, o dată ce o dădeau afară. Cine ştie dacă n-ar fi plecat şi altfel din casa aceea, ceva mai tîrziu. Totuşi, aplecîndu-se deasupra patului, pentru a-şi împacheta rochiile şi rufele, lacrimile începură să-i curgă una cîte una. Să ia tot ? Ar prefera să se arate mîndră, dar tăietura graţioasă a unei bluze, dantelele unei rochii şi culoarea alteia o ispiteau, fiecare însemnînd clipe de bucurie : asta pentru că înlocuise fusta vărgată cînd venise ea aici ; cealaltă, un capriciu de-al ei, i-o cumpărase naşa, îndatoritoare, deşi Leonorei preţul i se păruse exagerat. Dar combinezoanele, cu mătasea lor ce-i mîngîia pielea ?... Dacă va lua totul, o vor considera profitoare...

Niciodată nu-i trecuse prin minte că se va întoarce atît de curînd acasă... niciodată nu se gîndise la întoarcerea acasă. Tatăl ei le va plăti pe toate. Nici n-ar mai trebui să se uite la el ; era de ajuns să se gîndească

la bătăile pe care le înghiţiseră de la el copiii şi nevasta, cărora le făcea numai mizerii în loc să-i ocrotească...

Poate n-ar fi prea mult două rochii, după atîtea cîte îndurase !

Le puse furioasă deoparte, cu încă una, pe care o schimbă apoi cu alta. Lacrimile se încăpăţînau să curgă tot mai grăbite.

— Fetiţo, fetiţo ! Nu l-am găsit pe papă-lapte de naşu-tu. Maria-Raţa intră în cameră, gîfîind, săltînd, în timp ce vocea-i exprima o ciudă nespusă : Nu-ţi ascund c-am făcut ce nu trebuia. Nu m-a pus nimeni, dar am tras cu urechea. De îndată ce-am înţeles că te dă afară, am alergat să-i dau de veste : „Domnule doctor, trebuie să vă duceţi să vedeţi ce-i cu fata..." M-am întors apoi în fugă la treaba mea, dar cînd am văzut că nu mai vine, m-am mai dus o dată după el. Numai că ia-l de unde nu-i ! Nici urmă de doctor ! Nu era nici lîngă acvariu, nici lîngă colivia păsărilor : dispăruse, ca să nu se puie rău cu cucoana.

— N-ar fi cîştigat nimic, şi a avut şi aşa destule neplăceri.

— Cine are neplăceri nu umblă toată ziua haihui : stă aici să sufere. Eu, una, nu-l bănuiam aşa de... Uite ! era să spun ceva urît. Trebuia să mă asculte ! Nemaipomenit ! parcă-mi vine să le dau dreptate ălora care-şi bat joc de el. O mămăligă ! O mămăligă !

— Dacă nu vrea să fie de partea mea, lasă-l. Şi aşa îi sînt destul de îndatorată.

— Îndatorată, ha ! Îndatorată ! Servitoare de-ai fi aici, şi tot nu ţi-ar veni la socoteală ce face. Să vezi ce bine-i cînd mă încolţesc oamenii şi mă-ntreabă : „Ei, ce toană l-a mai apucat acum pe domnul doctor ? Canari sau sticleţi ?" Ne insultă, şi pentru că li se pare că ne potrivim cu nebunii, nici nu ne mai respectă. Se opri, gîfîind : Las', c-o să vadă el ! Apoi Maria-Raţa dădu mai multă atenţie pregătirilor decît lacrimilor Leonorei şi spuse, indignată : Ce alegi, fetiţo ? Rochii ? Ia-le pe toate, ia tot. Îţi fac eu pachetul.

Şi îngrămădeşte toate rufele, le îndeasă, bagă obiectele între rochii şi-i pune legătura pe cap.

— Dacă n-ai să poţi, te mai ajută şi mamă-ta. Stai, n-am luat cărţile !

Închid uşa camerei. Lacrimile curg şiroaie, picioarele li se înmoaie. Încetinesc, atunci, pasul. Maria-Raţa săltînd în faţă, Leonor făcîndu-şi curaj ca să nu se arate doborîtă.

— Vi se pare că iau multe lucruri, naşă ? Am vrut să vin să vă arăt totul. Poate c-ar fi mai bine să alegeţi cîteva rochii pentru aceea care mă va înlocui...

— M-am învăţat minte. Poţi să pleci. Bună ziua !

— S-a făcut după voia voastră. Vreau să ştiu totuşi ce fel de viaţă-mi veţi oferi.

În drum spre casă merg una lîngă alta. Cînd ieşi pe poarta conacului, Leonor încetini pasul, vrînd să lungească distanţa dintre ea şi sat. În deznădejdea ei căuta o victimă uşoară. Ar fi vrut să-şi verse mînia împotriva naşului cu şi mai multă violenţă decît Maria-Raţa, dar îşi aminti felul lui de-a fi, singurul, care o dezgustase întotdeauna : ar fi vrut să-l vadă mai bărbat, să-l vadă dorind indiferent ce, dar dorind cu voinţa unui bărbat ; nu ştia ce e lupta şi se dezinteresa de toate ; amărăciunea ei se îndreptă împotriva mamei, încercînd s-o facă răspunzătoare de tot ceea ce i se întîmplase. Dar fusese de-ajuns ca gîndul acesta să-i treacă prin minte ca să-i şi pară rău de ceea ce voise să facă.

— Şi să nu-ţi închipui că voi fi tot aşa cum am fost ! îşi descărcă totuşi inima. Nu mai am nici răbdare şi nici putere. Acum am nevoie de cineva care să mă suporte.

Mama nu-i răspunse, şi ea se căi din nou de îndrăzneală :

— Nu fă mutra asta posomorîtă. Să ştii că nu mă înduioşezi.

Lucrurile se petreceau întotdeauna la fel. Nici nu punea bine piciorul în casă, că-şi şi pierdea curajul de a se supăra pe maică-sa, oricîtă dreptate ar fi avut. Putea să numere pe degete de cîte ori o văzuse zîmbind. Tristă, veşnic tristă, puteai umbla mult şi bine pînă să găseşti o femeie cu o soartă mai păcătoasă decît a ei.

Copiii erau cei care, pentru a le amăgi foamea, o forţau să primească, ba chiar să propună, pe la casele mai îndestulate din împrejurimi, următoarea învoială, după spusele ei, convenabilă : să i se dea resturile de mîncare, mulţumindu-se, drept bani, doar cu cîţiva *vinténs* [1] ; iar soţul o pălmuia şi-o bătea atîta, încît Leonor, pe cînd n-avea decît 3—4 ani, o îndemnase : „Hai, mamă, să fugim undeva unde nu ne mai vede tata !“ Şi cum mamă-sa nu-i răspunsese : „Mamă, mamă, ce bine ar fi dacă ar muri tata !“

Pe cînd era copilă, mamă-sa încasase o groază de pumni cînd o scotea din mîinile lui bărbatu-său ; apoi, trebuia s-o silească să ceară iertare pentru toate drăciile, şi să-i rabde izbucnirile de revoltă împotriva mizeriei. „Dacă n-are pîine să le dea, de ce-a mai făcut mama atîţia copii ? Să-l lase pe tata ! El nu-i bun decît pentru asta !“ Mai tîrziu o înţelesese : se sacrifica pentru ei toţi, ca să nu dea prilej lumii să clevetească. Dar merita oare osteneala ? Cînd auzea cum i se lăuda cinstea, era mîndră şi mulţumită şi-i plăcea să se vorbească despre îndemînarea ei, căci era foarte harnică, şi cînd deretica la o casă, nu mai lăsa fir de praf, sau să fie lăudată pentru faptul că-şi plătea datoriile la timp ; cine avea încredere în ea primea banii cu punctualitate. Dar merita oare atîta trudă ?

— Mamă, să nu-ţi închipui că am să-l mai rabd pe tata. Totdeauna am fost moale, dar acum am să mă dezmorţesc.

— Poate că s-a schimbat în bine, fata mea : a simţit lipsa noastră, şi banii sînt principala ţintă în viaţa săracilor. Chiar dacă nu l-o fi ajutat norocul, ceva, cu siguranţă, tot trebuie să fi adus.

— Ca să nimerească direct la cîrciumă, bineînţeles...

— Poate se-ndreaptă ; ţi-am spus doar că s-a apucat de băutură de-atunci, cînd i-au luat pămîntul.

— Sînt şi oameni necăjiţi care nu beau. Naşul meu, de pildă ! Şi dacă-ţi închipui că voi începe să-i fac din nou rost de bani pentru băutură, iar te înşeli ; nici eu nu mai sînt fiinţa aia care să rabde. Dacă altădată

[1] *Vintém* — monetă de aramă reprezentînd 20 de reali.

mi-era ruşine, acum ştiu că m-aş răzbuna, dîndu-l afară în brînci.

Amintirea celor îndurate de la tatăl ei şi gîndul că i le va plăti pe toate îi dădeau o anumită siguranţă. Se opri din drum, obosită. Şi aşa, dintr-o dată, întrebă :

— Dumneata te-ai gîndit ?...

— La ce, fata mea ?

Leonor se răzgîndeşte, şovăie, ca şi cum ar înfricoşa-o propriile-i gînduri. Densă, tăcerea lungeşte aşteptarea...

— Luna trecută a fost ziua lui Chico, şi tata n-a venit să-l vadă, termină, cu vocea întretăiată.

— Taţilor le plac mai mult fetele. Şi poate că de aici, de pe colina asta, n-a mai avut bani de drum. El spune că va pleca în alt ţinut, numai că, făcîndu-i-se dor de casă, a profitat de ocazie ca să ne vadă.

Mama răspunsese pe loc, căci se gîndise şi ea la asta.

— Eu m-aş lipsi de atenţiile lui : sînt ca nişte muşcături !

În jurul lor, nici o mişcare. Îşi continuară drumul printr-o pădure deasă de pini. Drum umblat şi care scurtează distanţa, cărarea pe care merg e ca o vînă deschisă în trupul verde al pădurii. Ar pune prinsoare ! În noaptea asta, ca, de altfel, în toate nopţile, cu excepţia celor în care venea cu mintea răvăşită de băutură, îi va auzi vocea cleioasă, vocea pe care i-o auzise întotdeauna : „Maria ! Maria ! hai, întoarce-te cu faţa la mine !“ „Mamă-sa îi va răspunde că e obosită, că sînt treji copiii, dar patul va scîrţîi. Azi va fi scutită poate de asemenea spaimă, dar suferise ani de-a rîndul privind pîntecele mamei ; se lupta între teamă şi furie văzîndu-i cum se umflă, cum creşte, pînă în momentul în care mama poruncea, ei şi fraţilor, să iasă din casă, tatăl fiind ocupat să cureţe oalele şi cratiţele, pentru a le arăta, cîteva ore mai tîrziu, încă un frate pe care-l adusese barza.

„Barza !“ Îl ţinuse în pîntece, aşa cum îşi ţinuse Norma căţeii. Ieri mai era încă grasă, dar cum se termina cu toate treburile acelea, devenea slabă. Ura fraza aceasta repetată cu insistenţă : „Întoarce-te cu faţa la mine, Maria !“ Fratele ce nu se născuse încă o să-i răpească şi el din orele de odihnă ; îşi va relua una din ocupaţiile

cele mai supărătoare : să-l ducă să sugă pe la casele unde lucra mama ; ea va sta pe scări, în aşteptarea copilului, plictisită, pentru că numai în puţine case era poftită să intre, deşi era curăţică şi nu avea rîie. Mama îşi alăpta copiii pînă împlineau doi ani, pentru a-i hrăni mai bine şi a nu rămîne imediat gravidă, spunea ea, dar... dacă unii n-ar mai fi murit de friguri sau febră, ar fi făcut un batalion !

Ieşeau din pădurea de pini. Cărarea şerpuia pe o terasă înaltă ce cobora pieziş deasupra unui drum de vreo sută de metri care venea dinspre nişte case de pămînt — vreo 20—25 la număr. Scîrţîitul îndepărtat al roţilor unui car cu boi servea drept fundal sonor cîntecului privighetorilor şi pitulicilor şi mugetului vitelor ; o voce strigă :

— Antônio ! Antônio !

Satul o întîmpina prin cea mai nesuferită voce a sa. Stridentă, supărătoare prin disonanţele ei, vocea aceea o lovea pe Leonor întocmai ca o piatră aruncată într-o prăpastie, dar care-ţi şuieră pe la urechi.

— Nu mi-ai spus încă ce ţi-a adus tata şi cîţi bani ţi-a dat.

— Banii nu i-am văzut încă, dar a venit pe neaşteptate, a fost o surpriză pentru noi toţi.

— Şi cînd o să ne lase-n pace, mamă ? Cînd o să ne lase ?

— Ştiu eu, fetiţo ? Nu-i place să dea socoteală, dar se pare că va sta două zile. I s-a spus — la ureche — că la Gouveia e un munte foarte înalt şi-i plin de minereuri. Se duce într-acolo. La Cabreiros nu se mai întoarce fiindcă e prea multă lume. Au apărut pe acolo tot felul de haimanale, de şnapani şi de oameni fără căpătîi. La început tot mai putea cîştiga vreo cinci sute de scuzi pe săptămînă, acum însă nu ajunge nici pînă la trei sute, şi nimeni nu-i scoate din cap hotărîrea de-a se întoarce la *patron*.

— Da, aşa cred şi eu. Ne-o fi aşteptînd ?

Dacă tatăl va fi de faţă în clipa în care va intra în casă, nefericirea i se va părea şi mai mare. Şi rogojina care o aşteaptă : va dormi din nou cu fraţii ei, unii la cap, alţii la picioare, vara bombănind cu toţii din

cauza căldurii. „Dă-te mai încolo" ; şi înghesuindu-se unii în alţii iarna, cînd frigul şi vîntul îngheţat intră prin crăpăturile uşii sau prin acoperişul ciuruit ; şi iarăşi va urmări zborul bîtlanilor ; dacă vin în amurg dinspre ţărm şi se îndreaptă spre pădurile de pini, vestesc vreme urîtă şi ploi ; îi vedea pe toţi ai ei fără îmbrăcăminte, şi apa care se infiltra prin acoperiş căzînd repede, în picături mari, insistent, chinuitor. Ca mobile, patul părinţilor şi lada, mîncată de cari, scîrţîind de veche ce era ; tot ce aveau mai frumos în casă era „dulăpiorul", adică un fel de policioară pe care ţineau turtele de mălai şi chipurile celor mai vestiţi sfinţi făcători de minuni, cu ramele lor de trestie. Vatra şi cele două bănci, una în stînga şi alta în dreapta, vor deveni pentru ea singurul colţ primitor din toată casa : sală de primire şi de veghe în nopţile reci şi umede, ceremonioasă sufragerie a familiei, cu ritualul farfuriilor şi străchinilor cu ciorbă pe genunchii fiecăruia, atunci cînd n-ascultau sfatul de a se aşeza direct jos, pe rogojina care le servea drept covor. Cea mai bună şi mai scumpă mîncare era *chanfana* cu varză — mai multă varză decît sardele ; *cunca*, strachina comună, se punea în mijlocul cercului, şi fiecare ţinea socoteala celuilalt de cîte ori întinsese furculiţa, lacom, în căutarea celei mai bune bucăţele. Cum se va mai împăca oare cu felul acela de viaţă ?

— Pun prinsoare că tatii nici prin gînd nu-i trece să mobileze casa. Nu mai am chef să dorm pe rogojină şi fără cearceafuri. Dacă a avut bani să mă ia de unde eram, trebuie să-mi dea totul.

— Le-am şi hotărît fraţilor tăi să se spele în fiecare seară pe picioare, iar cînd o să plece tata, o să dormi cu mine. A, nici nu ţi-am spus : Joaquim e, de trei zile, muncitor la cîmp, la Casa Branca. S-a potrivit tocmai bine : totdeauna trebuia să te ascunzi de el, pentru că era cel mai mare...

Vocea mamei devenise tristă, neliniştea o făcea să se bîlbîie. Emoţionată, Leonor simţi îndemnul s-o mîngîie şi să-i spună că nu împotriva ei se revoltase. Nu era totuşi într-un moment de generozitate. S-ar fi putut lipsi de o parte din lucrurile din casa naşei pentru că

nu era nevoie chiar de atîtea ca să fie cineva fericit. Ba unele te şi stinghereau chiar. Dar să trăiască aşa cum trăiau părinţii ei... de unde să ia din nou tăria şi răbdarea care să-i îngăduie să înceapă iarăşi hoinărelile peste cîmpuri, cu toţi fraţii după ea, cînd umbrele serii sau lumina confuză a dimineţii făceau să-i pară casa şi mai neatrăgătoare şi mai întunecoasă, pe cînd ea tînjea după lumină? Ce prietene să-şi facă, dacă pînă şi de cele două, singurele credincioase, se despărţise din cauza naşei? Iar cele indiferente, dacă ar vedea-o, de pildă, la plimbare, ar întîmpina-o cu zîmbete batjocoritoare.

„Bună ziua, fato. Te-ai întors, hai?"

La intrarea în sat o pîndesc; o urmăresc priviri curioase. Îşi îndreaptă corpul. Tot e bine că s-a îmbrăcat de sărbătoare. „Se pare că încă nu m-au văzut", gîndi, uşurată. Coteşte. Fraţii îi ies în întîmpinare încă de la capătul uliţei.

— Bine, mamă, dar nu poţi cîrpi pantalonii băieţilor? Uită-te la cămaşa asta!

Nu-i mîngîie: le comandă.

— Unde-i tata?

— S-a dus la Vila ca să se pregătească.

— Leonor! Lumea iese mîine la cîmp.

— Eu ştiu nişte cuiburi...

— Copii, lăsaţi-o pe sora voastră în pace!

Ea grăbi pasul; apoi se opri. În primul moment îi făcu plăcere gîndul de-a se duce în întîmpinarea tatălui: dacă l-ar întîlni la Vila, mai mult ca sigur că prezenţa atîtor străini avea să-l împiedice să spună cine ştie ce răutăţi sau alte aiureli. Se răzgîndi totuşi. Prefera să aştepte: cu cît îl va vedea mai tîrziu, cu atît va fi mai bine. Intră în casă. Umbre; podeaua de pămînt bătătorit, camera mamei; o odăiţă în care abia încăpea patul.

— Mamă! mamă! De ce m-ai adus înapoi?!

Împinsă cu putere dinafară, uşa scîrţîi, scoasă din balamale. Leonor îşi ridică ochii. Figura tatălui se profila pe peretele din faţă. Cu cîte un pachet bine legat în fiecare mînă, părea mai scund. Era îmbrăcat

într-un costum de culoare închisă, cu pantalonii mototoliți și încălțat cu niște pantofi galbeni, după moda de la oraș ; de căldură, își dăduse pălăria pe ceafă. Cum intră, salută :

— Aha ! iat-o și pe nobila mea fată !

— Bună ziua, tată !

Văzîndu-l atît de ridicol, Leonor se bucură pentru o clipă ; văzînd-o frumoasă sau arogantă, pentru a continua să-i facă pe plac, o privi din nou, cu ochii lui mici, două mărgele mobile, care-i scăpărau ca după un lucru rîvnit.

— N-a fost nevoie, fetițo, să vin eu după tine. Lăsă să-i cadă pachetele. Văd că ești gătită din cap pînă-n picioare, ca o cucoană, dar și eu ți-am adus niște lucruri grozave.

Se apropie de ea, privind-o mereu și părînd vesel. Leonor vede cum se întind spre ea niște mîini de catîrgiu, enorme, și cum cresc, pentru a se abate asupra ei și a o strînge cît mai tare, două brațe diform de lungi. O sărutau niște buze tremurătoare, umede. Ea se ghemui, însă cu cît simțea că se ghemuiește mai mult, cu atîta o strîngeau mai tare acele brațe, apropiind-o de un trup care devenea de asemenea enorm, urît mirositor și atît de mare, încît o sufoca. Dacă nu i-ar fi fost frică de bătaie, ar fi întrebat pe loc, profitînd de ocazie : „Iată-mă ! De ce mă vrei ?“

— Vezi că înăbuși fata, omule !

— Mi-a fost tare dor. Ți-am adus multe lucruri, Leonor. Veniți și așezați-vă.

Nu mirosea a vin, părea că nu băuse, dar chipul îi era îmbujorat. Vocea mamei, gîtuită, supusă, dar și plină de neliniște, era vocea din clipele cînd își apăra cu gelozie copiii de orice gînd rău sau de samavolniciile soțului. Se încovoiase din șale deasupra valizei și își băgase înăuntru mîinile care-i tremurau neobișnuit de tare. Lacomi, copiii făcuseră cerc în jurul ei.

— Tu nu vrei să vezi ce ți-am adus, fetițo ?

Din valiză ies, rînd pe rînd, rochii și haine țipător colorate, pantofi de cele mai diferite mărimi. De fiecare cumpărătură pentru băieți era și cîte una pentru

fată. În faţa unei rochii de culoare gălbuie, cel mai frumos dar după părerea lui, rămase înmărmurit :

— De mătase, pipăie numai ! E pentru tine. Îmbrac-o, vreau să văd cum îţi vine, ia şi pantofii. Ăştia negri.

Leonor voi să amîne momentul în care avea să se vadă îmbrăcată astfel : „Într-o rochie de culoarea canarului, dar fără să cînte", rîse în sinea ei. Tatăl hotărî :

— Acum nu mai ai nevoie de zdrenţele naşă-ti. Am cumpărat totul de la cele mai mari prăvălii din Porto.

— Pun însă rămăşag că cearceafuri n-ai adus. Şi eu n-o să mai pot dormi cu fraţii mei.

Ar vrea să găsească un motiv real de supărare împotriva lui, nu are de gînd să i se arate recunoscătoare. Tatăl mărturisi că nici prin gînd nu-i trecuse să facă un asemenea lux. Pusese multe lucruri bune la cale, dar pentru cînd se va întoarce în sat, deoarece în patruzeci şi opt de ore pleacă din nou la minele de wolfram. Cumpărînd păturile pe care le adusese, îşi terminase şi rezervele de bani.

— Şi ai să stai mult pe acolo, nu-i aşa, tată ?

— Ăsta-i un secret, însă trebuie să mă întorc bogat. Am cunoscut la Porto nişte oameni de vîrsta mea... Ăştia, da ! Să mergi tîrîndu-te, asta nu-i viaţă. Mă duc înapoi să mă întîlnesc cu ei şi apoi plecăm împreună...

— Atunci de ce nu m-ai mai lăsat puţin în casa naşei ? Şi cînd ai fi fost bogat...

O ţintui cu privirea. Întrebarea părea să-l tulbure. Se uită apoi chiorîş la nevastă-sa, îşi abătu privirea şi începu să se bîlbîie, văzînd-o că aşteaptă, cu buzele decolorate.

— Fata asta s-a supărat aşa dintr-o dată pentru că n-am chef s-o văd cucoană şi ruşinîndu-se de părinţii ei. Şi nu-i scoate nimeni gărgăunii ăştia din cap. Vrei să înveţi carte, nu ? Scrisul şi cititul sînt bune pentru doctori. Totdeauna s-a spus că învăţătura zăpăceşte mintea. Nu mai lipsea decît să fugi cu unul din muncitorii ăştia care te doreau. Dacă te măriţi, cine te-o lua trebuie să fie om de seama mea, deopotrivă cu mine. Şi nu te mai îmbraci odată ?

Îi strigase ordinul cu o voce neiertătoare. Leonor îl prefera aşa : îl înţelegea mai bine. Uneori, cînd întîmplător părinţii se întorceau acasă împreună şi stăteau după masă de vorbă, amintindu-şi din trecut, de vreo petrecere, cu prilejul căreia i se dusese faima de bărbat curajos, sau de vreun bal la care se arătase om de viaţă şi bun dansator, Leonor devenea geloasă pe maică-sa şi se enerva pentru că o vedea surîzînd. Nu-şi cunoştea părinţii. Mai ales pe el. Contrastul dintre întîmplările acelea din trecut şi viaţa lor actuală era aşa de mare, încît ea evoca de îndată liniştea şi monotonia zilelor mereu aceleaşi din casa lor, ameninţările şi brutalităţile, sau tăcerea grea, înfricoşătoare, din timpul mesei, cînd mama îi sfătuia pe copii să-l lase pe tata în pace, sau să se joace în stradă, şi cînd el nu mai contenea cu înjurăturile şi blestemele împotriva vieţii : cînd nu avea de lucru şi cînd avea, muncind din greu de cum se crăpa de ziuă, dispreţuit şi supravegheat îndeaproape, deşi era atît de prost plătit ; mesele : o coajă de pîine, şi din nou muncă ; încetarea lucrului după ce se înnopta de-a binelea şi întoarcerea la lucru o dată cu prima licărire a zorilor. Şi aşa din copilărie, aşa în timpul adolescenţei, aşa în timpul maturităţii, aşa la bătrîneţe. Oricît şi-ar fi trudit trupul, tot pe loc rămînea : în grajdul acela în care stăteau închişi, el şi copiii, şi cu salariul de foame al meseriei lui de ziler. Şi termina mereu cu aceeaşi grindină de blesteme la adresa banditului care îi luase pămîntul : „Dacă nu era pungaşul ăla, îl vindeam şi aş fi şters-o în Brazilia".

Leonor îşi îmbrăcă rochia şi se înveseli simţind-o largă — îi juca pe corp ca un sac... Se duse să se arate, scoţîndu-i în relief defectele : talia ca pentru două cît ea, şi lungă. Tata zîmbi. Nu-i plăcea s-o vadă cu pulpele descoperite şi nici cu rochii strîmte, care-i puneau sînii în evidenţă. O priveau. Toţi. Cum nu era momentul să-şi arate toată mîndria, Leonor îşi păstra treze atenţia şi simţul critic. Aţintiţi asupra ei, ochii tatălui lucesc din nou ; în ochii mamei, care-l priveşte, în loc de obişnuita expresie de supunere, e teamă. Tac. Liniştea exterioară e la fel de apăsătoare...

— Muierușca asta e dată naibii ! Toate o prind bine. Porunci : Dă-i înapoi rochiile vechi, să nu-și ia nasul la purtare, și pregătește masa ! Vreau să-mi umplu burta, că mîine s-ar putea să mor. Auzi, femeie ? Na bani ! Vremurile s-au schimbat. Am spus eu că trebuie să se termine odată și cu asemenea treabă : să umbli de dimineața pînă seara, și ce cîștigi să nu-ți ajungă nici pentru o mămăligă. Dar pentru ai mei s-a sfîrșit cu astea. Plec pentru puțin timp, că mă sfîșie dorul, și mă întorc repede. Hai cu mine, Chico. Bărbații se înțeleg mai bine între ei.

Ușa scîrțîi din nou. Leonor își descărcă imediat sufletul. „O fi existînd oare cineva care să-l înțeleagă pe domnul ăsta, care-i tatăl meu ?"

— Dacă-și închipuie că sînt dispusă să-l suport, se înșală. Sau n-a părăsit încă ideea de-a mă vedea măritată cu un țărănoi de teapa lui ?

— O să se obișnuiască el. A fost poate surpriza...

— Da, și alte dăți cînd nu voia să mă vadă gătită ?

Mama șovăi înainte de-a răspunde. Începu să se bîlbîie :

— Vezi bine ! Cine se naște ca mine și ca tine nu poate nădăjdui să ajungă o doamnă.

— Asta s-o crezi dumneata ! În casa nașei s-au uitat după mine mulți bărbați de la oraș.

— Ca să te nenorocească, sînt sigură.

— M-am lămurit eu ce-i cu fericirea dumitale.

— Leonor, fata mea, înainte nu vorbeai așa.

— Gîndeam însă. Sau crezi că sînt dispusă să rabd ce-ai răbdat dumneata ?

Întorcînd spatele, intră în camera care era dormitorul părinților. Mamă-sa o cunoștea bine : nu era în stare de nici o faptă rea ; dar se înșela dacă își închipuia că ea, Leonor, avea de gînd să se împace cu soarta majorității femeilor de condiția ei. Exemple avea destule. Cunoscuse multe fete, nemăritate, cu chipul strălucind de prospețime, grațioase ; trebuia să le vezi după căsătorie. La 18 sau 20 de ani arătau ca de 30. Într-atîta le îmbătrînea și le oboseau munca din zori și pînă-n noapte, necazurile și grija pentru copii. Povestea era aceeași : delăsarea celui care se istovește în

munci de tot felul, încît uită să se mai îngrijească şi pe sine ; lipsurile, rachiul drept mîngîiere a trupului, oasele zdrobite, picioarele lăbărţate, sînii uscaţi, numai piele, respingători ; ar putea spune că simţise un fel de repulsie fizică atunci cînd văzuse, în copilărie, sînii mamei — ofiliţi, căzuţi — pe care fraţii ei îi sugeau cu lăcomie.

Lumea din sat ar socoti că face o căsătorie bună primind să se mărite cu unul din flăcăii aceia grosolani, întocmai ca tatăl ei, complet inculţi, mirosind urît, cu mîinile şi picioarele murdare de atîta umblet prin îngrăşăminte şi băligar, mulţumiţi că stăpînii nu se pot lipsi de ei şi că pot bea un pahar de vin bun. Dar nu era vorba numai de faptul că beau, ci mai era şi teama de scandalurile şi dezordinile pe care obişnuiau să le facă, pricinuindu-le femeilor atîtea necazuri, încît acestea se îmbolnăveau de inimă, ca şi cum munca şi toată povara ei nu le-ar fi fost destul. În loc de pîine, cuvinte grele şi blesteme ; în loc de dragoste, indiferenţă, nu numai faţă de ele, ci şi faţă de copii. De cîte ori, cînd era copilă şi se uita, curioasă, la semănătorii de pe cîmp — de parcă viitoarea recoltă ar fi fost a lor — nu simţise cît sînt de trişti ! ? Îi vede cu picioarele goale, negre de noroi, cu braţele şi cu mîinile murdare de cît răscoliseră prin grămezile de gunoi putred, şi-şi închipuie că trebuie să se culce cu unul din ei cînd va sosi ceasul să devină femeie... Nu era în stare, asta nu, să facă aşa cum făcuse atîtea alte fete : să fugă de acasă ; prea mare ar fi durerea mamei cînd ar vedea-o *dezonorată*. Dar n-ar dori şi n-ar putea îndura ca de uşa casei lor să fugă pînă şi cerşetorii, ca şi cum mizeria ar fi făcut-o să fie blestemată. Să fi fost ea în locul mamei, n-ar fi procedat ca ea. Să schimbi un oraş cu oameni mulţi pe un sat amărît, unde se cunoşteau toţi oamenii, era ca şi cum ai schimba o viaţă destul de grea, pe care nu ţi-o ştie nimeni, cu alta la fel de grea, dar pe care ţi-o cunosc toţi. Cît timp va rămîne în sat, va simţi mereu compătimirea vecinilor, i se va vorbi fără urmă de respect, cu *tu*, şi nu se va putea răzbuna pe cel ce se credea îndreptăţit s-o considere mai prejos pentru că-i dădea de lucru. Oricărui

patron îi era de ajuns calitatea de proprietar pentru a-şi aroga dreptul de stăpîn absolut, ca şi cum toţi săracii i-ar fi datorat ascultare pasivă şi oarbă.

— Mamă, ce s-a ales de nepoata Teresei Parada ?

— Umblă şi ea de colo-colo, numărînd zilele de cînd a rămas însărcinată. Erai de-o lună în casa naşei cînd, după ce a trăit cu toţi bărbaţii din parohie, a ajuns pe mîinile lui José de Calçada. Amărîtă cum e, vrea să se angajeze doică la oraş ; se gîndeşte c-are să cîştige mai mult şi-are să muncească mai puţin ca o servitoare ; are să fie îndestulată şi are să aibă de mîncare întocmai ca şi stăpînii, dacă nu şi mai bună. Acum îşi pierde vremea cerînd, cui vrei şi cui nu vrei, să-i primească copilul pentru o sută de mii de *reis* pe lună. Cum i s-ar da o leafă de trei sute, ar economisi două. Şi, spune ea, suma asta nu i-ar da-o nimeni chiar dacă ar munci ca servitoare ani în şir în aceeaşi casă.

Timp de trei zile — cu una mai mult decît socotise ea — în sfîrşit ! şi cu deplin temei, familia devenise centrul atenţiei generale ; sporovăielile fără sfîrşit şi părerile vecinilor şi prietenilor le însufleţiseră casa. Unii veneau să afle cum e cu wolframul, fiindcă nimeni nu se îndoia că domnul José o pornise pe drumul belşugului, atît le era de îndestulată casa, atît de multe aveau şi atît de generos era cu băutura, lucruri la care puteau fi martori cu toţii ; alţii veneau să se pună la dispoziţia lui, gata să-l însoţească, părăsind fără remuşcări sapa, numai să le garanteze că nu riscau să rămînă fără lucru sau să fie persecutaţi, într-atîta îşi pierduseră nădejdea unui trai mai bun, deşi se cam îndoiau de ce le spunea el, şi anume că pămîntul care trebuia exploatat era al tuturor. Nici al lor, nici al bogaţilor, nici al tău, nici al meu, ci al cui îl muncea. Veniseră şi prietenele Leonorei, cele care ascultau de ea, dar de care se despărţise din ordinul naşei. Sfioase, se arătau uluite şi recunoscătoare : doreau să-i dea toată cinstea cuvenită ! O mişcă bucuria lor cînd aflară că era gata să reia prietenia de altădată. „Ce mai încoace şi încolo, toată lumea spunea că umbli cu nasul pe sus,

fiindcă ai învăţat să te porţi ca oamenii bogaţi, dar ai rămas ca şi înainte...“

Domnul José le făgăduise tuturor protecţie şi le dădea sfaturi. Deocamdată nu ştia decît că-şi schimbă locul de muncă. Pleca în orăşelul cel mai înalt din ţară, undeva prin regiunea Gouveia. „Păstraţi taina, prieteni : e a cunoscuţilor mei cu care plec din Porto ! Dar să ştiţi că prin locurile acelea nimeni nu trebuie să umble mult pentru a găsi de lucru. Pe cinstea mea ! Sînt mine destule, şi cum pămîntul va fi al tuturor, repeta el, banii nu vor lipsi din buzunarele săracilor. Oamenii au şi început să lucreze pe-acolo ; să-i fi văzut numai : bărbaţi bătrîni şi tineri, femei şi chiar copii, de-abia se crăpa de ziuă, că-i şi vedeai pe drumul care duce spre vîrful muntelui, ca furnicile pe cărare, mai mulţi decît păduchii în capul unui copil. Ş-apoi, deşi erau mulţi, tot se întorceau acasă încărcaţi de minereu. Negustorii veneau numaidecît de la oraş şi-ţi făcea plăcere să-i auzi. Domni cu multă experienţă garantau că, dacă va continua aşa, Covas — trăsni-m-ar ! s-a dus cu secretul — va deveni, peste puţin, un adevărat oraş. Pietrelor le spuneau aur negru şi începuseră chiar să construiască în fiecare colţişor — cît ai bate din palme, prieteni ! — prăvălii de lemn, bine asortate cu stofe şi haine şi pline de băuturi alese.“ Dar nu se termina aici povestea. Abia se ivise pe munte prima casă de acest fel, că se şi vorbea de construirea altora : primeau wolfram în loc de bani. Bine chibzuit ! Aşa stînd lucrurile, el şi tovarăşii lui vor scuti drumul zilnic de la Covas pînă în vîrful muntelui. Vor rămîne acolo şi vor putea lucra şi noaptea.

Înconjurat de un auditoriu atent, domnul José dobîndi în aceste trei zile pînă şi faima de om descurcăreţ şi isteţ la minte ; în faţa ipotezei viitoarei sale prosperităţi, cînd totul trebuia să-i devină accesibil, satul îl socoti om de caracter, om de nădejde. La aceasta mai contribuiră şi promisiunile, făcute unuia sau altuia, că le va da bani cu împrumut — fără dobîndă ! fiindcă el cunoştea greutăţile săracilor — cît şi ambiţia de a reintra în posesia pămîntului său. Cei care odinioară zîmbiseră batjocoritor la auzul acestei vechi dorinţe îl

ascultau acum cu respect. Gata să-l linguşească, unii dintre ei căutară chiar să-i provoace, în mod abil, confidenţele :

— Am auzit spunîndu-se, cumetre, că te vei răfui cu Manuel da Fonte şi că vei cumpăra de la pungaşul ăsta pămînturile care au fost ale dumitale. Te-ai gîndit bine ! Dacă mă ajuţi, şi eu am să închei socotelile cu el.

— Am şi trecut pe la poarta lui ca să-l înfrunt, dar tîlharul s-a făcut că nu pricepe. Să mă-ntorc eu în sat pe mai multă vreme — că-n privinţa banilor se aranjează, i-am lăsat în păstrare la Porto — şi vom avea pămînturile înapoi !

— Mamă Doamne, şi ce pămînturi, o frumuseţe !

— Se poate, dar cu lipsa asta de îngrăşăminte, numai bogaţii le pot întreţine. Cînd sînt ale noastre, suferă şi ele de foame...

Ca şi cum el nu ştia că pămîntul lui era o frumuseţe ! Înainte de a se duce acasă, la copii şi la nevastă, trecuse pe la pămîntul lui, îl privise o dată şi încă o dată, cîntărindu-i roadele. Zile întregi fusese ispitit să-l omoare pe pungaşul acela de Manuel da Fonte, a cărui victimă fusese, şi încă printre cele dintîi. Cu vorbe dulci, cu purtări alese, escrocul îşi înjghebase o prăvălie în Salreu, şi nu fusese mic proprietar pe care să nu-l roage să se aprovizioneze, de preferinţă de la el, cu mărfuri şi vin, deschizîndu-le tuturor credite largi. Aici era pungăşia ! José căzuse în cursă. Un an prost, după revărsarea — îl durea şi acum amintirea — rîului Antua, îl lăsase sărac lipit, fără putinţă de a-şi cultiva pămîntul. Manuel da Fonte îi dăduse chiar bani cu împrumut pentru plata muncitorilor şi pentru îngrăşăminte. Şi el acceptase ajutorul, înşelat de această dovadă de prietenie. „Lasă ! nu-ţi face griji. Aranjează-ţi treburile, că eu pot să te aştept." Dar pînă la urmă, într-o bună zi îi puse cuţitul în coastă : „Domnule José, a sosit timpul să facem socotelile".

Întrucît era iarnă şi se gîndise chiar să vîndă o bucată de pămînt pentru cheltuielile semănatului, José îl rugă să mai aştepte pînă în vară. Era atît de hotărît să lichideze vechea datorie, încît nu voia să-şi mai lungească în nici un fel lista datoriilor, chiar dacă lui şi familiei

sale li s-ar fi lipit burta de şira spinării. Vorbise chiar şi cu ţăranul al cărui ogor se învecina cu al lui, să-i vîndă o bucată de pămînt. Dacă se făcea vînzarea, ar fi plătit totul. Avea de gînd să nu mai cumpere îngrăşăminte şi să îndure încă un an glumele vecinilor cînd îl vedeau preocupat numai de problema irigaţiei : „Uite cum dă de băut pămîntului, pentru că şi foamea-ţi face sete !"

— Şi ştie domnul José, precis, cît îmi datorează ?

Rămase înmărmurit. Datoria se ridica la cinci mii de scuzi. Discută ; ameninţă :

— Nu, e o tîlhărie ! Dracu din iad să mă oblige, şi tot nu plătesc banii ăştia !

Se luaseră la ceartă.

— Să mă trăsnească dacă nu-i înşelătorie !

— Nu există : sumele sînt exacte !

— Nu-ţi datorez aşa de mult.

— Bine, atunci să hotărască justiţia.

Speriat de tribunale, sfîrşi prin a accepta să stea de vorbă cu Manuel. Va plăti, va plăti atît cît îi cerea, dar domnul Manuel da Fonte să-i dea răgaz pînă la vară. „Asta-i bună !" Şiretlicul e cunoscut. La vară judecătorii intră în vacanţă, şi între timp, azi o bucată, mîine alta, ici o vînzare adevărată, dincolo alta numai pe hîrtie, cînd ar vrea el să pună mîna pe pămînt, n-ar mai găsi nici o brazdă. Îl durea, într-adevăr, da, îl durea mult că era nevoit să procedeze astfel, însă domnul José trebuia să fie înţelegător. Nu se gîndise niciodată să deschidă o casă de binefacere. El nu era ca mulţi alţii care trăiau cu capul în nori : el şi-l avea bine pus pe umeri.

Cine avea de unde să plătească, să plătească, hotărîse, la rîndul ei, justiţia. Procesul se desfăşurase repede. Mai erau cincisprezece zile pînă la expirarea termenului prevăzut de sentinţă, şi el tot mai cerea amînări pentru lichidarea datoriei :

— Domnule Manuel da Fonte, eu plătesc, dar aşteaptă pînă la vară...

— Asta nu mai depinde acum de mine : depinde de tribunal. El hotărăşte. Şi nu mi-o lua în nume de

rău, dar toţi trebuie să ne gîndim la viitor şi la bătrîneţile noastre.

— Toţi ? Care toţi ?

— Dacă eu, de exemplu, n-aş plăti furnizorilor mei, nu s-ar întîmpla acelaşi lucru ? Ar da năvală peste ce-i al meu.

— Dumneata îmi răpeşti ani întregi de muncă, în care am trudit din zori şi pînă-n noapte, de cele mai multe ori prost hrăniţi, şi eu şi ai mei. N-are să-ţi meargă bine. Am să te văd tot atît de sărac ca şi mine !

Profeţia nu se realizase, iar José, pentru a suporta nenorocirea, văzînd că rămăsese pe drumuri, batjocorit de toţi, luase darul beţiei. Se frămîntase mult, dar zadarnic ; deseori îl zăriseră oamenii uitîndu-se la fostul lui petic de pămînt şi criticînd felul în care îl lucra noul stăpîn — şi asta din patima de-a flecări. După două atacuri tîlhăreşti, şi după ce semănăturile de pe o bucată de pămînt au fost complet distruse, deveni suspect în ochii autorităţilor. Din fericire pentru el, prima oară hoţii lăsaseră pe pămîntul umed urme destul de vizibile ; a doua oară, cum ogorul era păzit de un dulău, hoţii păcăliseră animalul aducîndu-i o căţea în călduri, aşa că izbutiseră să fure şi apoi să distrugă totul. Cu toate acestea, la percheziţia care i se făcuse acasă, nu fuseseră găsite nici un fel de cizme cu tocuri de cauciuc, aşa cum arătau urmele ; cît despre animal, el n-avea pîine nici ca să hrănească o pisică, darmite o căţea. Numi adevărată ticăloşie fapta celor ce profitaseră de ura lui împotriva lui Manuel da Fonte şi de amărăciunea care-l rodea că rămăsese fără pămînt pentru a-l face de rîs în tot satul. Dacă ar şti el de la cine a pornit ticăloşia, măciuca lui răzbunătoare, din lemn de gutui, ar cădea numaidecît pe spinarea pungaşului aceluia.

Din lipsă de altceva, toţi cei care n-aveau ce face începură să răspîndească zvonul că el ar fi fost tîlharul care-l atacase pe da Fonte ; atunci José se vindecă dintr-o dată de năravul de a spune cu voce tare tot ceea ce gîndea. Nu se putea opri să nu-l urască pe cel care îl jignise, dar acuma se revolta numai împotriva *soartei sale rele*. În decurs de cîţiva ani numai o

singură dată îşi putuse arăta bucuria. Strînse chiar oamenii şi le anunţă printre cei dintîi evenimentul : Apăruse primul proprietar care se opusese cu arma-n mînă ordinului de-a smulge butucii de viţă-americană [1] — Antonico Timóteo. Oamenii stăpînirii, care s-ar fi zis că nu pot face nimic împotriva celor bogaţi, fuseseră de data asta la înălţime : îl arestaseră şi se vorbea chiar şi de cîţiva morţi. Foarte bine ! Deci, dacă muncitorii ar vrea, într-adevăr, să facă ceva, ar putea să lase pămîntul necultivat, să obţină tot ceea ce-i lipseşte săracului, să ardă recoltele şi chiar să se şi revolte dacă ar fi puşi să distrugă cîteva sute de butuci de vie !

Încercă să vadă cam ce gîndea despre acest „abuz" domnul Manuel da Fonte. „Smulge sau nu smulge ?" Da Fonte smulse viţa, şi José se întristă : o parte din butuci îi plantase chiar el.

— Mamă, mamă ! Va ajunge oare pînă la urmă tata să capete pămîntul acela care-a fost al nostru ?

Întrebarea o punea băiatul cel mai mare, pe care stăpînul îl învoise, pentru cîteva ore, ca să-şi ia rămas bun de la taică-su, aşa cum îl mai învoise şi în ultimele două zile, către seară, cînd era mai puţin de lucru.

— Ar fi bine, mamă, continuă el. Altul ar fi viitorul nostru. Că noi sîntem mulţi, şi pămînt e puţin...

— Cît cîştigi, Joaquim ?

— Dacă ştiam că tata o să-mi aducă haine, m-aş fi tocmit cu trei sute de scuzi pe an ; aşa, zdrenţăros cum eram, m-am învoit pe mîncare, o haină purtată, două cămăşi, două perechi de izmene, cîte una de schimb cînd o spăl pe cealaltă, însă toate foarte vechi, şi trebuie să ţină pînă la vara viitoare...

— Şi eşti mulţumit ? întrebă Leonor, simţindu-l liniştit şi supus.

— Chiar şi ca argat aş putea ajunge la o sută de scuzi pe lună. Totul e să poţi sluji la o gospodărie mare,

[1] Datorită faptului că viţa de vie ocupa întinderi prea mari de teren în detrimentul altor culturi, guvernul portughez a luat măsura de a smulge cîteva mii de butuci de viţă americană, ceea ce a nemulţumit pe proprietarii de vii.

unde-i mult de lucru, şi să te pricepi să mîni boii la orezării. Mai rău e acuma, cînd fac atîta drum pînă la încărcat, şi trebuie să mă scol la trei dimineaţa, pînă nu dă zăpuşeala cea mare peste boi. Eu plec pe nemîncate, ei mănîncă ; şi de multe ori mă culc, frînt de oboseală, după miezul nopţii. N-am fost obişnuit...

— Aşa o să căpătăm înapoi tot ce-a fost al nostru...

De la cei mai mici pînă la cei mai mari, fiecare trăia cu visul de a-şi croi viaţa după dorinţele sale.

— Mama şi Leonor n-or să mai stea niciodată lîngă noi, nu-i aşa ? Chico se poartă urît cu noi, începură ei să pîrască.

— Desigur, copii !

— Şi o să cumpărăm o vacă, nu ? O să cumpărăm ? Mama nu ne-a dat niciodată lapte cu zahăr.

Urmărind, ca de obicei, comportarea tatălui, Leonor trebui să admită că acum se schimbase în bine. Nu-l mai auzise spunînd, ca de obicei : „Cine nu face scandal şi nu bate, ăla nu-i bărbat şi nici stăpîn în casa lui !" Din fragedă copilărie se temuse în fiecare duminică, zi liberă sau sărbătoare să nu vină acasă beat şi să-i bată pentru cine ştie ce fleac. Prefera să-i bată noaptea, după ce adormeau. Îi poruncea mamei : „Trezeşte-ţi copiii !" Alegea pe unul dintre ei, cel pe care voia să-l bată ; plîngeau însă toţi, solidari, compătimitori, şi mama încerca zadarnic să-i apere : cînd intervenea, o bătea şi pe ea. Bătea orbeşte, cu chipul schimonosit, plin de furie, urît şi rău, atît de urît şi de rău, încît de multe ori Leonor scrîşnea din dinţi cu ură şi se răzbuna, cînd era aleasă pentru supliciu, nevărsînd nici o lacrimă. „Scîrba asta nu ştie nici să plîngă !" urla el. Cînd se potolea, aflau motivul pedepsei : plîngeri de-ale vecinilor, şotii făcute unor oameni străini, care se supărau uşor. Acuma se schimbase, fără îndoială, cîştigînd faima de salvator al satului.

— Chiar la aşa ceva nu mă aşteptam, mărturisi mama.

— Ai văzut, acuma nu s-a mai legat nimeni de el ! Dacă s-ar fi întors cu mîna goală, ca în alte dăţi, cînd ar fi ieşit din sat pentru a căuta de lucru, l-ar fi întrebat cu toţii : „Ai fost să cauţi muguri pe altoi ?"

Acuma nu s-a mai întîmplat aşa, şi totul a ieşit după cum ai văzut.

Se despărţiră în seara aceea, el duios, ea blîndă şi binevoitoare ; îl însoţiseră pînă în drum cu toţii, salutaţi de vecini.

— Mamă, de data asta tata a lăsat bani ?

— A făcut, şi de data asta, ca de obicei : a promis c-are să trimită.

— Eram sigură. Ar fi fost prea din cale-afară ! I-a cheltuit cu prietenii şi te-a lăsat să munceşti mai departe pentru toţi.

— Să ştii, fetiţo, că de data asta a avut dreptate. Pleacă departe, şi-apoi a cheltuit mult şi cu noi.

— Era şi timpul să începi a-i lua apărarea.

II

O dată cu primele umbre ale nopţii, Maria-Raţa venise într-o fugă să aducă „fetiţei sale" ştirea că naşii îşi schimbă reşedinţa pentru trei luni.

— Stau în vila unei rude pe care o au la Porto, aceea care are douăzeci şi una de slujbe. Mă duc şi eu cu ei, cu toate că nu-mi face nici o plăcere. Sînt oameni din ăia de-şi cheamă servitoarele chiar şi-atunci cînd le cade cîte-o batistă pe jos. Ţi-am adus nişte cărţi din partea stăpînului ; şi cîteva prăjituri şi salam dintr-a mea. Ia-le. Să nu-mi faci ruşinea să mă trimiţi înapoi cu ele. Uite ce s-a întîmplat după aceea ! continuă ea, fără să-şi schimbe tonul. De îndată ce-ai plecat de lîngă noi, naşa dumitale mi-a pus în vedere că nu vrea să-ţi mai audă nici de nume. De cealaltă fiică, de cea adevărată, puteam vorbi oricît. Vorbele-s totul, şi prin asta vor cei bogaţi să se arate altfel decît noi, că eu i-am văzut bine lacrimile în colţurile ochilor, deşi nici în ziua aceea şi nici în cea următoare nu s-a spus la masă nici un cuvînt. Azi a venit, în vizită, ruda de care-ţi pomeneam şi s-au hotărît să se adune cu toţii la Espinho. Şi nu-ţi fă gînduri că n-am venit să te văd de atîta timp : n-am vrut să dau ochii cu

tatăl dumitale. Însă am pîndit tot timpul momentul în care va porni la drum, şi acum iată-mă ! N-am venit fără să-i spun naşului dumitale cîteva cuvinte usturătoare. Şi, din fericire, m-am uşurat. De altfel, l-am înţeles şi pe el. N-a vrut să se pună rău cu nevasta. Bănuitoare cum e, putea să se supere pînă într-atît încît să îndruge numai prostii dacă şi-ar fi închipuit că el nu poate trăi fără fetiţa lui.

Stingherită, Leonor nu deschisese gura şi, terminînd tot ce avea de spus, Maria-Raţa fu surprinsă de tonul propriei sale voci. Privi imediat împrejur, ca pentru a fugi de tot ceea ce o înconjura, apoi se ridică brusc.

— Tot am sfîrşit prin a spune o prostie, văd eu bine. Din cauza lipsei de educaţie. Ei, atunci noapte bună şi la revedere ! Mi-a fost tare dor de dumneata.

Cît timp fusese acolo Maria-Raţa, Maria de Jesús se arătase în mod ostentativ ocupată cu treburile bucătăriei, nedepărtîndu-se de vatră, iar Leonor se prefăcuse că n-o întristează amintirile. Cea mai ieftină consolare a ei, prin care-şi vărsa focul pe rudele naşului, era să le ridiculizeze cu glas tare, luînd o atitudine măreaţă şi întrebuinţînd cuvinte pompoase ; de data asta scăpase însă prilejul, pentru că Maria-Raţa vorbise fără întrerupere, şi acum, amărîtă, îşi amintea de ei toţi. Îi cunoscuse atunci cînd îi fuseseră prezentaţi de naşă, şi din pricina lor trecuse printr-una din cele mai grele clipe din viaţă. Dispreţuind-o, o făcuseră să înţeleagă rezervele celui care nu poate admite ca în familia lui să intre o fată de origine atît de umilă, o fată care putea foarte bine să aibă o soartă mai modestă. Iar cel din Porto, cel mai bogat dintre toţi, se şi grăbise să întrebe : „Fiică adoptivă ? Şi de ce ?"

Corbi, după cum îi numise naşul — îi rodea gîndul unei concurenţe posibile la o moştenire sigură ; bogaţi cu toţii, doreau moştenirea pentru a deveni şi mai puternici. Îi auzise, apoi, discutînd despre afaceri, ipoteci şi plasamentul avantajos al capitalurilor, despre casele de comerţ unde intraseră ca asociaţi ; unul dintre ei, tot acela care ocupa douăzeci şi unu de posturi — decan al unei facultăţi, profesor la diferite catedre, medic, membru în diverse consilii de administraţie şi comitete

— regreta că nu poate da un randament mai mare în cele douăzeci şi patru de ore ale fiecărei zile. De orice l-ar fi crezut capabil pe naşul, dar de-a primi să-i fie oaspete, nu. Desigur, îl vor critica şi de astă dată din pricina faptului că dorea să-i ocrotească pe cei umili, să se apropie de ei şi să-i sprijine, şi vor face din el ţinta tuturor predicilor şi insinuărilor batjocoritoare : „Vezi răsplata pe care ai primit-o ? Ţi-au luat fiica din casă..."

Nu se îndoia : naşul va auzi, încă o dată, ironii cu privire la mania lui de a-şi cîştiga oarecare popularitate printre muncitori, tratîndu-i ca pe egalii săi, şi la faptul că se simţea mîndru de încrederea pe care-o avea în devotamentul tuturor acestor oameni grosolani din naştere, fără idealuri, formînd o lume aparte ; îşi vor bate apoi joc de cei care căutau să-i elibereze pe muncitori de ignoranţă. „Ceea ce le trebuie lor este să poată munci ! Sînt mai practic, mai puţin visător decît tine ! va afirma un altul. Le dau posibilitatea de-a cîştiga bani. Îi plătesc, şi nu discut !" Ştia că naşul nu va răspunde de astă dată : „Da ! de plătit, plăteşti. Prost, dar îi plăteşti."

Să aibă oare dreptate cei care spuneau că e tot aşa de egoist ca şi ceilalţi oameni, numai că reuşeşte să înşele aparenţele datorită inteligenţei sale ? Vanitos, i-ar plăcea să fie în relaţii bune cu toţi, pentru a primi de la toţi omagiile pe care oamenii complet ignoranţi nu le precupeţesc niciodată cînd e vorba de false caractere alese şi pseudoeruditi ? Comod din fire, s-ar subordona uşor pînă şi tutelei soţiei, şi ar trece drept om înţelegător numai pentru că servitorii care asistau la discuţiile şi neînţelegerile casnice ieşeau afară ca să-i trîmbiţeze calităţile ?

Calităţi ? . . .

Le căută, înciudată. Ar fi geloasă dacă pe naşul i l-ar disputa persoane a căror tovărăşie o scîrbise, şi ar vrea oare să păstreze în amintire numai blîndeţea caracterului său, rămînînd, astfel, cu senzaţia că există cineva capabil s-o încurajeze şi s-o apere de orice nenorocire ? Dar dacă ea îi datora atît de mult, de ce trebuia să-şi plece urechea la cei care o sileau să-i

cîntărească şi faptele rele, cînd cel mai bun lucru era să nu se mai gîndească la acestea ? Refuzînd să vadă şi să mai judece, nu ar reuşi oare să îndepărteze momentul întoarcerii la o viaţă despre care nu va admite niciodată că e a ei ?

Da ! de ce să nu-şi amintească doar de bucuriile pe care i le datora ? Nimeni, pînă atunci, n-o cunoscuse atît de bine. El o descoperise, dîndu-i un loc în rîndul sufletelor neobişnuit de sensibile, înzestrate cu o putere emotivă pe care experienţa, dacă nu inteligenţa, o făcea mereu „excepţională". Excepţională, asta fusese caracterizarea lui...

Dar în seara aceea, cînd domnul cu vilă pe malul mării a fost atît de grosolan ? Abia ieşise pe poartă, şi naşul într-o pornire menită să repare ofensa, o strînsese în braţe cu duioşie şi-i murmurase, cu o gingăşie fără margini: „Trebuie să te iubesc pentru ei toţi, şi voi face totul pentru tine".

„Sînt sigură ! naşul e un om bun."

— Îmi pare rău că n-am spus Mariei-Raţa că tata s-a purtat bine cu noi, că ne-a lăsat bani şi că are de gînd să înceapă a cumpăra pămînt.

— Bine că ai adus vorba, fata mea. Fiindcă voiam să-ţi spun... să-ţi spun că mîine mă întorc la lucru. Mi-e tare frică să nu-mi pierd stăpînii...

— Ah ! da ? Nici nu ştiu bine ce-o să mai iasă şi din asta ! Şi cum vocea îi sunase prea agresiv, prea aspru, iar mamă-sa o privea bănuitoare : Bagă de seamă ! Să nu-mi ceri să merg din nou să caut de mîncare pe la casele unde lucrezi.

— Nici o grijă, fetiţo ! O să vină Chico !

— Şi cum ai să munceşti iar, tot timpul, aşa slabă, că mi-e şi milă cînd te văd, şi tuşind mereu ? Ai putea să mai aştepţi cîteva zile. Nici eu nu ştiu unde să găsesc răbdarea ca să-mi pot îngriji fraţii din nou... Închipuie-ţi că tata n-a plecat încă.

Mama ezită înainte de a-i răspunde. Cît timp nu-i cunoştea încă destul de bine reacţiile — atît îi era de schimbată fata — trebuia să se poarte cu multă grijă. Altădată, îndărătnică în suferinţa ei, Leonor şi-ar fi

descărcat inima tînguindu-se : „Mama nu ştie decît să aducă pe lume copii după copii şi nu se gîndeşte că orice fiinţă care se naşte ar vrea să fie fericită". Atunci o mîngîia şi rostea cu gravitate : „Ba da ! Şi Dumnezeu e mare, fetiţo, iar tu, fiindcă eşti frumoasă, ai să fii fericită." „Atunci, dacă sînt frumoasă, de ce nu m-am născut într-o casă de oameni bogaţi, sau de ce nu eşti dumneata fericită ? Haide, răspunde ! dar fără să-mi vii cu de-astea, că e de datoria mea să-l suport pe tata numai pentru că e bărbatul dumitale. De ce nu eşti fericită ? Spune !"

— O să te ajute şi Chico, iar tu ai să faci ce-i putea.

— Îmi dai, adică, toată libertatea. Mult o să-mi mai folosească ! Aş vrea să fii mereu lîngă mine ; să încetezi, o dată pentru totdeauna, de-a sluji pe unul sau pe altul, să părăseşti satul, să laşi totul baltă şi să nu-ţi mai spună nimeni „sărmana Maria de Jesús".

— Dacă n-ai mai vorbi de lucrurile astea, fata mea ! Să mergem la masă. Ai dreptate ; am pus aşternut curat pe pat. De astăzi ai să dormi acolo.

— Şi dumneata ?

— Să facem aşa cum am spus : dacă nu te supără, dorm cu tine.

Fie pentru a scăpa de o discuţie aprinsă cu fata, fie pentru că trebuia să se scoale devreme, Maria de Jesús începu imediat să mănînce ; şi plecă dis-de-dimineaţă pe furiş. Cînd Leonor se trezi şi îşi întrebă fraţii, constată că nici unul din ei n-o văzuse ieşind. Înţelese atunci cît se poate de bine rostul mîngîierilor mamei, la culcare. Mamă-sa o privise şi o sărutase mai îndelung ca de obicei, căinînd-o desigur : „Sărmană fată ! cum ai să te obişnuieşti iarăşi cu sărăcia din casa noastră ?"

Întinşi încă pe rogojină, fraţii se uitau la ea ca şi cum ar fi aşteptat ordine. Atmosfera nu se schimbase. Întristată de absenţa mamei, Leonor simţi că viaţa îşi reluase cursul de altădată ; un vis, doar un vis fuseseră lunile pe care le petrecuse departe de casă. Locul ei va fi întotdeauna aici, lîngă fraţii ei, care o priveau stăruitor, de parcă n-ar mai fi văzut-o pînă atunci sau s-ar teme de ea, iar ea neştiind ce să le spună ; tăcerea

devenise grea, o simţea apăsătoare, cu necazurile pe care le presimţea încă de pe acum că le avea de îndurat şi cu liniştea asta nesuferită. Fără nici o perspectivă ; ca în ajun şi îndată după plecarea Mariei-Raţa, ar fi vrut să nu se mai gîndească la nimic ; totul îi readucea aceeaşi nesiguranţă ; ar fi vrut să-şi reîntărească încrederea în eforturile tatălui, deşi tot trecutul lui îl arăta excesiv de ambiţios şi de cheltuitor, avînd el însuşi nevoie de ocrotire, în loc de-a o oferi el altora. „Să facă ce-o vrea. Nu mai pot să-i văd întinşi aici, pe rogojină. Plec !"

Ieşi ; vecinele o salutară din poartă.

— Vino pe la noi, fetiţo ! că ai nişte părinţi care nu te fac de ruşine.

Ea trecu înainte. Îşi aminteşte de cele două prietene, le caută, dar nu are ce să le mai spună. Neavînd ce să discute cu ele, nu reuşesc s-o reţină. Una dintre ele chiar, care părea foarte nefericită, începe să i se plîngă, dar ea îi întoarce spatele, atît de mult doreşte să-şi alunge dinlăuntrul ei amărăciunea de-a se simţi izolată şi neputincioasă ; i se păru că suferinţa celorlalţi nu-i altceva decît icoana vie a viitorului care aşteaptă pe oricine se obişnuieşte cu viaţa nenorocită a celor din jur.

Cînd se întoarse acasă, pentru a-i cîştiga bunăvoinţa şi ca s-o vadă zîmbind, fraţii îi aduseră aminte de cele mai hazlii pozne ale ei.

— Mai ţii minte, Leonor, cînd am fost să prindem greieri ca să-i ascundem prin casă ? Tata n-a dormit toată noaptea din cauza lor, şi noi rîdeam pe înfundate... Şi cînd i-ai scos din sac jumătate din provizii, iar el zicea că şoriciul e piele din care se fac valizele ? Eram lihniţi de foame, îţi aminteşti ?

Le porunci să tacă ; frunzări cîteva cărţi, încercă să citească ceva, căutînd să-şi fixeze atenţia, dar — şi asta i se întîmplă de mai multe ori — pe măsură ce se adîncea în gînduri, se pierdea în amintiri ; neputînd suporta flecăreala fraţilor săi, începu să le îndrepte mai întîi greşelile de vorbire, pentru ca apoi, nervoasă, să le impună tăcere, poruncindu-le să nu se mai mişte, dar părîndu-i rău imediat, deoarece îşi dădea seama că

întrecuse măsura. În restul acelei dimineţi, şi după-amiază, ca şi în zilele următoare, sădi flori pe marginea cărării de lîngă casă ce ducea spre casele mai îndepărtate ; îşi împodobi un crîmpei de curte, cam de un metru şi jumătate în partea cea mai lată, cu muşcate şi arbuşti ; vărui, spălă uşile şi drese ramele de trestie ale portretelor şi icoanelor. Străduindu-se să-şi potolească furia iscată de atîtea nemulţumiri şi de tot felul de dorinţe nedesluşite încă, încercă să pună în fiecare din aceste îndeletniciri elanul trist al omului care vrea să-şi alunge amărăciunea şi neliniştile ; se întoarse de nu ştiu cîte ori la lecturile sale. Seara îşi mai veni în fire învăţîndu-l pe fratele său preferat, cu toţi ceilalţi în grup, alături de ea, curioşi, tot ceea ce ştia din tainele cititului şi ale scrisului. De nenumărate ori închise totuşi nerăbdătoare cartea, stăpînindu-şi surîsul amar, de-abia schiţat, cînd, la împreunarea literelor, silabisind cuvintele ale căror prime silabe însemnau obscenităţi curente, el căsca gura mare, ca un om bine iniţiat în secretele de alcov. „Prostule !“ După cîteva momente, pentru că nu avea cu ce să-şi omoare timpul, îl ameninţă că n-o să-l mai înveţe, orice s-ar întîmpla, dacă nu-l vede atent şi silitor, şi îşi relua din nou rolul de profesoară. În răstimpul acesta, mama le cerea şi ea băieţilor să fie atenţi la ce-i învaţă sora lor şi întreba, deseori, cînd o vedea neliniştită :

— Dar eu, fata mea, spun multe prostii ?

— Dumneata, mamă, ai crescut altfel.

— Nu te ruşinezi de mine, nu-i aşa ?

Duminica avea destul timp liber ca să se frămînte, şi o apăsa mai mult decît oricare altă zi. Dis-de-dimineaţă, protejaţii tatălui său veniseră să afle dacă domnul José dăduse vreun semn de viaţă. Nu ? Ce s-o fi întîmplat ?

— Nu vă uită el, n-aveţi nici o grijă ! îi liniştise Maria de Jesús.

Cum fiecare căuta să se distreze flecărind ore de-a rîndul din poartă în poartă sau întîrziind, de vorbă, în drum, satul, cu toţi locuitorii lui, se preschimbase într-o sală de vizită. Să-i asculte doar cîteva minute pe cei mai buni de gură şi cu cele mai autorizate pă-

reri, şi nimeni nu s-ar da în lături să bîrfească viaţa tuturor, cu excepţia celor de faţă, şi să condamne purtarea multora, care nu ştiau decît să-şi umple grînarele, să urce preţul laptelui, şi-n timpul ăsta nu se găsea nimeni care să-i sprijine pe cei mai puţin favorizaţi de soartă. Blestemau şi vremea ; iulie adusese cîte puţin din toate : soare de pîrjolise totul, furtuni înspăimîntătoare, ploi torenţiale şi, în sfîrşit, vînturi aspre şi reci ; în august lucrurile merseseră mai bine, dar pomii erau aproape complet lipsiţi de fructe, mulţi araci de viţă fuseseră smulşi din pămînt, iar frunzele şi ciorchinii viilor — arşi de uscăciune. Septembrie bătea la uşă, şi urmările aveau să se vadă.

Leonor nu se putea împiedica să nu asculte pe unul şi pe altul, dar, cîteva minute după aceea, dezinteresul ei pentru toţi, pentru toate grijile lor, o făcea să se plictisească, să se enerveze. Faptul că se prefăcuse, după sfatul mamei, că le tolerează mediocritatea — ca să nu devină obiectul antipatiei şi chiar al urii lor — şi consimţise ca ei să se considere egali cu ea se întorcea, încetul cu încetul, împotriva ei, căci începea să-şi piardă răbdarea. „Nu pot şi nici nu mai vreau !“ Odată, pe înserate, o rugă pe mamă-sa să-i ierte lipsa şi se furişă spre cîmp. Curînd, totuşi, se întoarse acasă. Femeile pe care le întîlnise în drum îşi bătuseră joc de ea, aşa că Leonorei nu-i mai rămase nici măcar acest ultim refugiu. Felul de-a se purta al bărbaţilor şi înfăţişarea plină de îngîmfare a unora, glasul gutural al altora, exemplul, de totdeauna obsedant, care era tatăl său — naşul fiind contrastul lui — o făcu să simtă respiraţia ce duhnea a vin şi atingerea respingătoare a mîinilor tuturor acestora, enorme, osoase şi mînjite de băligar ; mediul : o casă murdară din care nu va mai ieşi niciodată, şi singură tăcerea răspunzînd tînguirilor sale, aşa că nu mai ştia pe cine să cheme în ajutor... Pe Dumnezeu ?...

— Leonor, dacă ne-am duce mîine la tîrgul din São Amaro ? Tare mi-ar mai plăcea !

Proiectul era al lui Chico. Leonor se mai găsea şi acum sub stăpînirea sentimentului de frică şi nelinişte care-o apăsa. „Un copil al unuia din oamenii aceia...“

Tresări şi acceptă sugestia, fără să mai stea pe gînduri. Asta sau altceva, îi era totuna.

— Ne-am putea duce. Şi-am lua mîncarea cu noi. Mai vorbim noi mîine.

Se şi temea că are să se simtă dezgustată. Se întîmplase de multe ori să se repeadă pînă la São Amaro, ca să se distreze, şi în schimb să se supere, nu atît de purtarea dispreţuitoare a negustorilor de la bîlci cînd îi întreba de preţurile hainelor vechi şi ale obiectelor casnice, cît din pricina privirilor şi a vorbelor fără perdea ale bărbaţilor în vîrstă şi ale flăcăilor. Fiindcă o vedeau îmbrăcată sărăcăcios, plimbîndu-se prin faţa bisericii şi uitîndu-se la nunţi sau umblînd printre barăci, bineînţeles c-o puteau privi, iar băieţii bine îmbrăcaţi şi mai de Doamne-ajută o priveau mult de tot, dar niciodată nu i se adresau politicos şi nici îndemnaţi de vreun gînd bun. Acum putea să se arate la fel de bine, dacă nu chiar mai bine, decît fetele ţăranilor, „dar merita osteneala ?"

Se răzbunase însă, atunci cînd avusese prilejul, pe negustorii şi pe vizitatorii tîrgului de la Estarreja. Întotdeauna se înfuriase pentru că nici un negustor nu-i răspundea în serios cînd îi întreba de preţul vreunui produs — al obiectelor de uz casnic sau al podoabelor ; dar le urîse mai cu seamă pe „doamne" pentru mutrele lor dezgustate şi dispreţuitoare, strîmbînd din nas ca şi cum totul ar mirosi urît, pentru ţinuta şi felul lor de-a da toată lumea la o parte ca să treacă numai ele, fie încrucişînd braţele şi împingînd cu coatele, fie trimiţîndu-şi servitoarele înainte ca să le facă loc prin mulţime. Solemne, îi certau pe băieţi dacă stîrneau praful cînd alergau unii după alţii, şi îi dojeneau întrebîndu-i de ce nu-i spală mamele lor pe faţă dacă, murdari, se opreau lîngă ele, privindu-le speriaţi, pentru că aveau buzele foarte roşii şi unghiile foarte lungi, ca „de diavol", şi roşii. Într-una din primele duminici ale şederii sale în casa naşei, Leonor se îmbrăcase şi se pieptănase cum putuse mai bine şi, încălţată cu nişte pantofi cu tocuri foarte înalte, la fel cu cei care le făceau să pară atît de importante pe femeile bogate, şi cu Maria-Raţa în chip de scutier, zdrobise răbdarea

negustorilor şi îşi ridicase insolent faţa pentru a înfrunta privirile doamnelor care o vedeau cum mîngîie cu îndărătnicie pe băieţaşii aceia aşa de mizeri la înfăţişare.

„Un drum de mai bine de două ore şi lipsit cu totul de interes — de atîtea ori mersese pe şosea şi bătuse toate cărările — merita oare osteneala?" se întrebă singură în ziua următoare. Dimineaţă fără văluri de ceaţă, pinii în şir, spectrali, prelungind sau ascuţind vîrfuri de munţi, făceau încă şi mai sinuos profilul neregulat al terenului; asupra întregului sat se lăsase liniştea deşerturilor. O poartă fu trîntită, cineva trecu pe drum. Apoi, timp de ore în şir, nu se mişcă nimic. Şi la ora prînzului, întîi cu teamă, ca să nu provoace mînia surorii lor, atît de misterioase şi fără sens le păreau totdeauna pedepsele adulţilor, cei mai mici dintre fraţi se aventurară s-o întrebe:

— Atunci, Leonor, mai mergem la tîrg?

Banda era formată numai din patru, însă erau diferenţe de vîrstă atît de mari între ei, încît Leonor trebui să-i aleagă. Din prudenţă, Chico va rămîne cu cel mai mic, pe care l-ar obosi drumul dacă l-ar lua cu ei; pe ea aveau s-o însoţească cel de 6 şi cel de 9 ani. Chico începu să se vaite. În ultimele trei luni făcuse mereu pe dădaca şi-i era lehamite. Leonor îl ameninţă:

— Dacă nu m-asculţi, stricăm prietenia!

Leonor ştia prea bine ce-nseamnă să-ţi jertfeşti orele de joacă, copil fiind, ca să îngrijeşti, să supraveghezi şi să te ocupi de fraţii mai mici, dar în clipa aceea simţi nevoia să-şi încerce puterea de soră mai mare. Plecă.

Şi în timp ce mergea, îşi aducea aminte de mîniile-i de fetiţă împotriva fraţilor ei, a tuturor. Unul în fiecare an, diferenţele de vîrstă dintre supravieţuitori le umpluse moartea. Ca singure îngrijiri, îndată ce se năşteau, linguriţa de vin vechi, ca întăritor; dacă se îmbolnăveau de ochi, spălarea minuţioasă a feţei în jgheaburile din care beau vitele — şi-şi duceau viaţa aşa, cum dădea Dumnezeu. Alimentaţia proastă — enterite, cum îi explicase naşul; frigul — bronhopneumonii; se uscau văzînd cu ochii; şi, ca îngrijire

medicală, deoarece nu aveau de unde să dea bani pentru medic şi doctorii, sfaturile şi leacurile vrăjitoarelor şi vracilor. Din şaisprezece, rezistau şase. Pentru cît timp ? Şi ce viitor îi aştepta ?

Şoseaua se însufleţise. Trecuseră de Estarreja ; trecuseră şi, fără să se oprească, lăsaseră în urmă crucea de la Beduído. Cînd ajunseră în piaţa de la intrarea bîlciului, carele şi căruţele, animalele destinate vînzării şi negustorii, gălăgioşi, ocupau un teren destul de mare, în stînga. Le-o luă înainte o camionetă cu pasageri. Erau mai mulţi bărbaţi decît femei. Unii dintre aceştia, cîteva ore mai tîrziu, aşezaţi în jurul meselor din barăcile cu mîncăruri şi băuturi, se vor lăuda că şi-au scos cheltuiala cu cinci *tostões* de orez şi cincisprezece de vin : „Să fie într-un ceas bun..."

Din ce în ce mai mulţi oameni. Din camionetă coboară, grăbindu-se de parcă i-ar aştepta cineva, doi băieţi, dar nu le dă nimeni nici o atenţie. Poartă, amîndoi, cravate scumpe şi guler tare. Unul din ei o fixează îndelung pe Leonor şi-i atrage stăruitor atenţia şi celuilalt. „Prostul ! Nu-i urît ; are o cravată drăguţă, iar în privire nu i se citeşte obrăznicia celor mai mulţi domni de la oraş, care-şi închipuie că toată lumea e a lor." Îşi întoarce însă privirea în altă parte ; nu vrea să pară deosebit de încîntată de atenţie şi porneşte în direcţia opusă celei care i se pare c-au ales-o ei. Nu o urmăresc. Din fericire ! Căci nu-i place să care după ea pe nimeni. Putea foarte bine să fie vorba de vreun băiat de la oraş, şi ea n-are chef să-i amuze pe toţi feciorii de bani gata şi nici nu e dispusă să-i lase să-şi bată joc de ea. Aşteaptă, da, aşteaptă pe cineva care să semene la chip cu aceştia, dar să nu-şi închipuie că nu i-ar destăinui, chiar de la primele vorbe, că e fată săracă.

Se abătu pe la biserică. Nu-i plăcea să privească alaiul de nuntă al atîtor necunoscuţi, dar cine ştie... Dacă l-ar întîlni din nou, ar vrea totuşi să vadă ce va face numărul unu, cel care-i atrăsese atenţia tovarăşului său asupra ei atunci cînd o văzuse. Părea cel

mai în vîrstă dintre cei doi şi, totodată, avea privirea cea mai blîndă.

— Bună ziua.

„El e ! Într-adevăr !" Cunoştea trucul : salutul trebuia să deschidă drum conversaţiei. Nu-i răspunse. Îl vedea, fără îndoială, pentru prima oară ; dacă l-ar mai fi văzut înainte, nu i-ar fi uitat trăsăturile. La drept vorbind, nu găsea în el nimic deosebit, însă ochii... Trişti şi blînzi, păreau încîntaţi s-o vadă, ca şi cum ar fi cunoscut-o mai demult. De ce n-ar putea să se mărite cu un băiat de la oraş şi cu avere ? Doar pentru că se născuse din părinţi săraci ? Dacă ar fi avut-o pe mamă-sa acolo, lîngă ea, ar fi fost în stare să i-o reproşeze încă o dată. Să plece din sat, să se ducă undeva departe, unde să nu simtă apăsarea brutală a invidiei celor care aveau să-i refuze totdeauna o viaţă care să nu fie prelungirea vieţii ei de acum...

— Vino aici, João !

„Ce drăgălăşenie !" Întinzîndu-i o monedă, tînărul îi făcea semne cu capul băiatului celui mai mic. „Ce-o fi gîndind cavalerul, că avem nevoie de pomana primului necunoscut care ne iese în cale ?"

— João !

Se opri un moment, pentru a-i privi mîinile. Cu unghii fără marginile negre ale celor care lucrează la cîmp, amestecă şi pritocesc grămezile de noroi şi băligar putred — poate că erau mîinile unui fecior de bani gata care-şi petrece timpul urmărind femeile. Nu ! Mari şi cu vinele proeminente, depuneau, desigur, un efort oarecare...

— Ce vrei, prăjituri sau fructe ?

Tînărul insista, şi João — pofticios şi neascultător — se lăsă alintat. Îl împinse cu mîna.

— Dacă ar vrea ceva, ar cere.

— N-am vrut să vă jignesc.

Părea intimidat. Se dădu un pas înapoi pentru a o lăsa să treacă şi nu mai rosti nici un cuvînt — prostul ! — ca şi cum n-ar înţelege că ea e o fată deosebită de toate celelalte. Să devină nerăbdătoare, să surîdă, numai pentru ca înălţimea sa să binevoiască a o privi sau a-i mîngîia fratele ? Îl credea mai delicat ! În locul lui,

ar insista, dacă nu pentru a-şi dovedi bunele intenţii (putea să şi mintă !), măcar aşa, ca orice bărbat curajos. Ea s-ar înroşi puţin — ca orice fată surprinsă că e pe cale de a se îndrăgosti — ar începe să tremure şi să bîlbîie scuze prosteşti, dar nu s-ar înţelege cu el de loc. Obligaţia lui era s-o urmărească, căutînd, în mod delicat, să curme echivocul. Şi atunci...

— Vine în spatele nostru, Leonor.

— Lasă-l să vină, şi tu uită-te mereu înainte, ai auzit ? Să nu-l încurajăm cu nimic.

„Dacă mă urmăresc pînă acasă şi află cine-mi sînt părinţii..." Se cutremură. Un tată beţiv, aventurier, mama muncind cînd într-o casă, cînd în alta, cinstită, da ! dar săracă şi oropsită...

— Nu vă ţineţi de mine, pentru că tatălui meu nu-i plac glumele, iar eu nu sînt distracţia nimănui.

— Am să vă aştept în drum.

— Eu mai zăbovesc puţin pe-aici.

— Şi eu.

— Locuiesc foarte departe, dincolo de Estarreja.

— Acesta-i şi drumul meu.

— Locuiţi la Vila ?

— Nu. Sînt în vacanţă, la Torreira. Acolo locuiesc părinţii mei.

— Ah ! domnul e bogat deci ? Studiază... Bună ziua !

Îi întoarse spatele. Îl auzi rîzînd, tot pe numărul unu, fără motiv, ascuţit, exploziv, ca şi cum proasta ei dispoziţie l-ar fi amuzat. „Prostule !" îşi descărcă nervii încă o dată. Îi venea să-l ia la palme. Grăbi pasul.

— Hai acasă ! hotărî Leonor. Şi tu, João, vezi dacă individul ăla mai vine în spatele nostru. Nu vine ?

Încetini pasul, se întristă, dar nu repetă ordinul de a se întoarce numaidecît în sat. Hoinări pe ici, pe colo, îl văzu din nou. Se tocmea pentru nişte cartonaşe de lut cu care se vîntură mălaiul. „Poate că vrea să le dăruiască săracilor." Trecu prin faţa lui ; el zîmbi. Îl întîlni din nou. De data aceasta ronţăia cu poftă nişte peşte prăjit. Aşa, fără fasoane ; o fi, poate, vorba de cineva tot aşa de inteligent ca şi naşul, care să

nu dispreţuiască felul de-a fi şi tovărăşia persoanelor umile. Ca să fii în vacanţă la Torreira şi ca să studiezi, poate că nu e nevoie de-o avere prea mare. Auzise, încă de cînd era mică, de frumuseţea acelei plaje — nisipul şi marea fără sfîrşit — şi de pelerinajul sfîntului Paio, două zile de petreceri cu pelerini din toată lumea, cum susţineau unii dintre vizitatorii cei mai entuziaşti. Ar fi bine să întrebe.

Şovăia. Trebuia să spună, cu voce tare, pentru ca el să audă, cum se obişnuia cu prilejul acestor întîlniri întîmplătoare, ora exactă la care hotărîse să se întoarcă acasă, sau să lase lucrurile la voia întîmplării ? Trecu înainte. Simţi tot ridicolul situaţiei. Nu-i păru rău : el o urmă, de data aceasta la timp, scutind-o de oboseala de a străbate iarăşi bîlciul pentru a-şi da seama de intenţiile lui. Îi fu teamă, totuşi, că se înşală. Poate că el ar fi mers, oricum, în direcţia aleasă de ea. Îl aprecia, observînd cît e de discret şi că nu-i vorbeşte, aşa, în văzul lumii, dar mai rea decît orice era îndoiala...

Ieşi din tîrg ; luă drumul care ducea spre casă. Îndoiala persistă : el îi spusese că merge, de asemenea, spre Estarreja. Dar de ce tocmai atunci ?

— Să mergem mai repede !

Grăbi şi el pasul. Acum, da ! învinsese. Atîta doar că nu-i cunoştea intenţiile. Ca să se amuze, ca să aibă cu ce se distra în timpul drumului ? Ea îi spusese doar că tatălui ei nu-i plac glumele. Să-l fi convins ?

Tînărul rămăsese în urmă, pentru a mai schimba cîteva cuvinte cu prietenul înainte de a se despărţi de el, dar o ajunse repede. O fi băut, sau mersul acela legănat se datora abuzului permanent de vin ? Asta, nu ! Alţi beţivi, nu !

— Mi-a plăcut tonul dumneavoastră hotărît.

— Sînt mulţi cărora nu le place.

— Marinarii sînt cu toţii aşa : spun tot ceea ce gîndesc, iar eu sînt de la mare. Mă duc la *Bancuri* [1], după moruni.

[1] Este vorba de sezonul anual de pescuit moruni (din aprilie pînă la mijlocul lui septembrie) printre bancurile din jurul insulei Terra Nova.

— Şi beţi ? Marinarii beau ? El zîmbeşte iar, la această nouă necuviinţă, dar ea se justifică, tulburată : V-am observat mersul...

— Din cauza meseriei. Bărcile se balansează ca nişte leagăne de îndată ce ieşim din port, şi ne-am obişnuit să ne legănăm şi noi în ritmul lor... Nu sînt bogat. Muncesc şi fac mari sacrificii pentru a-mi termina studiile.

— Părinţii mei muncesc şi ei.

— Ca şi ai mei.

— Atunci, e foarte bine !

El o priveşte, tulburat şi el, la rîndul lui.

— Să nu vă închipuiţi că... Nu mă bucură faptul că studiile dumneavoastră vă costă sacrificii, pentru că şi eu am îndurat multe ca să învăţ, dar sînt mulţumită ştiindu-vă sărac. Şi mai aveţi mult pînă să terminaţi studiile ?

— Am de gînd să le termin anul ăsta. N-am urmat în mod regulat. Veţi înţelege mai tîrziu.

— Ce vîrstă aveţi ?

— Douăzeci şi cinci.

— Eu am împlinit douăzeci şi unu.

Doar capriciul de a se da totdeauna drept mai în vîrstă, din dorinţa de a i se respecta părerile, o obligă să mintă. Dorea să-l cîntărească pe acest tînăr, căruia nu-i cunoştea încă intenţiile, cu siguranţa presupunerilor şi aprecierilor ei de femeie matură. Acum, cînd îl ştia sărac şi inteligent, acum, cînd îşi dădea seama că se potriveau, ar fi durut-o să-l piardă...

— Studiază ca să poată comanda vapoarele ! se duse să le spună celor două prietene, căci nu mai putea păstra taina de-a se vedea curtată.

Le chemase, în secret, la ea acasă, şi vanitatea şi visele ei putuseră ieşi astfel la iveală. Pe prietene nu le surprinsese vestea. El, el era acela pe care îl aşteptase mereu, acela care agăţase la poarta ei, în fiecare an, coroanele şi crucile de verdeaţă şi flori. Era îmbarcat aproape tot timpul, străbătînd oceanele în lung şi-n lat, şi, cu toate că nu-şi dădea aere de doctor, în ciuda

cunoştinţelor sale, te umplea de încîntare cînd îl ascultai. Urma profesiunea bunicului : se ducea la *Banc*, unde se pescuieşte morunul, şi avea case la Torreira şi la Lisabona. Vorbind atîta despre el, Leonor ajunsese să simtă chiar nostalgia mării, deşi n-o văzuse încă. Şi-o închipuia a tuturor, fără stăpîn şi fără sfîrşit, fără pereţi, fără garduri şi fără cîini : bărci, valurile legănîndu-le ca într-un leagăn, şi nimeni, nimeni care să-i spioneze, să ştie cum trăiesc, ce fac, sau încotro merg.

— Voi aţi văzut-o ? Da, marea ! Dar vapoare ? O să vă iau cu mine. Cînd o să comande un vapor, o să vă pot lua cu mine. Şi-o s-aveţi fiecare camera voastră, cum n-aveţi acasă, mare, şi lumină electrică, şi muzică, şi săli de dans, aşa mi-a spus el.

Prietenele o ascultă fără s-o întrerupă ; vorbind curgător, înflăcărată, Leonorei îi plăcea să se audă. În timp ce-şi compunea cîntecul ei de fericire, afirma într-una : „Nu fac altceva decît să repet cuvintele lui !" Nici nu le-ar fi putut vorbi altfel, păstrînd aşa cum păstra, faţă de mamă-sa — sfioasă şi ruşinată — secretul acelei fericiri.

— Juraţi ? Juraţi să nu spuneţi ?... Aşa, ca altădată?

Ele jurară, şi ea le sărută, fără să simtă — ca acum cîteva zile — supărătoarea modestie a vreuneia din ele. Una slujea la un unchi, aşa cum îşi slujise părinţii şi cum avea să-şi slujească şi bărbatul... dacă se va mărita vreodată : tăcută şi ascultătoare. Va merge oriunde i se va porunci şi va trăi veşnic în aşteptarea unor noi nenorociri, ca aceea care i se întîmplase tatălui ei, îngropat de viu pe cînd lucra la deschiderea unui puţ ; cealaltă va moşteni cîteva petice sărăcăcioase de pămînt. Muncea pe ele în fiecare zi, dar dac-ar fi îndrăznit să ceară părinţilor o rochie sau nişte pantofi noi, s-ar fi prăbuşit casa de atîtea certuri. Îşi scotea pîrleala pentru zgîrcenia lor pe cît putea şi ea, furîndu-le porumb şi orez, pe care le vindea la negustorii din Vila pe preţ de nimic, sau găini şi iepuri ; alteori lucra cu ziua, făcînd tot felul de treburi, fără să aleagă.

— Am hotărît să ne întîlnim aproape de Vila. El vine de la Torreira. Una din voi are să meargă cu mine...

Nu de frică se gîndea să-şi mai păstreze cîtva timp secretul. O costa chiar foarte mult să-l ascundă tocmai de fiinţa care era în stare de toate sacrificiile, dar cu siguranţă că mamă-sa ar fi vrut să capete anumite informaţii despre băiat, să stea de vorbă cu el...

— Şi sîntem aşa de săraci... Nu mi-e ruşine cu mama. Am simţit acelaşi lucru şi cînd am stat de vorbă cu el. E un soi de nesiguranţă care ne gîtuie din pricina ruşinii de-a ne simţi aşa, fără nimic. Ca să nu ne ia peste picior. Nici el nu-i bogat, munceşte...

— Tu eşti frumoasă...

— Îţi aminteşti că mamă-mea, atunci cînd mi-ai dat, acum mulţi ani, un pumn de orez, s-a dus mai întîi să-l întrebe pe tatăl tău dacă ştie despre asemenea dar ? Aşa a fost mama întotdeauna. Dar cînd aduceam bani acasă ? Se ducea imediat să cerceteze dacă lucrasem într-adevăr pe la careva şi să afle cît îmi dăduse. Acum, vă daţi seama, dacă m-ar şti îndrăgostită...

Nimeni nu suflă nimic despre complot. Numai clipele de neatenţie, din ce în ce mai frecvente, ale Leonorei o dădeau de gol. Vorbăreaţă, veselă cîteva minute, devenea imediat după asta absentă sau nervoasă, uneori nesuportînd liniştea apăsătoare a satului, alteori poruncindu-le fraţilor s-o lase singură, pentru c-o enervau cu ţipetele lor. Îşi făcea de lucru ; căci era desperată că nu-şi putea face casa mai primitoare. Spăla ceea ce fusese spălat ; văruia tot ce fusese văruit ; lustruia tot ce lucea de curăţenie. Mama se necăjea :

— Mănînci aşa de prost, şi nu stai o clipă, fetiţo !

— Am de unde slăbi. Luni de zile am mîncat bine.

Uneori reacţiona. Şi atunci glumea :

— Şi asta înseamnă ceva. Într-o bună zi o să apară pe aici tata, bogat, şi vom avea pe cineva care să ne servească ! Zîmbea. În batjocură, dar zîmbea ; îşi mîngîia şi-şi săruta mama. Fiindcă n-o vedea decît seara, îşi arăta dragostea prin mîngîieri. Slăbeşti din ce în ce mai mult, mamă. Şi tusea asta mă nelinişteşte şi ea. Niciodată n-ai tuşit în halul ăsta.

— Din cauza bătrîneţii.

— Cînd o să mă mărit, o să te iau cu mine. Lasă-l pe tata...

— Şi eu stau aici, şi te tot ascult ! Îţi închipui că-mi poţi spune orice numai pentru că ţin aşa de mult la tine...

Într-o seară, fraţii o văzură gătindu-se. Se bucurară.

— Mergem la plimbare, Leonor ?

Primiră ordin să tacă, să fie liniştiţi şi să respecte voinţa lui Chico, înaintat din nou la rangul de şef de familie. Grija pentru propria-i persoană, în dorinţa de-a apărea cît mai frumoasă în ochii bărbatului care o tulburase, era o plăcere mult mai mare decît teama confruntării cu prietena care o va însoţi. Dacă-şi punea o rochie de lînă sau de mătase, nu puteau să-i arunce ironia că-i scoasă ca din cutie. O vecină gînguri :

— Hei, Leonor ! Unde te duci aşa de gătită ?

— Treaba mea !

Indicase ca loc de întîlnire podul de peste Antua, un fir de apă răcoros, leneş în timpul verii, cu tufe de verdeaţă şi arbori romantici şi bătrîni, dar furios iarna, cu apele crescute, urlînd. El sosise puţin înainte. Imediat ce o văzu, îi veni în întîmpinare. Drept, mergînd fără să se legene, cu pălăria în mînă. Leonorei îi păru bine, pentru ea şi pentru prietena ei, dîndu-şi seama că are o ţinută mult mai bună decît la Santo Amaro. Acelaşi costum, aceeaşi cravată...

— Nu vă cunosc încă numele.

— Leonor.

— Manuel.

— O prietenă...

Nu ştiau ce să-şi spună unul altuia. Ea zîmbi ; zîmbiră cu toţii. Leonorei îi veni în minte să-l întrebe dacă pierduse mult timp să ajungă pînă acolo, dar îi închise gura teama de a scădea în ochii lui chiar de la această primă întîlnire, arătîndu-se complet neştiutoare şi incapabilă de o conversaţie interesantă. Prietena o scoase din încurcătură. Nu urmărea să-l cucerească, aşa că îi puse o întrebare cît se poate de simplă :

— Viaţa la mare e tot atît de îngrozitoare ca şi la ţară, cu duminici în care n-ai ce face şi cu ierni fără sfîrşit ?

Întrebarea îl făcu să se lumineze la faţă. Da ! Iernile erau foarte urîte, însă vara îi răsplătea din belşug, mai

ales la Torreira, cu nenumăraţii săi vilegiaturişti, cu baluri la cazinou şi partide de pescuit. De altfel, lunile cele mai rele, din octombrie pînă în primăvară, le petrecea la Lisabona, studiind. Despre dorinţa lui de a fi cineva vorbea, pentru el, însăşi viaţa pe care o ducea. Se întreţinea singur încă de pe cînd era un copilandru şi puteai să-i numeri pe degete pe cei care urmau acelaşi curs ca el — un curs greu, foarte greu, mai ales în condiţiile în care îl urma el: se ducea să strîngă la *Banc*, doi sau trei ani la rînd, cele cîteva milioane de reali de care avea nevoie pentru a rămîne un an pe uscat ca să urmeze Şcoala auxiliară a marinei. Salariul fix, gratificaţia, ba nici procentajul din pescuit nu ajungeau pentru mai mult.

— Milioane de reali! sublinie prietena Leonorei.

— Numai cine studiază ştie cît de mult se cheltuieşte.

La început, cînd, băiat tînăr de tot, se îmbarcase ca mus pentru prima lui campanie de pescuit la *Banc*, cursul nu era tot aşa de greu ca acuma. El nu profitase, însă, de vechiul regulament, şi de aici toate greutăţile pe care le avea de întîmpinat. Îi trebuiseră ani ca să adune banii necesari şi muncise ca un sclav, fiindcă un mus e mătura întregului echipaj, şi pînă la urmă mai venise, pe deasupra, şi schimbarea programei analitice a şcolii. Pentru a se înscrie, în locul unui simplu examen din materiile de şcoală primară, fusese nevoit să absolve trei clase de liceu. Şi dacă i-ar fi folosit la ceva... Numai că nimic din ceea ce învăţase nu-i servea la navigaţie. Din fericire, acum, după vreo încă zece luni de studiu şi cu cele 365 de călătorii făcute, va ieşi pilot de gradul trei. Altă viaţă! Puţin noroc, şi în scurtă vreme va ajunge căpitan. Erau unii căpitani a căror parte se ridica la cîte cincizeci-şaizeci de milioane...

— Cît?

— Cincizeci-şaizeci de milioane de reali pentru fiecare campanie.

Şi atunci, da! Nu i-ar mai purta nimeni de grijă. Nu se va mulţumi, ca unii, doar cu ceea ce cîştiga din pescuit: va deveni asociat pe un cargobot. Visa să aibă

o bătrîneţe liniştită, atît pentru el, cît şi pentru ai lui, o dată ce familia pe care şi-o va întemeia nu va avea alt sprijin în afară de el ; cu toate astea, nu va exploata pe nimeni. Ştia ce înseamnă exploatarea — începînd de la mîncare, mizerabilă, şi terminînd cu îmbarcarea celor patruzeci de oameni, de care s-a vorbit atîta, pe bordul unui vas care se desfăcea în bucăţi de vechi ce era, şi care au naufragiat cu toţii. Ambarcaţia se rupsese din pricina valurilor şi armatorii au fost nevoiţi să-i dea foc, căci altfel ar fi constituit un pericol pentru navigaţie.

Vorbăreţ din fire, chiar fără îndemnul vreuneia din cele două fete, vocea lui semăna cu aceea a unui călător căruia entuziasmul de a se şti ascultat cu lăcomie şi niciodată dezmînţit îi aprinde imaginaţia şi-i dă aripi elocvenţei. În clipe de felul acesta îi plăcea să vorbească despre meseria lui, ceea ce îl făcea să se simtă mîndru, eliberat de stîngăcia cuvintelor de dragoste şi — în prezenţa unei a treia persoane — devenea eroul unor isprăvi deosebite, dacă nu unice.

— Toţi cei care călătoresc pe mare studiază şi ştiu atît de multe ca dumneata ?

— Oricum, ştiu să pescuiască. Cui îi pasă de ei ? Sînt mulţi care nici nu se pricep să-şi facă singuri socotelile, şi atunci îşi trimit nevestele să se înţeleagă cu armatorii...

— Dar dumneata eşti prieten cu ei, nu-i dispreţuieşti, nu-i aşa ? Trăieşti alături de ei, îi stimezi...

— E cineva de vină pentru propria lui neştiinţă ? Tatăl meu nici nu ştie să citească.

— Şi îl iubeşti. Aşa e ! Nimeni nu-i de vină pentru asta...

O mişca să-l ştie generos. Zîmbi din nou. Avea noroc, gîndi el, fata asta, Leonor ; era mîndră, fără îndoială, de meseria plină de pericole a bărbatului pe care credea că-l duce de nas, iar prietena ei era încîntată de savoarea inedită pe care o căpătau în ochii oamenilor din interiorul ţării întîmplările minunate şi riscurile vieţii de marinar. Grea era doar alegerea — întocmai ca la şezătoarea de lîngă vatră — celei mai interesante întîmplări cunoscute sau citite...

— Ce credeți ? Primejdia ne înfrățește. Vreți să vă povestesc ? Odată, ne înapoiam de la pescuit la *Roks*, noaptea — eu și încă trei tovarăși, fiecare în bărcuța lui — cînd un vînt puternic și viteza curentului ne împinseră tot mai mult sub vînt. Credeam că s-a sfîrșit cu noi. Dacă nu reușeam să ajungem la corabie, însemna moarte sigură : se stîrnise furtuna. Ne-a salvat „Gil Eanes", un vas pescăresc auxiliar, care se ducea la *Banc* în fiecare an. A măturat marea cu lumina unui proiector pînă a reușit să ne descopere, și corabia noastră a lansat, de la pupa, o barcă goală, legată de o parîmă. Am reușit să ajungem la ea după multe eforturi ; noi patru nu ne-am mai despărțit niciodată.

— Dar mor mulți pe-acolo ?

— După cum se încumetă fiecare și... după comandant. Dacă e din ăia suciți, dă ordin să se coboare pînzele chiar pe vreme rea, și oamenii trebuie să plece în larg. În anii cu ghinion au rămas pe acolo sau au murit pe drum mai mult de douăzeci de pescari. Mai rele decît toate sînt însă bolile. Ne îmbarcăm ca să cîștigăm un procentaj cît mai mare din pescuit, și dă cîte o molimă la bord sau vreo boală de gît sau de plămîni, și ajungi la infirmeria de pe „Gil Eanes". Acolo fugim cu toții de internare, fiindcă paguba e numai a noastră, iar dacă ne iese numele că sîntem bolnăvicioși sau dacă pescuim puțin, pînă la sfîrșitul campaniei armatorii încep să ne disprețuiască, se poartă rău cu noi, și nu primim mai nimic. Printre cei care merg la pescuit, unii au alte meserii : tipografi, croitori, de pildă ; eu însă am nevoie să cîștig pentru studiile mele. Nu mă duc acolo să dau din mîini ca să mă încălzesc...

Instinctiv interesat de cucerirea Leonorei, Manuel fu atras de vioiciunea ei și de cele cîteva observații spontane pe care le făcuse cu prilejul primei lor întîlniri. Mai mult decît bătaia grăbită a genelor sau îndelunga strîngere de mînă de la despărțire, ceea ce-l impresionase îndeosebi pe Manuel era dorința ei de a trăi mirajul depărtărilor și de a-i asculta, pierdută, povestirile, care-i satisfăceau pe deplin curiozitatea.

Cînd, pentru a schimba perspectiva, părăsise Terra Nova şi se întorsese la călătoriile lui din timpul vacanţei, nu avusese de gînd să i le povestească în întregime ; ea zîmbise însă atît de extaziată, încît descrierile sale — nici el nu ştia cum — preschimbaseră satele de lîngă Aveiro în oraşe. Douro curgea între munţi aşa de înalţi, încît vîrfurile lor ajungeau pînă dincolo de nori, traversarea de la Estarreja la Torreira, peste estuar, evoca ore pline de farmec, în timp ce barca plutea între maluri veşnic verzi. Nimeni nu-i spunea că fata aceea nu făcea parte din cele care ar fi plecat cu primul bărbat, dezgustate şi obosite de viaţa pe care o duceau în casa părinţilor, mulţumindu-se doar cu un colţişor de casă unde să se adăpostească, actele de căsătorie costînd scump şi necesitînd multe alte complicaţii : autorizaţii de obţinut, certificate de scos...

— Să ne întîlnim mîine, vrei ? în Salreu, de pildă. Mie mi-e indiferent. Iau trenul din Vila. Poate că prietena dumitale nu te poate însoţi, şi atunci eşti mai aproape de casă...

— Prietena mea mă poate însoţi oricînd.

Părea că se deşteaptă ; vocea şi trăsăturile feţei i se aspriseră. Zîmbetul îi reapăruse, totuşi, cînd se despărţiseră, căci simpla ei prezenţă era de ajuns, cel puţin deocamdată, pentru a face din el un îndrăgostit interesat.

— Atunci, pe mîine...

Începuseră să se întîlnească ; în fiecare zi chiar. Leonor îi apărea zîmbitoare, şi totdeauna însoţită. Numai o singură dată venise singură la întîlnire, dar prietena se ivise cîteva momente după aceea, gîfîind, fiindcă întîrziase. Se înţeleseseră să se întîlnească, de data aceasta, la conacul *Las Rosas*, puţin înainte de Salreu. Leonor îşi manifestase dorinţa de a-şi vizita acolo nişte rude, şi dacă nu-l deranja prea mult, să vină acolo. El venise, şi ea apăruse numaidecît. Vorbi despre naşii ei ca din întîmplare, şi, tot ca din întîmplare, vorbi despre şederea ei de peste trei luni în casa lor, ca şi de faptul că obişnuia să se ducă pe acolo mereu. „Ca la o fiică, atît de mult ţin la mine."

— Prin urmare, acum a venit rîndul meu să te întreb dacă eşti bogată.

Ea începu să rîdă, şi rîse mult, nervos, ca şi cum şi-ar fi dat seama că planurile îi erau abile, dar o durea să recurgă la vicleşuguri.

— Ţi-am spus o dată, şi fără să mă întrebi, că sînt săracă. Părinţii mei muncesc. Oamenii din familia mea sînt foarte harnici.

Scena dăduse rezultate bune şi-i îmbogăţise imaginaţia, dar era amărîtă. Se gîndise mult la propunerea lui Manuel. Nu se temea să se întîlnească singură cu el : ştia să se apere, şi îl va îndepărta, cu binişorul, dacă s-ar arăta îndrăzneţ sau dacă s-ar gîndi să abuzeze, fără urmări şi nepedepsit, de cea pe care o credea lipsită de ocrotire şi sătulă de lipsuri. Ar durea-o : visurile ei ar fi fost încă o dată spulberate...

Compusese, atunci, un antract de comedie burgheză, ca să nu se afle, a doua zi, într-un impas din care să nu mai poată ieşi. Sub pretextul de-a afla noutăţi, îl va vizita pe intendentul conacului naşilor, şi cînd Manuel va apărea pe şosea, ea va traversa grădina, prietena ei va ieşi de pe-o cărare lăturalnică, şi fără îndoială că el o va respecta mai mult pe viitor, văzînd-o sau ştiind-o apărată de oameni care, din punct de vedere social, preţuiau atît de mult...

Chiar în clipa aceea, şi pentru a creşte şi mai mult în ochii lui Manuel, fu ispitită să scornească o nouă minciună. Cu aerul cuiva care ar corecta o afirmaţie exagerată, ar fi vrut să întărească faptul că era săracă şi că tatăl ei muncea, dar ca mic industriaş, negociind minereuri undeva prin împrejurimile oraşului Porto. Teama de unele viitoare complicaţii, ca şi dispreţul şi neîncrederea faţă de eforturile tatălui, îi stăviliră însă imediat imaginaţia. Semn rău, în cazul că nu şiretenia, specifică celor risipitori, îl făcuse pe tatăl său, vanitos la culme, să păstreze o tăcere care putea da loc la orice bănuială.

Văzîndu-l pe Manuel atît de lipsit de iniţiativă, preferă după aceea ca, la întîlnirile din serile următoare, să-i sugereze, fără falsa pudoare de a se arăta prudent de timidă :

— Începe curăţatul porumbului, şi vom avea astfel prilejul să ne întîlnim şi noaptea, pe ogorul vreunui ţăran oarecare. Fiindcă mama-i cunoaşte bine pe cei mai bogaţi dintre ei, se duce la toţi, ca să nu se pună rău cu nici unul şi nici să nu se mire careva de lipsa ei. Eu o însoţesc destul de rar ; tata nu înghite droaia aceea de muncitori de la arii care mă plictisesc tot timpul, mai ales în zilele de luni şi de vineri, zile închinate pricolicilor, cînd flăcăii din Vila, cu vocea schimbată şi îmbrăcaţi aşa de caraghios, că nu le lipseşte decît o mască pentru a fi complet deghizaţi, devin deosebit de îndrăzneţi, mai cu seamă că nu-i recunoaşte nimeni ; văzîndu-i, le piere tuturor pofta de mîncare.

Avea, acum, intenţia să-l apropie cît mai mult de ea — de teamă să nu i-l dispute cumva vreo altă femeie, cu experienţă şi abilă — ţinîndu-l totodată departe de sat. Căci vecinele i-ar povesti numaidecît că e neascultătoare şi uşuratică, şi apoi ce tînăr n-ar lua-o din loc văzînd înfăţişarea jalnică a casei lor, fără pic de mobilă, o cocioabă nenorocită ? El păru interesat de invitaţie, deşi, din lipsă de mijloace de transport spre Torreira, trebuia să rămînă în acele nopţi la Vila.

— Asta, nu. Costă bani.

— N-are importanţă.

Prima din acele nopţi de clacă îi prilejui ore de mare veselie. Manuel se deghizase cu fantezie şi, prin indiscreţiile ei, glumea în acel carnaval de toamnă cu o fată sau cu alta, tutuindu-le, sau strigîndu-le pe numele de botez şi dezvăluind, cu o voce de falset, de cîte ori o văzuse giugiulindu-se pe lîngă garduri. Intrigasc pe toată lumea, dar numai ea îl cunoştea ; îşi ascunsese sentimentele de dragoste, dar mulţi dintre cei prezenţi observară că el stătea foarte mult alături de ea şi că-i dădea să miroase mereu rămurica lui de busuioc, ca şi cum i-ar fi făcut curte, iar ea îl îndrăgise. Curăţatul porumbului, care avusese loc într-un sat destul de apropiat de al său, strînsese vreo cincizeci de persoane. În timpul dimineţii şi în după-amiaza acelei zile, de îndată ce văzuse coborînd de pe dealuri

şi îndreptîndu-se spre curţile ţăranilor, mînate de cărăuşi, primele care încărcate cu vîrf, începuse să întrebe care gospodar avusese recolta cea mai îmbelşugată. Cine-ar fi putut s-o aibă? Fusese un an slab, pămînturile din vale avuseseră de suferit de pe urma frigului, iar cele de sus ale cui erau şi cine le întreţinea cel mai bine? „Rîurile curg spre mare, nu-i aşa? comentase, la întrebarea ei, unul dintre cărăuşi. Aşa că nu mai e nevoie să întrebi cine-a cules cel mai mult. Bătrînul de la Quinta da Torre. Într-acolo mergem."

Cînd mamă-sa o înfăţişă bătrînului, acesta rămase înmărmurit: crescuse, dracu ăsta de fată, şi avea pieptul bine făcut, şi era frumoasă, frumoasă, o adevărată bogăţie! Şi după ce-o să se mărite, hm! O pierduse din vedere, dar acuma n-avea să-i scape. Leonor îl cunoştea bine. Era doar femeie în toată firea şi-l văzuse de multe ori în piaţa bisericii, după prima liturghie, alegînd şi angajînd zileri, aşa cum alege cineva vitele la tîrg; tatăl ei lucrase de multe ori pe pămînturile bătrînului; despre zgîrcenia lui, pungaşul — poreclit în bătaie de joc Învăţatul-Satului, căci nici nu ştia să citească — se dusese vorba pînă hăt-departe, cale de multe leghe împrejur. Era dintre aceia care dormeau într-un „coteţ de cîine" şi-şi păstrau cearceafurile în lăzi. Văduv, nu mai voise să se însoare, fiindcă femeile, cît sînt ibovnice, sînt ascultătoare şi harnice, dar cînd se văd măritate, încep să poruncească şi să se înfrupte din tot ce este al bărbatului. Or, banii se cîştigau cu greutate, şi pentru plăţile pe o zi de lucru simţea că-şi dă sufletul: cinci scuzi, pentru bărbaţi, cu obligaţia de-a le găsi de lucru în timpul iernii. Clăcile le făcea una după alta, nopţi de-a rîndul, după porumb venind la rînd orezul; folosea o momeală care nu dădea greş: punea să cînte, la arie, o jumătate de duzină de fete iubeţe, cu voce frumoasă, şi terasa şi curtea se umpleau, pînă la refuz, de oameni care, dacă nu munceau din greu, erau cel puţin dornici să se distreze. Şi în timp ce stăteau cu toţii acolo, unii continuau să lucreze, gratis, pentru el.

Manuel vorbi cu mama Leonorei. Nu rosti nici o răutate; nu făcu glume. Îi spuse că fata e frumoasă,

şi ea schiţă un zîmbet, pe jumătate mulţumită, pe jumătate de politeţe.

— E ca şi celelalte, domnule.

Ochii i se luminaseră, totuşi, de mulţumire. Atitudinea ei corectă îi servi apoi Leonorei pentru a înfrumuseţa condiţiile în care se născuse şi fusese crescută mamă-sa: se născuse într-o familie de fermieri din districtul Coimbra şi trăise mulţi ani la oraş.

Nu se mai duseră la clăcile de la Quinta da Torre. Erau şi alte clăci, la case darnice, de care ele, ca şi toţi săracii, aveau nevoie — şi nu numai iarna — pentru darurile şi ajutoarele primite: un strop de ulei, bucăţi de slănină şi mălai, mai ales mălai. Şiruri de care părăseau comuna în orele tăcute ale nopţii, vîndute clandestin unor comercianţi „fără scrupule" şi la preţuri exorbitante pentru punga celor cu mai puţine resurse; căci fiecare ţăran, după cum făcuse şi cu un an înainte, se pregătea să scoată la iveală doar o parte din recoltă. „O să fie grozav!" prevesteau aceştia.

— Vezi bine, fetiţo! dacă lumea care ne cunoaşte şi obişnuieşte să ne ajute nu s-ar gîndi la noi, ce ne-am face?

Cînd Manuel nu putea s-o însoţească, Leonor rămînea acasă.

— Dacă nu mergi tu, nu mă duc nici eu. Chiar fără să mă ţii din scurt, nu stă în caracterul meu să primesc curtea unui alt bărbat, rostea ea cu voce gravă, pentru a-i studia reacţiile.

Faţă de mamă-sa pretexta că-i e somn şi că-i vine ameţeală.

— Şi dumneata ai nevoie de odihnă. Tuşeşti din ce în ce mai rău şi nu-i sănătos să munceşti de cînd se crapă de ziuă şi pînă-n zori.

— Bunul Dumnezeu o să-mi dea puterea de care am nevoie.

După zece zile de muncă în asemenea ritm, o copleşise totuşi oboseala, tusea devenind mai stăruitoare şi mai prelungită, scuturîndu-i pieptul, iar vocea voalîndu-i-se, fie din cauza prafului ce ieşea din ştiuleţi, fie din a curentului.

— Ai să vezi, fetiţo, că nu-i decît o răceală, spuse ea. Nu-i prea potrivit să te îmbolnăveşti la vremea asta.

Mai munci trei zile în acelaşi ritm. Nopţile erau minunate şi călduţe, îţi făcea chiar plăcere să umbli pe drumurile scăldate în razele lunii şi atît de albe de parcă le-ar fi luminat soarele. Dar într-o seară se dădu bătută. O dureau picioarele ; rămînea însă la locul ei, nevoind cu nici un preţ să se întindă, aşa cum îi cerea truditul ei corp. Zece sau douăsprezece ore de odihnă i-ar fi împrospătat forţele. Se resemnă ; se aşează într-un colţ al casei — n-avea să se culce aşa devreme ! — şi aşteptă vindecarea...

— Mîine trebuie să ies. Mă duc la Vila cu Margarida.

— Du-te, fetiţo.

Faptul că mamă-sa îi dădea aşa de uşor voie o miră. O privi cu atenţie. Pieptul scobit, faţa aprinsă... n-o măcina oare oftica ? Nu era cazul, poate, să se îngrijoreze : toţi oamenii săraci, atît timp cît se puteau mişca, îşi duceau boala pe picioare, într-un colţ al casei. Cînd se însănătoşeau şi vecinii îi întrebau de ce-au suferit, răspunsul era totdeauna acelaşi : „Fierbinţeală". Dar ce boală fusese ? „Fierbinţeală, nu ţi-am spus ? !" Poate că mama o să se însănătoşească repede.

I se aşează la picioare. De ce n-o întreba mamă-sa nimic ? Dacă i-ar cere să afle, plîngîndu-se, motivul pentru care fiică-sa avea s-o lase a doua zi singură, înlocuind-o cu prietena, s-ar apăra, desigur, de întrebările ei, minţind-o ; aşa, avînd deplină libertate, se simţea stînjenită, era nemulţumită de sine, dar nu pentru c-o înşela — căci mamă-sa nu-i pusese nici o întrebare — ci pentru că-i ascundea faptul că pusese la cale să se întîlnească cu băiatul care-o iubea, acelaşi de la claca bătrînului de la Quinta da Torre. „Îţi aminteşti, mamă, îţi aminteşti ?" ar întreba-o.

Să nu se ducă la întîlnire ? Asta nu ! Cu cît îl asculta mai mult pe Manuel şi îl cunoştea mai bine, cu atît simţea o şi mai mare nevoie să-l asculte, dar cu totul altfel decît pe ceilalţi bărbaţi, deşi nu ştia poate

tot atîtea ca naşul, dar îndeajuns ca s-o umple de uimire. Văzînd-o, totuşi, pe maică-sa tristă şi abătută, secretul ei o apăsa întocmai ca o trădare. „S-o las singură, aici, ore în şir..."

— Dacă rămîi acasă, eu o să fiu nevoită să ies de mai multe ori.

Provoca, de fapt, o explicaţie. De ce nu-i vorbise pînă atunci despre dragostea ei pentru Manuel? Lipsă de respect fiindcă o vedea atît de sărăcuţă, ruşinea de a-şi întina visul, teama că i-ar interzice întîlnirile?

— Asta trece repede. Ce ne-am face dac-aş rămîne mult timp acasă, fără să fac nimic? Nu mai avem bani decît pentru mîine...

— Cît despre mine, poate c-aş fi în stare să fac orice muncă.

— Găina de la cîmpie nu se simte bine în coteţ, asta o ştii şi tu. Dac-aş putea, fata mea, singurul lucru pe care te-aş lăsa să-l faci ar fi să înveţi carte.

Rostea greu cuvintele, părînd tulburată, şi-şi ţinea pleoapele ridicate: de mirare, sau de frică?

— Să te bagi la stăpîn? Niciodată n-am vrut asta pentru tine, fata mea. Mîine o să fiu bine.

Încercă să se întoarcă la lucru, dar nu reuşi să-şi adune forţele nici ca să umble. De dimineaţă, stăpîna trimise să-i dea de ştire că n-o mai putea aştepta mult timp. Îi păstra locul, pentru că-i plăcea cum munceşte, dar se vedea nevoită s-o înlocuiască pentru timpul cît va dura boala. Dacă n-ar fi fost vorba de-o familie atît de numeroasă, toţi bărbaţi, şi încă pretenţioşi în privinţa rufăriei şi hainelor — îi ştia doar şi ea — în loc de patruzeci şi opt de ore, ar fi aşteptat de două ori pe atît. Aşa, n-avea încotro. Ca să-şi dea seama, totuşi, de bunăvoinţa ei, îi trimitea zece scuzi pentru două zile şi urări de grabnică însănătoşire.

Se întristă. Nu pentru ea; pentru copii. Leonor se mîhni şi mai mult. Îşi aminti: chiar suferindă şi cu febră, mamă-sa nu rămăsese niciodată acasă. De data asta o fi vreo boală periculoasă?

— Dacă am chema un doctor, mamă?

— Cu ce bani?

— Poate ne împrumută cineva. Ai fost totdeauna bună platnică.

— Şi cum i-am putea da înapoi ? Nu uita că ştie toată lumea cum o ducem, şi faima bună se pierde într-o clipă.

— Toată vina-i a tatii. Ne lasă fără nici un ban.

— Cine ştie pe unde umblă şi el în clipa asta şi prin ce greutăţi trece ! Lucrul rău nu piere cu una, cu două, şi-ai să vezi ce repede o să-mi treacă.

Venise, de asemenea, timpul să facă şi Chico ceva.

— A văzut de fraţii tăi cît timp ai stat în casa naşului şi, drept să-ţi spun, mi-e jale să-l trimit, slab cum e, să muncească la zidari. Mai ales că nici n-ar face cine ştie ce : acuşi intrăm în iarnă...

Se opri gîfîind. Leonor îşi dezvălui gîndurile :

— Dacă o să mă mărit, n-o să mai ai nevoie de nimic !

Vecinele veniră, una după alta, să se intereseze de starea bolnavei. Vestea se răspîndise peste tot şi aducea orice femeie care avea puţin timp liber. „Dacă porumbul n-ar fi încă pe ogor, tot satul ar trece pe la ea, atît de mult o preţuia lumea pe Maria de Jesús", spuseră mai toate. Ba unele îşi puseseră în gînd s-o şi ajute chiar, înţelegînd prin asta că trebuiau să-i făgăduiască încă de pe acum, în caz că boala se înrăutăţea, că vor face rugăciuni nouă zile în şir într-o anumită capelă, ceva mai depărtată. Îl vor ruga pe părintele Cruz să numească, la ora liturghiei, pe cineva care să strîngă pomenile menite să vină în ajutorul acelei sărmane fiice a lui Cristos, iar una din ele se însărcina să găsească pe cele nouă fecioare care să se ocupe de rugăciuni şi de chetă. Cu firea ei sensibilă şi cu imaginaţia perfect trează, propunerea o supără pe Leonor. Deznodămîntul vieţii trudite a săracilor era mereu acelaşi : cînd se îmbolnăveau, nu le mai rămînea decît să recurgă la mila publică — numele acelor nefericiţi trecea din gură în gură, condiţia lor de oameni nevoiaşi îngăduindu-le tuturor să le ponegrească viaţa. Cînd era mică, cerşetorii care se strîngeau cu prilejul pelerinajelor o impresionau în mod deosebit ; după ce mai crescuse, sensibilitatea îi fusese întotdeauna

rănită atunci cînd întîlnea, lîngă crucea Maicii Domnului, cîte un om în vîrstă, cu barbă mare şi zdrenţăros, cu sacul pe umăr, venit parcă din ţări depărtate, cerşind tăcut şi liniştit, ca şi cum ar fi fost de piatră, ca şi crucea. Oamenii treceau, dar el nu se jeluia şi nici nu cerea. Toată lumea îi cunoştea viaţa : muncise cît putuse, dar picioarele începuseră să i se umfle din pricina varicelor, vinele îi erau mai groase ca funiile, abia se putea tîrî, şi acolo rămînea cît era ziua de mare. Mizeria lui o ruşina. Iar moartea, luîndu-i familia, uitase de el.

— O să te însănătoşeşti, mamă. Deocamdată avem încă ce mînca.

Cît puteau să aducă rugăciunile şi cheta respectivă ? Obişnuiţi să li se tot ceară, şi cu inima lor împietrită, bogaţii dădeau puţin, iar săracii nu puteau da mai mult de cîţiva *tostões*. De multe ori o invitau şi pe ea să completeze numărul celor nouă fecioare menite să rostească aceste rugăciuni, dar niciodată nu văzuse ceremonia şi cheta cu ochii cu care le vedea acum : numele femeii nevoiaşe era rostit din poartă în poartă. Fetele purtau uniforma confreriei. Dacă o fată nu-şi avea şiragul de mătănii, boneta, bluza sau şorţul în bună stare, le cerea cu împrumut, mîndră de sarcina pe care o primise şi bucurîndu-se dinainte de clipa cînd bătrîna care o invitase şi o însoţea deschidea, după terminarea rugăciunilor, coşurile cu mîncare şi transforma piaţa din faţa capelei într-o masă în aer liber : smochine uscate, pîine dulce şi niprale. Băieţii cu care erau în vorbă soseau şi ei în momentul acela, îşi puneau bicicletele într-un colţ şi începeau cu glumele, uitînd cu toţii de sfinţi şi de bolnavă.

I se va însănătoşi oare mama ? De multe ori rosteau rugăciunile în folosul tuberculoşilor, pentru a nu mai vorbi de canceroşii şi leproşii de la ei din sat sau de prin satele din împrejurimi, dar ei nu se făceau bine niciodată. De le-ar aduce cheta chiar şi o sută de scuzi, i-ar da la prăvălie pe toţi pentru a-şi mai plăti din datorii...

— Am eu grijă de toate.

Ciorba fierbea fără pic de untură sau de ulei : apă, varză şi sare. Îi lipsea pînă şi făina de porumb pentru a o îngroşa puţin. Dar şi pentru a ajunge la asemenea sărăcie lucie mamă-sa muncea de la 12 ani ! Avusese o liotă de copii, se bizuise, bineînţeles, şi pe ajutorul lor, dar nici unul nu era încă în stare să lucreze. Foloase a tras numai din faptul că-i muriseră cîţiva. Să ceară ? Dar ce anume ? Alimente, bani ? Banii ceruţi cu împrumut nu stricau bunul renume al celui care cerea. Dar la cine să se ducă ? Maria-Raţa era departe, iar vecinele, dacă nu vor profita de ocazie pentru a-şi bate joc de ea, vor întreba (le auzise de atîtea ori doar trimiţîndu-i cu răutate la plimbare pe săracii care veneau să le ceară vreun împrumut) : „Cu ce-ai să plăteşti dacă n-ai nici lescaie ?"

Alimente ? Dacă săracii, cu ani în urmă, puteau conta pe pomenile bogaţilor cînd era vorba de hrană, nu se plîngeau acuma cu toţii că mila e pe cale să dispară, căci alimentele, scumpindu-se din ce în ce mai mult, sileau pînă şi familiile cele mai caritabile să-şi strîngă baierile pungii ? Porţile unde obişnuiau să bată se închideau, numărul binefăcătorilor se împuţina văzînd cu ochii, iar cei rămaşi aveau tot mai mulţi clienţi.

Să muncească ? Şi dacă s-ar duce să ceară de lucru ? De bună seamă că i-ar servi la ceva faptul că dispunea de forţa unei fiinţe care se căţărase în copaci şi se supraalimentase timp de cîteva luni de zile. Cel mai la îndemînă şi mai uşor ar fi să se ducă să desţelenească vreun capăt de ogor pentru vreun ţăran oarecare. Aşa are să şi facă.

— M-am gîndit la o mulţime de lucruri. Ai să vezi, mamă, c-o s-o scoatem noi la capăt ! Mă întorc într-o clipă.

Era mulţumită că se putuse hotărî, în sfîrşit ; le căută pe cele două prietene. Cea care dispunea de mai multe mijloace îi propuse să fure cîte ceva de la unchiul ei.

— El are încă destul porumb şi orez în hambar.

Leonor refuză. Pe cealaltă o găsi în grajd.

— O clipă, şi vin. Lasă-mă să isprăvesc cu vitele.

Începu s-o cerceteze cu atenţie. N-o văzuse încă niciodată cu părul atîrnînd în şuviţe, care-i făceau şi mai colţuros chipu-i palid, cu fustele mirosind urît, ea toată mirosind urît, de pe mîini şi picioare scurgîndu-i-se nişte vîscozităţi care păreau s-o fi pătruns pînă în oase.

— Voiam să te rog...

Îi spuse imediat că era în căutare de lucru. Din toate muncile, numai una, totuşi, îi convenea : să desţelenească terenuri necultivate.

— Cere de lucru ca şi cum ar fi pentru tine, iar eu te ajut. Îl aduc şi pe Chico. Şi nu uita. Cu boala mamei mi s-au dus toţi banii.

Prietena se întristează, Leonor se întoarce acasă cu certitudinea că, a doua zi, va începe să lucreze. Îi spune şi mamei ; îşi pregăteşte fratele :

— Nici tu n-ai să rămîi cu braţele încrucişate.

— Să te ajute Dumnezeu, fata mea !

În dimineaţa zilei următoare prietena se arată descurajată. După toate sforţările, şi făcuse destule, după cum o asigură pe Leonor, un singur proprietar îi primise serviciile, ceilalţi avînd personal propriu sau copii : avea de desţelenit doi *carros* de teren într-o pădure de pini depărtată, pădurea de la Cativelos.

— Ajungem acolo pînă seara, nu ? Primesc.

— Să te ajute Dumnezeu, fetiţo ! se tînguia mama.

— Dacă era iarnă, era mai greu.

Voia să se arate îndemînatică, dacă nu chiar egală mamei în vrednicie. Drumul o obosi. La munca cea mai grea, tăiatul mărăcinişului, Chico mormăi :

— Am priceput eu numaidecît că nu la bine mă chemai.

Leonor nu-i răspunde şi nici nu se vaietă, cu toate că o dor picioarele, iar mîinile i-s numai zgîrieturi ; dar, curajoasă dă, plină de furie, lovituri repezi cu sapa — accese de răzbunare pe muncă — şi zgîrieturile mai adînci încep să-i sîngereze.

— Nu eşti tu de vină, dar sîntem aici pentru că te-au primit la lucru cît ai bate din palme. Dacă buruienile ar fi uşor de scos, ar desţeleni pămîntul băieţii stăpînului ! îşi descărcă nervii după aceea Leonor.

Prietena răspunde :

— Vrei să mă duc la estuarul de la Estarreja ? Am mai lucrat acolo la descărcatul bărcilor, şi cum recoltarea orezului n-a început încă... Am făcut parte din echipa Emiliei Ronca : are şapte femei. Văd, după faţa ta, că n-am prea nimerit-o, dar lucrurile nu se petrec totdeauna aşa cum se spune pe-aici. La sare merg şi fete serioase...

— Dacă îmi lasă serile libere, mi-e totuna.

— Asta n-o ştie nimeni. Bărcile sosesc fie în timpul zilei, fie noaptea, la orice oră, şi trebuie să fie descărcate numaidecît. Au de făcut mai multe transporturi, trebuie să profite de maree, fiindcă bărcile merg anevoie, iar ploaia, dacă se întîmplă să şi plouă, e o adevărată nenorocire : se topeşte toată sarea. Dar m-aş putea duce să văd. Poate reuşim să muncim la magazie, la încărcat vagoane sau camionete...

— Şi cît o să cîştigăm ?

— După muncă : pentru căratul pînă la magazie plătesc cincizeci de scuzi, care trebuie împărţiţi în şapte, dacă echipa e de şapte femei ; pentru căratul de la baracă la vagon sau la camionetă, patruzeci. Dar trebuie să-ţi spun : sînt trei sau patru ore al dracului de grele...

— În cel mai bun caz, avem cîte şapte scuzi...

— Dacă ne primesc. Poate să nimerim o zi în care să fie mult de lucru : camionetele nu aşteaptă şi vagoanele vin cam la întîmplare.

— Şi te duci acolo chiar azi ? Eu nu pot să pierd nici măcar o zi.

— Mă duc. Dar vrei cu adevărat ? Mie nu mi-a plăcut niciodată munca asta. Nu atît din cauza greutăţii — cînd mă duc odihnită, pot căra şi cîte cincizeci de kilograme — ci din cauza armatorilor, a barcagiilor şi, mai mult încă, din cauza clienţilor. Le măsoară pe toate cu aceeaşi măsură şi au totdeauna la îndemînă pe cîte una din tovarăşele noastre ca să ne strice. Le dau bani şi le plătesc vinul : beau aproape toate, şi încă destul de mult...

— Dacă n-ai terminat încă, să ştii că-mi ajunge. Prefer să nu ştiu. Căci trebuie să muncesc.

Vocea îi e plină de dispreţ pentru ea însăşi. Cu banii cîştigaţi poate să pregătească o oală de ciorbă şi să cumpere două sardele sărate. Îi face bine s-o audă pe mamă-sa :

— Frumos arăţi, fata mea. Zgîriată toată ! Să-mi fi spus cineva c-o să fii nevoită să munceşti în halul ăsta...

— Eu am vrut să muncesc aşa.

Împărţi mîncarea între fraţi şi îşi arătă calităţile de cap de familie iubitor : păstră pentru ea porţia cea mai mică ; îşi umplu stomacul cu apă chioară. „Aşa făceau zilerii în timpurile de criză, cînd nimeni nu mai dădea vin pe datorie", se ironiză în sinea ei. Pe viitor ar putea să susţină, de asemenea, că ciorba şi sardeaua — una prin volum, iar cealaltă prin faptul că e sărată şi deschide pofta de mîncare — îşi obligau victimele să înghită lichide ; „cel mai criminal fel de-a umple stomacul din timpurile noastre, pentru că le înşală numai, sileşte gurile înfometate să tacă şi-i vlăguieşte pe muncitori", spusese naşul odată, într-una din numeroasele lui seri de primire. Soţia voise să-l ridiculizeze, arătînd rudelor că se amestecă în lucruri care priveau numai gospodinele : „Vreţi să ştiţi ? Lacomi, plăcîndu-le ca totul să înoate în grăsime, puşi pe ghiftuială, ca şi cum ar lucra numai pentru mîncare, fără plată, oamenii pe care îi aveam la lucru, mai multe guri, s-au plîns din cauza mîncării pe care le-am dat-o. Apoi ce credeţi dumneavoastră c-a făcut domnul, soţul meu ? Oricare altul, în locul lui, n-ar fi cerut nici un fel de socoteală, nu-i aşa ? El a procedat totuşi altfel decît toată lumea. Cu un dispreţ evident pentru disciplină, a spus că bucatele sînt adevărate lături şi a ajuns să mă jignească pînă într-atîta, încît a ordonat servitoarelor să pregătească altă mîncare, gătită gustos, ca pentru noi. Or, adevărul e că ei nici nu apreciază mîncărurile noastre."

Lăsase capul în jos, dar îl ridică repede. Se găteşte mai mult decît de obicei pentru întîlnirea cu Manuel ; vrea să-şi ascundă mîinile, dar nu-şi pune mănuşile imediat, ci le ia în pachet şi-şi alege ca însoţitoare pe prietena mai înstărită, ca nu cumva cealaltă să aducă

vorba, din prostie, despre treaba care le așteaptă, despre descărcatul bărcilor...

„Omul acela, tatăl meu, care nici nu-și amintește de noi... Oare mama i-o fi dînd crezare? Va fi el în stare să se întoarcă bogat?"

Înlăturînd apăsarea mizeriei, ar însemna să scape de senzația de inferioritate și de teama morală față de Manuel. Banii n-ar face-o mai deșteaptă, nici n-ar învăța-o mai multe lucruri, dar i-ar îngădui să intre în legătură cu o altă clasă de oameni și i-ar dărui o casă confortabilă și un trai pe care altfel nu-l va putea duce niciodată...

Cînd apare în fața lui Manuel, caută să pară veselă.

— Ai petrecut o zi bună? Ești mulțumită? o întrebă el.

— Tot așa ca și ieri. Și, ca din întîmplare: Poate că peste puțin timp vom intra în stăpînirea unor pămînturi care au fost odinioară ale noastre și pe care le-am pierdut la judecată din cauza unor certuri cu un bogătaș, dușman al familiei noastre. Poate că par mai veselă din cauza asta...

Povestea pare să-l intereseze pe Manuel.

— Nașii tăi mai trăiesc încă. Și sînt foarte bogați, nu-i așa? Înainte de-a fi venit să te întîlnesc la conacul lor, credeam că familia ta e la fel cu a mea, tot atît de săracă. Acuma văd că nu.

— Lasă asta!

O încîntă pentru moment ideea de-a trece drept fată de familie, care ar putea face o căsătorie neegală, și rîse ascuțit, cu oarecare maliție zitate. Manuel se puse în gardă, dacă nu din pricina surîsului, cel puțin de rîsul ei; teama de ridicol îl făcea să-și urască purtările timide și, încercînd să le ascundă, voi cu tot dinadinsul să arate că e o fire voluntară, dar căzu în extrema cealaltă:

— Pînă acum n-am vrut să-ți spun, dar ți-o spun azi: în curînd mă întorc la Lisabona și mi-ar plăcea să-ți arăt, înainte de a pleca, estuarul de la Estarreja. Sînt sigur c-o să-ți placă. O barcă...

O privea și, văzînd-o serioasă, cu sprîncenele apropiate și cu fruntea brăzdată de cute — gînduri sau

teamă — cum era în joc însăşi dragostea lui, se nelinişti.

— Poţi s-o iei şi pe prietena ta, adăugă şiret. Mi-ar plăcea să-ţi las o amintire plăcută. Şi, cu sinceritate: Eşti frumoasă; trebuie să-ţi dea tîrcoale o groază de pretendenţi, şi eu sînt departe. Da! e şi normal. Şi-or să te ceară, aşa că eu mă dau bătut. De ce-aş fi eu cel care să se însoare cu tine, cînd nu am, deocamdată, nici unde pune capul?

— Nici eu nu am mai mult.

— Nu spun de tine, ci de tatăl tău...

— N-am făcut pe voia lui niciodată; nu-l iubesc. O iubesc numai pe mama, şi ea face tot ce vreau eu. Dar să ne gîndim la cel mai rău caz: că tata m-ar obliga să mă mărit cu un alt bărbat. Aş fugi. Sînt în stare să şi fug, ce crezi? Vocea îi devenise gravă: Dacă n-ar fi o ruşine să fugi de-acasă, urmă, nici nu mi-ar păsa dac-ar trebui să fac şi eu aşa... ca să vezi cum ştiu eu să iubesc pe cineva. Numai dacă m-ar atinge cineva fără să vreau eu...

Manuel e interesat să descopere cît îi e de curajoasă logodnica; Leonor sfîrşi:

— Mama spune că, demult, ca să ne sperie, puneau pe la răscruci cîte un dovleac ca un cap de mort. Îi scoteau miezul, îi făceau găuri în chip de ochi şi gură şi-i puneau o lumînare înăuntru. Cînd ieşeam noaptea din casă pentru cine ştie ce treabă sau să-l caut pe tata, nu uitam să-mi umplu buzunarele cu pietre. Aş face, mîine, acelaşi lucru dac-ar vrea să mă atingă vreun bărbat şi eu nu l-aş iubi.

Tăcu, cu ochii ficşi, fără să vadă. Manuel făcu o grimasă comică spre prietena Leonorei, arătîndu-şi astfel surpriza de-a face curte unei fete atît de curajoase.

— Şi eu m-am gîndit că trebuie să fie fete frumoase la Lisabona.

— Am văzut multe şi, totuşi, am venit aici să-ţi fac curte.

— Poate că vrei să-ţi treacă timpul.

— Îmi placi mult.

— Jură că ai de gînd să te însori cu mine.

El şovăie, dar îşi ascunde, cu un zîmbet iscat la timp, încurcătura. Văzîndu-i chipul strălucitor îşi dă, totuşi, seama de visul ei...

— Îţi dau cuvîntul meu de onoare că ăsta mi-e gîndul.

— E pentru prima oară cînd promiţi cuiva căsătoria ?

— Desigur.

Nu sentimentele o îndemnau să devină din ce în ce mai îndrăzneaţă, ci o antrena însuşi dialogul.

— Nu vreau să te înşel ! Vei avea să mă înveţi multe. Se spune că prind repede lecţiile, dar ceea ce nu sînt capabilă să fac este să învăţ totul într-o singură zi.

— Nu vreau o femeie atotştiutoare.

— Pentru o femeie mi se pare totuşi că e prea puţin să fie numai frumoasă. De multe ori o privesc pe mama. În cincisprezece ani a devenit bătrînă.

— Şi ţi se pare că trebuie să te neliniştească de pe acum lucrul ăsta ?

Dacă n-ar fi ştiut că în locul acela se negocia, de asemenea, şi închirierea bărcilor, ar fi putut bănui că lucrurile fuseseră puse la cale dinainte. Sigură pe rolul său, stîrnindu-i curiozitatea, întocmai ca şi Manuel, femeia aceea începu să-i vorbească despre frumuseţea estuarului. Leonor se îmbrăcase modest, aşa cum se cade unei femei care venea să-şi ofere serviciile la descărcatul vaselor de comerţ ce transportau sare, şi o luau, desigur, drept una din acele fete pe care dorinţa de a-şi mai alunga urîtul le aducea pînă acolo — prietena ei fiind luată drept servitoare — şi ea lăsa să se prelungească echivocul.

— Ce doreşte domnişoara ?

Vasul la a cărui descărcare aveau să ajute nu ajunsese încă în capul estuarului. Prietena Leonorei găsise de lucru pentru amîndouă, dar într-o echipă de douăzeci şi două de femei. În echipele cu un număr mai redus, nici un loc liber şi nici probabilitatea de a se ivi vreunul. „Cine face parte din ele rămîne pe loc. Să se prezinte la Maria-Grasa. Primeşte personal mai

mult : unele intră, altele ies, pentru că *domnii* din Vila le cer cam multe..."

O porniseră la drum înainte de răsăritul soarelui. Din sat pînă la estuar erau cîţiva kilometri, dar nu venea nimeni să le dea de ştire atunci cînd acosta vasul, cum făcea „caraula" echipei cu cele care locuiau pe-aproape, pentru c-ar trebui să scoată ceva din buzunar pentru asta şi apoi ar trece prea mult timp pînă să ajungă la ţărm. Dacă lucrul va dura pînă seara, vor frige, chiar acolo, pe loc, cîteva sardele sau alt soi de peşte mic, dacă nu vor găsi pe cineva care să împartă cu ele castronul de supă de la Casa săracilor.

În timpul nopţii burniţase, şi ziua era mohorîtă, cu un cer albastru-cenuşiu, întinat parcă de numeroase straturi de praf. Pămîntul, noroios, exala un miros urît ; miros urît răspîndeau şi grămezile de alge şi plante marine care erau lăsate pe loc ca să putrezească. Ca apărare împotriva umezelii şi a vîntului rece, care te făcea să tremuri, din acel coridor expus celor patru vînturi — două şiruri de cocioabe şi un braţ de apă la mijloc ; casele erau dărăpănate şi afumate, avînd vetrele veşnic aprinse, ca nişte colibe de eschimoşi. Lacome şi neliniştite, ciorile croncăneau prelung, scoţînd nişte ţipete tînguitoare, pline de tristeţe ; dintr-o străduţă ieşise fugind o fetiţă de 10 ani. Leonor pricepu numaidecît ce-i cu ea. Făcea desigur parte din banda acelora care, dis-de-dimineaţă, se răspîndesc, zilnic, prin pădurile de pini din vecinătate. Poartă pe cap o legătură de lemne. Povestea e totdeauna aceeaşi. Dacă nu proprietarul, atunci o surprinsese furînd vreun paznic de-al estuarului, care, din fericire, înduioşat de mizerie, se prefăcuse c-o urmăreşte.

Leonor băgă de seamă cît e de neliniştită. Trecuse şi ea prin spaime de felul ăsta. Nu avea nimic să-i dea sau să-i spună, dar o chemă, poate pentru a o linişti. Ea nu se opri. Se uită cîteva clipe împrejur, cu ochi neîncrezători de animal hăituit, apoi se ascunse într-una din casele acelea dărăpănate. La uşă apăru atunci femeia aceea, nu bătrînă, dar şchioapă.

— Nu eşti de pe aici, nu-i aşa, domnişoară? Ai nevoie de ceva? Văd că ai mîini de cucoană...

Leonor se apropiase de casă, şi femeia făcea eforturi să-şi îmblînzească vocea. Zîmbetul e timid, umil, pentru a-şi ascunde răutatea. Se prăbuşise în praf, împiedicînd intrarea în casă:

— Iartă-mă, trebuie să mă aşez. Blestematul ăsta de reumatism începe să-mi pătrundă şi-n picioare. Am muncit la descărcarea vaselor de comerţ, şi boala a intrat în mine devreme. N-am încă cincizeci de ani, şi nu mai sînt bună de nimic. Din cauza ploilor şi-a hranei proaste. Aşa că trebuie să sufăr. Nu mai sînt bună de nimic. Refrenul revenea: Eşti tare frumoasă, domnişoară. Poate că vrei să faci o plimbare în barcă, cu logodnicul. Pentru asta ai venit? Fiul meu e comandant de vas. Uită-te la el, că n-are să-ţi pară rău. Stă rezemat de uşa magaziei. Iar nora mea e femeia aceea pe care-o vezi coborînd pe drum. Muncitoare, pune mîna la orice. Azi o să cîştige vreo cinci scuzi pentru că trebuie să sosească un vas. Are încărcătură multă. Dacă ar fi de lucru aşa în toate zilele, dar iarna merge prost...

— Poate că într-o zi o să fie mai bine. Aş vrea să mă duc pentru cîteva luni la Torreira.

— Costă treizeci de scuzi. Trebuie s-o iei pe acolo, dar barca are nevoie de-o zi întreagă pentru a se duce şi a se întoarce. Poţi să te încrezi în fiul meu. Îşi cunoaşte meseria, şi treizeci de scuzi nu-i cine ştie ce. Trebuie să-i împartă în trei: pentru oameni şi pentru proprietar, fiindcă şi barca costă. Nu-i a noastră; e cu chirie. O să le-o plătim domnilor toată viaţa, cu toate că nici n-au nevoie de ea; niciodată nu va fi însă a noastră. Mă duc să-l chem pe băiatul meu.

— Nu, nu! Mai e timp. Nu ştiu încă dac-o să mă duc acolo.

Leonor se îndepărtează. Femei desculţe coboară uliţa care duce spre staţia de cale ferată — au umerii înfăşuraţi în şaluri negre. Prietena ei se duce să stea de vorbă cu una din ele.

Din cauza fluxului, apele estuarului, de obicei scăzute, liniştite, murdare, leşietice, se ridicaseră la cel

mai înalt nivel ; pîntecos, un vas cu prora ascuţită, umplut cu sare pînă peste linia bordului, care era înnădită cu scînduri, acostează la ţărm. Prietena vine s-o caute pe Leonor, şi ea se lasă dusă. Pasive, cu feţele colţuroase, fără expresie, îndobitocite, fie de lipsuri, fie de oboseală, aranjîndu-şi încă părul aflat în dezordine, de pe străduţele din faţă şi de pe cele laterale apar din ce în ce mai multe femei. Mersul lor poartă pecetea supunerii oarbe a celui care, întocmai ca un automat, iese de prin casele acelea vechi, afumate, murdare şi în care domneşte promiscuitatea — adevărate întruchipări ale mizeriei — şi are ochii încă buimăciţi de somn. Leonor se uită cu atenţie la una din ele, cu corpul robust, cu bluza descheiată care-i acoperă numai o parte din trupul ce n-are nici cămaşă, cu chipul aprins, cu o privire în care se citeşte numai un fel de indiferenţă pasivă faţă de tot ceea ce o înconjoară, cu buzele-i cărnoase sporovăind obscenităţile pentru care au fost croite.

— E cea mai rea din bandă ; să n-ai încredere în ea, şopteşte prietena Leonorei. N-a împlinit încă douăzeci de ani, şi pare de patruzeci. Are copii de la treisprezece ani, dar i-a fost dat să-i nască pe toţi morţi. Unii spun că aşa e de la natură, alţii că e din cauza bolilor şi a vinului.

— Sosesc încă două vase. Va fi de lucru pentru toate cele cinci echipe şi probabil că vor lucra şi peste noapte, dac-or mai sosi şi altele, spune una din şefe.

— Dacă ar lucra pînă şi-ar scuipa plămînii, timp de douăsprezece ore în şir, fiecare din ele ar putea primi nouă scuzi, face socoteala prietena Leonorei.

Ştirea aceasta bună le lasă indiferente pe femei. Zile bune, pentru ele, nu erau acelea în care cărau mai mult, căci puţine dintre ele puteau umbla timp de douăsprezece ore purtînd pe cap cîte patruzeci şi cinci sau chiar cincizeci de kilograme de sare, indiferent de cîte pahare de vin ar fi băut ; erau celelalte, cînd seara sau noaptea, la ora 10 sau 11, apăreau pe acolo *domnii* din Vila ca să le corupă pe cele mai frumoase, trecîndu-le în revistă pe toate, iar ele întindeau mîna după pomana generozităţii lor, zece *tostões* uneia, zece

tostões alteia ; începutul îl făceau cele mai murdare şi mai zdrenţăroase, ştiindu-se apărate de urîţenia lor, fiecare din ele exagerîndu-şi nenorocirile, gata la ploconeli, cele mai tinere obişnuite de copile cu şiretlicurile — părinţii bolnavi, o droaie de fraţi şi fără o coajă de pîine ca să-şi înşele foamea...

Cele două vase care sosesc acostează lîngă celelalte două, acostate mai demult. Cu cît rămîn mai aproape de capul estuarului, cu atît mai rapid va fi descărcatul. drumul dintre ele şi magazii fiind mai scurt. Sarea pentru nordul ţării trecea, în întregime, prin Estarreja, transportul cu bărcile fiind mai ieftin decît pe calea ferată de la Aveiro pînă acolo, iar fiecare comandant de vas voia să-şi mărească clientela.

— Ei, nu-i daţi drumul ?

Începe lucrul ; Leonor intră în rîndul femeilor din echipa ei. Se oprise, un moment, pentru a-şi verifica forţele ; femeile o împinseră. Prietena vrea s-o încurajeze :

— Dacă vrei, plecăm de-aici.

— Am venit ca să rămîn.

Scîndura care leagă vasul de ţărm fiind strîmtă, Leonor îşi potriveşte paşii după mersul tovarăşei din faţă, care-i astupă cîmpul vizual. Vrea să-şi dea curaj şi începe să-şi spună „c-o să-mi prindă bine să primesc banii ăştia". Treaba va fi mereu aceeaşi, greutatea de cărat pe cap mereu aceeaşi : cele patruzeci şi cinci sau cincizeci de kilograme obişnuite, pentru că aici nu se făcea nici o deosebire. Slabi şi puternici, tineri şi bătrîni, pentru că nimeni nu-i chemase acolo. O parte din femei vor urca drumul de acces pînă la vagoane, altele vor urma malul estuarului pînă la magazii, toate în acelaşi pas, păstrînd aceeaşi ordine în şir, ca să nu chiulească vreuna în dauna alteia. Acolo nu domneşte goana după cîştig, însă oricare din ele va protesta zgomotos, întrebuinţînd cele mai urîte expresii, dacă un cîrmaci sau vreun marinar ar face măcar gestul de-a uşura, cu cîteva kilograme, greutatea coşurilor, din dorinţa de-a cuceri bunăvoinţa uneia din femei.

— Pui anume pentru ea, ori ce ? Pune, mai pune, poate să care şi ea ca toate celelalte !

După primele drumuri, dorința de-a descărca vasul în cît mai puțin timp dispărînd, ritmul de lucru se va micșora. Atunci, sleite de puteri, nici chiar cele mai robuste nu vor mai avea glas, după cum fără glas vor rămîne și cele mai vorbărețe — doar ochi și oboseală, oboseală inutilă, deoarece vor rămîne toate pe loc pînă la terminarea lucrului...

O dată stabilit acel du-te-vino continuu, lucrul se însuflețește. Sînt patruzeci, cincizeci de femei, mereu una în spatele alteia, în șir indian, unele ieșind de pe vase, încărcate, pentru a urca străduța cu caldarîm negru, cu băltoace de apă de asemenea neagră, care duce spre stația de cale ferată, altele coborînd străduța, încrucișîndu-se cu cele care ies din magazii, ușoare, dar încetinindu-și pașii cînd intră pe vas pentru o nouă încărcătură. Mîlul estuarului le murdărește pulpele pînă la jumătate și le înnegrește laba piciorului, așa că ceea ce înainte era doar diform, acum devine respingător. Pentru a nu-și pierde stima față de ea însăși și a-și domoli impulsurile omului neadaptat, copleșit de oboseală, Leonor se străduiește să țină pasul cu cele mai sprintene, mută, surdă, neavînd în fața ochilor decît traseul de parcurs, doar atît, strada și orele de mers, scîndura oscilînd sub greutatea ei, sau simțindu-se pentru cîteva minute ușurată de încărcătura aceea de zeci de kilograme, apoi altă cursă, și din nou zecile de kilograme care-o apasă, și iarăși același drum, o dimineață întreagă, o zi întreagă, o viață întreagă...

Gîfîie, asudă, deși aerul continuă să fie rece; nu vrea să-și facă sînge rău; algele negre și putrede, și pămîntul putred și negru emană un miros greu. Desculță, pentru ca tovarășele ei să nu-și bată joc de pantofiorii cu tocuri înalte, are pielea picioarelor acoperită cu o crustă de noroi. Dacă Manuel ar surprinde-o acolo, se gîndi ea, ar simți tot atîta silă pentru ea cît simțise ea pentru zilerii pe care îi vedea frămîntînd băligarul cu amîndouă mîinile. S-ar prăbuși atunci peste ea toată mîndria de-a se arăta înrudită cu oamenii bogați, povestea cu tatăl-său, care reîncepea la tribunal o veche ceartă cu un bogătaș, dușman al familiei. Încurcată în mrejele minciunii, el n-ar mai res-

pecta-o, şi cine ştie dacă nu i-ar scrie ca s-o anunţe că s-a terminat cu dragostea lor.

Dacă ar putea să-l atragă mai mult spre ea...

Apa murdară din capul estuarului şi malurile, lipsite de frumuseţe, pînă hăt-departe, dezmint descrierea lui Manuel, dar Leonor presupune că sînt ceva mai atrăgătoare cu o sută de metri mai încolo. Dacă n-ar risca nimic... O barcă lunecînd între tufe de verdeaţă şi arbori...

— Mişcă-te, frumoaso...

Se oprise, un moment, pe scîndură, privind depărtările şi rîndurile de plopi ce marcau sinuozităţile estuarului, cînd cineva o trase de braţ.

— Lasă-mă ! Nu-mi place să fiu atinsă !

Începe o ploaie măruntă ; pămîntul devine o pată întunecată şi fetidă. Ca animalele ce devin neliniştite la apropierea furtunilor şi care ştiu dinainte ce au de făcut, aşa şi femeile acelea grăbesc toate pasul, cu toate că nu le îndeamnă nimeni de la spate, îmboldindu-le şi pe cele mai slabe :

— Hai, dă-i drumul !

Rufăria, lipită toată pe corp şi năclăită, o supără pe Leonor, oboseala o învinge ; unica perspectivă de odihnă, mai mult chiar decît casa, e întîlnirea cu Manuel...

— Mai iute !

Fuge cît poate, picioarele împroşcîndu-i tot mai multă apă neagră, alunecîndu-i în noroi, căci nu-i obişnuită cu asemenea muncă ; îndemnul rămîne mereu acelaşi :

— Mai iute !

Pierde socoteala drumurilor.

— Nu mai pot !

— Mai e puţin, dă-i drumul !

Încărcătura a fost salvată, dar ploaia cade, şi uneori chiar în şiroaie puternice, pe cînd Leonor se întoarce în sat. Merge sleită de puteri. Munca a depăşit atît de mult forţele ei fizice, încît nu izbuteşte să-şi ascundă descurajarea :

— Cîteva zile din astea, şi s-a zis cu mine !

— Eram îngrijorată, fata mea !

— Aduc sardelele şi mămăliga. Cîştigul n-a ajuns nici astăzi pentru mai mult.

— Ai să te omori, şi asta numai din cauza mea.

— Nu ! Nu mai spune nimic, mamă ! Iar dacă se face frumos, trezeşte-mă.

O auzi gemînd încă pe mama ei, suspinînd adînc, plîngînd poate lacrimi tăcute, dar adormi repede. Vuietul ameninţător al ploii se întări şi mai mult. Dacă va ploua aşa de tare toată noaptea, nu numai porumbul irigat, ci şi orezăriile vor suferi pagube importante, a doua oară în acest an. Şi iunie încurcase rău socotelile, spuneau oamenii pe atunci. Dacă timpul continuă să fie urît, căldurii urmîndu-i o umezeală prea mare, chiar şi porumbul de pe terenurile uscate şi fasolea vor începe să fermenteze, fiind prost adăpostite în magaziile de pe ogoare. Atunci vor trebui să le mănînce putrede, şi încă la ce preţ, începuseră să cobească, pe ici, pe colo, seara şi noaptea, oamenii care n-aveau nici o singură palmă de pămînt. „Straşnică iarnă ne aşteaptă, auzi, femeie ?“ „Zarzavaturile şi napii aveau nevoie de cîteva ploi. Nu răsăreau din pricină că n-aveau pic de umezeală.“ „Dar asta nu-i ploaie ? Ce, eşti chioară ? Parcă acuşi te aud : «Cumătră, mă împrumuţi cu puţină fasole ?» Numai că n-o să-ţi dea nimeni nimic !“

Oamenii din sat care îndrăzniseră să iasă din casă în dimineaţa zilei următoare pentru a arunca o privire peste pămîntul pe care îl aveau în dijmă se întoarseră blestemînd, descurajaţi. Pîraiele revărsate umpluseră şanţurile, terenurile joase erau complet acoperite, ba chiar şi pe terenurile înalte, ogoarele fiind şi acolo inundate, spicele de orez — tulpini arcuite în cercuri largi — începuseră să atingă apa. Ca să aibă pîine la masă, Leonor ceru de la prietena ei.

— Ştiu c-o să mă chemi la lucru la orez, aşa că te rog să-mi împrumuţi nişte bani. Puţini.

Pe la jumătatea după-amiezii, asupra pămîntului se lăsă un văl de linişte adîncă, lumina deveni mai clară, soarele se arătă şi el puţin. Nu străluci în toată măreţia lui, aşa ca să scoată în relief liniile drumurilor, nu făcu să lucească verdele-intens de pe arborii proaspăt

spălați, dar mîngîie spinarea munților. Dînd semne de îngrijorare, proprietarii apăruseră în sat ca să cheme femeile la strînsul recoltei. Era treabă grabnică, mai ales pe pămînturile acoperite de apă, și era nevoie să lucreze ziua întreagă pentru ca orezul să nu încolțească și să nu se strice nici paiele. Plata era dublă.

Apăru de asemenea, grăbit și el, un trimis al bătrînului de la Quinta da Torre. De teamă să nu i-o ia altcineva înainte, oferindu-i mai mulți bani, venise să angajeze o anumită femeie, care obișnuia să-i ajute stăpînului la muncile grele. „Au dus-o la groapă de mai bine de două luni ? Păcat, păcat. Aveam mare nevoie de ea."

Leonor îl ascultă și se grăbește să-i dea toate informațiile pentru a-i atrage bunăvoința. Dacă n-ar avea nevoie în fiecare zi de bani, dacă ar fi existat în anotimpul acela și altfel de muncă pentru ea, în afară de descărcatul vaselor, ar fugi, ca majoritatea fetelor, de munca în orezărie, oricît s-ar fi spus că nu atunci, ci cu treizeci de ani în urmă era greu de muncit acolo : irigația terenurilor mlăștinoase nu se făcea cu ajutorul roților care aduceau apa de la rîu ; pămînturile stăteau așa de mult sub apă, încît ouăle și larvele țînțarilor, în loc să fie duse spre mare, rămîneau depozitate acolo. Și mureau, mureau o mulțime de oameni. Vara era încă departe, și le și clănțăneau dinții de friguri.

„Ce-i și viața omului ! Bărbatul s-a prăpădit anul trecut ; nevasta, acum. Îi prețuiam tare mult. Îmi pare rău, și stăpînului, de asemenea."

Muncile în orezării cereau brațe robuste : apoi erau pămînturi așa de rele, încît îi vlăguiau de tot pe cei care le lucrau, ca la Salina nouă, de pildă, de unde era greu să mai iasă un om viu și nevătămat. Dacă la arat și însămînțat nu se foloseau pe atunci brațe de femei — căci ridicarea plugului și întoarcerea vitelor la capul tarlalelor depășeau cu mult forțele celei mai voinice femei, boii fiind înglodați pînă la burtă — de îndată ce sosea luna februarie, cei doi soți a căror moarte o deplîngea acum trimisul bătrînului de la Quinta da Torre, nu mai aveau o clipă de răgaz. Bărbatul se lăsa rugat, pentru a obține cîțiva *tostões* mai mult

decît se plătea de obicei muncitorilor cu ziua, însă nu fugea de lucru, deşi era nevoit să umble zile întregi în apă pînă la brîu, cu picioarele şi pulpele goale, numai cu o cămaşă pe el. Murise de tetanos, lucru frecvent şi în cele mai multe cazuri fără leac, atît de tîrziu îşi arătau oamenii rana farmacistului, dar medicul declarase, atunci cînd eliberase certificatul de deces, că dacă n-ar fi fost tetanosul, ar fi murit din pricina rinichilor. Văduva era mîndră de faima bărbatului şi căuta, pe cît putea, să nu refuze niciodată pe nimeni, nici chiar cînd îi propuneau să plece în tabără la Ovar, la Praias Grandos sau la Cecilia, unde dormeau cu toţii claie peste grămadă : paie pe jos, ca-n grajd, şi pături din zdrenţe.

Leonor n-avea s-o uite niciodată. Era singura dintre vecinele ei pe care o stimase. Cînd, după săptămîni de absenţă, se întorcea acasă, avea totdeauna să-i povestească întîmplări noi. În copilărie fusese de multe ori pe la ea s-o asculte ; iar cînd crescuse, rămînea de multe ori lîngă ea s-o îngrijească. Murise de friguri. Vechi, încăpăţînate. Tot ce strînsese femeia aceasta se dusese, atunci, pe doctorii, pe datoria de la prăvălie şi pentru lucrurile pe care le lua pe credit : morun şi mălai, vreun şal sau vreo batistă. Anul acesta nu se mai întorsese. Rămăsese, pentru totdeauna acolo, aproape de Ovar. „Trebuiau să se întîmple nenorociri şi morţi timpurii ; oamenii se măcinau tot mai mult pe dinăuntru, pentru că lumea devenise prea mică şi nu mai putea da tuturor o muncă uşoară, iar maşinile, după cît se auzea, făceau ca lumea să devină şi mai mică", obişnuia ea să-şi spună părerea.

— Pămîntul e departe ? Bănuiesc că e un teren jos. Ca să mă duc s-o rog pe vecina mea...

— Stăpînul are pămînturi înalte, unde apa nu ajunge niciodată mai sus de pulpe.

— Dar astea rămîn mai la urmă, aşa-i obiceiul.

— Culesul trebuie să se facă pe toate pămînturile.

— Eu nu aleg. Tot ce vreau e să fie cît mai aproape de sat. Mergem două, eu şi o fată de vîrsta mea.

Trimisul bătrînului de la Quinta da Torre o priveşte de sus în jos. Niciodată nu-i mai ceruse cineva de lucru aşa, de parcă i-ar fi poruncit.

— Vorbeşte-i stăpînului dumitale despre noi. Ne cunoaşte de mulţi ani. Mama i-a dat de curînd o mînă de ajutor la curăţatul porumbului. Fata pentru care te rog o să dea răspunsul diseară, dar dumneata pune o vorbă bună pentru noi amîndouă. Eu am nevoie de lucru.

De îndată ce trimisul bătrînului plecă, Leonor se duse să stea de vorbă cu prietena ei, ca să nu audă mamă-sa ; apoi, după căderea nopţii, află că bătrînul le primeşte, fiindcă avea nevoie de multe femei cu ziua, iar terenul era foarte aproape de sat.

— Din fericire. Aşa, o să-l putem vedea şi pe Manuel. Dacă nu plouă, o să se arate la sigur.

Zorile se ivesc liniştite, soarele făcînd să strălucească pîraiele şi cîmpurile inundate. Nu se aude nici un glas, nici un alt zgomot, în afară de clipocitul melancolic al apei care curge, fără încetare, venind din munţi, coborînd de pe dealuri, scăpînd din făgaşe şi formînd, pe cîmpie, pîraie şi rîuleţe care se revarsă tulburi, murdare. Pe dealuri şi pe terenurile în pantă se văd, întunecate, straturile de noroi, adevărate cruste pe dealurile şi văile unei lumi moarte, acoperite de răni, de scobituri, ca un cîmp de bătălie ciuruit de rafale de mitralieră.

Pentru a ajunge pînă la terenul de jos unde trebuiau să lucreze, Leonor şi prietena fură nevoite s-o ia pe potecile înguste de pe marginea rigolelor şi a canalelor de irigaţie. Lucrul care le aştepta avea să fie greu. Dacă şi plivitul, primăvara, cu mult înainte ca orezul să dea în spic, le frîngea mijlocul, obligîndu-le să stea aplecate ziua întreagă peste semănături, curăţîndu-le de buruieni, cel puţin corpul le rămîne uscat, căci în apă n-aveau decît labele picioarelor, pe cînd de data asta, deşi ajunseră abia la jumătatea drumului, vedeau femeile lucrînd cu apa pînă la pulpe. Acuma, sărurile fiind mai diluate, poate că n-o să le ardă pielea, iar soarele, mai blînd, n-o să le provoace erupţii ; tulpinile de orez, mai flexibile decît în culturile

de pe terenurile înalte, nu le vor zgîria probabil prea adînc braţele, şi paiele nu le vor tăia, dar apa aceea care se tot urca...

— O să vezi ! o să stăm în apă pînă la burtă.

Căutînd să meargă tot pe marginea canalelor, pipăiau terenul cu degetele picioarelor. Începînd chiar de acolo, pămîntul era complet acoperit de ape. Femeile care se apucaseră de lucru munceau în tăcere, de parcă ar fi vrut să se facă una cu liniştea înconjurătoare. Dacă pe terenurile pe unde trecuse Leonor apa nu le ajungea mai sus de genunchi, iar căruciorul în care puneau spicele plutea în baltă, le vedeai acum cu apa pînă aproape de brîu, cu coşul alături.

— Nu te du mai departe, Leonor. Am ajuns.

Apa umpluse canalele şi creştea, creştea mereu. La început se înălţă pînă la genunchi, dar cînd se apropiară de grupul de muncitoare, văzură că le ajunsese pînă la pîntece, şi era din ce în ce mai rece şi mai murdară. Leonor se apucă de lucru. Se apleacă, strîngînd puternic, cu mîna stîngă, un snop de spice, în timp ce dreapta, înarmată cu o secere, descrie un cerc strîns. Snopul se desprinde de pămînt şi cade imediat, mort, pe o barcă cu fundul lat ; fetele se apleacă din nou, ca şi toate celelalte femei, şi tot mai mulţi snopi cad, neînsufleţiţi, în coşciugul luntrelor. Erau acolo o mulţime de bărci pentru transportul orezului, ba încă unele şi de rezervă, în număr suficient pentru ca să nu întîrzie culesul, care trebuia terminat în mare grabă, şi totuşi cîmpul era mare şi numărul de braţe insuficient pentru a sfîrşi treaba atît de repede cît ar fi dorit stăpînul. „Trei zile ? Două !“ i-o tăiase bătrînul de la Quinta da Torre vechilului ; ca să nu fie paguba prea mare, fiindcă şi aşa îi era destul de greu să plătească îndoit, aşa că în douăzeci şi patru de ore trebuia să fie cît mai mult orez legat în snopi. „Ai auzit, pungaşule ?“

Prevăzător, era şi el acolo, stînd în barcă la pîndă, umblînd de colo-colo, ca nu cumva vreuna din femei să facă mai încet cercurile pe care trebuia să le descrie secera, sau mai mici — pentru a-şi cruţa forţele — snopii pe care îi puneau pe luntre, repede, unii după

alții. În arșița soarelui, aplecată deasupra acelor ape negre, stătute, dezgustătoare, Leonor simțea c-o dor ochii, așa de puternic reflecta imensa întindere de argint, întreg pămîntul inundat ; o dureau și pulpele, și labele picioarelor — căci de atîta apă nici sîngele nu mai circula cum trebuie — care luaseră culoarea respingătoare a gangrenei. Leonor îl auzi prima. Ceruse prietenei să-i lege încheietura mîinii cu o batistă — fiindcă simțea că i se înmoaie — și el se apropie imediat să întrebe dacă nu era cumva vreun vicleșug de femeie leneșă sau șireată.

— Dacă nu mă leg, mîna nu mai poate prinde nimic.

— Descurcă-te cum poți. Eu sînt cel care răspunde de lucru !

Leonor își pusese ciorapi, așa cum se obișnuia, pentru a se feri de tulpinile și frunzele orezului, dar înțepăturile bondarilor și gîndacilor începuseră s-o umple de groază ; țînțarii vor apărea mai spre seară, pentru a-și lua hrana. Ca să scape de ei, ar fi trebuit ca lucrul să se termine înainte de sfîrșitul zilei ; împotriva insectelor din apă și care se hrăneau cu putreziciuni le-ar fi trebuit, de asemenea, cizme înalte, mănuși lungi și esențe aromatice care să le gonească. Dar puțin îi păsa stăpînului de asta ! Ce voiau ei era să lucrezi repede ! Și cine ar putea suporta cheltuiala tuturor măsurilor ăstora de siguranță ? De la o moșie la alta, din gură în gură, și de mulți ani, circula zvonul că leacul împotriva frigurilor era ca și găsit și că trebuia să apară și cel care avea să-l pună în practică.

Mușcătura lipitorilor o făcu pe Leonor să-și blesteme, pe tăcute, soarta, după cum le auzea pe una sau pe alta dintre fetele mai puțin voinice blestemînd-o pe a lor.

— Ei, fir-ar să fie ! Ce tot blestemați atîta ? Ce v-aș mai tăia eu limbile ! strigă vechilul.

La ora prînzului, cățărîndu-se în luntre, își schimbă rochiile ude cu altele. Își storc mușcăturile mai recente și mai dureroase, mai ales pe cele din partea de jos a pîntecelui, și Leonor vede semnele adînci ale altor răni, pielea de pe burtă brăzdată ici și colo de alte cicatrice. Dacă i s-ar întîmpla și ei la fel...

— Mă duc acasă într-o fugă, să văd ce-i cu mama, şi o iau şi pe Margarida cu mine, îi spuse vechilului.

Nu era decît un pretext pentru a se întîlni cu Manuel.

— De ce amîndouă ? se opuse el. De ce ? Şi, amenînţîndu-le : Dac-aş avea mai mulţi muncitori, n-aţi mai pune altă dată piciorul pe-aici ! Asta să-mi fie învăţătură de minte.

— Nu cer de pomană ; scade orele, răspunse Leonor cu o voce arţăgoasă.

Era atît de obosită şi de descurajată, încît avea chef să părăsească lucrul. Pleacă. Şoldurile o dor, o dor picioarele, cînd merge, şi muşchii coapselor o dor, pleoapele îi sînt gata să se închidă, grele, ca într-un acces de febră sau cînd ai grabnică nevoie de odihnă, şi ea va trebui să se întoarcă la aceeaşi muncă, cîteva ore după aceea, o zi, şi încă una, mergea gîndind abătută. Cît timp Manuel va fi aproape, va trăi cu bucuria că-l poate vedea, dar cînd va pleca...

Pămîntul rămînea tăcut, primitor şi calm în infinitatea lui, şi această tăcere, în loc s-o însenineze, o irita ; apa, strălucind în soare, îi dădea senzaţia fizică c-o simte înălţîndu-se, înălţîndu-se mereu, murdară, pînă la pîntece, atingere oribilă, care-o făcea să i se pară că-i respingătoare. O cuprinse din nou teama pe care o avusese în dimineaţa descărcării vaporului, la estuar : dacă l-ar pierde pe Manuel...

Din cauza descurajării şi neliniştii ar fi voit, chiar cu mai multă ardoare decît în cealaltă dimineaţă, să lase bine întipărită în viaţa amîndurora clipa în care el va pleca la Lisabona. Tresare. Fiind săracă, ce i-ar putea da ? ! În mod inconştient, buzele ei murmură încet de tot numele lui, dar simte că începe să roşească : gîndul, devenit ispită, îi deşteaptă simţurile, şi se ruşinează de ea însăşi. Era oare în stare ?... Ar fi fost ca o răsplată ; dar n-ar fi vrut să fie capabilă chiar şi de asta...

— Dacă Manuel va stărui să ne ducă la plimbare pe estuar, vrei să vii şi tu cu mine, Margarida ? Ar fi tare bine ! Asta ar fi pentru noi un fel de răsplată...

— Manuel o să aibă chef să te duci singură.

Manuel le iese înainte de pe o cărare. Pare mulţumit, ochii îi lucesc.

— Zilele astea în care nu ne-am văzut m-am gîndit tot timpul la tine, murmură el, dîndu-i braţul pentru prima dată Leonorei, cu obrazul foarte aproape de obrazul ei. Nu arăţi bine.

— Sînt îngrijorată de boala mamei, şi muncesc mult acasă.

Îi răspundea uşor enervată, dar nu putea spune dacă îi displăcea mai mult prezenţa prietenei sau tonul lui neceremonios.

— Aş vrea să te văd vesel, dar mie nu-mi vine decît să plîng. Mi-e teamă, de parcă ar trebui să mi se întîmple ceva rău, tu departe, şi eu aici, singură...

— Vino cu mine.

Leonor se uită la el cu atenţie, ca şi cum n-ar fi priceput bine.

— Să vin cu tine ? Nu înţeleg.

— Glumeam. Am spus numai aşa, ca să te aud vorbind ! şi el zîmbeşte din nou ca adineauri, abia strîngînd buzele, regretînd gluma, dar ocolindu-i privirea.

— Nici eu n-aş fi în stare... invitaţia ta... n-aş fi niciodată în stare. Cînd eram foarte mică, nici tata nu mi-a impus voinţa lui, chiar dacă mă bătea. Uită-te bine la mine ! Nu-mi plac oamenii care-şi feresc ochii de ochii mei. Eram mică şi mă şi certam cu fraţii mei : „Nu te uita la mine ca măgarii ! Priveşte-mă în faţă." Şi, înăsprindu-şi vocea : Am să-mi schimb viaţa cu alta, oricare ar fi, numai cînd o să vreau eu...

— Iartă-mă.

— Ai fost destul de cumsecade cu mine. Trebuie să mă cunoşti însă mai bine. Îmi pare rău c-ai fost în stare să spui ce mi-ai spus, pentru că eu nu ţi-am ascuns niciodată ce gîndeam.

— Ştii doar : mi-ai plăcut, şi chiar din primul moment, pentru siguranţa cu care vorbeşti.

Se îndreptau spre cărarea pe care o străbăteau de obicei. Întrerupînd dialogul, Manuel căuta să scape din încurcătură. Îi părea rău că fusese atît de puţin abil.

Îşi trădase, fără nici un folos, gîndurile, punînd-o desigur în gardă pentru cînd va veni clipa despărţirii, clipă pe care şi-o închipuise generoasă în mîngîieri.

— Să ne aşezăm, vrei ?

Atmosfera era calmă, totul se odihnea în liniştea înconjurătoare. Arbuştii şi arborii dormeau în soare ; liniştea făcea ca văile să pară mai adînci şi cîmpurile mai întinse. Mînat de sentimentele sale, Manuel simţea, mai mult decît în toate celelalte dăţi, prezenţa fizică a Leonorei. Ea îşi fixase privirea în depărtare.

— Mă gîndesc să te rog să-mi scrii în fiecare zi, măcar un singur rînd, cînd vei fi la Lisabona. Îmi va fi foarte greu în lunile astea ; satul va deveni din ce în ce mai mic pentru mine, însă acelaşi, şi totul va fi la fel, şi toate zilele aceleaşi : fraţii mei, mama, vecinele. Pînă şi vocea lor îmi va face rău. Uneori le urăsc numai pentru că le aud. Tu eşti mult mai cîştigat. Pleci la oraş şi o să vezi tot timpul marea.

Era emoţionată ; Manuel o aproba, o înţelegea. Nici el n-ar putea rămîne pentru toată viaţa la Torreira. Ar muri de plictiseală. Voia, într-adevăr, să ştie ? Tot senzaţia de prizonier a omului care locuia la ţară îl împinsese şi pe el spre largul mării. Poveştile pe care i le spunea mama despre călătoriile bunicului îl influenţaseră şi ele într-o oarecare măsură, dar mai precumpănitor fusese faptul că vedea mereu aceiaşi oameni aceleaşi munci, aceleaşi adunări la cîrciumă, auzea aceleaşi vorbe, apoi foamea şi lipsa de confort, astea mai ales îl hotărîseră să se îmbarce. Largul mării...

— Ai fi în stare să renunţi la ea pentru mine ?

Vocea îi suna îngrijorată. Ar fi vrut să se facă mică de tot, să se cuibărească în braţele lui, şi să uite amîndoi tot ce era urît şi dureros în lume şi în viaţă. Aşa, ca în clipa asta ; numai ei şi tăcerea...

Dacă ar fi venit singură...

Ochii i se aprinseră ; prezenţa prietenei o apăsa şi mai mult : cu siguranţă c-o spiona.

— Ascultă, Manuel, eu aş vrea să-ţi fie tare, tare dor de mine. Mi-ai vorbit de o plimbare pe estuar. Ce zici ? Nu vrei să închiriezi o barcă şi să mergem cu Margarida ?

— Poţi să te lipseşti de tovărăşia ei. Nu vom merge singuri. E şi un cîrmaci, apoi un marinar...

— Dacă tu ştii să conduci barca şi-i cunoşti pe toţi oamenii aceia care le închiriază, nu-i aşa ?

— Da, dar de ce ? Poţi să ai încredere în experienţa mea. Ţi-e frică ? Estuarul nu e largul mării.

— O iau şi pe Margarida. Fiindcă te iubesc mult, mă apăr. Viaţa mea nu are nimic vesel, şi s-ar putea să am poftă să uit de ea pentru cîteva ceasuri...

Scurtase întrevederea, ca vechilul să nu se supere din nou de absenţa ei ; reintrînd cu picioarele şi braţele în apa aceea stătută şi murdară, încheieturile mîinilor începuseră s-o doară şi mai tare, mărindu-i proasta dispoziţie. Ori de cîte ori o muşca vreo lipitoare, avea impresia că le vede apropiindu-se pe toate, care de care mai repede, respingătoare, lacome, diforme de umflate ce erau, şi sugînd mereu, grăbite şi nerăbdătoare la fiecare nou ospăţ, aşa cum înotau peştii în lacul din grădina naşilor atunci cînd le aruncai firimituri de pîine. Seara, după încetarea lucrului, nu se alătură tovarăşelor ei, afară, pe şosea. Unele din ele cîntau, insensibile la suferinţele trupului, pentru a scurta drumul ; ea se întristă şi mai mult. Acasă, fraţii o aşteptau în grup, cel mai mic adormise într-un colţ, cu febră.

— Asta-mi mai lipsea ! Acuma trebuie să vă îngrijesc chiar pe toţi, nu-i aşa ? Umblaţi după poame, şi pe urmă vă văitaţi de burtă.

Mama o lăsă să-şi verse tot necazul. Dacă ar fi îndemnat-o la răbdare, ar fi dus-o la deznădejde. „Aşa-i ! unii fac copii şi alţii îi rabdă !" De cînd era mică, asta era maxima Leonorei de îndată ce obosea din pricina treburilor pe care era nevoită să le facă ; îi plăcea să se joace, dar era veşnic prinsă de ocupaţiile şi îndatoririle ei de mamă de familie, se alarma, lăcrămînd, dornică să asculte gunguritul şi vorbele fără şir ale fratelui mai mic dacă îl simţea că are febră, sau se aşeza la căpătîiul altuia, pentru a vedea efectul leacurilor vrăjitoarelor sau vracilor. Febra creştea, şi Leonor pierdea imediat speranţa să-l mai vadă făcîndu-se bine,

chiar dacă i-ar fi administrat, atunci cînd copilul suferea de „burtă", remediul cel mai grozav — să-i pună adică pe pîntece un porumbel viu. Fiind săracă, mama cerea unul de pe la casele îndestulate pe unde slujea, îl despica cu îndemînare, şi Leonor îl lipea de pîntecele bolnavului, atentă la reacţii. Suferind, îi făcea să sufere atunci şi pe cei care o auzeau : „Nu ştiu la ce bun să mai ai copii dacă familia îi vede murind fără să-i poată scăpa. Măcar dacă i-am putea îngriji aşa cum îi îngrijesc ţăranii pe-ai lor..."

— De data asta văd eu de fratele tău, fetiţo. Mă simt mai în putere.

— Şi unde-ai să te duci să cauţi bani ca să-i pregăteşti de mîncare ?

— O să-şi facă cineva pomană de mine cu un pumnuleţ de orez.

— Ei, asta-i ! Aşa nu mai terminăm niciodată. Te zbaţi din răsputeri şi nu schimbi nimic. Eu, una, nu mai rabd mult timp.

Se aşezase în faţa mamei, dorind ca aceasta să-i ceară explicaţii pentru ieşirea avută mai înainte. I-ar fi mărturisit, atunci, secretul dragostei ei. A vorbi de Manuel şi de viitorul ei i-ar îngădui să se arate puţintel îndrăzneaţă chiar, fugind şi apropiindu-se de el, provocătoare, stăpînă pe sentimentele lui. Obrajii Mariei de Jesús se înroşesc, însă buzele nu rostesc nici o vorbă.

— Ai auzit, mamă ? Asta nu poate dura o veşnicie.

— Am auzit, fata mea.

— Vreau să-ţi spun...

— O să-mi spui după aceea, mai pe îndelete.

— Bine, atunci azi nu mai deschid gura.

În ziua următoare, cînd se întoarse de la lucru, o vecină îi aduse vestea — de la factorul satului — că a venit, la Salreu, o scrisoare recomandată pentru ea.

— Du-te fuga de-o ia. Biroul se închide tîrziu, dar dacă te rogi mult, ţi-o dă cu siguranţă şi după ora închiderii. Roagă-te, nu te certa cu ei. Poate c-o fi de la tatăl vostru, care vă trimite bani. Şi trebuie să semnezi de primire, ai auzit, fetiţo ?

Frîntă de oboseală, Leonor ar fi amînat, cu plăcere, drumul acesta lung dacă scrisoarea n-ar fi fost reco-

mandată. Porni la drum ; o primi. Conţinea două bancnote de cîte o sută de scuzi. Se întoarse în sat cu inima uşoară. Dacă fabuloasele peregrinări ale tatălui său o interesau prea puţin — căci bănuia cam ce face el pe acolo — apoi banii îi produceau o uşurare nemaipomenită, se simţea eliberată pînă şi de senzaţia apăsătoare de frică ce o stăpînea mereu, ca şi cum s-ar fi temut de urmările unor fapte pe care nu le săvîrşise. O s-o hrănească mai bine pe mamă-sa, o să-şi poată îngriji fratele, şi poate...

O încîntă gîndul c-ar putea să-i arate lui Manuel siguranţa plină de hotărîre a celui care are încredere în el. Ce rău i s-ar putea întîmpla dacă s-ar lipsi de prezenţa prietenei ?

— Mamă ! tata a trimis bani.

— Şi ce spune ? Văd că eşti bine dispusă.

— Încep să cred că banii ne schimbă... gîndurile...

— Dar aduc şi nenorociri, fata mea. În sat a fost odată cineva care s-a aruncat în fundul unui puţ ca să nu mai trăiască în mizerie, şi am cunoscut o fată care s-a omorît din cauza ambiţiei. S-a încrezut în făgăduielile unui bărbat bogat, şi cînd era pe cale să devină mamă şi toţi o dispreţuiau, începînd cu familia...

— Văd că nu pierzi niciodată prilejul de-a mă înspăimînta. Dacă fata asta ar fi avut bani ca să plătească o moaşă făcătoare de îngeri din Frossos, sau ca să se mute la oraş, nu se omora. Dumneata nu ţi-ai dat încă seama de asta ? Mîine, dacă aş şti să fac vreuna din muncile acelea bine plătite, care se dau celor cu învăţătură de carte, şi m-ar primi şi pe mine acolo — asta face tot atîta ca şi banii — aş putea să am o droaie de copii, chiar fără să mă mărit, fiindcă aş avea totdeauna pîine pentru ei.

— Ascultă, fata mea, astea nu sînt lucruri pentru noi două. Citeşte scrisoarea tatălui tău. Şi Dumnezeu să-ţi dea gînduri bune, asta-i ceea ce-l rog întotdeauna.

Tatăl Leonorei începea prin a se plînge. Trimitea numai două sute de scuzi pentru că viaţa prin locurile pe unde umbla era scumpă, nu-i îngăduia să strîngă mai mult, negustorii fiind la fel de pungaşi ca şi cei

din Salreu, aşa că trebuia să-şi ia tălpăşiţa din nou: nu se mulţumea, ca alţii, să cîştige doar pentru cratiţă, că nu s-o ţine ghinionul scai de el toată vremea, aşa c-o să lase să mai treacă puţin timp şi-o să-l înfunde el pe Manuel da Fonte, încît o să poată rîde cu poftă de toţi cei care-şi băteau joc de ei. Pleca departe. Se pusese rău cu tovarăşii de echipă. Nevastă-sa să dea de ştire despre lucrul ăsta şi celor trei prieteni cărora le făgăduise să-i cheme la el, pentru ca să ştie că n-au stat de vorbă cu un om lipsit de cuvînt. Întîmplarea merita să fie povestită. El şi cîţiva din tovarăşii lui extrăgeau puţin minereu în ultimul timp: nu mai apărea din abundenţă la suprafaţa pămîntului. Erau unele săptămîni în care nu reuşeau să cîştige mai mult de treizeci de scuzi, şi trebuiau să muncească pe brînci. Iar adevărul e că banii ăştia nici nu le ajungeau. Exista o singură soluţie: să caute wolfram mai în adînc şi să deschidă noi puţuri. În asemenea împrejurare se întîmplaseră faptele despre care voia să le vorbească. Unul dintre ei bănuise că vor găsi un filon, şi un altul deschisese imediat un puţ chiar în acel loc, la distanţă de cîţiva metri doar. Se luară la ceartă, la fel ca proprietarii de pămînt; ca urmare, apăru un domn de la oraş, pe care-l cunoşteau cu toţii, atît de des trecea pe acolo, bun de gură, şi care venise să „schimbe aerul" la Vila. La început nu le inspirase nici un fel de încredere. Putea să fie foarte bine vreun reprezentant de-al autorităţilor, care voiau să se amestece în viaţa lor. Dar cum zilele treceau şi nu li se întîmpla nimic rău, începură să-i dea ascultare. Spunea lucruri bine gîndite domnul acela, ca un predicator la slujba din zilele de sărbătoare, plătit cu mai mult de-o sută de scuzi — „da, domnilor, datorită wolframului, problema lipsei de lucru, ca şi cea a cîştigurilor mizerabile care le revin muncitorilor agricoli, s-ar putea rezolva". Păcat, însă, că, pe măsură ce se obţinea mai mult minereu, mureau tot mai mulţi oameni pe-acolo pe unde era război. Noi dădeam din umeri. Din ăştia care să facă morală şi să spună cuvinte frumoase avuseserăm mai totdeauna destui! „Dacă ne încrucişăm braţele, oamenii ar continua să moară, şi nici salariile

nu s-ar mări prea mult", i-a răspuns odată Manuel Chaben, care e un băiat ager la minte. Într-o seară, după apusul soarelui, care n-a fost bucuria mea cînd, după ce am săpat ceasuri în şir la puţul meu, am dat de un filon. N-am spus nimănui nimic, ci mi-am pus imediat în gînd să mă întorc acolo noaptea, pe furiş, ca să strîng minereul, să nu mi-l fure careva. Şi m-am dus. Dar pe cînd mergeam foarte liniştit, gîndindu-mă să iau ceea ce era al meu, o voce din întuneric îmi porunci să mă opresc. „Cine eşti tu ?" N-am răspuns, nici nu aveam ce să răspund, şi atunci începură să tragă în mine. Un glonte nimeri drept în lanternă ; atunci doi oameni începură să fugă după mine, şi ce altceva putea face un suflet de creştin contra unui revolver decît să fugă ? Mă prinseră ; voiră să mă bată, canaliile, dar m-am ţinut bine !" Aşa că pleca, pleca de acolo : nu voia să se nenorocească. Le va trimite vorbă mai pe urmă de acolo de unde se va opri ; porni-se însă spre regiunea Fozcoa. Prietenul căruia îi dicta această scrisoare îşi avea familia acolo şi îi propusese să plece împreună. Poate că s-ar fi întors acasă dacă nu s-ar fi ivit combinaţia asta, şi mai era apoi şi ruşinea de-a se întoarce, cu mîinile goale, la aceeaşi viaţă. „Aşa, va fi ce-o vrea Dumnezeu. Şi băieţii ? Cum le merge ? Dar Leonor ?"

— Bietul om ! Îl urmăreşte soarta nenorocită a oamenilor săraci.

— Ei, asta-i ! Parcă ştii cum s-au petrecut lucrurile !

— Nu ne-a uitat însă.

— Şi-a amintit cam tîrziu, şi-abia atunci cînd a ajuns la ananghie. Pun rămăşag că el era cel care voia să-i fure pe ceilalţi în toiul nopţii. Şi nu-i cheamă acolo pe cei trei buni prieteni ai lui pentru a nu se afla ce-a făcut.

— Sînt sigură că trăieşte ca un nenorocit.

— Dar n-a renunţat niciodată la bucăţica lui pentru a o da copiilor. Chiar acum, sînt sigură, trimite banii de care nu are nevoie. Pe mine nu mă poate duce.

— Dar îţi trimite, şi trebuie să-i mulţumeşti că şi-a amintit de noi, în numele tuturor. El, deocamdată, e

departe, dar se poate întoarce dintr-o clipă într-alta. Şi asta îmi dă de gîndit.

— Dar mie nu?

Leonor voia să-şi alunge gîndurile arătîndu-se dispreţuitoare şi revoltată. Ipoteza reîntoarcerii tatălui său părea depărtată, dar ce va face ea dacă el se va întoarce în curînd, de pe o zi pe alta, sau pe la mijlocul lui octombrie, şi dacă cineva i-ar spune că Leonor se logodise cu un băiat de la oraş, pentru că tot satul o să afle de asta de la funcţionara de la poştă cînd va începe să primească scrisori de la Manuel? Îşi stăpîni repede, totuşi, această teamă: golul sufletesc pe care i-l lăsase absenţa „logodnicului" o absorbi. Dacă ar avea altă casă, ar putea să-l vadă dimineaţa şi seara, ar putea să-l prezinte tuturor persoanelor pe care le cunoştea, pentru ca el să se simtă angajat faţă de ea, l-ar invita la masă, legîndu-l şi mai mult, pentru ca după aceea el să-i simtă lipsa. Dar dacă l-ar aduce acolo...

— Mamă! mîine, ca să mă ţin de cuvînt, muncesc o jumătate de zi, vin apoi acasă să mă îmbrac. Trebuie să mă duc la Vila. Şi dacă mă întorc noaptea, să nu te sperii: n-o să mă pierd. Şi simţind nevoia să-şi calmeze neliniştea cu privire la tentaţiile oraşelor, adăugă: Dumneata te-ai născut la Coimbra şi ai trăit acolo. E un oraş mare, nu-i aşa? Femeile de-acolo sînt îndrăzneţe cu bărbaţii şi mai frumoase decît mine, nu?

— Depinde.

— Trebuie să fie multe. Dumneata erai foarte frumoasă şi te-ai măritat cu tata. La Lisabona o fi mai rău?

— Asta-i o chestie de noroc. Nu numai cele urîte sînt nefericite.

Leonor tăcu. Dac-ar apuca-o pe drumul acesta, mamă-sa s-ar întorce la părerile ei de fiinţă umilită, în timp ce ea ar vrea să simtă că are dreptul să fie fericită. Se apucă de treburile casei. Noaptea nu închise ochii, întunericul o apasă şi gîndurile îi alungă somnul; strigă:

— Mamă!

— Ce? Nu dormi, fata mea?

— Dacă nici dumitale nu ţi-a venit încă somnul, aş vrea să-ţi spun că e cineva care mă iubeşte.

— Ştiam mai demult, fetiţo.

— Am bănuit eu... Şi de ce nu m-ai întrebat nimic ?...

— Păi de vreme ce ştiam... João, ca un copil ce se află, mi-a povestit începutul, iar Margarida, restul.

— Pentru lucrul ăsta şi pentru toate celelalte te iubesc tare mult, mamă. Aşa că ştii tot de la Margarida, şi cum mă port, nu-i aşa, mamă ? Şi am să mă port mereu aşa, numai ca să nu te fac de ruşine. Dac-ar fi fost vorba de tata, de mult n-aş mai fi dat pe acasă...

— Îţi mulţumesc pentru gîndurile astea, fata mea, dar dacă ai dormi, l-ai lăsa pe bietul om în pace.

Nu-i mai smulse mamei nici un cuvînt, dar ea continuă să vorbească. Îi spuse cine era Manuel ; îi mărturisi că păreau făcuţi unul pentru celălalt, că se potriveau de minune.

— Dormi ? întrebă, în cele din urmă. Nu primi nici un răspuns. Se resemnă. O sărută. Măicuţa mea...

O mîngîie ; repetă mîngîierea, atît de sigură era că n-o trezeşte. Îşi simţi mîna umedă.

— Crezi c-o să mă mărit aşa, cît ai bate din palme ? Ai să vezi ! N-ai să scapi de mine cu una, cu două.

Zărind-o de departe, Manuel rămase surprins văzînd-o singură, nepotrivirea dintre spusele şi faptele ei trezindu-i oarecare neîncredere. Se înţeleseseră să se întîlnească la staţia de cale ferată, loc care-i apăra de privirile locuitorilor din Vila, şi ea făcea acum felurite gesturi, trimiţîndu-i fără pic de sfială salutări pline de afecţiune.

— M-am hotărît să vin singură, Manuel. Eşti mulţumit ?

— E mai bine să aşteptăm ca Margarida sau oricare alta dintre prietenele tale să treacă pe aici.

— Te înşeli. Nu ştiam că eşti bănuitor. Am venit singură. M-am gîndit ieri noapte să-ţi fac o surpriză. Tata a scris, a trimis ceva bani, mama se simte mai bine...

— În sfîrşit, îţi merge în plin. Nu lipseşte decît să-mi povesteşti ceva şi despre naşii tăi. Şi, după cîte văd, eu n-am contribuit cu nimic la...

— Nu mă face să-mi pară rău...

— Nu pot să sufăr să merg aşa, în derivă, mulţumindu-mă cu fleacuri.

— Am crezut că-ţi fac o bucurie.

— În legătură cu bucuria asta aş vrea să ştiu şi eu pe ce pot conta. Mi-ar plăcea tare mult să mergem singuri în barcă, aşa, ca şi cum lumea ar fi a noastră, şi, cînd colo, din vina ta, avem totdeauna companie.

— Să dea Dumnezeu să doreşti asemenea lucru şi după ce-o să ne căsătorim.

Ridicase vocea. Insistenţa lui Manuel începea s-o umple de amărăciune. Ar fi preferat ca el să-şi ascundă sentimentele pe care i le trăda fiecare gest; ceea ce o obliga să se arate rezervată, căci avea bănuiala că se mai purtase şi în alte ocazii în felul acesta, lucru care n-o măgulea de loc.

— Dacă n-ai tocmit încă barca, ar fi mai bine să renunţăm...

— Nu se mai poate. Nu-l vezi pe stăpînul bărcii că ne aşteaptă? Am vorbit cu el ieri.

Se apropiau de capul estuarului. Dacă i-ar displăcea să se întîlnească, faţă în faţă, cu vreuna din tovarăşele ei de lucru de acum cîteva zile, i-ar face plăcere în schimb s-o vadă acum, devenită doamnă, închiriind una din aceste bărci. Manuel căuta să se stăpînească. În lipsă de ceva mai bun, o întrebă dacă văzuse vreodată capul estuarului înainte de a fi fost înfrumuseţat.

— Nu? La vreo zece-doisprezece metri mai încolo se află un cot, din care pricină cele două maluri sînt mult mai apropiate, îngustînd perspectiva, povesteşte el, alegîndu-şi cu grijă cuvintele. Ape negre, ape de lagună mare, după cum negru e şi pămîntul, cu piloni de jur împrejur, fiindcă nu există nici o rădăcină de copac care să-l oprească să alunece, şi te dezgusta totul. Acuma, parcă nu chiar atîta...

— În zilele de ploaie trebuie să fie mult mai rău...

Vasul începuse să manevreze pentru a se aşeza chiar lîngă peretele care ţinea loc de chei. În timp ce unul

din cei doi oameni care-l conduceau se suie pe copastie şi cufundă în apă prăjina, un trunchi de pin subţire, celălalt apucă frînghiile care manevrează pînza. Încet, leneş, barca se depărtează de mal. Dacă Manuel ar avea altă atitudine, Leonor s-ar purta întocmai ca o logodnică pornită într-o escapadă romantică, aşa cum îşi imagina ea lucrul acesta : aşezată la prora bărcii, cu Manuel alături, s-ar uita lung şi galeş unul la altul, ea lipindu-se de el, ca şi cum ar vrea să se contopească într-un singur trup, şi spunîndu-i, fără cuvinte, că va trebui să-i aparţină viaţa întreagă. Vrînd poate să se arate tare, Manuel nu-i cere totuşi să stea lîngă el, iar Leonor se prefăcea că priveşte, alene, încîntată, plopii foarte înalţi şi casele din Estarreja.

— Vrei să vezi, Manuel ? Satul meu e acolo, la dreapta...

Tăcuse întreg pămîntul. Chiar şi apa, foarte liniştită, nu făcea nici un zgomot cînd o spinteca prora vasului. Estompate, nuanţele cenuşii de lagună mare se schimbaseră încetul cu încetul în verde, după cum verzi erau şi malurile canalului, îmbrăcate de sus pînă jos cu arbuşti cu coroana micuţă, dar bogată, adevărată orgie de tufişuri ce se căţărau în pîlcuri pînă ajungeau în vîrful acelor imitaţii de coline pe care soarele le scălda în lumină din zori şi pînă seara. Barca continua să alunece fără grabă. Nu trebuia decît să ţii cîrma ca să n-o ia aiurea. Barcagiul pusese scîndura de coborît în chip de cîrmă, şi barca ascultase numaidecît, docilă.

Malurile estuarului se îndepărtează pînă se deschid larg, dîndu-şi aere de lac mare. Într-un colţ se scălda nuferi — trupuri întinse la soare, nemişcate ; o luntre plată, părăsită probabil în ceasul iubirilor tăinuite de cel care o conducea, marchează intrarea unui mic canal, foarte strîmt, care ia naştere între nişte arbori înalţi şi cîţiva arbuşti cu ramuri mari, împreunate în chip de boltă. Ar dori să urmeze cursul acelui canal, un fir de apă pierdut, romantic, unde vin să bea păsările, şi, fără să ţină seama de timp, să plutească printre cîmpuri verzi, să mîngîie iarba care creşte, înaltă, chiar pe

malul drumului, şi să trăiască fără grijă, zile şi nopţi, între aceste patru scînduri rătăcitoare, pe care tăcerea şi misterul acelui tablou ireal le legănau neîncetat, o femeie şi un bărbat îmbătîndu-se de vraja unui vis îndrăzneţ, atîta fericire respira lumea aceea vegetală.

— Nu voiam să te văd tristă, Leonor. Eu sînt puţin cam repezit cîteodată. Din cauza vieţii pe mare. Uite un canal...

Amîndoi privesc cu atenţie vîna de apă, urmărindu-i cursul pînă unde se pierde în marea verde a vegetaţiei. O clipă numai — fiindcă barca nu are suflet şi pluteşte mereu — dar a fost de ajuns pentru a încerca nostalgia lucrurilor pe care nu le văzuseră şi pe care imaginaţia le schiţase doar: prora aceleiaşi luntre plate întoarsă spre nord, ei singuri pe lume, şi lumina soarelui, aceeaşi, de asemenea, care mîngîie totul, alintă totul, ca şi cum ar avea grijă ca razele şi căldura lui să ajungă asupra fiecărui lucru, în orice colţişor. Buzele Leonorei tremură încă, de supărare, dar ochii, uşor umbriţi de melancolie, caută ochii lui Manuel. O curbă a estuarului închide perspectiva; flamură înaltă pe care o umflă vîntul, pînza roşie a unei bărci şterge marginile pămîntului, ca şi cum l-ar despica. Vasul cîrmeşte brusc spre stînga: în dreapta apare o dragă cu pînza roşie, cu prora în formă de semilună, împodobită cu arabescuri ce par destul de confuze din cauza distanţei, cu pîntecele plin de încărcătură. Lunecă leneş. Navighează contra mareei, şi briza uşoară devine din ce în ce mai slabă. De pe ţărm o ajută să înainteze, trăgînd-o de un cablu, un băietan de vreo 18 ani. Băiatul merge greu, nu de teama pericolului de a cădea de pe malul canalului — aşa de aproape de apă e nevoit să calce — ci din cauza efortului care-l îndoaie din şale. Ca să fie un adevărat animal de povară, bătut cu biciul, nu-i lipsea decît un om care să-l mîne de la spate. Leonor compară această muncă, cea mai aspră din cîte cunoscuse pînă în acel moment, cu celelalte pe care le făcuse chiar ea, şi-o încearcă un fel de durere:

— Totdeauna e aşa, Manuel?

— Merg contra vîntului. Şi, cu indiferenţa celui căruia spectacolul îi este familiar: Băiatul pare cam slă-

buţ ! Sînt îndemînatici. Citeşti ce e scris pe dragă ? „Şi-acum să mergem cu Dumnezeu". Trebuie să-i lăsăm să pornească.

— Se pare că viaţa ta nu-i grea, Manuel.

În acea parte a estuarului, vegetaţia începea de la suprafaţa apei şi se căţăra, fără goluri, pe malurile înalte. O senzaţie odihnitoare de linişte, supranaturală, care te apropie parcă de Dumnezeu, dezmaterializează pămîntul ; tăcerea înghite din nou totul, se întrupează, face parte din peisaj. Leonor îi simte mîngîierea, pentru c-o eliberează de trecut, de amintirea oamenilor şi de pasiunile lor josnice. Emoţionată, ar vrea să-şi arate recunoştinţa pentru mulţumirea fără margini care a cuprins-o, dar nu ştie cui. I se pare că-şi găseşte propria ei viaţă, acea dăruire deplină care o va face să se sacrifice în dragoste pentru a o dărui drept ofrandă tuturor nenorociţilor care vor plînge, înfrînţi...

— Manuel, o să te iubesc mereu...

Barca se mişcă tot mai leneş, vocea barcagiului tulbură pacea :

— Să mergem într-acolo !

Ţinînd prăjina, unul din barcagii sare pe copastie, în timp ce al doilea cufundă şi mai mult în apă scîndura care ţine loc de cîrmă. Dar nu întîrzie, totuşi, aşa cum făcuse cel dintîi, să înfigă şi el, adînc în fundul estuarului, o altă prăjină, pe care o împinge cu umărul. Cu trăsăturile crispate, aplecaţi în faţă, cu prăjinile îndoite sub greutatea lor, cei doi bărbaţi par că sînt gata să cadă. Manuel surprinde pe faţa Leonorei, ai cărei ochi sînt larg deschişi, o grimasă de nerăbdare.

— Vino lîngă mine. Văd că tot ce vezi te supără. Nu-i o meserie prea grea să conduci o barcă cu prăjina, şi cu timpul umărul devine insensibil. Cînd încarcă lemne sau sare şi se duc să-şi ia încărcătura la două zile de drum şi cu vînt tot atît de slab sau chiar mai slab decît azi, ei bine, atunci e într-adevăr greu, dar noi sîntem o încărcătură uşoară.

Îl obseda din nou gîndul dezmierdărilor din luna de miere : buze care se sărută, îmbrăţişări şi ochi care promit o fericire halucinantă.

Mişcările ritmice ale celor doi oameni continuă. Fiind încă totul învăluit în lumină mîngîietoare şi tăcere, pămîntul continua să tăinuiască un mister tulburător. Nu simt nevoia să vorbească. Există momente deosebite în viaţă cînd nu simţi nevoia nici unui îndemn, momente în care nu te gîndeşti decît la bunătate şi îngăduinţă, la înţelegere frăţească. Barca se leagănă, totuşi, şi la un viraj prinde vînt şi începe să ia viteză. Cîrmaciul lasă prăjina şi coboară de pe copastie ; tovarăşul său îl imită. Se duce să manevreze vela aşezîndu-se pe banca de la prora vasului. Întinzînd parîma, îi dă mai puţină pînză.

— Şi acum, Leonor ? Te-ai liniştit ? Nu cunosc pe nimeni care să se necăjească aşa de mult pentru alţii... Parcă faci dinadins. Ai să mă iubeşti, aşa cum spui ?

Pe buzele ei apăru zîmbetul celui care cere iertare :

— N-am fost veselă niciodată.

Vasul goneşte mai repede. Munca celor doi oameni devine mai uşoară. Nici nu mai e nevoie să fie condus. Cîrmaciul intră în cabina micuţă de la pupa vasului, un triunghi cu baza de un metru şi jumătate, tapetat cu cîrpe, care serveşte de dormitor, de cămară — datorită celor trei rafturi înguste pe care stă turta de mălai, de capelă — datorită imaginii Maicii Domnului, prinsă de scînduri. Reapare, imediat, mestecînd o ceapă, cu briceagul şi cu o bucată de turtă de mălai în mînă, dispus să stea de vorbă. Se născuse la Mira, dar se căsătorise aici. Şi prinsese rădăcini. Erau unii care spuneau că, schimbînd locul, îşi schimbă şi norocul, dar el văzuse peste cincizeci de locuri, şi viaţa tot nu i se schimbase. Pe un copil din flori ca el — ca să nu-i spunem altfel — nu-l putea aştepta decît munca, şi acum, în vîrstă de aproape 50 de ani, avea să rămînă pe meleagurile acelea fără să aştepte zile mai bune.

Malurile estuarului pierdeau din înălţime. Brusc, la un cot, coborau în apă, sau apa era aceea care se urcase, gata să le acopere. Inundat, tot pămîntul se transformase într-o mare întindere lichidă, mărginită de mlaştini şi garduri de răchită. De acolo se deschideau făgaşele multor canale înguste şi puţin adînci, inutile şi lipsite

de frumuseţe, înnegrite de mîl. Sub presiunea vîntului, aplecată într-o parte, barca lua viteză.

La jumătatea drumului, aproape de laguna de la Torreira, apa capătă un aspect deosebit de ciudat ; acoperă un imens covor catifelat : vegetaţia de pe fundul rîului. Leonor despică apa cu degetele, şi pe unde şi le plimbă, filamentele verzi tremură, se agită, vibrează, ameninţătoare, ca şi cum ar pîndi sau şi-ar aştepta prada. Dacă ar cădea cineva acolo şi şi-ar mişca braţele, s-ar înfăşura în milioane de fire vîscoase, şi pentru totdeauna. La orizont, linia galbenă a nisipurilor de pe dune ; mai aproape, insule noroioase, formate din aluviuni, şi insuliţe cu spinarea întunecată. Manuel întinde mîna spre una din ele, cea mai mare, umbrită de frunzişul pinilor.

— Dacă vrei, să coborîm. Sînt sătul de barcă.

— Putem coborî.

— Putem e cam puţin. Te întreb dacă ţi-ar face plăcere să debarcăm.

— Fac ceea ce vrei tu.

Vasul naviga în larg, şi cîrmaciul manevra tocmai pentru a ocoli un fel de cap, cînd Manuel îi strigă :

— Schimbă direcţia ! Domnişoara nu se simte bine. Ne întoarcem spre Estarreja, şi cu toate pînzele sus !

Cîmpul vizual se lărgeşte. În şir, acolo, departe, lîngă velele celui dintîi vas de dragaj, apar altele. Pete roşii şi albe, cu zecile, sub un cer în nuanţe albăstrii. Barca goneşte uşor, din ce în ce mai repede, ca şi cum ar vrea să fugă de ele, înspăimîntată, dar se ivesc alte bărci, ici şi colo, în grupuri de două, trei, venind nu se ştie de unde, poate din cutele terenului, poate de după paravanul cenuşiu al ceţii care se ridică din apă. De teamă să nu-l supere pe Manuel şi astfel să-l piardă, Leonor nu voi să arate că-i pricepe intenţiile şi tăcu, îndîrjită şi ea la rîndul ei, nemulţumită de faptul că Manuel insista s-o posede, cu toate că-i dăduse să înţeleagă că ar fi capabilă să i se dăruiască în orice împrejurare, dar că prefera să facă asta după căsătorie. Vocea lui Manuel, ironică, mustrătoare, îi răsuna încă în urechi : „Domnişoara nu se simte bine". Brusc, Manuel se depărtă de ea şi se aşeză lîngă

unul din barcagii, luînd cîrma. Leonor se prefăcu că-i atentă la ceea ce fac dragele.

Oamenii de pe drăgi lucrează cu greblele. Le cufundă şi le scot fără efort, încărcate — din ele picură apă şi fire verzi. Strigătul răguşit al pămîntului, cînd îl răneşte unealta, şi suspinul oamenilor nu ajung pînă la ea. „Dacă-l voi pierde pe Manuel..."

La reîntoarcere, pămîntul îşi pierde frumuseţea. Nu era supărată că Manuel o dorea, dar faptul de-a se simţi supusă dorinţelor lui o îndemna să-l respingă. Barca merge tot mai repede. Cînd trece, miile de fire verzi ale vegetaţiei de la gura rîului se mlădie, îi fac loc şi rămîn, vibrînd, în aşteptare. Mocirle, canale înguste, apoi reapar coturile estuarului. Reapar nuferii şi firul acela de apă romantic ; bărcuţa e tot acolo...

— Manuel, unde te aştept mîine ?

— Poate că n-am să vin. Trebuie să-mi fac bagajele şi să pregătesc cele necesare pentru şederea mea la Lisabona.

— Dar poimîine ?

— Voi face tot posibilul să vin.

— Eşti supărat, Manuel, dar mie mi-a plăcut întotdeauna să ştiu la ce trebuie să mă aştept.

— Dacă nu vin, am să-ţi scriu.

Se despart fără nici un cuvînt. Leonor se întoarce acasă, cu lacrimile în ochi, şi rămîne lăcrămînd. Din prudenţă faţă de ceilalţi, răspunde aspru fratelui său mai mic — spunîndu-i că nimeni nu trebuie să se amestece în viaţa ei — cînd acesta îi vede ochii înroşiţi de plîns. A doua zi aştepta scrisoarea lui Manuel, alternînd între desperare, planuri de răzbunare şi remuşcări. Banii trimişi de tatăl ei, care slujeau la îmbunătăţirea meselor şi la cumpărarea unor lucruri ceva mai gustoase, care să deschidă pofta de mîncare a mamei, îi îngăduiau să-şi odihnească braţele încă vreo cîteva zile. Începu să se învîrtă fără rost — casa o făcea să-şi piardă răbdarea, iar fraţii o enervau. La ora cînd veni poşta, tăcerea lui Manuel îi dădu aripi. Nu vru, totuşi, să dea frîu liber bucuriei. „N-a scris, dar s-ar putea să nu mai apară de loc", se gîndi. Şi dacă l-ar căuta la Torreira pentru a-i spune că procedase rău părăsind-o aşa, fără

nici un motiv, ca pe-o cîrpă nefolositoare ? Dar şi aşa, să umble după el, căutîndu-l pe la toate uşile... Şi dacă el plecase la Lisabona, ca un om viclean, laş ?

Apăru însă. Surîzător, amabil.

— Te iubesc şi mai mult, îi mărturisi deodată. Ai făcut bine c-ai avut minte pentru noi amîndoi. Mi-ai dovedit că ştii să te aperi...

— Nu minţi, Manuel, cruţă-mă. La Lisabona ai putea gîndi contrariul, şi n-ar fi bine...

— Ieri ţi-am simţit lipsa. M-am dus să mă plimb spre Aveiro, dar am umblat toată ziua gîndindu-mă că ai rămas supărată pe mine. N-am reuşit să mă distrez, cu toate c-am făcut toate eforturile. Prietenii sînt gata să te ajute cînd e vorba de aşa ceva...

Ea înţelege aluzia, dar se preface că nu pricepe. Cuvintele lui Manuel, care i se păreau că slujesc nu atîta pentru a o îmbuna, cît pentru a-i flata orgoliul lui de bărbat, îi răneau parcă dragostea. Îi displăcea pînă la dezgust să-şi imagineze mîngîierile lui, ca şi gîndul că datora uneia din femeile „acelea" serviciul de a-l fi plictisit ; era însă geloasă şi ar fi dorit „locul" ei dacă n-ar fi fost vorba şi de riscurile acelei meserii. Manuel continuă s-o flateze.

— Ieri am hotărît în mod definitiv să mă întorc la Torreira pe la Crăciun. Bătrînii mei s-au arătat mulţumiţi, crezînd că fac asta pentru ei, dar eu vin să petrec sărbătorile aici pentru tine. Deşi eşti lîngă mine, mi-e totuşi tare dor.

— Vedem noi, Manuel. Poate că Lisabona o să te distreze mai mult decît Aveiro. Dacă eu te iubesc, celelalte pot de asemenea să te placă. Eu m-am şi împăcat cu gîndul ăsta. Ai şi hotărît ziua plecării ?

— Poimîine. Dar mă întorc în decembrie, aşa cum ţi-am promis.

Manuel plecă ; Maria de Jesús se restabilise. Era ca un fel de compensaţie pentru Leonor. Vecinele, deşi cu oarecare răutate, îşi aminteau totuşi, acum ca şi altădată, greutăţile prin care trecuse Maria de Jesús. „Nu există nimic mai bun ca odihna şi mîncarea la timp pentru a învia un mort atunci cînd e sărac. Bogaţilor

nu li se mai poate face nimic. Cînd crapă, crapă de belşug." Manuel nu întîrzie să trimită veşti. Ţinîndu-şi promisiunea, scrisese la două ore după sosirea la Lisabona. Se plîngea cu mult lirism de absenţa ei şi-i părea rău că anul şcolar îi răpea zece luni. Ar fi în stare să-l termine în mai puţin timp dacă l-ar lăsa să se întoarcă alături de ea. „Şi vrei să mai ştii ceva ? Poţi să-ţi liniştească gelozia. În toate femeile te văd numai pe tine, şi dacă mă liberez de această obsesie, e pentru a mă gîndi că nici una nu e ca tine. Te sărut ; te sărut cu sărutările pe care nu ţi le-am dat fiindcă mi le-ai îngăduit atît de tîrziu..."

După prima lectură rămase mulţumită ; a doua o făcu să pună la îndoială, pentru o clipă, sinceritatea mărturisirilor lui. Începu să-şi examineze, totuşi, propria-i neîncredere şi sfîrşi prin a se îndoi de ea. Prefera să aibă încredere. Visase mereu să aibă pe cineva care să-i şoptească chiar acele cuvinte de dragoste. De ce să-l suspecteze ? Mîzgăli răspunsul ; îl şterse ; compuse altele ; copie, din romanţe, frazele cele mai sonor colorate. Voia să se arate la nivelul lui, şi treaba se dovedea anevoioasă. Îi luă tot restul zilei, şi mai pierdu după aceea alte cîteva ore pentru a revedea, cu dicţionarul, cuvintele cu ortografie dificilă : voia ca Manuel s-o „respecte", crezînd-o suficient de instruită. „Mi-ar plăcea să scriu cum scrii tu, se apără încă o dată. Cred c-aş fi putut deveni o femeie ca multe din cele pe care le cunosc dacă nu m-aş fi născut dintr-o mamă săracă şi dacă n-aş trăi într-un sat unde nu pătrunde «învăţătura» şi unde lipsesc banii pentru dusul şi întorsul de la oraş. Mă vei ierta. Fac cum văd că fac cei proşti, copiez. Aici toţi îşi petrec viaţa cerînd iertare. Iertare că trăiesc, că-i plictisesc pe ceilalţi, că cer de lucru şi chiar că fac umbră celui care trece. Eu, de asemenea, cer iertare, dar, ca şi ei, mi-ar plăcea să n-o cer. Rămînînd îndatorată pentru cuvintele tale, repet ceea ce ţi-am spus acum nu ştiu cît timp : de cîte ori o priveam pe mama, îmi promiteam să nu am viaţa ei. Ai apărut tu. Îţi datorez această bucurie, ca şi pe aceea că nu încetezi a-mi spune că-mi simţi lipsa. Te sărut şi eu. Nu uit : am fost prima care a făcut

acest lucru în clipa cînd ai plecat la Lisabona. Şi nu m-am ruşinat. E uşoară îndrăzneala cînd avem încredere, şi eu m-am obişnuit să mă încred în tine."

Într-o dimineaţă, cînd se trezi, n-o mai auzi pe mamă-sa tuşind şi nici n-o simţi mişcîndu-se prin casă. O strigă.

— S-a sculat devreme, veni să-i spună Chico.

După părerea lui, se dusese să caute de lucru în casa vechii sale stăpîne. Chiar dacă ar crăpa muncind la cîmp, fiindcă de lucru mai era, cîştigul tot nu i-ar acoperi cheltuielile. Aşa, cel puţin, copiii vor avea totdeauna ceva de mîncat, şi în cazul în care bărbatul s-ar întoarce acasă tot aşa de sărac precum plecase, n-ar mai trebui să-i risipească leafa, care era atît de mică.

III

Octombrie trecuse ; trecuse şi jumătate din noiembrie. Pe proprietăţile cu mult teren arabil lucrul nu încetase cu totul, căci zilerii, zeloşi, începuseră să se asigure încă de pe acum că proprietarii îi vor angaja pentru multe zile de muncă de îndată ce vor începe ploile. Şi era drept ca, faţă de cei care le vor da de lucru în timpul iernii, să se arate sîrguincioşi şi recunoscători. Nu atît pentru cei cîţiva scuzi cît li se plătea ziua de lucru, cît pentru faptul că-şi puteau potoli foamea. Chiar dac-o ploua cu găleata, slujeau cel puţin la un proprietar mai generos, care le-ar da de mîncare şi fără să se milogească de dînsul. Veneau la el la poartă, iar dacă ploaia înceta un pic, se rezemau de pereţii hambarului, ai pivniţei sau ai bucătăriei şi, vorba ceea, nu plecau niciodată de acolo cu mîinile goale. Tot pomană era, dar cel puţin nu întindeau mîna. Iar altceva nu puteau să facă !

Ca în toţi anii, se spunea că recolta de porumb fusese, ici şi colo, bogată, dar că fasole se făcuse puţină. Cei care aveau fasole se pregăteau s-o pună bine, spu-

nînd pe şoptite că cine-o să aibă nevoie n-are decît să plătească preţul cerut. Amenzile inspectorilor guvernului nici nu-i supărau şi nici nu-i descurajau pe speculanţi. Pentru a se despăgubi, le era de ajuns contrabanda: „Poporul plătea tot". Orezul, da! Erau şi unii care, cu nepăsarea aceea caracteristică oamenilor bogaţi, sau ca să facă speculă, nu se îngrijiseră de digurile ogoarelor, iar rezultatele: culturi invadate de apa sărată a marilor revărsări ale echinocţiului, recoltă săracă. Primele ploi de toamnă erau o adevărată binefacere pentru semănăturile de sezon. Dar plugarul nu putea dormi liniştit. Cine avea grîne pe arie trebuia să şi le păzească, pentru că, de la an la an, furturile deveneau tot mai dese. Nici cei săraci, care aveau numai un petic de pămînt, nu scăpau de furia tîlharilor.

Manuel continua să scrie zilnic; şi zilnic se străduia Leonor ca scrisorile pe care i le trimitea ea să fie interesante. Primise din nou veşti de la tatăl ei. Se stabilise în ţinutul prietenului său, la Aldeia Nova, unde puteau să-i scrie. Regiunea era bogată, şi oamenii veseli, binevoitori. El se silea să strîngă cît mai mulţi bani, şi nu exista un singur negustor căruia să nu-i fi plătit datoria. În mai puţin de trei parohii minereul apărea din abundenţă. Zilerii plecau din Murça, din Mós şi din Santo Ovidio, şi-ţi făcea plăcere să-i auzi pe proprietari plîngîndu-se de lipsă de braţe pentru muncile cîmpului. Foarte bine! Venise vremea să se încheie socotelile.

Într-o duminică le pică în casă vechilul de la Quinta da Torre. A! Maria de Jesús se şi pusese pe picioare? Slavă Domnului! Căci boala nu e de nici un folos săracilor, iar el şi stăpînul se şi întrebaseră chiar cum o să se poată descurca, mai ales acum, în prag de iarnă, cu atîţia copii. Le trimitea salutări şi, fiindcă îi făcea plăcere să ajute pe cei care trudesc de dimineaţă pînă seara, îşi adusese aminte să i-l ceară pe Chico. Era la vîrsta cînd devii bărbat. La început „bătrînul" îi dădea două sute cincizeci de scuzi pe an, dar fără haine. N-avea de gînd să-l exploateze, şi de aceea nici nu voia să-şi piardă timpul cu tocmeala. Şi dacă în sat s-ar găsi o fată îndemînatică şi curată,

care ar vrea să-i vadă de casă şi să-i facă de mîncare, „aşa ca tine, fetiţo...“

Se adresa Leonorei :

— La orez nu te-ai arătat prea îndemînatică, dar cică ştii să socoteşti, aşa c-ai să poţi face oarecare ordine. Ţinerea de minte îi cam lasă pe cei bătrîni, mai ales cînd se bagă la treburi grele.

— Mulţumesc.

— Şi cînd o să te măriţi, dac-o să te măriţi vreodată, ai să fii gata obişnuită să ţii o gospodărie.

— Asta aşa e ! Iar mama s-ar putea odihni. Dacă Joaquim şi Chico lucrează, s-ar descurca binişor : unul cîştigă hainele pe care i le daţi dumneavoastră ; celălalt cei două sute cincizeci de scuzi pe an, fără haine. Aproape că-ţi vine să faci tot timpul copii, nu-i aşa ? Şi mie cît îmi dă pe lună ?

Se arăta binevoitoare. Perspectivele de viitor o făceau să fie bine dispusă. Dacă s-ar afla în altă situaţie, ar şti ea să-şi justifice prostul renume — de obraznică — într-atît se simţea de umilită faţă de un om care dispunea de atîta bogăţie, ca bătrînul acela. O vedea pe mamă-sa amărîtă, cu ochii trişti ; dar i se părea că-şi pregăteşte propria-i scăpare, atît de bine se simţea.

— Şi atunci mie cît îmi dai ? Că mîncare o s-avem...

— Aşa e ! Mîncarea-i totul. La ultimul tîrg n-a fost de vînzare nici măcar un sac de cartofi, dar bătrînul e gata să-ţi dea şi leafă.

— Destul de bine. Mă aleg cu un cîştig mai bun decît fraţii mei. Joaquim, care-i numai cu un an mai mic decît mine, aşa prăpădit cum e, vine să muncească acolo de la trei dimineaţa pînă la miezul nopţii, şi nu primeşte leafă. Eu am să primesc însă bani. Şi cîţi ? Vreo patruzeci de scuzi pe lună, nu ? Nimeni nu cîştigă mai mult...

Mama Leonorei începu să-şi mişte buzele. Era înspăimîntată.

— Las-o să vorbească. Nici nu ştie că tată-său a trimis ceva bani. Puţini, dar a trimis. Iar de Chico e nevoie în casă pentru tot felul de treburi. Dar vă rămîn, totuşi, recunoscătoare.

— A ! bărbatul dumitale a trimis bani ? Foarte bine, şi să dea Dumnezeu s-o ţină tot aşa ! Bine ! Iartă-mă ! Şi la bună vedere.

Să-l facă să vorbească în felul ăsta, de la egal la egal, era ceva.

— Dar de ce nu m-ai lăsat, mamă, să mă distrez ? A plecat furios, dar altfel ar fi plecat şi mai furios.

— Păi da ! parcă n-ai şti că stăpînul lui poate orice. Toţi îl vorbesc de rău, dar toată lumea îi dă ascultare. Dacă aşa cum i-am vorbit eu, şi tot e în stare să umple lumea că sîntem mîndri şi nerecunoscători, şi noi... vreau să spun eu, eu voi avea întotdeauna nevoie de cineva care să-mi dea de lucru, fă socoteala ce-ar fi spus dacă ţi-ai fi bătut joc de el mai departe ! Sînt sigură că în clipa asta împrăştie în tot satul vestea că sîntem bogaţi.

La începutul lui decembrie ploile deveniseră mai zgomotoase şi mai abundente. Proprietarii cu mai mult teren arabil şi cu bani lichizi se grăbiră să-şi pregătească ogoarele pentru semănături, pentru ca porumbul, orzul şi secara pe care reuşiseră să nu le declare, să poată fi vîndute la preţuri cît mai mari, căci dacă ar fi aşteptat pînă în ultimul moment, ar fi fost siliţi să plătească zilerilor cîte opt sau zece scuzi pe zi. Trebuia să se mai ţină seama şi de faptul că s-ar putea întîmpla ca dijmaşii să nu aibă nici o zi liberă pentru a munci şi pe la alţii, aşa cum erau învăţaţi şi cum le era şi interesul. Te puteai aştepta la orice din partea celor pe care febra cîştigului îi făcea să se gîndească numai la interesul lor, cu toate că se născuseră pentru a fi de folos celor care aveau nevoie de ei. Rămăsese şi de data asta lume fără lucru ; plata unei zile de lucru se menţinuse aceeaşi, în schimb fiecare ceas din zi era folosit la maximum, ca şi cum, după terminarea acestei munci, pe oameni i-ar fi aşteptat cine ştie ce alte treburi, şi nu lîncezeala din timpul iernii.

O dată cu ploile, în casa Leonorei spori şi amărăciunea. Nu venise încă frigul, şi nici vîntul acela care să sufle prin toate găurile de la uşi şi de la ferestre, ci doar o umezeală pătrunzătoare şi apa care cădea, pică-

tură cu picătură, de pe acoperiş, prefăcînd în mocirlă toate crăpăturile şi toate gropile din podea. Circulau zvonuri îngrijorătoare : copii mici care mureau de friguri — mereu frigurile ! — adulţi care se îmbolnăveau, dar fără pericol de moarte : o duceau cît voia Domnul-Dumnezeul nostru. Asemenea întîmplări fiind obişnuite în fiecare an la vremea aceea, numai femeile mai pomeneau de ele, cînd stăteau duminica de vorbă prin ogrăzi ori pe la porţi. Bărbaţii se păstrau pentru înmormîntări, spunînd despre cîte unul că „mai mare pomana că-l luase moartea, atît de slab şi de bolnăvicios", iar despre altul, şi încă despre mulţi alţii, că „aşa trebuia să se întîmple, că prea erau slabi şi gălbejiţi".

Ca să-şi îmbrace cît de cît fraţii, Leonor mai transformă nişte haine de-ale ei. Dacă tată-său o să mai trimită bani, o să-i păstreze pînă la sfîrşitul anului pentru chiria casei ; două sute de scuzi în cap. Altădată purtase şi ea numai o cămăşuţă. De multe ori se jucase pe ploaie şi pe vînt numai în bluză şi în fustă. Acum o luau fiorii, o furnica la tălpi şi de-a lungul spinării cînd vedea trecînd pe la poartă copii desculţi şi îmbrăcaţi subţire, cu picioarele şi cu mîinile roşii de frig, tuşind şi călcînd prin noroi. „M-am schimbat ; m-am schimbat mult !" repeta adesea, în sine, ca un refren. Niciodată nu-i plăcuse să stea la fereastră : preferase totdeauna aerul liber ; dar niciodată, totuşi, cînd cerul vărsa potop de ape, iar ea se odihnea după ce termina scrisorile către Manuel, ferestruica aceea n-o făcuse să se simtă aşa de tristă şi de neliniştită. Lumina era mohorîtă, uliţa pustie ; se simţea străină în propria ei casă, străină în sat, şi singură, singură şi tristă. Tăcerea o apăsa, singurătatea preschimba ogoarele acelea mănoase în stepe dezolate şi neprimitoare, ca şi cum un vînt rău le-ar fi secătuit, ar fi înnegrit colinele, ar fi strîmbat şi ar fi uscat copacii ; mirosul pămîntului ud şi al gunoaielor de pe ogoare o iritau, dîndu-i o poftă nebună să strige, căci se speria de cel mai neînsemnat zgomot.

— Mamă, pe zi ce trece te întorci tot mai tîrziu.

Numai nerăbdarea o făcea să vorbească aşa. Obişnuită să slugărească şi să tacă, maică-sa nu-i răspundea.

Într-o noapte, totuşi, îi spuse fiică-si despre ce era vorba. Terminase de lucru şi era în drum spre casă cînd îl întîlnise pe José da Harminia — unul dintre oamenii cărora tatăl ei îi făgăduise c-o să-l ia cu el.

— Fără multă vorbă şi părînd chiar mulţumit mi-a spus că, începînd cu ziua de 16, a fost oprită căutarea wolframului. Îngrijorată, m-am întors înapoi, ca stăpînă-mea, care citeşte *Noticias* [1], să-şi facă pomană şi să-mi spună dacă-i adevărat ; asta-i tot. Dar mai ştia şi alte noutăţi. Într-o parohie, unde era nevoie de braţe pentru munca cîmpului, autorităţile dăduseră ordin să nu mai caute nimeni wolfram. Oamenii din nu ştiu ce localitate au ascultat ; dar în alta, vecină, n-au vrut să asculte. Şi atunci au început frecuşurile ; într-o dimineaţă frumoasă, un băieţel de vreo zece ani, împreună cu alţi cîţiva de aceeaşi vîrstă se duceau la mine ; dar le-a ieşit în cale un bărbat şi-a tras în ei cu o armă de vînătoare. Lumea a sărit în ajutorul copiilor, şi jandarmii au făcut o mulţime de arestări.

— Tata era şi el pe acolo ?

— Stăpîna mea mi-a spus că asta s-a întîmplat pe lîngă Lamego, un oraş care e şi mai departe decît ţinutul unde-i scrii tu. Dar ăsta nu-i decît începutul. Şi eu nu mai am linişte. Orice ar fi, aş vrea ca taică-tău să se-ntoarcă lîngă noi.

— Ca să se amestece în viaţa mea, nu ?

— Asta aşa e. Uite, nu ştiu, dar cred c-am făcut rău ascunzînd...

— Vrei să-i scriu că m-am logodit ? Mi-e cel mai uşor.

— Ar veni imediat. Îl ştiu eu. Să lăsăm lucrurile aşa cum sînt şi să ne păzească Dumnezeu...

— Da ! Mare noroc ar fi pe mine să rămînă acolo pînă m-aş mărita !

Se întristă. Nu-i mărturisi mamă-si teama că tatăl s-ar putea împotrivi acestei dragoste, sub cuvînt că ar ascunde cine ştie ce intenţii rele sau josnicii ; scrisorile ei către Manuel deveniseră, instinctiv, mai afectuoase ; o supăra orice fel de discuţie ; din cauza lipsei de ocu-

[1] *Ştirile* — titlul unui ziar portughez.

patie din timpul iernii, vecinele se luau adesea la ceartă şi cu deosebită violenţă ; o enervau cele mai neînsemnate întîmplări. Una le întrecu însă pe toate : într-o dimineaţă, devreme, satul se trezi în stare de alarmă. Cineva furase cîţiva dovleci pentru porci dintr-o proprietate de la marginea satului. Pe pămîntul încă umed se vedeau urmele paşilor unei femei şi două urme mai mici de copii, aşa că jandarmii puseră sub urmărire toate familiile în care era cîte o femeie şi doi copii. Nici o altă indicaţie. Asta li se păruse însă jandarmilor de ajuns, fără să mai pună la socoteală siguranţa celor mai săritori dintre săteni, care-şi rosteau destul de deschis bănuielile : Nu se potriveau cu vîrsta copiilor Mariei do Carmo ? Şi toată familia care n-avea de lucru ? Mai era nevoie şi de alte probe ?

Întîmplarea o tulbură pe Leonor. Protestă cu voce tare împotriva defăimării, dar în sinea ei îşi spuse că dacă s-ar afla încă în casa naşilor, n-ar şti nimic de toate întîmplările acelea, fiindcă uşa bogaţilor e ferecată cînd e vorba de glasurile înlăcrimate sau rugătoare ale celor nevoiaşi. Îşi analiză sentimentele. Povestea cu copiii o durea : nemaipomenit ! De obicei pe copii nu-i lua nimeni la furat la o vîrstă atît de fragedă. Să fi fost numai compătimire ? Avea şi ea fraţi... Şi dacă tatăl ei, în ciuda acelor peregrinări dintr-un loc într-altul, sau poate chiar din cauza asta, s-ar întoarce cu mîinile goale dar pline de pretenţii şi cu deprinderea aceea de-a risipi banii care-l mai îndemnase şi altădată să fure, cum ar trebui să se poarte cu el ? Pe pămîntul moale se vor vedea urmele încă unui copil ?...

Pe neaşteptate, timpul se schimbă. Vîntul se potoli, soarele învioră fiinţele şi priveliştea. Goale, crengile pomilor fructiferi atîrnau inerte, fără viaţă, adormite, dar pe coline pădurile dese de pini formau nişte pete de un verde-închis pe cenuşiul pămîntului, iar ciocîrliile încercau să taie firul invizibil al iernii de care li se împiedicau aripile. Ţipau vesele, iar cîinii, ieşiţi în faţa porţilor, nu mai lătrau la vînt şi la ecoul lui, ci la lumina lunii care contura clar toate lucrurile şi la liniştea care se lăsa pătrunsă de zgomotele depărtate, amplificîndu-le pe cele din apropiere.

Tot întrebînd, Leonor află că la Vila şi la Salreu sosiseră o parte din studenţii de la universităţi şi de la şcolile superioare. Încă nu ştia sigur ziua în care cădea vacanţa lui Manuel, dar începu să-l aştepte nerăbdătoare, temîndu-se şi totodată mulţumită că-l va vedea dintr-un moment într-altul, deşi îl rugase să nu vină pe neaşteptate. Nu din cauza ei sau a mamei, ci din cauza tatălui. Îi mergeau atît de rău treburile, că s-ar prea putea să se întoarcă destul de curînd acasă. Şi ar fi foarte neplăcut ca sosirea unuia să coincidă cu a celuilalt, îi scrisese. Îl aştepta, totuşi. Dacă ea ar fi bărbat şi ar iubi o femeie, cum îl iubea ea pe Manuel, puţin i-ar păsa de asta. Căci sosind pe neaşteptate bucuria revederii ar fi şi mai mare ; era veselă : nu se plîngea, ci se mulţumea să-şi stăpînească bucuria...

Manuel îi împlini dorinţa. Îi spuse ziua şi ora sosirii trenului. Va coborî la Estarreja. Pînă venea autobuzul pentru Bestida, puteau să stea de vorbă.

Se duse să-l aştepte ; prietena care o însoţea îi făcu semn cu cotul cînd îl văzu coborînd dintr-un vagon de clasa a doua — „lux de om care trăieşte pe picior mare", observă ea. Unul lîngă altul, luîndu-se de mînă pe furiş, cînd nu mai rămăsese nimeni în afară de ei pe strada care urca încet şi numărînd, unul pentru altul, monoton şi fără sfîrşit, de cîte ori îi venise lui poftă să lase totul baltă ca să vină s-o vadă, şi de cîte ori îi venise ei poftă să lase totul baltă ca să dea fuga pînă la el, dornică să-l vadă şi să-l audă, sătulă, prea sătulă să aibă de-a face cu nişte oameni cu care n-avea ce vorbi, supărată pe toţi, pentru că îi refuzau cu toţii dreptul la fericire.

— Dar tu ? Mai povesteşte o dată. Ai ajuns la Lisabona şi mi-ai simţit imediat lipsa ? Şi pe urmă ?

Atenţia îi era neobosită ; gustă „îndrăzneala" de a se aşeza alături de el, ca soţ şi soţie — prietena jucînd rolul familiei — în cafeneaua din piaţă, goală la ora aceea, deoarece clientela de la ţară consuma vin şi rachiu în localul de alături. Înfometat, Manuel prelungi cît mai mult ospăţul. Se despărţiră doar cînd îi aminti Leonorei că părinţii trebuie să fie îngrijoraţi de întîrzierea lui...

— Atunci, mai vorbim mîine.

A doua zi discutară despre aceleaşi lucruri. Datorită faptului că Manuel locuia acolo, Lisabona o încînta şi mai mult, îi mărturisi ea. Le înţelesese de mult pe fetele acelea care se angajau servitoare. Scăpau de cocinile în care trăiau, şi dacă tot era vorba să slugărească, apoi s-o facă mai bine într-o casă străină, o dată ce într-a lor munceau fără leafă, părinţii refuzîndu-le orice, de la pantofi pînă la îmbrăcăminte, ba mai şi bătîndu-le pe deasupra. Erau şi oameni care le criticau, spunînd că umblă cu capul prin nori, şi asta numai pentru că plecau aşa departe. Ea, însă, nu. Poate că prefera Porto, dar numai ca să fie mai aproape de mamă-sa.

— Ţi-am adus un dar. Mîine e ajunul Crăciunului.

Leonor se îmbujorează. Neputînd să-i ofere nimic în schimb, ar vrea să-l refuze. Manuel îi pusese în mînă un inel ca o verighetă, cu o piatră mică la mijloc. Mulţumi. Sfios. Ajunul Crăciunului fusese întotdeauna o zi tristă pentru ea. În copilărie, la 3—4 ani, îşi punea pantofii lîngă vatră, dar copilul Isus nu-i aducea decît daruri neînsemnate, în timp ce ea ar fi vrut jucării scumpe. „Cît timp ai să fii rea şi ai să răspunzi obraznic, copilul Isus n-are să-ţi dea nimic mai de seamă", îi explica mama ei. „Atunci înseamnă că şi Chico e rău. I-a adus numai nişte fluiere de o jumătate de *tostão*..." Iar la 10 ani împliniţi, cînd ceea ce cîştiga tata n-ajungea pentru întreţinerea familiei, şi auzea spunîndu-se că Dumnezeu e cel care trimite sărăcia pe capul oamenilor: „Atunci Dumnezeu ne iubeşte atît de puţin că nici pîine destulă nu vă lasă să cîştigaţi?" Apoi, ca femeie în toată firea, se revolta: „Tata, dacă nu bea pînă cade pe jos, nu se linişteşte..."

Şi dacă s-ar hotărî să apară pe neaşteptate, cum făcuse totdeauna cînd lucra în regiuni depărtate, ca să nu-şi piardă obiceiul de-a locui cu familia? Îi veni dintr-o dată în minte.

Deveni nervoasă; îi împărtăşi numaidecît şi lui Manuel presimţirea ei. El începu să rîdă văzînd cît îi e de teamă:

— Tatăl tău n-o să mă omoare, linişteşte-te.

Punînd răul înainte, Leonor îi spuse:

— Dacă mîine nu vin, înseamnă c-a sosit. O trimit pe Margarida.

De data aceasta presimţirea se adeveri. Tatăl apăru, după căderea nopţii, cu capul înfundat între umeri, tremurînd. Îndată ce deschiseseră uşa, o boare de vînt rece, ce intrase o dată cu el, stinsese lampa de petrol fumegîndă şi urît mirositoare. Auziseră zăngănitul sapei care lovea în celelalte unelte de fier şi zgomotul surd al acestora cînd fură trîntite la pămînt.

— Afurisită vreme ! Dacă vîntul ăsta blestemat nu se potoleşte, crăp pe-aici. Unde eşti, femeie, de nu te-arăţi ? Vine suflet de creştin dornic de căldură, şi nu găseşte nici un tăciune aprins, nimic !

— Nu ne-ai dat de veste... Copii, sărutaţi-l pe tata !

— Am vrut să văd dacă mă primiţi cu braţele deschise. Oamenilor, cînd sînt departe şi muncesc, începe să li se facă dor şi să li se pară că toată lumea fuge de ei.

Lampa răspîndi numaidecît lumină. Umbra tremură, căutînd să se adapteze unghiurilor camerei.

— Toate-s cum au fost. Şi tu, fato ?

Se uită la Leonor ; o ia în braţe, o sărută pe îndelete, lacom. Miroase a vin şi a sudoare. Ea se înfioară, dar braţele lui o strîng şi mai tare. Ca întotdeauna, intervine mama.

— Te întorci pentru totdeauna ? Cu tine vorbesc, omule !

— Cum ?

— Chico şi ceilalţi aşteaptă. Şi te întrebam dacă te întorci pentru totdeauna.

— Ce puteam să fac ? Ticăloşii ăia...

Pentru Leonor viaţa se întoarce îndărăt. Ameninţările şi vaietele, înjurăturile şi cuvintele grosolane de altădată. Dezobişnuită de-a le mai auzi, amintirea lor o jigneşte, o enervează, iar tatăl i se pare odios prin stupiditatea şi violenţa lui. Restul nopţii îl ştie de pe acum. Cînd îşi va fi domolit supărarea, îşi va obliga nevasta să-l urmeze în cameră ; va auzi sfaturile de totdeauna ale mamei : „Lasă mai întîi să adoarmă copiii, omule !“ Dar el va insista. De ce, de ce s-o fi

întors așa de curînd, și unde va găsi ea puterea să-l suporte tot timpul ?

— Așa e cum ai auzit. În unele locuri nu ne lasă să căutăm wolfram numai din pricină că nu-s oameni destui ca să culeagă măslinele sau pentru munca cîmpului ; în altele, proprietarii s-au asociat pentru exploatatul minelor, cu cine le-a venit mai bine, alegîndu-i, bine-înțeles, pe cei mai proști și plătind minerilor numai douăzeci de scuzi pe zi. Dar cel mai rău e cînd paznicii proprietăților întîlnesc vreunul, așa ca mine, care vrea să-și facă și el un rost sub soare pentru c-a aflat că există minereu prin partea locului, și trag în el. Mulți au nimerit-o direct la spital, dacă nu chiar la cimitir. Pămînturile erau ale lor, sigur că erau ! Dar de ce nu le munceau, sau de ce nu lăsau să fie lucrate ? Asta era singura ocazie pentru un om sărac să mai scape de nevoi, dar pînă la urmă bogații nu-i lăsau nici măcar dreptul ăsta, ca și cum războiul ar fi fost al lor sau l-ar fi condus ei. Blestemată viață...

Băieții cei mai mici picau de somn ; enervat, el continua să înșire aceleași lucruri, aceleași nemulțumiri. În sfîrșit, venise frigul și începuse să le clănțăne dinții. Nu aveau nici îmbrăcăminte și nici rachiu care să-i încălzească noaptea, și mulți tovarăși de muncă tremurau din cauza febrei și aiurau. Încercase să reziste, ca să nu se-ntoarcă iar cu buzunarele goale și să fie iar de rîsul întregului sat (erau pe acolo și din aceia care se mulțumeau cu douăzeci de scuzi pe zi, iar noaptea se duceau să fure minereu), dar banii nu ajungeau de loc în acele regiuni, așa era de mare scumpetea. Cu toate că nu era el omul care să se descurajeze de la primele lovituri ale soartei, de ce să continue să se macine de dor și să riște să-și piardă sănătatea dacă l-ar trînti la pat vreo răceală ?

— Mi-am făcut bocceaua, și uite-mă aici.

Tăcu ; tăcerea o apăsa pe Leonor. Cîteva minute încă, și le va porunci să se culce. Întrebă, mormăind :

— Și acum, tată, rămîi cu noi ?

Trebuia să-l mai țină. Nu credea că va fi cu putință să obosească de-atîta vorbă și să adoarmă de îndată ce s-o trînti în pat : nici chiar cînd era beat nu se în-

tîmpla așa ceva. Cu cît se va culca mai tîrziu, cu atît mai tîrziu îl va auzi și cu atît mai tîrziu se va scula ea a doua zi. Avea să treacă prin clipe amare. Ce era mai bine? Să-i vorbească singură despre dragostea pe care i-o purta lui Manuel, sau să aștepte să-l pună la curent gura satului?

— Am auzit de ieri spunîndu-se că pe lîngă Caima, la Palhal, umblă să angajeze oameni ca să bareze cursul unei ape. Plătesc șapte și opt scuzi pe zi. Poate că te-ar interesa și pe dumneata.

Dacă s-ar duce acolo, ar trebui să se scoale dis-de-dimineață, și seara s-ar întoarce acasă frînt de oboseală, nu numai de muncă, ci și din cauza drumului: zece kilometri de mers, nu glumă. Fiind interesată să-l țină cît mai departe de cunoscuți, stărui:

— E vorba de-o companie din Lisabona, și e un adevărat noroc pentru muncitorii cu ziua că au început-o din iarnă.

Tatăl mormăie, prostește:

— Dacă unii domni din capitală angajează lucrări iarna, n-o fac de dragul muncitorilor: plătesc brațele de muncă mai ieftin, și ce le pasă lor dacă plouă sau dacă bate vîntul, de vreme ce nu-i plouă pe ei? Am să mă interesez, totuși, mîine. Treaba însă nu-mi miroase a bine.

Se ridică; îșI privi nevasta, fără să-i scape nimic din ceea ce spunea Leonor, ca și cum ar fi fost dornic s-o asculte vorbind.

— Ar fi bine să te scoli devreme. I-au primit pe toți cei care s-au dus să se angajeze.

— Ai poftă de vorbă, după cum văd! Să sparg la piatră pînă-mi iese sufletul. Sînt sătul pînă-n gît de treaba asta!

Își mîngîie nevasta; Leonor nu luă în seamă cuvintele lui. Venise poate momentul.

— Care-i patronul ăla care să-ți plătească zilele în care nu poți munci din cauza ploii?

— Bine spun eu! E tare încăpățînată dracul ăsta de fată! Sînt furios pe oamenii de la oraș, ai înțeles?

Voia să știe de ce? Oriunde apăreau, cumpărau tot. Pînă și femeile. De două ori li se întîmplase, lui și

unora dintre tovarăşii de lucru, să înceapă să caute wolfram pe nişte terenuri pe care nu le exploata nimeni şi să apară, după mai bine de-o săptămînă, ca să-i alunge de acolo, nişte domni cu acte la mînă, însoţiţi de autorităţi. În cele din urmă ieşea la iveală totul. Cumpăraseră terenul, şi gata vorba. Nu exista oraş sau sat unde să nu se statornicească domnii ăştia şi bănetul lor ; blestemaţii păreau că nu mai au în ce să-şi bage banii ; şi cum veneau, pămînturile începeau imediat să se scumpească. Cine voia să-şi vîndă terenul dintr-un motiv oarecare — impozite neplătite, dobînzi peste dobînzi, datorii, plus recoltele proaste şi bolile — dădea fuga să li-l ofere acestora, pentru că nimeni nu le dădea un preţ mai bun. Azi o bucată, mîine alta, şi, cît ai clipi din ochi, se făceau stăpîni pe toate. Unde fuseseră douăzeci de proprietari, rămîneau numai vreo zece-doisprezece : toţi ceilalţi îngroşau gloata zilerilor. Şi cînd le aparţinea aproape totul, sau nu mai era nimic de cumpărat, deschideau un birou, aşa cum văzuse el cîteva la Fozcoa, unde funcţionarii se ocupau de afacerile stăpînilor (aceştia trăiau pe picior mare, şi după moda franţuzească, la Porto sau la Lisabona) ; aşa că munca ajungea de rîs ! Iar cînd se întîmpla să apară şi stăpînul pe acolo, toată lumea tremura. Venea sau ca să concedieze o parte din personal, sau ca să le micşoreze lefurile : oricît ar fi de rău, el prefera să muncească pentru ţărani. Ăştia, cel puţin, îşi iubeau satul, cheltuiau acolo ceea ce cîştigau, şi pînă la urmă tot le dădeau şi lor cîte o strachină de ciorbă. Ceilalţi se purtau ca deşteptul ăla care venise să fabrice unt şi brînzeturi la Salreu. Cu vreo douăzeci de ani în urmă, la Cambra, fusese la mare ananghie atunci cînd îl amendase fiscul pentru escrocherie — punea lapte în margarină şi o vindea drept unt ; dar să-l fi văzut acum ! Se îmbogăţise din nou : agenţii fiscali îşi băgau nasul peste tot, dar dacă ar fi ştiut cîţi litri de lapte „bătea", noaptea, în fabrică, cînd nu-l vedea nimeni ! Aşa se îmbogăţesc unii. Vindea pe sub mînă ceea ce producea pe ascuns şi nu-şi mai încăpea în piele de bine. (Fiecare se învîrteşte cum poate.) Nenorocirea era că risipeau apoi banii la oraş,

cu chefurile — căci aveau case la Cambra şi la Aveiro — mîncînd, bînd şi veselindu-se...

— Nu-ţi cunoşteam planurile... se prefăcu Leonor.

Cum dibăcia ei nu făcea decît să prelungească vorbăria, se posomorî. Tată-său nu-şi mai ascunde nerăbdarea. Porunceşte copiilor să se culce; le spune noapte bună. De îndată ce dispare cu nevasta, Leonor se apleacă pe fereastră, cu capul bine învelit în şal. Nu voia să-i audă. Şi, pentru prima oară, supunerea mamei n-o mai umple de indignare: o întristează. Dacă ar fi zi şi vîntul n-ar sufla tăios, ar ieşi din casă şi ar umbla pe-afară ore în şir.

Cum îi va suporta din nou prezenţa dac-o să înceapă iar să tacă, plin de duşmănie, ca pe timpul cînd, neavînd de lucru, se întorcea acasă şi mormăia, încruntat şi furios, un „bună seara"? Şi cu aerul acela întunecat, de nesuferit, se va aşeza la masă ori lîngă vatră, iar ea şi ceilalţi copii nu-i vor adresa, de frică, nici un cuvînt. Dacă vine pornit pe ceartă, profită de cel mai neînsemnat fleac — o hîrtie pe podea, miros de fum — ca să bată cu pumnul în masă şi să-şi blesteme soarta: „Nici acasă n-am linişte, copii afurisiţi!" Dacă mîncarea întîrzia sau oala fierbea fără mirodenii, îl apucau pandaliile: „Cine nu are cere cu împrumut sau de pomană. Atîţia golani în jurul meu, şi nu mă ajută nimeni!"

Ca în multe alte împrejurări, amintirile acestea o apasă pe Leonor, obsedînd-o, dar îşi dă seama că niciodată nu avusese mai puţină răbdare ca acum. I se pare că altcineva trăise astfel, fiindcă ea, ea avusese totdeauna o viaţă deosebită, care începuse în casa unor rude foarte bogate, pentru a şi-o continua alături de un bărbat puternic, de o mare generozitate, care o iubea mult şi pe care ea, plină de hotărîre şi curaj, trebuia să-l facă fericit. Dar aşa va fi? Care din aceste două femei va avea ultimul cuvînt?

Închide fereastra, trîntind-o. Tatăl sforăie tare, geme prin somn, enervînd-o. Îl trezeşte pe fratele lîngă care trebuie să se culce, pe rogojină, şi-i spune:

— Dă-te mai încolo, şi să nu cumva să mă atingi cu picioarele, ai auzit? Dacă nu, te bat!

Se scoală foarte devreme, cu corpul frînt. Ziua apăruse, rece şi tristă. Mama se şi apucase de treabă.

— Mă duc să văd dacă stăpînă-mea mă scuteşte pe ziua de azi. Aş vrea să-l pregătesc pe tată-tău, da... de Manuel e vorba. Mai doarme încă, dar poate să se scoale în orice clipă. Vezi dacă nu poţi să-l ţii pînă vin eu, şi nu-i lăsa pe fraţii tăi să iasă.

Îndată ce-i împărtăşeşte temerile, mamă-sa pleacă ; pentru a impune fraţilor săi tăcere, Leonor se duce să-i supravegheze cînd se vor deştepta.

— Maria, hei, Maria !

— Mama a ieşit, tată. S-a dus să ceară învoire pentru azi.

— Şi golanii ?

— Sîntem aici cu toţii, tată.

Se scula tocmai. Leonor îl auzea descărcîndu-şi nervii, înjurînd ca un surugiu :

— Vine omul acasă şi-i pui frînghia de gît, nu-i aşa ? Să se descurce, nu-i aşa ?

Apare în cămaşă, trăgîndu-şi pantalonii.

— Bună dimineaţa, tată !

Părea nerăbdător să vadă surîsul Leonorei ; primi, cu indiferentă generozitate, saluturile celorlalţi copii. O privea din nou pe fată, cu atenţie :

— Ai vrut tu să rămîi, sau n-a vrut maică-ta să te ia ?

— Se putea să ai nevoie de cîte ceva...

Tonul vocii ei, blînd şi supus, căutînd să-i fie pe plac, păru să-l surprindă. Ea continua să zîmbească, şi el o privi dintr-o parte. Bănuitor, prelungi. tăcerea.

— De data asta nu v-am adus nimic. Poate că te aştepţi la cine ştie ce. Vin fără bani.

— Ne-ai spus asta de-aseară...

— E bine să se ştie. Păreai mulţumită că mă vezi...

— Tuturor copiilor le place să-şi aibă părinţii alături. Se simt mai ocrotiţi.

— A ! numai de asta !

Tăcu din nou ; o privi iar dintr-o parte. Bătu cu mîna dreaptă în masă, ca-n tejgheaua unei taverne, şi vru să ştie dacă în casa lor nu exista ceva care să-l încălzească. Ciorbă din ajun ? Se dezobişnuise. Cafea ;

se obișnuise cu cafeaua. Știa: săracii de pe aici nu beau cafea. Cafeaua era o băutură de la oraș. O să dea fuga pînă la prăvălie.

Leonor se alarmează.

— Se duce Chico într-o clipă. Ce vrei, tată? Nici vin, nici rachiu?

— Ai fost totdeauna afurisită cu oamenii de felul meu...

— Din cauză că-i văd murdari și zdrențăroși. Dar dumneata nu ești așa, nu?

— Dacă m-ar lăsa lumea să-mi aranjez treburile așa cum știu eu...

Ochii îi lucesc din nou; în timp ce vorbește, Leonor se depărtează. Mîinile acelea grosolane... O trage spre ei, vrea s-o sărute. Tumultul sentimentelor îi accentuează asprimea feței. În lumina ușii se profilează chipul Mariei de Jesús.

— Te-ai sculat de mult, bărbate?

Nu-l privește în față. După cum îi e obiceiul, cînd vorbește cu bărbatu-său, fie ca să nu-l irite, fie ca să se arate supusă, stă cu capul plecat, iar vocea, cu un ușor accent de indignare timidă, își coboară tonul pînă devine umilă. El nu-i răspunde. O împinge pe Leonor la o parte și se îndreaptă spre ușă.

— Aș vrea să vorbesc ceva cu tine.

— Acuma n-am chef de asta.

Mama și fiica se uită una la alta.

— Am făcut tot ce-am putut ca să-l opresc.

Apoi nu mai schimbă nici un cuvînt. Fiecare din ele se teme de orele ce vor urma și tace pentru a nu o mîhni pe cealaltă. Poate că nu întîlnește pe nimeni care să-i spună... nădăjduiesc amîndouă. Își văd mai departe de lucru. Timpul deapănă minutele. Multe. Cînd se întoarce acasă, în loc să aibă ochii aprinși de furie, subtil, șiret, rîde cu poftă de atitudinea nevestei, încadrîndu-se, la rîndul lui, în lumina ușii, așa cum făcuse și ea cu o oră înainte. Și azvîrle:

— Lucruri mari, va să zică! Se duce un biet suflet de creștin pînă Dumnezeu știe unde să scormonească pămîntul, și voi umblați să-l trageți pe sfoară. Vor-

besc cu tine, tîrfă... ! Un amorez, hai, şi încă de la oraş ! Veniţi s-auziţi şi voi. Am aflat chiar acum totul, de la străini. Scrie în fiecare zi, şi, bineînţeles, îi scrieţi şi voi. Tu nu ştiai oare nimic, femeie ? Uite la ce le foloseşte celor săraci să aibă o fată care-a trăit într-o casă de oameni bogaţi. Au învăţat-o de toate, numai să aibă ruşine, nu.

Se apropie încet de Leonor.

— Am vrut să-ţi spun... riscă nevasta, drept mărturisire.

— Taci ! Ai avut timp toată noaptea. Te cunosc eu. Şi cine e ? Se vede că e vreun filfizon. Filfizonii vă duc totdeauna la...

— José ! Să-ţi fie ruşine ! strigă mama Leonorei.

— Cine e ?

— Munceşte. Învaţă la oraş, dar lucrează pe mare. E din Torreira şi se duce la *Banc*.

— Pescar ? Halal chilipir ! Nici nu vreau s-aud de marinari ! Numai pămîntul are valoare, şi spune şi cine eşti. Trebuie să fie vreunul din ăia care se laudă că au bani, şi pîn' la urmă se dovedeşte că n-au nimic. Să se termine o dată cu asta ! Aţi auzit ? Să se termine !

— Tată, văd că nu vrei să m-asculţi...

— Nu vreau !

Cu o lovitură de pumn în masă impune tuturor tăcere şi începe să vorbească el. Vorbeşte şi pare mulţumit să-l ştie sărac, tot atît de sărac ca şi el, pe bărbatul care voia, împotriva voinţei sale, să-i ia fata. După părerea lui, oamenii care munceau pe mare erau mult mai prejos decît ceilalţi : cheltuitori şi leneşi, n-aveau nici un fel de grijă în ceea ce privea viitorul. Nu ! niciodată nu se văzuse vreun părinte care să-şi dea de bunăvoie fata după un derbedeu. Se opune proiectului. Dăduse ordin funcţionarei de la poştă să-i înmîneze toate scrisorile care vor veni de-acum încolo pentru Leonor. Şi să nu-i treacă prin cap cuiva să-l tragă pe sfoară. Are să-i crape capul, orcine ar fi.

— Multe fete de la ţară se mărită cu marinari, şi părinţii nu zic ba.

— Nu mă priveşte ce fac alţii ! În familia mea intră numai cine vreau eu. Un marinar...

Amenință cu degetul ; își arătă dispreţul scuipînd.

— Tocmai dumneata, care ţi-ai dat atîta timp ifose de cucoană, să faci acuma una ca asta ! Marinar ! Nici nu vreau s-aud ! Dacă aflu că mergi aşa înainte, te strîng de gît. Te strîng de gît, ai auzit ?

Leonor îşi trimise prietena să-l anunţe pe Manuel că i se întorsese tatăl. Nu puteau să se vadă în seara aceea, dar el să fixeze întîlnirile mai aproape de sat, fiindcă o să găsească ea, în zilele următoare, mijlocul de a scăpa de-acasă pentru a sta o clipă cu el. Nu putea să stea mult, cel puţin atîta timp cît tatăl ei nu-şi va găsi de lucru, şi-apoi nici nu era bine să-i găsească împreună. Aşa cum nu exista cîine sau pisică să nu ştie de la vecine cîte scrisori primise, tot aşa s-ar afla şi de întîlnirile lor.

Prin casă se perindară toţi muncitorii pe care iarna îi condamna la inactivitate. Puneau toţi, încordaţi, aceeaşi întrebare : „Şi bogăţiile acelea ?“ Leonor auzi aceeaşi poveste de zeci de ori. Se dusese şi le spusese dintr-o dată tovarăşilor : „Mizeria mizerie, frigul frig, eu mă duc la ai mei, să-mi astîmpăr dorul !“ Nu lăsau poporul în voia lui, şi rezultatul era că cine avea bani punea mîna pe cîte-o întreprindere şi plătea wolframul cu cincisprezece scuzi, pentru a-l vinde apoi cu cinci sute. Ar minţi dac-ar spune că se întorsese în sat de dragul sapei sau pentru că s-ar simţi legat de pămîntul altora. Măcar dac-ar cîştiga, vara, îndeajuns ca să aibă ce mînca în timpul iernii... Dar asta nu era viaţă ca un săpător să strîngă trei-patru kilograme de minereu într-o zi, pentru ca pe urmă să treacă două-trei zile fără să adune nici măcar unul.

Flecăreala fiecăruia se termina totdeauna cu o invitaţie la cîrciumă. Şi se duceau. Către seară, Leonor începu să tremure cînd îl auzi refuzînd. „Datoria la cîrciumar e şi aşa destul de mare.“ Continuă totuşi să bea. Deveni supărăcios — lucrul cel mai neplăcut la taică-său.

— Mîine mă duc să caut de lucru şi vreau să văd dacă n-o să-mi dea. Îmi las copiii la uşa bogaţiilor ; ca să nu-i faci, e păcat, şi atunci las' să-i hrănească ei !

— Primăria are de gînd să dreagă străzile din Vila. Şi să ştii că s-au şi dus să se angajeze mai mult de două sute de oameni.

— Primăria ! Primăria nu are niciodată bani. Şi dacă sînt pînă acum două sute de oameni, înseamnă că fiecăruia îi revine doar cîte o zi de muncă pe săptămînă, iar eu am nevastă şi copii.

La ora 5 nu se întorsese încă de la cîrciumă. Cine trecea pe drum îl auzea cum zbiară, după cum le spuse Chico, pe care mamă-sa îl trimisese să vadă pe unde i s-a oprit bărbatul.

— Mi-a fost ruşine să intru. Vorbeau de femei, mamă, şi tata se lăuda că fusese cît pe-aci să dea ochi cu spînzurătoarea, dar că trăise pe picior mare. Şi că-n tîrgurile unde se duc de-alde astea ca să-şi servească clienţii le-a pus pe nu ştiu cîte să se dezbrace.

— Taci din gură ! Nu ţi-e ruşine de mama ?

— Păi, dac-aşa spunea tata...

— Dar mama nu are nevoie să afle de asemenea porcării. I-ajunge viaţa pe care-o duce.

Geloasă pe Manuel, Leonor judeca din punctul ei de vedere dezgustul mamei. Glasul Mariei se înăspri ; îşi muşcă buzele, îndurerată.

— Ce e, fata mea ?

— Mergem din rău în mai rău. Dacă nu mă mărit repede, într-o bună zi am să te rog iar să-mi dai alt tată, ca pe vremea cînd eram mică. Unul ca domnul João, îţi aminteşti ? Pentru că acela nu bea şi poate că n-a fost niciodată la asemenea bîlciuri...

Îşi strîmbă şi mai mult buzele ; nu era nevoie să stea la pîndă ca să-l audă strigînd şi pălăvrăgind, căci trecuse de nenumărate ori prin faţa uşilor crîşmelor unde se ducea să-l aştepte ; răcnetele i se auzeau pînă în stradă — la fiecare vorbă, un scuipat ; la fiecare obscenitate, o lovitură de pumn. Niciodată, totuşi, nu-l auzise spunînd poveşti cu femei, era sigură de asta. Înţelege, azi poate c-ar înţelege şi ea ce-i patima băuturii. În clipele cînd îşi vărsa amarul împotriva soartei lui rele, tatăl ei spunea că la crîşmă nu întîlneşti pe nimeni care să se simtă dezonorat în tovărăşia lui. Acolo erau egali cu toţii. Dacă trecea pe şosea, care e

drumul tuturor, pînă şi cîinii de la casele bogate lătrau la el, atît era de prost îmbrăcat. La crîşmă, însă, nu. Îl respectau ca om, ca om muncitor, şi atunci el se răzbuna pe bogaţi bătîndu-şi joc de capetele lor chele sau înjurîndu-i pe cei mai zgîrciţi dintre ei. La cîrciumă era un loc prielnic ca să-ţi mai uşurezi sufletul, iar el se simţea liber. Se termina cu ploconelile ipocrite, cu vorbele pline de prefăcătorie, cu privirile-i rătăcite, de idiot, impuse de soarta lui cea rea, şi cu supunerea. Tot ceea ce nici el şi nici tovarăşii lui nu îndrăzneau să spună, de frică să nu fie concediaţi, cît timp erau în serviciul vreunui proprietar, rosteau acolo, şi fără nici un fel de oprelişte. Era pe acolo vreun bogătan, stăpîn pe nenumărate pogoane de pămînt şi mii de copaci, care voia să se înţeleagă cu alţii şi, cu toţii împreună, să micşoreze lefurile sau preţul zilei de muncă, pe motiv că agricultura nu mai rentează şi că impozitele sînt prea mici ? Îl înjurau, şi fără nici un risc. Era cineva care n-avea ochi să-şi vadă stăpînul, dar continua să lucreze pentru el fiindcă nu găsea nicăieri o leafă mai bună ? Dădea drumul la o ploaie de înjurături la adresa acestuia. Avea cîte unul vreun prieten care-l ţinea în puterea lui, silindu-l să cadă la învoieli care-i aduceau numai pagube, şi asta numai pentru că avea să-i scape un băiat de armată, sau că-i împrumutase cîndva nişte bani fără dobîndă ca să-şi cumpere o pereche de boi ? Îl vorbeau de rău ca pe un cămătar. Primeau să muncească pe nimica toată sau se obligau să facă una din cele mai grele munci, ca să nu crape de foame într-un colţ, numai pentru că proprietarul la care munciseră spusese că-s nişte slăbănogi, fără pic de vlagă în ei, şi nu-i mai primise nimeni ca dijmaşi ? Făceau socoteala puterilor cheltuite, începînd din septembrie, cînd se sculau o dată cu stelele şi munceau toată noaptea, mai rău ca animalele, iar ca plată a nopţilor de muncă primiseră o strachină de ciorbă, un pumn de fasole sau un sfert de mămăligă. Merita să-ţi scuipi plămînii pentru atîta ? Dar casele unde altădată le dădeau de pomană pîine, pe cînd azi nici măcar nu le deschideau uşa să le ceară iertare că

nu le pot da nimic, plîngîndu-se că timpurile sînt grele ? Dar pentru ei erau uşoare ?

Dacă mica piaţă din Salreu, situată între prăvălii şi cimitir, era un loc de plimbare unde discursurile de felul acesta erau interzise, fiind plin totdeauna de oameni cu dare de mînă din Vila şi de urechi ciulite, crîşma era o tribună. Acolo se puteau deda în toată voia la efuziuni injurioase şi la felurite combinaţii, puteau pedepsi lipsa de caracter şi ambiţiile oamenilor puternici, puteau hotărî suprafaţa şi costul unei bucăţi de pămînt fără să fie întrebaţi de unde aveau bani sau să le ceară cineva socoteală de ceea ce spuseseră. Acolo totul era adevărat. Dac-ar fi îndrăznit cineva să-i contrazică, unde i-ar fi zburat oasele nepoftitului, de vreme ce puterea era în mîna lor ?

Neplăcute erau doar zilele de la sfîrşitul săptămînii, cînd lista datoriilor devenise peste măsură de lungă, iar ei cheltuiseră pînă şi ultimii bănuţi pe care-i fura fiecare de la nevastă, sau îi cerea, ameninţător, din bugetul casei. Atunci, serile treceau greu şi erau îngrozitor de triste. Oamenii, puţini la număr şi tăcuţi, se plictiseau la mesele de *marimbo* [1] sau îşi turnau pe gît pahare de vin. N-aveau unde să se ducă în altă parte, deoarece sărăcia, care nu se dezlipea de ei, neajunsurile şi certurile de-acasă îi apăsau tot mai mult, vorbăria îi descuraja, căci glasurile anunţau, furioase, ultimele întîmplări : micşorarea lefurilor mici, greutăţi şi foamete, fiecare om ameninţînd, pentru a nu se lăsa pradă disperării, că „trebuie să vină egalitatea !“ Apoi amărăciunile ieşeau din nou la iveală. Unii se plîngeau că ceruseră împrumuturi în alimente sau în bani proprietarilor mai bogaţi, dar nu căpătaseră nimic ; alţii, că nu găseau pe nimeni care să le dea pămînt în dijmă, cu toate că erau destule loturi libere, „pentru că din cauza bolii nevestei sau a morţii copiilor le ieşise nume de răi platnici sau de oameni înglodaţi în datorii, cu toate că erau buni de plată“. Pînă şi întîmplările cu savoare anecdotică serveau pentru ameninţări. Printre ei se aflau cîte unii care creşteau porumbei ca să-i vîndă

[1] Numele unui joc de cărţi.

şi să facă rost de cîţiva gologani, şi de îndată ce deschideau coteţele ca să se hrănească „păsărelele", proprietarii de pămînt cereau autorizaţie de la primărie ca să-i împuşte, socotindu-i mai stricători pînă şi decît vrăbiile, deoarece nu rămînea în urma lor nici un singur bob de mazăre sau de fasole. „Din cauza ăstora, şi a altora ca ei, trăiesc săracii din ce în ce mai chinuiţi şi «sînt războaie în Spania»."

Vorbă veche şi-nţeleaptă, pe lîngă altele noi, folositoare uneori, cînd mai însufleţeau acele nopţi uscate, cu clientelă fără bani, cu catîrgii generoşi şi cu poveştile pline de haz ale celor care cutreieraseră lumea. Dacă unii povesteau despre învîrtelile şi pungăşiile pe care le făcuseră cu prilejul cumpărării şi vînzării catîrilor, sau întîmplări din negoţul cu vinuri, cu fructe, cu sare, cu peşte proaspăt şi cu orez, alţii evocau isprăvile aventuroase ale trecutului lor de bărbaţi cu trecere la femei, cît şi deşartele iluzii ale prezentului. Atunci, da ! orele se scurgeau cu repeziciune, părea că totul caută să-ţi aline durerea, că totul fraterniza cu tine — oamenii, pămîntul, cerul şi stelele. Se termina cu singurătatea sufletească ; tot pămîntul era al lor, şi mai ales Brazilia, şi asta nu din sete de aventură, cum spuneau pe acolo proprietarii aceia de pămînt care voiau să aibă tot timpul braţe de muncă pe un preţ de nimica şi vedeau în fiecare emigrant un sclav eliberat : Brazilia însemna muncă bine plătită, consideraţie din partea tuturor cînd se întorceau bogaţi şi dragoste de viaţă, în loc de acea ură care cuprindea totul, o ură atît de mare, atît de apăsătoare, încît le venea să închidă ochii şi să moară. Pînă şi trecutul îi încălzea : clăci pe la casele gospodarilor, nopţi după nopţi petrecute la vînturat... Dar pentru toate astea trebuia bani, iar ei îi cheltuiau ca să-şi hrănească acele iluzii şi multe altele. „Vinul e dăunător : îi face să-şi piardă puterea de muncă şi chiar şi demnitatea", mai spuneau bogătaşii. „Care demnitate ? A foamei ? Şi ce ştiu bogătaşii despre viaţa săracilor ? Unii, e drept, ne compătimesc, dar să se ştie : ar trebui să se nască cineva ca să-i ajute pe cei săraci, să le ia greutăţile de pe umeri sau să schimbe situaţia."

— Mă duc să-l caut pe tata, se oferă Leonor, să nu se întoarcă iar pe două cărări.

— Mi-ai spus că n-ai să mai faci asta niciodată... Şi dacă se leagă cineva de tine?...

— Nu vreau să te văd batjocorită, iar dacă m-ar atinge cineva...

— Atunci culcaţi-vă fără sora voastră, copii, fiindcă tata întîrzie.

Maria de Jesús o lăsase pe fată să plece, şi ea se pregătea să-şi aştepte bărbatul. Era şi ea de părerea Leonorei că, în ceea ce privea întîrzierea lui, trebuia să se înarmeze cu răbdare. Să-l dezbrace, ca pe un mort, era cel mai simplu lucru; cel mai greu era să-l asculte cum vorbeşte şi cum i se-mpleticeşte limba. Lucrurile se petrecură însă cu totul altfel. Absenţa fetei dură numai cîteva minute; tatăl o urma, drept, sigur pe picioare. Era una din acele nopţi fără nici un singur *vintem* [1], iar el rău făcuse cînd spusese că venise cu mîinile goale. Ceruse pe datorie, dar stăpînul prăvăliei îşi astupase urechile.

— Mai bine aşa, tată.

— Dispreţul doare totdeauna.

În ziua următoare se sculă devreme şi plecă pe nemîncate. Deşi i se spusese că stăpînii la care obişnuia să muncească nu mai aveau nevoie de zileri, se ducea să le ceară de lucru; are să treacă, de asemenea, şi pe la primărie. Şi dacă nu se întoarce pînă la ora prînzului, ei să mănînce.

Nu întrebă dacă erau bani în casă, dar semnul cel mai sigur că se afla la mare strîmtoare era însăşi intenţia de a-şi găsi imediat de lucru. „Dacă o să găsească, o să fiu din nou liberă la orice oră", se gîndeşte Leonor. Greu de presupus că tată-său o să apară spre seară şi o să stea tot timpul acasă. Atunci ar lipsi din nou de la întîlnirea cu Manuel, iar ea simţea din ce în ce mai mult nevoia să-l simtă legat de ea...

Norocul îi surîse. Putea să se ducă la întîlnire, şi, fiind bine dispusă, să se arate gata să-i înfrunte mînia:

[1] Monetă de 20 de reali.

— Tatăl meu vrea să terminăm cu dragostea noastră, Manuel, şi tu nici nu ştii cît de mult doresc să mă sacrific pentru tine.

Vorbăreaţă, preocupată să-şi elogieze propriul ei caracter, nici măcar nu-i ascunse faptul că tatăl ei nu-i putea suferi pe marinari — „care n-au nici casă, nici masă" — comentă veselă, ca şi cum ar fi rîs de propria ei sărăcie.

— El nu mă cunoaşte şi nu face nimic ca să mă cunoască. Eşti supărat, Manuel ?

Tatăl apăru la căderea nopţii. Toţi proprietarii cu care vorbise aveau muncitori ; primăria dispunea numai de şase milioane, aşa că oamenii pe care îi chemase erau nevoiţi să se mulţumească numai cu trei zile de lucru pe săptămînă, pentru ca lucrarea să dureze cît mai mult. Înnebunit, se oferise să lucreze chiar şi la trestie. Să taie trestie de dimineaţa pînă seara, să mînuiască coasa, mai grea ca plumbul, care-i distrugea şalele, dar să-l lase să încerce. Dacă nu putea rezista la coasă acum, că era atît de odihnit şi nu-i lipsise niciodată mîncarea, cum o să poată lucra după săptămînile de mîncare proastă care-l aşteptau ? Ajunsese să-şi ofere serviciile pentru doisprezece scuzi, dar nu-l primise nimeni. Pentru mai puţin, nu !

— Şi acum, tată ?

— Mîine e duminică. Mă duc la prima liturghie. Poate că se iveşte cineva care să mă cheme la lucru. Merge prost, şi nu sînt încă obişnuit... Veneam pe drum şi mă gîndeam la sărăcia noastră şi a celorlalţi. Cînd un om a plecat dintr-o regiune, îi vine greu să se întoarcă la vechiul lui fel de viaţă. N-am făcut bine povestind adevărul, fiindcă văd că trebuie să le mai trag cîte o minciună ca să par şi eu cineva în ochii celor care mă tot întreabă dacă m-am întors bogat. Bogat ?... Umblam, ca şi ei, după lucru, şi cu mîinile goale.

Se terminase cu lăudăroşenia, cu aerul de om trufaş ; tonul vocii lui aducea mai mult a ură. S-ar fi putut spune, de asemenea, că suferă şi de boala singurătăţii. Niciodată nu-i păruseră bune glumele la adresa lui, dar se mărginise, pînă în momentul acela, să le răzbune cu insulte. Iar de bătut avea pe cine : nevasta şi copiii.

Acum amenința, semn că avea de gînd să evite oamenii și că se simțea singur. Îl mai întîlnise apoi și pe Francisco da Mariana. Îi fusese tare milă de el. Aruncase și Francisco o vîrșă în estuar, să vadă dacă nu prinde cîțiva peștișori ca să-i vîndă la Vila, dar cînd se dusese s-o scoată, după cîteva ore, zărise un „marinar" pitit în desiș, parcă pîndea niște lupi. Îl văzuse : voia să-l amendeze. Numai că bietul bătrîn n-avea bani nici să mănînce, cu atît mai puțin pentru a-și plăti permisul. Întîmplarea îl înfuriase așa de mult, că scosese el plasa. Fusese nevoit să fugă, asta fusese nevoit să facă, dar era mulțumit. Trebuia să-i servească la ceva experiența pe care o acumulase la wolfram, și se răzbunase pe oamenii autorității. Ce naiba ! Cu cinci-șase pești nu devine nimeni bogat. Dacă bătrînul vindea peștele, abia își putea plăti o strachină de ciorbă. Altceva ce-avea de făcut omul ? Totul era interzis, totul, în afară de foame...

Dar familia rămînea mută, aproape indiferentă la asemenea poveste. Pentru cei mai mici dintre băieți se apropia ora întoarcerii mamei cu coșul plin cu resturi de mîncare. Se uitau cu lăcomie la ușa dinspre stradă și trăiau în așteptarea acelei clipe.

— Ai de gînd să-l ajuți și altă dată pe bietul bătrîn ?

— Nimeni nu se hrănește din faceri de bine. Tocmai la asta mă și gîndeam întorcîndu-mă acasă. Unui bărbat îi place întotdeauna să-și încerce puterile. Pot să garantez că pe mine nu m-ar prinde nimeni dacă într-o zi, căzînd la înțelegere cu vreun proprietar, mi-ar da să transport pe ascuns cîteva care cu porumb dintr-un district în altul.

— Dar nu-i îngăduit, tată !

— Nimic nu-i îngăduit acolo unde săracul încearcă să-și ridice capul.

Cînd tatăl ieși, dimineața devreme, nori joși apăsau peisajul. Lumina era estompată ca și cum noaptea și-ar mai fi întins încă vălurile cernite. El se uitase la cer, dar nu prevăzuse nici ploaia și nici vîntul furios care avea să bată în orele următoare. Are să se întoarcă

imediat după prima liturghie, dacă nu va cădea cumva la învoială să-şi închirieze braţele vreunui proprietar. Aerul devenise dens, umed, aproape irespirabil. Locuitorii satului se iveau rînd pe rînd pe la porţi, dar dispăreau numaidecît în case. O dată cu prima aversă puternică, un car trecu pe uliţă, scîrţîind zgomotos.

Broaştele tăcuseră, voci omeneşti nu se auzeau. În faţa caselor perdeaua ploii devenea din ce în ce mai deasă. Uşile se închiseseră. De îndată ce va sta ploaia, bărbaţii vor da fuga să se adune la crîşmă pentru încă o zi inutilă. O nerăbdare chinuitoare îi va cuprinde pe cei mai nervoşi dintre ei, vagi dorinţe de nimicire, întocmai ca şi elementele dezlănţuite, care prevesteau distrugere şi ruină : lumina lividă a fulgerelor, tunetul neîncetat. Şi cum fiecare casă se va transforma într-o închisoare, frica îi va stăpîni pe cei mai răbdători şi superstiţioşi. Frica şi calcularea pagubelor suferite : bucata aceea de pămînt pe care o aveau în dijmă, unde va trebui, şi încă repede de tot, să se repare canalele şi rigolele ; colibele sau păierele din luncă, ale căror pereţi şi acoperişuri vor trebui reparate, sau de refăcut semănăturile. Munca nu avea importanţă, ci materialele care îi costau cît ochii din cap, şi proprietarul care se dă înapoi de la orice cheltuială, arenda din ce în ce mai mare, şi vîntul care suflă din ce în ce mai violent. Dacă trăsnetele despicau un pom, gata cu roadele şi cu banii pe care i-ar fi putut cîştiga vînzîndu-le. Asta, da, era important. Restul, cîteva ore de oboseală în plus, luai sapa în mînă mai devreme şi o lăsai mai tîrziu, ce importanţă avea dacă în timpul iernii stăteau atîta vreme degeaba ? Numai de le-ar ajunge mîncarea !

Furtuna se potoli abia spre seară. Frunzişul pinilor se liniştise, norii trecuseră dinspre munţi în direcţia mării. În calmul şi în tăcerea înconjurătoare rămăsese doar freamătul depărtat al valurilor care se mai agitau încă. Leonor se culcase. „Manuel n-o să vină într-o zi ca asta." Fraţii ei o pîndiseră să adoarmă, apoi se strecuraseră afară în vîrful picioarelor. Mica piaţă a satului se umpluse de oameni ; femeile se tînguiau pe la porţi, Tatăl Leonorei apăru, bine dispus şi cu hainele uscate. Îşi plimbă, mirat, privirea prin casă, şi ar fi ieşit ime-

diat dacă n-ar fi auzit respiraţia profundă a Leonorei. Intră în cameră, se apleacă spre ea şi o priveşte, nevenindu-i să creadă că poate sta aşa, expusă poftei oricui... a primului-venit, a lui sau a altuia, a primului bărbat care şi-ar înfige ghearele în ea — o femeie provocătoare, cu buzele întredeschise, surîzătoare, cu sînii care palpită, cu gîtul foarte alb.

— Leonor, o cheamă încet, Leo...

Închisese ochii, dar îi deschide repede, ca s-o vadă mai bine. Parcă-i e frică. Vrea s-o mîngîie, făcîndu-şi mîna căuş, dar îşi retrage braţul, respiraţia i se accelerează ca şi cum atmosfera ar deveni din ce în ce mai apăsătoare, mai densă şi l-ar epuiza. Cu buzele tremurînde, se încăpăţînează să vorbească, dar gîtlejul, în loc de cuvinte, scoate sunete răguşite :

— Leonor !

Lasă mîinile să-i cadă pe mîinile ei, îşi apropie obrazul de obrazul ei, cu trupul fremătînd, ca şi cum contactul acela l-ar scutura, ca un curent electric ; ochii i se înceţoşează.

— Leonor !

Vorbele îi ies cu greutate din gîtlejul uscat, buzele îi tremură tot mai tare :

— Leonor !

Vrea s-o sărute. Ea se trezeşte, şi în acel prim moment, înainte chiar de-a şti cine se apleacă spre ea, simţindu-şi mîinile prinse, cu privirea încă nesigură din cauza somnului, vrea să se zbată ca să se ridice, vrea să strige, înfricoşată, înnebunită, ca să-l alunge pe cel care-o sperie. Îl recunoaşte însă pe tatăl ei, dar nu reuşeşte să capete glas cu care să strige, nici cuvinte cu care să-l ocărască. Mai mult decît toate rezervele şi decît toată aversiunea pe care-o are faţă de el, instinctul ei de femeie simte că acel bărbat, cu trupul foarte aproape de ea, înăbuşind-o aproape, o doreşte fizic, şi, înmărmurită, încearcă să înţeleagă, cercetîndu-şi trecutul, dacă existaseră în el lucruri care să poată îndreptăţi o insultă aşa de mare. Dar acei ochi şi acele mîini care i le strîng pe-ale ei o obligă, îi cer, în locul unui asemenea examen, acţiuni hotărîte.

— Tată !

Scapă din strînsoare, se ridică, indignarea înlocuind teama, pudoarea voind să-şi ia numaidecît revanşa ; simte o clipă ispita să se răzbune izbind, cu pumnii strînşi, în pieptul bărbatului şi să-l alunge cu lovituri de picior, dar socotind că e o pedeapsă prea meschină, vrea să-i strige că acum ştia, simţea c-o pîndeşte mai demult pentru a o pierde : cîte o îmbrăţişare prelungită, dar pe care i-o îngăduise împotriva voinţei sale, faptul că-i făcea plăcere să stea lîngă ea, darurile, mai mari pentru ea decît pentru ceilalţi copii, erau, desigur, semne ale acelei josnice intenţii ; dar ruşinea de-a se auzi rostind cu voce tare ceea ce gîndea o făcu să şovăie, aşa cum se întîmplă cu toţi oamenii care se gîndesc atîta pînă se hotărăsc la răzbunarea care se potriveşte mai bine cu sentimentele lor, încît pînă la urmă, amărîţi, sfîrşesc plîngînd lacrimi de disperare, disperarea fiind revolta de-a te compătimi pe tine însuţi pentru a nu fi meritat decît atît şi pentru că, neajutorat şi sărman, nu ai meritat altceva.

— Tată ! Unde-am ajuns !

Nu vrea să se uite la el, totuşi îl priveşte ; n-ar vrea să-l mai vadă niciodată, dar continuă să-l fixeze, cu buzele strînse într-o strîmbătură de dezgust. Încearcă din nou ispita de a-i arunca vorbe dispreţuitoare, dar nu-i vin în minte decît tot cuvinte de compătimire pentru ea însăşi. El se proptise, nehotărît, în faţa ei, cu ochii strălucitori...

— Şi nu s-a gîndit... n-a vrut să ştie de nimic. Îl urăsc. Pentru totdeauna ! O are pe mamă, şi-o voia pe fiică. Încă una pe care s-o nenorocească.

Strînsese pumnii, ridicase, în semn de ameninţare, braţele, deschisese ochii mari, dar rămăsese cu privirea fixă, ca un om care, pe măsură ce se gîndeşte, descoperă un nou aspect al aceleiaşi probleme şi începe să-l examineze numaidecît. La amintirea mamei, sentimentele ei se frîng parcă. Insulta tatălui o apasă acum mai puţin ; aproape că nici n-o mai simte. Că a vrut s-o aibă, fascinînd-o, „ca şi cum ar fi fost cu putinţă...", începe chiar să n-o mai supere. Ceea ce ia proporţii, ceea ce o doare acum, mărindu-i mila faţă de ea însăşi, ceea ce are mai multă importanţă de acum înainte

este trădarea față de mamă-sa. Gîndul de-a o vedea tot mai nefericită, și faptul că el încercase ca Leonor s-o uite, să nu țină seamă de existența ei, ca și cum mîine sau altă dată, altă dată ca și mîine, ar mai putea s-o privească, s-o mîngîie, să fie ocrotită de ea, cînd o știe atît de neajutorată, și s-o trădeze...

— Mi-e scîrbă de dumneata ! Mă dezgustă !

— Ține-ți gura ! N-am vrut să-ți fac nici un rău, ai auzit ? Ai auzit, putoare ? Și, trăgîndu-și pantalonii cu mîna, gestul lui preferat, dar supărător în asemenea moment : Dacă era să-mi pierd capul, vina-i numai a ta. Nu-i nevoie să plîngi. Nu ți-am făcut nici un rău, nu-i așa ? Și vezi să-ți ții gura ! Pe maică-ta scutește-o... Da ! nu s-a întîmplat nimic rău, dar mi se urcase rachiul la cap. Știu eu s-o fac să tacă : îi cunosc slăbiciunea ei de-o viață. Leonor nu răspunde, iar el îi dă înainte : Și veneam cu veşti bune...

— Spune-i-le mamei.

— Ei ? Păstrezi secretul ? N-ai să spui...

— Altceva ce pot să fac ? N-ai să-mi rămîi însă dator pentru asemenea... favoare, să știi. Fac asta pentru mama... Eu vorbeam pentru mine și pentru rușinea dumitale.

— Tu pierdeai, nu eu. Pe-un bărbat nu-l face de rușine nimic. Sînt pe-aici atîția...

Ea își șterge lacrimile, pregătindu-se să iasă, dar el se ia imediat după ea.

— Eu plec, nu tu.

Leonor ar fi vrut să ceară ajutor cuiva, să plîngă și să nu-l mai vadă niciodată. Să fugă, să scape de el, și pentru totdeauna. Să facă și ea ca atîtea alte fete care plecau din sat ; să se mărite cu Manuel ?...

Nici una din calitățile pe care le lăudase nașul — orgoliul, care nu era decît timiditate de om izolat și hăituit de toți ; năzuința spre fericire, care o făcea să se îndrăgostească de propriul ei corp și să-l mîngîie — năzuință pe care ea o apăra ca o leoaică — nu se dovedi atît de puternică încît să-i risipească descurajarea înfrîngerii. Fuga o va scăpa, gîndește. De toate : de casă, de rogojină și de tatăl ei ; de mîncarea proastă și de teama că se va ivi o altă femeie și-i va răpi iubitul.

Dar mama? N-ar mai vedea-o niciodată, căci nu s-ar mai întoarce în sat niciodată. Ar fi ca atîtea altele, a căror faimă — „nişte femei pierdute" — revenea în nopţile de veghe lîngă vetre şi în convorbirile de duminică: pentru dorinţa vicioasă de a avea un bărbat, renunţa la ceremonia supremă a căsătoriei: biserica, invitaţii aşezaţi în şir, presărînd flori asupra logodnicei, nu roşii, pentru că ar fi o ofensă, ci albe, virginale. Ploaia de grîu şi de boabe de orez — semn de fericire şi belşug; clopotele din Salreu, care ar suna de sărbătoare şi s-ar auzi în timp ce nuntaşii se întorc în sat — semn de bogăţie, căci omul care le trăgea în mod obişnuit primise un bacşiş mare... Să fugă...

Fraţii ei se întorc acasă.

— Leonor! Ni-e foame.

— Mîncaţi pietre! Să vă poarte de grijă cine v-a făcut!

Cel mai mic se aşază pe pămînt; ceilalţi îl imită. O privesc în faţă, răbdători. Ea dă din cap, dar ei nu fug şi nici nu ţipă. Faptul că-i vede aşa de supuşi nu se potriveşte de loc cu sentimentele pe care le încearcă în clipa aceea. Izbucneşte:

— Pînă şi voi îmi porunciţi... Toţi... De-acuma nu mai merge aşa!... Îşi face drum printre ei: De mică, numai asta! Aşteptaţi-o pe mama. Vine numaidecît.

Se ascunde în cameră, şi ei o aud plîngînd.

— Ce s-a întîmplat, fata mea? o întreabă de îndată ce soseşte Maria de Jesús. Manuel...

— N-are nici o legătură Manuel. El mă iubeşte. Tata...

— Tatăl tău?

— Nu s-a întîmplat nimic. Iartă-mă. Sînt nervoasă. Aş vrea...

Maria de Jesús schiţează un zîmbet trist. Privirea ei întîrzie pe îmbrăcămintea Leonorei: bluza fără nici o cută, fusta în ordine.

— Spune, fata mea, destăinuirea face bine. Pun rămăşag c-am ghicit: fraţii tăi erau pe-afară, şi taică-

tău te-a bătut fiindcă i-ai lăsat să umble prin ploaie. Cam aşa ceva, nu ?

Luînd-o de mînă, o sili să se ridice şi o duse în odaia din faţă. Mersul sprinten al Leonorei păru c-o liniştească. Zîmbetul i se schimbă.

— Dacă mai aflu c-o lăsaţi pe sora voastră singură, vă pedepsesc, copii ! Chiar şi pe tine, Chico, care eşti bărbat...

Era de-o bună dispoziţie forţată, vorbi mult, îi mîngîie pe băieţi, şi cînd, la ora 5, îi apăru bărbatul, îi pipăi haina :

— Am fost îngrijorată toată ziulica, omule ; mă gîndeam că umbli prin ploaie. Dar se pare că m-am înşelat.

— Am stat tot timpul la loc ferit ; azi mi-a mers bine. Aruncă priviri bănuitoare în dreapta şi în stînga. Femeia părea totuşi că nu vrea să-i pună nici o întrebare, aşa că începu el : Tu... cu tine vorbesc, n-ai găsit încă timp să-mi spui că intendentul de la Quinta da Torre a bătut la uşa noastră ca să-l cheme pe Chico şi că Leonor a muncit la cîmp ?... Tace pentru a vedea efectul întrebării, dar mai ales pentru a-şi da seama de starea de spirit a Leonorei Apoi continuă : Hm ! Hm ! văd că nu vă convine ! Las', că de-acuma o să daţi de bine. Dacă nu pot să-l conving pe Manuel da Fonte, mă aranjez eu cu bătrînul : îi iau o parcelă în dijmă. Juma-juma. Mă duc mîine să-l văd. E nevoie de pregătit ogorul, dar de braţe nu ducem lipsă aici în casă. Cînd vine martie, toată lumea munceşte. E timpul ca tu, femeie, să nu mai primeşti picioare-n fund de la unii şi de la alţii şi să nu te mai exploateze nimeni numai pentru că-ţi dă nişte resturi de mîncare. Şi, bănuitor, văzînd că toată lumea tace : Trăsni-v-ar ! ce, v-a pierit graiul, sau nu mai auziţi ? Vreau să vă scot din mocirlă, să muncim ca să mîncăm, dar totodată şi ca să economisim, cum fac oamenii gospodari. Orezul produce cel mai mult, toată lumea ştie asta. Îl semeni şi-l laşi în plata Domnului. Cîştigul îl păstrezi, iar în lunile de iarnă faci braconaj. Dar de ce-mi pierd eu vremea cu voi ? Parcă v-aş da

socoteală de ceea ce fac ! Păi aşa şi e ! Timpurile-s proaste pentru cine nu ştie să-şi aranjeze treburile. Bătrînul are pămînt mult, care-i înghite o groază de bani şi fără nici un folos : plăteşti tot, de la ziua de lucru la semințe, iar cînd e la cîştig, ia cîştigul de unde nu-i. Aşa că dă pămîntul cui are braţe să-l muncească, şi în felul ăsta primeşte întotdeauna ceva. S-a înţeles tot, sau e nevoie să vă mai explic ?

— Dar cum vine asta ? Şi banii pentru semințe ? Cum ai să faci ca să poţi lua pămînt în dijmă ? E isteţ bătrînul, pune mîna pe el cînd e lucrat gata şi ne dă afară.

— Astea sînt socotelile pe care şi le fac proştii. Cu mine şi-a găsit naşul : bătrînul vă potoleşte mai întîi foamea. Dă porumb pe credit în contul muncii, şi cu asta, gata ! Dacă-i bogat, îşi poate îngădui şi el să vină în ajutorul unui om vrednic ca mine ca să poată ieşi la liman. Iar intendentul e de partea mea.

— Şi cum ai să plăteşti porumbul ?

— Cu munca, am mai spus. Altfel cum ?

— Cu munca dumitale ? întrebă Leonor.

Acesta e cel dintîi prilej pe care i-l îngăduie dialogul ca să se arate supărător de agresivă, obraznică chiar — ca un început de răzbunare a pudorii sale greu rănite — şi neîncrezătoare faţă de tot ce vine din partea lui. Înfruntîndu-l, provocîndu-l, încearcă să-şi dea seama în ce măsură îl are la mînă, acum, după ce primise tîrgul pe care i-l propusese ; profită de asta pentru a pune oarecare ordine în vorbăria aceea pe care o auzea, şi pedepseşte, în lipsă de ceva mai bun, uşurinţa cu care tatăl ei dispune de toţi, plănuind să-i istovească cu munca — tu acolo, tu dincolo. Dornic să i se dea importanţă, n-o fi văzut oare că ajutorul dezinteresat al bătrînului sau al intendentului de la Quinta da Torre puteau ascunde cine ştie ce planuri perfide, sau nu-l interesa că-şi sacrifică familia ? Dar ce scop aveau vicleniile lui, orgoliul şi aerele de om isteţ pe care şi le dădea ?!

— Ai crezut că-s om leneş, putoare! Ceea ce-mi trebuie mie e să mă ajutaţi. Tu, fetiţo, şi tu, Chico, plecaţi mîine după porumb.

Pentru mult mai puţin porumb decît acesta pe care bătrînul avea să li-l dea pe credit, Leonor fusese nevoită să se apere, cînd era mică, de un ţăran care voise s-o sărute.

— A! atunci eu mă duc înainte. Şi după aceea? Văd că ne porunceşti la toţi, ca şi cum am fi la stăpîn...

— După aceea? Rămîne de văzut. Şovăie; apoi adaugă: Bătrînul îmi dă de lucru, după propria lui socoteală, pînă în martie; îmi plăteşte cîte şase scuzi pe zi. Găseşte tu pe cineva care plăteşte mai bine, cînd nici muncitorii nu cîştigă mai mult de zece-doisprezece. Chico vine şi el cu mine: îi dă trei sute de scuzi pe an, şi s-a învoit să dea banii înainte, pentru ca familia să aibă ce mînca şi ca să putem plăti chiria casei, fiindcă ceea ce cîştig eu nu ajunge pentru toate astea.

— Se vede. Iar Chico rămîne drept zălog. Şi mama? De ea n-ai ţinut seamă, nu-i aşa? Căci nu întotdeauna ţii seamă de ea... Şi eu? Cu mine cum rămîne?

— Cînd dracu ai să termini cu atîtea întrebări? Vrei să-ţi cruţi mînuţele, dar te-nvăţ eu minte! Nu mă sperii. Şi, ridicînd vocea: Vreau să munciţi cu toţii! S-a terminat cu aerele! Ai să ai şi tu de lucru în casa bătrînului — ai să-i ţii socotelile.

— Şi mama? Despre mine mai vorbim noi, dar mama a fost bolnavă pînă acum de curînd. Şi numai odihna a pus-o pe picioare. Sileşte-o să lucreze la orez, şi s-a terminat cu ea. Eu ştiu ce înseamnă să munceşti în apă, şi bătrînul, dacă îţi dă în dijmă vreo bucată de pămînt, ţi-o alege pe cea mai proastă, apoi începe să se certe cu dumneata pentru îngrăşăminte, şi pe urmă te dă afară, după cum îi e obiceiul. Am văzut o mulţime de dijmaşi, nu unul singur, care veneau să se sfătuiască în privinţa asta cu naşul meu pe cînd eram la ei în casă.

— Bătrînul crede c-am adus bani de la wolfram, dar că-i ţin ascunşi ca să nu bată la ochi. Dar îl

privește ceea ce crede; eu știu că-n afacerea asta n-am ce pierde. Căci nu-i al meu nimic... Tu, nevastă, îi cunoști casa, dar n-ai văzut ce-am văzut eu. Lucrurile merg cam la întîmplare, și o fată deșteaptă care ar lucra acolo ar putea să-și întrețină toată familia. Știu de una care ieșea în fiecare noapte, pe ușa de la stradă, cu mîinile goale, dar trebuia s-o vezi după aia cum scotea de la subsuori, cu multă precauție, orez, ouă, slănină; porumbul îl avea într-un sac legat de mijloc...

— Dumneata crezi atunci că eu sînt în stare să...

— Spun asta ca să vă faceți o idee de belșugul din casa aceea... Acum, că și copiii sînt datori să fie „atenți" cu părinții, e drept! Bătrînețea e al dracului de grea, iar porumb n-o să fie, auzi? Și pînă l-om putea vinde pe ăla pe care ni-l împrumută bătrînul... Chiar ieri a pus un gardian mîna pe trei sute de *alqueires* [1] de porumb care erau scoase din raion pe furiș. Face pentru a doua oară isprava asta frumoasă, dar un lucru e sigur: a venit din nou pe-aici, și acum vrea să se pună bine cu toată lumea. Să mai treacă puțin, și-o să facă și el ca ceilalți. Cîștigă puțin și-i gata să închidă ochii și să întindă mîna stîngă. Iar porumbul începe să iasă din raion fără nici o oprelițe.

Leonor se încruntă. Sigură pe dragostea lui Manuel, pentru ea nu se teme de nimic, dar se teme pentru mamă-sa: supunerea față de bărbat o duce la toate sacrificiile.

— Ți-aduci aminte, tată, de vecina noastră, aceea care suferea de inimă? Muncea la orez, că nicăieri nu se plătea mai bine, și pîn' la urmă a căzut la pat și nu s-a mai sculat niciodată. Vrei să i se întîmple la fel și mamei, asta vrei? Și crezi că eu am să-l slujesc pe bătrîn, și-am să stau la el ca să mi se întîmple și mie ca atîtor altor fete?...

— Sînt sigur c-ai să-l slujești! Chiar dacă nu de bunăvoie. Adică eu am pus la cale toată povestea asta, și acuma tu crezi c-am să-mi iau cuvîntul înapoi? Așa crezi, putoare?!

---

[1] *Alqueire* — veche măsură de capacitate în Portugalia (13,5 l).

— Descurcă-te cum poţi, vorba ceea.
— Fato, nu răspunde aşa tatălui tău !
— Te strîng de gît, putoare !
— Cred şi eu c-ai vrea să fiu putoare ! Şi să nu cumva să mă baţi !
O strachină spintecă aerul.
— José ! Las-o în pace, că e-n stare să fugă de-acasă.. Fata mea !
— Aşa e cum spun : nu ştiu pe ce se bizuie tîrfa asta. Mai vorbim noi mîine. Şi unde să fugă, femeie ?
— Naşii s-au întors de la mare acum aproape trei luni, şi-o tot ademenesc. O cer din nou.

Pretextul pe care îl găsise Maria de Jesús pentru a potoli furiile bărbatului îi servi şi pentru a împiedica actele de violenţă imediată pe care le-ar fi impus metoda de educaţie concepută de acesta, însă o enervă pe Leonor. Părinţii se culcaseră, şi auzind murmurul blînd al glasului mamei, revăzu scena petrecută acum cîteva ore şi propria ei atitudine. Îi părea rău că nu-l insultase pe tată-său, că nu-l doborîse la pămînt cînd îl văzuse aplecat asupra ei, că nu-i făcuse un semn oarecare, aşa ca să nu mai poată păstra secretul ofensei. Îi părea rău. Dacă nu-l pedepsise, dacă nu-l pedepsea nimeni, fiind cu toţii nişte fricoşi, se prea putea ca el să stăruie, şi, viclean şi prefăcut, să încerce din nou...

Pusese un scăunel lîngă perete şi se aşezase. Dacă, în loc să se impună, mama i se supunea, cum să nu-şi bată joc şi de ea, şi de copii ? Prin partea locului se numărau cu zecile gospodarii care angajau la lucru femei la care rîvneau. Le chemau apoi să deretice prin casă, şi azi o mîngîiere, mîine altă obrăznicie, acum un mic dar, după aceea o bluză, şi restul venea de la sine — destul de uşor pentru o femeie care n-avea nimic împotriva faptului de a începe ca ibovnică, urmărind însă o căsătorie de convenienţă, sau care-şi putea împăca ambiţia punînd deoparte cîţiva *vinténs*, datorită situaţiei temporare de stăpînă a casei. Dacă unele femei, mai serioase, îi respingeau, afară cu ele ! Unui bărbat nu-i stă nimic rău, pe cînd unei fete nu-i convine de loc să ajungă în gura lumii, care s-o ia

drept o destrăbălată ; unui gospodar cu dare de mînă îi era de ajuns să dea cuiva de lucru sau să plătească ceva mită, şi se găsea oricînd cineva care să-l apere.

Şuşotitul de alături se prelungea ; Leonor socoate că-i drept ca mama să pună dragostea pentru bărbatu-său mai presus de dragostea pentru ea, pentru Leonor. Îi vine în minte întreg trecutul, plin, după părerea ei, de sacrificii şi de umilinţă. Dar trebuia să consimtă ?... Tată-său îi dăduse a înţelege foarte clar : conta pe sacrificiul ei. Şi dacă n-ar vrea să se sacrifice, ar însemna că e o fiică rea ; trebuia să se gîndească la bătrîneţea lor. Totuşi, să ajungă otreapa cuiva — scîrba de-a pîngări ceea ce trebuie să aparţină unui alt bărbat — nu-i convenea de loc. Să fugă, să-i răstoarne toate planurile ?...

Îşi întrerupse firul gîndurilor. Vocea mamei tăcuse, şi lipsa acelui murmur o făcu să-şi ciulească urechea. Tăcere. Fuga o va elibera, se gîndeşte, de jignirile care vor urma, din ce în ce mai numeroase, după cele întîmplate în seara aceea. N-ar şti să spună cum îşi va rostui viitorul, viitorul *ei*, dar ştie, asta ştia, că prezentul nu-i e prielnic, chiar şi fără intenţiile suspecte ale bătrînului şi ale vechilului acestuia, chiar şi fără ameninţarea tatălui...

Şi dacă mama ar reuşi să-l convingă să renunţe la pămînt ? Dar cum să consimtă el la aşa ceva, el, care fusese totdeauna aşa de încăpăţînat ? Continuă să se gîndească.

Acum îl urăşte şi mai mult, văzînd că face din ea un obiect de batjocură, îl urăşte şi mai mult. Numai că n-o s-o dezarmeze el chiar aşa de uşor. Avea arme noi. Îşi va călca jurămîntul. Cînd se va trezi mamă-sa, îi va cere s-o însoţească pînă la casa unde lucrează şi va da totul pe faţă, uite-aşa ! Şi atunci, toţi, satul întreg, vor înţelege că nu-i rămîne altceva decît să fugă, pentru ca tatăl să nu mai încerce şi a doua oară s-o necinstească...

Tăcerea îi îngăduie orice gînd şi orice faptă îndrăzneaţă, calmînd-o. Adoarme. Dis-de-dimineaţă mama vine s-o trezească :

— Văd, fetiţo, că te-ai gîndit toată noaptea, ghemuită aici. Eu ies cu tată-tău. El se duce să vadă pămîntul, care-i destul de departe; i-am spus că poate-o să ne-ajute naşul tău. Cred c-ar fi bine să trecem pe acolo mîine dimineaţă... Şi cum el cunoaşte legile...

— Pămîntul ăsta sau altul ţie tot nu-ţi foloseşte, mamă. De unde-ai să ai atîta putere?

— Tată-tău o să mă cruţe. Să aibă şi el un pic de noroc, şi să vezi cum o să i se îmblînzească firea, nu-i aşa, José?

Leonor încerca să-l privească pe tată-său drept în ochi, dar el clătina din cap, prefăcut, uitîndu-se pieziş.

— S-ar zice, mamă, că n-o cunoşti pe naşă-mea.

— Pe mine oamenii m-au văzut întotdeauna cu ochi buni; acum cîteva zile, cînd mi-au spus să te întorci la ei, ştii foarte bine ce-au zis: că le e milă de noi.

Cu spatele întors spre bărbatu-său, mama îşi deschisese larg ochii, făcîndu-i Leonorei semn că nu trebuie s-o contrazică.

— Nu v-am spus nimic ca să nu vă supăr, dar de vorbit cu ei am vorbit. Pleacă împreună cu bărbatu-său: Dacă ne întoarcem după căderea nopţii, să nu vă faceţi nici o grijă.

Leonor îi înţelege planul. Îi lasă seara liberă. Se gîndeşte apoi, timp de mai multe minute, la eventualitatea întoarcerii ei în casa naşilor. Oricît ar fi vrut s-o creadă pe Maria-Raţa, care-i va spune că stăpînii nu se împacă unul cu altul din cauza singurătăţii şi izolării lor sufleteşti, secătuiţi de orice fel de afecţiune reciprocă, dar amînînd pe cît puteau clipa despărţirii, o cunoştea destul de bine pe naşa ca să ştie că e incapabilă de o acţiune care i-ar ştirbi mîndria. Ba încă, după cum spunea Maria-Raţa, cei doi ar dori tare mult să se despartă, dar laşitatea obişnuinţei de a trăi împreună şi teama de critica celorlalţi îi făceau să tacă şi să stea liniştiţi: „Le e teamă de ce-o să zică lumea, şi ascund..."

Mama minţise, bineînţeles, pentru a o apăra. Maria-Raţa nu-i mai adusese nici cărţi şi nici salutări de la naşul, dovadă că o dăduseră uitării. E drept că şi ea îi

uitase, şi nici nu i-ar mai veni, acuma, să se gîndească la ei şi la binefacerile cu care o copleşiseră.

Trebăluieşte prin casă, cînd răbdătoare, cînd dusă pe gînduri : închide uşa cu cheia, iar la cel mai uşor zgomot de paşi se duce să pîndească la fereastră, ca să nu cumva să se ivească tată-său fără ca ea să fie pregătită. După-amiază lasă casa în grija lui Chico. Nu-i spune unde se duce, şi nici frate-său n-o întreabă. E veşnic surescitată, nervii îi sînt încordaţi, dar nu încearcă să se calmeze. Se lipseşte de tovărăşia prietenei. Şi dacă va da cineva dovadă de îndrăzneală în timpul întîlnirii cu Manuel, ea va fi aceea.

— Ai venit devreme. Şi singură ! S-a întîmplat vreo minune, sau ţi s-au îmbolnăvit toate prietenele ?

Îşi dăduseră întîlnire, ca şi în atîtea alte dăţi de cînd se întorsese tatăl Leonorei, într-un loc ascuns şi singuratic : de jur împrejur tufişuri, o pădure de pini şi şanţuri adînci în care intrai pînă la piept. Purtarea neobişnuită a Leonorei îi dă curaj. Faptul c-o are alături, fără pază, îl face să presupună că s-a întîmplat vreun eveniment mai de seamă. N-o crede capabilă să se preteze la manevrele acelea la care se dedau de obicei femeile — gesturi îndrăzneţe, mîngîieri întrerupte la jumătate — şi de aceea îşi stăpîneşte propria-i tulburare. Leonor îl ajută. Cu faţa îmbătrînită parcă, îl obligă s-o întrebe :

— Supărată ?

— Au încercat să-şi bată joc de mine, şi eu nu permit să mă atingă nimeni în afară de tine. Ore în şir am stat de vorbă cu mine însămi, şi-mi dau seama că nu trebuie să-ţi ascund nimic. Am crezut c-o să-mi fie uşor să-ţi povestesc... că aş suferi mai puţin de pe urma acestei jigniri dacă ţi-aş spune tot. Şi acuma îmi vine greu.

— Te-ai certat cu vecinele, sau te-a bătut tată-tău ? Pe mine mama mă bătea pentru te miri ce, iar eu fugeam de-acasă.

— Şi mai rău. Stai să mă liniştesc. Nu ştiu dacă ai să înţelegi. Eu cred că am să mă mărit cu tine, şi de asta nu vreau să mi se fure nici măcar o fărîmiţă din mine. Află că a fost un bărbat... nu interesează cine, pe care a trebuit să-l lovesc. M-a luat pe neaşteptate, s-a repezit la mine, dar eu l-am doborît şi l-am lăsat

lat în mijlocul odăii, şi apoi am fugit. Mi-a cerut să nu spun nimic nimănui, dar eu am hotărît să-ţi mărturisesc totul.

— Mi-ar fi plăcut să te văd. Sînt mîndru de tine!

Comentariul e spontan, dar pe Leonor o uimeşte. Simte că e nelalocul lui, oricît de mult ar mulţumi-o faptul că Manuel declară că-i mîndru de ea. Ar fi vrut să-l vadă indignîndu-se şi luînd hotărîrea s-o răzbune. De la întîlnirea aceasta ar fi trebuit să plece altfel de cum venise: plină de curaj, cu un ţel spre care ar fi trebuit să tindă imediat şi cu credinţa că e ocrotită împotriva tatălui ei, împotriva tuturor! „Dacă aş fi bărbat şi aş iubi o fată frumoasă, aşa aş face!"

Se îmbătă cu iluzia că ceea ce-i trecuse prin gînd e adevărat.

— Şi încă ceva. Tată-meu vrea să ia în arendă o bucată de pămînt de la un proprietar foarte bogat, profitor şi atît de rău, încît se îmbogăţeşte de pe urma banilor împrumutaţi cu dobîndă şi nu iartă pe nimeni. Cînd nu-i plăteşti dobînzile, îţi scoate pămîntul în vînzare, aşa că satul unde locuieşte e aproape în întregime al lui: pune mîna pe toate ogoarele, şi pe cît are de mult, pe atît ar mai vrea. Lumea spune că ar fi omorît şi cîteva femei: le trimitea pe la cîte-o vrăjitoare după leacuri, iar pînă la urmă le-a băgat în mormînt. Iar acum i-e frică de moarte, şi gîndul c-o să stea singur în groapă îl înnebuneşte. Iar eu trebuie să trăiesc alături de el şi să-l slujesc. Şi să nu crezi că n-o să-mi ceară nimic, dar tată-meu are să se-nfurie, şi tata nu mă iubeşte, Manuel!

Tremura toată, iar chipul îi strălucea.

— Fugi cu mine! Chiar azi, vrei? îi propune Manuel. Atît cît am, ne-ajunge la amîndoi. Te iau la Lisabona, şi cît am să fiu eu la *Banc*, vii să stai cu familia mea la Torreira. O plajă mare, foarte mare, oameni cumsecade, aşa cum sînt toţi pescarii... Vrei?

Propunerea se potriveşte cu dorinţa Leonorei. Dar tocmai faptul că se potriveşte atît de bine şi realizarea pare mult prea uşoară o înspăimîntă pe Leonor şi o face să şovăie.

— Să fug ? Şi te căsătoreşti cu mine, Manuel ? Eu fug, dar după aceea ai să te mai căsătoreşti cu mine ?

— Sigur.

— Jură.

Îl privea drept în ochi, rugătoare.

— Jur !

— Vrei să fugim chiar azi, înainte de-a se întoarce tata acasă ?

— Trebuie să mă duc la Torreira să-mi iau lucrurile. Trenul spre Lisabona trece prin Estarreja la miezul nopţii.

— Ah !

Vrea să profite de emoţia acestei clipe pentru a afla totul, pentru a pregăti şi a termina totul, temîndu-se de gîndurile care, e sigură, o vor speria chiar din clipa cînd se va depărta de Manuel şi pînă la ora fixată pentru a începe, amîndoi, o viaţă nouă. El îi luase mîinile, în semn de-ncurajare. Leonor nu simţea că el i le strînge şi nici nu-i vedea ochii, larg deschişi, plini de dorinţă, şi nici buzele care-i tremurau uşor : trăia numai pentru cucerirea viitorului alături de el.

— Am să te iubesc mult, Leonor !

— Te găsesc la gară ?

— Totdeauna mi-am dorit să trăiesc toată viaţa lîngă tine.

Dădu drumul mîinilor, dar întinse braţele ; voia să-i cuprindă mijlocul. Ea nu-şi fereşte corpul. Se înfioară, totuşi, cînd se simte cuprinsă în braţe. Pămîntul tot rămîne în aşteptare, tăcut ; pe lume singuri, ei doi.

— Nu pentru asta, Manuel... Ascultă ! Şi vocea ei sună îngrijorată : Nu acum ! Şi la estuar m-am ferit de tine, dar de data asta din alt motiv. Nu mi-o lua în nume de rău : mi-aduci aminte de celălalt. Nu pot. Am încredere în tine ; am deplină încredere. Avem atîţia ani în faţa noastră... Nu mi-ai răspuns. Te găsesc la gară ? La ce oră vii ? Să nu mă laşi mult timp singură. M-aş putea răzgîndi, şi nu vreau să-mi pară rău. Ai auzit, Manuel ?

— Am să te caut la marginea pădurii de pini de la Salreu, acolo unde se apropie cel mai mult de satul tău. Am să fiu acolo la ora zece. Şi venim la gară împreună.

E noapte şi nu ne vede nimeni. Nu pot să te las să-ţi cari valiza singură. Pe a mea o s-o las în păstrare la vreo prăvălie cînd o să trec prin Torreira.

Faptul că face mereu apel la voinţă şi că se simte neliniştit îi dă glasului o oarecare duritate. Leonor se desprinse din îmbrăţişare ; se ridică.

— Eu am să-mi strîng lucrurile într-un pachet, într-un singur pachet. Aşa nu bate la ochi. Ţi-am spus totdeauna că sînt săracă, Manuel. N-am să pot aduce cine ştie ce.

— Hai să plecăm. Ca să pot fi la noapte înapoi, trebuie să plec chiar acum.

Vocea îi este aceeaşi : înăbuşe instincte. Leonor se teme că l-a jignit nu numai prin refuzul ei... ci şi prin comparaţia aceea nefericită. Ca să-i dea dovadă de încredere, de cea mai mare încredere, ar fi în stare să se şi dezică chiar. „Să ne pitim acolo între tufe, şi gata cu supărarea." Nu reuşeşte, totuşi, să dea dovadă de atîta curaj. Manuel pornise spre şosea, şi ea îi urmează pilda. Merge umilă, recunoscătoare, ca şi cum ar fi salvatorul vieţii ei ; el o primeşte îmbunat. Buzele îi tremură încă, din cînd în cînd, dar încetul cu încetul tremurul dispare şi el priveşte zîmbitor.

— Tot sălbatică, hm ! Văd că pot pleca liniştit în călătoriile mele. Se povestesc atîtea întîmplări despre marinarii care-şi lasă nevestele singure multe luni... Şi cum sînt gelos...

— Nu voi iubi pe nimeni în afară de tine. Niciodată !

Îl apucă de braţ, lipindu-se de el, îndrăzneaţă fiindcă îl vede şi îl simte potolit.

— Are să-ţi placă Lisabona. Îmi pare rău că n-am bani pentru o scurtă călătorie de nuntă. Am profita de astea cîteva zile cîte mi-au mai rămas din vacanţă ; azi într-un loc, mîine într-altul.

— Ce fel de viaţă duci acolo ? Ai prieteni mulţi ? Are să-mi fie ruşine de ei. Să apar aşa, împreună cu tine...

Îl privea cu atenţie, lipindu-se şi mai mult de el. Vorbeau mereu de Lisabona. Manuel îi descrie încă o dată oraşul : foarte mare, cu multe lucruri demne de a fi văzute. Dîndu-şi seama că tăcerea i-ar stînjeni, Leonor

îşi înăbuşă în cuvinte îndoielile şi temerile cu privire la planurile ei trandafirii de îndată ce simte că raţiunea ar putea să clintească ceva din ele. Întreabă, întreabă mereu :

— Şi la Torreira ? Cum or să mă primească părinţii tăi ? Şi cînd ai să termini cursul, o să stăm şi la ei o vreme ?

— Ar putea oare să te primească altfel decît bine ?

— Dar casa în care locuiesc ? E ca cele de la ţară, două odăi, unde nu se simte nimeni în largul lui fiindcă se aude totul... sau au camere mai multe ?

— Cîteva.

— Şi drumul pînă acolo ? Vom merge pe estuarul de la Estarreja ?

Îi plăcea, tare-i plăcea să-şi amintească de momentele acelea şi de supărarea lui...

Pînă la staţia de cale ferată aleseră cărările şi drumurile cele mai puţin umblate. Autobuzul spre Bestida pleca de acolo.

— Atunci, la ora zece...

— La ora zece, Manuel.

Rămase ca în extaz ; îşi muşca buza de sus, îi era teamă să n-o cuprindă disperarea cînd s-o vedea singură, făcîndu-i lui Manuel semn cu mîna. Cîteva ore încă, şi va fi liberă, va scăpa de tot şi de toţi cei care o asupreau. Dorea şi trebuia să-şi făurească un viitor al ei. Alături de Manuel şi ducînd o viaţă mai bună, ar ajunge repede femeie deplină, nu ca naşă-sa — ridicolă din pricina felului de-a gîndi, ridicolă din pricina îngîmfării şi a comportării ei — ci înţelegătoare, stimîndu-i pe toţi şi meritînd stima tuturor... Nu era ea prima fată din sat care fugea de la părinţi, şi nici una nu fusese oropsită ca ea, şi nici nu îndurase atîtea, fără ca cel care-o jignise să fie pedepsit. „Doamne-Dumnezeule ! fac asta numai ca să nu mi se întîmple cine ştie ce !"

Înainte de a se întoarce acasă, avea să se ducă să îngenuncheze în faţa domnului nostru Isus Cristos izbăvitorul. Nu ştia să se roage, amesteca *Tatăl nostru* cu *Ave Maria*, dar Dumnezeu trebuia s-o înţeleagă. Avea nevoie să se încreadă în cineva care s-o apere de răutatea lumii şi a oamenilor, şi numai el avea această putere.

Nu fugea din pricină că era o stricată, ci pentru că urmăreau s-o nenorocească, şi era sătulă de asemenea viaţă. Avea să se mărite. „Şi cînd o să fiu cineva, Doamne, n-am să-i uit pe săraci şi nici n-am să fiu mîndră ! Trebuie să am grijă de mama, care e vlăguită de atîta muncă, şi de Chico..."

Mama... A doua zi tot satul o să stea roată, pe vine, şi o s-o judece. Să-i facă ea una ca asta Mariei de Jesús, o femeie atît de nenorocită, de cumsecade şi de prietenoasă ?...

Îi părea rău că nu l-a rugat pe Manuel să rămînă lîngă ea pînă în clipa plecării : nu ştia încotro să se ducă. Oricine trece pe lîngă ea o priveşte şi iar o priveşte, făcînd-o să se simtă prost. Intră în gară şi se aşază pe o bancă. A doua zi, cînd n-o s-o mai vadă, tată-său, furios, o să-şi descarce mînia ca unul care-şi făcuse planul să trăiască pe spinarea altuia, dînd drumul la toate înjurăturile lui de surugiu ; iar mama, copleşită de durere, va jeli-o pe Leonora ei, crezînd că e vorba de cine ştie ce nenorocire. O s-o scutească însă de asemenea durere, destăinuindu-i uneia din prietene că fuge la Lisabona. Dar dacă, în ultimul moment, nu va mai avea curajul să fugă ? Să rămînă, ar însemna să se supună lui taică-său şi tuturor planurilor lui, de pe urma cărora voia să tragă un folos imediat. Încăpăţînat cum era, nu va renunţa cu nici un preţ la afacerea aceea cu bătrînul, şi ea s-ar nenoroci ; totuşi...

La capătul peronului, două fetiţe slabe, de vreo 10 ani, încep să îngrămădească nişte cuşti mari, pline cu păsări. Te apucă tristeţea cînd te uiţi la ele : desculţe, cu picioarele pline de noroi, cu fustele cîrpite şi cu şalurile făcute colac pe cap, ca să poată căra mai uşor greutăţile. „Ce le rezervă viitorul ? Femei de cărat poveri, bune pentru orice fel de muncă, nevoite să suporte mojicia şi batjocurile unora, ocările tuturor, iar cînd se vor mărita, vor schimba doar stăpînul : bărbatul le va socoti tot ca pe nişte animale, în slujba lui de data asta, mereu murdare, pline de noroi şi jerpelite..."

Peronul se însufleţeşte. Dinspre uşa de la intrare vin cîteva femei desculţe, cu nişte săculeţe pe cap ; gră-

mada de cuşti se înalţă ; mai vin trei fetiţe. Sînt sub conducerea a două femei mai în vîrstă, care zbiară tot timpul la ele. Scena, cuvintele acelea grosolane o interesează pe Leonor. În noaptea asta poate că va trebui să-şi ascundă lacrimile şi să-şi înăbuşe părerea de rău — „Părere de rău pentru ce ?" se întreabă — cînd va auzi închizîndu-se cu zgomot, în urma ei, uşa unui vagon de tren, în timp ce frînele vor geme şi roţile vor începe să huruie zgomotos. Acesta va fi momentul culminant al vieţii ei. Peronul plin de oameni, iar ea ascunzîndu-se de toată lumea, fricoasă şi ruşinată ; nu va fi nimeni care s-o petreacă, dar în ochii ei nu trebuia să se vadă nici spaima şi nici zbuciumul atîtor fete care plecaseră tot de acolo. Le văzuse de atîtea ori cum stăteau retrase în cîte un colţ al sălii de aşteptare, între cufere, saci şi geamantane vechi, ca şi cum şi-ar fi cerut iertare pentru locul pe care îl ocupau, caraghioase, în nişte fuste care măturau podeaua, atît de largi, încît le făceau să pară aidoma unor cerşetoare îmbrăcate cu haine căpătate de pomană. Unele se întorceau, după ani de zile, făcînd pe cucoanele, cu pulpele descoperite, fardate, obraznice şi pline de ifose. Veneau în vacanţă. Familia le purta peste tot, le răzgîia, fiindcă le era datoare un ajutor regulat, ca un fel de pensie, de cîteva mii de reali pe lună. Nimeni nu îndrăznea să le întrebe cum putea să fie atît de darnic cineva care nu are cine ştie ce venituri. Sătule de societatea bărbaţilor, în sat se purtau cum trebuie, şi, în general, mamele nu le rugau decît un singur lucru : să nu iasă la poartă în veşmintele acelea largi, de-o croială şi din materiale ciudate, cu care se îmbrăcau de îndată ce se dădeau jos din pat, fiindcă e uşor să intri în gura lumii.

Se înserа. Peste douăsprezece ore, mînia tatălui şi lacrimile mamei vor trezi tot satul. Ar vrea să se înnopteze mai devreme, să se lase seara deodată, învăluind totul în întuneric. Întunericul ar ocroti-o împotriva tuturor, împotriva propriei nelinişti şi şovăieli, oricît de hotărîtă era să fugă. Începea să se lase ceaţa, ascunzînd contururile munţilor şi ale caselor. Cît timp o să treacă pînă se va linişti totul ?

Se pregăteşte să se întoarcă acasă. Cînd va sosi ea, părinţii vor fi discutat, desigur, planul acela cu privire la bătrînul de la Quinta da Torre. De altfel, puţin o interesa hotărîrea lor. Va fugi. Se simţea destul de tare ca să ia o hotărîre de care va depinde viitorul ei. Se va desprinde dintr-o dată de viaţa aceea nenorocită, de condamnat din naştere la lipsurile acelea pe care le îndură toată lumea de pe acolo ; nu voia, nu putea dărui fiicelor ei copilăria atîtor fete pe care le cunoştea, copilărie de care avusese ea însăşi parte : să se bălăcească cu picioarele goale prin bălţi, să se joace cu noroiul din şanţuri, să se bată cu pietre, să se joace de-a puia-gaia, să facă diferite treburi prin casele oamenilor bogaţi, în zilele grele, cînd fraţii plîngeau de foame şi ea se vedea silită să le dea ceva de mîncare. Cînd va fi însărcinată, n-ar vrea s-o întrebe şi ele, aşa cum o întrebase ea de atîtea ori pe mamă-sa — din dorinţa de-a avea pe cineva cu care să împartă treburile casei, brutalităţile şi pretenţiile lui taică-său — dacă de data asta avea să-i facă o surioară... că-i aşa de sătulă să crească nişte copii care nu-i erau de nici un folos...

Urcase, cu pas întins, aleea care dădea în piaţa principală din Vila. Dintr-un colţ de stradă venea pînă la ea zvon de plînsete rugătoare. Trecea probabil cineva pe lîngă închisoare, şi deţinuţii îşi întindeau printre gratii mîinile rugătoare şi schilodite, lacome, turtite sau cu degetele încovoiate, spînzurate parcă, exprimînd cît se poate de exact sensul cuvintelor.

„Şi dacă tata ar trimite să mă aresteze ?" Nici nu vrea să se gîndească la aşa ceva ; începe totuşi să păşească mai repede, cu gînd de fugă, inima îi bate neliniştită, ca şi cum ar presimţi vreo nenorocire ; cînd trece podul peste Antuã, îşi aminteşte de prima întîlnire cu Manuel. Îi părea rău că nu-i spusese, atunci, vîrsta adevărată. Dar nu se îmbătrînise cu gînd să-l înşele ; îi plăcea s-o respecte crezînd-o femeie în toată firea, şi de unde era ea să ştie că pînă la urmă aveau să se iubească ? Casele de pe marginea şoselei, sărăcăcioase şi înghesuite una într-alta, începeau să alterneze cu nişte ziduri înalte. Drumul o oboseşte.

— Bună seara !

Aude zurgălăii unui catîr. Întoarce capul. O fată pipernicită mînă un animal deşălat. Leonorei îi face plăcere să stea de vorbă cu ea. Se vede că fetiţa duce o viaţă tare grea ; cu cît va aduna însă mai multe imagini din copilăriile acelea nefericite, cu atît se va simţi mai puţin vinovată de hotărîrea ei.

— Bună seara...

Se aşază în stînga fetiţei.

— Vii de departe, nu ? Şi mie îmi place la cîmp. În casele săracilor e totdeauna trist. Ai fraţi, nu-i aşa ? Cînd sînt mulţi, îţi dau numai bătaie de cap. Stai cu mama ta ?

— Stau cu tată-meu. Mama a murit acum şaisprezece ani...

— Atunci...

— Cînd m-a născut. Cînd au apucat-o durerile, era pe cîmp. Lucrul nu aşteaptă şi banii se cîştigă cu greu. S-a ascuns într-un şanţ şi a făcut şi ea ce-a putut Era singură. M-a născut, m-a învelit în şal şi a plecat spre casă. Dar moara noastră era departe, şi cînd a ajuns, îi clănţăneau dinţii. S-a culcat şi nu s-a mai sculat niciodată. Acum îi ţin locul eu.

Leonor ar fi vrut să stea de vorbă cu ea, s-o asculte, dar povestea fetei o mîhneşte prea tare. Lumina serii scade. Presimte că întunericul o va întrista şi mai mult în loc să-i aducă uşurare şi ocrotire. Tace. Nu mai are ce s-o întrebe. Acuma ştie cum trăieşte fata : umblă tot timpul pe drumuri şi adună porumb de pe la casele oamenilor, pe care-l macină, şi pe urmă îl aduce înapoi, o baniţă de mălai la baniţa de porumb. Mălaiul e mai afînat, iar diferenţa aceasta de volum reprezintă cîştigul morarului.

— Şi e aşa de frig la noi pe deal ! M-am îmbolnăvit, şi nici tata nu-i prea zdravăn. Dar nu avem altă casă, iar el nu ştie să facă altceva decît să macine... Acuma-i slab, şi ce voinic era ; îl dor genunchii şi stă toată ziulica în picioare la uşa morii. Spune că trebuie să fie mai tare decît boala şi că aerul de afară îi face bine, aşa, ca o mînă răcoroasă pe frunte...

Leonor se uită la fată ; slăbiciunea şi pielea ei negricioasă îi produc o senzaţie neplăcută. Şoseaua se

bifurcă ; o parte se abate în direcţia comunei, cealaltă coboară pînă în vale. Se despart. Peisajul e trist. Apa murdară a rîului, cenuşie ca şi cerul, a potopit ogoarele, începînd de la casele din Ribeiro pînă la linia orizontului. Cîrdurile de raţe-sălbatice ce vin din zări necunoscute şi se pierd în depărtare sînt singurul semn de viaţă. În dezolarea aceea generală, cîteva tufe de verdeaţă se încăpăţînează să reziste încă, străpungînd ici şi colo suprafaţa lichidă, bete de lumină, ca şi cum mîini ascunse le-ar ridica deasupra apei ; printre ele se zăresc nenumărate bărci crăpate, cu chilele în sus, ca nişte pete negre. Vechile drumuri sînt marcate de copaci : estuarul larg, adînc, şi canalele mici în care roiesc ţînţarii. Goale, desfrunzite, fără vlagă şi fără frumuseţe, dar desenîndu-se drepte, semeţe şi neclintite, cele cîteva troiţe de pe la răscruci stau neclintite ca nişte semne îndoliate. Liniştite, fără nici o cută, fără nici o crispare, se aştern şi apele încremenite. La sfîrşitul atîtor zile de luptă, pămîntul le-a învins, le-a luat prizoniere, lăsîndu-le dezarmate sub paza mîndrelor coline.

Leonor simte fiori de frig. Peisajul încadrează în limitele lui, îndurerîndu-le şi mai mult, toate vieţile pe care le întîlneşte. Fetiţelor de la gară le pregăteşte soarta femeilor care descarcă sare pe malul estuarului ; pe mica morăriţă o sileşte să-şi ducă zilele aidoma, azi ca ieri, mîine ca azi, sculîndu-se dis-de-dimineaţă, pentru a bate drumurile, şi întorcîndu-se la moară abia la căderea nopţii. Rupţi de oboseală, tatăl şi fiica se vor aşeza, tăcuţi, unul în faţa celuilalt, la o masă cu lumină săracă, la o cină de asemenea săracă, şi vor mînca în tăcere, veşnic la fel, zi după zi.

Începe să meargă repede. Dacă va fugi, nu se va simţi vinovată. Se va întoarce într-o bună zi în sat, dar ca doamnă, îmbrăcată ca femeile de la oraş, iar în urma ei vor veni, în cortegiu, toate fetele care se vor afla în sat în clipa aceea. Are să le dea bani, iar casa ei va deveni loc de pelerinaj pentru cei oropsiţi...

— Ce e, fata mea ?

Era noapte cînd ajunsese acasă. Mama îi pusese întrebarea cu tristeţe.

— Ce să fie ? M-am întîlnit cu Manuel. Dar tata ?

— L-am lăsat cu prietenii să petreacă.

— Se vede că i-a dat bani.

— Ştii ? Pămîntul nu-i chiar atît de rău... Dar tu ? I-ai povestit şi lui...

— Tot.

Leonor ia o mutră supărată, pare nerăbdătoare şi prost dispusă cînd aprinde lampa :

— Ce fumăraie... Şi toate lucrurile prind numaidecît miros.

Se duce să închidă uşa. Vîntul şuieră prin crăpături. Tac, dar Leonor suportă cu greu tăcerea. Începe să se teamă c-o să-i pună felurite întrebări, şi nu-i place s-o mintă pe mamă-sa, dar nici adevărul nu poate să i-l spună. De teamă, începe să vorbească ea :

— Eu, dac-aş fi în locul dumitale, nu m-aş grăbi să-i dau tatii consimţămîntul. M-aş gîndi mai bine, iar mîine, sau mai tîrziu...

— Dimineaţă îţi făceam semn numai ca să nu i te pui împotrivă, nu de altceva, şi să mă ierte Dumnezeu dac-a trebuit să spun minciuna aceea cu naşii tăi.

— Ah, bănuiam eu. Ştiam eu c-ai să mă aperi, dar sînt lucruri şi mai rele decît povestea asta cu pămîntul... mă gîndesc la ceea ce poate să i se întîmple unei fete...

Leonor se simte mişcată, oricît ar vrea ea să-şi păstreze stăpînirea de sine, văzînd-o pe mamă-sa cum îşi şterge două lacrimi sfioase, şi-şi întrerupe mărturisirea. Ar fi vrut să-i dea a înţelege de ce vrea să fugă, dar tace. Mamă-sa pare că dezbate şi ea, în sinea ei, un caz de conştiinţă. Se întoarce spre Chico şi, cu glas blînd, îi spune s-o însoţească la fîntînă.

— Nu există nici o picătură de apă în casă, copii, iar sora voastră nu poate vedea chiar de toate. O să-i simţiţi lipsa, sînt sigură...

Ia găleata şi pleacă. Leonor e gata să strige după ea că nu vrea să rămînă singură cu fraţii, ca nu cumva să apară între timp tată-său, dar se stăpîneşte. „De la fîntînă mama vede pe oricine intră în casă." Are totuşi anumite îndoieli. Parcă mama nu mai plînsese niciodată de faţă cu ea ? Ce, altădată îşi ascunsese lacrimile ?

Sau poate că vrea să-i dea răgaz să-şi împacheteze lucrurile ? Să fi ghicit că are de gînd să fugă şi renunţă să-i mai dea sfaturi care aveau s-o supere, suferind destul c-o vede pe ea amărîtă şi înţelegîndu-i dorinţa aprinsă de-a cunoaşte fericirea ?

Deschide cufărul. Hainele ei sînt deasupra. Deasupra, şi scrobite ! Are s-o strige şi are să-i mărturisească tot. Au să plîngă împreună. Cum face un pas spre uşă, din tăcerea înconjurătoare se înalţă vocea lui taică-său :

— Mă aşteaptă toţi ? Şi cu afacerile cum rămîne ?

Se grăbeşte să închidă cufărul şi ia o mutră nepăsătoare.

— Ai să te întorci la cîrciumă după cină, bărbate.

Tatăl Leonorei intră în casă o dată cu nevasta. Cu ochii uscaţi, Maria de Jesús schiţează un zîmbet trist şi se apucă, în grabă, să vadă de copii. Le dă de mîncare, îi supraveghează ca să nu-şi mănînce unul altuia porţia ; le spune ce au de făcut a doua zi :

— Tu, mîine, dis-de-dimineaţă, te duci la fîntînă, Chico.

Vorbeşte mereu, dar de bărbatu-său pare c-a uitat, iar fetei nu-i spune nici un cuvînt ; Leonor înţelege. Exagerarea bate la ochi. Atentă la tot ceea ce se petrece, vrea totuşi să pară detaşată chiar şi de ce-o mîhneşte ; emoţionată, caută să pară nepăsătoare. Îl veghează apoi pe fiecare pînă adoarme, veghează la odihna trupurilor.

— Chico, nu-l împinge pe frate-tău ! Nu-l lovi, tu eşti mai mare. Dar tu, fata mea ? Îl aştepţi pe taică-tău ? Vine tîrziu, şi-aş vrea şi eu să mă odihnesc...

— Mamă !

Leonor ar vrea să stea de vorbă cu ea, s-o sărute, iar mama s-o roage să-i mărturisească tot ce-i ascunde, să-şi ia rămas bun de la ea şi s-o asigure că va şti să-şi cucerească fericirea. Nu-nsemna că dacă fuge se înstrăinează de ea. O va iubi mereu, aşa cum o iubise totdeauna.

— Mamă ! N-o aude ; o înghite întunericul cocioabei, ca o imensă gură larg deschisă, iar Leonor murmură încet de tot : Mamă...! Mamă...

Priveşte în jur fără să ştie ce hotărîre să ia. Ce oră să fie ? Se întuneca devreme, dar de cît timp era acasă ? Începe să-i dea zor ; deschide cufărul ; împachetează în grabă rochiile şi toate rufele pe care le are. „Dar dacă Manuel mă aşteaptă şi-şi închipuie că m-am răzgîndit ?“ Stinge lampa. Acum îi e frică : s-ar putea să nu-l găsească, iar ea nu vrea să se întoarcă acasă. Uşa dinspre stradă scîrţîie cînd o deschide. O deschide doar un pic, atît cît să se strecoare, dar scîrţîie... scîrţîie, blestemata !

— Leonor ! Fetiţo !

Un suspin, un murmur ca de rugăciune. Mama... Manuel... Şovăie un moment. Întunericul are s-o ocrotească ; el o aşteaptă...

— Mă întorc, mamă... Mă întorc curînd, căsătorită... şopteşte şi ea la rîndul ei.

Închide uşa. Noaptea durase ziduri de întuneric, înalte pînă la cer, dar Leonor cunoaşte, pas cu pas, uliţele satului. Fuge. Cu ultima casă, se sting ultimele voci. Copacii devin spectrali. Întind spre ea ramurile goale, braţe încordate care vor să te apuce, să te tragă în şanţuri, în tufişuri. N-o vede nimeni, dar se simte urmărită ; nu-i e frică, nu vrea să-i fie frică, şi dacă ar fi ziuă şi nu s-ar teme să trezească ecourile adormite, ar cînta cu voce tare vreo melodie veselă, ca altădată, cînd se răzbuna pe vecine. Inima îi bate grăbit.

— Manuel... Manuel... începe să murmure, ca să-şi facă puţin curaj.

Prima întîlnire cu oraşul n-o dezamăgi. Monotonă, durînd ore şi ore, o noapte întreagă, călătoria o sleise de puteri, fără să-i odihnească imaginaţia însă. La Aveiro, vagonul se umpluse de lume gălăgioasă şi repezită, care se certa pe locurile încă goale, umplînd culoarul strîmt cu saci, cu coşuri cu mîncare şi cu butoiaşe — hrana lor ; după ce trecuseră de Coimbra, unii aţipiseră, fiindcă le era greu să mai vorbească, alţii îşi împărţiseră mîncarea, rupeau din turta de mălai şi le dădeau şi tovarăşilor. Leonor era atît de străină de ambianţa aceea, că nici nu-i vedea ; Manuel o ţinea

de mînă şi, ori de cîte ori apăsarea devenea mai stăruitoare, ea îl privea şi-i zîmbea tulburată. Toate ferestrele erau închise, ca să nu intre aerul rece al nopţii ; ei i se făcuse greaţă din cauza mirosului de sudoare şi al fumului de tutun, dar cînd Manuel, care o mîngîia tot timpul, o întreba cum se simte, îi răspundea invariabil că se simte bine şi că n-o deranjează nimeni. Încrederea în viitor, pe care căuta s-o întărească într-una, ar fi fost sentimentul ei cel mai puternic din clipa aceea dacă n-ar fi tulburat-o teama de ziua de mîine şi ruşinea de-a fi singură cu Manuel. Fizic, îşi amintea de sfioasa curiozitate pe care o încercase în ziua traversării estuarului, cînd zărise pieptul lui Manuel, acoperit de păr negru şi lung... Cum vor trăi ei amîndoi, cînd singura ei avere era curăţenia şi cinstea ?...

Neavînd bagaj mult, ieşiseră primii din gară. Zîmbind şi uitîndu-se drăgăstos în ochii ei, Manuel voise s-o urce într-o maşină. Ea nu refuzase din prima clipă. Poate că dacă i-ar ghici sentimentele, s-ar supăra ; căci o cuprinsese deodată un fel de melancolie, oboseală poate (nu voia să-i pară rău că fugise) şi-o teamă din ce în ce mai mare ; apoi neliniştea aceea dureroasă şi frica de-a afla ce-i vor aduce orele următoare. Cu cea mai naturală voce, spuse :

— Dacă locuieşti aproape, mi-ar plăcea să dau o raită prin oraş. Am să fiu toată viaţa lîngă tine, Manuel.

El nu se arătă încîntat de propunere. Şovăi chiar, dar pînă la urmă îi făcu pe plac. Coborîră o pantă şi nişte scări, apoi dădură într-o piaţă largă.

— Aici e Rossio. Cred că n-ai de gînd să umblăm toată dimineaţa încoace şi-ncolo, nu-i aşa ? Şi cum ea îl privea intimidată, el îşi mai îndulci tonul vocii, apărîndu-se : Trebuie, cel puţin, să las valiza în cameră. Aici nu sîntem la ţară.

— Ştiu, şi văd, Manuel.

N-o uimi nici lărgimea pieţei, nici înălţimea caselor, atît de mult cerea ea de la Lisabona, dar îi stîrniră interesul nişte vagoane galbene, foarte mari, care

n-aveau bot ca automobilele şi care porneau uşor, şi lumea — femei multe, aproape tot aşa de multe ca şi bărbaţii, şi la fel de grăbite ca şi ei, mergînd singure în diferite direcţii, drăguţe toate: cu obrajii trandafirii, bine îmbrăcate şi frumos încălţate, la fel de bine încălţate şi îmbrăcate ca şi naşa ei. Băieţi, poate puţin mai mari ca Chico, mai curaţi şi mai dichisiţi decît cel mai curat şi mai ferchezuit vînzător de magazin din Vila ei.

— Atîtea femei, Manuel! Şi unde se duc aşa devreme? Par bogate toate.

— Trenul a sosit cu întîrziere. E aproape ora nouă. Se duc la serviciu.

— Şi mie mi-ar plăcea să muncesc. Te-aş ajuta. Mama l-a ajutat totdeauna pe tata.

Ca să nu se simtă şi mai tulburată decît e, vorbeşte mereu, se miră exagerat de mult. Manuel îi atrage atenţia.

— Fii atentă! Se uită lumea la noi. Iar dacă mai ţinem şi gura căscată, o să părem înmărmuriţi de uimire.

— Să mergem... Nu vreau să te supăr.

— În sfîrşit! Mergem acasă pe jos. Slavă Domnului că locuim aproape.

Porniră spre strada Aurului, iar la primul grup de case o luară la dreapta. Locul, foarte ciudat, o surprinse pe Leonor. Un schelet de turn foarte înalt, care se sprijinea pe un fel de platformă. „Dacă Manuel se aşteaptă să mă minunez ca o ţărancă, n-am să-i fac pe plac!" Intrară într-o căsuţă luminată. Înăuntru erau cîţiva oameni care aşteptau parcă pe cineva. Cu respect, în picioare. Închiseră totuşi uşa, iar căsuţa se cutremură şi începu să urce. Era cît pe-aci să ţipe de spaimă; se lipi de Manuel, care se uita la ea mut şi calm, n-ar putea să spună dacă de bucurie că o are lîngă el, sau fiindcă se amuza, pe ascuns, de timiditatea ei şi de stîngăcia unei făpturi care punea pentru prima oară piciorul într-un oraş civilizat. Cutia cea mare se opri, se cutremură iar, păru gata să se prăbuşească în gol. Neplăcută senzaţie.

— Manuel! Ce vor spune prietenii tăi cînd au să te vadă cu mine? Mi-e ruşine de ei.

— Pe marinari nu-i interesează viaţa celorlalţi : marea şi nava lor le ajunge.

— Ascultă, Manuel ! Ai avut multe femei pînă acum ? N-ai să mă minţi, nu ?

Dacă l-ar şti amator de aventuri, ar avea, cel puţin, siguranţa că ştie să se poarte cu femeile. El ocoli răspunsul, rîzînd tare, nervos ; ea stărui, o dată, de mai multe ori.

— De ce vrei să ştii asemenea lucruri ?

— Ca să spun şi eu ceva. Cînd vorbeşti, te simţi mai la largul tău.

— Acuma nu avem timp.

Se opriseră în faţa unui coridor.

— Uite unde-o să locuim. Intră !

Ea şovăi o clipă, cu ochii închişi ; el o conduse. La prima treaptă, o luă de mijloc.

— Aşa va fi toată viaţa noastră. Poţi să ai încredere în mine.

N-o sărută, deşi Leonorei clipa i se păru cea mai potrivită. Urcaseră scara încet. De cîte ori se împiedica, la fiecare pas greşit, simţea şi mai puternic apăsarea braţului lui, ajutorul lui, „şi nimic mai mult". Palierele veneau unul după altul. Lumina devenea din ce în ce mai puternică.

— Acum, da ! Acum te văd. Şi făcu ochii mari.

Grăbiseră pasul ; el îi spunea să tacă.

— Camera e nearanjată. Aşteaptă puţin aici. Poate să fie cineva pe coridor, şi nu trebuie să te vadă intrînd.

Deschide o uşă, ascultă, o împinge. Deschide alta. O lasă pe ea să intre prima.

— Vezi, e mai bine aşa. Nu ne-a văzut nimeni.

O privi fix, cu ochii plini de mulţumire, ca după o treabă greu de dus la capăt. Leonor îi zîmbi şi ea, deşi nu se simţea prea mulţumită. La Estarreja se mai vorbea încă despre unele căsătorii după moda veche : tinerii căsătoriţi dormeau despărţiţi timp de trei zile. Obiceiul acesta se potrivea cu starea ei sufletească din clipa accea : să amîne cît mai mult ora nunţii ei...

Începu să cerceteze camera, ascunzîndu-şi astfel tulburarea. O hartă mare pe perete, cărţi.

— Ce multe cărţi, Manuel !

— Cumpăr unele şi vînd altele ; nu-mi ajung banii ca să le păstrez pe toate.

O luase de mîini ; faţa i se contractase, ca şi cînd i-ar fi fost frig, vocea îi era aspră.

— Înveţi din toate ?

— Nu, sînt şi cîteva romane. Ca să mă distrez şi eu puţin. Pe astea le vînd, şi apoi cumpăr altele.

Parcă-i era tot frig, iar vocea îi suna trist, slab. Deodată, într-o pornire irezistibilă, izbucni :

— Leonor, te iubesc mult !

Se lipeşte de ea, o sărută. Cu violenţă. Ea îşi simte buzele inerte, iar el i le sărută tot mai lacom, ca şi cînd n-ar exista fericire mai mare decît s-o sărute aşa, pe ea, care se teme, în momentul acela, că n-are să-l facă fericit, atît de nefericită a fost totdeauna... „De ce ? De ce atîta înverşunare ?"

Tace, totuşi ; propriile ei îndoieli se şterg în faţa stăruinţei cu care i se cere să dăruiască fericire. Apoi... apoi urmează durerea fizică, numai durerea fizică. El nu mai cere nimic. Zîmbeşte. Îi dispare expresia aceea dură, de mînie ; o priveşte, dar fără bucurie.

— Mă mai iubeşti, Manuel ? Tot mă mai iubeşti ?

— Niciodată n-ai fost aşa de frumoasă !

— Lasă asta. Am să fiu urîtă, aşa cum sînt toate femeile bătrîne. Voiam să te-ntreb dacă mă mai iubeşti după ceea ce s-a întîmplat... Ai cunoscut şi alte femei aşa cum m-ai cunoscut acum pe mine, şi le-ai iubit mult ? N-a rămas nici una lîngă tine...

— Era altceva. Pe celelalte le-am întîlnit pe-aici, pe stradă, pe unde se întîmpla, şi se termina repede.

— Ei asta-i ! Şi parcă pe mine unde m-ai cunoscut ? Dar nu despre asta e vorba. Nu pari vesel, şi eu aş fi vrut să te fac fericit ! Dacă m-ai iubi, toată... încît să nu mă părăseşti niciodată, ar fi trebuit să fii mulţumit, ca mine, şi să te gîndeşti, tot ca mine, că trebuie să rămînem mereu împreună, pentru toată viaţa. Simt că ţi-am dat prea puţin, dar îţi promit că n-ai să mă mai cunoşti aşa, am să mă schimb.

Neliniştea i se transformase în teamă ; măgulit, Manuel îşi recăpătă buna dispoziţie. O mîngîie.

— Nu te superi dacă te las singură cîteva clipe ? Trebuie să-i spun stăpînei pensiunii să ne pună în porţie şi să-i comunic că nu vom mai rămîne aici decît două-trei zile. O să căutăm o cameră cu soare, mai bine mobilată şi fără miros de mucegai, vrei ?

— Nu rămînem aici ?

— Nu ; ne-ar costa prea scump. Ai să fii stăpînă la tine acasă. O să facem şi noi cum face un camarad de-al-meu : cu banii cu care plătea pensiunea pentru el singur, acum trăieşte şi el şi nevasta. Tu faci mîncare...

— Preferam să te ajut să cîştigi bani : ştiu să spăl şi să calc...

Manuel începu să rîdă.

— Grozav de mult ai mai fi cîştigat !

Ieşi. Rămînînd singură, Leonor începu să se gîndească la această nouă greutate. Nu ştia decît să taie varză şi să pregătească ciorba aceea de oameni săraci : un pic de ulei şi de ceapă. „Ce-o să se mai întîmple ?"

Nu voia să-i fie frică de viaţă, dar nu cumva din cauza neştiinţei şi a puţinelor ei merite o să fie nevoită să îndure nervii şi proasta dispoziţie a lui Manuel ? La ea în sat, cînd bărbatului i se făcea urît acasă, se ştia că-şi descarcă necazul asupra nevestei spunîndu-i „muiere fără minte, spurcăciune", mai ales „spurcăciune pusă pe ceartă şi care mai face şi pe mironosiţa, de-ar putea scoate din sărite şi pe-un sfînt..."

— Manuel... m-am gîndit şi voiam să-ţi spun că sînt o mulţime de lucruri... pe care, la început, poate că n-am să le fac chiar aşa cum ai vrea tu. Trebuie să mă ierţi. Dar fiindcă te iubesc mult, jur c-am să învăţ repede rostul casei. N-ai să strigi la mine şi n-ai să mă ameninţi, nu-i aşa ?

Vorbea cu o voce mîhnită şi blîndă. El se întorsese în cameră ca să-i spună că era ora micului dejun ; totuşi, stătu s-o asculte. Umilinţa ei îl ridica la rang de mare senior, care dispune de o viaţă şi o îndrumă după voia lui. Deschise ochii şi mai mult

ca s-o vadă cît e de frumoasă, şi nu rezistă ispitei de-a o săruta.

— Aşa, întîrziem cam mult...

Plecară; se aşezară lîngă prietenii lui Manuel, care erau la masă. Aşa după cum bănuise, prezenţa lor o stingheri. Cel mai bătrîn din cei doi lucra pe mare, era pilot. Vorbăreţ, el fu primul care-i adresă cuvîntul — ca s-o felicite. Manuel trebuie să fie un soţ bun. El îl cunoştea bine. Începuseră să înveţe meseria în acelaşi timp, ca muşi. El i-o luase înainte pentru că se bucurase de oarecare protecţie, iar un an lucrase la *Banc* la trasarea rutelor. Mai mult nici nu voia. Prefera să cîştige atît cît avea nevoie în cursele care se făceau spre insule, cincisprezece zile pe mare, cinsprezece zile pe uscat. Fusese şi într-o cursă spre Africa, dar se lăsase repede păgubaş. Nu exista servitoare sau vreo femeie din alea care fac trotuarul care să nu-şi dea aere de mare doamnă cînd era vorba să se îmbarce pentru colonii, unde se ducea ori să se căsătorească, ori căsătorită gata, prin procură. Şi, o dată porniţi, începea distracţia; era foarte greu să suporţi asemenea femei. Cala de bagaje se deschidea în mod obligatoriu de două ori pe săptămînă; dar dumnealor aveau nevoie în fiecare zi de cîte ceva: de rufărie curată, de o rochie nouă, că-i scoteau din răbdări pe toţi ofiţerii de bord...

— Să ne-ntoarcem însă la meseria lui Manuel. E destul de periculoasă, nu?

— Acum există nave bune. Pagubele au fost atît de mari, încît companiile de asigurare au devenit foarte pretenţioase, şi cine-şi comandă acum o navă ştie că va angaja cu atît mai uşor un marinar destoinic, cu cît e mai bun renumele casei armatoare. Dar cum nu există meserie în care să nu prisosească oamenii, lipsa de lucru îi sileşte pe marinari să se îmbarce şi pe vase mici şi vechi, pe care marea le dă destul de repede gata. Şi atunci să vezi cum se mai speteşte echipajul cîtu-i ziua de mare! Fiind în pericol de înec tot timpul, e nevoie de braţe şi ziua şi noaptea, şi la cadrilul ăsta nu există nimeni

care să-ţi ia locul. Dac-aş fi eu cel care hotărăşte, i-aş obliga pe armatori să se îmbarce cu noi. Ar fi cea mai bună soluţie. Cel puţin, n-ar mai exista vase mute, fără post de radio adică. Pe corabia pe care eram eu îmbarcat n-am putut primi în timpul rutei vizita vasului „Gil Eanes" pentru că era una din corăbiile acelea fără glas şi fără urechi. Ne-am fi putut duce la fund cît ai zice peşte, fără să ştie de noi nimeni.

— Vezi c-o sperii pe Leonor, îi atrage Manuel atenţia.

— Lasă-l să vorbească. Vreau să ştiu şi eu ce mă aşteaptă.

— Ţi-am vorbit şi eu de neajunsurile astea.

— Acum e altceva. Mi-eşti bărbat.

Însufleţirea momentului făcu să i se pară uşor ceea ce crezuse că va fi foarte complicat: să se poarte cu el fără pic de stînjeneală în prezenţa prietenilor, şi încă pentru prima dată. După ce entuziasmul din primul moment se mai potoli, conversaţia luă un ton mai firesc, mai glumeţ şi chiar mai curtenitor. Celălalt prieten al lui Manuel îi spuse c-o înţelegea foarte bine pe Leonor. El, dacă s-ar însura, şi-ar părăsi de-a doua zi meseria. La ce i-ar folosi să-şi ia o tovarăşă dacă stătea aproape tot timpul pe mare? Chiar la bord, cînd intrau de cart, munca le lua tot timpul; iar în orele libere nu doreau decît să doarmă. Obosiţi, cădeau într-un somn de plumb, şi adio dor de casă!

— Aşa e, Manuel?

— El vorbeşte ca omul sătul de prea mult bine. Pe un vas de pasageri, maşinile fac totul. I-aş da bucuros o lecţie. L-aş pune să lucreze pe un cargobot sau pe o navă cu pînze, şi să vezi atunci cum ar termina cu văicărelile astea. Pariez că nici nu mai ştie ce-nseamnă să lucrezi la pompa de mînă, să coşi velele, sau să laşi cablurile. La morun, da, acolo oamenii se spetesc în aşa hal, că nici nu-şi mai aduc aminte că există femei pe lume, sau, cînd îşi amintesc de-ale lor, îşi amintesc numai ca să sufere aşa de mult — sau aşa de puţin — din pricina geloziei,

că unii încearcă să-şi pună capăt zilelor, şi, pe jumătate nebuni de oboseală şi de gelozie, umblă tot timpul blestemînd. Pînă şi pentru nişte biete caracatiţe trebuie să se scoale din somn. Şi de cîte ori nu se culcă bietul creştin tîrziu după miezul nopţii, rupt de oboseală, ca să nu doarmă decît pînă la patru dimineaţa! Iar de se întîmplă să treacă pe-aproape de corabie vreo caracatiţă sau vreun peşte mai de Doamne-ajută, trebuie să se sune deşteptarea ca să poată fi prinse, deoarece vasul n-a luat nadă destulă sau a luat-o conservată în saramură, şi cu asta se prinde mai greu. Toată problema s-ar rezolva cu cîteva frigorifere, dar poţi tu să-ţi baţi gura cît vrei, că armatorii te iau peste picior. E drept că şi cheltuiala e mare, şi, cum ei habar n-au ce e aia oboseală, îşi închipuie că putem munci zi şi noapte, şi dacă ar fi cumva nevoie să întrerupem cursa în interesul nostru, al nostru, înţelegi? trebuie să recuperăm timpul pierdut.

— Manuel are dreptate. Tu îţi pui uniforma şi nu-ţi rişti viaţa în fiecare zi, nimeni nu-ţi comandă să cobori pînzele pe o corăbioară cît un căuş şi nici nu-ţi spune că eşti un trîntor dacă strîmbi din nas. Te uiţi de pe punte cum se încarcă şi se descarcă vasul, şi, dacă se întîmplă la ţărm vreun accident, victima e totdeauna vreun hamal. Fă şi tu comparaţie şi nu mai înşira atîtea poveşti.

— Păi da! Ce, parcă eu am spus că mă dau în vînt după o viaţă ca a voastră? Dar adevărul e că marinarilor din marina comercială nu le iese nimic din pescuit şi nici de la încărcături. O întreprindere din Africa m-a concediat numai fiindc-am cerut să mi se plătească orele suplimentare pe care le făceam, şi pe ce navă! un prăpădit de vas mai jalnic decît o corabie antică. Totuşi, în acele timpuri îndepărtate...

— Treci peste asta. Cunoaştem povestea la fel de bine ca şi tine. Au mai citit şi alţii *Istoriile tragediilor maritime*, adică atîtea cîte s-au publicat! Şi, luîndu-i-o prietenului înainte, Manuel se întoarce spre Leonor şi, cu vocea unui om care caută să se

răzbune, pedepsind vanitatea celui ce face paradă de cunoştinţe în dauna modestiei celorlalţi, urmează : „Cîte corăbii şi cîte galere nu s-au pierdut în drum spre Orient din lăcomie de cîştig ! N-ai auzit niciodată de naufragiul vasului «Sepúlveda» ? O galeră plină de bogăţii, şi s-a dus în fundul mării ; alta, «Santiago», pe care au capturat-o piraţii olandezi, era atît de încărcată, încît chiar ei, după ce-au uşurat-o bine de tot, au rămas înmărmuriţi, văzînd-o tot plină. Şi-şi mai băteau şi joc de noi : «Spuneţi, portughezilor, o mai fi vreun neam aşa de barbar şi de lacom încît să treacă pe la Capul Bunei Speranţe, prin mijlocul oceanului, cu o încărcătură aşa de mare, să-şi pună viaţa în primejdie şi să şi-o piardă numai din lăcomie ? Nici nu-i de mirare că pierdeţi atîtea corăbii şi atîtea vieţi !»“ Şi, schimbînd tonul : Asta o ştiu şi eu pe dinafară.

Leonor nu bănuieşte ironia din cuvintele celor doi bărbaţi. Se simte plină de recunoştinţă faţă de Manuel, iar riscurile şi suferinţele oamenilor mării o impresionează ca şi cum aceştia ar îndura atîtea chinuri numai ca să-i facă ei o viaţă plăcută şi uşoară. Dorinţa de a fi ocrotită o simţise de mult, de pe cînd îşi pusese în gînd să aibă alături de ea un om înţelegător şi îndrăzneţ. Cînd se ridicară de la masă, ea se lăsă pe braţul lui Manuel şi îi spuse, îndrăgostită :

— Îmi place să te-ascult...

— Ţi-am mai spus doar că vorbeşte aşa de prea mult bine, şi-i adevărat, să ştii. Şi acasă a dus o viaţă uşoară. Seamănă cu copiii aceia bogaţi care muncesc numai fiindcă aşa vor părinţii. Nu se simt legaţi de meserie şi se plîng de orice, ca şi cum s-ar fi născut numai ca să se distreze. Ba azi nici nu s-a lăudat cu familia lui. Continuă, cu un zîmbet batjocoritor : A vrut să te cucerească şi şi-a întins mînuşiţa spre tine. A vorbit mai întîi de noi, ca să poată vorbi după aceea de el. Dacă ai fi urîtă, nici nu s-ar fi gîndit să-ţi arate cine e el. La cafenea

nici nu ne cunoaşte parcă, dar la pensiune trebuie să-l suportăm.

— Gelozie? Ai fost gelos pe mine, Manuel? Mi-ar face plăcere. Se spune că e o dovadă de iubire.

— Mie nu-mi face plăcere. Căci m-apucă o mare poftă de bătaie. Nu mai lipsea decît să-i spun flecarului ăluia, cum fac atîţia, că meseria de pescar la *Banc* e un motiv de mîndrie pentru noi, pentru că e unul din marile izvoare de bogăţie ale Portugaliei. Dar cine ne plăteşte pentru murdăria în care trăim, pentru lunile în care nu facem decît să curăţăm de solzi, să spintecăm, să spălăm şi să sărăm peştele? Şi degetele, rănite, şi infecţiile, inflamaţiile din cauza apei sărate şi reci ca gheaţa, a sîngelui şi a zemii de peşte, şi lipsa de igienă? Şi picioarele vinete, crăpate, durerile de gît, tusea şi junghiurile? Vrei să ştii totul? Află atunci că la *Banc*, cînd pescarii primesc veşti de la nevastă şi de la copii, îi aud pe mulţi blestemînd: „Dor! dor! Ce-mi pasă mie de dorul lor?! Să vină aici. Trăsni-i-ar! Ei papă banii, şi eu crăp muncind pentru ei!"

— De asta aş vrea şi trebuie să te-ajut!

— Ajunge dacă faci economie. Şi-aşa e destul de greu pentru un om ca mine, care ar vrea să-ţi ofere o viaţă omenească, ca să nu-ţi pară rău c-ai fugit de-acasă şi...

— Cred c-o să am cu ce-mi petrece vremea şi la ce mă gîndi, aşa că n-o să-mi stea mintea numai la ceea ce-a fost. Nu-mi place să privesc înapoi. O să-mi fie dor de mama, dar încolo n-o să-mi pară rău de nimic. M-a şi iertat, iar dac-o să-i spun că sînt fericită, o să uite totul.

Plecară în călătorie de nuntă: Dafundo, Belém, cu tramvaiul.

— Nu-ţi fie frică. Intră. Costă numai zece *tostões*.

La întoarcerea în oraş, tot într-un vagon din acelea, vizitară Os Jerónimos. Muzeul trăsurilor îl lăsară pentru duminică. Leonorei i se păru ziua

scurtă — se făcuse aşa de repede noapte! Măgulit de recunoştinţa ei, Manuel vru să-i ofere încă un prilej de mulţumire.

— Să coborîm aici, Leonor.

Îi făcea toate chefurile. Ca să-i abată gîndul de la căsătorie, cel mai bun mijloc era să găsească noi şi noi distracţii. Lui i se părea că nu e nici o grabă cu căsătoria, dar ea o să-l oblige să discute şi despre asta. El o să-i spună, bineînţeles, că o amînă din lipsă de bani pentru formalităţi, dar în felul ăsta ea s-ar putea crede înşelată. În cursul zilei simţise de vreo două ori cum se apropie discuţia.

O piaţă mare cu multe arcade; rîul. Pe ţărm, în fund, erau o mulţime de luminiţe împrăştiate pe coline, unele tremurînd, ca vocile unor oameni care se roagă. Urcară strada Aurului. Lumea, pe trotuare, mergea agale.

— Aici e mai frumos noaptea...

În vitrina unei cofetării erau expuse castele, peşti şi flori de zahăr. Se opri, mirată, întrebîndu-l dacă se pot cumpăra, căci trebuie să fie foarte scumpe. Fiind sigur c-o să-l refuze, Manuel îi oferă un castel, „cel mai mare, vrei?“ Leonor şovăi:

— Să mergem, hotărî ea după aceea.

Mai încolo, manechine. Nu-i plăceau cum erau aşezate şi se miră că atît cele întregi, cît şi cele fără picioare, doar bustul, reprezentau numai femei — nici unul măcar de bărbat! Erau, chipurile, îmbrăcate cu nişte corsete din ţesături dese, dar sînii erau de-a dreptul goi. Trecu repede. Manuel îi făcu un semn cu ochiul; ea îşi plecă, un moment, privirea. Dincolo de geam, o mînă nevăzută aprindea şi stingea cîteva litere luminoase. Amuzant. Alte vitrine, cît o cameră de om sărac, şi-n care vedeai tot ce nu se găseşte la un om sărac: mătăsuri şi haine făcute anume ca să stîrnească invidia. Acum nu se mai putea nici măcar mîndri că ar fi cea mai frumoasă fată din Lisabona...

— Cînd ai să fii căpitan... unii ajung să cîştige pînă la şaizeci de mii de scuzi pe an, nu-i aşa?

La două zile de la deschiderea cursurilor, el se grăbi să caute o cameră în apropiere de São Paulo. În felul ăsta va continua să fie aproape de şcoală — care se afla în strada Arsenalului — şi nu se va depărta nici de marinarii lui. Numai cu ei se înţelegea, şi nu era nici unul care să nu se aciueze în apropiere de ţărm. Formau un fel de colonie, avînd cheiul Sodré drept promenadă, loc de întîlnire şi de conversaţie.

Speriată de treburile care o aşteptau şi şovăind, de ruşine, să-i mărturisească lui Manuel că nu se pricepe în ale gospodăriei, Leonor îşi pusese în gînd să înveţe măcar din ochi şi din auzite, băgîndu-şi nasul în oalele pensiunii şi întrebînd-o pe furiş de cîte unele pe bucătăreasă. Stratagema nu-i reuşise. Pe motiv că încurcă serviciul, fusese alungată de la bucătărie. Salvarea i-ar putea veni numai dintr-o întîmplare. Să dea, adică, peste o gazdă bună şi pricepută, şi poate că lucrurile s-ar aranja.

— Dacă m-ai mai lăsa cîteva zile să pot cunoaşte Lisabona... Nu ştiu unde se duc oamenii după tîrguieli şi nu cunosc nici preţurile lucrurilor...

La rezistenţa ei, Manuel răspunse, în mod hotărît de astă dată: „Ori ne punem serios pe treabă, ori ne dăm la fund, de nu ne mai poate salva nimeni!" Ieşiră. Ploua; plouă toată dimineaţa. Cu bluza lipită de corp, cu fusta picurînd, Leonor urcă şi coborî nenumărate scări. La primele etaje chiriile nu erau pentru buzunarul lui Manuel; mansardele, teşite, erau neplăcute pentru cine trebuia să-şi petreacă viaţa între aceşti trei pereţi şi jumătate. „Nu-i aşa, Manuel? Cel din faţă e totdeauna aşa de scund..." Văzură cîteva mici apartamente cocoţate la etajul cinci — plăcute, cu balcoane, dar tot peste posibilităţile lui. Manuel se arătă dispus să-şi sacrifice ţigările; Leonor se opuse:

— Îmi place mirosul de tutun.

Ar fi vrut să-i spună că aşa părea mai bărbat, dar i se păru că-şi mărturiseşte astfel preferinţele ei de fată: n-o interesase niciodată, în calitate de viitor soţ, un băiat de vîrsta ei sau numai puţin mai mare,

şi se ruşină. Îşi revizuiră bugetul; făcură unele reduceri la capitolul mîncare. Pentru cheltuieli neprevăzute — boală, sau pentru vreun accident — nici un ban!

Obosesc de atîta urcat şi coborît, dar nu se dau bătuţi. Leonor se arată răbdătoare. Se simte chiar recunoscătoare hazardului. Nu-i plăcuse nici una din gazde. Unele îi preveniseră, arogante, că chiria trebuie neapărat plătită în ziua fixată, căci erau destul de păţite cu chiriaşii; altele, flecare, cereau tot felul de informaţii despre profesiunea lui Manuel, dacă nu cumva îi priveau cu neîncredere; Leonor nu întrevăzuse nici un fel de posibilitate ca vreuna, mai binevoitoare, s-o iniţieze în tainele artei culinare şi în ştiinţa de-a face bucate gustoase. În sfîrşit, la etajul al treilea al unei case nimeriră peste una cu vocea aspră, dar femeie veselă din fire, destul de coaptă, încercînd să-şi ascundă însă vîrsta, cu părul negru, vopsit, îmbrăcată într-un capot lung, cu corset pe dedesubt. Deschizînd larg uşile primei camere libere, se întrece în laude asupra confortului şi a înfăţişării acesteia. Dar avea pentru toate preţurile. Cît despre vecini, nici nu existau unii mai cumsecade. Scrupuloasă în alegerea celor care îi intrau în casă, deşi viaţa chiriaşilor ei n-o interesa, se mîndrea cu faptul că mulţi domni doctori şi studenţi alegeau casa ei şi că o stimau aşa cum o stimau...

— Aveţi multe chiriaşe aşa... de vîrsta mea?

— Nu ştiu vîrsta... doamnei...

— Merg pe douăzeci de ani.

— Am. Căsătorite. Nu le-am văzut certificatele de căsătorie, dar răspund de seriozitatea lor.

Leonor roşeşte. Se arătase curioasă în privinţa altora, cînd pe ea de fapt n-o interesa decît să găsească pe cineva care s-o înveţe cum să-l îngrijească pe Manuel; şi repetase minciuna cu vîrsta. Gazda, în timp ce le arăta alte camere, vorbea neîntrerupt. Dormitoarele, obţinute prin împărţirea, cu pereţi despărţitori, a unei camere altădată spaţioase, le considera arătoase şi plăcute; o cameră mare cu douăsprezece paturi, ca

de spital, şi aşezate întocmai ca la spital, o categorisi drept sală pentru doisprezece prieteni, la optzeci de scuzi pe cap de om ; o cameră cu fereastră spre stradă, o sută şaizeci. Asta era tot. Care le plăcea mai mult ?

— Putem rămîne în asta, dar la o sută cincizeci.

— Atunci iau covorul.

Nu se mai tocmi, dar ceru arvună. Veneau chiar de-a doua zi ? Foarte bine. Tîrgul se făcu. Leonor ceru să le arate bucătăria. În faţa grătarului de ventilaţie se aliniau zece maşini de gătit — „mai multe la număr decît femeile care locuiesc aici", socoti Leonor. Îndrăzni să rostească un bună ziua şi o privi, mai insistent, pe una din ele, cea mai tînără, cam la 22 de ani. I se părură triste, puţin comunicative — şi o priveau ca pe o intrusă. Dacă vreuna din ele ar intra în vorbă cu ea, ar căuta să se arate modestă, ca nu cumva să creadă că-i bogată şi că şi-a vîrît nasul unde nu-i fierbe oala, uitîndu-se la ele ca la nişte arătări.

— Căsătorită de curînd, nu ?

Abia trecuse pe lîngă ea, şi-apoi dispăruse, o femeiuşcă uzată, de vreo 30 de ani. Să fi ghicit c-a fugit de-acasă şi că trăieşte în concubinaj ?

Ruşinată, pe stradă îi aminti lui Manuel :

— Dac-ai avea bani, ar trebui să cumperi verighetele. Dacă le-am avea, eu mi-aş pune-o numaidecît în deget. Femeilor le place să-şi bată joc una de alta...

— La Lisabona nu le pasă de asta.

— În satul meu toată lumea se căsătoreşte.

— Într-al meu, se uneşte.

— Mi-ai promis, Manuel.

— Şi-o să mă ţin de cuvînt. Sau nu mai ai încredere în mine ?

— Eu, în ceea ce mă priveşte, am toată încrederea.

Minţea. În momentul acela nu mai avea încredere. Ea, în locul lui Manuel, n-ar folosi vocea aceea aspră, repezită şi nici nu s-ar grăbi cu răspunsul, ca şi cum l-ar avea pregătit cu mult înainte. Să aibă de gînd să stea cu ea cîtva timp şi apoi s-o părăsească ? Călătoriile lui erau tare nimerite pentru aşa ceva. Şi ea ar rămîne singură, fără familie şi fără bani, într-un oraş unde

oamenii trec cu indiferență unii pe lîngă alții. Nu voia să-l urască, dar îndoiala rămînea îndoială.

— Și pe urmă, ai tu timp să te ocupi și de asta?

— Am. Nu te mai frămînta atîta. Îmi rămîn destule ore libere pe zi.

— Iartă-mă. Încă nu-ți cunosc bine viața.

— Să schimbăm discuția și lasă-mă pe mine să conduc barca.

Îi dădu ascultare. Încercă să uite incidentul. La masă apăru numai unul dintre prietenii lui Manuel, cel mai rezervat; pînă să se culce, puseră cărțile și rufele în valize. Ea dormi agitat, în ciuda oboselii. Cum avea să se achite de îndatoririle ei de gospodină?

Își luară în primire noua lor cameră chiar în dimineața aceea. Manuel o ajută la cumpărături, iar la micul dejun făcură economie: nu băură cafea. La masa de prînz plînse de supărare. Urmărise, cu răbdare și cu atenție, tot ce văzuse că fac celelalte femei la bucătărie, dar peștele nu numai că era prost gătit, dar îi ieșise și prea sărat. Asta era răutate, da, răutate, să nu existe un suflet milos, unul singur, care s-o învețe și pe ea! Îi fusese rușine să spună că nu se pricepe la bucătărie; și încă și cu un bărbat de care trebuia să aibă grijă; puteau s-o ia drept foarte proastă...

Manuel nu se arătă îngrijorat, totuși îi spuse, zîmbind:

— Se pare c-am făcut rău c-am plecat de la pensiune!

Ea era tare amărîtă. Îl rugă chiar să iasă. Trebuia să pregătească masa de seară și s-ar zăpăci de tot să-l știe că se plictisește de unul singur în cameră. Se refugie în bucătărie și se apropie de fata aceea simpatică de 22 de ani.

— Nu te-am văzut azi-dimineață...

— Plec la ora nouă și mă întorc acasă după-masă.

— Lucrezi?

— Nu. Deocamdată studiez. Învăț limbi străine.

— Ah!

Fata zîmbi. Acest zîmbet le apropie mai mult decît vîrsta. Văzînd cu cîtă ușurință se descurcă, Leonor e gata să profite de ocazie. Îi mărturisi că e tare neîn-

demînatică în privinţa bucătăriei. Şi tare amărîtă. Crezuse că ştie o mulţime de lucruri, dar pînă la urmă, cînd să le pună în practică, reuşise aşa de bine, încît toată dimineaţa fusese supărată. Sărase prea mult peştele...

— Fiindcă n-ai avut mamă vitregă, şi încă una ca a mea. Mie mi-a plăcut să citesc de mică. Cînd mă prindea cu cartea în mînă, nu mai era nevoie să deschidă gura. Îndată ce apărea, o închideam şi mă duceam să dau o mînă de ajutor servitoarelor. Asta era pedeapsa pentru faptul că eram leneşă, cum spunea ea.

— Ai îndurat multe de la ea, nu ?

— Am scăpat abia la douăzeci de ani. Şi am venit la Lisabona. Vreau să muncesc ! Părîndu-i-se că fiecare afirmaţie îi marchează într-un fel traiectoria destinului, îşi schimbă tonul, din sacadat şi sec, într-unul protector : Dacă vrei, pot să te învăţ tot ce ştiu. Ce vrei să prepari pentru masa de seară ?

La ora mesei, Manuel o felicită :

— Da, doamnă ! mîncare foarte gustoasă şi bine prezentată !

Leonor se roşeşte.

— M-am perfecţionat. Trăiesc ca să fii tu mulţumit.

Recunoscător pentru strădanie, zise, vrînd s-o răsplătească :

— Dacă am merge la cinema ?

— Trebuie să economisim banii, Manuel.

— E ultima mea zi de vacanţă. Mîine începem o viaţă nouă. Sau îţi place mai mult teatrul ?

Îi era totuna. La cinema fusese o singură dată : la unul dintr-acelea care se mută dintr-un loc într-altul. Ea şi un frate al ei, cînd se stinsese lumina, reuşiseră să intre în baraca unde avea loc spectacolul. Crezîndu-se în siguranţă, se aşezaseră pe-o bancă, şi totul mersese bine pînă în momentul în care se reaprinsese lumina. Atunci, un domn cu o privire ameninţătoare îi întrebase pe unde au intrat. „Asta-i acum ! pe uşă !" Lumea începuse să rîdă — „dar unul de lîngă noi ne dădu şiretlicul în vileag. Aşa de săraci... aşa de economi eram, şi eu atît de neastîmpărată, încît găsisem mijlocul de-a vedea spectacolul fără să cumpărăm bilete. Ne-au

dat afară, bineînţeles. Şi fiindcă eu mă împotriveam, m-au scos cu forţa. Totuşi, am văzut destul ca să plec de-acolo încîntată."

Se întoarseră tîrziu. Dimineaţa, stăpîna casei veni să-i trezească şi aruncă priviri iscoditoare peste tot: „Ia te uită! Se vede că sînt tineri!" Mîncaseră şase-şapte ouă, după cojile de pe noptieră!

— Vă caută un om, domnişoară. Din partea familiei dumneavoastră. A rămas pe palierul scării: n-a vrut să intre.

Leonor e plină de presimţiri rele; Manuel spune că trebuie să fie vorba de vreun cunoscut pe care l-o fi rugat mama ei s-o caute şi să afle ce-i cu ea.

— Poate...

Vrea să pară liniştită, dar îi tremură mîinile.

— Dacă o fi tata... Cine le-o fi dat adresa?

— E uşor de găsit. La pensiunea pe care am părăsit-o am spus unde ne mutăm. Au fost, cu siguranţă, pe-acolo...

— Şi cine să le fi dat adresa pensiunii? Acasă la mine habar n-aveau de ea.

— Ştiu eu?!

Ca să-şi arate neplăcerea, îşi luă un aer dispreţuitor. Leonor ieşi din cameră. Pe coridor, stăpîna casei stătea de vorbă cu un bărbat. O întreabă, şi ea o lămuri:

— Nu domnul acesta vă caută. V-am spus că cel care vă caută e pe palierul scării.

Dacă o fi tată-său, ştia ea ce să-i spună! Ehe! Nu-i mai era frică de el. Se va apăra cu unghiile şi cu dinţii, apărîndu-l şi pe Manuel.

— Cine e domnul?

Respirase, uşurată. Nu-l cunoştea. Poate cineva din Vila.

— Sînt de la poliţie. Am venit să vă caut.

Ea se face albă ca varul, inima îi bate puternic, ochii privesc în gol. Ca odinioară la ea în sat, prima mişcare de apărare e aceea de-a o lua la goană. Nu va putea, totuşi, să dea cu pietre în el. Omul îi bara scara; celălalt, cel cu privirea fioroasă, bara coridorul.

— Manuel! Manuel! începe ea să strige.

— Nu strigaţi, domnişoară ! Nu vi se întîmplă nici un rău. Tatăl dumneavoastră ne-a trimis să vă luăm de-aici şi să vă ducem în satul dumneavoastră.

— Manuel ! Manuel !

Vrea să fugă, dar nu reuşeşte să facă nici un singur pas măcar. Viaţa i se concentrează în ochi şi în notele ascuţite ale unui ţipăt strident, ură feroce a neputinţei.

— Nu poate să vă ajute. Nu poate să iasă din cameră. Căci îl ţine sub supraveghere un coleg de-al meu.

— Îl arestaţi şi pe el ? Ce rău a făcut ? M-a scăpat de toţi, şi-apoi nu e omul care să fugă.

Începu să se zbată ; găsea forţe cu care să-l apere. Fugi în cameră.

— Te arestează ? Eu le-am spus că toată vina e a mea.

— Nu te necăji. Asta se aranjează repede. Şi tatăl tău are să vadă curînd cu cine are de-a face. A mînţit faţă de autorităţi. A spus, în declaraţie, că ai şaisprezece ani, canalia !

— Chiar atîţia şi am. N-am mai vorbit niciodată de vîrstă şi am uitat... Am mînţit. Trebuie să mă ierţi, Manuel. Nu mi-am închipuit... Dar poţi să faci cu mine ce vrei.

Imploră. Nu-şi iartă uşurinţa cu care s-a purtat. O emoţionează propriile ei cuvinte. Face eforturi să găsească fapte care s-o dezvinovăţească, dar nu ştie la care să se oprească mai întîi. Manuel n-o învinuieşte, dar, la rîndul lui, se declară învins.

— Nu credeam, nu... Şi, în chip de pocăinţă : Ne căsătorim şi s-a terminat.

— Atunci, nu te mai arestează ?

— Asta rămîne de văzut.

— Aşa, ar fi tare bine.

Nu raţiona. Simţea. Se termina cu îndoielile. Manuel îşi va ţine cuvîntul. Şi-l ţinea. Cine-ar îndrăzni să înşele autorităţile ?

— Merg cu tine.

— Domnişoara nu poate merge cu dumnealui, şi nici nu poate rămîne în Lisabona. Am mai spus că trebuie să vă predau tatălui dumneavoastră.

— Ca să mai fug o dată.

— Asta e treaba dumneavoastră.

— O să vedeţi ! Ai să vezi, Manuel ! Jur !

— Ar fi mai bine să vă împăcaţi cu situaţia. Nu cîştigaţi nimic vorbind atîta. Faceţi-vă bagajul. Noi aşteptăm pe coridor.

Din obligaţie profesională, poliţistul care îl păzeşte pe Manuel inspectează fereastra, ca să nu aibă surpriza să-i fugă arestatul de sub nas. Le recomandă să nu zăbovească mult. Atît el, cît şi colegul lui mai aveau de făcut o mulţime de lucruri. Le dădea cinci minute.

— Bine ne-a mai aranjat taică-tău !

— La mine în sat are cine să ne protejeze : naşul.

Lui Manuel îi e frică de închisoare. Nu e vorba numai de celula aceea de-o palmă şi jumătate, de uşa care se închide peste tine. Mai era şi şcoala, sfîrşitul cursurilor. Ar vrea să se convingă că se va putea răscumpăra crima numaidecît : va mărturisi totul şi se va căsători imediat, dar, oricît de puţine ore l-ar ţine închis, singurătatea îl va apăsa, neliniştitoare, o zi părîndu-i-se cît un an, şi nu-i plăcea de loc gîndul că va fi obligat să înfăptuiască un act a cărui realizare ar vrea să depindă numai şi numai de voinţa lui. Leonor se uită la el încurcată. Văzînd-o tristă, preferă să-i spună :

— Dacă te-ai putea întoarce mai repede...

— Poimîine sînt înapoi, ai să vezi ! Numai eu sînt de vină.

— Ia cel puţin cu tine o mie de scuzi.

Dac-ar primi banii, ar însemna să mărească sacrificiul lui Manuel, gîndeşte Leonor. Ar însemna să-i facă numai greutăţi, şi cînd te gîndeşti că el era cel care plătea oalele sparte. Dacă n-ar fi trenul... Dar nu trebuie să cheltuiască nici un ban mai mult.

— N-am să uit sacrificiile tale.

— Atunci ?

Băteau la uşa camerei. O deschiseră.

— A sosit momentul să vă despărţiţi ! hotărî unul dintre poliţişti.

Prezenţa acelui străin o enervă pe Leonor. Ca în momentele cînd o pedepsea tatăl ei, neputinţa, acumulînd crîncene dorinţe de răzbunare, îi reţine lacrimile. Îşi netezi în grabă părul ; le spuse că e gata.

— Pe poimîine, Manuel !

— Fii atentă, domnişoară, la ce faci ! Eu v-am prevenit. Poliţia nu vrea decît să vă apere.

Nu-şi împachetează rufele, nu acceptă sfatul de-a lua cu ea un coşuleţ cu mîncare pentru drum. Iese ca pentru o scurtă plimbare. Pe stradă îi e ruşine să meargă alături de un bărbat care nu este Manuel. Coboară ochii şi îi ridică numai cînd trece pe sub un portal larg şi intră în curtea mare a unei case bogate, care domină oraşul. Oamenii din curte o privesc bănuitori. Coboară trepte şi coteşte prin coridoare întunecate. Intră într-o sală unde sînt mai mulţi domni care iau interogatoriul, pe un ton autoritar, cîtorva oameni cu chipuri dubioase.

— Aşezaţi-vă. Veţi da o declaraţie.

Ambianţa o umileşte. Aude vorbindu-se de furturi şi de atacuri banditeşti ; un bărbat cu înfăţişare severă strigă din cînd în cînd, către o femeie bătrînă, aducîndu-i fel de fel de învinuiri. Leonor o priveşte. Compătimitoare. Ascultînd-o, uită un moment de sine.

— N-am furat eu cearşafurile, nu, domnule agent. Vor să mă dea afară din cameră pentru că n-am bani să plătesc chiria, şi-mi pun în spinare şi ticăloşia asta. Sînt dintr-o familie foarte onorabilă.

Are voce de fată tînără. Contrastează cu trupul secătuit de ani şi de boli. Ca să-şi deruteze acuzatorii, se îmbrăcase cu un costum de gală de pe la 1900, adaptat în mod cît se poate de ridicol la moda de atunci ; pălăriuţa mică şi-o împodobise cu o pasăre mare, verde, cu aripile întinse, care încerca să-şi ia zborul ori de cîte ori îşi mişca ea capul.

— Spuneţi-mi, domnişoară Leonor, numele dumneavoastră întreg, vîrsta şi numele părinţilor, şi povestiţi-mi apoi cum s-au petrecut faptele.

Agentul netezea, cu grijă, niște coli de hîrtie albastră. Îndoi, de asemenea cu îngrijire, prima coală, lăsîndu-i o margine lată ; apoi începu să se uite fix la Leonor.

— Ei ?

Pentru ea, timpul își suspendă mersul. Nu poate articula un cuvînt și trebuie să răspundă acelui domn care o ancheta ce crimă făptuise. Părăsită și fără apărare, merge în întîmpinarea necunoscutului. După ceea ce îi spusese acel om, autoritățile voiau s-o apere. Contra cui, și de ce abia acuma ?

Obosită moral de aventurile și de emoțiile acelei zile, i se părea rușinos să fie obligată a se întoarce în sat sub supravegherea aceluiași bărbat care o arestase, o interogase și ajunsese să cunoască totul despre intimitatea ei cu Manuel. Stătea acolo, în fața ei. Îl ura, după cum îi ura și prezența. În gară, cînd s-au urcat în tren — două locuri bune față în față, la fereastră, într-un vagon de clasa a doua ; datora această comoditate celui care ceruse să fie arestată — omul renunțase la tonul autoritar dinainte și încercase să-i cucerească bunăvoința oferindu-i, amabil, o bună parte din prăjiturile și chiflele pe care le cumpărase pentru drum. Leonor refuzase, înfuriată. Cît va trăi nu va uita insistențele lui și rușinea ei de-a se vedea obligată să-i spună ora, locul și chiar felul în care își pierduse fecioria. Depoziția ei umpluse coli întregi din hîrtia aceea foarte albastră — el scria încet și revenea mereu, cerînd feluri te detalii de ordin fizic. La sfîrșit îi ceruse să-i indice cîțiva martori care să întărească cele povestite de ea, ca și cum ar fi chemat anume pe cineva care să fie de față. Se revoltase.

— Eu recunosc, iar Manuel nu neagă...

Nepăsîndu-i de faptul c-o vedea atît de stingherită, el își permisese să insiste. Ba și revenise chiar, pentru a o sfătui, pe un ton părintesc, că ar fi preferabil să găsească vreo cîțiva martori pentru cazul în speță, decît să se supună unui minuțios examen medico-legal, cum prevedea legea în cazuri de asemenea natură, dacă nu se putea aduce altă probă. Or, înainte de a i se

fixa ziua pentru acest examen, ar trece săptămîni, procesul s-ar prelungi, iar ea ar aştepta...

— Nu vă aplecaţi atîta pe fereastră, domnişoară !

— Am mers de multe ori cu trenul !

Nu avea nevoie de atenţiile lui. Vedea dansîndu-i mereu în faţa ochilor acea odioasă hîrtie albastră şi suprapunîndu-se peste chipul acelui om. Poate că-şi închipuia că e una din femeile acelea pline de vicii ; pe cînd, de fapt, de la nunta ei rămăsese numai cu o impresie penibilă de durere şi de teamă, teama că pînă la urmă Manuel se va plictisi de ea şi...

— Staţi jos ! Nu-mi faceţi greutăţi !

— Liniştiţi-vă. Nu vreau să mă arunc din tren. Trebuie să trăiesc şi să fiu fericită !

— Nu vă vreau răul. Am şi eu fete.

— Aşa ? !

Oricît de mult se aplecă spre ea, ca să nu-l audă ceilalţi pasageri, dorinţa de a-i răspunde cu asprime, răzbunîndu-şi astfel umilinţele, rămîne aceeaşi. Legea, de o curiozitate nesăţioasă, şi justiţia, cu pedeapsa ei imediată şi neînduplecată, erau întruchipate, pentru ea, în acel om insensibil la rugăminţi, pe care mărturisirea tuturor necazurilor şi suferinţelor ei îl lăsase cu desăvîrşire indiferent. Credea, poate, că era îndreptăţit să se amestece în viaţa ei, şi tocmai în momentul acela ? ! Ea şi toate celelalte fete de condiţia ei se năşteau la întîmplare şi creşteau cum dădea Dumnezeu ; nu găseau nicăieri nici un sprijin, nimănui nu-i păsa de necazurile şi, cu atît mai mult, de aspiraţiile lor, iar cînd încercau să se elibereze, apărea numaidecît cineva ca să le dea pedeapsa cuvenită, ca şi cum încercarea de a-şi realiza idealul lor de fericire ar fi fost o crimă de neiertat.

— Dumneata, domnişoară, poate c-o să-mi mulţumeşti mai tîrziu pentru acest mare serviciu. Nu-l cunosc pe logodnicul dumitale, dar poate că numai după ce va fi arestat se va gîndi să se însoare cu dumneata.

— Nu vreau să se amestece nimeni în viaţa mea. Există atîţia bărbaţi care-şi părăsesc nevestele, iar dumneavoastră nici prin gînd nu vă trece să-i arestaţi.

— Cînd sînt căsătoriţi, îi obligăm să dea soţiilor pensie.

— Mie nu mi-ar fi folosit la mare lucru nici asta! Căci Manuel n-are leafă sigură tot anul...

Nu se purta agresiv cu omul acela numai pentru că-l vedea împăciuitor; ci se temea să nu se molipsească şi ea de îndoielile lui. Iar pentru a-l putea înfrunta pe tată-său, pe vecini şi pe toţi ceilalţi, trebuia să aibă o încredere fără margini în Manuel.

— Sînt în satul meu fete care-au făcut ceea ce-am făcut şi eu, ba chiar mult mai devreme... şi nimeni nu s-a amestecat în viaţa lor.

— Plînge-te de tatăl pe care ţi l-a dat Dumnezeu.

— Numai că domnilor de la poliţie nu le-a păsat niciodată că se purta rău cu mine şi nici nu l-au obligat să-mi dea o educaţie cumsecade. Ştiu eu ce voia el... Voia să fiu ca atîtea altele; să stau servitoare la un bătrîn bogat, ca să am cu ce-l întreţine pe el. S-a înşelat. Nu-mi dau însă seama cum de-aţi făcut ca să mă găsiţi la Lisabona aşa de repede.

— N-a fost prea greu: plîngerea a venit, de la Estarreja, cu adresa pensiunii unde ai stat mai înainte. M-am dus acolo şi mi-au indicat noua dumitale locuinţă. Dar aveam şi altă cale: Şcoala auxiliară a marinei...

— Şi banii? Cine v-a dat bani pentru drum?

— Au venit împreună cu reclamaţia. Din cauza asta vă duc la Estarreja. Poliţia nu suportă asemenea cheltuieli.

— Ah! atunci trebuie să fie bătrînul de la Quinta da Torre. De unde era să ia tata atîţia bani?

Zgomotul bielelor şi ciocănitul sec al roţilor îşi măresc rezonanţa; respiraţia locomotivei devine astmatică. Leonor nu mai spune nimic. Cu siguranţă că la Estarreja o va aştepta bătrînul. Înţelege acum totul. El îl ajutase pe tată-său să pună poliţia pe urmele ei, făcînd, faţă de toată lumea, pe protectorul familiei. Se răzbunau, era limpede, şi n-o vor lăsa în pace. Dar le va arăta ea!

— Naşul meu e avocat. Nu mă puteţi lăsa la el acasă?

— Trebuie să te predau la primăria comunei.

— Asta mai lipsea ! Văd că tot mai sînt oameni care trebuie să-mi cunoască viaţa !

Locomotiva şuiera strident, încercînd să facă mai plăcută călătoria.

— Sîntem încă foarte departe !

— Nu ţi-e foame ?

— Nu mă interesează mîncarea. Ştiu ce e aia foame. Ceea ce nu voiam eu era ca tata, bătrînul şi toţi ceilalţi să-şi bată joc de mine. Aţi căpăta vreo pedeapsă dacă m-aţi lăsa singură cîteva ore ? Am putea să ne înţelegem, şi eu mi-aş ţine cuvîntul. M-aş duce direct acasă la naşul meu şi aş veni cu el la primărie. Dumneavoastră m-aţi aştepta acolo şi aţi vedea cum m-ar respecta toţi dacă m-ar vedea cu naşul. Se poate, nu-i aşa ? Vă rog ; gîndiţi-vă la fetele dumneavoastră...

— Fetele mele n-au nimic de-a face cu serviciul meu.

— Ah ! deci nu sînt făcute din carne, ca mine. Gata. Nu mai spun nici un cuvînt.

Se sprijină în coate, închide ochii. Cineva sforăie tare. Dacă ar fi paznicul ei... Întredeschide pleoapele. Nu e el. Se sprijinise şi el în coate, părînd că doarme, dar nu sforăia. I-ar fi convenit să-l vadă dormind. Desişuri şi tufe de verdeaţă, şi cîţiva copaci — cei mai apropiaţi de calea ferată — merg şi ei parcă ; epuizată de atîta goană, locomotiva îşi mai trage şi ea răsuflarea, încetineşte mersul ; e pe cale să se oprească. Dacă omul ăsta ar dormi...

Se apleacă pe fereastra vagonului, se îndoaie, încearcă să tragă zăvorul uşii...

— Stai jos, domnişoară ! Ţi-am spus doar că-i mai bine să nu-ţi faci singură greutăţi şi nici să-mi pui mie beţe-n roate.

— Voiam să fug.

— Fii cuminte.

— Dac-o să mă snopească tata în bătăi, dac-o să mă omoare... vina o să fie a dumneavoastră.

— Cît eşti lîngă mine, nu te poate atinge nimeni.

— Şi-o să rămîneţi toată viaţa lîngă mine? Faceţi rău şi pe urmă plecaţi. Dacă n-aş avea pe nimeni care să mă apere...

Căci naşul trebuie s-o apere, îşi face ea curaj. Nu-i va fi uşor să se dea la o parte, ca în ziua cînd venise mamă-sa s-o ia acasă, şi cînd Maria-Raţa îl căutase în toate părţile. O să-l aştepte toată după-amiaza dacă va fi nevoie. Dar nu! El îi simţise lipsa, şi nu era o simplă închipuire presupunerea că va izbuti să-l cîştige cu destulă uşurinţă de partea ei.

Restituirea Leonorei către familie fu o ceremonie rapidă. I se reaminti că toţi copiii datorau ascultare celor care le dăduseră viaţă; apoi primi şi cîteva avertismente. Dacă în viitor nu va fi foarte cuminte, va cădea sub jurisdicţia legii, şi ar putea fi condamnată la internarea într-o casă de corecţie. Îşi lăsă capul în jos. Hotărîse să nu-i dea acelui domn bine îmbrăcat, cu vocea curgătoare şi egală, şi cu aerul omului care-şi îndeplineşte de nevoie o datorie plicticoasă, satisfacţia de a se arăta mişcată de ceea ce auzea, răspunzîndu-i sau contrazicîndu-l, aşa că îşi lăsase capul în jos.

Cînd dădu cu ochii de tatăl său — care-şi îndeplinea ipocrita misiune de-a o apăra, zelos, de felurite primejdii, şi avea obrazul proaspăt ras pentru slujba de duminică, plin de importanţă şi cu vocea mulţumită a omului care gustă din plin răzbunarea — îşi plecă de asemenea fruntea, ca să nu-şi facă şi mai mult rău, făcîndu-i astfel rău şi lui Manuel, dacă s-ar arăta gata să-şi măsoare forţele cu el. Chipul mamei o mişcă nespus de mult. Era înfăşurată în şalu-i negru de sărbătoare, slabă, cu cearcăne la ochi, cu pielea gîtului zbîrcită — în şase zile îmbătrînise. Cînd o văzuse în gară, ochii i se înceţoşaseră de lacrimi. Fugise spre ea, uitînd de toţi ceilalţi.

— Mamă! Te-a bătut tata? Spune-i să mă bată pe mine, acum, că sînt aici!

— L-am rugat să nu te pedepsească. Dar el... bărbatul tău?

— L-au arestat.

Încruntat, tatăl nu-i spusese nici un cuvînt ; iar bătrînul de la Quinta da Torre nu apăruse încă. Poate se ascundea ca s-o urmărească mai uşor, îşi închipui Leonor. La primărie o primiseră imediat. Totul părea să fie pus la cale pentru a o pedepsi, avusese ea impresia. Domnul cel bine îmbrăcat apăruse numaidecît, plin de importanţă. Se aşezase, fără să se uite la ea, pe un scaun cu spătar înalt şi începuse să-i pună felurite întrebări. Părea foarte dornic să termine totul cît mai repede. Îşi încheie cuvîntarea cu o întorsătură de mare efect :

— Fără respectul pe care-l datorăm mai-marilor noştri nu se pot forma caractere de nădejde. Astăzi fiică, mîine soţie, femeii îi e sortită o mare misiune în societate : aceea de-a educa. Şi nu poate să devină un bun educator cel care nu ştie să asculte.

— Ai băgat bine-n cap, fiică de tîrfă ? !

Asta era înjurătura obişnuită a lui taică-su. Folosită în orice împrejurare şi de către toată lumea, n-o mai considera nimeni drept o insultă, dar se vedea că tată-său începea din nou cu brutalităţile lui obişnuite. Nici nu terminaseră de coborît scara cea mare a primăriei, că o şi luă lîngă sine, arătîndu-se mîndru de victorie :

— Crezi că-i joacă să nu ţii seama de mine ? Asta mai lipsea, să avem în casă şi din astea. Capul face, capul trage. Nu vreau să-mi ajungă numele în gura lumii.

— Dumneata, tată, ai avut totdeauna memoria slabă...

— Înţeleg foarte bine ce vrei să spui. Acum cunosc legile şi ştiu că-s de partea mea. Mîine, fiindcă-i duminică, am să te arăt la tot satul.

— Manuel se căsătoreşte cu mine. Numai să mă laşi.

— Deocamdată îl scutesc ! Trebuie să aştepte pîn-o să împlineşti optsprezece ani, iaca ! Asta mai lipsea ! M-aţi făcut de ruşine, şi-acum prea puţin vă pasă !

Ochii îi străluceau, faţa i se luminase ; şuiera, de mulţumire, mai grozav ca un şarpe.

— Duceţi-vă acasă, că vin şi eu ! porunceşte el.

— Să nu bei. Ai făgăduit ! îi aminteşte nevasta.

Rămaseră cîteva clipe privindu-l cum merge, cu capul plecat, ca şi cum s-ar fi luptat cu cine ştie ce pasiuni oarbe.

— Mamă ! cine i-a dat tatii bani pentru treaba asta grozavă ?

— Ţine secret. Spune că i-a luat cu împrumut.

— De la bătrînul de la Quinta da Torre, pun rămăşag ! Şi pămîntul ? Pun, de asemenea, rămăşag că tata nici n-a mai vorbit de asemenea lucru. Se înşală amarnic în privinţa mea. Am să mă înţeleg cu naşul. Îi povestesc tot, şi el trebuie să mă ajute. Tata vrea să facă din mine o otreapă, să mă facă de ruşine faţă de tot satul, dar pînă la urmă tot eu am să rîd de el. Ai să vezi ! Eu vreau să mă întorc chiar azi la Lisabona...

Grăbeşte pasul ; mama o urmează, gîfîind. Tuşeşte.

— Văd că dumneata tot aşa te omori...

— Din pricina frigului şi-a umezelii. Şi m-am frămîntat atîta zilele astea...

— Nu te îngrijeşti de loc şi munceşti pînă dai în brînci...

— De unde să iau bani pentru doctorii ?

Evită, şi una şi alta, să vorbească de viaţa lor tristă, grozav de tristă şi de plină de griji. Importanţa ultimelor întîmplări face ca puţinele zile care-au trecut de cînd se despărţiseră să li se pară ani. Mama nutreşte bănuiala că fata ei ar putea să se îndoiască, din cauza rezultatelor, de încercările ei de a o apăra, şi se fereşte să vorbească despre asta, de teamă să nu i se adevereasca bănuielile.

— Cum o să mă primească naşul ? întreabă Leonor.

— Nu uita c-ai fugit. Asta are mare importanţă pentru oamenii de familie bună. E bine că te-ai gîndit, totuşi, la el. Dar ce-o să spună naşă-ta ?

— Nu mă duc s-o caut pe ea, iar dacă o-ntîlnesc, ştiu eu ce să-i spun.

— Am putea să-i cerem şi ei să-şi facă pomană şi să te ajute. Naşu-tău e-n stare să-i spună...

— Uite că vii acum şi dumneata cu pomana ! O să vadă ea, Maria-Raţa, cum e mai bine de făcut. Şi ascultă, mamă, lasă-mă să mă duc la naşul singură. Ştiu eu cum să mă apăr.

— Ai grijă, fata mea. Vorbeşte-le din inimă, arată-te ascultătoare...

Înţelegea foarte bine ce vrea să spună mamă-sa. Pe lîngă tonul acela de om care cerşeşte, trebuia să mai facă şi pe pocăita. Totuşi, se desparte cu teamă de mamă-sa — inima-i bate tare grăbită. Trage de cordonul clopoţelului de la poarta conacului.

— Aşteaptă-mă acasă...

— Eu o să stau ascunsă pe-aici pe aproape. Dacă s-ar ivi taică-tău şi nu te-ar vedea lîngă mine, nici n-aş şti ce să-i spun...

La mijlocul aleii care duce spre conac apare Maria-Raţa. Face ochii mari.

— Mi-am dat numaidecît seama că nu-i doamna. Clopoţelul a sunat aşa de încet...

— Ea nu-i acasă ?

— Dacă vrei să vorbeşti cu ea, o găseşti la biserică. De cînd ai plecat din casă, a luat drumul bisericii şi s-a apucat să-mpartă pomeni. I-a dat şi numele la ziarul din Vila : a împărţit la săraci două şaluri şi o haină bărbătească, vechi toate. Vii să-i ceri ceva, nu ?

Leonor n-o întrerupse. Pînă atunci i se păruse uşor să dea ochi cu naşul, să-i ceară ajutor, dar acum, că venise clipa să stea de vorbă cu el, încerca o mare îndoială cînd se gîndea la felul cum avea s-o primească. Mergea de-a lungul aleii, se uita la fereastra camerei în care locuise şi se simţea străină de toate. Gură-spartă, Maria-Raţa trăncănea într-una. O informă :

— Domnul doctor iese puţin. Acum are un cîine. Îi lipseşti tare mult.

— Ce-i lipseşte, Maria ?

— Uf, ce răutate ! La ce se gîndeşte omul, şi uite ce iese. Iartă-mă.

— Am înţeles. Spuneai... spuneai că naşul îmi duce dorul. Aş fi vrut să stau de vorbă cu el ! Şi, într-un moment de slăbiciune : Nu mai stau cu părinţii. De-asta am vrut să-l văd.

— Cînd am ieşit de la liturghie, vorbea lumea c-ai fugit la Lisabona. La biserică se află tot. Dar eu ţin la dumneata tot aşa de mult ca înainte. Ai fost totdeauna necăjită ; iar tatăl dumitale nu-i om cumsecade.

— M-a adus cu poliția și a trimis să-l aresteze și pe Manuel.

— A făcut el una ca asta? Apoi las', că-l învățăm noi minte! Trimite el, domnul doctor, după el și-i spune... îi spune ce știe el că trebuie, și s-a terminat! Ai să vezi c-o să se termine totul cu bine. Ai venit tocmai la timp: azi nu-i zi de plecare la Aveiro, știi, pentru afaceri...

Cu mersul nesigur, o porni în salturi.

— Du-te în birou, că ți-l aduc numaidecît. Toată lumea spune că-i mai bine să-ți faci singur seama decît să ai de-a face cu stăpînirea!

Nu zăbovi mult. Leonor își mai plimba încă privirea peste rafturile pline cu cărți, că o și auzi pe coridor: „Trebuie să faceți orice pentru ea, domnule doctor, orice!"

— Va să zică, așa, fetițo! Maria îmi spune că ai nevoie de mine. Ce noroc! Numai așa te mai pot vedea și eu.

— Vedeți, viața mea s-a schimbat.

— Dar înainte?

Leonorei îi făcu plăcere că vocea lui avea intonațiile de altădată. Simți, însă, că despărțirea pusese capăt tuturor celorlalte manifestări de simpatie. El avea obiceiul să-i mîngîie mîinile și să se uite îndelung în ochii ei, cu afecțiune părintească, dar acum, îndată ce-o văzu, își coborî repede pleoapele.

— Mi-am închipuit că nașa n-are să se uite cu ochi buni la mine. Chiar și acum am întrebat dacă-i acasă...

— Te-ar fi apărat Maria. Dar să trecem la necazurile tale.

Încerca s-o ajute. Își schimbă chiar și tonul vocii. O voce în care se simțea multă răbdare.

— Știu: ai fugit. Și fiindcă ești minoră și fiindcă l-au arestat pe... logodnicul tău, vii să-mi ceri sfatul. Nu-i așa?

— Vin să cer mai mult, nașule.

În dorința ei arzătoare de a-l vedea pe Manuel liber, nu simte nevoia să invoce și alte motive care să-i justifice fuga de acasă, în afară de acuzațiile pe care i le

aduce tatălui ei : orezăria, banii primiţi înainte, arestarea lui... a logodnicului, ameninţat să-şi piardă anul de studii, şi în acelaşi timp şi cariera, dacă naşul nu va reuşi să-l elibereze. Şi imediat. Voia să se întoarcă chiar în noaptea aceea la Lisabona, cu autorizaţia de căsătorie.

— Ai înţeles, naşule ? Ei şi-nchipuie că sînt o tîrîtură ca atîtea altele, aşa că bătrînul de la Quinta da Torre o să mă urmărească tot timpul. Mă auzi, naşule ?

Îi solicită cu nerăbdare atenţia, crezînd că nu-i ia în seamă rugăminţile. El pare, de fapt, înclinat spre anumite bănuieli. Ochii îi rătăcesc, devin apoi ficşi, după care încep să rătăcească iar...

— Dar de ce n-ai venit la mine înainte de-a fugi de acasă ? Eu ştiu că oamenii de teapa lui taică-tău ascultă aproape totdeauna de persoanele cu stare ca mine şi, de voie, de nevoie, le respectă părerile şi sfaturile... Sau era aşa de urgent...

Privirile îi întîrziau pe bustul Leonorei.

— Nu, nu, naşule. Eu sînt de vină. El m-a respectat întotdeauna.

— Cazul nu-i chiar aşa de simplu. S-ar putea ca tată-tu să vrea să se răzbune, şi atunci trebuie să aştepţi majoratul.

— Mama e de acord cu căsătoria, e de acord cu toate ! spuse ea deznădăjduită.

— Nu-i suficient : tatăl este capul familiei, iar al tău nu e nici nebun şi nici alcoolic.

— Dar bea mult, toată lumea ştie. Mai ales sîmbăta...

Naşul ridică din umeri ; ea se sperie. Dacă el nu-i ia apărarea, cine-o s-o salveze ? Nu-l înţelege. Respectat şi ascultat de toată lumea, ce l-ar costa s-o ajute ? Îi pune problema direct :

— Tot viitorul meu se duce de rîpă ! spune ea, vrînd să-l întărîte, pentru că începe s-o enerveze aerul lui distrat de om care ţine la tihna vieţii lui.

— Numai că tată-tău poate refuza. Şi, pe deasupra, vrei să se rezolve totul chiar astăzi...

Vorbea acum în picioare ; iritat, parcurgea camera cu paşi mari. Se pornise pe reflecţii, afirmînd că săra-

cii alcătuiau o lume aparte, cu procedee atît de contradictorii, încît viaţa părea un lucru fără sens. „Iată sentinţa", îşi spuse Leonor. De data asta naşul nu părea dispus să le ierte celor umili greşelile, punîndu-le în seama celor care n-aveau grijă să le dea educaţie şi învăţătură.

— Îţi dai seama de gravitatea situaţiei, Leonor ? întrebă în cele din urmă.

— Nu, naşule, dar văd că nu mai eşti pentru mine cel care-ai fost altădată. Cînd eram aici, te înţelegeam ; acum nu-ţi mai înţeleg nici felul de-a vorbi. Iartă-mă. Văd că trebuie să mă descurc singură.

— Nu ţi-am spus că am de gînd să te las în voia soartei.

Tăcu şi începu să se plimbe iar prin cameră.

— Bine ! Am să vorbesc cu taică-tău. Acasă la tine. Vin ca din întîmplare. Şi vedem noi dacă-l pot convinge. Dacă se încăpăţînează, am putea cere judecătorului dispensă de autorizaţie din partea tatălui. Să nu plîngi. Văd că ţi s-au întunecat ochii. Ai venit singură ?

— Mă aşteaptă mama lîngă şosea.

— Ah ! atunci ia-o înainte. Pînă nu vine naşă-ta. Să nu ne întîlnim cu ea.

— Mulţumesc.

Tulburată, vrea să-l sărute. Nu ca odinioară, ci pe frunte. Un sărut ; unul singur. Îşi retrase, totuşi, buzele : naşul se depărtase şi striga la uşa dinspre coridor :

— Maria ! Maria !

IV

Peregrinările ei de la Ana la Caiafa durau de cîteva zile şi aveau să mai ţină încă. Efortul de a-l elibera pe Manuel se lovea de felurite chichiţe birocratice şi de nenumăratele precauţii ale autorităţilor. În dimineaţa cînd se întorsese la Lisabona îşi atrăsese simpatia colocatarelor povestindu-le întreaga ei odisee, ca şi intervenţiile încununate de succes ale unui prieten de-al familiei — „naşul ei" — şi cucerise prietenia fetei de 22 de ani.

îi mărturisise cît de greu avea să-i fie să se achite de obligaţiile care o aşteptau într-un oraş unde nu cunoştea nici măcar străzile, îi vorbise despre neliniştea cu care se gîndea că va fi obligată să aibă de-a face cu oameni de la poliţie şi de la tribunale : Voia să ştie tot ? Îi garantaseră că n-or s-o mai supere nimeni, dar ei îi era totuşi frică să stea singură în cameră ; cînd coborîse în gară, văzuse un bărbat cu pălărie neagră şi-i fusese de-ajuns ca să înceapă să tremure. (Agentul care o arestase şi o dusese la Estarreja purta una la fel ca formă şi culoare.) Cît timp nu se va linişti, se gîndea să plece de-acasă în fiecare dimineaţă, foarte devreme, şi să stea pe o bancă din parc. Aşa, va fi mai greu s-o găsească...

Fata se oferise imediat s-o ajute. Îl vizitaseră pe Manuel împreună, stînd în vorbitor cu el tot timpul îngăduit vizitării deţinuţilor, şi tot împreună predaseră, la grefa închisorii, autorizaţia tatălui pentru căsătorie. Şi tocmai cînd credeau că ceea ce mai rămăsese de făcut pentru eliberarea lui era o nimica toată, funcţionarul care le îndrumase pînă atunci le informă că Manuel trebuia să ceară şi el excelenţei-sale domnului ministru autorizaţia necesară pentru a se căsători, autorizaţie care se acorda, de altfel, întotdeauna.

— Fără ea, nu se poate face nimic.

— Şi trebuie mult timp pentru autorizaţia asta ?

— Depinde. Fiecare lucru cu termenul lui. De altfel, orice vinovat trebuie să-şi primească pedeapsa cuvenită. Direcţia închisorii a luat asemenea măsuri tocmai pentru asta — în vederea scăderii numărului de delicvenţi adică. Şi unde e restul actelor pentru căsătorie ? Nu-i de-ajuns numai autorizaţia aceea, ci mai trebuie şi certificatele de naştere şi multe alte acte, absolut necesare unei ceremonii de acest fel. De ce nu te ocupi de ele ? Trebuia, de asemenea, să ţii seamă şi de zilele hotărîte pentru strigări. Aşa că s-ar putea ca arestatul să fie eliberat într-o lună, o lună jumătate. Va ieşi de aici gata căsătorit.

— Are să-mi ierte el asta vreodată ? Şi dacă pierde anul de şcoală ?

Tristă, tăcută, tremurînd de teamă, îşi rugase prietena să vorbească ea cu domnul funcţionar de la grefa peni-

tenciarului, ca nu cumva să-l supere cu vreo vorbă nechibzuită. Dar după ce trecuse de marea poartă a închisorii, își descărcase totuși furia împotriva ochilor orbi și a urechilor surde ale celor care nu voiau și care puteau, probabil, s-o salveze.

— Eu am fost vinovată de toate. Eu am vrut să fug. Și, obsedată : Are să-mi ierte el asta vreodată ? Și dacă pierde anul de școală ? !

Prietena ei încercase s-o liniștească. Era însă și ea de părere că s-ar putea să existe și altă soluție. Cunoștea mai mulți avocați și se va interesa de cazul Leonorei. Și-i promise, în mod sigur, c-o va ajuta ori de cîte ori va fi nevoie — în toate demersurile și diligențele pe care urma să le depună. Nefiind chiar ea în cauză, vedea mai bine ceea ce trebuia făcut.

— Mîine o să mergem să-l vizităm din nou pe soțul dumitale. Liniștește-te. Trebuie să te înțeleagă.

La a doua vizită, tot prietena conduse discuția. Leonor, în loc să-l încurajeze pe Manuel, așa cum făcuse cu o zi înainte, cînd îi arătase triumfătoare consimțămîntul tatălui ei, acum, fiind la curent cu dificultățile pe care le mai avea de învins, nu vorbea decît de vina ei. Cînd Manuel apăru, cu un zîmbet mulțumit pe buze, pînă să aleagă un colț mai liber unde să poată sta de vorbă nestingheriți, avu tot timpul să se uite la el. I se păru c-a slăbit și că uniforma închisorii îi joacă pe corp. În ajun, bluza aceea și pantalonii cenușii nu-i făcuseră cine știe ce impresie, și nici nu-și amintea să le fi văzut ștampilate, ca la vite, cu niște litere pe care nu le va mai uita niciodată : C.C.L. Părul, tăiat perie, era cel mai neînsemnat lucru : nu-l purtase lung niciodată ; dar restul...

— Ți-am adus biscuiți și niște prăjituri...

El protestă împotriva acestei risipe, mai ales că ea își rupea de la gură pentru asta, dar se grăbi să le primească.

— Soția dumneavoastră e mai necăjită azi decît ieri. Ne-am informat la secretariat...

Prietena Leonorei îi reproduce tot ce aflase. Manuel pălește, dar nu pare neliniștit. Nu bănuise că vor fi

atîtea amînări. Pînă acum suportase regimul închisorii, cu toată sila pe care i-o făceau priciurile pline de ploşniţe, ca şi vecinătatea atîtor haimanale, pentru că îşi spusese tot timpul că situaţia nu putea dura decît cel mult cîteva zile, şi că după aceea...

— M-am dus azi la un avocat, dar n-a putut să mă primească. Poate că mîine...

— Dacă aş avea pe cineva care să garanteze pentru mine... Mi-au şi spus că garanţia e mai mare pentru mine decît pentru hoţi ; iar dacă faci parte dintr-o bandă, totul e aşa de bine organizat, încît fiecare borfaş are un garant sigur.

— Atunci, s-ar putea aranja, Manuel ! Poate că naşul meu... Am să-i scriu ; îi scriu chiar azi, linişteşte-te !

— Am s-o ajut şi eu. Am destulă uşurinţă la scris.

În faţa acestei perspective, Manuel îi mărturisi descurajarea. N-o învinovăţea pe Leonor. Ea făcuse tot ce putuse ca să fie bine, dar închisoarea, atunci cînd te aflai înăuntru pentru prima dată, era ceva care te făcea să înnebuneşti.

— Auzi o mulţime de lucruri. Şi nici de odihnit nu ne putem odihni. Cînd mă trezesc în timpul nopţii, trag cu urechea la şuşotelile unuia şi ale altuia ; nu vorbesc decît de răzbunări, de o nouă crimă sau de un nou jaf. Mă fac mic de tot, ca să nu fiu eu victima, sau mă interesez de matrapazlîcurile lor, ca şi cum aş face parte dintr-o bandă. Cred c-am şi înnebunit, sau dacă n-am înnebunit încă, mult nu mai am. Stau toată ziua într-un colţ şi simt, uneori, că m-apucă ameţeala şi că se-nvîrteşte totul cu mine. Închisoarea te poate înnebuni de-a binelea.

— Nu vorbi aşa, Manuel ! O să te scoatem noi de aici. Mută-te cît mai repede în altă încăpere.

— Am şi cerut să mă mute. Nu mai puteam. Ieri l-au adus pe unul care se vaită toată ziua. Şi îşi descarcă mereu sufletul faţă de mine, pentru că ceilalţi îl gonesc. Cu un ochi vede bine, dar la celălalt are albeaţă, o albeaţă îngrozitoare. Nici de pungaş nu-i bun. Iar ca vînzător nu-l primesc pentru că face greaţă cumpărătorilor ; în ateliere, nici atîta. L-au luat drept vagabond,

dar el spune că nu găseşte pe nimeni care să-i dea de lucru. Într-o zi cei din dormitor or să-l bată. Stă mereu în faţa gratiilor şi numără orele care trec, scăzîndu-le din pedeapsa pe care trebuie s-o ispăşească. Ceilalţi, cei cu cazier, condamnaţi la un an şi jumătate sau chiar la mai mult, nu se mai gîndesc la ziua de mîine şi se înfurie cînd îl aud. Un an petrecut aici m-ar distruge.

În aceeaşi după-amiază Leonor îi scrise naşului. Era mai mult ca sigură de ajutorul lui, atît de mişcătoare i se părea scrisoarea. Îi descria atmosfera din închisoare şi îi vorbea de neliniştea ei şi de teama ca Manuel să nu iasă din închisoare nebun sau înrăit, făcînd-o răspunzătoare de toate suferinţele prin care era nevoit să treacă. Termina astfel : „Salvează-mă, salvîndu-l pe el !" În alte împrejurări şi-ar fi invidiat prietena pentru uşurinţa cu care se exprima, atît de frumos şi de curgător scrisese. Îi spuse deschis cît de mult o admiră ; aceasta zîmbi, mai mult încreţindu-şi buzele, căci nu păru deosebit de încîntată.

— Ţi-am mai spus că am o anumită obişnuinţă la scris. Asta mi-e doar meseria.

S-ar fi spus că se subapreciază. Ca să nu mai vorbească despre ea, schimbă grăbită discuţia, aducînd vorba despre interesul pe care îl prezenta cazul Leonorei :

— Eu ştiu ce înseamnă să fii singură în viaţă. Ţi-am povestit că şi eu am venit foarte tînără la Lisabona. Şi, cu bruscheţe : O să mergem la poştă împreună. Îţi bat în uşă după ora nouă.

Leonor iese. Îi plăcea să stea în camera prietenei. Copleşită, în clipa aceea simte mai degrabă teama de-a fi singură decît spaima copilărească de a sta în camera ei. O siluetă neagră de femeie se strecoară spre uşa de la scară ; vocea groasă a gazdei îi ajunge la ureche — ameninţă că se va plînge la poliţie. Nu era vinovată de nenorocirile altora.

— Dacă te-a părăsit bărbatul, înseamnă că ai şi dumneata partea dumitale de vină. Ai copii cu el ? Luptă pentru drepturile dumitale. Şi, la sfîrşitul lunii, afară ! N-am nevoie de hoaţe la mine-n casă ! Şi-ţi opresc toate boarfele, ai auzit ? Aşa e legea. Pentru

asta am carte de imobil. Ia te uită ce deşteaptă ! Cînd plecai, luai totdeauna cheia de la cameră, ca să nu observe nimeni că mi-ai lăsat patul fără cuverturi, dar te-am prins ! N-ai pic de ruşine !

Proprietăreasa deschidea tocmai o uşă ; Leonor intră repede în camera ei. Era a doua scenă din ziua aceea. De dimineaţă, în bucătărie, găsise două femei încăierate ; una din ele îi striga celeilalte că-i lipseau cărbunii.

— Nu e prima dată că mă furi.

— Dacă aş avea şi eu un bărbat, n-ai vorbi aşa...

— Poţi să ai şi doi. Am lăsat frica-n burta mamei !

Femeia pe care o ameninţa acum proprietăreasa o fi tot cea de dimineaţă ? Cîtă mizerie... Şi ea, şi Manuel ?... De ce nu i-o fi spus naşul că Manuel putea fi eliberat pe cauţiune ? Să fi scăpat din vedere ?...

Se gîndeşte mult la acest amănunt. Să nu-l intereseze oare nici pe el soarta lui Manuel, limitîndu-se să facă numai ceea ce i se cerea ? Păruse mulţumit c-o vede, avea ochi plini de dragoste... Să fie şi el la fel ca ceilalţi ?...

Nici nu vrea să se mai gîndească : o dezgustă să urmeze cursul unor asemenea bănuieli. Preferă să aibă încredere. În el, cel puţin. Parcă şi scrisoarea îi lăsase o umbră de amărăciune. Face mari eforturi să-şi rememoreze tot ceea ce-i spusese Manuel. Dar dacă iese din închisoare nebun sau pornit împotriva ei şi se răzbună, părăsind-o ? Va trebui să fure rufele sau cuverturile de pe patul proprietăresei, sfîrşind şi ea la închisoare ?

Aprinde lumina ; îşi aşteaptă cu nerăbdare prietena. Ce fel de femeie o fi ? Cum o fi trăind ? Să-i spună atît de brusc să iasă din cameră... Aştepta pe cineva, un bărbat ? La o anumită oră, poate căsătorit... Părea să cunoască oameni cu situaţie. O fi avînd avere ?

— Am întîrziat puţin. Iartă-mă. Putem merge.

Pe stradă întîlnesc, mergînd încet şi în sens opus, o femeie îmbrăcată în negru. Se opreşte un moment într-un colţ ; un bărbat zîmbeşte, zîmbeşte şi ea, apoi îşi continuă plimbarea. Întoarce, totuşi, capul spre el, ca şi cum l-ar îndemna s-o urmeze. Leonor o recunoaşte ; era o chiriaşă din casă de la ele, probabil aceeaşi pe

care o văzuse furişîndu-se, cu o oră mai înainte, spre scară. Îşi priveşte cu atenţie prietena. Nu vrea s-o întrebe nimic, dar contracţia buzelor o dă de gol.

— Asta e ! Viaţa e aspră pentru o femeie singură şi fără nici o meserie. Femeia asta a rămas văduvă de curînd.

Trec pe lîngă ea. Prietena îi recomandă Leonorei :

— Nu te uita. I-ar fi ruşine. Există multe vieţi de felul ăsta. E cel mai uşor lucru. N-ai nevoie de studii şi produce mai mult ca o slujbă.

Vocea îi îmbătrînise.

— Eu n-aş putea. Ce ruşine ! îşi rosteşte verdictul Leonor.

— Nimeni nu face lucrul ăsta de plăcere.

— Cînd am venit la Lisabona, Manuel mi-a spus că sînt o mulţime de femei care lucrează. Ar putea lucra şi ea.

— De asta învăţ eu, ca mîine să mă pot apăra mai bine. Dumneata, dac-ai rămîne singură pe lume, ce-ai face ? Nici de servitoare nu eşti bună...

— Dac-aş rămîne singură pe lume, m-aş omorî.

— Cunosc tentaţia asta. Am simţit-o şi eu o dată, pe malul fluviului. Dar m-am întors acasă. Apa era neagră şi rece, iar eu aveam douăzeci de ani. După asta, ne obişnuim. Căci s-ar putea să vină şi zile mai bune.

Vorbea cu glas tremurat. Leonorei îi păru rău de ceea ce spusese. Se temu chiar să nu-şi fi trădat sentimentele. Tac. Amîndouă. De-abia cînd se întorc acasă prietena îi spune, obligînd-o să mai rămînă cu ea :

— Ascultă, poate că nu-ţi convine să ai de-a face cu mine.

— Adineauri n-am spus tocmai ce simţeam. Eu înţeleg...

— Fie şi aşa. Nici eu nu sînt căsătorită, nu am avere, şi totuşi trăiesc. Mă întreţine, bineînţeles, cineva. Un bărbat, natural, şi nu există nici unul care să facă asta fără să întindă mîna spre tine, aşteptînd răsplata. Îşi strîmbă buzele : Citeşti ziarele ? Nu ? Păi, dacă le-ai citi, ai vedea anunţurile unor doamne care cer împrumuturi de bani pe garanţie, şi altele, ale unor domni-

şoare, care vor să se mărite cu bărbaţi bogaţi. Şi cum ei preferă mai întotdeauna să nu se căsătorească, le oferă protecţie...

Trăsăturile i se înăspriseră ; vocea încerca să şteargă, printr-un efort de voinţă, cinismul acestei izbucniri.

— Lucrurile stau aşa precum auzi. Nu lipseşte decît ultimul act, al căsătoriei.

— Dar eu nu caut să-ţi cunosc viaţa. Ştiu numai că sînt prietena dumitale. Ai fost singura persoană care mi-a sărit în ajutor...

— Ne-a apropiat vîrsta. Nu sînt mai bună ca altele. Acestea suferă, totuşi, mai mult decît mine, şi le rămîn şi mai puţine iluzii. S-au consumat ; au îmbătrînit.

— Ai dreptate, şi cred că ai dreptate. Altceva nu ştiu nimic...

Naşul o refuză. Nu fiindcă n-ar vrea, ci din cauza soţiei. Dacă ar fi vorba de-o anumită sumă de bani, ar fi mai uşor ; dar aşa, ca garant, bunurile lui strict personale se limitau la o diplomă, care îi permitea să deţină funcţia de consilier, şi la vreo sută de păsări şi de animale domestice, fără valoare. Nu socotea, totuşi, că Manuel s-ar afla într-o situaţie tragică. Să urgenteze mersul procesului, găsind un om descurcăreţ şi inteligent, care să obţină repede, de la instituţiile respective, certificatele necesare pentru căsătorie, şi să nu lase dosarul să zacă cine ştie cît la grefa închisorii, şi totul se va aranja în curînd.

— Mulţumesc ! Asta o ştiam şi noi de la avocatul cu care am stat eu de vorbă, spune cu dispreţ prietena Leonorei.

— Cum să am eu curajul să-i spun lui Manuel asemenea lucru ? L-am lăsat ieri aşa de bine dispus...

Leonor îşi rugase prietena să-i citească scrisoarea. Reuşise şi ea să descifreze cîteva cuvinte, dar grosul nu-l înţelegea, atît de complicată şi de neregulată era caligrafia. Dezamăgirea o întristează.

— Nu mă aşteptam la una ca asta, nu ! Dac-aş putea sta de vorbă cu naşul, l-aş convinge, sînt sigură. Aşa, prin scrisoare, e mai uşor să spună nu, oricît de bun ar fi el.

— Mă miră şi pe mine purtarea lui. Cred că-şi drămuieşte pînă şi durerea. Am avut parte de multe nenorociri în viaţă şi poate c-am devenit prea bănuitoare. Dar ce fel de om e? Trecut de cincizeci de ani, respectabil şi respectat pentru situaţia lui socială? Cunosc genul ăsta de oameni. Simulează un mare respect şi devotament pentru soţia lor legitimă, dar o înşală pe toate drumurile; apără fidelitatea conjugală, dar suportă căsnicia numai pentru că, în cel mai bun caz, protejează o fată de... de condiţia mea, dar care nu are de gînd să-şi lege viaţa de un om ca el...

— Naşul meu mă stimează, iar cînd mă ajută, o face în mod dezinteresat. Îmi stimează familia şi m-a tratat totdeauna ca pe fiica lui.

Se roşeşte. Amintirea ultimei întîlniri cu naşul o face să-l apere. Îi exagerează, chiar, calităţile. Prietena o ascultă cu atenţie.

— Pentru a salva pe cineva la care ţin foarte mult, poate că şi eu aş fi în stare să apelez la acest om, dar, din precauţie, cînd m-aş duce să-l rog, aş fi pregătită pentru orice... Chiar şi pentru asta... Şi, dintr-o dată, cu amărăciune: Pe soră-mea, însă, n-aş lăsa-o să se ducă singură în casa acestui domn.

— Nici n-am să mă mai duc.

— Foarte bine.

Părea mulţumită, ca şi cum ar fi reuşit s-o salveze de la un mare pericol. Leonor e impresionată, iar prietena ei îşi dă seama de acest lucru.

— Nu e cine ştie ce merit din partea mea. Cunosc lumea şi am suferit atîta, că uneori mi se pare că trăiesc numai ca să mă răzbun pe ea. Mai rău e cînd ţin la cineva. Căci atunci, gata şi cu hotărîrea mea de-a nu mă mai interesa de nimeni, şi devin şi eu la fel cu toată lumea. Îşi scutură părul, ca un om care nu vrea să se audă spunînd ceea ce gîndeşte, şi continuă cu glas şovăitor: Şi eu am fugit de familia mea; sînt dintr-o regiune unde mica proprietate îl ţine nemaipomenit de legat pe cel care munceşte pămîntul, legat şi lipsit de orice, de la hrană pînă la îmbrăcăminte. Sîntem mai mulţi fraţi. Am venit la Lisabona

acum patru ani, şi timp de trei nopţi am dormit pe scări. Asta nu se uită. Niciodată. E tot ce poate fi mai rău. Foamea contează cel mai puţin ; cel mai rău e să n-ai adăpost şi să-ţi fie frică, frică de poliţie, să nu te aresteze pentru vagabondaj. Zilele trec greu. Par să nu aibă sfîrşit, iar orele se lungesc. Dormeam iepureşte şi ocoleam străzile pe unde umblau patrulele călări : începeam să tremur cînd auzeam, în noaptea care părea că mă pîndeşte, ecoul potcoavelor. Din fericire sau din nefericire, s-a găsit cineva care să mă adune de pe drumuri. O doamnă, una din acelea care se întorc tîrziu acasă, m-a găsit dormind pe scară şi i-a fost aşa de milă de mine, că mi-a dat adăpost. Apoi m-am măritat. Aşteaptă ! nu vreau să te mint : am început să trăiesc, ca şi dumneata, cu un băiat. Vezi, deci, că nici viaţa mea n-a fost prea uşoară ! Şovăie din nou, dar de data asta vocea îi devine şi mai sacadată : Ai să înţelegi din ceea ce-am să-ţi povestesc de ce vreau să te ajut. De bărbatul care mi-a propus să fug de acasă m-am îndrăgostit într-o vacanţă, cînd a venit la noi în sat. Ne-am înţeles să ne întîlnim la Lisabona, în staţia de la Terreiro do Paço. Cînd am ajuns acolo, n-am găsit pe nimeni. L-am aşteptat tot restul zilei şi mare parte din noapte. Nu aveam unde să mă duc şi nici bani n-aveam. M-am aplecat peste apele fluviului, dar mi s-au părut negre şi reci. M-am întors în gară. O zi şi încă multe altele. Căci aş fi putut avea neplăceri. L-am întîlnit, da, dar după cîteva luni, din întîmplare. Nici nu-i trecuse prin cap că m-aş putea ţine de cuvînt, mi-a spus el. L-am acoperit de insulte. A ascultat tot şi mi-a răspuns cu cinism. Avea nevastă şi copii. Şi cum era uşor de bănuit că nu mai aveam nevoie de ajutorul lui, nici iertare nu mi-a cerut cînd s-a despărţit de mine. Mă uitase. Nu-i mai păsa de mine, iar eu îmi aminteam mereu de el şi mă bizuiam pe el. Ăsta e romanul meu.

Colţurile gurii i se lăsară în jos pentru o clipă, în semn de dispreţ pentru ea însăşi, dar îşi reluă numaidecît aerul senin.

— Poate c-a fost mai bine aşa. Poate şi din cauza lui vreau să devin ceva. De cînd am venit de la ţară,

chiar dacă nu mi s-a întîmplat aici, la Lisabona, ceea ce li se întîmplă multor fete care nu ştiu nici măcar să citească (ca şi cum ar fi vinovate că şcolile sînt departe de casele lor, că sînt puţine locuri, sau că, atunci cînd locurile se înmulţesc, ele nu mai pot frecventa cursurile pentru că au trecut de vîrsta şcolară), cheltuiesc totuşi cu profesori particulari, plătiţi cu ora, tot ceea ce reuşesc să smulg de la întreţinerea casei. Cărţile sînt scumpe pentru cine nu are venituri şi caută să ia cît mai puţin posibil... de la bărbatul cu care trăieşte ; înţelegi acum de ce stau într-o cameră mobilată. Mai bine aşa decît să renunţ să mă pregătesc pentru viaţă. Se spune pe-aici că poţi găsi oricînd o casă unde să te angajezi pentru curăţenie. Dar vorbeşte aşa numai cine n-are de gînd să se angajeze pentru curăţenie şi nici să servească pe cineva. Vorbeşte aşa numai cine e sătul.

Leonor îşi ascultă prietena cu lăcomie. Trecutul şi prezentul acesteia puteau fi trecutul şi prezentul ei dacă nu l-ar avea pe Manuel care s-o ocrotească. Începe să vorbească din nou despre el. Leonor se plînge iarăşi că nu-i în stare să facă nimic. Fraza este aceeaşi : „De unde să iau atîta curaj ?"... Prietena se oferă s-o însoţească la penitenciar şi de data aceasta. Nu, n-o supără de loc, şi avea să profite de vizită ca să-i repete lui Manuel sfaturile pe care i le dăduse avocatul.

Plecară. De îndată ce se ivesc în uşa vorbitorului, Manuel zîmbeşte, şi zîmbetul acesta plin de încredere provoacă în Leonor dorinţa de-a nu mai exista, de-a dispărea din viaţa lui. Nu-i răspunde la zîmbet. Închide pleoapele şi-i spune repede :

— Naşul nu vrea să ne ajute. Spune că averea e a soţiei. Sîntem singuri pe lume.

Îi dispăruse din minte sprijinul moral pe care i-l dădea prietena. Se roşi, totuşi, cînd o auzi apărînd-o :

— Soţia dumitale voia să meargă la naşul ei în persoană. Am sfătuit-o să nu se ducă. Mi se pare că nu cîştigaţi nimic cu această intervenţie în plus. Cine răspunde în felul acesta nu revine cînd ia asemenea hotărîre.

— Eu nu m-aş da în lături.

— N-ai auzit că n-are altă avere în afară de diplomă ? Chiar dacă-i adevărat, în caz c-ar vrea să vă servească, ar găsi cu siguranţă un prieten care, la rugămintea lui, şi-ar lua această responsabilitate. Vrei să vă dau un sfat ? Dumneata, Leonor, ocupă-te de acte ; iar dumneata găseşte-ţi ceva de lucru, ca să ai cu ce-ţi trece timpul. În birourile penitenciarelor se primesc şi deţinuţi care se pricep la contabilitate. Oferă-te şi dumneata. Şi în felul ăsta ţi-ai putea supraveghea mai îndeaproape dosarul.

— Văd c-o să pierd anul de şcoală. Nu-mi pot motiva absenţele cu o adeverinţă de la închisoare. Şi bani? Cînd am să ies de aici, n-am să am nici măcar un *vintém*. Mi-am şi făcut socotelile. Vreau să-mi cer mutarea din nou. De astă dată mă duc la Grup [1]. Acolo sîntem mai puţini într-o cameră, dormi într-un pat cu saltea şi poţi umbla îmbrăcat civil. Preţul e mare faţă de posibilităţile mele : o sută şaizeci de scuzi pe lună, în afară de încă cinci, pe zi, pentru mîncare, dar poate că acolo timpul trece mai repede. Aud că pînă şi gardienii te tratează omeneşte, pentru că aşteaptă tot timpul să-ţi facă vreun comision bine plătit. În Sală, unde sînt şi acuma, m-am simţit ceva mai bine. Totuşi, gardienii nici aici nu stau cu tine de vorbă decît ca să te ameninţe cu cine ştie ce pedepse. Ne putem plînge oricînd superiorilor, căci nu ne împiedică nimeni, dar ce folos, dacă ei le dau totdeauna dreptate ? La Grup deţinuţii pot pune la cale chiar şi unele afaceri.

— Trebuia să te fi mutat acolo mai demult, Manuel! Ce importanţă are că-ţi cheltuieşti banii ? Sînt ai tăi doar.

— Credeam c-o să ies foarte curînd...

— Asta e şi durerea mea.

Fiindu-i milă de ei şi ca să nu-i vadă lăsîndu-se pradă descurajării, prietena Leonorei întreabă, curioasă :

— Afaceri ? Ia spune-ne şi nouă.

— Pe cei de la Grup nu-i cunosc încă, căci n-am avut de-a face pînă acum cu ei. Sînt răufăcători de

[1] Denumirea unei secţii speciale dintr-o închisoare, unde deţinuţii se bucură de un regim mai bun.

„clasă înaltă" : contrabandă, falsificări, furturi în stil mare. Cei de-aici, de jos, fac comerţ cu tutun ; cei din Sală îşi extind însă tranzacţiile, ajungînd pînă la a împrumuta anumite sume de bani, şi joacă. Îi cunosc pe toţi deţinuţii care primesc ajutor de la familie, şi acolo nimeni nu rămîne dator : căci nu pot fugi. Între ei, chiar şi în chestiunile de bani, se pare că pungaşii sînt cinstiţi.

— Manuel ! promite-mi c-ai să ceri să-ţi dea ceva de lucru. Am să-ţi aduc şi cărţile. Or să te distreze.

— Foarte bine. Că mi-a venit chef să studiez ! Cei de la comun îşi băteau joc de mine cînd auzeau că am de gînd să studiez.

Restul timpului vorbiră despre ceea ce aveau de făcut. Cu ajutorul prietenei, Leonor va face demersuri pentru a obţine, în cel mai scurt timp, toate certificatele şi adeverinţele necesare pentru căsătorie. Sosise clipa despărţirii, şi atît cei mai bătrîni — cărora li se contracta faţa, pătrunşi un moment de emoţie — cît şi cei mai tineri — adevăraţi oameni ai cavernelor unii, cu membre puternice, cu capete mari, rotunde, tăiaţi în piatră dură, alţii nervoşi, cu feţe gălbejite şi cu mîini agile — se uită cu lăcomie la femeia cu care vorbesc. Femeile sînt şi ele de toate vîrstele. Poate pentru că nu se uitase la nici una mai cu atenţie, deoarece convorbirea cu Manuel o absorbise cu desăvîrşire, sau poate fiindcă femeile acelea, neputînd să se sustragă de la ocupaţiile lor, veneau acolo doar o dată pe săptămînă, duminica, Leonor le vedea acum pentru prima oară. Curioasă, dar discretă, şi încercînd un sentiment de milă, nu se uită prea insistent la cele mai bine îmbrăcate, vopsite şi cu gesturi de-o degajare suspectă ; preferă să le ia în seamă numai pe cele două mai bătrîne, cu hainele cîrpite, murdare, cu ochii roşii de plîns sau poate din cauza porţiei zilnice de alcool, ca şi pe cele două mai curăţele, mai ales pe una, cu o bluză de culoare deschisă şi cu un şorţ fără o cută măcar, foarte alb, ca şi cum femeia s-ar fi repezit acolo întrerupîndu-şi doar pentru o clipă treburile ei de bună gospodină. Poartă nişte sandale ca tălpi de sfoară, putrede şi lăbărţate, legate de glezne cu nişte panglici

late. Într-un grup se remarcă, dureros de ridicolă, o femeie slabă la corp, cu trăsături delicate. E încălţată cu nişte pantofi de satin alb, scîlciaţi, care-i joacă-n picioare. Leonor îi aude vocea piţigăiată, ascuţită. Fată de familie bună, găsise, în cercul cunoştinţelor de pe vremea cînd trăia fără griji, pe cineva care s-o recomande la Patronajul închisorilor. Primea un ajutor lunar de o sută de scuzi, cu care-şi plătea chiria, dar i se adusese de curînd la cunoştinţă că din martie încolo îi vor suspenda ajutorul, din lipsă de fonduri. Guvernul nu putea face mai mult, iar ajutoarele pe care le primea ea în particular erau neîndestulătoare... Noroc avusese un cunoscut de-al ei. Obţinuse de la directorul patronajului un împrumut, ca să-şi înjghebe o afacere, şi să-l fi văzut acuma : era din zi în zi mai prosper. Datoriile şi le plătise şi se gîndea să deschidă prăvălie cu firmă ; cu firmă şi cu autorizaţie în regulă...

În josul străzii trotuarele erau pline cu oameni fără nici o treabă. Şi aici aceleaşi figuri groteşti, aceleaşi haine peticite ; bărbaţi îmbrăcaţi pestriţ, în haine de lucru, se mişcă încet, cu mers legănat de hamali. Leonor îi vedea tot pentru prima oară. Îi făcea impresia că se revărsaseră acolo direct din cocioabele în care locuiau ; nu-i întîlnise niciodată pe unde mergea ea, în aerul liber al grădinilor sau pe străzile de mare circulaţie. Se apropie de ea o fetiţă ca de vreo 10 ani. Cu părul împletit în cozi, ca şi cum s-ar fi pregătit pentru bal, cu o faţă mică şi rotundă, sănătoasă. Zîmbea. Oferea bilete de loterie, şi o dată cu ele, şi surîsul ei.

— Cumpăraţi, cumpăraţi ! Vocea are un timbru plăcut, clar. Stăruie cu îndemnul : Cumpăraţi, cumpăraţi ! dar stăruie, şi mai mult, cu zîmbetul.

Leonor se vede pe ea însăşi, la aceeaşi vîrstă, într-un oraş mare ca Lisabona şi se compară cu fetiţa. La ţară toată lumea se cunoaşte şi fiecare se teme ca faptele lui rele să nu ajungă la urechea celorlalţi ; la vîrsta aceea îi apăruse administratorul, şi stăpînul de la Quinta da Torre... dar ea nu le zîmbise niciodată, de fapt nici nu ştia să zîmbească aşa, ca fetiţa asta. Şi care-i va fi viitorul, izbindu-se zi de zi de toată mulţimea asta ?

Să dea ascultare bărbaţilor şi, mai devreme sau mai tîrziu, sătulă şi obosită de viaţa asta atît de grea, să-l urmeze pe vreunul din ei, pe cel cu mai puţine scrupule?

— Şi aici tot aşa ne aruncă în stradă, la voia întîmplării ? Mi se părea că la oraş toată lumea trăieşte bine.

— Există, măcar, mai multe posibilităţi ca la ţară.

— Dar oamenii ăştia par s-o ducă tare greu.

— La ţară ar duce-o şi mai greu. Cel puţin aici, cînd n-au altceva, le rămîne cerşitul.

Leonor tace. Pentru ea Lisabona îşi pierde acum strălucirea. În drum spre casă, partea de jos a oraşului, cu străzi largi şi cu magazine pline de stofe scumpe şi de lucruri de mîncare în ambalaje luxoase, o mai înviorează puţin. A doua zi, curînd după amiază, cînd trec din nou prin cartierul acesta, trecătorii îi atrag atenţia. Îi par alţii, schimbaţi, fericiţi, cu situaţie. Nu e numai îmbrăcămintea : e şi aerul lor de oameni liberi, faptul că fiecare merge, cu paşi hotărîţi, spre ţinta lui. „Cred că are dreptate prietena. Oricum ar fi, tot mai bine e să trăieşti la oraş."

— Ei, Manuel ?

I se pare posomorît. În timp ce-l aşteptase, în vorbitorul aproape gol, îşi închipuise că-l va vedea mai bine dispus decît cu o zi înainte — aşa cum era şi ea.

— Nu te-ai mutat încă la Grup ?

— M-am mutat azi-dimineaţă. Dar şi aici tot tovărăşii proaste. M-am oferit să muncesc.

— Şi ?

— Au multe cereri, iar unele cu pile serioase, dar nu mai e nici un loc liber la administraţia închisorii. La fel ca şi afară : lipsă de lucru. Sînt şi ateliere, dar eu nu ştiu să ţin în mînă nici o unealtă.

— Mă gîndesc mereu că pînă la urmă ai să te superi pe mine. Am alergat toată ziua de colo-colo, dar mai mult de-atît...

— Nu te învinuiesc cu nimic.

Voia să-şi îndulcească vocea, să pară generos, şi nu reuşea decît să-şi ferească ochii de ochii Leonorei.

— Ieri mi-am trecut ziua gîndindu-mă la libertatea relativă pe care aş avea-o dacă aş petrece cîteva ore afară din Grup, dar azi, cînd am aflat că nu mă pri-

mesc să lucrez, mi-am pierdut curajul, se scuză el. Noii mei tovarăşi nu mă privesc nici ei cu ochi prea buni. Unul a vrut să afle numaidecît cine sînt. Se teme să nu-l omoare careva, şi nu are încredere în nimeni. Cînd e în libertate, şi se întîmplă că poliţia nu reuşeşte să descopere făptaşul cine ştie cărei crime, întîi îl consultă pe el. Cunoaşte felul de-a lucra al fiecărui pungaş în parte, aşa c-a descurcat o mulţime de cazuri complicate. Nu denunţă : face doar ipoteze. Poliţia le studiază, şi pînă la urmă descoperă totul. De data asta a vrut să schimbe macazul. S-a oferit să-i spună unui giuvaergiu, al cărui magazin fusese jefuit de curînd, unde ajungeau bijuteriile lui, vîndute pe preţ de nimica. Negustorul a acceptat propunerea, dar l-a trădat. Cînd a apărut poliţia, se aflau amîndoi în casa tăinuitorului. Aşa c-a fost nevoit, în cazul acesta, să mărturisească de unde deţinea secretul, trădînd şi el adică ; şi fiindcă ştie că între oamenii de teapa lui denunţul se plăteşte cu viaţa, a trebuit să fure ceva ca să poată fi arestat. Cel puţin aici e mai la adăpost de răzbunări. Aşa că-i bănuieşte pe toţi cei care intră în Grup. De asta nici nu mai doarme.

— Gîndeşte-te c-ai să ieşi de-acolo curînd. Mai sînt doar cîteva zile...

— La asta mă gîndesc în fiecare clipă, dar nu mă consolează cine ştie ce.

Prietena o previne pe Leonor împotriva iluziei pe care şi-o fac cele mai multe femei în legătură cu maternitatea, încît cel mai neînsemnat simptom le face să se creadă însărcinate. Chiar dacă emoţiile şi stările nervoase prin care trece îi pricinuiesc perturbări fiziologice, cel mai prudent ar fi, deocamdată, să nu spună nimic. De altfel, cum ar mai primi Manuel şi vestea asta ?

— Trebuie să mă iubească mai mult.

— Depinde. Dacă gîndeşte ca mine, o să simtă doar apăsarea responsabilităţii. Un copil e o greutate destul de mare, cu atît mai mult cu cît dumneata eşti la începutul vieţii şi al luptei cu greutăţile. Ce viitor îi veţi putea oferi, cînd nici cu voi nu ştiţi bine ce-o să fie ! Presupune că naşti o fetiţă. Va trebui, ca şi noi, să...

— Manuel o să cîştige bani mulţi !

Teama de a fi întru totul de acord cu prietena ei o sileşte să tacă ; frica de viitor o apasă din ce în ce mai mult, şi din ce în ce mai mult îşi dă seama că trebuie să-i fie milă de ea însăşi dacă această nouă viaţă s-ar opri pe drum. Avea ambiţia ca Manuel s-o iubească numai pentru ea, şi toată viaţa, fără să-i unească vreo altă legătură, invers decît ceea ce se întîmplase cu naşii ei în timpul cît le trăise fata ; şi, totuşi, ştie că va suferi şi că va plînge dacă nu va naşte acest copil. Se şi văzuse, de atîtea ori, imediat după naştere, foarte palidă („trebuie să fiu o mamă frumoasă"), alături cu prima ei păpuşă care deschide şi închide ochii... Soţul ei nu va fi în cameră. Îl va primi după aceea, şi totul se va petrece altfel decît la ei acasă, unde taică-său stătea lîngă mamă-sa, aducea apa caldă, înjura...

Acuma nu-i era greu să ţină un secret, dar nu fusese totdeauna aşa. Îşi amintea că se schimbase mult mai ales după ce împlinise 14 ani. Pînă atunci confundase ceea ce gîndea şi ceea ce simţea cu ceea ce vedea într-adevăr, şi se surprindea mintind fără să fie conştientă de propria ei minciună. (Se încurca în întîmplări închipuite, pe care le croia în aşa fel încît să-i impresioneze pe cei care voiau s-o asculte.) Apoi devenise rezervată. Faptul că ştia să tacă o făcea să fie mîndră de ea însăşi, şi pe deasupra o apăra de mustrări, de supărări şi de pedepse. În cazul de faţă, probabil că simţea şi apăsarea aceasta a unui secret pe care nu-l spui.; dacă ar avea certitudinea că e însărcinată, lupta pe care o ducea cu ea însăşi s-ar rezolva o dată cu mărturisirea tuturor speranţelor...

În mod invariabil, dimineaţa devreme, cînd se întîlnea cu prietena, o informa :

— Nu s-a întîmplat nimic. Nu crezi că e timpul să-i spun şi lui Manuel ?

— Sfatul meu e acelaşi : nu pierzi nimic dacă aştepţi. Niciodată nu poţi şti ce gîndeşte un bărbat, mai ales cînd se află în situaţia soţului dumitale. Aici în casă locuieşte o femeie care aşteaptă întotdeauna cu groază momentul cînd vine acasă bărbatul cu care trăieşte. Dac-a ajuns să spună că într-o bună zi o să fugă

de acasă, îţi dai seama, nu ? O înjură, o ameninţă c-o s-o părăsească, o ameninţă şi cînd rămîne însărcinată şi chiar cînd îi cere bani pentru cheltuieli neprevăzute, cheltuieli necesare, la urma urmei : pantofi pentru băiat, un şorţuleţ, nişte pantalonaşi, vreo reţetă de la farmacie. El cîştigă puţin, şi-i spune că n-o să se apuce de furat pentru ea, şi că, la urma urmei, nimeni n-o obligă să nască. „Copiii sînt ai tăi : descurcă-te !"

— Manuel nu mi-ar spune niciodată aşa ceva !

— Nu se ştie...

Prietena vorbea în dimineaţa aceea cu o voce atît de enervantă, încît, dacă Manuel ar fi fost lîngă ea, i-ar fi mărturisit totul numai din orgoliul de a-l pune în lumina adevăratelor lui calităţi : „un Om", repetă de mai multe ori pentru sine. Spre seară, cînd se duse să-l vadă, era la fel de entuziasmată. „Prietena mea trebuie să se convingă ce fel de om e el !" Manuel apăru, zîmbitor, şi ea se miră.

— Mi-au promis c-au să se intereseze de cazul meu, se justifică el. Vin pe-aici nişte doamne care se interesează de deţinuţi şi-i ajută foarte mult pe cei care se arată pocăiţi, cu frica lui Dumnezeu şi dispuşi să înceapă o viaţă nouă. Cei mai şmecheri promit orice, o dată ce le micşorează pedeapsa, şi ajung pînă acolo că-şi exagerează defectele, ca doamnele să fie şi mai convinse de rezultatele miraculoase ale acţiunii lor...

— Sper că n-ai făcut ca ei, nu-i aşa ?

— Le-am povestit cazul meu ; le-am spus cîtă nevoie are de mine familia mea, tu, cei doi copii pe care-i am, şi chiar părinţii mei, pe care-i întreţin. M-am rugat tare mult de ele. Vreau să ies de-aici cît mai repede cu putinţă.

— Iartă-mă, dar nu te pot lăuda pentru fapta asta. El ridică din umeri, dispreţuitor.

— Aici, cine minte mai mult se salvează mai repede.

— Eu n-aş face aşa, Manuel. Aş prefera să sufăr.

— E uşor să dai sfaturi. Vino aici, în spatele gratiilor, şi-ai să vezi că eşti în stare de orice ca să scapi.

— Eu nu spun că trebuie să căutăm suferinţa, dar te-am crezut incapabil de minciună. Şi, cînd colo, azi...

Vocea i se înăsprise, ca în momentele ei de revoltă. Plîngeau în ea iluziile pierdute. Ar fi vrut să-i aducă lui Manuel, drept omagiu, bucuria de-a şti că poartă în ea copilul unui om integru, dar în loc să găsească un suflet tare, dăduse peste unul înşelător. Contrastul o decepţionă. Nu numai fiindcă se spulberase bucuria pe care ar fi trăit-o amîndoi uitîndu-se unul în ochii celuilalt ; dar în mintea ei încolţise bănuiala, dureroasă, c-o minţise poate chiar din momentul cînd o cunoscuse, şi că şi de acum înainte ar putea s-o mintă, aşa, de la obraz. Azi o concesie, mîine o lăudăroşenie sau o fanfaronadă, şi picătura primei laşităţi s-ar mări, s-ar mări aşa de mult, încît ea n-ar mai putea să-l laude cînd ar creşte copilul mare şi cînd ar vorbi cu el despre tată-său, despre meseria lui de comandant de nave, pe care-l ascultă o mulţime de oameni ce au o încredere oarbă în el, deoarece e un om curajos, cinstit, de cuvînt, inteligent, înţelegător, şi asta numai din pricină că e puternic... Însemna să se simtă singură sufleteşte, şi ea şi-l alesese tovarăş pe toată viaţa...

— Veşti bune ?

— Nu. Sînt însărcinată.

Brusc, tonul vocii ei devine ton de ceartă. Nemaiputîndu-se stăpîni din cauza enervării, Leonor reuşeşte doar să-l dezorienteze pe Manuel.

— Un copil ? Şi nu eşti mulţumită ?

Leonor se teme că Manuel n-a înţeles despre ce e vorba, dar aşteaptă ca totul să devină cît mai precis şi să-i îndepărteze unul de altul.

— Un copil... murmură el. Şi e... sigur ?

— Aş fi putut să-ţi spun de aproape o săptămînă, dar am preferat să aştept.

— Şi te supără, Leonor ?... Te supără ? Sînt unele femei care se tem de sarcină.

— Poate că nu-şi iubesc bărbaţii.

Răspunde fără să se gîndească, zăpăcită, tentată un moment să-şi descarce sufletul ; tace, totuşi ; această rezervă i-o impun anumite amănunte din comportarea lui Manuel, amănunte de mult uitate, dar care acum se trezeau şi o acuzau : cît de mult o respectase el atunci cînd venise s-o întîlnească la Quinta das Rosas,

pe cînd o credea rudă cu un om putred de bogat, jurămintele de căsătorie, atîta timp cît n-o avusese, şi enervarea lui după aceea, cînd ea îi amintise de această promisiune... Îi vine în minte, totuşi, că numai ea era vinovată de faptul că el stătea acum închis, şi supărarea i se mai domoleşte. În zilele următoare Manuel nu-i mai spune nimic de doamnele acelea care vizitează închisorile, iar ea, nemaisimţindu-le mîna protectoare, încearcă un sentiment de siguranţă, iar faptul că va deveni mamă o face să tresalte din ce în ce mai mult de bucurie...

PARTEA A DOUA

I

Cînd sosi ziua eliberării lui Manuel, anul şcolar era pierdut din cauza absenţelor, iar la căsătorie, nici urmă de cortegiul pe care-l visase Leonor cînd era fată. Începea o nouă etapă în viaţa ei, „devenea femeie", dar lipseau acele şiruri de oameni care s-o felicite şi să-i ureze o viaţă plină de belşug, simbolizat prin orezul împrăştiat, din atîtea mîini, la ieşirea din biserică. Regulamentele închisorii transformau ceremonia într-un ritual sărac, adaptînd-o la condiţia socială a mirilor ; îşi zîmbiseră trist unul altuia cînd se văzuseră căsătoriţi, îşi zîmbiseră din nou cînd paznicul deschisese poarta verde de la intrare şi-apoi o închisese în urma lor grăbit, cu zgomot, hotărît să-i sperie, aruncîndu-i în stradă cu violenţă. Manuel se oprise o clipă, la marginea trotuarului, aruncînd o privire de om care s-a sculat din pat după o boală lungă şi încearcă, în aer liber, primii paşi de convalescent. Leonor se lăsă pe braţul lui, ca şi cum ar fi vrut să-i spună, văzîndu-l dus pe gînduri, că numai ea trebuie să existe pentru el, după cum, pentru ea, în această clipă exista numai el, şi pentru totdeauna, fiind tot mai credincioasă visului de a-l face fericit.

— M-am gîndit c-ar trebui să stăm singuri toată ziua, numai noi, între cei patru pereţi ai camerei...

Vorbea cu lăcomie, cu ochii strălucitori, cu buzele tremurînd, temîndu-se parcă să nu-l piardă.

— A fost scris să mă întorc şi anul ăsta la *Banc*. Cu banii care mi-au mai rămas, nu rezist la Lisabona, dar ai să vezi şi tu ce înseamnă să trăieşti cinci-şase zile din plin. În vocea lui Manuel se simţea un ton de sfidare curajoasă: Mi-au ruinat viaţa, dar trebuie să mă răzbun!

— Că mult le pasă celorlalţi de asta, riscă ea timid.

— Închisoarea te învaţă să nu gîndeşti. Dacă n-ar fi aşa, am înnebuni. Uneori încercam să-mi închipui cum îţi petreci timpul, ce-ţi spun bărbaţii cînd treci pe stradă... şi tu... şi ce le răspunzi tu. Dacă m-ai fi înşelat, nu ştiu...

— Manuel!

— Oamenii devin cinici; auzi atîtea lucruri...

— Cînd iubeşti un bărbat, ceilalţi nu mai există...

— Fie şi aşa! Dar adevărul, adevărul numai tu îl ştii.

Întinsese buzele; tocmai atunci claxonă un automobil. Manuel îi făcu semn să oprească, îi ajută Leonorei să urce; se aşeză foarte aproape de ea, uitînd să indice şoferului încotro să meargă, şi o sărută lacom pe buze.

— Unde mergem? întrebă şoferul.

— Campy Grande. E, în fund, un restaurant... Şi cît poţi de repede, ai auzit?

Leonor interpretează zîmbetul flegmatic al şoferului abia cînd Manuel o duce într-o cămăruţă cu pereţii de scînduri. O masă la mijloc; o sofa. Nu protestează, dar îi e ruşine că ar putea fi auziţi...

— Mi-era aşa de dor de tine, Leonor!...

El vorbeşte, dar ea nu-l aude. Va simţi din nou, ca în dimineaţa cînd i s-a dat pentru prima oară, greutatea lui, numai greutatea aceea respingătoare, grozav de respingătoare, şi respiraţia-i sacadată?... I se dă. Ce viaţă va duce de-acum înainte? Manuel nu avea încredere în ea şi i-o spusese de-a dreptul, fără să ţină seama c-o jigneşte. Şi ce fel de gînduri îi mai treceau prin minte? Dacă o s-o insulte, dacă o să se poarte rău cu ea, cum are să-l suporte? Numai pentru c-o întreţinea, pentru că era bărbatul ei şi tatăl copilului ei?

Îşi netezi părul; îşi aranjă încet îmbrăcămintea. Manuel o privea cu buzele împietrite într-un zîmbet amar,

zîmbetul omului care se teme să nu piardă, din cine ştie ce pricină, pe cineva a cărui prezenţă îi e necesară.

— Nu-i aşa că nu eşti supărat pe mine, Manuel ?

— Ca să fiu sincer, nici nu ştiu încă ce-i cu mine.

Subterfugiul era vizibil ; chelnerul îi întrerupse. Nu avea zîmbetul flegmatic al şoferului, observă Leonor, dar de ajuns că nu intrase în separeu imediat după ce bătuse la uşă, ci lăsase să treacă un oarecare răstimp spre a le da răgaz să-şi ia o ţinută convenabilă, pentru ca ea să simtă apăsarea privirilor lui, aţintite, mai întîi, spre sofa, apoi spre ea, indiscrete, vrînd să ştie neapărat cu ce fel de femeie are de-a face.

— Cîte zile mai rămînem la Lisabona, Manuel ? Mi-e dor de casa noastră...

Manuel înţelege intenţia.

— Nu vrei să fii luată drept ceea ce nu eşti, dar nici asta nu-mi place, spune el îndată ce chelnerul le întoarce spatele.

Alege mîncăruri şi vinuri scumpe ; ea îl ceartă cînd le află preţurile :

— Să vezi cît are să te coste capriciul ăsta : mai mult ca un salariu de muncitor. Nu mai venim aici niciodată, nu-i aşa ?

Manuel nu răspunde, iar în timpul mesei vorbeşte puţin. Ajung la camera lor pe dibuite. El se sprijină într-un cot de pervazul ferestrei, examinînd toate lucrurile şi mormăind mereu cîte ceva — cuvintele de neînţeles ale omului care-şi înfrînează supărarea ce mocneşte în el numai fiindcă nu găseşte motiv să-i dea drumul. Leonor nu-l întreabă nimic. Experienţa ciudăţeniilor tatălui ei îi era de folos în acest moment.

— Vrei să ieşim ? Nu mă simt bine în casă, se justifică el. Şi invit-o şi pe prietena ta. Îi sîntem îndatoraţi pentru serviciile pe care ni le-a făcut.

— Iar bani, Manuel ?

— Ce te interesează ? !

Leonor se lasă convinsă ; prietena le servea de ghid. Restaurantul unde merseră se umplu de lume surîzătoare, amabilă, ca şi cum toţi bărbaţii s-ar fi aflat în cele mai bune şi mai leale relaţii, iar femeile ar fi fost încîntate să se poată socoti, cu toatele, prietene ; a doua

seară merseră tot cu prietena ; toţi cei din jurul meselor de la cafenea zîmbeau, zîmbeau tot timpul, cu feţele luminate de fericire. Flori, chelneri ce păreau că ghicesc imediat dorinţele celor pe care-i serveau. Să fii însoţită de oameni fericiţi sau să faci parte dintre ei, cît de bine era, cît de bine ! se gîndea ea. Avea poftă să le sărute pe toate femeile acelea, să le strîngă mîinile, să le îmbrăţişeze, ca şi cum, în sfîrşit, le-ar întîlni după multe peregrinări, şi ele erau atît de binevoitoare, încît n-ar mai vrea să le piardă. Prietena pomeni de Sintra şi de Estoril.

— O plimbare plăcută, aprecie ea.

— Estoril, cu lumea aceea de sezon, care-şi dă atîta importanţă, sau Sintra, cu liniştea şi singurătatea ei ? Nu, nu-mi convine. Oricum ar fi, rămînem în Lisabona, hotărî el.

Cînd ieşiră, prietena Leonorei se întîlni cu un bărbat, un cunoscut de-al ei. El se opri pe trotuar, ea zîmbi şi se duse cîteva clipe lîngă el. Vorbeau cu multă familiaritate ; totuşi, atitudinea ei rezervată i se păru suspectă lui Manuel.

— Din ce trăieşte prietena ta, Leonor ? Tu trebuie să ştii. V-aţi spus atîtea lucruri...

— Învaţă. Mai mult nu ştiu. Nu te-am ştiut niciodată bănuitor.

— Mă pricep eu la de-alde astea.

Prietena, care n-avea nici un motiv să se simtă prost, cînd îi ajunse din urmă le ceru scuze pentru întîrziere. Manuel o ironizează :

— Un băiat din satul dumitale, pun rămăşag.

— Te înşeli. Îl cunosc din Lisabona.

Seara n-o mai invită să-i însoţească. Manuel pretextează că nu mai are bani şi, ce dracu ! era timpul să înceapă să umble şi singuri.

— Tu ai fost cu ideea de-a o invita.

— Am înţeles, după aceea, că are cine s-o distreze.

Leonor se fereşte să-l contrazică, şi tot aşa procedează şi în zilele următoare. Pare chiar că şi-a uitat prietena. Continuă să meargă prin cafenele şi restaurante, nopţile la teatru şi la cinema, iar în jurul lor e veşnic lume fericită şi mulţumită. Cu singura deosebire că Manuel

înjură și amenință cînd surprinde vreun bărbat privind-o mai stăruitor, iar ei îi cere să se întoarcă cu fața spre perete.

— Tipul ăla...

— Dacă am pleca de aici ? propusese ea într-o noapte de continuă proastă dispoziție.

— Nu vreau. Un marinar nu întoarce niciodată spatele celui care-l provoacă : o omoară pe femeia care-l trădează, o omoară, ai auzit ? chiar dacă asta s-a întîmplat cu luni înainte. Numai să aibă siguranță deplină.

— Cred că face bine. În locul lui, și eu aș face la fel.

— Ce-ai făcut tu cît timp am fost eu arestat ? Ți-am dat bani puțini. Ai dus-o rău, sau te-a ajutat prietena ta ? Povestește-mi, hai, povestește-mi. Ați luat ceaiul împreună...

— O, am dus o viață foarte veselă...

Manuel tace, dar e cît se poate de limpede că-i vine din ce în ce mai greu să-și stăpînească nervozitatea. Dacă vreunul din consumatori frămînta între degete vreun cocoloș de pîine, amintindu-i de dexteritatea puștcăriașilor, sau dacă o anumită trăsătură de pe fața unui bărbat îi amintea de un tovarăș de închisoare, începea să-i clănțăne dinții ; era neliniștit, ca și cum ar fi avut încă de dat socoteală justiției, și începuse să bea, să bea mult, ochii i se încețoșau, iar dacă vorbea, el, care încercase să uite luna aceea de captivitate, nu făcea altceva decît să evoce îndemînarea puștcăriașilor : obiectele pe care le meștereau din miez de pîine, zeci de figurine grațioase, modelate cu migală de cei cu imaginație, felurite mecanisme, mai ales ceasuri construite cu răbdare din paiele de la saltea...

Pînă la urmă Leonor se înspăimîntă. Și atît de mult, încît, feminin abilă, într-o seară îi propuse :

— Încep să mă simt obosită de-atîta zgomot. În starea în care mă aflu, toată lumea-mi spune că aș face bine să mă odihnesc. Dacă ai vrea, de mîine încolo ar fi bine să ieși singur. Acasă găsesc eu cu ce să-mi trec timpul, iar banii ne-ar fi mult mai de folos...

Manuel tăcu, neluîndu-i propunerea în serios ; dar nu-l răbdă inima să n-o încerce.

— Dacă ne-am duce la Torreira, am cheltui şi mai puţin.

— Atunci să mergem la Torreira. Cine ne opreşte ?

— Ah ! da ? Ţi-o fi teamă să fii văzută cu mine ? Numai că acuma trebuie să mergem pînă la capăt.

— Spune ce vrei, dar cred că te-ai simţi mai bine la ţară : n-ar mai avea cine să-ţi amintească de indivizii aceia de la închisoare. Iar părinţii tăi, mai ales mamă-ta, cred că de-abia aşteaptă să te vadă.

— Poate ; dar aici bărbaţii se uită mult mai mult la tine.

— Numai tu bagi de seamă asemenea lucruri. Şi să nu crezi că-ţi sînt recunoscătoare pentru asta. Te-ai schimbat mult, Manuel ! Vrei să fiu sinceră cu tine ? De cînd mi-ai spus atunci, la închisoare, că te-au vizitat doamnele acelea...

— Mai bine taci. Dacă n-aş şti c-ai putea găsi oricînd pe cineva care să te scoată din noroi, şi nu te-aş iubi atîta...

— M-ai părăsi, nu-i aşa ? Ai fi în stare... aşa cum sînt, însărcinată ?

— Nu moare nimeni din pricina asta. Şi, în surdină : Să fii aproape sigur c-ai scăpat de mizerie şi după aceea să fii nevoit să te întorci din nou la ea...

— Te înţeleg, te înţeleg foarte bine, Manuel. Cînd eram fată, dacă-mi făcea cineva vreun rău, i-o plăteam totdeauna ; de asta nu-mi iert nici greşelile mele. Pot să te iubesc la fel de mult, dar pot să şi sufăr dac-ai să te duci iarăşi pe mare. Dar dacă poţi fi fericit părăsindu-mă, n-am să cer să te aresteze.

Se zbătea între frica de-a se vedea în situaţia colocatarei care dormise pe scări şi pe sub portale — singură într-un oraş unde nu era cine să-i întindă o bucată de pîine — şi sentimentul acela care izbucnea din adîncul fiinţei ei, şi anume, că nu va mai putea trăi alături de cineva care n-o accepta de bunăvoie. Decît să-şi ţină în fiecare zi contabilitatea nervilor, mai bine s-o părăsească !

— N-am să umblu după tine şi nici n-am să plîng în faţa ta, nu-ţi fie teamă !

El o privi. Leonor îşi ridicase faţa. Chipul nu i se înăsprise : se înceţoşase numai ; zîmbetul ei vădea o îngăduinţă plină de melancolie. Manuel zăbovi cu răspunsul. Părea că evaluează ceea ce ar pierde dacă ar avea forţa sufletească să se despartă de ea. Frumuseţea ei continua să-l atragă senzual.

— Tu nu cunoşti încă sufletul marinarilor ! Şi, pentru că se complăcea în atitudinea asta, ar fi fost gata să-şi epuizeze toate rezervele băneşti. Dacă aş fi dispus să dau cuiva socoteală de ceea ce fac, aş spune că poimîine plecăm la Aveiro. Trebuie să mă înscriu pentru viitoarea partidă de pescuit. Să vedem dacă mai ajung la timp.

— Fă ce vrei.

În aceste două zile Lisabona i se păru Leonorei mult mai frumoasă. Avînd siguranţa c-o va schimba pe o viaţă monotonă de sat, umbla toată ziua pe străzi şi trebui să facă mari eforturi ca să nu-i mărturisească lui Manuel cît îi pare de rău c-o părăseşte : cumpără daruri, întîrziind la alegerea lor numai din plăcerea de a intra dintr-un magazin în altul, de a vedea tot sortimentul de lenjerie de corp şi de a pipăi ţesături lucioase şi moi, voluptuos de moi ; noaptea, cînd ieşeau de la teatru, pe lîngă garduri, numai bătrîne care vindeau plicuri şi hîrtie de scris şi fete care se văicăreau, cerşind : trebuiau să-şi hrănească copiii. N-o supărau. Deschidea poşeta sau îl ruga pe Manuel să le dea ceva. Părea gata să închidă ochii cu încăpăţînare şi să-şi astupe urechile la tot ceea ce putea s-o întristeze. Lui Manuel i se păru c-ar fi bine s-o ducă la un dancing, ca să-i arate că nu uitase sarabandele ; nu uitase însă nici teama de viitor, chiar dacă duceau viaţa pe care o duceau.

— Du-te tu. Eu mă întorc acasă.

Cînd plecară din Lisabona, fu nevoită să-şi ascundă lacrimile.

— Cîte zile vom sta la Aveiro, Manuel ?

— Două. Ca să fac vizita medicală şi ca să semnez contractele, e de-ajuns.

— Atunci, am să-i scriu mamei de acolo, ca să-i spun ziua exactă cînd o să poată veni la Estarreja. Nu vreau să mă întîlnesc cu taică-meu.

Oricît de mult i-ar fi plăcut să împartă, în fața prietenelor și cunoscuților, darurile pe care le ducea și să se laude, apărînd sub chipul unei „femei căsătorite și fericite, foarte fericite" — căci așa le va spune ea tuturor — prefera ca Manuel să stea departe de casa părinților ei și de sat.

— Și ai să găsești ușor pe cineva care să te angajeze ?

— Pescarii de mîna-ntîi au totdeauna de lucru : aduc profit mare armatorului. Cîștigă cel mai mult, dar și pescuiesc cel mai mult. Își cunosc meseria și lucrează pe orice fel de vreme. Anul trecut am fost printre cei dintîi : am pescuit două sute de chintale. Anul ăsta trebuie să pescuiesc și mai mult, pentru că am nevoie de bani.

— Și cum mergem la Torreira ? Închiriem și de data asta o barcă, nu ?

Încerca să scape de senzația aceea de tristețe care o apăsa. Trenul gonea peste cîmpii nisipoase, plate și pustii, brăzdate de șanțuri de irigare simetrice, mari rețele care se desfăceau și se uneau în depărtare, ca și cum ar fi fost fixate pe o axă, evantai care se deschidea pentru a se închide numaidecît, și, de îndată ce unul se închidea, se desfăcea altul, neîntrerupt, cu repeziciune.

— Cît timp o să mai stăm împreună ?

— O lună, o lună și jumătate. Trebuie să plec la începutul lui aprilie. Așa se obișnuiește. Găsești că e tîrziu ?

— Manuel ! aș vrea să începem o viață nouă. Dacă te-ai gîndi mai mult la mine, ți-ai da seama că încerc să uit tot ceea ce mi-ai spus.

Îi scrisese mamă-si să vină s-o vadă la Estarreja — s-o aștepte în gară — dar să se îmbrace îngrijit. Ar fi vrut ca lui Manuel să-i facă plăcere s-o vadă, dar cînd cineva e prost îmbrăcat, nu numai că nu-ți place, dar

nu-ţi impune nici respect, îi scrisese ea. Şi să-l aducă şi pe Chico. Îi era dor de el.

— Aş fi tare bucuroasă dacă te-ai înţelege cu mama, Manuel. O chinuiam, o supăram, dar e singura fiinţă pe care am respectat-o. Cînd o vedeam plîngînd, şi plîngea mult de tot, nu ştiam ce să mai fac s-o îmbunez...

— Mi-ai mai povestit, ştiu.

— Se sacrifica atîta pentru noi... iar eu îi răspundeam mereu ! Odată...

Din prudenţă, voia să-i arate cam ce fel de fire avea şi cît de răsfăţată fusese, şi încă de cînd se născuse. Îşi răscoleşte amintirile din copilărie şi-i povesteşte că, într-o zi, mama găsise de lucru într-un sat depărtat.

— O familie bogată care avea nevoie de-o croitoreasă şi plătea bine. Plecase liniştită : tata avea de luat nişte bani de la un proprietar din Vila şi trebuia să se ducă acolo să şi-i ia. L-am aşteptat toată dimineaţa, lihniţi de foame. Spre seară n-am mai putut răbda să-i aud pe fraţii mei plîngînd şi m-am dus şi-am cerşit, din poartă în poartă, o bucăţică de pîine. M-am întors mulţumită ! Strînsesem chiar şi bani... O vecină se apropie de mine. „Va să zică, ai umblat după pomană ? Aş vrea să ştiu pe unde-ai fost, proasto !" M-am ruşinat. Credeam că nu m-a recunoscut nimeni, fiindcă ar fi putut să mă confunde cu o femeie de prin partea locului, care cerşea din sat în sat. Eram revoltată pe tata şi, cînd s-a întors mama, m-a găsit stînd într-un colţ şi plîngînd. „Ce s-a întîmplat, Leonor ? De ce eşti supărată ?" I-am povestit totul. „Şi domnul nostru Isus Cristos a cerut de pomană pentru săraci, fata mea !" „Păi da, dar asta-i altceva ; dacă ar fi cerşit pentru el, cred că şi Isus s-ar fi ruşinat." Mama n-a mai lucrat niciodată departe de sat, oricît de mult i s-ar fi plătit, şi eu n-am mai cerşit niciodată.

— Fii pe pace. Mi-a plăcut de cum am văzut-o.

— Aş fi vrut ceva mai mult. Cînd cineva nu te iubeşte cît te-ai fi aşteptat, te simţi ispitit să-i plăteşti cu aceeaşi monedă.

Nu se simte obosită. Îi vin în minte tot felul de întîmplări. Tot timpul călătoriei, scurtă de astă dată, deapănă amintirile unei copilării aspre. Îşi îmbrăţişează mama cu multă dragoste, dar tresare alarmată.

— Eşti din ce în ce mai slabă...

— Slabă am fost totdeauna. Lasă asta, fata mea.

— Tata, sînt sigură...

— Ca-n timpul iernii. Cîştig puţin şi, cum n-are noroc să se bage la stăpîn, umblă, pe ici, pe colea, după cîte o căpătuială.

— Dac-ar nimeri la puşcărie, ar fi mai bine. Pînă şi Chico are o culoare bolnăvicioasă.

— A terminat şi el cu traiul cel bun. Trebuie să aibă grijă de fraţi.

Explicaţia n-o mulţumeşte. Şi pentru că la el ţine cel mai mult, insistă :

— Şi e şi adus de spate. Trebuie să-l hrăneşti mai bine. E în plină creştere. Şi, ca din întîmplare, dar pe furiş, spune : Manuel s-a şi gîndit să-l facă... strîngător de alge, nu-i aşa ?

— Poate. Nu-mi amintesc. Dar am putea să-i cumpărăm şi-o barcă, spune Manuel.

— Nu rîde. Aş vrea să aibă şi el o meserie.

— Da, cînd om aduna ca la vreo douăsprezece mii de scuzi, ne-om gîndi şi la asta, spuse el cu ironie. O să înveţe mai întîi munca de bord şi, după ce-o reuşi să obţină brevetul de cîrmaci, îi comandăm şi barca. Într-un an o plătim. Şi, fiindcă-i proprietatea mea, ai să vezi ce afacere bună fac, băiete : tu munceşti şi-mi dai jumătate din cîştig. Şi să nu cumva să mă furi, ai auzit ? Eu sînt capitalistul. Dispun de toate, iar tu îmi aparţii. Dac-ai intrat în familia mea, trebuie să-mi foloseşti şi tu la ceva.

Fratele Leonorei îl priveşte fără să înţeleagă.

— Asta e curată răutate, Manuel. Am pomenit eu vreodată de cumpărarea vreunei bărci ? Niciodată n-am dispus de banii tăi.

Se prefăcea învinsă. Numai să se prezinte ocazia, şi au să vadă ei cum o să şi-l ia pe frate-său lîngă ea ; dacă n-o putea salva pe maică-sa, măcar... La Torreira

avea să intre în relaţii cu cele mai bune familii din regiune, şi o să găsească ea pe cineva care s-o ajute.

Împărţi darurile pe care le adusese, apoi îi şopti mamă-si taina ei :

— Ai să fii bunică, dar să nu-i spui tatii nimic, nu-i aşa ? Dac-ar afla... aş avea impresia c-o să nasc greu. Cu cît mă uit mai mult la dumneata şi te văd aşa de supusă...

— Acum o să-mi meargă şi mie mai bine. Ai să fii mai aproape... Aş vrea să te împaci bine cu socrii ; altfel, am auzit că Torreira e sat frumos şi că aerul e bun.

Luară drumul spre estuar. Fusese şi ea pe aici, o dată, la plimbare, singura plimbare din viaţa ei.

— Tată-tău bea mai puţin acuma, spune mama Leonorei. Vorbeşte repede, ca să-şi ascundă emoţia despărţirii.

Manuel le spune peste umăr :

— M-am răzgîndit. Mergem cu autobuzul.

Are o voce dură ; Leonor e gata să-i ceară explicaţii pentru ieşirea aceea neaşteptată, dar mamă-sa nu-i dă timp :

— Lasă-l să facă pe voia lui. Bărbaţilor le place să poruncească. Toată lumea-i a lor...

— Dacă la noi acasă lucrurile n-ar fi aşa cum sînt şi dacă tata ar fi fost altfel de om, aş fi putut rămîne lîngă dumneata. Poate că Manuel şi-o mai îmblînzi şi el puţin firea. După ce-a fost arestat, are nişte ieşiri...

Se grăbesc să se urce în autobuz ; de îndată ce Leonor se aşază lîngă el, Manuel o ironizează, în şoaptă :

— Iartă-mă, poate că ţi-ar fi făcut mai multă plăcere să traversăm estuarul, dar am preferat să nu-mi aduc aminte de unele lucruri.

— De ce eşti nedrept ?

— Nu m-aş mira să aflu că te-ai înţeles cu taică-tău să mă aresteze fiindcă nu m-ai văzut prea dispus să mă însor cu tine, adică în graba în care voiai tu.

— Ai stat tot timpul lîngă mine ; mi-ai urmărit fiecare pas ; ţi-am spus întotdeauna că taică-meu are anumite rezerve. A vrut să se răzbune...

— De unde să știu eu că nu minți ? Știu numai că eu sînt acela care-a plătit oalele sparte și că nu tu ești aceea care trebuie să se ducă la *Banc* ca să poată întreține pe cei ce rămîn acasă.

Vocea le e tot timpul un murmur, ca și cum și-ar șopti vorbe de dragoste. Leonor își ascunde cît mai bine tulburarea sufletească. Îi zîmbește mamă-si, care stă pe trotuar și-i face semne cu mîna, în timp ce-i răspunde lui Manuel :

— Mai am încă mîinile astea două cu care pot munci.

— Și o fețișoară frumoasă, știu.

Autobuzul se hurducă, face zgomot, păcăne, așa că nu mai pot vorbi cu voce joasă. Leonor începe să fie din ce în ce mai neliniștită. În afara îndoielilor cu privire la purtarea lui Manuel, se gîndește că s-ar putea să nu se împace nici cu familia lui.

— Părinții tăi ne așteaptă, Manuel ?

— Unde să ne aștepte ? La rampă ? Da, taică-meu, poate, dacă n-o avea de lucru, dar mama e așa de obișnuită să-și vadă copiii plecînd de-acasă, că-i primește și se desparte de ei la poartă. Nu-i place s-o vadă lumea plîngînd, și cred că face bine.

Leonor profită de oprirea autobuzului ca să-l mai întrebe ceva, dar Manuel o anunță :

— Coboară. Repede. Vasul de cursă e gata de plecare. Am ajuns la Bestida. De cealaltă parte a estuarului, drept în față, e Torreira.

O ia de braț și-i face loc la prora. Vasul se desprinde de mal.

— Manuel, promite-mi c-ai să fii din nou cum erai. Am nevoie să simt lîngă mine un bun prieten. Nu știu, dar parc-aș avea o presimțire...

— Da ! Nu știu ce ai, dar nu prea arăți bine. Poate că ți-e frică să treci estuarul... Cu vîntul ăsta, trecem repede : într-un sfert de oră. Nu vezi cum taie apa ?

— Dacă nu vrei să mă-nțelegi, mai bine tac.

— Fă cum vrei, numai ia-ți altă mutră. Vreau să fii frumoasă tot timpul.

Îmblînzindu-și vocea, Manuel pare că glumește, dar vorbele lui o rănesc pe Leonor. „Frumoasă, frumoasă

era şi văduva aceea din casa în care-am locuit..." Vreo şase fetiţe, ce stăteau în grup pe puntea vasului, vorbeau cu multă seriozitate despre greutăţile meseriei de cerşetor. Una, cea mai dezgheţată, vrînd să-şi îndepărteze rivalele de locurile unde capătă de obicei o pomană mai consistentă, încearcă să le convingă :

— Pe la ferme nu capeţi de pomană decît atunci cînd moare cineva. La Pardelhas mi-au dat chiar şi carne din saramură ; cei din Torreira au, dar nu dau.

— Eu, cînd am fost ieri pe-acolo, cel mai grozav lucru pe care l-am căpătat a fost un puişor de găină abia ieşit din găoace.

— Nu l-ai furat cumva ? Că pe tot ce vezi vrei să pui mîna. Numai să fie mititel. Îţi aduci aminte de purcelul acela care fugea pe stradă ? Dacă nu venea stăpînul după tine, îl furai. Sînt sigură...

Leonor le ascultă cu atenţie, uitîndu-se fix la ele. Gîndul o poartă cu ani în urmă. Se vede cu fraţii ei, jucîndu-se de-a călăreţii, hoinărind pe drumuri. Fetiţele o fixează şi ele, bănuitoare, dar cea mai dezgheţată, ca de 8 ani, slabă, uscată, numai glasul de ea, într-o haină care-i ajunge pînă la glezne, se apropie de ea cu mîna întinsă :

— Dă-mi doi *tostões* ca să plătesc barca, îmi dai ? Am venit la Pardelhas lihnită de foame, dis-de-dimineaţă...

— A cui eşti şi de unde ? o întreabă Manuel.

— Sînt din Torreira, de la mare. Şi dumneata eşti tot de-acolo ? Şi, fără să aştepte răspunsul : Îmi dai şi mie ceva, îmi dai ?

— Şi unde te duci ?

— Mă duc acasă la doamna Ritinha. Are un suflet tare bun. Şi-i bogată. Are şi mămăligă, şi cartofi, şi varză.

— Ai vrea să fii şi tu bogată ?

— Aş vrea. Aş cumpăra imediat o vacă de lapte şi un bou ca să-l închiriez cîrmaciului Ventura.

— Cascão are noroc mai mare la pescuit şi bani mai mulţi.

— Nu vreau să am de-a face cu el. L-a bătut pe tata pentru că-i datora nişte bani şi nu s-a putut duce

pe mare, iar pe mine nu m-a lăsat să fiu înger în procesiunea sfîntului Paio, pentru că-s murdară. Dar o să mi le plătească el pe toate, cînd o să mă fac mare! Dă-mi ceva de pomană, îmi dai? M-am săturat de cînd tot trăncănesc.

— Las-o, Manuel! spune nerăbdătoare Leonor.

I se pare tare urît din partea lui Manuel că-i pune fetiţei atîtea întrebări, ca un om care ar căuta să se distreze pe socoteala altuia, bătîndu-şi joc de tot ceea ce aude.

— La şcoală te duci? se încăpăţînează Manuel să întrebe.

— Nu, domnule. Cine să aibă grijă de fraţii mei mai mici? Mama munceşte, să nu crezi că-i femeie leneşă. Hai, că prea ne-am lungit la vorbă!

Dincolo de malurile canalului, clădirile cîştigă în volum. Cîte una depăşeşte linia ansamblului şi se profilează liberă pe cer, căpătînd o nuanţă roşiatică. Pete plăcute de culoare. De jur împrejur, în fund, pe o întindere de mulţi kilometri, se văd numai dealuri cu coama acoperită de aşezări omeneşti. La Torreira, care se apropie din ce în ce mai mult, linia caselor de pe ţărm alcătuieşte o alee de pereţi albi, pătaţi ici şi colo cu negru.

— Nu-i asta aleea de care vorbeai tu, nu-i aşa?

— Nu. Asta merge de la estuar pînă la mare.

Dacă nu cumva Manuel exagerase pe vremea aceea, ca să se distreze sau ca să-i aţîţe ei curiozitatea, sau dacă nu cumva o minţise, strada asta era, fără nici o îndoială, cea mai urîtă din Torreira. Casele, cu faţada neagră şi cu etaj, păreau desenate de un copil. Strîmbe, cu balcoanele înclinate şi cu nişte ferestre care nu se înrudeau cu nici o figură geometrică, stăteau în picioare datorită unei adevărate minuni de echilibru. Una cel puţin, cea mai apropiată, se lăsase într-o parte, făcuse burtă, se adusese de spate, se scurtase, se chircise de bătrîneţe. Vasul se îndreaptă spre sat. Se conturează o piaţă mică; o stradă largă, foarte largă, care se termina probabil acolo, judecînd după golul deschis în şirul caselor. Manuel n-o minţise. Se iveau palatul şi

casele confortabile, locuite tot timpul anului. Ar vrea să vadă numaidecît casa *ei*, albă, foarte albă, fiindcă negrul întristează, casa ei, cu două etaje, unul pentru ea, ca intimitatea dormitoarelor să nu fie ştiută de nimeni. Dacă totul ar fi fost tot aşa de graţios ca şi cheiul, şi drăguţ cum e gara...

Vorbea cu Manuel şi se lipea de el, uitînd, copleşită de emoţia aşteptării, de proasta lui dispoziţie.

— Casa ta... a noastră, e departe ? El nu-i răspunde, iar ea se plînge : Nu ştiu ce ţi-am făcut azi. Sau taci, sau îmi răspunzi vreo răutate...

— Nu ştii ? Nici nu te-ai apropiat de mine în barcă.

— De faţă cu aceşti... cu toţi bărbaţii ăştia, Manuel !

Miroase a peşte stricat. Două femei, desculţe, cu pulpele goale, se ceartă pe nişte bagaje.

— Tatăl dumitale a fost aici mai adineauri, Manuelzinho, îl informează cea mai simpatică.

Ceva mai încolo, pe ţărmul murdar, era un mîl negru, urît mirositor ; casele de lemn se lăsaseră într-o parte, sau se înclinaseră în faţă, gata să cadă de vechi ce erau ; Leonor deschisese ochii mari. De o parte şi de alta a aleii pe care mergeau, copacii aşteptau ca trecătorii să se adăpostească sub ramurile lor. Rahitici, din cauza pămîntului arid, îndoiţi de vînturile care băteau din toate părţile, agonizau. Case joase, cu înfăţişare umilă ; pe o dună, pereţii părăsiţi ai unui edificiu în construcţie, pretenţios ; ceva mai departe, o vilă. Tristă, solidă, ridicîndu-se din nisip, înfrunta singurătatea şi aridităţea locului. Cu ferestrele închise şi cu pereţii decoloraţi, părea întruchiparea a ceea ce se putea numi orgoliu inutil.

— Să mergem mai repede, Manuel.

Mai încolo, în grupul acela de case, se afla, cu siguranţă, casa *ei*. Vîntul îi aducea răcoarea şi vocea mării. Trebuia s-o facă din ce în ce mai confortabilă, s-o înfrumuseţeze, să-i pună perdele şi să aibă totdeauna flori pe masă. De pe o cărare, le ieşi în drum o femeie în doliu, îngrozitor de slabă, cu picioarele plate, enorme.

— Daţi-mi ce vă lasă inima...

— Eşti în doliu ?
— Mi-a murit fetiţa cea mai mică.
— Cînd ?
— Să tot fie de-atunci o lună. Uite, Manuelzinho, zilele-s aşa de lungi şi ai mei rabdă atîta de foame, că nu-mi mai amintesc bine.
— Mai e mult pînă la casa noastră, Manuel ?
— Am putea-o lua pe poteci.

Se îndreptară în direcţia vilei, dar, după ce merseră cîţiva paşi, îi întoarseră spatele. Tăiară peste nisip. Vîntul rece al oceanului le pătrundea prin haine ; se zăresc primele căsuţe de culoare întunecată, din scînduri prost unite, cu două ferestre mici şi cu o uşă în mijlocul unei faţade cam de şase metri. În primele pe lîngă care trec, Leonor zăreşte cîteva siluete în doliu, stînd ciucite în cîte un colţ. Unele se caută de păduchi. Manuel se opreşte în faţa unei curţi mari, împrejmuită cu uluci. Retrasă, casa se deosebeşte de celelalte tocmai prin asta. Mică, aşa cum era, părea totuşi cea mai arătoasă de prin partea locului.

— Mamă !

O femeie cu faţa slabă ridică ochii. Stătea pe prag, surdă la tot ce se întîmpla în jurul ei, cu o strachină dinainte, şi curăţa crevete ; nu auzise sau nu voise să audă scîrţîitul nisipului sub tălpile lui Manuel şi nici geamătul ruginit al balamalelor porţii.

— A ! tu eşti ? Tată-tău e-acolo, jos. Îşi scutură mîinile, o priveşte fix pe Leonor. Nevastă-ta ? Mare necaz să te aresteze ! Pe aici lumea nu mai contenea cu poveştile !...

N-o slăbeşte din ochi pe Leonor, ca şi cum ar vrea să vadă dacă merita ca fiu-său să facă închisoare pentru ea.

— Fata pare gingaşă. Are să se simtă prost pe-aici.

Îşi şterge mîinile de şorţ şi, nehotărîtă încă dacă s-o mîngîie sau nu, urmăreşte privirea Leonorei.

— Te uiţi la prînzul nostru ? Crevete fierte. Arunci în apă cîteva fărîmiţe de mămăligă, şi gata. Pe la noi asta e mîncarea cea mai aleasă.

Manuel îi ajută femeii care le cărase bagajele să le pună jos. Îi dă trei scuzi, dar femeia protestează :

— Te-ai înşelat, Manuelzinho, şi eu nu vreau să fii în pagubă.

Îşi desface palma, ca să numere banii mai bine.

— Ţine-i pe toţi...

— Pe toţi ?

Se culcase devreme. Fiinţele şi lucrurile o apăsau. Dacă n-ar fi speranţa că Manuel avea să se poarte din nou bine cu ea şi siguranţa că nu va rămîne acolo toată viaţa, totul şi toţi i-ar dovedi inutilitatea efortului ei de-a scăpa din cercul nenorocit al condiţiei în care trăise pînă atunci. Se întorsese iar la odăile cu pereţi de scînduri, strîmte, lipsite de confort : un scrin de modă veche, pătat, un cufăr, cîteva litografii înrămate. Din nou, doar vocea oceanului, stăruitoare, monocordă, şi vîntul care suflă, copleşind totul, rece şi umed.

Încercase să îmblînzească proasta dispoziţie a mamei lui Manuel cu rochiile pe care i le adusese în dar.

Dacă nu se arăta de-a dreptul ostilă, în orice caz se purta cu asprime, păsîndu-i prea puţin de ceea ce auzea, posacă, bombănind tot timpul, ca să i se vadă nemulţumirea, şi gata să se ia la harţă cu oricine, fără să se gîndească la ceilalţi ; iar ca mîncare — pîine şi iar pîine, brînză şi iar brînză. După cîte înţelegea ea, cheltuiau banii pe cîrpe, şi asta tocmai cînd fiu-său avea atîta nevoie de ei pentru a-şi asigura viitorul !

— Ruşine, mare ruşine cînd te gîndeşti cît pot risipi femeile ! Bun an trebuie să mai fi fost şi anu ăsta ! spuse ea. Ca şi cum nu-i de-ajuns, ca să pună capac la toate, că nici unul din proprietarii celor două companii nu pare hotărît să-mi angajeze bărbatul, deşi martie e pe sfîrşite ; băiatul mi se duce din nou la *Banc*, şi biata mamă-sa rămîne să-i ducă dorul, că mamă e numai una, dar femei cîte vrei...

Plictisit, Manuel vru s-o liniştească, spunîndu-i că le asigura hrana :

— Leonor rămîne aici, iar eu trimit bani.

— Eu aş fi vrut să te văd cu diplomă, sau cum s-o mai fi chemînd, de la şcoala aia a ta. Atîta zbucium, atîtea lipsuri...

Socrul fu amabil, zîmbitor. Cînd o văzuse, rămăsese cu ochii ţintă la ea, surprins şi timid, cu gura căscată, ca şi cum ar fi zîmbit unui miraj al fericirii. Cînd auzise că i-a sosit băiatul, juca tocmai o partidă de cărţi cu nişte prieteni.

— Am lăsat jocul baltă, m-am repezit pe uşă, şi iată-mă. Bravo, băiete, ai ştiut să-ţi alegi nevastă! Merită o lună de închisoare! termină el glumeţ.

Veniseră să-i salute şi prietenii lui Manuel; pînă în seară trecuseră prin casă tot felul de vecine şi prietene de ale familiei. Pieptănate în grabă, cu feţele brăzdate de riduri şi uscate de soare şi de aerul sărat al mării, s-ar fi zis că toate femeile astea erau făcute de-o singură mamă. Bătrîne la 30 de ani, nespălate, fiindcă nu intrau ele în apa mării pe asemenea frig; numai prietenele din copilărie ale lui Manuel aveau chipurile mai zîmbitoare şi trupuri încă graţioase. Şi, dintre toate, numai una singură nu pomeni despre poveştile acelea tragice cu foamete şi cu moarte. Stătuseră puţin de vorbă. Locuia aproape — la capătul şirului aceluia de case. O biată creştină cu care n-avea nimeni de împărţit nimic.

— Întreabă de Isabel. Mă cunoaşte toată lumea.

După ce plecase, îi spusese şi Manuel că e o femeie tare modestă şi muncitoare. Trăia cu un pescar care avea barcă. Soarta tuturor fetelor care nu vor să rămînă fete bătrîne. Aflase de la 14 ani ce e grija de bărbat şi de casă.

Leonorei îi deveni şi mai dragă; de aceea şi protestă chiar, avînd impresia că Manuel o cam ia în rîs.

— Şi eu am fugit pentru tine, dar nu-nseamnă că pentru asta am să fiu vreodată femeie rea.

— Iau notă, dar n-am învinuit-o pe Isabel de loc. Ce i s-a întîmplat ei li se întîmplă aproape tuturor fetelor de pe aici.

Îi dădea explicaţii cu o voce repezită. Voia neapărat să se vadă că nu se-nţeleg şi că unul trage într-o parte, iar celălalt în alta, chiar şi în chestiunile de mică importanţă?

De cînd pusese piciorul pe pămînt, afirmă el, Leonor afişa un surîs dezgustat, de om dezamăgit. Sau, cum

ar zice pescarii, se purta ca şi cum ar fi fost fata vreunui prinţ căzut în dizgraţie. Totuşi, continuă el, să spună ce are pe suflet, că el nu-i ascunsese din ce neam se trage şi nici ce meserie au părinţii lui. Sau poate văzuse ea undeva pescari care să stea în palate şi cu slugi după ei ? Şi, la urma urmei, casa lor nici nu era printre cele mai rele. Grinzile se ţineau încă bine, scîndurile n-aveau crăpături pe unde să sufle vîntul, în afară de zilele cu furtună, iar cele trei odăi erau bine văruite, fără pete, şi nimeni n-ar fi putut spune că nu e confortabilă. Erau, e drept, case şi mai mari ; unele chiar cu grădini întinse şi productive, dar numai pe malul estuarului. Şi nici nu era de mirare : reprezentau economiile cîtorva generaţii ; multe generaţii îngrăşaseră acolo nisipul cu ajutorul apei, al moluştelor şi al crabilor.

— Nu m-am plîns de nimic, Manuel.

— Nici nu-i nevoie. Ajunge să-ţi văd mutra. Şi, ca să fim drepţi, nu bag de seamă că rudele tale alea bogate te-ar ajuta cu ceva.

Oricît încerca să facă pe nepăsătorul, aerul îmbufnat al Leonorei îl irita — i-o mărturisi cînd se culcară.

— Te înţeleg, şi eu prefer Lisabona, dar cînd vine vara, Torreira se animă dintr-o dată.

— Nu mi-ar plăcea să nasc copilul aici...

— Cînd mă întorc de la *Banc*, plecăm iar la Lisabona.

— Cînd ai oameni fericiţi în jurul tău, viaţa ţi se pare mai puţin grea... Îţi aminteşti de restaurantele acelea, Manuel ?

— Ţi-e dor, nu-i aşa ? Ei bine, trebuie să rabzi. N-am să te mai iau pe la localuri. Fiindcă n-am chef să mă indispun. Dac-o să mai pun piciorul în vreunul, am să mă duc ori singur, ori cu vreun prieten.

— Nu te laud pentru asta, şi află că nu sînt aşa de urîtă sau de rău făcută ca să-ţi fie ruşine cu mine.

— Mă pricep şi eu la de-alde-astea ; şi în închisoare spunea lumea — şi să ştii că-i adevărat — că, dintre toţi copiii, mamele iubesc totdeauna mai mult pe cel care le face mai multe necazuri. Şi cu femeile se întîmplă la fel. Cu cît se necăjesc mai mult din cauza noastră,

cu atît ne iubesc mai mult. Iar dacă te sacrifici pentru ele, devin din ce în ce mai pretenţioase.

— Eu nu sînt aşa. Cu cît ai să te porţi mai frumos, cu atît o să-mi fie mai dor de tine.

— Nu se ştie niciodată. Uneori am îndemnul să-ţi fac cine ştie ce rău numai ca să te pun la încercare.

— Pune-mă la încercare, dar nu uita c-am devenit atît de timpuriu femeie pentru c-am suferit atîta. Să ţii minte un lucru : Cred că n-aş putea trăi alături de cineva... de cineva care să nu mă stimeze foarte mult. N-am uitat cît rău ţi-am făcut, dar nici să-mi amintesc de asta tot timpul... Sau poate că nu mă mai iubeşti ?

Căuta să se cuibărească în braţele lui, zîmbea, mai mult alintîndu-se decît provocătoare.

— Dacă nu te-aş iubi...

Vorba lui Manuel e domoală ; o mîngîie.

— Dacă nu m-ai iubi... Dar mă iubeşti, nu-i aşa ?

— ...te-aş lăsa fără nici un ban cînd aş pleca la *Banc*. Să văd atunci cum te-ai descurca. Ar trebui să ceri adăpost la rudele tale bogate, acelea care n-au vrut să-mi dea nici o mînă de ajutor.

— Dar cum n-ai să faci aşa ceva...

— Nu te încrede niciodată... S-ar putea să mă răzgîndesc ; straşnic m-aş mai distra.

— Cine spune nu face.

Vrînd să se arate încrezătoare, zîmbea mereu ; cu toate că era obosită, se lăsa în voia mîngîierilor lui Manuel. Obişnuit cu vuietul mării, legănător pentru el, Manuel dormi dus toată noaptea ; se trezi dimineaţă tîrziu ; o auzi pe Leonor, în încăperea de alături, bucătărie şi sufragerie în acelaşi timp, întrebînd, curioasă :

— Se cîştigă puţin, nu-i aşa ?

— Nu ţi-am mai spus ? Un cîştig sigur nu trece de cinci sute de scuzi pe an, dar cum să-ţi ajungă ? Cît timp eşti tînăr şi te duci în larg, primeşti şase sute. Diferenţa nu-i cine ştie cît dacă faci socoteala la lună, dar e, totuşi, ceva. Mai zăboveşte puţin pe-aici, şi-ai să vezi ce foamete e. Începînd de prin mai, marea e aşa de învolburată, că numai rareori mai poţi azvîrli nă-

voadele. Sîmbăta să le vezi pe femei: nici tu leafă, pentru că bărbaţii le-au luat-o înainte, nici tu gratificaţii, fiindcă nu s-a pescuit nici măcar la ţărm, iar prăvăliile nu dau nimic pe credit.

— Şi aşa e tot timpul?

— Cum să-ţi ajungă, cînd ai patru-cinci copii, şi toţi de-o şchioapă? Dacă-s băieţi, mai tragi nădejde că într-o zi or să cîştige şi pentru tine ceva, dar fetele, fetele scumpesc tare mult pîinea. Sînt şi unii care trăiesc bine, sînt şi din ăştia: cei doi proprietari de vase, mai ales Cascão, şi stăpînii caselor acelora mari, de la estuar. Au fost în America, şi cu banii pe care i-au adus de acolo s-au făcut negustori de peşte: cumpără tot.

— Dar femeile?

— Două, trei, se întreţin singure.

Îi înşiră cîteva nume: Maria Eusebia, măritată cu unul din oamenii aceia care ridică preţurile la licitaţii şi vînd tot felul de lucruri la Viseu; Ana Carapinha, femeie deosebit de isteaţă, rămasă văduvă de curînd, dar pe care bărbatu-său a învăţat-o toate şmecheriile de pe la pescării; dădea precupeţelor peşte pe credit, şi ele trebuiau să-i plătească, săptămînal, o anumită sumă de bani. Le jăcmănea şi le înşela întotdeauna la socoteli, dar fiindcă nu era nimeni care să le dea pe datorie, nenorocitele nici nu crîcneau; Francisca Miúda, care, cînd venise acolo, nici cămaşă n-avea pe ea, dar acum era băgată şi ea pe la licitaţii, era proprietăreasa mai multor case, cumpărate cu banii pe care-i cîştigase ştie toată lumea cum, şi care trăia acuma ca o cucoană. Lăsase afacerile pe mîna lui ginere-său, iar el îi dădea cîte zece scuzi pe zi. Mai erau şi altele, multe altele, din Murtosa toate, fiindcă la Torreira n-avea nimeni nici cîţiva reali măcar pentru mămăligă, darămite să mai facă şi negustorie. Cu ani în urmă, cînd nu erau care cu boi care să transporte peştele de la mare la estuar ca să-l încarce în vase, femeile îşi mai puteau cîştiga o bucată de pîine. Acum, numai să trăncănească mai pot, iar cînd îşi umplu burta, şi-o umplu cu copii.

Cu vocea întretăiată de izbucniri răutăcioase de rîs şi de tuse uscată, mama lui Manuel continua cu exemplele:

— Uite, fetiţo, lucrurile stau aşa de bine, că din şapte societăţi cîte au fost aici au rămas numai două. Mai zăboveşte puţin pe-aici, şi-ai să vezi numai bătrîni, femei şi copii. Cei mai buni pescari au luat drumul altor ţări, iar dacă a rămas vreunul, e ori ca bărbatu-meu, cu un picior în groapă şi legat pe deasupra şi de cocioaba asta, care e toată averea noastră, ori e unul din ăia cărora nu le prea place să se omoare cu firea. Să nu mergem prea departe : Isabel...

— Tată, de ce nu-i spui mamei să tacă ? Cum deschizi ochii, o şi auzi plîngîndu-se...

— Averea noastră se vede, fiule.

Rîde, puţin batjocoritoare, cu gura-i ştirbă larg deschisă. Manuel apăruse în cameră pe neaşteptate, cu gînd s-o facă să tacă, dar preferase să i se adreseze lui taică-său. Se miră că-l găseşte lîngă vatră, străin de tot ceea ce se vorbea în faţa lui ; stătea, aşa cum obişnuia în zilele libere : lîngă cele două cărămizi, lîngă cîrligul mare pentru agăţat vasele, ce atîrna liniştit peste flacăra focului.

— Eu nici n-o mai aud...

Leonor părea îngrozită ; avea ochii omului care încearcă să prindă sensul exact al fiecărei afirmaţii, dar care n-are nici o legătură cu oamenii cărora li se evocă viaţa.

— De sătul vorbeşti aşa, trîntore ! Dacă n-ar fi Manuel aici, aş vrea să văd şi eu cum te-ai descurca sîmbăta !

Ieşi pe uşă, clămpănind din saboţi. Leonor se apropie de Manuel. Simţindu-se izolată între cei care o înconjoară, intuiţia o îndeamnă să zîmbească. Providenţial, tatăl lui Manuel propune :

— Dacă te-ai duce să vorbeşti cu Cascão, mi-ai face un mare bine. Oamenii te preţuiesc cu toţii, iar eu mă mai descurc încă destul de bine. Poate să-ţi spună şi bărbatul Isabelei : am fost cu el la raţe, iar azi mă duc iar. Cel puţin îi mai astup gura mamă-ti.

— Stai liniştit. Cît timp sînt eu aici, n-ai nevoie de aşa ceva. Mamei îi dau eu bani.

— Avem multe greutăţi. Iar acum ai şi nevastă.

— Şi un copil, într-o bună zi — asta n-ai de unde s-o ştii ; dar nu vreau să se creadă nici că te las să

leneveşti. Am să vorbesc cu Cascão. Iar dacă te-ntîlneşti cu bărbatul Isabelei, spune-i să nu mai vină pe-aici.

Sub privirea stăruitoare a tatălui lui Manuel, Leonor se îmbujorează. Manuel o ia cu el afară. Vîntul suflă aspru. Cerul e cenuşiu, lumina — rece. Atît de densă e tăcerea, încît, fără mugetul mării, totul ar părea mort. Străduţa pe care se înşiruie casele se deschide, la numai cîţiva paşi, într-o piaţă mică, de formă neregulată, presărată cu nisip, şi întinde un braţ scurt pînă la pavajul şoselei.

— Hei, Manuel!

Trecuseră pragul unei taverne. Dintre bărbaţii care stăteau pe bănci, numai unul se ridicase, grăbit, nerăbdător, s-o vadă cît mai de aproape pe femeia aceea căreia-i mersese vestea de frumoasă şi care spărgea monotonia feţelor nespălate şi zbîrcite înainte de vreme, monotonia vieţii de toate zilele. Chemă cu voce autoritară, dar continuă zîmbitor cînd îl văzu pe Manuel că se întoarce:

— Treceai şi nu spuneai nimic...

— Am venit să te caut.

— Nevastă-ta? Ai gust, băiete! Căpitan Cascão [1], dacă-mi daţi voie.

Se prezentă foarte degajat, cunoscînd prea bine faima de care se bucura. Pînă şi amabilitatea lui părea lipsită de politeţe, din cauza vocii puternice şi a aspectului său herculean. Leonor se simţi prost: el se uita la ea cu acea curiozitate lacomă, tipică bărbaţilor care se pricep la femei.

— Şi şcoala? La anul, nu? Am aflat şi eu cum a fost treaba. Bine-ai făcut că te-ai însurat. Viaţa de burlac costă şi bani mulţi, şi te şi dezgustă. De cînd am rămas văduv, mă gîndesc tot timpul la asta. Numai că-i greu al dracului să te hotărăşti. Parcă spuneai că vrei să vorbeşti cu mine?

— Mi-a spus taică-meu că n-ai vrut să-l mai angajezi...

— A, da! Taică-tău. L-am primit, în schimb, pe bărbatul Isabelei: mi-a fost milă de diavolul ăsta, dar

[1] Piele groasă.

nu știu dac-o să scot ceva din el fără să-l iau la palme. Dintre ei doi, judecă și tu cine are mai multă nevoie; și mai află că lucrurile nu merg de loc bine. Anul trecut, cu două luni înainte de-a ancora, azvîrlisem năvoadele de vreo patru sute de ori, și asta ne adusese două sute cincizeci de milioane. Mi-am făcut socoteala, și nu era rău: ieșeau, de fiecare aruncare, vreo șase sute și ceva de scuzi. Dar după aia n-a mai mers de loc. Am azvîrlit năvoadele de vreo cincizeci de ori, dar n-am mai scos un pește, și media a coborît la cinci sute. Am pierdut bani peste tot, chiar și la boi: cînd i-am vîndut, după ce-am sfîrșit cu căratul, nu mi-au dat pe ei nici măcar cît mă costaseră, și-a trebuit să înghit paguba. Anul ăsta vreau să încerc să-mi scot pîrleala. Am angajat numai oameni tineri. Nu că n-aș mai fi prieten cu taică-tău, dar din cauza ălora care veneau pe aici de-și umpleau burta tot timpul, lungind lista de datornici a prăvăliei, și din cauza femeilor care nu mă slăbeau nici o clipă. Ba acum cîteva zile, chiar, am spus în consiliu că trebuie să se dea fiecărui pescar cîte un lot de pămînt, ca să aibă pe ce munci. Ar fi un ajutor pentru timpul cînd pescuitul n-ar produce destul, și oamenii s-ar putea hrăni mai ca lumea. Nisipul din Torreira e din cele mai bune — gras — și stă nefolosit. N-am spus să le dea și case, cum plănuiește primăria din Aveiro pentru cei din San Jacinto: asta ar aduce pagube particularilor care au case de închiriat, dar, ducă-se dracului! nisip avem destul, și oamenii ar putea trăi ceva mai bine.

Vorbăreț, preocupat de propriul lui discurs, pe care-l rostea dintr-o suflare, ca pe-o lecție învățată pe dinafară, nu-și lua ochii de la Leonor. Se ridicase în toată înălțimea trupului său de atlet, în așteptarea elogiului admirativ ce se cuvine celor buni și drepți care arată celor neajutorați și slabi calea ce-o au de urmat.

— Am să mă mai gîndesc la cazul lui taică-tău! promise el. Să vedem întîi ce iese la primele năvoade, și mai vorbim noi de asta. Tu tot mai rămîi pe aici cîteva zile, nu-i așa? O să vorbim din nou, pentru c-o să ne întîlnim destul de des.

Se întoarse în prăvălie. Avea de dat niște ordine. Nu dispăruse încă pe ușă, că Leonor se și uita întrebător la Manuel.

— Vrei să spui că n-ai înțeles? Îi convine ca pescarii să cîștige mai mult, că doar nu-i plătește el; prăvălia e a unui frate de-al lui. El l-a făcut om cu situație, și de aceea îi poruncește acum dacă să dea sau nu pe datorie. E bogat, dar se vaită într-una. N-ai auzit povestea aceea cu boii? Ca să nu le hrănească, proprietarii de vase își vînd vitele de îndată ce ancorează; pun prinsoare pe ce vrei că n-a pierdut nici o lețcaie!

Manuel surprinsese privirile lacome ale armatorului și, furios, începuse să-l vorbească de rău, deși savura, ca totdeauna, fiorul plăcut de-a vedea că Leonor e dorită de toți bărbații, fiind de fapt numai a lui.

— Se spune că face totul pe ascuns, deși i-a mers vestea că-i bădăran. Ultima porcărie despre care se vorbea cînd am plecat eu de aici era că părăsise o fată de cincisprezece ani, cu care făcuse un copil, obligînd-o să se mute la Aveiro, ca să scape de cleveteală. După aceea a măritat-o cu unul mai bătrîn, care suge mai ceva ca un burete, și unii spun c-ar mai proteja-o și acuma.

Leonor mergea din ce în ce mai greu. Manuel o dusese spre creasta dunei. Scăpat de obstacolul caselor, vîntul le lipea îmbrăcămintea de trup, le îngreuia mersul și mătura nisipul ca și cum ar fi vrut să spulbere toate încrețiturile, ca să clădească altele, distrugînd tot ceea ce crease cu puțin mai înainte. Orizontul se lărgește. Oceanul fără pînze — imens; întinderea de nisip — fără sfîrșit. Pe plajă, evocînd naufragii, pupa mutilată a unui vaporaș.

— S-a întîmplat vreo nenorocire, Manuel?

— Aș! Au luat-o de la un vaporaș vechi. Servește de adăpost, în timpul verii, omului care păzește frînghiile și plasele companiei. Cînd e furtună, femeile din Torreira nu-și lasă bărbații să iasă pe mare. Nu merită să-și riște viața pentru te miri ce. Cine nu mănîncă zile de-a rîndul se culcă și așteaptă.

Plaja e pustie: pămînturi aurii, încremenite în toată întinderea lor, și vîntul care suflă cu putere; curiozi-

tatea oboseşte repede. Înainte de-a ajunge la primele căsuţe de pe dună, Leonor îi propune lui Manuel să se întoarcă acasă. Întîlnesc trei oameni care-i salută ; încruntaţi, cu capetele plecate sub bătaia vîntului, cu braţele pline de bucăţi mici de pin moale, lemne pentru vetrele lor de-o şchioapă. Manuel îi atrage atenţia Leonorei asupra celui mai tînăr dintre ei, cel din mijloc. E bărbatul Isabelei.

— Vă duceţi să-l căutaţi pe taică-meu ? Lăsaţi-vă păgubaşi.

— Ne gîndeam să trecem puţin pe la el, cu toate că eu am spus de la început : dac-a venit Manuelzinho, s-a terminat cu sărăcia la ei în casă. Vrem să vedem dacă vîntul ăsta din larg nu azvîrle ceva pe plajă. Din Murtosa s-a zvonit că, din cauza războiului, au ieşit la ţărm, pe aproape de Figueira, cîteva baloturi de bumbac şi de cauciuc, dar pe aici, nimic. Şi drept ar fi, Manuelzinho, să vină şi peste noi asemenea noroc. Toată iarna, oricît au căutat oamenii, au culeş, ca şi în ceilalţi ani, numai bucăţi de lemn şi sticle goale. Pare-se că vasele fug de marea noastră şi se duc la fund în alte locuri, cu „personal" mai norocos ca al nostru. Dacă n-ar fi vînătoarea, n-am mai pune de loc tigaia pe foc, iar raţele parcă sînt din ce în ce mai deştepte. Tocmai cînd crezi că-şi scutură aripile, ude de apă, îşi iau zborul mai repede ca nişte păsărele. De ţintit, ţintim noi cu destulă grijă, dar nu prea avem ce nimeri. Numai cu pelicanii ce ne mai ajutăm, că celelalte păsări se răresc şi ele. Ne lasă toate, Manuelzinho.

— Feriţi-vă de garda fiscală.

— Dar-ar Domnul să ne procopsim, c-am duce la post tot ce-am găsi. E drept c-ar rămîne acolo cea mai mare parte, dar ce să-i faci ?

Cu ochii ţintă în pămînt, ca şi cum şi-ar fi căutat norocul, pierdut pe undeva pe-acolo, bărbatul Isabelei vorbea şi tot vorbea de război şi de naufragii, de naufragii şi de ghinionul care-l urmărea la vînătoare, fără să-şi schimbe tonul leneş al glasului — un om primitiv, lipsit de orice sentiment care n-avea directă legătură cu viaţa lui mizerabilă şi cu obiceiul de a umbla

de colo-colo fără nici un rost. Privind în gol, cei doi tovarăşi ai lui nici nu deschiseră gura. Termină, în sfîrşit, pe un ton solemn :

— Asta-i o mare care nu ne îngăduie să ne cîştigăm nici pîinea, d-apoi să ne mai facă şi daruri...

Plecă, înfruntînd vîntul. Nici nu dădu bună ziua. Se întoarse, totuşi, după ce făcu vreo cîţiva paşi, pe cînd Leonor şi Manuel continuau să-l urmărească din ochi. Văzîndu-se surprins, rămase încurcat, dar reuşi să se justifice :

— Isabel s-a dus la dumneata acasă, Manuelzinho.

— Într-acolo ne ducem şi noi.

Manuel îşi strînse buzele şi spuse :

— Fac prinsoare că începe cu cerşeala.

— Nici noi n-avem prea mulţi bani.

Obişnuită de la ea din sat cu asemenea situaţii, Leonor ar fi vrut să nu mai fie atît de vanitoasă încît să-şi considere bărbatul drept persoană cu influenţă şi cu putere, care, folosindu-se de prestigiul său, e în stare să rezolve greutăţile tuturor. În timp ce-şi continuau drumul, Manuel îi spuse că de fapt vînatul nu reprezintă un mijloc de trai. Pescarii nu-l mîncau niciodată. Preferau să-l vîndă sau să-l schimbe pe mămăligă. Căci mămăliga le era mai de folos : o dădeau copiilor cu bucăţica şi le umflau burţile. Păsările umblau chiar pe malul apei. Cînd le uda un val, rămîneau la soare ca să-şi usuce aripile. Atunci, vînătorii trăgeau în ele de după dune, unde stăteau la pîndă.

O văzură şi pe Isabel, care stătea la poarta casei pe o grămadă de papură şi de crengi de pin, „ca să mă odihnesc şi ca să vă văd", explică ea.

— Duc nişte papură la grajdul unui fermier de la Quintas. Cum se face ziuă, o şi iau spre pădurea de pini, după lemne. Şi fiindcă se ştie că sînt de furat, la prăvălii şi la brutării ne dau de la doisprezece pînă la cincisprezece *tostões* pe sarcină, ca pe vremuri, numai că banii au din ce în ce mai puţină valoare.

— Ne-am întîlnit cu bărbatu-tău...

— Plecăm fiecare în cîte-o parte, şi i-am trimis şi pe copii să cerşească pe la casele oamenilor. Dar sînt aşa de mulţi cei care fac treaba asta, că în zilele cele

mai bune de-abia dacă se întorc cu vreo bucată de dovleac din ăla care se dă la porci, şi asta cînd n-apucă să-l mănînce pe drum.

— Viaţa e grea pentru toată lumea. Vrei să te ajut să-ţi pui legătura pe cap, sau rămîi să te mai odihneşti ?

— Dacă nu eşti chiar aşa de grăbit, aş vrea să-ţi spun... să spun, nu... să te rog...

Manuel se încruntase ; ea şovăia :

— Da, venisem şi să-ţi cer un serviciu. La prăvălie nu-mi mai dă pe datorie nimic şi aş vrea să mă iei pe garanţia ta. Cum începe pescuitul, bărbatu-meu ia avansul, şi eu plătesc. Leafa n-ajunge, şi de săptămîni de zile Cascão nu mai dă nimic pe datorie. M-am înhămat la orice fel de muncă, oricît de grea...

— N-avea grijă, nu te lasă el Manuel aşa...

— Nu mai intraţi odată pe poartă ?

Mama lui Manuel scosese capul pe una din ferestruicile casei. Se despart. De îndată ce Isabel trece de gardul curţii, de la postul ei de observaţie mama lui Manuel strigă spre fiu-său :

— Ce voia, Manuel ? Poate să vină pe-aici oricînd, dar mi-e teamă că vrea să-ţi ceară bani. Asta mai lipsea !

Închide fereastra, dar apare în uşă.

— Dar să nu te laşi tras pe sfoară. Adu-ţi aminte că eşti însurat şi că ai familie. Dacă părinţii nu-ţi cer nimic, şi Dumnezeu ştie ce lipsuri îndurăm, de ce-ar avea asemenea drept străinii ? În primul rînd, cei care ne-au dat viaţă !

Timp de trei zile plouă fără încetare, ca-n plină iarnă ; şanţurile, gropile de pe uliţe, terenurile joase şi nisipoase erau acoperite de apă, încît şirurile de cocioabe aveau înfăţişarea unor locuinţe lacustre. Furtuna spulbera nisipurile, învîrtejindu-le din toate părţile, ca să le azvîrle apoi, în rafale, în geamurile caselor, sau ca să-l „orbească" pe cel ce-ar fi îndrăznit să iasă pe uliţă. Să treacă şi ianuarie, şi-atunci pescarii mai cu cheag se vor întoarce la lucratul plaselor, iar cei mai nevoiaşi, la pregătirea bărcilor acelora cu fundul plat, cu care ieşeau noaptea la prins raci, fiindcă e ştiut că noaptea se pescuieşte mai cu spor.

Singura distracţie era să-ţi vină în casă vecinii ; la părinţii lui Manuel se strîngeau o mulţime de oameni. Erau printre puţinii care puteau, în momentul acela, să-i dea o farfurie de ciorbă şi-o felie de mămăligă celui ce întîrzia pe la ei — nu le era băiatul om cu stare ?! Leonor primi felurite laude pentru „chipul ei de sfîntă şi pentru mîinile-i gingaşe, ca de preot", iar Manuel stîrni admiraţia tuturor pentru succesul pe care-l avusese la Şcoala auxiliară a marinei : nu se mulţumise să rămînă pescar la ţărm şi nici nu fusese de părerea celor foarte mulţi, care spuneau că cel mai folositor lucru pentru viitorul omului e să plece în America, şi nu să-şi strice ochii învăţînd atîta. Şi rar se întîmpla ca oraşul să nu-i strice pe tineri şi să-i lase tot aşa de modeşti ca şi înainte ; şi-apoi, ştiut e că banul, oricum l-ai agonisi, ţi-aduce siguranţă, respect şi putere.

— Tu să nu te laşi dus de val, că timpurile-s grele, Manuel. Ei sînt mulţi şi nemîncaţi, iar tu unul singur, îl înţepa maică-sa.

— Fii pe pace, ştiu doar cu toţii că mă întorc la *Banc*. Cea mai bună dovadă că sînt tot aşa de sărac ca şi înainte.

Îmbunat şi măgulit de laudele pe care le stîrnea frumuseţea Leonorei, Manuel începu să se mai îmblînzească ; era din nou bine dispus, iar cînd cineva îi amintea de isprăvile lui de flăcău, încerca să le minimalizeze.

— Ţi-aduci aminte cînd ai plecat atunci în larg, singur într-o barcă ?

— Ei şi ?

— Lui i-a plăcut întotdeauna să facă totul pe tăcute. Încăpăţînat cum era, mi-a fost cu neputinţă să-l înduplec.

— Lasă asta, mamă.

În orele libere Leonor citea. La fel făcuse şi în casa naşului, curioasă să afle ce spuneau cărţile, dar acum avea alte „responsabilităţi" : trebuia să-i placă lui Manuel, să-l înţeleagă, să ia locul prietenilor lui, să discute despre viaţa aventuroasă de pe mare, să-l distreze.

— Cînd am învăţat să citesc, citeam orice. Chiar şi petice de ziar.

— Cărţile mele n-au cum să te intereseze. Prefer să stai de vorbă cu mine, dacă n-a început cumva să-ţi fie greu să mă priveşti...

— Cum de poţi spune asemenea lucruri ?

— Am spus-o numai aşa, ca să-ţi aud glasul.

Cînd venea ora somnului, vuietul oceanului îi aducea aminte de despărţire — ea va rămîne aici ca o mimoză, invidiată de toţi, iar el îşi va risca viaţa acolo departe, bolnav şi neputînd ajunge pînă la ea...

— Dacă nu vorbeşti numai aşa, de dragul de-a vorbi, linişteşte-te. Dacă ne-am gîndi tot timpul la primejdii, nimeni n-ar mai pleca pe mare. Boala e cel mai neînsemnat lucru : avem o navă-spital ; cel mai rău e să nu pescuieşti.

— Dar dacă vă apucă vreo furtună...

— O navă se scufundă numai cînd e veche sau se ciocneşte cu alta, din cauza ceţii. Cînd ia apă, ceea ce se întîmplă adesea, înseamnă că trebuie să muncim dublu. Şi atenţie mare nu numai la cîrmă şi la cordaje, ci mai e şi manevrarea pînzelor, cînd nu le dăm jos pe toate, şi evacuarea apei, la care trebuie să munceşti din răsputeri. Dar şi cînd se întîmplă s-avem vreme bună în timpul călătoriei, să nu crezi că stăm şi clocim ouă la subţioară. Cînd nu sîntem de cart la cîrmă sau pe puntea vasului, controlăm uneltele de pescuit şi echipamentul bărcilor...

— Şi-acolo, la Terra Nova ?

— Nici un pic de odihnă de la ora şase dimineaţa pînă la opt seara : paisprezece ore aşezaţi într-o *dóris* [1], uneori pe un frig de crapă pietrele, fiindcă anii foarte friguroşi sînt cei mai buni pentru pescuit. Lăsăm barba să ne crească. Apără pielea. Şi cînd ne întoarcem pe bord, trebuie să spintecăm, să spălăm şi să sărăm peştele.

— Grea viaţă. Şi se întîmplă multe nenorociri, Manuel ? Da, am auzit că mor mulţi pescari.

Mai mult din dorinţa de a-i arăta cît e de tare decît din dorinţa de-a o linişti, spune, cu dispreţ :

[1] Barcă mică, avînd fundul plat, folosită la pescuitul morunilor.

— La Terra Nova oamenii mor ca în orice altă parte. Nenorociri numai pe capul armatorilor nu se abat, după cum aici, la Torreira, proprietarii de nave nu împărtăşesc niciodată soarta pescarilor, şi asta pentru simplul motiv că nu se îmbarcă. Marea e înşelătoare prin locurile acelea, asta o ştie toată lumea. E timp bun, coborîm pînzele, şi deodată se iscă o asemenea furtună, sau se lasă o ceaţă atît de deasă, că te poţi aştepta la orice. Că ne rătăcim, asta n-ar fi nimic : de pe bord se trage tot timpul cu tunul, clopotul sună alarma sau ne orientăm după megafon ; rău e cînd ni se răstoarnă barca. Nu pescuim cu toţii laolaltă şi nu-i de loc uşor să alergi în ajutorul cuiva. Dar nu face să te gîndeşti la primejdii, pentru că acolo cine nu-şi riscă viaţa în orice moment nu pescuieşte, şi ceea ce interesează e să vii de cît mai multe ori pe zi la navă cu barca plină.

— După ce veniţi cu barca la navă nu rămîneţi pe ea ?

— Pe dracu ! După ce descărcăm, tragem un gît de rachiu şi repede-napoi, că se face tîrziu. Dar sînt zile şi zile în şir cînd ne-ntoarcem, după cele paisprezece ore de lucru, doar cu cîte-o găleată de peşte. Şi dacă se mai întîmplă s-avem şi-un căpitan păcătos şi care face pe nebunul, trebuie să ne certăm cu el pentru fiecare transport, că e în stare să ne tragă chiulul, fiindcă de cîntărit cîntăreşte din ochi, şi ceea ce fură de la unul sau de la altul trece în carneţelul pescarului pe care-l protejează, fie că ăsta joacă după cum îi cîntă el, sau din cine ştie ce alt motiv. Şi unde mai pui că eşti silit să stai luni şi luni de-a rîndul fără să vezi pămîntul, departe de familie şi de prieteni ; e prea destul ca meseria asta să fie al dracului de grea.

— Şi nu vă puteţi plînge ?

— Cui ? Domnului-Dumnezeului nostru ? Cînd e „Gil Eanes" la *Bancuri*, ne putem plînge comandantului. Dar sînt atîţia pescari care se plîng fără să aibă dreptate, încît nici cei care au motive temeinice nu mai îndrăznesc să deschidă gura.

— De ce nu înveţi şi tu să înoţi, Manuel? Aş fi mai liniştită.

— Mult mi-ar mai folosi să ştiu să înot acolo, în largul mării, în apa aceea rece ca gheaţa! Cît de-nvăţat să fii, cînd cazi în apă, îţi pierzi suflul imediat.

Băieţii din sat dădură semnalul că s-a făcut vreme bună. În zori, glasul furios al mării şi al vîntului se îmblînzise, şi casele se goleau, căci toţi băieţii ieşiseră pe uliţe. Ţipete, plînsete, strigăte — se amesteca totul în aer, ca şi cum pămîntul, pustiu timp de trei zile, îşi relua tonul zgomotelor lui zilnice. Cei mai mici se bălăceau prin băltoace; cei mai mari, nişte bieţi zdrenţăroşi de vreo 10—12 ani, cu mîinile şi picioarele julite, cu chipuri de înfometaţi, se înarmaseră cu sape. Dacă s-ar găsi cineva care să-i îndrume şi să-i plătească, s-ar apuca să dezgroape din nisip şanţurile acelea adînci care ar duce apa bălţilor pînă hăt-departe, unde n-ar mai face nici o stricăciune. Leneşe, fetele se pregătesc totuşi să iasă din casă, gata să pornească după cerşit — pentru pacea sufletească a celor înstăriţi — pe la gospodăriile bogate şi pe la încă vreo douăzeci de case de pe malul estuarului. Fiecare îşi are casele ei, dar, aşa cum se întîmplă de foarte multe ori cînd furtunile le silesc să stea în casă mai multe zile la rînd, în faţa uşilor mai darnice vor fi mai mulţi cerşetori ca de obicei. Nici una nu are mai mult de 8 ani şi poartă, fiecare, în cîrcă sau în braţe, după puteri, cîte un frate mai mic. În felul acesta îşi scutesc mamele să mai aibă grijă de cei mici, lăsîndu-le cu mîinile libere, ca să poată căra ce mai găbuiau şi ele prin pădurile de pini.

Leonor vru să se plimbe. Ca să-şi motiveze proasta dispoziţie, aminti, prudentă şi pentru prima oară, de sarcină.

— Prin locurile pe unde trecem noi acuma o să trec eu după aceea, cînd ai să fii departe, ca să-mi aduc aminte de tine în orice clipă.

— A! ca să-ţi aduci aminte de mine ai deci nevoie...

— Nu m-ai înţeles; fiindcă nu eşti atent. Chiar dac-ar fi aşa, şi tot ar trebui să-mi mulţumeşti pentru

asemenea gînduri. Cu cît am să-mi amintesc mai mult de tine, cu atît am să sufăr mai mult.

El păru să mediteze asupra celor ce-i spusese ; cînd, în altă zi, Leonor vru să rămînă în casă, insistă să meargă cu el. Luară drumul spre Quintas. Se opriră pe cheiul din Torreira. Soarele ridica şi sfîşia încet, unul cîte unul, vălurile de ceaţă, aruncînd o lumină trandafirie peste pădurile de pe malul celălalt. Pe Leonor spectacolul n-o interesa ; dar privirea îi fu atrasă de apa estuarului, verde-albastră, reflectînd cerul şi aducînd la suprafaţă culoarea văii pe care-o potopise pentru totdeauna. Cîmpia, pe care o văzuse şi o cercetase atîta, ca şi pădurile, cu greu i-ar putea trezi sentimentul acesta de bucurie, mărturisi ea, aşa cum ar fi mărturisit, dacă Manuel ar fi întrebat-o, că-i era dor de Lisabona...

— Vrei să spui c-ai să te plictiseşti ? Sigur, după ce-ai să vii de mai multe ori la estuar, ai să doreşti să scapi de-aici.

— O să am răbdare. Pentru tine viaţa o să fie şi mai grea ; şi pe urmă, eu rămîn în aşteptarea copilului nostru...

— Uită-te la stînga ! O să trecem prin nisipul acela, bagă de seamă.

Mersul pe uliţa nepietruită şi acoperită de apă era deosebit de anevoios. Noroiul de pe malurile estuarului îi făcu chiar un pic de greaţă. Manuel o ajută să treacă un firicel de apă stătută, iar după aceea o luă în braţe, fiindcă le tăia drumul o baltă mai mare. O leagănă în braţe, mică, la discreţia lui, gîndi el mîndru — jucărie pe care ori o arunci, ori o ascunzi, ca nu cumva s-o strice careva.

— Nu ştiu dac-ai observat : în ultimele trei zile n-au venit la noi decît femei şi bătrîni. Bărbaţii se rezervă, cu siguranţă, pentru vremea cînd o să fiu departe. Nici Cascão n-a mai apărut...

— Ai nişte idei... Şi-apoi, n-are decît să apară. Eu te iubesc numai pe tine...

El o legăna mereu, iar ea îi zîmbea ; o sărută cu lăcomie, dar ea nu mai zîmbi : Manuel se uita de jur îm-

prejur, în căutarea unei dune după care să se ascundă, şi ea înţelese într-o clipă. Un pat de felul acela... şi ea, care numai de asta n-avea poftă în momentul acela...

Îi era milă de ea însăşi. De ce n-o fi făcut-o maică-sa urîtă ?

— Lasă-mă jos, Manuel. Mă dor şalele, poate că-i din cauza poziţiei.

— Asta mai lipsea...

— Am auzit că-n timpul sarcinii, unei femei i se poate face rău din orice fleac...

Merseră, tăcuţi, vreme de cîteva minute. Îmbrăcată în puful verde al mlaştinilor, ce se întindeau pe o distanţă de cîteva sute de metri, de la malul apei pînă la movilele şi cocoaşele nisipoase ale dunelor care o apărau, profilîndu-se ca nişte fortificaţii, cîmpia, împărţită în răzoare cu varza sădită rar, asimetric, rareori oferea vederii vreun tufiş care să-ţi mai odihnească privirea. Drumul o tăia pe la mijloc ; pe canale şi pe şanţurile marginale creşteau tufe mici de verdeaţă — tot felul de plante pe care le hrăneşte umiditatea şi putreziciunea, amestecate cu hreniţă şi cu scaieţi, pe care oamenii sărmani de pe acolo le puneau în bucatele lor sărace ca să le dea un pic de gust. Leonor îl găsi pe unul dintre băieţii Isabelei culegînd buruieni pentru ciorba de seară.

— Dacă le-ai da ceva, Manuel ? Asta mă face să-mi amintesc mizeria din satul meu, dar cîmpiile de acolo sînt mai frumoase.

Nu voia să se întristeze prea mult. Se întoarseră. Pe străzile din Torreira larma iscată de băieţi era în toi ; se întîlniră cu mai multe grupuri de pescari gata echipaţi, dar nu pentru a ieşi în larg ; plecau, să-şi încerce norocul, în căutarea lucrurilor aruncate de apă la ţărm. Îi mîna speranţa că vor găsi ceva ce-ar putea fi schimbat pe bani sau pe pîine. Tatăl lui Manuel stătea de vorbă cu vecinii, la soare. Nu avea de povestit decît nenorociri şi supărări. Furtuna se abătuse asupra cocioabei Isabelei şi-i slăbise îmbucăturile ; şi unde pui că nătîngul de bărbatu-său nu se pricepea nici s-aşeze olanele...

Se despărţiră curînd de ei. Din bucătărie, mama lui Manuel le spuse să nu zăbovească în cameră, fiindcă masa era gata. Se aşezară la masă, cu uşa larg deschisă.

— Lasă să intre soarele, mamă, o rugă Leonor.

— Ai vrea să mănînci în curte, fetiţo? Ţi-ar face plăcere? Apucă de masă, Manuel!

— Păi dumneata nu ştii, tată, că ceva mai încolo uliţa e plină de băieţi?

— Lasă-i, că-şi văd de-ale lor.

Mama lui Manuel arăta şi ea, prin gesturi, că nu era de părerea bătrînului, dar acesta apucase de masă şi se pregătea s-o ridice.

— Încăpăţînat de n-are pereche, uitaţi-vă numai cum umblă de repede! Pentru asta are putere.

Aşternură faţa de masă, aşezară farfuriile, tacîmurile şi pîinea; băieţii se iviră — unu, doi, trei, îi numără Manuel — aşezîndu-se cam la cinci-şase metri de gard, ca nişte dulăi care se tem să nu-i alungi. Cel mai mare se prefăcu a face nişte găuri în nisip, iar ceilalţi îl imitară numaidecît, tăcuţi, ca să nu-i certe, şi chiar de la început, domnul acela de la Lisabona, fiindcă din partea bătrînului şi a neveste-si nu aşteptau altceva decît ocări. Totuşi, cît ai clipi din ochi, grupul se mări. Celor trei li se alăturară şi alţi băieţi; apăru şi o fetiţă, împovărată cu un copil pe care-l ducea în braţe, mucos şi ars de soare; se aşezară în semicerc, toţi deodată, ca nu cumva să vadă vreunul mai înaintea celorlalţi mîna care le-ar întinde ceva de pomană.

— Plecaţi de-aici, copii!

— Nu ţipa la ei, că-i mai rău. Parcă nu i-ai cunoaşte, mamă, spuse Manuel.

— Şi au să se uite la noi tot timpul? întrebă Leonor.

Manuel se ridică şi se duse pînă la poartă.

— Dacă vă dau zece *tostões* plecaţi?

Toţi schiţară un zîmbet, dar nu răspunse nici unul. Se consultară din ochi şi rămaseră pe loc. Părerea generală părea să fie că nu faci nimic cu zece *tostões*. Ei ar fi vrut să le dea şi lor din ciorba aceea care aburea şi cîte o bucată de pîine. De vin n-aveau nevoie: din cauza lui îi băteau cei mari, dar de ciorbă...

Mama lui Manuel o punea în farfurii, iar ei îşi întindeau gîturile urmărind acel du-te-vino al polonicului de la oală la farfurie.

— Vino aici, Manuel! Cred că n-ai de gînd să mănînci în picioare. Să vină şi fata. Nu ţi-am spus că aici e raiul pe pămînt? Ceea ce-i rămîne omului de făcut e să nu se uite în jur. Plecaţi de-aici, copii! Acuma vin la voi!

Mama lui Manuel se ridicase, supărată, ca să-i gonească. Totuşi, nu se mişcă nici unul. Foamea le luase auzul. Se uitau nu la ea, ci la mişcarea cu care-şi duceau lingura la gură, acum, că farfuriile erau pline şi plimbarea polonicului încetase.

— Dacă le-ai da cîte o bucată de pîine, mamă?

Leonor întinsese mîna, dar mama lui Manuel dădu pîinea la o parte.

— Dacă nu te simţi bine, n-avem altceva de făcut decît să ne întoarcem în casă, şi gata! Ascultă, Manuel, ce-ţi spun eu: aşază-te la masă, că mai mult face un sătul decît o sută de flămînzi. Să dai... şi să tot dai! Dar nouă cine ne dă?

Se revolta, enervată; Leonor fu prima care se supuse.

— Nu credeam că mamă-ta e aşa de zgîrcită, Manuel...

În glasul ei se simţea întristarea. Mîncară repede; după-amiază nu ieşiră din casă de loc. După masa de seară, Leonor se arătă iar plictisită. Părinţii lui Manuel se certau. Nevasta îşi învinuia bărbatul că nu-şi dăduse silinţa să cadă la înţelegere cu vreun vecin ca să iasă la pescuit pe estuar, şi uite rezultatul: el dădea din gură toată ziua, iar celălalt avea să vină acasă cu traista plină.

— Te laşi în nădejdea lui Manuel, dar cînd o fi să plece...

— Vino cu noi, tată.

Pe străzile pustii, luna dădea profunzime şi farmec tăcerii; se duseră pînă la estuar. Vîntul de sud agita apa într-un ritm precis, prielnic pescuitului. Cînd se iveau asemenea nopţi, fie iarnă sau vară, pescarii ieşeau în larg, încercînd să mai cîştige şi ei ceva în afară de

salariu. Epoca în care era oprit pescuitul în estuar, şi care coincidea cu cele trei luni cînd era oprită şi strîngerea algelor, era singurul interval de timp cînd pescarii nu fugeau de pe ocean — după ce azvîrliseră o dată sau de mai multe ori năvoade pentru companie — ci îşi vedeau de treabă acolo. Aruncau atunci năvoadele în apă şi pescuiau la lumina felinarelor — puncte strălucitoare în întunericul nopţii negre ca smoala, faruri mici, flăcări plăpînde care se sting, pîlpîie şi, împreună cu ele, pîlpîie, se alungeşte sau se retrage şi dîra luminoasă pe care o lasă pe apă. Nici un zgomot nu întrerupe liniştea, nici măcar plescăitul vîslelor.

— Nu te supăra pe mine, Manuel, spuse Leonor, că nu sînt de loc veselă ; nu ştiu dac-o fi din cauza sarcinii, dar îmi pierd răbdarea din ce în ce mai des. Aş vrea să nu se bage de seamă, dar mi se pune un nod în gît, gura mi se usucă, şi se duc naibii toate planurile mele de-a mă arăta mulţumită.

Devenise guralivă din cauza liniştii. Deodată, pe la jumătatea drumului către estuar, noaptea se umplu de spaimă, de o larmă imensă şi surdă, ţesută din mii de zgomote, de apă care clocoteşte, de pietre care se rostogolesc şi se izbesc una de alta. Numai cîteva clipe. Urmară apoi ţipete înspăimîntate, guturale, ascuţite, zuruit de olane sparte, trosnet de lemne care se prăbuşesc, iar noaptea, sfioasă, înfricoşată, sta în aşteptarea altor nenorociri...

— S-a prăbuşit cocioaba Isabelei, pun rămăşag !

Presupunerea lui Manuel se adeveri. De îndată ce trecură de colţul uliţei unde sta Isabel, şi pe care se aflau vreo cinci-şase case, se iviră siluete din toate direcţiile, nenumărate siluete, fugind unele în spatele altora, ca şi cum ar fi alergat să dea ajutor unor oameni aflaţi în pericol ; vocile se ridicară într-un cor disonant de gemete şi blesteme. Femeieşti, aproape toate, nu pierdeau ocazia să-şi plîngă propriile nenorociri, ca şi pe ale altora. Bărbaţii ascultau şi priveau indiferenţi, cu sensibilitatea tocită, căci erau obişnuiţi cu vaietele şi cu urletele. Femeile vorbeau despre tot ce le trecea prin minte — despre mizeria în care se zbă-

teau, despre cruzimea soartei. Nu murise nimeni, dar ar fi putut să moară. Noroc că Isabel şi copiii nu se culcaseră...

Sînt zeci de guri care se vaită, iar jocurile de umbre şi lumini le deformează, exagerîndu-le amărăciunea, schimbîndu-le expresia. Isabel, bărbatu-său şi copiii privesc posomorîţi pereţii casei ; nu scot nici un cuvînt, nu varsă o lacrimă.

— Uite că vine şi proprietarul. Poate că vrea să-şi încaseze chiria ! exclamă cineva.

— Nu din asta se îmbogăţeşte el. Ce să faci cu cincizeci de scuzi pe an ? Să cumperi o scîndură şi cinci-şase olane, atîta. Ieftină e numai munca.

Din baracă rămăseseră doar nişte scînduri negre care alcătuiau scheletul pereţilor. Restul se prăbuşise. Ai fi putut spune că e o casă mistuită de foc, un schelet carbonizat, dacă lumina albă a lunii n-ar fi făcut să pară şi mai alb varul cu care era dată pe dinăuntru. Capul armatorului Cascão străpunge, ca un periscop, marea de capete.

— Frumos sfîrşit pentru o noapte ca asta ! Şi cînd mai pui la socoteală şi paguba...

— Bineînţeles ! Barăcile pot să cadă de putrede, că nu se găseşte nimeni care să le repare...

— Care-a fost ticălosul... care-a vorbit ?

Leonor se făcu mică lîngă Manuel, temîndu-se ca armatorul să nu se-ncaiere cu omul pe care îl insultase. Timp de cîteva secunde nu se auzi, totuşi, nici un glas.

— Escroci ! Mai bine-aţi încerca să salvaţi boarfele femeii. Ea unde-i ?

— Dincolo, între oamenii ăia. N-are nici o zgîrietură măcar. Cum a auzit că se prăbuşeşte acoperişul, a şi ieşit afară cu copiii. Bărbatul a venit pe urmă. Dacă dormeau, nu scăpa nici unul.

Armatorul se apropie de Isabel. Oamenii ascultaseră de vocea lui poruncitoare : în baracă se vedeau umblînd de colo-colo cîteva lumini, scrutînd întunericul şi cercetînd dărîmăturile.

— Eşti amărîtă, femeie ? Lasă, c-o să se aranjeze totul. Trebuie să se găsească vreun vecin care să vă dea adăpost.

— Să se spargă uşile vilei. Dacă mai rămîne în voia şoarecilor încă un an...

Bine conturată de lumina lunii, şi în întregime, cu ferestrele strălucitoare, luminate parcă din interior, vila îl ispitea grozav de mult pe omul care glumise. Singurătatea ţărmului nisipos îi dădea măreţie şi frumuseţe. Gluma, totuşi, nu găsi ecou. Atenţia tuturor era atrasă de cele cîteva mîini care încercau să scoată lucrurile din baracă. Apăruseră masa de bucătărie şi leagănul (o ladă unde stătuseră toţi copiii Isabelei şi care mai servea încă de pat celui mai mic, aşa că nu se puteau lipsi de ea) şi cufărul, cu capacul spart, moştenit din generaţie în generaţie.

— Cînd m-am luat cu bărbatu-meu, aici am venit. Ţin la casa asta. Acuma unde să mai găsesc alta? Toate barăcile-s pline...

— Poţi sta la noi cîteva zile, o pofteşte Manuel.

— Sîntem mulţi.

Spectacolul e dezolant. Numărul lucrurilor creşte: un pat de fier, îngust, de-o persoană, dar în care dorm două, o saltea ruptă, cu paiele vechi, care miroase urît din cauza copiilor care se tăvăliseră pe ea şi-o murdăriseră; apar apoi vasele de bucătărie: o oală neagră de-atîta întrebuinţare, o strachină crăpată, o plasă, o rogojină...

— Încăpem toţi! întăreşte, abătută, Leonor.

Mai mult chiar decît pereţii fără acoperiş, bîntuiţi parcă de moarte, şi decît dărîmăturile pe care oamenii le împrăştiau cu zgomot, ceea ce o făcea pe Leonor să participe la suferinţa Isabelei erau acele biete obiecte care semănau atît de bine cu lucrurile sărăcăcioase din casa ei părintească.

— Bine ai făcut, Manuel, îi spuse ea, ca şi cum ei i-ar fi dat ajutor. Pentru o noapte ne putem lipsi chiar şi de salteaua de pe patul nostru. Mi-ar face bine. Tot n-am să pot dormi...

— Aici, praf de aur să fie, şi tot n-ar dispărea. Lumea e înfometată, dar un pescar n-ar fi în stare să fure nici un pai. Vilele stau încuiate luni şi luni de zile, şi nu le-a atins nimeni nici pereţii, d-apoi să le jefuiască. Nici măcar prin curţi nu intră nimeni, nici

măcar în cele mai grele ierni. Cel mult dacă dispare vreun indicator sau vreo tăbliță pe care scrie: „Intrarea interzisă", pe astea le mai ia cîte unul de le pune pe foc.

Leonor îi punea Isabelei tot felul de întrebări, vrînd să-i facă o primire cît mai caldă și s-o pună la adăpost de izbucnirile soacră-si, care, nefiind de loc în toane bune, începuse să strige că fiu-său se vede că-și pierduse judecata de-i aducea în casă atîta omenire, ei, care nu-și putea răbda nici bărbatul, darmite copiii altora.

A doua zi o ajutase să-și așeze în bucătărie lucrurile pe care le cărau bărbatul și copiii, și cînd terminaseră totul, îi zîmbise și-o mîngîiase.

— Bine că nu lipsește nimic. Au stat toată noaptea afară, și era foarte ușor...

— Ți-am mai spus doar. Ce să-ți poftească inima din boarfele astea ale mele? Lucrul de căpetenie e că toată lumea mă cinstește după merit. Unii ne ajută cu o vorbă bună; alții, cu pîine sau cu mămăligă. Și, dacă vrei să știi, mie nici nu mi-ar plăcea să fiu bogată: nu-mi plac bogații. Aș dori să-mi pice, așa, niște bani din cer ori de cîte ori aș avea nevoie de vreun lucru. Că ne doare inima, ne doare rău de tot din cauza copiilor, că li se strîng mațele de foame, și n-avem ce le da să mănînce. Dar cînd se satură...

Cu puterea ei de pătrundere, pe care amintirea lipsurilor și viața mizeră pe care o dusese i-o țineau mereu trează, făcînd-o să se revolte la orice nedreptate, Leonor nu putea înțelege ușurința cu care primea Isabel loviturile soartei. Cu luni înainte, cînd tată-său îi vorbise cu atîta dispreț despre oamenii de la mare, interzicîndu-i să-l mai vadă pe Manuel, îi pusese spusele pe seama meschinăriei, egoismului și disprețului pe care-l are oricine-și închipuie că face parte dintr-o tagmă cu anumite privilegii și nu vrea să se amestece cu o alta, cu una care muncește cu vîslele în locul sapei și dă pămîntul tare în schimbul apelor fără fund. Una din tagme se zbătea și ar fi fost în stare de orice ca să pună stăpînire pe cît mai mult pămînt; cealaltă, pentru că nu putea să moștenească, să cumpere sau să facă

negoţ cu bucăţi din ocean, n-avea ambiţii şi nu-şi făcea nici un fel de socoteli legate de proprietăţi, ci-şi ducea existenţa cu gîndul că ziua următoare o să-i aducă atît cît îi trebuia ca să nu moară de foame.

Avusese totdeauna de-a face cu oameni săraci, dar nu-şi dăduse seama că nenorocirea sau mizeria îi unesc şi-i îndeamnă la revoltă, chiar cînd unii din ei piereau în accidente, lăsînd în urmă familii întregi fără nici un sprijin. Dar în toţi aceştia mocnea o revoltă latentă, toţi îşi blestemau soarta care li se hărăzise. Lăsînd la o parte înjurăturile pe care le auzise, cu sutele, cînd zilerii beţi îi ocărau pe proprietari, învinuindu-i că-i exploatează şi că sînt nişte tirani, sau ţipetele ţăranilor, gesturile şi cuvintele lor pline de mînie ori de cîte ori era vorba de bogătanii din sat, ea crezuse totdeauna că ceea ce-i oprea să meargă mai departe era numai teama de închisoare sau de alte pedepse. Aici, în satul acesta, nimic. Dacă ar fi fost să creadă tot ceea ce i se spunea, gîndindu-se apoi şi la felul în care-şi primea Isabel soarta, şi-ar fi putut închipui că toate problemele lor se rezolvau prin cerşit ; acceptau totul, astăzi ca ieri şi ieri ca azi, ca şi cum ar fi fost în aşteptarea acelei mîntuiri în care-şi puneau nădejdea din generaţie în generaţie. Cînd moartea se abătea pe la ei, îi găsea mereu în aceeaşi atitudine — de visare sau de indiferenţă. Iar jelaniile zgomotoase ale femeilor nu erau oare ca şi cu secole înainte, lipsite de orice semnificaţie ?...

— N-am dormit toată noaptea ; m-am gîndit. Cred că soacrei dumitale nu-i place să ne vadă aici. Sîntem mulţi. O încurcăm, şi ea a fost dintotdeauna femeie arţăgoasă. M-am gîndit că în magazia de lemne a vilei doctorului Afonso am putea încăpea cu toţii ; Cascão se are bine cu el : îi pune la cale toate chefurile cînd vine pe-aici cu prietenii, duminica. M-aş duce să i-o cer. Ce zici, domnişoară ? Manuelzinho şi-a făcut pomană şi-a garantat pentru mine la prăvălie. Aşa că înlesnirea asta nu i-o datorez lui Cascão ; lui îi sînt îndatorată că mi-a angajat bărbatul. Dar mi-e frică de gura lumii. Are nume rău. Eu zic că femeile-s vino-

vate : să le vezi cum se mai gudură pe lîngă el cînd au nevoie de cîte ceva... Dumneata ce spui ? Dacă i-aş cere părerea şi lui bărbatu-meu, el ar spune numai-decît nu...

— Şi dacă s-ar duce el să vorbească cu Cascão ?

— Dumneata nu cunoşti pescarii. Sînt buni numai pe mare. Pe uscat, dorm. Au şi dreptate. Vîslele obosesc, iar ei mănîncă întotdeauna aşa de prost... Sînt ca nişte copii sau ca un om care are nevoie de ajutor. Dac-ai vrea să mergi cu mine, aş avea şi eu mai mult curaj. Trebuie să fie la magazie. Timpu-i ceva mai bun, şi s-o fi gîndit şi el să scoată barca şi năvoadele. Lumea e din ce în ce mai duşmănoasă...

— N-ar fi mai bine să vedem ce spune şi Manuel ?

— Aici în sat e obiceiul ca femeile să aibă grijă de toate...

Leonorei nu-i face de loc plăcere să dea ochi cu armatorul. Aerele lui de mare senior, insolenţa individului care s-a obişnuit să fie şi să se ştie ascultat pe loc, stăpîn pe-o mulţime de vieţi, o indispuneau şi o iritau. Repetă :

— Am să vorbesc cu Manuel ca şi cum ideea ar fi a mea. Şi-ai să vezi că totul se aranjează. Ştie cum trebuie să-l ia. E deştept şi-l ascultă toată lumea.

— Dacă vrei dumneata...

Isabel rămase cu ochii în gol, fără să mai spună nimic. S-ar fi părut că tăcerea o apăsa.

— Aş vrea să plec de-aici. Am să îmbătrînesc înainte de vreme şi, dac-o să ajung la şaizeci de ani, o să fiu ca tuşa Jerónima : n-a ieşit niciodată din Torreira. La Matozinhos, lîngă Porto, marea are întotdeauna peşte. Privirea îi rătăceşte mereu în gol. Oamenii se gîndesc la atîtea lucruri ! Şi pe urmă n-auzi decît că rabdă şi iar rabdă. Asta-i soarta omului sărac.

Mama lui Manuel întrerupse confidenţele Isabelei. Venea de la fîntînă ; auzise că într-adevăr Cascão, armatorul, se pregătea să echipeze vasul „Cu Dumnezeu înainte !".

— Măcar de-ar fi vreme bună ! Cum văd eu, numai bărbatu-meu rămîne pe uscat. Frumos o să-i mai şadă ! bombăni ea.

Nici Leonor şi nici Isabel nu spuseră nimic, pentru că altfel n-ar mai fi terminat cu vorba. Cînd îl zări pe Manuel, tăcu. Fusese pînă la prăvălie, să vadă dacă venise vreo scrisoare pentru el ; numai că patronii nu-i dădeau nici o veste şi nici un ordin.

— Pleci chiar aşa de repede ?

— Sîntem în aprilie. Într-una din zile trebuie să se întîmple şi asta.

Văzînd că Leonor se nelinişteşte, Isabel intervine :

— Am să stau tot timpul cu ea. Manuelzinho, fiindcă veni vorba, ne-am adus aminte de magazia de lemne de la vila doctorului Afonso. Poate că ne-ar lăsa să stăm acolo cîtva timp, pînă cînd ne-am rostui şi noi într-un fel...

— Bine că v-aţi adus aminte ! spuse bucuroasă mama lui Manuel.

— Iar noi, în schimb, o să avem grijă de grădină, de casă. Iar Cascão ar putea pune o vorbă bună pe lîngă doctor. N-ai vrea să vorbeşti cu el, Manuelzinho ?

— Ascultă, fiule, am auzit că pleacă la Bestida cu vaporul de la amiază. S-ar putea să se ducă şi la Aveiro. Se vede că are nevoie de frînghii, de cabestane şi de cîngi. Eu, dac-aş fi în locul tău, i-aş face binele ăsta Isabelei, care nu se prea simte la largul ei din cauza noastră. Dar dacă te duci, du-te repede.

Îl îmboldea pe fiu-său cu o voce interesat milostivă. Nu mai era la vîrsta la care să suporte copii, şi capul ei, săracul, vuia de-atîta gălăgie. Manuel şovăi. Nu se dădea înapoi să-i facă Isabelei asemenea serviciu, dar declară, impulsiv, c-a început să se cam sature de aerele poruncitoare ale armatorului...

— Atunci, lasă. Văd eu ce-am să fac.

— N-am spus că nu mă duc. Ne-ai fost şi ne eşti prietenă. Iar dacă nu te ajut, o să-mi pară rău. Haide !

Vocea domoală, ca a omului care cîntăreşte urmările unei anumite hotărîri, dar, mai mult chiar decît vocea, privirea vagă şi un anumit zîmbet, trădînd un gînd ascuns, o surprinseră pe Leonor.

— Mamă ! Manuel n-o fi avut vreodată ceva... cu Isabel ? N-avea nici un motiv să plece cu el, nu-i aşa, mamă ?

— Ştiu eu, fetiţo ? E bărbat, n-aş pune mîna-n foc, dar de unde ţi-a venit gîndul ăsta ?

— Ai dreptate. De unde mi-o fi venit gîndul ăsta ?

Şi cum soacră-sa nu era fiinţa care să încerce a-i arăta lipsa de temei a unei asemenea bănuieli, Leonor tăcu ; cînd Manuel se întoarse de la întîlnirea cu armatorul, nu-i spuse decît atîta :

— Aşa de puţin aţi stat ?

— Totul a mers ca pe roate. Cascão nu numai că mi-a promis c-o să-l angajeze pe tata cu prima ocazie, dar a spus c-o să se intereseze şi pentru Isabel. La noapte, cum se întoarce la Torreira, ne dă răspunsul, dar e convins că doctorul Afonso n-o să aibă nimic împotrivă. Niciodată n-a fost aşa de binevoitor, încheie Manuel.

— Păi nici tu nu eşti un oarecare ! se mîndri mamă-sa, mulţumită că intervenţia lui fiu-său se dovedise folositoare.

Leonor încearcă şi ea senzaţia plăcută a satisfacţiei morale. Prestigiul lui Manuel îi dă curaj, îi dă iluzia că trăieşte alături de cineva care o va răsplăti pentru anii ei de umilinţă, dar senzaţia aceasta durează numai cîteva clipe. O copleşeşte gelozia. Se uită la Isabel ; dar văzînd-o şleampătă, cu picioarele şi cu pulpele goale, cu obrazul ridat şi cu ochii aceia fără strălucire, o disprețuieşte ca rivală ; îşi pune însă în gînd să-i vorbească deschis de îndată ce-o va găsi singură.

Pînă la căderea nopţii nu se iveşte nici o ocazie. De îndată ce se întoarce de la Aveiro, Cascão vine să le spună ce făcuse.

— V-am adus cheile, dar treaba n-a fost uşoară, se grăbeşte el să le explice.

Doctorul Afonso se lăsase rugat şi, oricîte asigurări îi dăduse despre cinstea Isabelei, tot el avea să răspundă de tot ce s-ar fi întîmplat pe proprietatea doctorului.

— Şi acum vezi ce faci ! Ai grijă de toate şi poartă-te în aşa fel ca să nu-mi dai cinstea pe ruşine, m-ai auzit ?

Spune apoi că mai are de aranjat o mulţime de lucruri şi pleacă, fără să mai aştepte să i se mulţumească.

— Tot cu nasul pe sus, dar ai observat cred, Leonor, c-a devenit mai omenos. După cît se vede, ne onorează cu prietenia lui...

Magazia e o căsuţă acoperită cu olane, cu pardoseală de ciment, din pricina şobolanilor. „Cine doarme înăuntru răceşte", îşi dă Isabel cu părerea cînd se duce s-o vadă. Culcat în lungul ei, un om atinge peretele opus cu picioarele.

— Asta n-ar avea prea multă importanţă, o să dormim ghemuiţi, dar credeam că-i ceva mai mărişoară. Copiii au să stea claie peste grămadă, şi pe urmă trebuie să gătim afară. Tot e bine că n-o să stăm în ploaie, şi că soacra dumitale se vede scăpată de noi. Să nu-i spui nimic, dragă Leonor : toată dimineaţa a strîmbat din nas, aşa că vreau să mă mut chiar în seara asta. Cînd n-ai încotro, trebuie să suferi şi să taci ; dar orice inimă de creştin tace cît tace, dar pînă la urmă tot izbucneşte, şi eu n-aş vrea...

— Da ! poate că se poartă aşa din cauza lui Manuel. Mi se pare că eşti foarte bună prietenă cu el...

— M-a ajutat ori de cîte ori i-a stat în putinţă...

— Ştiu eu cum vine asta. Azi cu dumneata, mîine cu mine... Şi numai Dumnezeu ştie unde-am să ajung !

— Manuel ţine foarte mult la dumneata. Cînd am plecat să-l căutăm pe Cascão, a vorbit de dumneata tot timpul. Şi m-a rugat să nu mă dezlipesc de dumneata niciodată. Ţi-aduci aminte, cred, că-i spusesem asta eu singură, dar e cu totul altceva dacă mi-o cere el. Am căutat şi eu, cum am putut, să-i scot anumite lucruri din cap.

— Te rog să mă ierţi, Isabel, dar sînt geloasă. Cînd aţi plecat împreună, v-am văzut aşa de... aşa de apropiaţi...

— Pentru numele lui Dumnezeu ! Crezi c-aş putea face una cu asta ?... O femeie are cîteodată atîta bătaie

de cap... pentru că bărbaţilor le place să mai schimbe, dar...

O priveşte pe Leonor zîmbind cu resemnare, dar pare hotărîtă să tacă ; duce lada care-i ţinea loc de leagăn într-un colţ al camerei şi instalează patul. Spaţiul care mai rămîne e ocupat de cufăr.

— Pun masa acolo, afară, hotărăşte ea. Vine în curînd vara, şi-o să mîncăm în aer liber. Domnilor de la oraş le place tare mult să mănînce afară, continuă cu o amară ironie.

Leonor nu ştie cum să-i interpreteze purtarea. Venind din partea cuiva care nu aşteaptă nimic de la viitor, o dezorientează, i se pare de condamnat, mai cu seamă că e vorba şi de copii. Ea n-ar proceda aşa. Nu ştie încă ce-ar putea face ca să se salveze, dar să accepte şi să fie recunoscătoare pentru orice, împăcîndu-se cu toate...

— Dacă s-ar libera vreo baracă, iar dumneata n-ai putea s-o închiriezi, poate că ţi-aş putea împrumuta eu ceva bani...

— Manuel nu poate să-ţi lase nici el prea mult. Trebuie să stea cîteva zile la Lisabona înainte de-a pleca spre *Banc*, şi se pare că asta costă scump. Apoi, vrea să-şi termine şi şcoala, la anul...

— Văd că dumneata ştii mai multe decît mine...

— Ascultă ! Vrei să-ţi spun ceva, sau nu ? Femeile trebuie să se apere una pe alta, şi acum o clipă era gata-gata să-ţi spun : Manuel m-a rugat să te supraveghez. Îl chinuie gîndul că l-ai putea înşela, şi cum începe sezonul de băi... aşa-s toţi bărbaţii. Fiindcă pleacă departe şi fac tot ce le pofteşte inima, cred că şi femeile sînt la fel. Iar mulţi au şi dreptate : numai că lucrurile astea se află mult mai tîrziu ; eu cred că l-a schimbat închisoarea. Înainte nu era aşa, nu ?

— A suferit mult şi, la drept vorbind, din cauza mea.

— N-ai să-i spui nimic, nu-i aşa ? Voiam numai să nu crezi că-s femeie rea. Lui Manuel să nu-i sufli nici un cuvînt, pentru nimic în lume. Şi, ridicînd ochii spre Leonor : văd că te-ai întristat, nu ?

— Mi-e milă de mine. Dar fii liniştită, Isabel. Trebuie să învăţ să m-ascund.

A doua zi Manuel începe să-şi revizuiască hainele de călătorie, făcîndu-le inventarul, cu gînd să-şi cumpere la Lisabona ceea ce-i mai lipsea ; pentru Leonor clipa despărţirii pare atît de apropiată, încît începe s-o apese, s-o enerveze. Întind la soare hainele acelea grosolane, pantaloni şi bluze de pînză aspră, dar impermeabilă, impregnată cu ulei şi cu negru de fum. Va primi, la Aveiro, de la armator, o caschetă de pînză ceruită, mănuşi şi o pereche de cizme înalte, de cauciuc — tot trusoul lui — glumeşte Manuel. Leonorei îi tremură buzele ; ochii o dor de tristeţe, are ceartă. Apar primele greţuri.

— Mai mult din cauza nervilor decît din a sarcinii, spune soacra. Se vede c-ai fost crescută în puf, încheie apoi.

Manuel îi propune distracţiile obişnuite : plimbări pînă la pădurea de pini de la São Jacinto, la Murtosa, spre Bestida. Leonor refuză. Într-o dimineaţă, în mijlocul unei gălăgii de nedescris, vasul „Cu Dumnezeu înainte!" ieşi pentru prima oară la pescuit ; Manuel stăruise să vină şi ea pe malul mării. Leonor crezu că Manuel vrea s-o pună la încercare — să vadă adică cum se va purta cu armatorul Cascão ; cînd ajunseră pe plajă, oamenii din echipaj se urcau tocmai pe bordul vasului pe care îl împinseseră în apă. Cînd vîrful prorei intră în apă, se clătină, apoi valurile o săltară în sus. Leonor scoase un ţipăt de spaimă şi nu vru să mai privească, temîndu-se că vasul se va scufunda ; devenea deosebit de nervoasă cînd îşi amintea de primejdiile pe care avea să le înfrunte Manuel.

— N-am să am nici o clipă de linişte. Ai să scrii des, nu-i aşa ? Nici nu mă mai recunosc. Înainte suportam totul cu mai mult curaj.

— Vine vara, şi atunci Torreira arată mult mai bine, să vezi ce mulţi vilegiaturişti...

— Nu-mi place cînd te-aud vorbind aşa, Manuel. De ce n-ai încredere în mine ?

— Încredere am. Dar vorba e c-am să fiu departe...

— Chiar dac-aş fi o femeie „din alea", şi tot ar trebui să mă gîndesc că eşti în pericol în orice clipă, şi că eu aici o fac pe cucoana...

— Poate că va trebui să munceşti. Nu pot să-ţi dau prea mult pe lună.

Leonor voia să verifice, pe ocolite, ceea ce-i spusese Isabel, dar prefăcătoria o obosea.

— Dacă vrei să te răzbuni pe mine, pedeapsa nici nu mi se prea pare grea. Dacă-mi găsesc de lucru, o să muncesc. Nu mă cunoşti încă, Manuel, şi nu vreau să-ţi aduc aminte că sînt însărcinată...

Manuel făcea parte dintre puţinii pescari care, datorită meritelor şi cunoştinţelor deosebit de utile pe care le avea, se îmbarcau la Aveiro. La cîteva zile după aceea, armatorul avea să trimită majoritatea marinarilor cu trenul, în vagoane de clasa a treia ; avea însă grijă să se despăgubească după aceea de toată cheltuiala, făcînd în acelaşi timp şi mari economii din proviziile de bord pe tot timpul cît dura drumul pînă la Lisabona, ca şi în timpul staţionării vasului pe fluviul Tag. Prost hrăniţi în lunga perioadă pe care o petreceau pe uscat, în primele zile de după îmbarcare nu exista fel de mîncare să-i poată sătura pe oamenii companiei — de la muşii şi pescarii angajaţi pentru prima oară, pînă la pescarii bătrîni şi personalul de la bucătărie, în afară de bucătar, care era mai bine plătit. Aşa se întîmpla că, după ce ieşeau din estuar, cei mai flămînzi, în permanenţă nemulţumiţi, susţineau că mîncarea e din ce în ce mai proastă şi porţiile din ce în ce mai mici — mai ales pîinea ; deveneau pretenţioşi pentru că mîncau pe socoteala altuia.

Leonor îl însoţea pe Manuel. El ar fi vrut s-o scutească de emoţia despărţirii, aducîndu-i şi acest din urmă argument : că sarcina cere îngrijiri speciale. Dar nu reuşise s-o convingă.

— Am destul timp să stau singură. Dacă n-ar costa aşa de mult, aş veni să mă întîlnesc cu tine la Lisabona.

— Are să-ţi vină tare greu.

— La Lisabona caută să te distrezi, Manuel. Ai să stai atîtea luni departe de noi toţi...

— Dac-aş avea bani pentru distracţii, ţi-aş lăsa ţie mai mulţi...

Răspundea repezit, parcă ar fi vrut s-o respingă sau ca şi cum ar fi fost supărat pe sine însuşi. De data aceasta, Aveiro nu-i mai plăcu Leonorei ; din cauza stării ei de spirit, drumul de la estuar pînă la far i se păru deosebit de banal ; promisese că n-are să plîngă, dar, cînd văzu casele din Gafanha, nu-şi mai putu opri lacrimile. Manuel îi arătă cu degetul vasul — acela din dreapta. Zvelt, sidefiu, cu catargele şi cu arboreţii întineriţi şi ei cu vopsea proaspătă, ai fi zis că se pregătise pentru o croazieră de plăcere, îi explica el, căutînd să-i trezească curiozitatea. Echipajul îl dezminte însă. Cu excepţia timonierului, nu se văd decît oameni cu feţe aspre, prost îmbrăcaţi, cu bocanci grosolani în picioare, cu pantaloni şi cu cămăşi uzate de atîta purtare, săraci, neajutoraţi, avînd cu toţii înfăţişarea unor oameni recrutaţi în ultimul moment Dumnezeu ştie de unde şi pentru ce tăinuită expediţie. Pe punte, femei triste, cu feţele tăbăcite de aerul sărat al mării. Unele leagănă în braţe cîte un copil de ţîţă ; cîţiva marinari, aşezaţi pe băncile de pe bordul vasului, joacă pe genunchi cîte un ţînc de 2—3 ani, în vreme ce ceilalţi, mai mari, aşteaptă să le vină şi lor rîndul la puţină mîngîiere. Manuel fu primit cu strigăte de bucurie şi cu strîngeri de mînă prelungite, ca şi cum prezenţa lui le-ar fi dat curaj în robia în care intraseră.

— Căpitanul ?

— N-a venit încă. Vedem noi curînd de tot ce soartă ne aşteaptă.

Manuel voia să i-o prezinte pe Leonor. I-ar fi făcut plăcere să vadă şi ea că e prieten cu căpitanul, arătîndu-i în felul acesta că e şi el cineva.

— Semn rău, Manuel ! continuă marinarul. Aş fi vrut să vorbesc neapărat cu el înainte de-a porni pe mare.

— Dac-ai început şi tu cu rugăminţile...

Curioasă, căci voia să afle tot ceea ce avea vreo legătură cu meseria lui Manuel, Leonor îl întrebă din ochi.

— În viaţa asta nenorocită nu contează numai pericolul : armatorul nu vrea să dea ochi cu pescarii în ziua plecării vasului, ca să nu fie silit să le asculte plîngerile şi ca să nu le dea bani, iar comandanţii îi făceau şi ei jocul şi se îmbarcau în ultimul moment.

Se depărtă, luînd-o şi pe Leonor cu el, pentru ca celălalt să nu mai poată pune nici o întrebare. Leonorei îi atraseră numaidecît atenţia nişte bărcuţe aşezate una într-alta. Vru să ştie la ce serveau bărcile acelea, aşa de micuţe, făcute parcă pentru o plimbare pe lac sau pe estuar...

— Ţi-am mai vorbit doar de ele. Sînt bărcile pentru pescuit, una de fiecare pescar.

Ea le atinse, le clătină, ca nu cumva Manuel să-şi bată joc de nepriceperea ei. Aşezate aşa, grămadă, păreau mai mult jucării decît bărci sortite să înfrunte valurile periculoase ale oceanului.

— Mi-era tare frică, Manuel, dar acum mi-e şi mai frică. Mai mari nu sînt ?

— Nici nu-i nevoie. Dac-ar trebui să le umpli cu peşte, abia atunci ţi-ai da seama de asta.

Deschise apoi una din intrările care dădeau în cală şi începu să-i explice cum se spală şi se sărează peştele, operaţii care se fac toate pe puntea vasului, pentru că jos spaţiul e prea mic ; o conduse, printr-un coridor foarte strîmt, pînă la sufrageria vasului, o cameră mică, cu o masă în centru şi cu bănci de jur împrejur.

— Pentru comandantul vasului, pentru timonier şi mecanicul-şef. Noi mîncăm în sala comună.

Cabina căpitanului îi plăcu Leonorei, îi plăcu felul cum era aranjată şi obiectele din ea, a căror întrebuinţare îi era necunoscută : barometre şi sonde. Rămaseră acolo numai cîteva secunde. Celelalte două cabine, la prora, una a timonierului şi alta a mecanicului, aproape în întregime ocupate de cuşete — în care nu era loc nici cît să se mişte o persoană — o făcură să presupună că a lui Manuel era şi mai proastă. Vru imediat s-o vadă. Se întoarseră pe punte, şi cînd, în uşa ca o gură larg deschisă a sălii comune, el îi reco-

mandă să aibă grijă cum coboară scara, aproape verticală, tot din economie de spaţiu, iar ea deschise bine ochii şi nu văzu nimic, se arătă nemulţumită :

— Aici trebuie să stai tu cinci luni ? E mai întuneric ca într-o închisoare !

— Mîncăm şi dormim în ea, atît. Restul timpului îl petrecem în aer liber.

El o ajută să coboare la pupa vasului, în formă de potcoavă îngustă. La centru se afla o masă lungă, iar bucătăria, pe o latură. Pe cealaltă latură, de jos şi pînă sus şi de la un capăt la altul, ca nişte morminte simetric săpate în grosimea peretelui sau ca nişte guri negre, larg căscate, se înşirau cuşetele. O lumină tulbure, neliniştitoare, învăluia aceste cutii, asemeni unor cuşti pentru animalele de circ, ori de panteon al vreunei secte căreia cultul morţilor îi impunea să-şi mumifice cadavrele şi apoi să le expună în locul acela.

— La ce servesc astea, Manuel ?

— Ca să dormim noi în ele, doi cîte doi. Sînt „cabinele" noastre.

— Şi puteţi dormi ?

— Bineînţeles. Cine-i obosit doarme şi pe pietre.

— Preferam să nu fi văzut nimic. Cînd am să mă gîndesc la tine, şi asta se va întîmpla în fiecare clipă, am să te văd tot timpul închis acolo.

— Eu fac tot posibilul să uit.

— Ai să stai cinci luni în cutiile astea ! De ce nu construiesc vase mai mari ?

— Ştii cît costă ? Pescuitul e rentabil pentru armatori fiindcă fac totul cu economie. Asta e unul din cele mai vechi vase care merg la *Banc*, şi totuşi ar mai putea îmbogăţi pe cel care l-ar cumpăra. Nu ţi-au spus prietenii mei din Lisabona...

Stau de vorbă sus pe scară. Cînd ajung din nou la aer liber, Manuel încearcă să ia lucrurile în glumă. Ţinînd seama de pregătirile care se făceau pe vas, se părea că nu mai sînt decît puţine minute pînă la plecare. Se auzea scîrţîitul ancorei, care gemea şi se văita ; dinspre prora se iveau marinarii.

— Văd că nu-ţi plac navele mici, aşa c-o să fiu nevoit să comand un vapor de treizeci şi cinci de mii de

tone, unul din acelea în care echipajul e format din oameni mulţi, şi unde-i mai bine ca la noi acasă chiar şi în privinţa muncii, pentru că toată treaba o fac maşinile.

— A întrebat comandantul de tine, Manuel, îi spune în trecere un marinar.

— Rămîi cu bine, Leonor.

— Atunci...

— Au nevoie de mine. E mai bine să te duci pe mal. Ca să nu încurci pe nimeni. Nu cîştigăm nimic dacă plîngem. La revedere ! I-am lăsat mamei banii, şi la sfîrşitul lunii te poţi duce la Aveiro ca să iei leafa. Porneşte numaidecît, cu pasul mare. Viitorul e al nostru. Gîndeşte-te mult la mine ! îi mai spune el, mişcat, abia stăpînindu-şi lacrimile.

„Viitorul e al nostru. Gîndeşte-te mult la mine..."

De pe bord pleca ultimul grup de femei. Leonor se luă după ele. Imediat ce pusese piciorul pe pămînt, dispăru şi puntea de coborît care unea vasul de cheiul plin de lume. O dată cu vasul lui Manuel mai plecau încă două, aşa că era multă lume care se lupta să răzbească în faţă.

— Dumnezeu să-i aibă în pază ! exclamă o femeie. Al meu nici nu voia să plece ; a stat înţepenit toată iarna din cauza reumatismului...

— A fost şi-al meu la control, dar au zis că-i apt, cu toate că se plînge de stomac. Au ştiut să-i spună că-i şmecher, dar să-l şteargă din registru şi să-i spună de ce suferă n-au ştiut. După mine, mai bine răbdam de foame. Şi nu-i numai boala. O să se gîndească mereu la frate-său care-a murit anul trecut la *Banc*, şi asta o să-l roadă.

— Mor aşa de mulţi oameni ?... întreabă Leonor.

— De aici, anul trecut, au murit doi : ăsta, într-un accident, şi unul din cauză că i s-a umflat gîtul. Muncesc tot timpul pe un frig de moarte, şi rachiul nu te vindecă chiar de orice.

— Şi dacă avea altă meserie, tot aşa se-ntîmpla. Un cumnat de-al meu suferă de inimă, şi tot nu se poate lăsa de meseria pe care-o are. Lucrează la saline,

şi numai moartea îl poate scăpa de ele. Altceva nu ştie să facă.

Glasurile acestea de rău augur o fac pe Leonor să încerce sentimentul c-a fost părăsită ; are impresia c-o pîndeşte o nenorocire, din faţa căreia încearcă, deznădăjduită, să dea înapoi, dar îi este peste putinţă. N-ar vrea să le mai audă pe femeile acelea, şi totuşi le ascultă cu atenţie, lacomă să afle toate riscurile meseriei lui Manuel. Cu cît o să fie mai grea munca pe care-o s-o facă el, cu atît mai neliniştită şi mai plină de dor o să-l aştepte ea...

— Mie îmi pleacă şi bărbatul şi-un frate. Avem o mulţime de bolnavi în casă, şi leafa lor nu ne-a ajuns nici ca să acoperim datoriile la farmacie şi pe la prăvălii. Şi dacă ne mai dă cineva pe datorie, nu ne dă pentru că ne-ar şti săraci şi cinstiţi, ci pentru că pleacă ei pe mare. Dacă nu s-ar îmbarca, n-am avea nici de-o pîine, şi sîntem opt guri.

Tulburată, Leonor încearcă să-şi disciplineze oarecum sentimentele şi să se gîndească numai la plecarea lui Manuel. Se făcuse tîrziu. Acum se uita la femeia aceea de lîngă ea, pe care o auzise plîngîndu-se de greutatea muncii de la orez ; singura răsplată pentru atîta trudă era să lase tot ceea ce cîştiga la prăvălii şi la farmacie, atît de prost era plătită ziua de lucru ; îşi sleia puterile ca să poată ţine „capul sus", irosindu-şi astfel viaţa, pe care îi era cu neputinţă s-o schimbe.

Cineva o împinge cu cotul.

— Uite colo, domnişoară, vezi dacă acela nu-i bărbatul dumitale. Face semne încoace cu mîna.

Manuel se căţărase pe scara de frînghie a catargului de la prora. Apariţia lui îi crea iluzia odihnitoare a întoarcerii — să aibă pe cineva care s-o îndrumeze, uşurîndu-i suferinţa, iar ea să închidă ochii şi să se lase condusă. Îi zîmbi ; închise ochii, ca şi cum ar fi vrut să-i deschidă numai cînd l-ar simţi alături de ea ca s-o mîngîie, iar viaţa să renască, strălucitoare, pentru amîndoi ; dar Manuel întîrzia atît... Îi deschise. Cu echipajul aliniat pe latura dinspre ţărm şi făcînd semne de rămas bun, vasul se balansa pe valuri din

pricină că era gol. Apa puţin adîncă din faţa portului făcea ca vasul să înainteze cu greutate ; unele vase, cînd erau încărcate, riscau să şi naufragieze chiar. Din mulţime izbucniră primele strigăte şi plînsete. Manuel stătea suspendat pe scara de frînghie. „Viitorul e al nostru. Gîndeşte-te mult la mine..."

— Manuel ! Manuel !

Striga şi ea. „Dumnezeu să-l aducă sănătos !" se rugă. Simţea nevoia să se pună sub protecţia cuiva deosebit de puternic. Văzu „sala comună", doi oameni în fiecare scobitură, înmormîntaţi în întuneric. „Cinci luni trec repede".

— Manuel ! Manuel !

Vasul, cu pînzele întinse, începe să spintece leneş apa ; cîteva femei aleargă pe ţărm, urmărindu-l, ca şi cum l-ar fi pierdut şi ar vrea să-l atace la un cot al drumului — naufragiaţi pe care i-a lăsat în voia soartei, în ţară duşmană, şi care se revoltă şi strigă într-una c-au fost părăsiţi. Femei de toate felurile : bătrîne, cerînd de la anii lor un efort suprem, cad epuizate cîţiva paşi mai încolo ; femei pe care viaţa lor de continuă trudă le sleieşte de puteri şi care, cum fac un pas, par că se împiedică, dar după aceea se îndreaptă şi pornesc din nou ; femei tinere, cu cîte un copil în braţe, cu altul de mînă, îmboldindu-i pe ceilalţi s-o ia înainte, ocărînd şi făgăduind să-i pedepsească dacă nu-şi mişcă mai repede picioarele. În urmă rămîn cele mai voinice şi cele însărcinate, unele cu burta destul de mare, pe care fuga le oboseşte — au veşnic nevoie de cîte un moment de repaus ca să se pregătească pentru un nou efort ; cele mai sprintene îndemnîndu-le pe cele care umblă mai încet : „Rămîi în urmă, nu ?", iar acestea, greoaie, cu sufletul la gură, silindu-se să-şi iuţească paşii dizgraţioşi de raţă. Leonor intră în acest din urmă grup. Vasul merge tot aproape de ţărm, cu echipajul încă pe punte. Mereu agăţat pe scara de frînghie, Manuel îi face într-una semne de rămas bun, cu gesturi care o cheamă, iar ea, copleşită de o desperare fără margini, cu ochii ţintă la el, fuge, fuge, de teamă că vasul are să se depărteze şi să se mistuie în zare...

— Pînă unde putem merge aşa ?

— Pînă la Barra. Dar e departe. Ai să vezi c-ajungi acolo cu limba scoasă, ca dulăii...

Aruncîndu-i o privire nehotărîtă, femeia pe care o întreabă îi răspunde dispreţuitor şi fără să se oprească. Leonor pare sleită de puteri, şi totuşi fuge ; ar vrea să se odihnească, dar parcă oboseala însăşi o îmboldeşte să meargă mai departe. Dacă s-ar opri, poate că ar cădea la pămînt, ea şi toate celelalte, grămadă, împiedicîndu-se unele de altele, ca nişte marionete cărora li s-a tăiat sfoara şi încep să se clatine, pe jumătate zăpăcite — cea din urmă scînteie de viaţă însufleţindu-le doar braţele, care se ridică rugătoare, unele, cea mai mare parte epuizate, ca şi cum visul lor lăuntric ar fi murit mai înainte ca moartea să le doboare. Fuga turmei acesteia de femei pricăjite era simbolul propriului ei destin. Goneau spre o ţintă care se depărta mereu, fiecare minut al durerosului lor efort lăsîndu-le tot mai în urmă, iar ele urmărind-o cu încăpăţînare, ca şi cum puterile n-aveau să le părăsească niciodată. Picioarele încep să li se înmoaie, sudoarea curge şiroaie pe feţele lor schimonosite, pînă se opreşte, picături, într-o zbîrcitură pe care oboseala o prefăcuse în şanţ. Şaizeci, o sută de femei care nu se pricep să-şi exprime sentimentele prin viu grai, îşi manifestă deznădejdea că se văd părăsite smulgîndu-şi părul, strigînd a jale, cu gurile larg deschise, cu chipurile cernite de culoarea neagră a broboadelor. De la corăbii nu le vine nici un ajutor. Dacă semnele pe care le face cu mîna echipajul vreuneia dintre ele ar fi prevestit ceva bun, de ce-ar mai porni vasele în largul mării, în loc să ancoreze la ţărm şi să le ia şi pe ele, pe toate, fiindcă nu voiau să rămînă aici singure, în voia forţelor răufăcătoare şi a întîmplărilor de neînlăturat ?

Cu faţa roşie, abrutizată de oboseală, una dintre femeile gravide cade, frîntă, pe nisip, şi numaidecît se opresc alte cîteva, care încheie, rătăcite, împrăştiate, una colo, alta la cîţiva metri mai departe, cortegiul acela tumultuos. Nici Leonor nu mai poate. O doare pîntecele ; picioarele i se îndoaie sub ea ; oboseala

o face să-şi plîngă de milă ; e copleşită de amărăciune, simte că-i e cu neputinţă să se resemneze. „Se întoarce ; se întoarce." Nu-l mai distinge pe Manuel : o siluetă printre atîtea alte siluete, o batistă fluturînd printre atîtea alte batiste. Vasul devine o pată, catargele se subţiază, confundîndu-se cu cerul de un albastru-deschis. „Se întoarce, se va întoarce !"

Văzînd-o tristă, umblînd de colo pînă colo prin casă fără nici o treabă, soacra o înţepă cu vorbe răutăcioase :

— Parcă-i cobeai tot timpul lui fiu-meu, că-i pierea liniştea oricui te vedea ; şi fiecare din noi are nevoie de linişte ca să poată îndura greutăţile vieţii. Îţi închipui poate că eu nu mai pot de bine ? Dar mă stăpînesc, mă stăpînesc. Fă şi tu la fel. Mai ai multe de învăţat. Omul trebuie să se înveţe cu orice, altfel nu se poate. Învaţă-te să rabzi totul cu zîmbetul pe buze. Şi eu am vrut să fug de toate astea, şi-am rămas aici, an după an. Asta ca să ştii ! Crezi că ţii la Manuel mai mult ca mine ? Şi, uite ! eu nu m-am mai dus la Gafanha să-mi iau rămas bun de la el. Nu-i vorbă că nici tu şi nici el n-aţi stăruit. Aşa se întîmplă întotdeauna : o mamă ţine şi zece copii, dar zece copii nu ţin o mamă. Şi mă plîng eu de ceva ? Par chiar veselă. Fă şi tu la fel. Nimeni n-o să-i ia în nume de rău vreunei femei dacă se mai veseleşte şi ea din cînd în cînd după ce i-a plecat feciorul sau bărbatul ; ce putem face altceva ? Pînă-n trei zile nu primim nici o veste. Se ştie că la Torreira e ca la turci, chiar şi-n privinţa telegramelor ; aşa că trebuie să ne călcăm pe inimă şi să ne trecem timpul cum om putea mai bine. Distrează-te şi tu. Du-te s-o vezi pe Isabel ; sau fă ca bărbatu-meu care stă întins pe nisip, se prăjeşte la soare şi priveşte marea, fiindcă sclava rămîne acasă să facă treabă. Însă mutre de înmormîntare, nu ! şi, bocănind din saboţi, ieşi afară, cu ochii plini de lacrimi.

Leonor nu-i răspunse. Gîndul o purta departe. Soacra îi trezea amintirea altor momente, unele depărtate, ca acelea, foarte amare, cînd o auzise pe prietena ei de la Lisabona spunînd : „Se-nvaţă omul ; se-nvaţă

cu orice..." Îi veneau în minte tocmai cuvintele acelea, ca şi cum le-ar fi auzit chiar atunci. Naşul avea dreptate : reţinea totul, fără să vrea. Şi la ce-i servea asemenea calitate ? Ca să sufere şi mai mult ?

Tăcuse tot satul. Sunetul trompetelor şi gălăgia celor care strîngeau oamenii, bătînd la porţi, dis-de-dimineaţă, făceau parte din agitaţia obişnuită dinaintea îmbarcării. Tot zgomotos, tot năpustindu-se, dar cu valuri mai rare, oceanul îngăduia ca oamenii să pornească asaltul împotriva lui. De cînd azvîrliseră prima oară năvoadele anul acesta şi de cînd bărcile celor două companii, ca şi cele două aparţinînd statului, se ţineau pe-acolo pe aproape, „împodobind" plaja, pregătite să primească tot ce le-o cădea, era limpede că peştele fugea de plase. Ca şi atunci, şi de data asta — cînd aşteptării îi urmă îngrijorarea celor două companii şi a angrosiştilor — urmase descurajarea. Pescuitul era foarte slab, adio cîştig fără pagubă. Nu era numai faptul că oamenii îşi riscau, ca întotdeauna, viaţa, era şi pericolul că vasul s-ar putea alege cu vreo spărtură, căzînd în golul dintre două valuri, atît era de hîrbuit, şi atunci unde era cîştigul armatorului ? Prin contract nimeni nu-l obliga să le dea oamenilor porţia zilnică de peşte pentru ciorbă dacă pescuitul nu aducea peste două mii de scuzi. Dar cine ar fi putut să nu le-o dea, cînd erau atît de flămînzi şi de lipsiţi, iar liota de guri creştea mereu ? „Pentru ce să mai arunci năvoadele ? Să aştepţi, mai bine, să se schimbe norocul." Şi satul tăcuse.

— Domnişoara Leonor !

— N-ai mai dat pe-aici, Isabel.

— Lasă-mă încolo, cu viaţa mea cu tot ! A venit doctorul Afonso la vilă şi-a strîmbat tot timpul din nas. Casa-i ca paharul de curată, dar pe el nu-l mulţumeşte nimic. Am muncit patru zile la rînd, şi pentru c-a găsit un bufet, sau cum i-o fi zicînd, cu praf pe el, a răcnit mai rău ca o femeie. Pînă şi de magazie şi de copii s-a legat, păcătosu dracului ! Că umblă murdari şi rupţi ; că murdăria-i una şi sărăcia-i alta — ce mai noutate ! — şi să avem grijă de pereţi. Dacă n-aş avea atîta nevoie, aş fi găsit eu ce să-i răspund. Te speteşti ca să-l vezi

mulţumit, obosită ca vai de lume, şi, culmea culmilor, te mai face şi de două parale ! Uneori îmi vine să stau şi eu cu burta la soare, ca altele. Dacă n-ar fi bărbatu-meu, de care trebuie să am grijă, că-i mai rău ca un copil... Dădea din cap, enervată. Îşi lăsă ochii în pămînt şi o luă pe Leonor pe departe, ca aceasta să poată ghici şi singură despre ce era vorba : Oamenii îşi pierd răbdarea, domnişoară. Niciodată nu m-am dat înapoi de la muncă, dar chiar săptămîna trecută, cînd compania lui Cascão a aruncat năvoadele pentru prima oară şi m-am apucat şi eu să vînd peşte prin satele dimprejur, numai eu ştiu cum am ajuns acasă. Picioarele mi-erau frînte de oboseală şi-mi venea să mă culc, să închid ochii, să nu mai am grijă de nimeni, să-mi dau copiii la azil, dacă o mai fi vreunul, şi să dorm pînă m-oi sătura, şi, cînd colo, aflu că în seara aceea omul meu n-avea de lucru, blestematul ! Că pe-aici toţi bărbaţii sînt aşa. Cum n-au ce munci şi nici unde se duce, caută ceartă cu lumînarea. Copiii, cum m-au văzut, au tăbărît pe mine. Au crezut că-s plină de bani, şi-au pornit să-mi ceară de mîncare. I-am bătut, nu mi-e ruşine s-o spun. Fiindcă copii, domnişoară, ar trebui să aibă numai cei bogaţi sau cine n-are nevoie să muncească. Dar ăştia n-au. Nu se ştie de ce, dar n-au, şi nu-i pedepseşte nimeni. Iar noi ne spetim muncind. Pe-aici pe la noi lumea zice că cei bogaţi au bani să-şi cumpere tot ce le trece prin cap.

Văzînd că nu mai conteneşte cu vorba, Leonor făcu un gest de nerăbdare.

— Iartă-mă, te rog, dar aş vrea să mă înţelegi. Mă văd amărîtă şi de aceea toată lumea-şi bate joc de mine. Ai auzit de Ana Carapinha ? Dă peşte pe credit celor care-l vînd pe-aici prin împrejurimi. Chiar de săptămîna trecută am băgat de seamă că-nşală la socoteli, dar am tăcut. Nu-mi venea să fac gălăgie chiar de prima dată. Azi s-a întîmplat la fel. Şi i-am spus : „Uite că socotelile dumitale nu se potrivesc cu ale mele, dumneata nu mi-ai dat peşte care să facă atîta !" Şi să te ţii atunci ! Parcă venise sfîrşitul lumii. Că-i sătulă să tot fie „mama" săracilor, şi dacă e cineva care nu-i convine, să nu mai calce pe-acolo. N-are de gînd să-şi dea

peştele în dar. Că dac-ar crede poveştile mele şi ale altora de teapa mea, ea ar sărăci şi noi ne-am îmbogăţi. Ai auzit, domnişoară, ne-am îmbogăţi ! Să umbli kilometri întregi pentru o nimica toată...

— Şi ce vrei acuma de la mine ?

— Înainte de-a veni să vorbesc cu dumneata... da, înainte de-a veni să vorbesc cu dumneata, l-am căutat pe ginerele Franciscăi Miúda. Ăsta nu dă pe datorie, dar mă pregătisem să-i vorbesc, aşa, din adîncul inimii. Aşa am şi făcut. M-a luat cu vorbe dulci, ca toţi bărbaţii, că tot frumoasă sînt, şi dă să m-apuce de obraz... Ştiu eu ce vrea el. Ăsta-i un lucru murdar, şi eu nu sînt ca de-alde soacră-sa. Mai bine aş face-o cu primul venit, numai să-mi dea de mîncare pentru copii pe ziua de azi. Măcar n-ar trebui să mă prefac că-l iubesc.

— Şi sînt şi femei care fac aşa ceva, Isabel ?

— Păi, dacă banii n-ajung, ce vrei să facă o mamă ? Ce-s vinovaţi copiii că vin pe lume ? Iar pînă nu cresc, n-aduc nici un folos. Vezi, asta e, asta e ! Ştiu de unele care au treizeci de ani şi mai bine, îmbătrînite de-atîta tăvăleală, cu cîte un copil de la fiecare bărbat, şi de multe ori le văd că ies de prin şanţuri şi din lanuri scuturîndu-şi zdrenţele ; şi-s şi urîte, mult mai urîte ca mine, au pielea tăbăcită de soare şi de ploaie, da-n cîteva clipe cîştigă bani mai mulţi decît într-o zi întreagă de lucru. Numai pentru că ai ochi frumoşi nu-ţi dă nimeni nimic, şi cui îi pasă că lumea e flămîndă ?

— Ce voiai să-mi ceri ?...

Nu mai avea chef s-o asculte. Dorea din toată inima să vadă numai lume fericită în jurul ei, şi dădea numai de nenorociri. Ca o femeie să treacă din mîna unui bărbat într-a altuia...

— Poate că voiai să-mi ceri un împrumut...

— Ca să spun drept, m-am gîndit şi la asta. S-ar putea ca Manuelzinho să se răzgîndească. Bărbaţii cu carte sînt mai greu de înţeles.

— Banii i-a lăsat mamei, dar mi-a spus că la sfîrşit de lună pot să mă duc să-i iau leafa de la Aveiro. După cum am înţeles eu de la el, trebuie să fie o sumă bunicică de bani... Şi cît voiai, Isabel ?

— O sută de scuzi. E mult, nu ? Cu banii ăştia i-aş scoate colţii cîinelui ăluia de Cascão şi-ai altora care-mi vor răul...

Faţa Isabelei întinereşte într-un zîmbet de mulţumire ; clipa asta o reconfortează pe Leonor. Faptul c-o roagă cineva să-i împrumute bani îi creează iluzia plăcută a unei vieţi lipsite de greutăţi.

— Mi se pare că averea mea nici nu se ridică la atîta. Îmi pare rău. Aş fi fost bucuroasă să-ţi pot face binele ăsta.

Banii ei nu atingeau nici suma de treizeci de scuzi, dar Isabel îi primeşte. O să ceară restul de la altcineva.

— Şi să nu-i spui nimic soacrei dumitale, îmi făgăduieşti ?

— Hei, oameni buni !

— Cascão !

Isabel se încruntase şi pronunţa, cu o încetineală plină de dispreţ şi de ciudă, cele două silabe ale poreclei. Nisipul scîrţîi sub paşii hotărîţi, apăsaţi ai armatorului.

— Am venit să aflu dac-aţi primit ceva veşti de la Manuel. Tu, pe-aici ?

— După cum se vede.

De îndată ce intrase pe uşă, astupînd-o în întregime cu corpu-i uriaş, armatorul rămăsese pe loc, surprins. Nu se aşteptase s-o găsească acolo pe Isabel. Puse cîteva întrebări ca să nu-şi trădeze mirarea, dar nu reuşi să-şi ascundă necazul.

— Văd că ai timp şi de vizite ! Foarte bine. Asta înseamnă c-ai să ai mai multă grijă de casa cui te-a adăpostit pe tine şi pe-ai tăi. Doctorul Afonso mi s-a plîns de tine.

— Cînd eşti stăpîn, trebuie să găseşti cusur la toate. Bine că m-ai apărat dumneata. Îţi sînt foarte recunoscătoare.

— Te-am şi apărat chiar. Cu toate că nu-ţi vine să crezi, dar te-am apărat. Vorbea cu aroganţă ; puse totuşi capăt discuţiei : Aşa că am venit să aflu ce-i cu Manuel, repetă el. Ce era cu femeile acelea care făceau

atîta gălăgie la despărţire ? Aşa-i totdeauna. Noi muncim, iar femeile se agită, dacă nu fac cumva şi mai rău.

După fiecare frază, rîdea. Leonor se feri să-l privească în faţă.

— Soacră-mea mi-a spus că n-o să primim veşti de la Manuel decît mîine, dacă nu şi mai tîrziu chiar. Dumneata ar trebui să ştii lucrul ăsta tot atît de bine ca şi ea.

— Vasul ar fi putut avea vînt bun, şi atunci ar fi sosit la Lisabona înainte de timpul prevăzut. Şi, uitîndu-se lung la Isabel : Am trecut şi pe la tine pe-acasă. Am să-ţi spun ceva.

— Spune. N-am secrete faţă de domnişoara Leonor.

— Ce ? Mai rămîi ? Cine-o fi să vă lecuiască de patima asta a trăncănelii o să aibă linişte toată viaţa. Atuncea rămîi. Bună seara ! Şi, către Leonor, îmblînzindu-şi vocea : Cînd îi scrii lui Manuel, spune-i că n-am uitat de rugămintea lui şi c-am să-i dau cît mai curînd de lucru lui taică-său.

Lăsase uşa deschisă ; nisipul de pe cărarea grădinii de zarzavat scîrţîi din nou.

— A venit să dea tîrcoale, să adulmece. Are cîţiva bieţi săraci la mînă şi crede că toată lumea-i a lui. Dacă oamenii ar putea vorbi, măcar din cînd în cînd... Glasul Isabelei era plin de ciudă ; ciudă şi invidie. I-ai răspuns după cum şi merită. Ne-ai putea răzbuna pe toate. Şi-nchipuie că nu mai putem după ochii lui frumoşi, dobitocul...

— Te-a poftit să plecaţi împreună. Umblă şi după dumneata ?

— Ce idee, domnişoară ! A spus aşa, ca să aibă ce spune. Sînt fete cu fel de fel de greutăţi şi care-i fac ochi dulci tot timpul. Lui şi altor proprietari de prăvălie. Eu, nu. Cred că dacă şi-ar pune mintea cu toate, le-ar rămîne rafturile goale. Simt cîteodată că m-apucă scîrba... Cîteodată... I-a fost frică să nu-l dau de gol, şi d-aia voia să mă ia cu el. Ce-a fost a fost. Să se ţină după mine ? Ce idee ! Rîdea nervos. Mie mi-a trecut vremea. Tare mi-a plăcut că l-ai învăţat să-şi ţină lăbuţele acasă. Dumneata ştii ce vorbeşti şi ce faci. De asta venise ; numai şi numai de asta.

Se ridicase în grabă — ca nu cumva soacra Leonorei să apară pe neașteptate, îi explică ea, că n-ar fi chip s-o facă să creadă că venise numai așa, să vadă ce mai fac, și avea dreptate. Într-o bună zi i s-ar închide toate ușile. Ana Carapinha spunea că dacă bogaților și celor înstăriți le-ar păsa de săraci, ar fi tot așa de săraci ca și ei. Și că ea, Isabel, umbla numai după cerșit...

Leonor avea remușcări. Glasul Isabelei suna dureros și amar ; se umilea înadins și căuta să se arate vrednică de dispreț.

— Or să vină și zile mai bune, ai să vezi, Isabel. Iar marea o să fie liniștită...

Vroia să răspîndească încredere în jurul ei și să se elibereze de senzația de ridicol pe care i-o dădeau mulțumirile Isabelei.

— Mulțumesc pentru bunătate, domnișoară.

Se despărți de ea în grabă. Imaginația Leonorei o așezase pe Isabel în cortegiul acela de femei amărîte care alergaseră pe țărmul nisipos, pînă ce vasul se pierduse în zare. Îi veni în ajutor soacră-sa, nu prin ceea ce-i spuse, ci pentru că prezența ei îi alungă gîndurile rău prevestitoare.

— M-am întîlnit cu Cascão. Nu s-a plîns, fiindcă nu-i omul care să se plîngă, dar mi se pare că nu te-ai purtat cu el tocmai cum trebuie. Cînd omul are nevoie de cineva, nimic nu-i mai de preț ca politețea. Ține seamă de sfatul ăsta ; mi-a spus că rugămintea pe care i-a făcut-o Manuel în legătură cu taică-su n-a fost în zadar ; lumea nu trăiește cu aer. Așa, numai de drag, nu-ți dă nimeni nimic, ai auzit, fetițo ?

Treburile pe care trebuia să le facă zilnic îi aminteau de vremea dragostei ei cu Manuel. Ca să poată răspunde la o scrisoare de-a lui, citită pe îndelete, se trudise cîte o zi întreagă și avusese nevoie de ajutorul cîtorva romane. Ceea ce gîndea ea ieșea fără pic de noimă și ar fi vrut ca scrisoarea ei să fie pe măsura dorului pe care i-l mărturisea Manuel și a tonului său romantic cînd evoca locurile pe unde fuseseră împreună : cheiul Sodré, strada Aurului... „iar manechinele erau tot acolo".

„Plini de dor unul pentru altul", schimbară zilnic, timp de o săptămînă, poezii îndurerate de dragoste. „Aş vrea să zbor lîngă tine!" suna refrenul. Sosi, totuşi, clipa cînd se termină cu asemenea exaltări. Manuel îi descrise ceremonia binecuvîntării vaselor şi plecarea spre *Banc*, trei zile după aceea, la 24 aprilie. Ceremonia aceasta intrase în tradiţie: vase pavoazate, liturghia în aer liber, un crucifix enorm pe altar, sunete de trîmbiţă, o atmosferă de sărbătoare cîmpenească îndrăgită de toţi pescarii, fie că sînt credincioşi, fie că sînt atei. Copii mari, îşi desfătau astfel ochii şi-l mulţumeau cu prezenţa lor pe cel care-i plătea. Şi poate că de aceea nu uitau că, în anul cînd avusese loc pentru prima dată binecuvîntarea vaselor, o furtună le răpise şapte tovarăşi de breaslă; nu exista, totuşi, nici o familie care, chiar în clipa cînd sortea un copil muncii pe mare, să nu-i agaţe scapulare la gît, încredinţîndu-l ocrotirii lui Dumnezeu; chiar în clipa aceea îşi amintea de băieţii din Torreira, cei de pe „uscat", care se îndeletniceau cu reparatul năvoadelor, aveau şi ei medalioane pe piept, dar le purtau numai aşa, ca să se afle în treabă. Cînd vor creşte şi vor pleca pe mare, sigur şi ştiut este că vor făgădui cîte-n lună şi-n stele Maicii Domnului, ocrotitoarea călătorilor, cînd vor fi în mare pericol, dar vor uita de orice făgăduială de îndată ce se vor vedea scăpaţi şi teferi.

Ultima scrisoare o scrise în ziua plecării. Să nu fie tristă. Anul acesta va fi, repeta el, cel mai bun pescar din cîţi au fost vreodată la *Banc*. Se va întoarce cu bani mulţi. Adăuga şi o hartă, desenată de el, pe care însemnase, cu mare exactitate, drumul vasului. Aşa că Leonor va putea să-l urmărească în fiecare zi. Şi cum nu vor primi veşti unul de la altul atîta timp cît „Gil Eanes" nu va sosi la Terra Nova, iar de acolo nu va pleca primul vas spre Portugalia, stabileau o înţelegere: ea să-i scrie mereu, şi el de asemenea, ori de cîte ori îi vor da răgaz treburile la bord sau nu va putea pescui din cauza timpului rău. Va fi un fel de jurnal, pe care şi-l vor citi la timpul potrivit unul altuia.

Familiarizată, din cărţile de studiu ale lui Manuel, cu contururile întortocheate ale continentelor şi ale insulelor, în care pămîntul părea mare, iar marea pămînt, Leonor desluşi cu uşurinţă prescurtările şi cifrele care indicau, pentru navigatori, accidentele de teren pe care le acoperea apa.

— Părinţilor lui n-a avut niciodată timp să le trimită asemenea jucării, mormăi soacra. Pentru unii mumă, pentru alţii ciumă.

— Sînt nevasta lui doar.

— Foarte bine. Şi eu îi sînt mamă.

O înţeapă, dar se fereşte, prevăzătoare, să lungească discuţia. De afară pătrund nişte voci stridente care întrerup tăcerea. Mama lui Manuel deschide fereastra ca şi cînd nu s-ar fi întîmplat nimic.

— Ce? N-ai auzit? A fugit bărbatul Isabelei, îi dau de ştire vocile. Nici n-a aşteptat să vină septembrie. Cic-a plecat la Matozinhos, unde s-au ivit primele bancuri de peşte.

— Şi Cascão ce-a făcut? De data asta poate că n-o să zică nimic... Isabel a fost totdeauna descurcăreaţă.

— Ba bine că nu! S-a şi plîns la poliţie. Fiindcă pilda asta pică prea devreme.

— Ce s-a întîmplat, mamă? Iar vreo nenorocire pe capul bietei fete?

— Ce nenorocire? Nici vorbă de nenorocire! Femei fără judecată. Din cînd în cînd se mai întîmplă şi aşa: începe să bîzîie-n capul cuiva cine ştie ce gînd, şi-i de-ajuns. Dar unde s-a mai văzut vreodată să-şi lase vreun pescar treburile baltă la vremea asta? Mai tîrziu, după pelerinajul sfîntului Paio, mai merge! Pentru că pescuitul nu mai ţine mult şi contractele sînt aproape de sfîrşit, dar...

— Şi-i arestează?... Îi arestează pe cei care fug?

— Cred şi eu! Armatorii trebuie să-şi apere banii. Nu vezi că ei îşi plătesc oamenii de cum îi scriu pe listă? Căci sînt obligaţi să dea ca acont a treia parte din cei cinci-şase sute de scuzi pe care-i cîştigă la sigur un pescar în timpul anului, dar nu-i un singur pescar care să nu ceară mai mult. Şi, cu cît iau mai mult, cu atît au mai puţin de primit în lunile care urmează, că

doar nu iau dintr-un sac fără fund. Judecă şi tu. Şi atunci nu-i alt leac decît să-i aresteze pe cei care fug. Lumea le dă dreptate, pentru că-i înţelege : un suflet de creştin nu trăieşte cu aer, şi dacă peştele nu pică, ce să mănînce ? Dar şi cine plăteşte are dreptul să-şi păzească banii. Dac-ar face aşa toţi pescarii dintr-o companie, ce s-ar alege de ea ?

— Biata Isabel... Asta-i mai lipsea.

— Nu face nimeni moarte de om pentru asta. Autorităţile îi închid bărbatul, îl bagă două-trei zile la închisoare, ca să-l pedepsească, şi pe urmă se întoarce acasă. Aşa-i obiceiul. Lui Cascão nu-i plac giumele astea, după cum se vede, fiindcă tot el plăteşte cheltuielile cu poliţia, care nu face nimic pe gratis — îi dă acolo o palmă, două, şi totul se sfîrşeşte cu bine. Iar la anul, dacă n-are oameni, îl ia din nou. Treburi din astea s-au mai văzut pe aici.

— Ca un om să nu fie stăpîn pe el însuşi...

— Nu-i vorba de nevoia pe care ar avea-o compania de cele două braţe ale lui, fetiţo, ci de banii pierduţi, plătiţi înainte, şi de credite. Cine pleacă în altă parte nu se mai gîndeşte niciodată să-şi plătească datoriile. Asta e. Cascão garanta, la prăvălie, pentru bărbatul Isabelei, aşa că pierde din două părţi. Şi nu-i drept. Ce nu pot eu să pricep e de unde-o fi găsit pungaşul ăsta bani să fugă. Murmurul de voci de pe uliţă nu se mai potolea, aşa că se aplecă din nou pe fereastră şi întrebă : Dar Isabel şi copiii ?

— Ea parcă-i scoasă din mormînt, aşa arată. A văzut-o cineva mai adineauri, ieşea de la Cascão ; se jură că nu ştie unde-a plecat nebunu de bărbatu-său. I-a luat cei cîţiva *tostões* pe care-i avea şi dus a fost !

— Dar ei cine i-o fi dat banii ăştia, sau cum i-o fi cîştigat ? se întreabă ele cu răutate. O să se oprească la Matozinhos, asta-i sigur ! S-a mutat raiul pe acolo.

Leonor ar fi putut explica misterul banilor, dar se temea de înţepăturile soacră-si. Nu pomeni nimic nici despre faptul că Manuel se pusese garant pentru Isabel. Dac-ar putea, ar ajuta-o din nou, că prea o batjocoresc toţi... S-o termina vreodată cu bîrfeala ? Oamenii din Torreira, la fel cu cei din satul ei, nefericiţi, dar pone-

grindu-i tot pe nefericiţi, umblă cu tot felul de învinuiri şi de minciuni, purtîndu-se tot timpul la fel, la fel de nedrept tot timpul.

— Aş putea să trec puţin pe la Isabel ? Trebuie să fie tare amărîtă, mamă. Sîntem prietene doar.

— Că mare lucru o să cîştige cu asta ! Dar nu te pot opri să te duci.

Plecă ; o găsi în casă, împachetînd zdrenţele cu care se îmbrăcau copiii.

— Pleci şi dumneata ?

— Nu plecam eu fără să-mi iau rămas bun. Am să-ţi las cufărul şi păturile astea două de la patul copiilor.

Scotocea mereu prin zdrenţe, fără s-o privească pe Leonor.

— N-am venit pentru asta, şi nici n-aş primi...

— Aş pleca mai liniştită. Celelalte, încă două, le-am dat la prăvălie, ca să-mi mai scadă din datorii. Nu mai am nimic. Mi le-au dat anul trecut nişte doamne, sfătuindu-mă să nu le pun amanet şi nici să nu le vînd ; şi eu nici nu le amanetez, nici nu le vînd. Ceea ce fac eu cu ele acum e ca şi cum le-aş da pe mîncare.

— Am venit să văd ce faci ; poate că e nevoie să ai pe cineva lîngă dumneata. Nu mă gîndesc şi nici nu m-am gîndit la bani, crede-mă.

— Atunci, pot să iau tot ? Nu pentru mine, ci pentru copii. Eu n-am nevoie de nimic. Înăsprită, vocea ei părea c-o izbeşte pe Leonor în urechi : O nenorocire nu vine niciodată singură. Şi, dintr-o suflare : L-am căutat, acasă, pe Cascão. Acuma, dumneata îl ştii ; îl ştie toată Torreira. M-au văzut ieşind de acolo, şi-mi dădeam seama că-şi băteau joc de mine. M-am dus să mă rog pentru bărbatu-meu. Să nu-l închidă. Iar acuma mă duc să-l caut, că e de datoria mea. Fără mine nici nu ştie ce să facă. Nu mă mai întorc aici niciodată. Dacă n-ar trebui să am grijă de toţi şi dac-aş avea puterea pe care o au bărbaţii, mi-aş face seama. Şi-a bătut joc de mine... şi pe deasupra l-a înjurat şi pe tatăl copiilor mei !...

— El ? Cine ?

— Cascão. Păi cine altul putea să fie ? Mîinile i se crispară. Să-l facă pe tatăl copiilor mei cum îi vine la gură... şi asta numai fiindcă nu ştie nimic... Dac-ar şti, m-ar omorî. Cine face asta pentru bani sau pentru vreun lucru care se cumpără cu bani n-o face ca să-şi înşele bărbatul — că eu l-am iubit întotdeauna pe-al meu — o face ca să dea de mîncare ălora pe care-i are pe cap. Şi, ca halucinată : Dumneata să nu-l asculţi niciodată. E un cîine, un cîine ! Îşi smulge părul din cap. Mi-a azvîrlit în faţă totul. Pînă şi „bîrlogul" ăsta de casă a venit la rînd. Plec, şi fără nici o părere de rău. Trebuie să găsesc de lucru. La Porto, mai pe ici, mai pe colo, cred că s-o descurca el un biet suflet de creştin. Aici, nu. Şi trebuie să plătesc tot ce datorez. Dumitale, la toţi. Eu plătesc, plătesc !

Ţipase atîta, că furia i se mai potolise. Leonor rămase lîngă ea pînă în clipa plecării. La început se gîndise s-o însoţească pînă la chei, dar renunţă. Mergeau încovoiaţi cu toţii sub greutatea boccelelor, a lăzii-leagăn, a fierăriei patului, şi, încheind alaiul, Isabel, frîngîndu-se sub povara cufărului — spectacol care amintea de exodul unor populaţii înfometate în căutarea nu se ştie cărui liman. Leonor îi primi sfatul.

— Dumneata să nu vii. În starea dumitale, e primejdios să cobori cărarea asta, iar eu nu vreau să merg pe şosea. Am să-ţi scriu. Nu veni, c-ai putea să cazi.

Leonor rămase, privindu-i cum se duc. Şi ea ar fi vrut să plece de acolo, dar nu cu asemenea alai. Se întoarse acasă cu paşi osteniţi. Începea să simtă lipsa Isabelei. Îi rămîneau vecinele, dar nu era una care să n-o dezguste, pe care să n-o fi văzut căutîndu-se de păduchi şi în jurul căreia să nu fi simţit mirosul acela urît de sardele, acelaşi miros acru, greţos, care le umplea casele şi se revărsa pe uliţe...

— Ce Dumnezeu ai zăbovit atîta pe unde-ai fost, că vreau să-ţi dau o veste bună. Cascão s-a ţinut de vorbă. L-a angajat pe bărbatu-meu.

— În locul bărbatului Isabelei ?

— Ştiai ? Că nimeni nu ghiceşte numai aşa, dintr-o singură vorbă. Pun prinsoare că ţi-a spus şi ţie că l-a

iertat de datorii pe nemernicul acela şi că nici n-o să pună să-l închidă. Şi mai spun unii că...

— Mai bine m-ai lăsa să mă duc să mă odihnesc... Mi-a fost tare milă de Isabel.

— Cine te opreşte ? Nu eşti tu singură stăpînă pe tine ?

Leonor evita să tot audă că i se aduc atîtea laude armatorului, de teamă să nu dea pe faţă tot ceea ce ştia ; soacra rămase cu impresia că viaţa lor n-o interesează. „Of, nurorile astea !" mormăi ea.

Pînă se înseră, Leonor se apucă de tot felul de treburi. O obosiră însă toate, şi destul de repede. Încercă să citească ; vru să-şi arate îndemînarea la un tighel ; apoi să-şi repare o bluză, dar o lăsă neisprăvită. La ora 5, socrul, mulţumit de angajament, începu să-l ridice şi el în slava cerului pe armator :

— Da, domnule, om de cuvînt ! Căci sînt o mulţime de oameni mai tineri ca mine. Dac-ar fi fost altul...

O să fie veşnic obligată s-audă cum îl suie-n slăvi pe Cascão ? Ca şi la ea în sat, oamenii cerşeau să li se dea de lucru şi se arătau aşa de recunoscători cînd găseau, de parc-ar fi fost vorba de-o pomană. În cazul socrului ei, era o favoare făcută fiului, om de viitor, dacă nu cumva nurorii, ca să se facă simpatic...

— Foarte bine ! Mie mi-a fost totdeauna scîrbă să trăiesc pe spinarea altuia, şi rămîne de văzut dacă ne-o fi scris să petrecem vara mîncînd ciorbă de la fecior ! îşi descărcă năduful mama lui Manuel. Acuma, fato, trebuie să scrii mai puţin şi să te îngrijeşti ceva mai mult de casă. Că eu trebuie să ajut la năvoade, nu-i aşa, bărbate ?

I se adresa soţului, veselă, deschizîndu-şi larg gura fără dinţi, şi arătă tot atît de satisfăcută şi în dimineaţa următoare, cînd se duse s-o trezească pe Leonor.

— Dormi tare bine, fetiţo ! Nici strigătele celor care cheamă oamenii nu le-ai auzit, slavă Domnului ! Bărbaţii au plecat pe mare, iar eu mă duc la năvoade. Vrei să vii şi tu ? Ştiu, ai fost la Lisabona, dar şi asta-i o distracţie, şi cred c-ar trebui să mergem împreună şi să-i mulţumim lui Cascão.

— Dumneata nu ţi-ai dat încă seama că nu-l pot suferi ?

— Ce-are a face ? Fiindcă se arată prietenos cu noi, trebuie să ne folosim de prilej, şi-i bine să mai ieşi şi tu puţin. Vin oameni de la oraş şi stau ceasuri întregi uitîndu-se cum aruncă pescarii plasele. Pe timpul ăsta, dacă vine peşte, intră în cinci-şase năvoade. Şi tare-ar fi bine !

O să-nceapă s-o iscodească şi soacră-sa acum, pusă la cale de fiu-său, bineînţeles. Invitaţia ei semăna tare bine cu-a lui Manuel atunci cînd o dusese pe malul mării ca să vadă cum se zvîrle, pentru prima oară, năvoadele de pe vasul „Cu Dumnezeu înainte !". După ce-o să-i amintească de îndatoririle recunoştinţei, n-o s-o silească să i se arate recunoscătoare armatorului, ca pe urmă să-i scoată vorbe ?

— Dacă dumneata, mamă, crezi că trebuie...

— Nu trebuie, dar oamenilor le fac plăcere asemenea lucruri. Nu vreau să mă înţelegi greşit : eu nu te silesc ; te văd tristă, şi asta mă mîhneşte. Mi-a făcut totdeauna greaţă neruşinarea femeilor din barăcile de pe estuar, clevetitoare şi numai zîmbete, ca şi bărbaţii care umblă după matrapazlîcuri prin America, dar nici să ne rumegăm toată ziua necazul nu ne ajută la mare lucru. Sînt mamă, şi-mi dau silinţa să trec cît mai mult cu vederea.

Leonor îşi piaptănă părul cît mai urît şi se îmbracă cu rochia cea mai ponosită. Să se fardeze, ar fi o trădare. Glasul mării e blînd, are un ritm plăcut. Parcă te leagănă. Cînd trec de bariera aceea înaltă pe care o face creasta dunei, bărcile celor două companii se zăresc ca nişte pete mici şi negre, nemişcate între imensitatea orizontului foarte albastru şi verdele-închis al apei.

— Uite-l pe Cascão. Nu-l vezi, fetiţo ?

— Să mergem, mamă.

De îndată ce-l văzuse pe armator, simţise că apropierea lui îi făcea silă. Proaspătă şi umedă, briza mătura ceaţa, ducînd-o spre larg. Pe plajă, cîţiva băieţaşi

slabi păzeau boii. Îmbrăcat în negru, ca şi armatorul companiei rivale — postaţi, amîndoi, pe cîte un mal al apei — Cascão părea o sperietoare uriaşă. Îşi agăţase haina de un băţ alb şi o agita într-una, dînd bărcii lui semnalul de întoarcere, deoarece cablurile care trăgeau plasele la mal erau gata întinse. Nimic, în afară de mare, nu mai avea glas ; nu se mai auzea nimeni. Soacra Leonorei grăbi pasul. Îi spunea ceva armatorului, dar el n-o asculta ; sta cu ochii fixaţi în depărtare, orbi la tot ce se petrecea în jurul lui, cu urechile surde la tot ceea ce nu avea legătură cu afacerile lui.

— Venisem să-ţi mulţumesc... Uite, vrea să-ţi spună şi fata cîteva cuvinte.

— Ce să-i spun ?

Tăcere. Semnalele steagului pe care-l flutură armatorul continuă. Aşteptare. Numai marea trăieşte, rostogolindu-şi valurile pe ţărm. Echipajele celor două bărci par c-au jefuit populaţia de pe ţărm, luînd cu ele toţi oamenii valizi pe care i-au găsit. Leonor evită să-l privească în faţă pe Cascão, dar îi examinează pe furiş trăsăturile aspre, maxilarele contractate, şi se surprinde dorindu-i să i se întîmple o mare nenorocire, care să răzbune nici ea nu ştie pe cine.

— Venisem să-ţi mulţumim... se încumetă iar mama lui Manuel.

— Mi-am dat cuvîntul, l-am respectat. Şi, către Leonor : Iartă-mă că n-am fost de loc atent cu dumneata. Veşti de la Manuel, după cum se vede, nici una. Eu mă duc mîine la Aveiro şi am să aflu dacă sînt veşti bune de la vase şi ce se mai întîmplă pe la *Banc*. Am să-ţi spun şi dumitale.

— Nu te obosi, fiindcă şi eu trebuie să mă duc la Aveiro peste cîteva zile, ca să iau leafa pe luna asta, refuză Leonor.

— Dar eu mă duc mîine, ţi-am mai spus.

Are din nou ochi numai pentru mare ; boii, cu capetele vîrîte în nişte juguri mari, încep să se mişte, aliniindu-se ceva mai încolo. Începe lunga operaţie a

ridicatului năvoadelor, operație care durează totdeauna peste o oră, pentru că bancurile de pește trec mai totdeauna în larg, și în larg le caută și armatorii. Mînați de cei cîțiva băiețași care-i păziseră și al căror merit e că-i leagă de cablurile năvodului cu niște noduri solide, dar ușoare, boii urcă și coboară plaja în pantă — înceți la urcuș, iuți și harnici la coborîș. Un du-te-vino fără oprire ; după ce o pereche de boi ajunge sus, băiețașul care o mînă o dezleagă numaidecît, coboară repede în josul plajei și o înjugă din nou. Nu pierd timpul. Taie plaja de-a dreptul, făcînd cărare.

Vreo sută de metri mai încolo, cealaltă companie începuse și ea, la rîndul ei, pregătirile pentru ridicarea plaselor. Toate gesturile se repetă ; armatorul își agită haina neagră, boii se apropie de marginea apei. Dar totul se pierde în întinderea imensă de nisip și în marea fără sfîrșit. Aceeași tăcere. Doi bărbați și băieții care mînă boii — dar toți fără glas. Mama lui Manuel stă tot lîngă armator. Se încăpățînează să-i vorbească.

— Să fi văzut cînd eram eu fată ! Un vas ridica ancora, altul sosea. Erau nouă, ți-aduci aminte ? Pînă și femeile munceau. Și-o gălăgie ca-n iad ! Acuma, ce se vede. Torreira nu mai e bună de nimic, am ajuns doar o mînă de oameni. Nu mai sînt nici bărbați, nici armatori. Ultimul ești dumneata, Cascão.

— Dar într-o zi am să plec și eu, că m-am săturat ! Chiar ieri a vrut Joaquim Regoiça să scumpească boii — spunea că nu le cîștigă nici hrana. Am avut noroc că-i dădusem banii înainte...

Cu trupuri și cu picioare slăbănoage, subțiri, ca niște plante crescute pe un sol întunecos și sărac, care se încăpățînează totuși să trăiască și să caute soarele, băieții care mînă boii trec tot timpul pe lîngă ele. Le puteai număra coastele, așa de bine se vedeau pe sub piele. „Ce-o fi făcînd Chico în clipa asta ?“

— Băieții ăștia cîștigă ceva ?

— Lucrează în parte, un *tostão* la suta de scuzi pe care o scoate compania din pescuit. Dacă nu-i pește, nu primesc nici măcar un *vintém*. Dar au totdeauna

cîte ceva de făcut. Cară otgoanele de sus în jos şi de jos în sus, repară voloacele şi năvoadele.

— Şi de ce nu culeg alge ? Ar cîştiga mai mult şi ar avea mîncarea asigurată.

— De unde să iei bărci pentru toţi ?

— Şi eu, care mă gîndeam să-l aduc şi pe frate-meu... Credeam că-i pot asigura un viitor.

Vorbea cu soacră-sa, dar îi răspunse armatorul :

— Adu-l. Îl cunosc pe António do Burro, din Murtosa. Are multe obligaţii faţă de mine ; e un căpitan care ştie să scoată un mus bun din orice băiat.

Vorbea fără să-şi ia ochii de pe apă. Chiar cînd se oferea să facă un serviciu, glasul îi era poruncitor, aspru, neîngăduind nici un fel de replică.

— Şi Manuel mi-a promis...

— Asta-i bună ! Ce poate el să facă de-acolo de unde e ? Ştie toată lumea că pescuitul algelor începe în iulie.

Vasul se apropia. Se vedea pîntecele lui plin de oameni şi silueta neagră a căpitanului pe dunetă. Profilîndu-se pe cer, ca pe un fundal, prora se apropia încetul cu încetul ; se zăreau ornamentele care o prelungeau, subţiind-o : simbolul patimilor şi al morţii lui Cristos — coroana de spini, scara, crucea. Atunci începe să prindă totul viaţă. Armatorul Cascão fuge spre vasul care, pentru a trage la chei cu pupa, a început să descrie o curbă ; un val îl ridică sus de tot, apoi se depărtează de el şi-l lasă să cadă, alt val îl ridică, apoi se depărtează şi el, şi apoi altul, şi încă unul, pînă se formează ultimul, ameninţător, care pare că vrea să facă vasul bucăţi şi să-l arunce pe plajă. Cu pantalonii suflecaţi, doi băieţi intră în apa spumoasă a mării şi agaţă cîrligele cablurilor de cele două inele de la chei, ca să fixeze vasul măcar un minut, în aşa fel ca cele patru perechi de boi mînaţi cu strămurarea să-l tîrască imediat, pe plajă în sus, pe vălătucii de lemn aşezaţi în grabă. Pe ţărm oamenii companiei ajută şi ei : îşi îndoaie picioarele şi se aşază cu spatele lipit de flancul vasului :

— Hei, rup ! Hei, rup !

II

Nu voia, nu voia să creadă. Să fie oare cu putinţă ? Dacă Manuel ar fi dispărut pentru totdeauna, aşa cum spuneau glasurile acelea de rău augur, inima ei ar fi presimţit-o. Dar a dispărea nu e acelaşi lucru cu a muri. Are să revină ; are să revină cu siguranţă. Să fie cu putinţă ca el să moară înaintea ei ? Ea în viaţă şi el mort ? Cine ar putea îngădui asemenea monstruozitate ? Ce rău făcuse ea pentru a primi o pedeapsă atît de mare ? Cascão, cu aproape o săptămînă în urmă, vrînd să se amestece cu tot dinadinsul în viaţa ei, cu toate că nu-i adusese veşti de la Manuel, îi vorbise despre toţi pescarii aflaţi pe mările depărtate de lîngă Terra Nova şi Groenlanda. Erau sănătoşi cu toţii — ca şi armatorii de altfel — iar faptul că toţi căpitanii avuseseră mînă bună în alegerea locurilor de ancorat — unde dăduseră peste mari bancuri de peşte — îi umplea de însufleţire.

După cîteva zile, cînd Leonor se dusese la Aveiro să-i încaseze leafa, „lucrurile continuau să meargă bine şi era o mare abundenţă de peşte", se grăbiseră s-o informeze. Dar poate că făcuseră asta din pricină că o vedeau atît de descurajată. Leonor se socotea însă nedreptăţită de Manuel.

— Vezi, mamă, ne-a lăsat o sută cincizeci de scuzi pe lună...

Şi aşa, de la o clipă la alta, fără nici un semn deosebit — acelaşi soare strălucitor, aceeaşi mare liniştită — fără ca ea să fi simţit nimic, totul se schimbase. Ea, văduvă ?... Nu, nu, Manuel nu murise, nu putea să moară şi s-o lase singură, fără nici un sprijin şi cu un copil în pîntec...

Ce spunea, la urma urmei, ziarul *O Século* din acea zi, pe care îl adusese în mare grabă un armator şi i-l arătase, plin de mîhnire ? Transmisă din Aveiro, ştirea făcea cunoscut că marinarul-pescar Manuel Duarte, născut la Ílhavo şi domiciliat în Torreira, îşi începuse, ca de obicei, lucrul în zori. După cîteva ore, barca

lui ar fi trebuit să fie plină de peşte, după cum declarase căpitanul vasului, un camarad care trecuse în ziua aceea pe lîngă el ; dar sigur e numai faptul că nu se mai întorsese la corabie.

Nu, ea nu putea crede asemenea lucru. Puteau să umble cu feţele întristate, puteau să plîngă toţi : socrul, soacra, cu toţii ! Atîta timp cît va trăi, Leonor nu va putea admite că Manuel a murit. „Nu, nu vreau, nu vreau să cred."

Venise o mulţime de lume de prin satele de lîngă ţărm :

— E adevărat că ţi-a murit feciorul, doamnă Maria ?

Leonor mormăise :

— Nimeni nu ştie sigur, nimeni ! şi apoi, întorcîndu-se spre soacră, cu ochii mari : Termină odată cu văicărelile astea. Dacă eşti încredinţată că Manuel e mort, înseamnă că nu-l iubeşti. Nici pe el, nici pe mine. Trebuie, totuşi, să aflăm adevărul. Hai cu mine la Aveiro, să stăm de vorbă cu patronii lui Manuel. Acolo o să aflăm ceva sigur. Căci ei ştiu totul ; şi nu mai plînge atîta. Dacă boceşti mereu, mi se duce şi mie tot curajul. Iar dacă nu vrei să mergi plec singură sau mă duc să caut pe unul din fraţii mei.

Socrii voiseră s-o oprească. Cascão, care era şi el de faţă, îi sfătui pe bătrîni :

— Liniştiţi-o. La Aveiro n-o să afle nimic în plus. Numai după ce va sosi vasul aici vor da dispariţia lui Manuel drept un fapt sigur. Dacă se stabileşte că e cu adevărat dispărut, vor amîna plata pensiei şi a asigurării. Iar banii, în timpul ăsta, produc. Restul sînt poveşti. Am luat şi eu informaţiile mele. N-o lăsaţi să plece. Chiar dacă o să-i suspende pensia începînd de azi, n-aveţi nici o grijă, că lucrurile se aranjează ele. N-o să-mi achitaţi datoria la sfîrşitul săptămînii, ei şi ? O să-mi plătiţi după strînsul recoltei sau la sfîrşitul anului. Ce dracu !? N-o fi a mea prăvălia, dar nici aşa de afurisit cum se spune nu sînt.

Bătrînii o sfătuiră :

— Stai locului liniştită.

Dar nu reuşiră s-o facă să renunţe. Se încăpăţîna să nu creadă nimic din ceea ce îi spuneau alţii repetînd într-una, pînă la epuizare: „Nu, nu vreau să cred!"

Veni apoi lume din satele de lîngă estuar:

— Atunci e adevărat, doamnă Maria...

Leonor se închisese în cameră şi-i spusese soacră-si:

— Numai să mă încalţ şi să-mi pun ceva pe mine. Dacă nu vrei să mergi n-ai decît. Eu plec.

Corul văicărelilor crescuse:

— Sărăcuţa, aşa de tînără, şi măritată numai de cîteva luni... Şi acuma văduvă. Asta-i viaţa pe mare... În lumea asta se descurcă oricine... Rău e numai de cine moare.

Leonorei îi venise iar să arunce cu pietre în femeile acelea care o speriau şi o necăjeau. Nu vroia să mai audă nimic, ci să fugă afară pe cîmp, să plîngă, să se vaite şi să strige împotriva nedreptăţilor pe care trebuie să le îndure. Deschise uşa.

— Nimeni nu ştie încă ce s-a petrecut cu adevărat. Hai, mamă, vii sau nu?

Cel care le primi pe Leonor şi pe mama lui Manuel la birourile armatorilor era de părere că nu trebuia să se lase pradă disperării. Erau cazuri cînd pescarii se pierdeau în ceaţă, sau, surprinşi de furtuni, se refugiau pe un vas oarecare, ancorat aproape de locul unde pescuiau ei. Ştirea dispariţiei lui Manuel era neplăcută, şi nimeni n-o deplîngea mai mult ca ei, dar prudenţa cerea să lase să mai treacă cîtva timp. Apoi le ceruseră adresa. Dacă vor primi vreo veste, bună sau rea, aveau să le scrie şi lor.

— Şi acum n-o să ne mai daţi nici leafa pe care a lăsat-o fiu meu? N-o să ne-o mai daţi?

— Vezi, asta-i o treabă pe care o rezolvăm după aceea. Să lăsăm să mai treacă cîtva timp. În definitiv, ce ştim noi în mod sigur? Ne luăm obligaţia de-a vă înştiinţa de îndată ce vom primi informaţii sigure asupra celor întîmplate.

— Eu aş prefera să mai trec pe la dumneavoastră...

— De ce ? Ai încredere în cercetările făcute de noi. Căci îl prețuim în mod deosebit pe bărbatul dumitale. I-am dat zeci de dovezi.

— Telegrafiați acolo în fiecare zi, nu-i așa ?

— Chiar pe vasul nostru, nu, dar pe altele. Din cauza asta întîrzie atîta răspunsul.

— Nu are telegraf, nu-i așa ? Știam ; de asta trebuie atîta timp. Dar să nu-mi ascundeți nimic, nu-i așa ? Vă rog din tot sufletul, să nu-mi ascundeți nimic !

Vocea ei suna a rugă și-și cobora încet-încet pleoapele ca să păstreze neștirbită fericirea clipei aceleia ; se temea să n-o trezească cineva. În altă împrejurare nu s-ar fi purtat în felul acesta. După tot ceea ce auzise de la Manuel și de la prietenii lui, ar fi condamnat pofta de cîștig a celor care prețuiau atît de puțin viața semenilor lor, încît îi trimiteau să cutreiere mările pe o navă „fără glas". Îndoiala îi dădea însă curaj.

— Ce interes am avea noi... îi spuseră ei.

— Asta așa e, așa e. Iar Manuel trebuie să apară. Apare cu siguranță. Ai auzit, mamă, ce-a spus domnul ?

Amabil, „domnul" care-i dădea toate informațiile acestea o lăudă pentru curajul de care dădea dovadă. Și tot lăudînd-o așa, o conduse pînă la ușă. Administrarea unei asemenea întreprinderi avea și aspecte din astea neplăcute : să suporți lamentările văduvelor și să rezolvi cele mai spinoase probleme.

— Cred că voi avea zilele astea și veşti mai bune, mai afirmă el la despărțire, ca nu cumva femeia aceea urîtă, cu zîmbetul ei neîncrezător — ca și cum i-ar ghici intențiile — să-l mai încurce cu cine știe ce întrebări în legătură cu leafa lui fiu-său, deoarece era foarte supărată că n-avea s-o mai primească.

Înțelegătoare, nora se lăsase trasă pe sfoară cu ușurință, avînd grijă să nu umbrească, cu cine știe ce obrăznicie, atmosfera plăcută și calmă a întrevederii. Prevăzuse o întrevedere furtunoasă, așa cum se întîmpla întotdeauna în asemenea împrejurări, dar pînă la urmă va putea să se laude iar, față de ceilalți mem-

bri ai întreprinderii, cu abilitatea de-a ocoli, fără a fi nevoit să înşele pe cineva, toate dificultăţile spinoasei lui sarcini.

— Sînt aproape sigur de asta. Şi Dumnezeu să ne ajute.

Cu sensibilitatea tocită de vîrstă şi de viaţa grea pe care o dusese, mama lui Manuel nu era în stare să priceapă starea de spirit atît de complicată a Leonorei. O înspăimîntase credulitatea noră-si ; domnul acela impunător, care se arătase atît de convins că Manuel va fi salvat, îi astupase gura. Ehei ! numai că pe ea n-o înşelau vorbele lui blînde.

— Stăpîn pe birourile astea care înghit vieţi după vieţi, moartea unui om n-are de ce să-l întristeze şi nici averea n-are cum să i-o ştirbească. „Sînt aproape sigur de asta..."

— Dumneata nu eşti ?...

Dacă ar începe să blesteme, s-ar simţi mai uşurată, dar se stăpîneşte.

— Nu vreau să cobesc. Să nu mă pedepsească Dumnezeu... Numai de asta nu spun nimic.

Tăcea cu încăpăţînare ; Leonor nu-i mai putu smulge nici un cuvînt. Abia după cîteva ore, cînd puse piciorul pe cheiul de la Torreira, şi-l văzu pe bărbatu-său ieşind dintr-o cîrciumă, în loc s-o aştepte la debarcader — ca să nu stea la soare — îşi dădu drumul :

— Îţi îneci necazul în vin, blestematule ?

— Şi Manuel al nostru ?

— Al nostru ?... Lasă-mă-n pace, că mi-e pînă peste cap crucea pe care-o port ! Dacă voiai să afli, n-aveai decît să vii cu noi. Că drumul ăsta ne-a folosit mai mult de-o grămadă !

Oamenii pe care-i întîlneau pe drum le cereau şi ei veşti despre Manuel ; aproape de casă se pomeniră înconjuraţi din toate părţile. Soacra o lăsă pe Leonor să răspundă mulţimii aceleia de curioşi. Îl aduse apoi şi pe bărbatu-său. Şi pentru prima oară ochii i se umplură de lacrimi.

— Şi cînd te gîndeşti că Manuel al nostru putea să fie acuma căpitan de vas dacă n-ar fi fost...

— Lasă fata-n pace!

— Nu dau vina pe nimeni, dar nu vezi că nu mi-a rămas de la fiu-meu nici măcar un mormînt unde să mă rog? Tu nu vezi, omule?

Nu voia să audă glasul speranței.

— Și acum s-a terminat. Nu mai scoatem noi picioarele din mocirlă cîtu-i lumea!

După ce se înseră, veni și armatorul Cascão.

— Ei, ceva noutăți?

Îi ieși chiar ea în întîmpinare, ca nu cumva să-l supere nora-sa cu ceva. Cum îl zărise, îi spusese lui bărbatu-său:

— Trebuie să-l ținem pe palme. Cine-o să-ți mai dea de lucru de-acum înainte?

Cascão zîmbi cu superioritate cînd află despre ce era vorba.

— Asta nu-nseamnă că Manuel n-o să se mai întoarcă. Dacă vrea Dumnezeu, totul e cu putință, afirmă el grav cînd văzu licărirea amenințătoare din ochii Leonorei. Pe mine puteți conta ori de cîte ori veți avea nevoie. Și asta la sigur!

— N-avem pe nimeni care să ne dea o mînă de ajutor, se plînse mama lui Manuel.

— Mamă! i-o tăie Leonor.

— Nora dumitale are dreptate. Fiecare cu gîndurile lui! interveni Cascão.

În seara aceea mama lui Manuel nu mai spuse nimic. Și zile în șir după aceea, la vremea culcării, scrîșnea din dinți față de bărbatu-său:

— Oricît de mult mă scot din răbdări prostiile noră-mi, m-am legat să tac, și tac. Dar mi-e tare greu și-mi vine să vorbesc singură cînd o văd pe mironosița asta, care-mi aduce în fiecare clipă aminte de fiu-meu, cum îi scrie mereu ca apucata și cum umblă de colo pînă colo prin casă, cu ochii plini de lacrimi, că doar o văd bine, n-am orbul găinilor; și ori stăm amîndouă ca niște mute, ori vorbim de alte alea, numai de soarta nenorocită a celui pe care-l are Dumnezeu în sfînta lui pază, nu. Dacă-ți spun c-a întrecut măsura! Ieri era cît pe-aci să izbucnesc. I-a trăsnit să se ducă s-o vadă pe mă-sa și a venit să-mi spună, de parcă mă-sa ar

mîngîia-o mai mult decît mine de moartea lui fiu-meu, auzi ? a lui fiu-meu, că numai al meu era ! Nu s-a dus, dar de vrut a vrut să se ducă. Mă bate gîndul că i-a scris. Scrisori după scrisori. Mi-a spus că nu se-mpacă de loc cu tat-su, auzi ce noutate ! Şi că se simte tot timpul moleşită.

— Lasă fata-n pace.

— Îi face careva ceva ? Dar nu-i faptă de om nebun să se ducă în fiecare zi lăsată de Dumnezeu acasă la moş Pinto, să vadă dacă nu i-a venit vreo scrisoare ? Şi de unde, mă rog ? De pe lumea cealaltă, sau de la mai-marii lui Manuel ? Ţi-ai găsit ! Ăia-s oameni să-şi piardă timpul cu scrisori ? Mi-a spus el mie Cascão, şi tot ce mi-a spus el s-a adeverit. Dacă s-ar lua cineva după sclifoselile astea, ar zice că eu îl iubesc mai puţin pe fiu-meu decît ea. Tu nu-ţi dai seama ?

Pînă şi armatorul o sfătuise s-o lase în pace pe noră — singură cu durerea ei. În zilele de pescuit, pînă să vină vasul la ţărm, bătrîna i se tot plîngea şi se tot văicărea. Să înduri viaţa numai cu gîndul c-o să ai o bătrîneţe liniştită şi, deodată, soarta să-şi schimbe cursul, şi să se ducă totul de rîpă...

— Tocmai de-asta trebuie să te iei bine pe lîngă nora dumitale ! o sfătui Cascão într-o dimineaţă cînd bătrîna Mariquinhas, mai prost dispusă ca oricînd, i se destăinuise în fel şi chip.

— Mă port cît se poate de bine cu ea.

— Căci asigurarea — opt mii de scuzi — o s-o primească ea. O să i le plătească în trei ani, dar numai după ce tribunalul îl declară pe Manuel mort ; deocamdată îi dau numai două mii. Iar ea poate să le bage pe toate în buzunar, şi pe-aici ţi-e drumul, sau poate să plece la familia ei...

— Nu, aşa ceva n-are să facă. Se are rău cu taică-său, iar să bage banii în buzunar n-o las eu. Ia spune-mi : cine-i plăteşte întreţinerea ? Şi-apoi, moare feciorul, şi mamă-sa care l-a făcut rămîne fără nimic ?

— Aşa-i contractul. Poartă-te bine cu ea, poartă-te cît mai bine, că două mii de scuzi ajung să pună orice om sărac la adăpost ; dacă nu, ai putea cumpăra o bucată de pămînt. În spatele barăcii dumitale e nisip

bun. De cumpărat, se găseşte totdeauna cîte ceva. Pe viitorii trei ani, pensia e mai nimic : o văduvă primeşte cel mult două sute de scuzi pe lună, şi asta numai în primele luni. Sînt şi pensii de cîte-o sută cincizeci, dar cea mai mare parte sînt de o sută. O dată la trei ani se dă cîte o sumă mai mare, între trei sute şi cinci sute de scuzi. Dar ăştia sînt bani care se cheltuiesc repede, n-au cum s-ajungă.

— Asta aşa-i !

— Cu nora dumitale o să se-ntîmple aşa cum se-ntîmplă cu oricine rămîne în viaţă : o să se mărite încă o dată. Frumoasă e, şi, dacă vă purtaţi rău cu ea, pleacă imediat. Cu banii pe care o să-i primească o ia oricine. Iar dumneavoastră rămîneţi fără nici un ajutor. Eu, în locul dumneavoastră, aş fi cu băgare de seamă, să nu cadă în ghearele cine ştie cui ; ba i-aş da chiar şi unele sfaturi. Deocamdată nu, fiindcă n-o să vă asculte, ci mai tîrziu ; arătaţi-i ce-nseamnă Torreira, şi că de cele mai multe ori e mai bine să găseşti un om care să aibă grijă de tine decît să te măriţi cu unul care să te ţină prost îmbrăcată şi nemîncată. Şi aşa, aţi avea de cîştigat şi dumneavoastră : nu v-ar lua-o nimeni din casă.

După cum îi era obiceiul, în timp ce vorbea, ochii îi erau aţintiţi spre mare. Mama lui Manuel spuse că da, avea dreptate ; se gîndise bine, că era om priceput. Cascão o privi apoi cu atenţie, oarecum nehotărît. Zîmbi, apoi ridică din umeri, iar ea-i promise, încă o dată, să fie cît se poate de răbdătoare.

— Şi bagă de seamă, nu-ţi spun asta din cauza datoriilor. Cînd ai promis ceva, e sfînt. O să le plătiţi la strînsul recoltei sau la sfîrşitul anului ; iar obligaţia cealaltă mi-o iau eu. N-o să trăiţi în huzur, dar nici în mizerie. O să fie ca şi cînd v-ar trăi feciorul. N-o fac pentru cîştig. Una e să vii în ajutorul celui ce se află în nevoie, şi alta e să fii binevoitor faţă de unul care cerşeşte şi nu poate da nici un fel de garanţie.

Leonor îi scria într-una lui Manuel, punîndu-l la curent cu ceea ce făcuse la Aveiro, pomenindu-i de temerile ei şi vorbind mai ales despre ea însăşi. Voia să pară cît mai deşteaptă. Copia din romane fraze în-

tregi, sau le adapta, cu răbdare, la situaţia ei : „Mă simt mai matură, mai femeie. Se spune c-am devenit tristă, dar numai tu ştii că n-am fost veselă niciodată, şi asta numai fiindc-am aflat mult prea devreme ce înseamnă suferinţa. Împlinesc 18 ani şi-mi vine în minte tot răul pe care mi l-au făcut oamenii, ca şi răul pe care ţi l-am făcut eu ţie. Am impresia că dacă tac, mă răzbun pe toţi, amintindu-ţi numai ţie de ziua aceea, cu toate că ştiu că n-ai s-o uiţi, îi spunea la sfîrşit. Deşi n-am nici o veste de la tine, nu sînt nefericită. De azi în douăsprezece luni ai să fii lîngă mine, iar copilaşul nostru, chiar dacă nu va spune «mamă», va întinde spre mine braţele lui mici şi rotunde. Plîng, Manuel..."

— Altă scrisoare ? Şi fiu-meu cînd o să-ţi răspundă ?

— Să nu credeţi că m-am prostit ; ştiu şi eu foarte bine că pînă-n august nu pot primi de la Manuel nici o veste.

— Să ne ajute Dumnezeu să ne putem purta crucea ! termina mama lui Manuel, mai pornită ca oricînd, văzînd strălucirea de vis ce se aprinsese în ochii Leonorei.

După cîtva timp, Isabel, avînd existenţa oarecum asigurată, îi trimise o scrisoare Leonorei, în care-i mărturisea că bărbatul ei cîştiga destul de bine la Matozinhos şi că începuse şi ea să se mai descurce, făcînd tot felul de servicii ocazionale oriunde şi oricînd i se iveau. Nu era nici pe departe vorba de belşug, dar dacă mila lui Dumnezeu şi sănătatea n-o vor părăsi, trăgea nădejde să-i trimită, în scurt timp, ceva bani în contul datoriei. Ea nu era ca altele : nu-şi uita obligaţiile doar de dragul de a-şi cumpăra o fustă nouă. Locuia în Porto, chiar în oraş, într-o căsuţă unde începeau cu toţii, fără să-şi strîngă picioarele. „Aici ai şi adresa."

Curioasă, soacra vru să ştie cine îi scrisese Leonorei.

— Isabel. Cine putea să-mi scrie ? Şi mai adăugă cîte o floricică pe ici, pe colo : Muncă multă, dar bărbatu-său cîştigă două sute de scuzi pe săptămînă. La oraş e altă viaţă. Toată lumea îşi face un rost.

Într-o seară, pe întuneric, Cascão îi bătu la uşă, şi pînă s-apuce el să-i spună de ce venise, ea, căutînd să-l privească în faţă, iar el ocolindu-i tot timpul privirea, îi dădu vestea cea bună :

— Isabel e pe cale să-şi rostuiască viaţa ; cîştigă, împreună cu bărbatu-său, trei sute de scuzi pe săptămînă. De data asta s-a adeverit proverbul : Cine schimbă locul schimbă şi norocul.

— Am făcut şi pentru ea tot ce-am putut. Dac-ar fi fost altul în locul meu, nu l-ar fi lăsat liber pe pungaşul ăla de bărbatu-său atîta timp cît ţinea pescuitul. Dar nu pentru asta am venit, scurtă el vorba dintr-o dată. L-am întîlnit, la Pardelhas, pe António do Burro. I-am vorbit de fratele dumitale. Îl primeşte şi-l învaţă meseria. O să cîştige patru sute cincizeci de scuzi pe an, atît cît plătesc toţi patronii. Cred c-o să-i convină. El pleacă pe estuar luni dimineaţă şi se întoarce acasă numai miercurea şi vinerea. Iar băiatul, cu cît începe mai devreme meseria, cu atît ajunge mai repede căpitan.

— Nu ştiu dacă nu l-or fi luat la cîmp, şovăia Leonor, ispitită să-i refuze ajutorul.

— Acum, ori că e da, ori că e ba, mai ales că sîntem în perioada cînd se-ncheie contractele şi nu se poate spune că lipseşte mîna de lucru, n-are nici o importanţă.

În glas i se simţea mînia. Plecă. Mama lui Manuel o certă pe Leonor.

— Tu ai totdeauna ceva împotrivă ! Ai spus oricui a avut timp să te asculte c-ai fi tare mulţumită dacă i-ai putea face băiatului un rost în viaţă ; şi după ce pui omul pe drumuri, pe urmă dai înapoi. Aşa, nu mai vedem noi ajutor din partea lui...

— Ştiu eu ce-nseamnă asta.

— Şi, ceea ce-i şi mai rău încă, din cauza ta Cascão are să se poarte rău cu toată lumea. Iar omul sărac are nevoie chiar şi de un sfat de pomană.

— N-ai văzut că nici nu mi-a dat răgaz să mă gîndesc ?

— A plecat supărat.

— Ce-ar fi dacă m-ai lăsa în pace ?

Să primească un serviciu din partea lui Cascão însemna să-i facă un avans, şi pe urmă s-ar fi încurcat în urzeala propriei sale recunoştinţe. Să-i fie cineva antipatic, să aibă rezerve faţă de el, dar să întindă, în acelaşi timp, mîna după binefacerile pe care i le-ar oferi acest cineva, i se părea o atitudine de-o duplicitate condamnabilă. Avea să refuze. Cînd se va întoarce Manuel, avea să se aranjeze totul. Dezavantaje ? Da ! Sezonul trecea, Chico va sta încă un an acasă, ca să aibă grijă de fraţii mai mici, iar ei îi va lipsi prezenţa lui, căci era dornică să se simtă încurajată, să aibă pe cineva sub protecţia ei, şi acel cineva s-o asculte fără s-o contrazică, iar ea să-i poată vorbi de mama, de mama ei, alinîndu-şi astfel dorul. (În sat nu s-ar întoarce, orice s-ar întîmpla, decît bogată, şi în vizită.)

Dacă le-ar scrie ? Poate că mamă-sa nu l-ar lăsa pe Chico să plece de acasă, iar ea ar scăpa de povara îndoielii...

Scrise. Îşi ţinea promisiunea de-a se îngriji de viitorul lui Chico. Putea să-i facă rost de-un loc pe unul din vasele care se ocupă cu strînsul algelor. În comparaţie cu ceea ce îl aştepta dacă rămînea în sat, era poate mai bine să primească. Să hotărască ei ; să aleagă. „Eu nu-i pot da nici un sfat."

Lăsîndu-i mamă-si libertatea de-a hotărî singură, i se părea că-şi linişteşte într-o anumită măsură scrupulele de-a se lăsa în voia stăruinţelor armatorului. Evită să vorbească despre Manuel. Presupunerea că mamă-sa ar putea să dea scrisoarea cuiva care s-ar bucura de necazurile ei o făcea să-şi ia anumite precauţii. „Dar dumneata ? Te simţi mai bine, te-ai mai îngrăşat ? Griji am şi eu destule. Vezi să nu-mi mai vină altele şi din partea dumitale."

— Vrei s-asculţi, mamă, ce le-am scris acasă ?

Mama lui Manuel ridică din umeri.

— Astea sînt lucruri care te privesc numai pe tine, dar dacă vrei, citeşte.

Leonor citi, dar trecu peste întrebarea cu privire la sănătatea mamă-si.

— Dac-aş fi în locul tău, i-aş spune şi cît o să cîştige băiatul. I-ar mai da puţin curaj.

Răspunsul nu întîrzie. Maria de Jesús începea scrisoarea rugîndu-l pe Dumnezeu s-o răsplătească pe Leonor pentru tot binele pe care li-l făcea amintindu-şi de cei din familie. Aşa că Chico, oricîtă nevoie ar avea de el acasă, va veni la Torreira de îndată ce scumpa ei fată va dori acest lucru. Va fi mult mai bine pentru el. Avea nevoie, şi încă din ce în ce mai mult, să asculte de cineva. Îşi petrecea toată ziulica pe coclauri, cu toţi fraţii după el, aşa cum făcuse altădată şi soră-sa. Acasă venea numai să doarmă, şi strîmba din nas la tot ceea ce i se poruncea să facă. Vecinii se plîngeau de el, aşa cum se plînseseră şi de Leonor: „Îşi arată colţii şi strigă la noi toţi". Uneori începea să creadă că toată vina era a ei: poate că nu era făcută să-şi crească copiii cum trebuie, şi asta din pricină că toată ziua slugărea prin casele altora. Să nu-şi facă griji pentru ea. Cu sănătatea mergea mai bine. „Cînd poţi, scrie-mi şi despre bărbatu-tău şi despre starea ta. O duci bine?" întreba ea.

— Vezi, fetiţo? Vezi ce mulţumită e, săraca; spuse mama lui Manuel. Să nu spună Cascão că eşti nerecunoscătoare. Asta nu-i pe placul nimănui. Mulţumeşte-i, că timpurile sînt grele pentru omul plin de nevoi, şi el are multă putere. Dacă-l văd, am să-i spun...

Îl văzu chiar în după-amiaza aceea; trecu pe la ei şi se arătă dispus să primească mulţumirile Leonorei, ca pe-o ofrandă. Se abătea mereu pe acolo fiindcă-i era în drum. Dacă dorea ea, putea să-i mai facă o înlesnire: să-i primească fratele la companie pînă la jumătatea lui iulie, şi pe la 15 sau 20 ale lunii, să-i dea drumul. Aşa că-n momentul cînd va fi să plece după alge, o să fie obişnuit cu marea şi cu năvoadele. Nu! Nu-l va îmbarca; nici autorităţile nu i-ar permite aşa ceva: va lucra pe uscat. Asta aşa, ca să-l ajute. Băiatul nu i-ar fi, bine înţeles, de cine ştie ce folos, dar ar începe să cîştige bani, şi ăsta era un lucru destul de important. Erau în iunie? Deci, pentru o lună,

el i-ar plăti două sute de scuzi. Ca să-şi plătească drumul şi să-şi acopere şi alte cheltuieli.

— Pentru banii ăştia, un pescar cu leafă îşi pune viaţa în primejdie mai mult de douăzeci de zile, spuse cu viclenie şi invidie mama lui Manuel, vrînd să intre şi ea-n vorbă.

— Auzi ce noutate! Dacă s-ar cîştiga mult cu peştele, crezi că nu i-aş plăti pe toţi aşa? Dar fă şi dumneata socoteala şi vezi dacă-i posibil. Pe unul, mai merge: nu mă ruinez, nu pierd cine ştie cît, dar pe toţi...

— Mulţumesc. Dar frate-meu n-o să poată veni atît de curînd.

— Oferta rămîne în picioare. Şi vine din partea unui prieten.

Armatorul plecă; cele două femei se priviră drept în ochi. Mama lui Manuel nu suportă, totuşi, privirea Leonorei, şi rămaseră una în faţa celeilalte ca împietrite.

— Cînd ai de gînd să scrii acasă? Scrie, scrie, ca biata dumitale mamă să afle c-o duci bine cu sănătatea. Vrei să m-asculţi şi pe mine? Cu toate că sînt bătrînă, n-am văzut niciodată o femeie ca dumneata. Cu sarcina nu-i lucru de glumă; cîteodată mă şi gîndesc chiar cum de nu-ţi e rău. Oricum ar fi, noi, mamele, cînd avem o fată în starea dumitale, îi ducem grija tot timpul, aşa că scrie-i, scrie-i.

Vorbăria soacrei o neliniştea pe Leonor. În sinea ei o plasa pe undeva între prefăcătorie şi obrăznicie. Săracii n-au niciodată încredere în pomenile mari. Oare soacră-sa o punea tot timpul la încercare de se tot prefăcea că-i era teamă de răzbunarea armatorului şi se purta atît de bine cu el, obligînd-o şi pe ea să facă la fel, cu gînd ca mai pe urmă să pună la-ndoială cinstea ei de femeie care are de răspuns cu capul faţă de bărbatu-său?

Bănuiala nu era de ieri, de azi.

— Să-l aduc pe frate-meu încoace ca să-l dau pe mîna armatorului, nu prea-mi convine.

— Stau şi eu şi mă gîndesc, ce nenorocire aşa de mare vezi în asta?

— Uneori mi se pare că n-ai prea multă consideraţie faţă de mine.

— Ia mai slăbeşte-mă cu obrăzniciile astea, fetiţo! Observaţia asta puse capăt incidentului. Armatorul se întoarse după răspuns: Leonor refuză oferta cu hotărîre.

— Mama mi-a spus că trebuie să-i facă fratelui meu nişte haine, şi asta durează.

Veni şi sfîrşitul lui iulie. Leonor se duse la Aveiro să ia leafa, dar se întoarse cu mîinile goale.

— Bine spunea el, armatorul!... observă mama lui Manuel.

— Ziceau că poate-au s-o dea zilele astea, de îndată ce primesc vreo veste de la Manuel. Ei au încredere, mamă. M-au asigurat c-ar putea afla dintr-un moment într-altul ce e cu el.

Soacra se pregătea, ca totdeauna, să-i spună ce credea ea, dar de data asta Leonor se închise imediat în cameră, spunînd că nu se simte bine. A doua zi dimineaţă avea ochii roşii, pleoapele umflate.

— Ne-ai tras ieri o spaimă... Noi ţinem foarte mult la tine, ştii doar, mă doare sufletul cînd văd că te amărăşti atîta. Sînt şi eu mamă... începu iar, cu acelaşi refren, de data asta cu o voce plîngătoare însă, ca şi cum situaţia s-ar fi schimbat şi ar fi impresionat-o.

— Să nu vă faceţi nici o grijă din cauza mea.

— Ah! asta nu se poate. Sînt şi eu suflet de creştin, chiar dacă nu se vede.

N-o mai cicălea, cu toate că gesturile continuau să-i fie bruşte; tăcea mai tot timpul, fie că urma sfatul cuiva, fie că se simţea într-adevăr mişcată. Se arăta chiar răbdătoare, stăpînindu-şi, din acel moment, toate impulsurile şi ieşirile de femeie arţăgoasă. Din cauza sarcinii şi nicidecum datorită faptului că s-ar fi împăcat cu gîndul morţii lui Manuel, cum spunea ea mereu, Leonor începu să fie cuprinsă de un fel de teamă şi să aibă insomnii. Altădată îi plăcea soarele şi lumina, îşi ţinea ochii larg deschişi; acum umbla mereu cu ei plecaţi; rîsul copiilor o irita; se întrista ori de cîte ori vedea vreunul agăţat de picioarele lui taică-său sau de gîtul maică-si. „Poate că-mi face rău văzîndu-i

atît de jerpeliţi şi de murdari...“ Stătea ore întregi nemişcată, lipsită de voinţă, prost dispusă şi, deodată, ca un om care se trezeşte din somn, sau din visare, punea cîte o întrebare de felul acesta :

— Mamă ! Dacă într-o bună zi aş vrea să mă apuc să muncesc, nici asta n-aş putea-o face aici, nu-i aşa ? Hai, mamă, spune !

— Păi nu ştii asta, fetiţo ? Femeile bătrîne ca mine, dacă n-au nici un sprijin, cerşesc pe la porţi ; cît sînt tinere, se încurcă cu bărbaţii, fură cucuruzi de brad, lemne de foc...

— Asta o ştiu şi eu.

— ...rămîn văduve, cu copii de crescut sau gata crescuţi, şi atunci îi pun pe ei să cîştige pentru ele, îi trimit la Porto sau la Lisabona, de cele mai multe ori pe la cîte-un dulgher, iar ei le trimit, cînd pot, cîte cincisprezece-douăzeci de scuzi pe săptămînă.

Atunci, Leonor, punînd vîrf ciudăţeniilor cu care-şi obişnuise familia, spuse :

— Într-o zi am să-ncerc să muncesc şi eu. Nu vreau să stau pe capul nimănui.

— Asta-i bună ! Chiar şi după atîtea cîte-ai auzit de la mine ?... Ca şi cum aş fi vorbit la pereţi ! Ai descoperit cumva vreo mină de aur ? Vezi-ţi de treabă ! Aşteaptă şi tu ; toate facem la fel în viaţa asta. Deocamdată ai ce mînca, nu ? Hai să schimbăm vorba : orice s-ar întîmpla, cu pensie tot rămîi.

— Opt mii, repartizate pe trei ani, pentru viaţa unui om...

— A fost o vreme cînd nu aveam nici asta. Ne rămîneau numai datoriile şi lacrimile.

Din prudenţă, armatorul, ca şi mama lui Manuel, începură să se poarte cu totul altfel cu Leonor : îşi alese alt drum de la baraca pe care-o folosea drept magazie, ultima dinspre mare, pînă la cealaltă baracă, de pe malul estuarului, în care locuia, şi cîteva zile nici nu-i trecu prin faţa porţii. Poate că era numai o coincidenţă, dar mama lui Manuel îi spuse noră-si c-ar fi poate mai bine să-l aducă pe Chico o săptămînă la ele — ar mai uita şi el de griji.

— Iar tu o să te simţi mai mulţumită, băiatul e sîngele tău doar ; acuma sîntem la jumătatea lunii. Şi apoi, binevoitoare şi îndrăzneaţă : Dacă vrei, îl chem pe Cascão şi-i spun să vorbească el cu stăpînul bărcii, că nu se supără omul dintr-atît. Ai văzut că nici n-a mai dat pe-aici ?

— Chico mi-ar ţine de urît. Cînd m-aş trezi noaptea, aş avea şi eu un suflet lîngă mine.

— Atunci să-l trimită cu autobuzul de Bestida. Şi ne ducem noi să-l luăm de-acolo.

Leonor îi primi sfatul şi, chiar înainte de a-i scrie mamă-si, începu să facă pregătiri în vederea venirii lui frate-său. Aşeză lucrurile din cameră în aşa fel ca să mai încapă o persoană ; maternă, netezi pernele, alese două prosoape ; ca să nu-i fie atît de tare duşumeaua, luă cîteva pături şi cîte alte cîrpe mai găsi ; dar cînd le întinse pe jos şi le potrivi, parcă-i păru rău de ceea ce-a făcut. Le împinse cu piciorul într-un colţ, făcînd nişte ochi de nebună. Mirîndu-se mai întîi de atîta zel irosit de pomană, soacra se sperie chiar :

— Ai înnebunit, fetiţo ?

— Dac-aş şti că şi pe copilul meu îl aşteaptă viitorul ăsta, mizeria asta...

Ieşi, ca nu cumva să fie nevoită să spună anumite adevăruri.

Rămasă singură, soacra presupuse că Leonor, convingîndu-se de moartea lui bărbatu-său, ar vrea să scape de copil... Începu s-o spioneze. Dac-o veni s-o anunţe că se duce la Aveiro s-o vadă pe mamă-sa, de pildă, o să găsească ea ce să-i spună. „Vrei să scapi de copil, ai ? Asta mai lipsea ! Cine te-a pus să-l faci ? Acum suferă !"

Trecură cîteva zile, şi Leonor nu mai pomeni nimic de frate-său. Pînă la urmă tot soacră-sa îi aminti de ceea ce puseseră la cale.

— I-ai scris mamei tale, fetiţo ?

— Fratele meu vine mîine.

— Şi de ce n-ai spus ?

— M-am gîndit să-l duc la Cascão chiar în ziua sosirii...

— Ah ! Va să zică aşa, numai ca să nu stea la noi în casă ?!... Văd că ai totdeauna ceva împotrivă...

— Mai bine aşa.

În dimineaţa fixată pentru întîlnire, nora nu-şi mai găsea locul de nerăbdare. Abia trecuse de 6, că ea se şi plimba de colo pînă colo prin faţa caselor, umplînd de uimire pe cei care-o vedeau.

— Parcă te-ai duce să-ţi scapi fratele de spînzurătoare ! Linişteşte-te ! Ai destul timp să afli veşti de la familia ta. Merg şi eu cu tine.

Plecară cu o oră înainte, iar vorbele şi gesturile Leonorei i se părură din ce în ce mai ciudate ; părea că se smintise de-a binelea. Pe chei, la îmbarcare, văzură două fetiţe care-l rugau pe casier să le lase să treacă şi ele cu barca : se duceau să cerşească la Pardelhas, şi, la întoarcere, aveau să-i plătească cei patru *tostões* cuveniţi pentru traversare.

— Şi ieri aţi spus tot aşa, şi v-aţi strecurat fără să-mi plătiţi, se apăra omul.

— Ieri mi-au dat numai pîine uscată, explică cea mai mare — şase ani firavi, bolnăvicioşi — îndoindu-şi spatele.

Văzînd că Leonor era gata să le plătească fetiţelor traversarea, mama lui Manuel o certă :

— Eşti bogată rău, nu-i aşa, fetiţo ? Şi pe mine mă doare inima cînd văd atîta sărăcie, dar nu fiindcă dau cu ochii de vreun sărac, ci sărăcia aşa... atunci cînd e omul lipsit de orice şi n-aşteaptă nimic de la ziua de mîine...

Dar gălăgia pe care o făcură apoi cele două fetiţe, în stare să-l scoată şi pe-un sfînt din răbdări ? Să afle oricine însă că, dacă şi-ar şti copilul sortit unui viitor aşa de înjositor, ca acela de-a umbla după cerşit, mai bine să-l vadă mort, mai ales dacă ar fi fată ; să fie nevoită să-ndure toanele celor care au bani şi să hoinărească pe uliţă, pentru că bărbaţii pe-aici nu se prea aveau bine cu conştiinţa...

— Pe aici şi peste tot. Ce ştii tu despre asemenea lucruri ?

Apoi, văzîndu-se pe bord, îi venise în minte prostia să întrebe — cu ochi de nebună, într-un acces de

spaimă, sau luptînd poate împotriva tentației de-a se arunca în apă — dacă estuarul e adînc ! În momentul acela vasul gonea, ușor înclinat într-o parte, iar în timp ce soacra își pregătea răspunsul, ea îi punea o nouă întrebare :

— Nu s-a răsturnat niciodată vreun vas din astea ? Apa trebuie să fie așa de rece !

— Ne-ar sări imediat în ajutor. Ar veni alte bărci și ne-ar ajuta. Se întîmplă destul de des să se sfîșie pînzele și să se rupă catargele, dar numai atît. Dar la ce dracu te gîndești ?

— La atîtea lucruri...

Închise ochii și nu dădu nici o explicație, nu rosti nici un cuvînt în timpul traversării. Ai fi zis c-o atrage apa. Totuși, în timp ce așteptau autobuzul, vorbise cît se poate de lămurit :

— La mine în sat sînt o mulțime de femei care leapădă. La Torreira nu-s doftoroaie din astea, mamă ?

— Ce prostie ! De unde să ia săracii bani pentru așa ceva ? E mult mai ieftin să-i lași să vină pe lume.

Bine că n-o auzise nimeni ! Azvîrlise o prostie, care putea să-i facă și rău, ceva josnic ; nu se pusese pe bocit pentru că nu spusese tot ce-avea de spus ?! Nu ! nu era frumos din partea ei. Din fericire, autobuzul ajunsese la ora fixată.

— N-auzi, fetițo ? Bucură-te, bucură-te, uite-ți fratele că vine încoace !

Împreună cu cîțiva inși din Torreira, pe care-i cunoștea, și cu cîțiva domni pe care nu-i vedea pentru prima dată, coborîse și un băiat — cu fața slabă, suptă. Nora fugise spre el și parcă voia să-l mănînce cu sărutările.

— Mama ? Joaquim ?... întreba ea.

— Joaquim...

— Spune mai întîi de mama.

Fratele îi răspunsese că mama era la fel ca înainte, dar ea se încăpățîna să-l întrebe mereu.

— Nu s-a îngrășat ? Și tusea ? Tata a luat în dijmă vreo bucată de pămînt, sau o ține tot ca înainte... tot așa ? La fel ? Dac-aș putea, v-aș da și eu o mînă de ajutor...

— Dacă întîrzii, pierdem vasul. Ai timp acasă... Să-i ajute ? Pe cheltuiala cui ?

— Dacă vreţi să vă îmbarcaţi, grăbiţi-vă. Eu plec ! îi preveni căpitanul.

Bine c-o auzise pe noră-sa : acuma ştie. S-o ajute pe mamă-sa... Dacă situaţia ar fi alta, nu s-ar putea stăpîni...

Căpitanul salută respectuos nişte domni bine îmbrăcaţi şi cu o înfăţişare serioasă, „domni de la oraş", după cum îi categorisi mama lui Manuel. Cînd se urcaseră pe bord oamenii cu picioarele goale udaseră pasarela, care era deasupra şirului de bănci, iar el o aşeza acum în altă parte, ca s-o ferească de stricăciuni. Unul dintre bărbaţi, cel care părea să conducă grupul, vorbea despre o partidă de pescuit bari.

— Peşte viclean, cum se simte urmărit, brăzdează suprafaţa lichidă a mării ca o lamă de argint, transformîndu-se apoi într-un adevărat tăiş cînd încearcă să scape prin ochiurile plasei. Şi atunci să fi auzit gălăgia pe care-o făceau pescarii şi vilegiaturiştii care-i ajutau să tragă năvodul, fiindcă nu voiau să-l lase să scape. Patronul a pregătit totul pentru mîine.

— Minunată dimineaţa asta ! exagerează unul din însoţitorii lui.

— Şi nu e printre cele mai frumoase. Sînt unele în timpul verii de-o linişte atît de adîncă, aşa, ca la începutul lumii...

Şi vrînd parcă să se lase furat de depărtări, îşi înalţă capul — faţa-i arogantă, căreia monoclul îi dădea un aer şi mai insolent, te scotea din sărite. Era îmbrăcat în haine de plajă, cămaşă de un albastru-tare, cu guler răsfrînt ; avea o voce inegală, cînd cu intonaţii mieroase, cînd ca un guiţat atunci cînd voia s-o facă mai ascuţită.

— Aţi citit ultima mea „corespondenţă" pentru *Jornal de Aveiro* ? Nu ? Din întîmplare, o ţin minte pe dinafară. Vreţi s-o ascultaţi ? Şi, fără să aştepte aprobarea celorlalţi, începu emfatic : „Canal larg de bătălii ; catifeaua lichidă, ca o cîmpie extatică, este brăzdată, cît vezi cu ochii, de bărci cu forme ciudate — nimbate siluete feniciene de moliceiros —

care îşi desfăşoară pînzele, îndrăzneţe, deasupra caselor fără viaţă. Miraj feeric! Viziune veneţiană de vis, iluminată de lumina lacului Tiberiada, rămasă acum fără pumnalele perfide şi răzbunătoare ale dogilor sîngeroşi. Iar noaptea, cînd lumina lunii, de un alb fantomatic, vine să-şi reverse puritatea peste întregul estuar, casele, covorul drumurilor şi Torreira rămîn, legănate, să viseze despre cer. Pe bord nu se aude decît vocea acestui bărbat. Marinarii! Invidiez visul depărtat pe care îl poartă pentru vecie în ochi, şi umilinţa celor care urcă, spre beatitudine, scara lui Iacob; mă prostern în faţa femeilor înnobilate de culoarea neagră a veşmintelor şi mă plec în faţa bărbaţilor aureolaţi, toţi, de culoarea cerească a conştiinţei liniştite. O! marea!... O! marea!..."

Vocea bărbatului suna tremurat şi ascuţit. Marea! Marea i-l luase pe Manuel; să fi văzut la Torreira veşmintele femeilor şi beatitudinea aceea... Cine-o fi prostănacul acela care vorbeşte frumos, pe care-l ascultă toată lumea şi care stă, plin de importanţă şi înconjurat de grupul acela de pierde-vară, la prora vasului ca-n amvon?

— Cine e, mamă?

— Auzi întrebare! Ştiu şi eu, fetiţo? Poate vreun doctor.

Ea n-o să fie niciodată femeie rea, dar dacă destinul ei ar fi ca al multor altora... ca al femeilor acelora pe care le cunoscuse la Lisabona, ce plăcere ar simţi să-l ridiculizeze şi să-l înşele pe încrezutul acela, să-l stoarcă pînă cînd n-ar mai rămîne cu nimic, să se servească de el pentru a urca una din acele trepte ale scării lui Iacob şi să-i spună apoi: „Adio! pe-aci mi-e drumul..."

— Văd că ţi-a pierit glasul, Chico. Vorbeşte! poţi să vorbeşti. Îţi aduci aminte de plimbările noastre?...

— Şi cînd te aşteptam, lihniţi de foame, şi tu nu mai veneai... Şi cînd ne jucam de-a căsătoria? Eu eram întotdeauna logodnicul tău...

— Taci!

— Tu ai vrut să vorbesc...

— Acuma taci.

O fi început să-i fie frică şi de ea însăşi, de gîndurile ei ?

— ...sau mai bine vorbeşte-mi de mama... Aşa-i că nu ţi-am spus pînă acuma c-ai să cunoşti locuri noi, Murtosa, şi altele ? Ai să devii bărbat şi-ai să munceşti pentru viitorul tău...

De ce n-o fi tăcînd domnul ăla ? Dacă ea ar putea...

— ...eu am să te aştept în fiecare duminică. Şi poate c-am să încep şi eu să muncesc. Mamă, nu-i aşa că ăla e Cascão, armatorul ? Acolo, rezemat de barele cheiului. Seamănă grozav la statură. Pe noi ne-o fi aşteptînd ?

— Îi aşteaptă pe domnii ăştia. Aşa-i obiceiul cînd vin la pescuit.

Coborî ochii. Întîmplarea făcea, încă o dată, să dea peste el într-un moment cînd îi venea să fugă de toată lumea, să se încuie cu şapte chei, să ţipe, să geamă, să-şi plîngă necazurile în tihnă. Acuma trebuia să-i zîmbească, să facă pe smerita pentru că-i dădea fratelui ei de lucru...

Domnul care vorbea frumos tăcuse ; vasul acostă, Cascão porni spre el cu nişte ochi fără astîmpăr, lacomi, care observă totul. Nu aşteptă ca Leonor să pună piciorul pe uscat. Vorbi cu ea de acolo de unde se afla, şi vocea lui, puternică, atrase atenţia pasagerilor asupra ei :

— Uite şi omul nostru, hm ! Slăbuţ ; cam slăbuţ. Dar se întăreşte el pe mare.

Parcă nici nu-i vedea pe „domnii de la oraş", numai ca să facă paradă de prietenia lui cu Leonor, în timp ce toată lumea se uită la ea. Domnii de la oraş o priviră cu atîta atenţie, încît ea începu să se simtă prost.

— Vreau să ajung acasă şi să mă culc. Am greţuri, mamă.

— Asta-i bună ! Pe asemenea mare ? Numai din cauza stării în care te afli. Cascão are să vrea să puneţi la cale plecarea fratelui tău la Murtosa ; nu trebuie să te laşi biruită niciodată de beteşugurile trupului.

Cînd scăpă de „domnii de la oraş", după ce le găsi unde să locuiască, bătu la uşa Leonorei. Ea se făcu că

doarme, iar el o sfătui pe mama lui Manuel să n-o trezească.

— Îl încredinţez pe băiat patronului din Murtosa, şi în două ore sînt înapoi. Tot ceea ce promit fac. Ridică tonul : Sînt poate cam grosolan, uneori, dar meseria m-a făcut aşa. Dacă ai de-a face tot cu brute, te abrutizezi şi tu. La Bestida o să tocmesc un automobil. O să mergem ca nişte lorzi.

Îl mîngîie pe fratele Leonorei plin de bunăvoinţă. Plecă ; la timpul fixat se întoarse. Leonor era şi ea de faţă.

— Am venit să vă spun că m-am achitat de „comision". Băiatul a rămas acolo. În primele săptămîni o să-i fie cam greu, dar după aceea o să-i placă. O să facem om din el. Am ştiut eu cum să-l recomand. Bărbaţii au nevoie de ajutor, femeile se descurcă totdeauna singure. Cînd se întîmplă să mai fie şi frumoase, fac ce vor din oricine. Şi numai să deschidă gura, că lumea nu ştie cum să le mai intre în voie.

După ce-şi rosti complimentul, rămase în aşteptarea aplauzelor, care veniră numai din partea mamei lui Manuel. El se uită la Leonor cam dintr-o parte, parcă s-ar fi întrebat ce fel de bărbat era el de nu-şi pierdea răbdarea cu proasta aia încruntată şi plîngăreaţă, dar se abţinu. Frumoasă era, o mîndreţe de femeie, fără pereche prin împrejurimi. Îşi potoli supărarea. Bun ! comisionul era făcut.

— Vă mulţumesc pentru toate.

Deşi tardivă, mulţumirea îl măguli. Profită de ocazie ca să lungească vorba :

— Foarte bine ! Dacă vrei, pot să-ţi dau şi ceva bani în contul lefii fratelui dumitale. Mie mi-e egal.

Voia s-o încerce. Îi întinse banii. Ea îi refuză ; nu fu chip s-o convingă să-i primească.

Plecă, dar lăsă un avocat : pe mama lui Manuel. Dac-a mai văzut cineva asemenea lucru ! Îi ceruse armatorul ceva ? Era vorba doar să accepte un serviciu. În viaţă aşa se ajută oamenii.

— Sau poate ai venituri, nu ? Mai înainte îţi umpleai burta din leafa lui fiu-meu. Da acum ? Ai să trăieşti cu aer, nu-i aşa ?

Leonor nu spuse un cuvînt. Cînd era fetiţă, mama ei se neliniştea totdeauna cînd o vedea tăcută şi potolită, sau cînd afla că stătuse toată ziua tristă, într-un colţ. Îngrijorată, mamă-sa o mîngîia, întrebînd-o mereu: „Nu te gîndeşti la nimic rău, nu-i aşa, fetiţa mea? Of, Doamne, Doamne!" şi nu se lăsa pînă cînd Leonor nu-i zîmbea, sau nu-ncepea iar cu obişnuitul ei neastîmpăr.

— N-avea nici o grijă: mă descurc eu. Şi să nu-mi mai scoţi niciodată ochii cu mîncarea, m-ai auzit? izbucni ea după o lungă tăcere.

Venise momentul ca această hotărîre, pe care o luase de atîtea ori, s-o pună în practică chiar atunci, drept răzbunare împotriva tuturor. Era atît de tulburată, că numai imensa ei durere îi da glas. Şi avea să se încăpăţîneze în această hotărîre, ca traiul alături de soacră să nu-i devină din zi în zi mai insuportabil; dacă ar avea pe cineva lîngă ea, „un copil?", ar lăsa lacrimile să-i curgă, descurajată la gîndul încercărilor care o aşteptau. Poate că el o să-i ia mîinile de la ochi şi o s-o roage să nu mai plîngă, iar ea o să-l mîngîie şi o să-l sărute pînă cînd viaţa i s-o părea mai puţin grea...

Era un obicei vechi la Torreira ca în momentul cînd începea strînsul algelor să înceapă şi sezonul de băi. Femeile se înviorau. Petrecînd iarna într-un fel de toropeală, din cauza lipsurilor, femeile muncitoare deveneau dintr-o dată active. Unii vilegiaturişti aveau casă proprie, dar grosul clientelei bogate îl formau cei care veneau să încheie diverse afaceri, luau casă cu chirie, o aranjau şi aveau nevoie de cineva pentru curăţenie. Vasele, în acel du-te-vino de o jumătate de oră, erau încă în mijlocul estuarului, dar femeile îşi spuneau cine-o să vină, pregătindu-se să primească, în afară de clienţii obişnuiţi, pe cei care-ar veni din întîmplare. Trebuia să vină mulţi, cît mai mulţi, ca să-şi poată cumpăra şi ele o bucată de mămăligă în plus, atît de ieftin îşi închiriau braţele. Îi serveau şi ele, şi copiii, şi rudele mai apropiate, dar să fi fost Torreira de două ori pe cît era, şi tot ar fi

fost prea puțini cei care trebuia să-i servească pe vilegiaturiști.

Pe la jumătatea sezonului, frînte de oboseală din pricina atîtor pretenții, femeile suspinau, așteptînd sfîrșitul lui septembrie așa cum așteptau mîntuirea sufletului. Cînd septembrie era pe sfîrșite, ultimele lui zile aduceau perspectiva tristă a iernii fără nici un cîștig, schimbîndu-le starea de spirit : „Cînd s-o termina cu băile, n-o să mai vedem un *vintém*". Își însoțeau stăpînii pînă la chei, rugîndu-i să-și aducă aminte de ele și la anul, întrebîndu-i tot drumul, de teamă să nu le schimbe cu altele, dac-au fost mulțumiți de ele, cerîndu-le iertare pentru tot ceea ce le-ar fi putut greși. Dacă vorbeau cu capul familiei, lăudau însușirile soției și ale copiilor ; dacă vorbeau cu copiii, le lăudau părinții. „Și n-o să uitați de mine la vară, nu-i așa ?"

În anul următor erau acolo, în așteptarea lor, lingușitoare. Se întîmpla de multe ori să nu mai fie primite în serviciu, fiind schimbate cu alte femei. Începeau să se agite. Dacă lipsa de ocupație le făcea să tacă și să se sprijine unele pe altele, de îndată ce ieșeau din iarnă, munca sau perspectiva acesteia le făcea certărețe și le obliga să-și uite prieteniile, pîinea fiind mai presus de orice. Ce vină avea o biată femeie că stăpînul o alesese pe ea fiindcă era mai curată sau mai muncitoare ? Nu se băgase ea în față : o chemase el !

Neclintită în hotărîrea ei, Leonor se amestecă și ea, într-o după-amiază, cu femeile de pe chei. Prefera să care apă decît să descarce peștele acela urît mirositor, pe malul mării, sau să-l săreze, pentru export, în prăvăliile și în barăcile de pe malul estuarului.

— Unde te duci, fetițo ? Să cauți de lucru ? Te-ai prostit, sau ce ai ? Vezi-ți de treabă. Ți-a făcut cineva ceva ?

— Cred că am și eu atîta drept. Iar despre ceea ce fac nu-i dau socoteală decît lui Manuel.

— Ți-ar putea dăuna la naștere. Crezi că n-o să-ți iasă pe nas paralele pe care ai să le cîștigi ?

— Vreau să-mi încerc puterile.

— Îţi lipseşte ceva ? N-ai mîncarea la timp ?
— Am hotărît, şi gata !
Soacră-sa îi strigă :
— Pe tine am să dau vina dacă mi-o cere careva socoteală, ai auzit ?
Cîteva minute Leonor grăbi pasul, mulţumită că-şi putea impune voinţa. O luă pe şosea. Că era o muncă pentru care trebuia să lupte, îşi dădu seama după numărul femeilor pe care le întîlni în drum spre estuar. Două dintre ele, vecine de-ale ei, se arătară binevoitoare, dar o făcură să se simtă prost cînd îi spuseră :
— Dacă te duci s-aştepţi pe cineva, adu-ţi aminte şi de mine pentru bagaje, n-ai să mă uiţi, nu-i aşa ?
Mulţumi, dar nu le spuse pentru ce se îndrepta spre chei. Una din ele insistă : era la mare strîmtoare ; un băiat bolnav, bărbatul chinuit de blestematul acela de reumatism, cu picioarele înţepenite, cu vinele cît degetele...
Un vas acostează. Toate femeile aleargă spre chei. Gălăgioase.
— Domnule doctor, domnule doctor ! iată-mă-s !
Să spună oricui „domnule doctor", asta era cheia meseriei, şi, servile, se foloseau de ea din plin. Leonor rămăsese în urmă, fiindu-i ruşine să se laude singură în timp ce-şi oferea serviciile, nehotărîtă în acest moment decisiv.
— Totdeauna m-am înţeles cu domnul doctor din Estarreja !
— Va să zică, mi-ai luat-o înainte ! Şi mai ieftin decît mine, răpciugoaso !
Vecina Leonorei deschisese prima seria insultelor, atît de obişnuite în asemenea ocazii. O acoperă de ocări pe femeia cu care venise pe şosea.
— Taci odată ! Numai tu ştii ce spui acolo, cu gura aia pînă la urechi !
— Beţiva dracului, eu am mai multă nevoie ca tine, şi tu îmi furi clientul, ai ?!
— Ia uitaţi-vă la gîtul ăsta pişcat de purici ! Ştii ce ? Du-te mai bine la catîrul ăla de bărbatu-tău ! Că numai el te mai poate răbda.

Gălăgia adună şi alte femei.

— Ai vrea tu să fii cinstită ca mine. Eu nu cunosc decît o pereche de pantaloni. Şi ăia cu cununie. Mi-e prea destul şi bărbatu-meu. Pot să-l mai dau şi cui are nevoie.

— Beţivo ! beţivo ! Uite, na ! pupă-mă colea !

Cea care fusese angajată de domnul doctor din Estarreja părăsea arena ridicîndu-şi mai întîi fustele şi bătîndu-se pe partea cea mai moale a corpului. Obiceiul era ca, după figura finală, cu prilejul căreia se rostea insulta maximă, să se ducă fiecare femeie la treburile ei, ceea ce şi făcură. Grupul se împrăştie ; Leonor se întoarse acasă.

— Ei, cum a mers ?

— Mi-au promis c-o să-mi găsească un stăpîn chiar azi...

— Da ! trebuie să mai sosească lume, dar eu nu-ţi dau voie să fii servitoare. Dacă tu ţi-ai pierdut mintile, eu am capul la locul lui. Am şi vorbit cu bărbatu-meu, şi el s-a înfuriat. Ia gîndeşte-te că se-ntoarce Manuel. Ce-o să spună el de părinţii lui ?

Leonor ar putea respinge asemenea argument fără temei, repetîndu-i soacră-si propriile ei cuvinte, dacă n-ar fi descurajată de scena la care asistase. Mai mult decît ocările, ceea ce o supărase la femeile acelea era degradarea la care ajunseseră, ca şi cum acest „hai, dă-ţi drumul la gură, că pe urmă-mi dau şi eu“ ar face parte din meserie. În tovărăşia acestora, pînă la urmă, ar deveni şi ea ca ele, căci atîtea luni de viaţă comună te fac o apă şi-un pămînt...

— Nu vreau să vă stingheresc !

— Ai destul timp să-ţi cîştigi pîinea.

— În casele bogate există totdeauna o guvernantă ; poate că se întîmplă să găsesc şi eu un asemenea loc. Şi, aprinzîndu-se : Cînd trebuie să naşti un copil, te doare să n-ai nici cinci reali ca să-i cumperi ceea ce-i trebuie.

Ieşi iar din casă, fiindcă pe buzele mamei lui Manuel se ivise un zîmbet muşcător. Nu se mai duse spre chei : preferă să-şi întrebe vecinele dacă nu ştiau vreo casă

unde să fie nevoie de-o servitoare pe timp de-o lună, pînă cînd va primi din nou leafa lui Manuel...

— Eu știu o familie care vine la vila doctorului din Estarreja, dar vrea o fată care să cunoască și croitoria, și călcatul...

— Dac-ai vrea să mergi acolo cu mine...

— Neagră soartă! Să fii nevasta legitimă a lui Manuelzinho și să fii nevoită să...

Se duseră; ajunseră la timp; în curtea casei — un petic de nisip amestecat cu pietriș — găsiră pe toate femeile familiei. Vorbiră cu cea mai bătrînă. Da! aveau nevoie de-o fată pricepută, dar mai venise cineva. Apoi, uitîndu-se la pîntecele Leonorei:

— De altfel, dumneata ești căsătorită, după cum văd, și servitoarele mele au zi liberă numai o dată la două săptămîni.

— Bărbatul meu e la Terra Nova.

— Nu spun că nu, nici nu mă interesează prea mult acest lucru. Dar știi, eu am băieți, și, chiar în starea dumitale (iartă-mă dacă te ofensez, dar prefer totdeauna să fiu sinceră), cum ești încă destul de drăguță... Din cauza asta.

Se uită, de astă dată, la chipul Leonorei, și presimți un răspuns pentru care ar trebui s-o repeadă, în asemenea hal i se contractaseră trăsăturile.

— Mergem, fetelor? Porunci ea. Bună seara, și nu-mi luați în nume de rău sinceritatea, nu?

Pentru a-și stăpîni revolta, Leonor închisese ochii în mod instinctiv; îi deschise numai cînd nu mai auzi pașii acelor femei.

— Cine are nevoie rabdă orice! îi spuse vecina cu o voce surdă, lentă și precisă, cu o intonație gravă. Vrei să-ți spun ceva? Dacă tot trebuie să rabzi pe cineva, rabd-o pe soacra dumitale. Cel puțin îți poartă de grijă.

Leonor îi ascunse mamei lui Manuel această nouă încercare. O găsi tocînd varză, cuțitul lovind cu repeziciune în tăblia mesei.

— Vecino! vecino! nora dumitale are niște scrisori la poștă.

— Ce?

— Scrisori ; nişte scrisori pentru dumneavoastră. Eu am trimis după ale mele, şi nenea Pinto a spus să vă duceţi la el pentru ale dumneavoastră.

Femeia care le aducea vestea cea bună bătea în gardul curţii. Leonor se făcu palidă ; o privi pe soacră-sa. Nu făcea nici un fel de presupunere, nu se întreba şi nici nu punea întrebări. Era sigură că veştile veneau de la Manuel ; inima îi bătea cu repeziciune. Pleacă în fugă. Pîntecele n-o mai apăsa. Prăvălia domnului Pinto era plină de clienţi. Trecu printre ei ; îşi rezemă bustul de tejghea. Glasul îi pieri — de oboseală, dar şi pentru că era sigură că toată lumea ştia pentru ce a venit.

— Vrei scrisorile, nu ?

Erau puse deoparte. Şapte.

— Mulţumesc.

Mîinile îi tremură ; din ochi îi picură lacrimi. Sînt scrisori de la Manuel. Cunoştea aşa de bine scrisul lui ! Unele, de dată recentă, cu siguranţă, vor dezminţi toate zvonurile care circulau pe seama lui. O să se întoarcă la Aveiro şi o să le tragă o săpuneală tuturor domnilor acelora pe cît de grăbiţi să-i oprească leafa, tot aşa de zăbavnici şi în cercetările pe care le promiteau. Simţind cum îi furnică mîinile şi picioarele, grăbi pasul, ca să nu leşine de emoţie. Soacra îi ieşi în cale.

— Ei, fetiţo ? Parcă ai aripi la picioare. Nici nu m-ai aşteptat măcar.

— Nu-ţi spuneam eu, mamă ?...

Prezenţa soacrei îi dădea curaj. O apucă de braţ, o împinse.

— E vreuna şi pentru mine ?

Nu-i răspunse. Dacă ar sta de vorbă în stradă, ar întîrzia, şi ea vrea să ajungă numaidecît acasă, să se refugieze în camera ei, ca şi cum ar veni însuşi Manuel să-i facă mărturisiri.

— Eşti surdă, fato ? A pus şi numele meu pe vreo scrisoare ? Doar îi sînt mamă !

— Să mergem mai repede.

Trăia numai pentru Manuel. Ceilalţi erau buni numai s-o scoată din răbdări. Soacra mormăia. Dacă

şi-ar da sentimentele pe faţă, i-ar spune ceva care s-o usture. Leonor deschise poarta, trecu prima. „N-are nici măcar atîta respect, că sînt mai bătrînă. Poate se gîndeşte să scape, să se-ncuie cu şapte chei la ea în cameră", îşi spuse mama lui Manuel. Se aşează în faţa uşii. Leonor deschidea una după alta şi fără pic de atenţie, i se păru ei, toate cele şapte scrisori. Curios.

— Ce te tot uiţi atît ? Hai, nu citeşti ?

— N-a mai trimis veşti din mai.

— De unde ştii ?

— Păi nu m-am uitat la date ? A scris de cinci ori de pe vas, şi de două ori de la Terra Nova. La interval de două zile. După aceea, nimic. Şi dac-a murit, ce să fac eu aici ?

— Asta-i bună ! Vrei să omori şi copilul ? Vino-ţi în fire, fetiţo ! Dacă mori, îl omori şi pe el, care-i un biet suflet nevinovat. Dacă l-ai fi adus pe lume, ar creşte şi el, aşa cum cresc atîţia. Dar poate că spune Manuel ceva. Citeşte ! poate că ne dă vreo lămurire, cine ştie !

Făcu ceea ce-i spunea soacră-sa, dar gîndul îi era în altă parte. Dacă nu scrisese din mai, şi dacă dispăruse în iunie, atunci trebuia să creadă în spusele oamenilor ? Dar nu ! Nu era cu putinţă asemenea cruzime ! Să primească veşti după moartea lui...

— Ei, fetiţo ! Iar te-ai oprit.

— Dacă eu am poftă de plîns, de ce-i dai înainte cu gura ? Vrei scrisorile ? Ia-le ; dă-le cuiva să ţi le citească.

Se zbuciuma îngrozitor ; ochii îi avea mari deschişi. Voia să mai ţină o clipă iluzia în loc, dar simţea cum se destramă, cum dispare. Îşi amăgise atîta vreme îndoiala, încît prăbuşirea era prea dureroasă ; se năruia în ea totul, o lăsa înlemnită ; realitatea o izbea în faţă, obligînd-o să-şi spună, aşa cum îşi şoptise de-atîtea ori : „A murit, a murit !" iar ea, nevrînd să audă, auzea totuşi, şi nevrînd să creadă, credea totuşi, confundînd totul, amestecînd totul — ea şi visul ei, Manuel şi moartea. Şi avînd nevoie să dezmintă aceste lucruri, să se dezmintă chiar pe ea însăşi, pentru că prezenţa soacrei o apăsa, înăbuşitoare...

— Ce vrei dumneata să ştii ? De ce nu mă laşi în pace, de ce ?

Auzindu-şi vocea, se enerva şi mai mult, fiecare cuvînt aducînd după sine alte cuvinte ; iar ea nu voia să vorbească ; ca să nu fie nevoită să spună ceea ce n-ar fi vrut. De ce n-or fi lăsînd-o oamenii în pace, deşi unii nu mai sînt în viaţa ei decît nişte umbre : bătrînul de la Quinta da Torre, naşul (de ce l-o fi amestecînd şi pe el, pentru prima oară, în supărările ei ?) ; apoi alţii, prezenţe vii, care o apăsau : armatorul, soacra... de ce n-o lăsau să viseze ? De ce întindeau mîinile după ea, vrînd s-o strivească, să-i înfrîngă impulsurile generoase, nelăsînd-o să trăiască, iar ea încăpăţînîndu-se să trăiască ?...

— Eu plec, fetiţo ! Plec, dar lucrurile n-o să rămînă aşa. Ţi-am răbdat cam multe ! (S-a mai auzit oare asemenea prostie ? !) Dacă nu te-aş fi urmărit pas cu pas, aş fi putut crede c-ai înnebunit. De unde să mai iau atîta răbdare, sfinte Dumnezeule ?

Îşi strîmbă buzele într-o grimasă de durere şi plecă. Leonor simţea că se sufocă, ca şi cum i-ar fi strîns cineva inima cu amîndouă mîinile ; pleoapele i se închideau încet. Căzu pe pat. Rămase cîteva clipe nemişcată ; respiraţia i se accelerase, apoi deveni profundă. Pleoapele i se deschiseră. Un fulger de spaimă îi lumină ochii : era peste măsură de uimită de locul în care se află, pentru ca, imediat, să recunoască tot ceea ce o înconjura. Criza evolua. Începu să plîngă. O durea capul, o durea pieptul şi spatele şi striga mereu :

— Copilul meu...

După aceea, cînd furia plînsului liniştitor trecu, şi cînd începu să se întrebe care-i va fi viitorul, îl văzu şi îl auzi iar pe Manuel. I-l evocau propriile ei sentimente, şi ea îl ruga s-o apere de bărbaţii care-o privesc cu ochi lacomi ; îşi aminti de Isabel şi de fuga ei ruşinoasă, de vînzătoarele de peşte care cîştigau, într-un minut, mai mult decît într-o zi întreagă de muncă... Şi Manuel îi apărea din nou ; noaptea nunţii, corpul care o durea, închisoarea, fiecare pas spre cucerirea fericirii, apoi retragerea, ca şi cum pentru ea şi pentru atîţia alţii, bărbaţi şi femei, ar exista o barieră care le-ar în-

chide calea şi le-ar distruge viaţa de îndată ce-ar încerca să treacă de ea.

Ce-o să facă ea? Ce-ar putea să facă de-acum înainte?

Dincolo de perete răsunau voci. Una le domina pe toate. Cea a armatorului Cascão. Era la curent, ştia toată povestea scrisorilor. Aflase totul din ziarul *Janeiro*, pe care îl ceruse cu împrumut domnului profesor. Se întîmplase să meargă la Porto, port de care aparţinea vasul „Primavera", primul care se întorcea din Terra Nova. Comandantul lui „Gil Eanes", scria în ziar, profitînd de venirea lui, trimisese un sac cu corespondenţă de la vasele portugheze care se aflau la *Bancuri*. Dar nu se mulţumise numai cu atît. Trecînd pe la locurile de pescuit de la Virgin's Rocks, „Primavera" se apropiase de nişte vase ca să le dea asistenţă şi ca să ducă ştiri spre patrie. De la unele primise scrisori; de la cele care nu aveau instalaţii de radio aflase rezultatele pescuitului. Şi ce minunat serviciu să aduci veşti bune de la toţi şi să anunţi rezultate frumoase, atît de necesare economiei ţării! Adusese, astfel, bucurie în sute de cămine umile, fiindcă se numărau cu sutele capii de familie ale căror veşti linişteau temerile celor care urmăreau, de departe, îngrijoraţi, munca lor aspră şi periculoasă, citi, silabisind, armatorul.

— Numai pentru noi a fost cum a fost... Iar cucoana asta de noră-mea mă face să-mi pierd şi răbdarea...

— Trebuie să ne mai trecem cu vederea unii altora. Dar la trebuşoara asta te-ai gîndit cumva? Chiar dacă autorităţile l-ar declara pe Manuel mort, să presupunem că se-ntoarce după cîţiva ani de zile. Nu mă pricep la legi, dar dac-aş fi în locul nurorii dumitale, de căsătorit nu m-aş căsători. Poate c-o să mă întrebaţi ce-i rămîne după ce-o să împărţiţi totul între voi. Aproape nimic. Oricum ar fi, situaţia nu-i de loc îmbucurătoare.

Nu purta doliu; îşi ascundea durerea de ceilalţi: celor îndărătnici le spunea că are aceleaşi motive ca şi înainte să creadă în întoarcerea bărbatului ei: în sac putea să fie numai corespondenţă veche, şi nimic mai natural ca vasul lui Manuel să-şi fi schimbat locul de ancorare; nu vru s-asculte explicaţiile soacră-si, care-i

vorbi de vizita armatorului. Atîta timp cît o va ocroti numele bărbatului ei, i se părea cu putinţă să ţină la respect pe oricine s-ar gîndi să-şi bată joc de ea, crezînd-o fără sprijin, dezlegată de orice obligaţie de familie. Îşi uşură totuşi inima faţă de Isabel. Îi scrise, îi vorbi despre starea ei disperată, întrebînd-o dacă n-ar putea să-i găsească ceva de lucru la Porto, şi cum era viaţa pe-acolo ; îi scrise şi prietenei de la Lisabona. Se dezvinovăţea că tăcuse luni de-a rîndul, invocînd ultimele întîmplări din viaţa ei ; era dezorientată în privinţa viitorului, căci rămăsese iarăşi singură pe lume, şi o întrebă, cu privire la posibilităţile de lucru pentru femei la oraş, dacă nu i-ar putea găsi şi ei un mijloc de trai, avînd în vedere uşurinţa cu care învăţa şi înţelegea totul.

O clipă fu tentată să vorbească fie uneia sau celeilalte şi despre fratele ei. „Prezenţa lui ar fi pentru mine un sprijin." Se răzgîndi. Însemna să ceară prea mult. După aceea va vedea ea. Se ascundea de toţi, nedestăinuind nimănui planurile sale. Soacră-si, care o întreba cui scrie, îi răspundea :

— Cui ? Mamei !

Se ascundea pînă şi de fratele ei, care venea s-o vadă duminica şi care spunea că-i mulţumit de felul în care se poartă cu el armatorul.

De la Lisabona, scrisoarea făcuse cale-ntoarsă. Prietena se mutase, fără să indice nici o altă adresă. Începu să se teamă că nu va primi răspuns favorabil nici de la Isabel ; îi era teamă de toate ; că va fi obligată să rămînă la Torreira toată viaţa, că va trebui să suporte toanele tuturor ; teamă că va sosi ziua, că era aproape clipa în care armatorii şi autorităţile vor confirma dispariţia lui Manuel şi că vasul va aduce la Gafanha ceea ce rămăsese de pe urma lui : hainele, obiectele de uz personal, scrisorile ei, neatinse ; teamă de anii pe care îi avea de trăit, căci nu avea curajul să renunţe la ei...

Isabel răspunse tîrziu de tot. Nu găsea totdeauna prilejul şi nu totdeauna avea la îndemînă o vecină care să-i scrie două-trei rînduri, şi chiar şi ea, de atîta muncă, era veşnic frîntă de oboseală. Aşa că s-o ierte. Se arăta

plină de curaj. Cu toate greutăţile, pentru ea şi pentru femeile de felul ei, se găsea de lucru oricînd. Prost plătit ; dar cînd se mai văzute om care să strîngă bani din muncă, în afară de cazul că reuşea să înjghebeze vreo afacere, fie ea cît de mică ? Îşi întreţinea, de bine, de rău, copiii, fiindcă afurisitul de bărbatu-său nu voia să pună mîna pe nimic, ci umbla de colo pînă colo, tăind frunză la cîini. Ea se ocupa de curăţenie, de frecat şi de ceruit prin diferite case, căra greutăţi pe cap, şi fusese primită la încărcatul şi la descărcatul vapoarelor. De alte meserii nu putea să spună nimic sigur, dar, după cele ce vedea şi auzea, fabricile angajau mult personal, şi cine ştia să citească, să scrie şi să socotească şi era deştept, priceput şi plăcut la înfăţişare, undeva tot era primit pînă la urmă. Fără să încerce a-i da sfaturi, era convinsă că la oraş putea oricine să se descurce. Aveai de unde s-alegi.

„Hotărăşte-te ; lasă-i pe-ăia pe toţi, o sfătuia Isabel. Casă ai la mine. Urîtă, mică de tot, dar bunăvoinţa îi adăposteşte pe toţi. Hotărăşte-te ; hotărăşte-te odată, fetiţo ! Nu pot uita binele pe care mi l-ai făcut şi nici banii pe care ţi-i datorez."

Scrisoarea o impresionă ; situaţia în care se afla o făcu să exagereze bunăstarea Isabelei. Dacă-i punea la dispoziţie casa, însemna c-a izbutit să învingă soarta cea rea. În imaginaţia ei, oraşul căpătă o deosebită strălucire. Şi i-ar fi luat ochii dacă, pe lîngă lista ocupaţiilor cu care îşi cîştiga pîinea Isabel, i-ar fi fost dată încă una, mai cuprinzătoare, în care să existe şi posibilităţile şi cerinţele unor meserii potrivite pentru ea. Or fi existînd de fapt vreunele ?

Ce ştia ea să facă ?

Ca şi în alte ocazii, i se părea tare lung drumul parcurs cu obositoarea povară a ignoranţei în spate, care o silea să se întoarcă mereu la pragul aspiraţiilor ei. Dacă n-ar fi luat-o din casa naşului !... Acum nu-i rămînea nici posibilitatea de a-şi alege un bărbat ; nu se mai culcase cu altul, nu mai simţise greutatea altui trup ; Manuel se aventurase pe valurile mării şi se sacrificase pentru ea, pierzîndu-şi chiar viaţa. Pentru alte femei ar fi poate uşor. Un copil în pîntece şi alt

bărbat... Chiar dacă pensia i-ar ajunge să trăiască, ce va face la sfîrşitul celor trei ani ? În primul, va fi mai mare ; în al doilea, redusă ; în al treilea, mai nimic, ca şi cum intenţia celor care o dădeau era s-o obişnuiască treptat cu foamea !

Să se întoarcă la starea ei umilă, să se alăture, pentru totdeauna, cetei aceleia de fete de vîrsta ei — cu desaga cu mîncare în spate, cu sapa sau cu coasa pe umăr — şi să plece de acasă de cu noapte, să se bălăcească prin noroi, să umble leghe întregi, fie iarnă, fie vară ? Să se ducă din nou la oraş ? Cum să reziste, totuşi, zile întregi, îndoită din şale, dacă s-ar întîmpla să muncească pe terenuri inundate, să simtă cum creşte apa, murdară, pînă la brîu, iar soarele arzător s-o îndobitocească şi să se vadă obligată, pentru un salariu mai bun, să plece cine ştie unde ?

Să se ducă să-nveţe, la Veiros, cum se împletesc rogojinile ? Iar după o practică îndelungată, dacă ar atinge agilitatea meseriaşelor cu rutină, ce împletesc tulpinile de trestie mai iute ca maşinile, să cîştige trei scuzi...

Se înfioră. Minunat viitor ! Ce s-ar alege de ea şi de copilul ei dacă n-ar avea încredere în calităţile şi în deşteptăciunea ei ?... Trebuia să aibă încredere şi în Isabel, şi totul se va rezolva...

Ironia o răneşte. Are poftă să insulte pe cineva, şi nu ştie pe cine. Se înspăimîntă. Exista la Frossos o moaşă, şi mai erau unele şi în alte locuri, depărtate — cu cît mai departe, cu atît mai bine, ca să nu afle şi să nu intervină poliţia. Ea nu avea de ascuns nici un fel de „greşeală", că doar nu rămăsese, cum rămîneau atîtea fete, fără un braţ de bărbat care să-i ocrotească copilul, fără nimeni care să aibă grijă să-l crească şi să-i dea educaţie !...

— Mamă ! Mamă ! ce-o să se aleagă de mine ?!

Se apropie de soacră-sa, care trebăluia cînd prin casă, cînd pe afară, şi o opreşte. Îi e frică să-şi pună întrebarea sieşi.

— Asta-i bună ! Ce-o să se aleagă de tine ? Ai să faci ceea ce fac şi celelalte femei. Ai să stai cîtva timp cu familia, şi pînă la urmă îşi găseşte el sacul peticul.

— Să mă încurc cu careva ? Dumneata nu ştii ce spui.

— Atunci ce-ai să faci ?

— Nu mă cunoşti. Asta e nenorocirea.

Ţipa ca să-şi trezească revolta ce trebuia s-o uşureze de povara gîndurilor ei îndurerate, gînduri cărora cuvintele soacrei, subliniate de zîmbetul acela nepăsător, le dădeau şi o nuanţă de rău augur.

— Dar n-o să fie aşa cum vreţi voi ! N-o să fie !

Cu cît mai profundă îi va fi siguranţa că n-are nici o putere, cu atît mai mult va simula şi ea că are încredere în viitor. Se întoarce în cameră. Soacra îi aude paşii de femeie încarcerată, nervoşi, umblînd de colo pînă colo, minute în şir, dar nu-şi lasă treburile. Se duce, totuşi, s-o pîndească în momentul cînd tăcerea înconjurătoare se topeşte în tăcerea generală pe care glasul mării o leagănă monoton. I se pare că noră-sa învaţă : cu o carte deschisă în faţă, cu creionul în mînă. Îşi ascute auzul.

— Patru ori opt treizeci şi doi.

„Ce socoteli o fi făcînd ? Pe leafa lui Manuel, ori învaţă tabla înmulţirii ? Asta trebuie să fie, fiindcă pentru socoteli aşa de uşoare n-ar repeta atîta. Şi-a găsit şi momentul. Îţi vine să şi rîzi..."

— Ştii că cucoana noastră a-nceput să-nveţe tabla-nmulţirii ? Poate că vrea să intre contabilă la companie.

De data asta, începînd să i se pară mai mult perfidă decît răutăcioasă, bărbatu-său i-o taie scurt :

— Las-o în pace ! Cînd te gîndeşti ce-o aşteaptă ! Şi, vrînd să pună stavilă vorbelor ei batjocoritoare : În locul tău, mi-aş aduce aminte că noi am spus, ca nişte proşti, adresa băiatului atunci cînd a plecat cu fata la Lisabona.

— Tu ai vorbit cel dintîi cu oamenii de la poliţie. Au bătut la uşa noastră, le-am deschis. Cine putea ghici cu ce gînduri au venit ? Dar voiai parcă să spui ceva ?

— Că fata are să se liniştească şi ea cu vremea.

Continuă apoi în şoaptă, ca să nu-l audă noră-sa, că vasele începeau să se întoarcă. Azi-dimineaţă văzuse

unul în larg chiar el, în drum spre Porto, desigur, cu pînzele strînse, şi apoi altul, care venea imediat după el, „fiindcă azi a fost toată ziua senin. Acum du-te de-i spune, să nu uiţi cumva. Ai avut totdeauna limbă lungă..."

— Să mă bată Dumnezeu dacă scot vreo vorbă.

Nu spuse Leonorei ceea ce află de la bărbatul ei, suspină însă de nenumărate ori, foindu-se tot restul serii, iar noaptea de-abia putu să doarmă, negăsindu-şi loc în pat. Se trezi dimineaţa tîrziu, cînd o zgîlţîi bărbatu-său :

— Dormi, leneşo ! Miroşi a rachiu de trăsneşti. Ţi-a fost greu să stai locului.

Ca şi săptămîna trecută, fratele Leonorei apăru duminică devreme, şi nu se mai mişcă de-acasă, dornic să stea cît mai mult cu soră-sa. Îi fusese dor de ea toată săptămîna, fiindcă îi era groază să fie departe de-ai lui. Mai ales noaptea ! Patronul începuse să-şi arate colţii, şi îl şi amenințase cu bătaia. Să ferească Dumnezeu să-l atingă ; numai taică-său avea voie să-l bată, şi atît. Îi arătase cineva cum să umble cu „sforile" înainte de-a intra în meserie ? Nimeni. Şi pentru că nu ştia să ţină „vîsla dinspre mal", ca barca să meargă cu vîntul dintr-o parte, începea să-l certe — că ar fi avut timp să-nveţe pîn-acum tot dacă n-ar avea un cap de măgar ! Şi cînd greşea la manevrarea pînzei, iar barca era în pericol să se răstoarne, căci deviase prea mult spre dreapta, tot pe el cădea vina, cu toate că vedea bine că-l încurcase cîrma. Să-nveţe totul dintr-o dată şi bine, de parc-ar fi doctor, asta nu se putea. Era destul de descurcăreţ de altfel ; restul avea să înveţe cu timpul. Dar foamea ? De orez sau de morun nici pomeneală pe bord. Îi dădeau mămăligă şi ciorbă. Apoi, privindu-şi sora cu încîntare :

— Tare-aş vrea să te văd mai des ! Nu ştiu dacă-i din pricina mării, dar uneori îmi ies şi eu din fire. Ce-o fi asta, Leonor ?

— Îţi lipseşte familia.

— Nu-i numai asta. Dar cred că-i marea de vină. Nu-i numai dorul ; e un fel de teamă, ca şi cum ar trebui să mi se întîmple vreo nenorocire.

— Trece. Am trecut şi eu prin asta. Din cauza mării.

— Cînd vine noaptea, parc-a murit totul, căci în jurul oamenilor se întunecă totul şi oamenii ar vrea să vadă ce au visat... Îţi aduci aminte cum ne jucam, cînd eram mici, de-a căsătoria ? Dar nu se mai uita la Leonor, pentru ca, încurcat, timid, să mărturisească : Te văd de multe ori. Mai înaltă ca în realitate, mai bătrînă ; şi eu sînt mai bătrîn. Mai frumoasă nu eşti. Nici n-ai nevoie. Dacă mi-ai da o fotografie de-a ta, aş pune-o lîngă imaginile sfinte de la pupa şi n-ai avea ce pierde...

— Lasă-te de prostii. Vrei să mănînci ceva ? Mamă ! Dacă i-aş da ceva lui frate-meu...

Soacra era pe punctul de-a le întoarce spatele, plictisită de răzgîielile şi de vorbăria băiatului, cînd Leonor o strigă ; era destul de îngăduitoare faţă de afecţiunea exuberantă a fratelui ei, fără să dea totuşi prea mult frîu liber imaginaţiei acestuia.

— Ce i-am putea da, fetiţo ? Ştii ce iau oamenii pe mare cînd fac parte din „campanie" şi umblă cîte şapte zile în şir fără să-şi vadă casa ? Brînză de Torreira, ceapă verde şi o turtă de mălai de cinci kile. Dacă te mulţumeşti cu asta... Că după mine, nu i-aş da nici atîta. Căci nimeni nu ştie ce-o să aducă ziua de mîine, şi dacă eşti învăţat cu răul, nu te mai miri de nimica. Lasă-l să se facă bărbat. Dar văd că vorbesc degeaba, că nu m-ascultă nimeni. N-o să sărăcim însă pentru atîta lucru. De altfel, şi tu eşti stăpînă aici în casă. Numai că trebuie să te duci la prăvălie. Şi cînd o veni vremea să facem socotelile, unde-a mers mia merge şi suta.

— Lasă, mamă. Ai dreptate. E mai bine ca Chico să se înveţe cu greul.

Mama lui Manuel le arunca de fapt o nadă. Ştiind că vasul pe care se îmbarcase fiu-său avea să ancoreze peste puţin timp în apele calme de la Gafanha, grija ei cea mai mare era aceea de-a lua măsuri în privinţa noră-si, în legătură cu pensia, bineînţeles : una ţie, una mie, că văzuse ea bine cum sug lipitorile.

— Cred că datorăm mai bine de cinci sute de scuzi...

„Face pe proasta ? Păi da ! Cuconiţa pune zăvoare la uşă şi se-ncuie pe dinăuntru ? Numai c-are să vină şi clipa cînd o să-i descopăr toate vicleşugurile !"

Şi clipa aceea sosi. Potrivit uzanţei comerciale, Societatea pentru protecţia pescuitului de morun o invită pe Leonor — în propriul ei interes — să se prezinte la birourile centralei din Aveiro. Se duse, dar însoţită de soacră-sa.

— Crezi că m-ar putea răbda inima să stau aicea, fără să ştiu nimic ?... Merg cu tine. Sînt mamă. Şi mama e numai una !

Ceea ce societatea considera a fi „în interesul" Leonorei era predarea hainelor lui Manuel, a scrisorilor ei, primite pe vas, după ce Manuel dispăruse, cît şi faptul de a-i face cunoscut profundul regret al firmei pentru moartea — nu mai rămînea nici o îndoială — unuia dintre cei mai devotaţi slujbaşi ai ei. Restul era de competenţa instanţelor judecătoreşti. Potrivit obligaţiei lor şi după cum cerea şi legea, îi relataseră împrejurările dispariţiei, iar din acel moment, toată responsabilitatea firmei înceta.

— Şi plecăm acasă cu mîinile goale ? întreabă mama lui Manuel.

— Tribunalul vă va da cîştig de cauză, dar lucrurile astea cer timp. Rău e de cine moare. Şi, oprindu-se ca să poată aprecia mărimea pîntecelui Leonorei, funcţionarul, care le dădea lămuriri cu o voce gravă, solemnă, arătă generos spre Leonor : Afară de asta, fiica dumitale...

— Nu mi-e fiică, mi-e noră.

— Atunci nora dumitale va primi, în afară de pensie, cincizeci şi cinci de scuzi pe lună pentru alimentaţia, educaţia şi îmbrăcămintea copilului, pînă cînd va avea vîrsta de paisprezece ani, dacă va fi de sex masculin, şi de şaisprezece, dacă va fi de sex feminin.

— Va să zică, nu la optsprezece ani devine majoră o fată ?

— În acest caz, mai devreme.

Mama lui Manuel ar vrea să lungească vorba. O împiedică, totuşi, impetuozitatea, aerul autoritar al acelui domn. „La dracu ! aici sînt numai domni din ăia mari !“ Lat în umeri, pare că nu se mai termină cînd se ridică încet de pe scaun, socotind că lucrurile au fost îndeajuns de clarificate. Atunci, dintr-o suflare, ca nu cumva să se retragă înainte de a-i spune totul, mama lui Manuel îl întrebă :

— Dar părinţii ? Părinţii nu primesc nimic ?

— Legea ocrotirii familiei ne obligă să protejăm văduvele. Doamna nu poate pretinde...

Nu poate pretinde ! Dintre ele două, noră-sa era cea care avea mai multă „putere“ ca să se întreţină singură. Va să zică, ea crescuse un copil, şi-apoi venea o mofturoasă oarecare, o leneşă, deşi bună de muncă, care mîine putea să se mărite iar sau să se încurce cu vreunul, să-i fure ei drepturile, să trăiască pe spinarea mortului ; unul să se bucure, altul să plătească, şi ea nici să protesteze nu putea ?

— Dar pînă acuma cum aţi trăit ?

— Cum ? Nici milă de la bunul Dumnezeu n-am văzut de pe urma lui fiu-meu.

— Sînt primul care deplînge asemenea întîmplare.

— Dar de făcut nu faceţi nimic pentru mine.

— Nora o să trăiască împreună cu dumneavoastră, şi-o să puneţi banii împreună.

— Îl supărăm prea mult pe domnu. Şi socotelile astea ne privesc numai pe noi.

Ieşind din toropeala lacrimilor, Leonor începuse să se ruşineze pentru soacră-sa. Pleacă. Mama lui Manuel se încăpăţînează.

— Pe tine nu te priveşte de loc, îi răspunde, totuşi, cînd ajung în stradă şi-şi aminteşte de îmbunătăţirile pe care le-ar putea aduce barăcii în care locuiesc cu cele două mii de scuzi, în caz că le-ar putea lua din mîinile nurorii. Acum totul s-a terminat. S-a dus şi ultima nădejde. Ce ai de gînd să faci ?

— Ştiu şi eu, mamă ? Te rog numai să mă laşi să mă liniştesc. Altfel, aş spune cine ştie ce prostie.

— N-am să mai scot nici un cuvînt.

O spionează, pe furiş, pe noră-sa. Cînd o vede ştergîndu-şi lacrimile, uscăciunea sufletească a anilor ei de femeie condamnată să încerce numai sentimente minore se mai înviorează.

— Mă faci să-mi pierd tot curajul. Manuel are să ne lipsească tare mult. Glasul i se domolise. Să ne ţinem de urît una alteia, o să se nască şi nepotul... Aşa i-a fost soarta, să n-aibă parte de tată !

Leonor nu-i răspunde ; soacră-sa se pare c-a descoperit în ea adevărate comori de duioşie. Şi le dăruie.

— Sînt bătrînă, şi uneori sînt şi răutăcioasă, fiindcă n-am oameni tineri pe lîngă mine, cît şi din cauza vieţii pe care o duc, tot mereu cu gîndul la ziua de mîine.

Se simte mai prietenă cu noră-sa, îi mărturiseşte ea lui bărbatu-su cîteva ore după aceea, cînd îl vede intrînd în casă, mult după ce se lăsase noaptea, roşu la faţă, iar ea făcîndu-se că nu observă nimic.

— Leonor nu m-a supărat niciodată. O auzi ? Aşa face ea din cînd în cînd. Plînge de dă sufletul din ea.

Leonor suspina. Descurajată din pricină că i se spulberaseră toate planurile în legătură cu ea însăşi, cu ceea ce ar fi vrut să ajungă, cuprinsă şi de nostalgia trecutului, începu să citească scrisorile pe care i le trimisese lui Manuel. Data trecută, cînd le citise pe cele scrise de el, durerea ei urcase calvarul tuturor femeilor care n-aveau nici un sprijin pe lume, cu Isabel în fruntea cortegiului. Acuma, însă, nu. I se părea că, în toată lumea asta, numai ea suferea, şi încă pe nedrept, consecinţa faptelor rele ale altora, începînd să dorească şi ea răul celor care o înconjurau ; în fiecare om vedea un duşman, iar ea voia să scape de ei toţi, chiar cu preţul propriei sale distrugeri, şi chiar dacă ar fi schimbat o durere pe altă durere — aceasta i-ar fi deschis măcar alte orizonturi. Cum să rămînă pentru totdeauna în mijlocul unor oameni care n-o înţelegeau, în mizeria asta care ar face-o să se simtă din ce în ce mai nenorocită ? Să ajungă nesimţitoare ca soacră-sa, iar copilul ei să tragă frînghiile sau să mîne boii companiei armatorului Cascão?

„Nu rămîn, nu pot... nu vreau să rămîn aici !"

— Fetiţo, se răceşte mîncarea. Nu ştii decît să plîngi ; trebuie să-i dai de mîncare celui pe care o să-l naşti în curînd. Vino încoace !

Soacra îi vorbea pe un ton blînd.

— Nu cîştigăm nimic dacă ne mai chinuim şi singuri. Vino să stai de vorbă cu lumea, hai !

În dimineaţa zilei următoare o sfătui din nou :

— Prea te laşi pradă durerii. Ia puţin aer. Nu te duci la poştă ? Văd că-ţi ies din bluză nişte scrisori. Dacă scrii şi plîngi, ai să-ţi strici vederea.

— Trebuia să răspund.

Iese ; se întoarce posomorîtă.

— Nu mai are nimeni nici un respect faţă de mine. Toată lumea se uită după mine !

— Păi dacă se sperie omul cînd te vede...

— Ce-i priveşte pe ei ?

Ţipă ; ţipă ca şi cum ar fi insultat-o cineva ; se ascunde din nou în cameră. Mama lui Manuel o pîndeşte. Pe înserat, se hotărăşte să-l caute pe armator. Cerîndu-i sfatul, se-nţelegea că avea să-i pomenească şi de teama lor că, plecîndu-le nora din casă, ar rămîne în mizerie. Ce s-ar face ei doi, ea bătrînă şi prăpădită, iar bărbatu-său la fel de bătrîn şi de neputincios, dacă Cascão le-ar întoarce spatele ? De cînd cu întîmplarea aceea cu bărbatul Isabelei şi cu fuga, căpătaseră de lucru şi nu voiau să-l piardă.

Îl luă cu linguşelile de cum intră. El era prietenul şi ocrotitorul ei cel mai apropiat, şi de aceea venise să-i ceară sfatul. Ea, una, n-avea încredere în prefăcutele astea de muieri. Recunoştea că o spionase pe noră-sa. Nu stătea în firea ei asemenea faptă urîtă, dar trebuia să fie cu ochii în patru.

— Şi ştii ce-am văzut ? Am văzut-o împăturindu-şi hainele, ca omul care se pregăteşte de drum. Atunci, cioc-cioc ! am bătut la uşă. Ea se poartă ca şi cum ar fi făcut o crimă şi ar fi vrut s-o ascundă. Mi-a spus că pot să intru — ca să vezi unde am ajuns ! — iar ea a pus mîna pe-o carte, prefăcîndu-se că citeşte, deşteapta ! Am întrebat-o dacă are de gînd să plece la Torreira. „Ştiu şi eu, mamă ?!" „Dar de gîndit, te gîn-

deşti, nu ?“ Mi-ai răspuns poate dumneata, care nu erai de faţă ? Păi aşa mi-a răspuns şi ea !

Închipuirile, teama şi lăcomia ei inventaseră scena în întregime. Armatorul îi făgădui că de îndată ce-o putea o să treacă pe la ei pe-acasă. Şi-o să stea de vorbă cu toţi trei.

— Noi doi şi nora dumitale. Poate că ea nu vrea să vă fie povară pe cap şi vrea să muncească, ca şi cum aici s-ar găsi de lucru la fiecare colţ de stradă. Dar nu te necăji. O să i se întîmple aşa cum i s-a întîmplat şi cînd a vrut să se angajeze la vilegiaturişti : are să renunţe, are să renunţe, ţi-o spun eu !

Vorbea, stăpîn pe el ; băură pe îndelete cîteva păhărele de rachiu.

— O s-o-mblînzim noi pe nora dumitale, îi promise el. Chiar azi vin să stau de vorbă cu ea. Parc-ar trebui să îmblînzim un mînz. Ce dracu ! i-am făcut o mulţime de servicii.

Se despărţiră. Ea se strîmbă, el încruntă sprîncenele, gînditor, căutînd punctul asupra căruia trebuia să insiste. Pe înserate, o căută pe Leonor şi stătu cu ea de vorbă, mai mult sub pretext că vrea să afle ce se petrecuse la Aveiro. Cunoştea intenţiile majorităţii armatorilor, fiindcă avea tot timpul de-a face cu ei.

— Fiindcă ştii doar, frate-frate, dar brînza-i pe parale... Şi acum povesteşte-mi şi mie.

O învăluia cu privirea. În mod instinctiv, Leonor îşi încrucişase braţele peste pîntece. I se părea că se poartă cu mult mai multă libertate faţă de ea, şi asta numai pentru că o ştia şi el, ca şi ceilalţi, lipsită de apărare. Cel mai bun răspuns ar fi să-i arate uşa şi să-l întrebe de unde i se trăgea atîta generozitate...

— Or să facă proces, îl informă ea deodată.

— Aşa e obiceiul. Dar ce-o să poată face tribunalul ? Nu-şi lua ochii de la ea. M-am gîndit să-ţi dau o mînă de ajutor. Să-ţi împrumut adică nişte bani, iar voi să adăugaţi două-trei camere la baracă şi să le închiriaţi în timpul verii. Cumperi material numaidecît şi angajezi mînă de lucru, că bate iarna la uşă. Dacă ştiam mai înainte ce ştiu acum, nu mi se mai ducea capitalul

pe bărci. Case şi iar case. Chiriaşii ţi le plătesc cu chiriile, şi ele tot ale tale rămîn. Te culci liniştit, te bucuri de viaţă cît vrei şi nici capul nu te doare.

— Nu eu hotărăsc în lucrurile astea.

— Nu-mi prea vine să cred. Atunci, banii o să-i primească soacra dumitale ?

— Poate că n-am să rămîn în Torreira.

— Spune-mi şi mie ce ai de gînd să faci. Te întorci în sat ? Dacă vrei să munceşti la Aveiro, aş putea pune o vorbă bună pentru dumneata.

Oferta o jigneşte. O fi crezînd că e în stare să se lase „protejată", ca şi cealaltă, la care se duce de cîteva ori pe lună şi unde-şi deschide punga, la despărţire, ca să-i plătească mîngîierile şi drăgălăşeniile ?

— Iartă-mă, te rog. Dar nu mă simt bine.

Se ferea de toată lumea.

— Asta mai lipsea acum ! Nici să stea de vorbă cu cineva nu mai e bună ! rosteşte, cu voce din ce în ce mai tare, mama lui Manuel.

Leonor o aude prin peretele de scînduri. Apoi începe să se plîngă :

— Aşa se întîmplă întotdeauna. Nimeni nu poate şti pe ce poate să se bizuie. Dacă are de gînd să plece de-acasă, n-are decît să plece, dar banii trebuie să-i împartă cu mine. Nu numai să mănînce pe cheltuiala noastră !

Armatorul încercă s-o liniştească.

— Aşa sînt femeile, azi vor una, mîine alta. Crede că-i uşor să se întreţină singură ?... Trebuie lăsată să-ncerce. Are să vadă ea ce bine e. Căci e o fiinţă slabă. Şi cum să ajungă la mîncare dacă farfuria e prea sus ? Şi cînd are să se întoarcă flămîndă şi o să vă bată la uşă, are să se aranjeze totul. Lasă treaba asta pe seama mea.

Afirmaţiile armatorului nu fac decît să trezească în Leonor orgoliul rănit. Din fericire, mai avea pe cine să se bizuie, că n-or fi toţi bărbaţii aşa de grosolani, de egoişti şi de josnici ca el. Naşul, de pildă... Dar nu, căci şi despre acesta memoria ei păstra o amintire... Alţii ; cineva... De ce să nu apeleze la Maria-Raţa ? De ce i-o fi plăcînd femeii acesteia să strîngă atîta ?

Bine spusese Cascão. Cînd tribunalul se va hotărî să confirme moartea lui Manuel, ea va primi bani şi-şi va putea plăti datoria...

Nu-l mai aude pe armator ; nici pe soacră-sa n-o mai aude. Ăsta-i era planul : o va căuta pe Maria-Raţa, o va convinge să-i împrumute o anumită sumă de bani şi se va duce la Porto să-şi croiască un drum în viaţă. Cînd s-o vedea acolo, o să înceapă şi Isabel să caute. Va aştepta răspunsul la ultima scrisoare pe care i-o scrisese şi va pleca ; cu cît mai repede, cu atît mai bine...

— Dacă te mai prind o dată că bei, te spintec de sus pînă jos, otravă ce eşti ! Cît crezi c-o să-ţi mai rabd toanele ? Masa-i gata ?

— Numaidecît ! A trebuit să stau de vorbă cu Cascão. A plecat chiar acum.

Bărbatul şi nevasta se ceartă. În prima clipă Leonor se pregăteşte să vină în ajutorul socrului, ca să nu intre în discuţie şi numele ei, deoarece soacra îşi va pierde repede capul, iar ea e sătulă de beţivi...

— Dacă n-ai flecări atîta cu el şi dac-ar închide prăvălia, ar fi mult mai bine, fiindcă noi tot n-avem nimic de vînzare.

— Vrea să ne ajute numai. Altfel, noră-ta n-ar mai...

— Pensia-i a ei. S-a măritat. Oricum, tot trebuie să plece. E tînără.

— Dacă ar rămîne în Torreira, cum place atîtor bărbaţi, de îndată ce şi-ar găsi un drăguţ...

— Tacă-ţi gura ! Ar putea să te audă...

— Că mult îmi pasă mie dacă m-aude... Măcar de s-ar găsi cineva care să-i spună totul în faţă. Nu numai că suceşte capul bărbaţilor de pe-aici... Sau crezi că eu nu pricep ce vrea Cascão ? Îi dă tîrcoale, şi eu îl las ; am eu motivele mele să-l las. Uneori îmi face greaţă, dar vreau să văd şi eu dacă are de gînd să respecte memoria fiului meu, şi-l las. N-am băgat de seamă nimic pînă acum. Numai să văd eu ceva, şi-atunci nu i-ar mai veni chef să rîdă. A priceput însă unde bat, şi de aceea se preface. E ca toate celelalte. Prefăcută ! Nu mi-e dragă ; nu mi-e dragă de loc. Numai eu ştiu

cît m-am chinuit să-l nasc şi să-l cresc pe Manuel ; şi după cum bine ştii n-a murit din pricina mea.

Se bătea cu pumnii în pieptu-i uscat ; se clătina pe picioare. Îndoită de şale, se lăsă peste masă, întinzînd mîna spre sticluţa de rachiu.

— De băut, n-ai să mai bei. Vorbeşte pîn-ăi crăpa, că n-are cine să-ţi lege spurcata aia de limbă, dar de băut n-ai să mai bei. Du-te de te culcă mai bine.

— Acum, că mi-a murit băiatul, nu-mi mai pasă de nimic. Credeai c-ai să te odihneşti, trîntore, la bătrîneţe ? Du-te acuma la noră-ta, hai ! Apăr-o ! De ce n-o aperi ? Doar eşti bărbat. Crezi că-i de-ajuns să te certi cu mine ? S-a închis în cameră ca să nu m-audă, dar nu-i nimic, tot o să m-audă ea odată şi odată...

Leonor nu ştie ce să facă. Dacă ar avea bani sau dacă ar avea unde să se ducă, şi-ar împacheta lucrurile şi-ar pleca imediat. Se învinuise de atîtea ori de moartea lui Manuel, încît, în locul mîniei, o îmboldea acum o mare dorinţă — aceea de a se nimici singură ; avea impresia că se înăbuşă, ca şi cum ar fi strîns-o cineva de gît. Simţea cum o năpădesc lacrimile, dar nu plîngea ; ar fi vrut să strige, dar nu putea — capul îi era greu de povara greşelilor ei de neiertat.

Mama lui Manuel tăcuse, dar tăcerea îi dă iarăşi curaj. Încăpăţînată, acuză cu îndîrjire :

— Nu-mi răspunzi nimic ? Fireşte ! Fiindcă am dreptate. Ascultă-mă pe mine ! Ea l-a nenorocit pe Manuel şi mi-a nenorocit şi casa. Chiar şi oamenii stăpînirii i-au luat partea : mi-au închis fiul, iar pe ea au lăsat-o în libertate. Şi rău au făcut. De altfel, ai greşit şi tu destul. Dacă m-ar fi întrebat numai pe mine care-i adresa lui Manuel, n-ar fi aflat nici dacă m-ar fi făcut bucăţele. Sînt mamă ! Şi acuma l-au omorît ; voi mi l-aţi omorît !

— Ţine-ţi gura, sau dacă nu, te omor !

— Parcă te văd cerşind pe la casele oamenilor. Iar nora ţinîndu-se cu cine ştie cine ; eu furînd lemne şi tu...

Răsună o palmă. Dac-ar putea, ar obliga-o şi ea pe soacră-sa să tacă.

— Tîlharule ! Remuşcarea te face viteaz, hai ? Aşa ai să m-auzi toată viaţa. Mi-ai dat băiatul pe mîinile

poliţiei, ai spus unde stă, l-ai predat de frica oamenilor care veniseră să întrebe de el ! Şi-acum plăteşti, ehe ! Dă-mi drumul ! Lasă-mă !

Se zbătea ; bărbatul voia s-o silească să se culce, dar ea dădea tot timpul din picioare. Leonor schiţă gestul de-a interveni, deschizînd uşa camerei. Inima nu-i prea dădea brînci s-o scape pe soacră-sa : dacă ar fi să apere pe cineva, l-ar apăra pe socru-său.

— Să ne ierţi, fetiţo ! Nu mai ştie ce spune.

— A ieşit prinţesa din colivie ? Ciuleşte urechile, c-ai s-auzi lucruri tare frumoase !

Scena era veche pentru Leonor. Îi aducea în minte imaginea lui taică-său — beat, plin de bale, acuzînd, ameninţător, toată familia. Enervată, îşi recăpătă totuşi calmul şi-i spuse, profitînd de ocazie :

— Bucură-te, că mîine, devreme, plec.

— Crezi că te opreşte cineva ? Poţi pleca şi acuma. Boală lungă, moarte sigură. Că pe-aici nu ducem lipsă de oameni care să ne mănînce mîncarea. Piei ; piei din faţa ochilor mei, ai auzit ? Cu mutra pe care-o ai, o s-o scoţi la capăt oriunde.

— Rămîi, fetiţo. Eu poruncesc aici. Unde-o să te duci la ora asta ?

Îşi făcu pachetul şi ieşi pe şosea. Era stăpînă din nou pe ea însăşi, fără alt sprijin sau povaţă decît propria-i voinţă, se îndemna ea. Soacra îi ceruse, sec, iertare pentru jignirile aduse cînd o văzuse tăcută, încăpăţînată în hotărîrea ei de a-i părăsi ; socrul plecase dis-de-dimineaţă pe mare, după ce-i urase noroc.

— Ai bani pentru barcă ? Tot ce pot să-ţi dau sînt ăştia zece *tostões*.

Momentul acesta şi cel al despărţirii, cînd uşa camerei se-nchisese peste mobilele între care trăise împreună cu Manuel, fuseseră momentele cele mai dureroase din dimineaţa aceea.

În faţa ei se întindea şoseaua, drum larg şi lung, care, proiectat pe fondul pădurilor din Estarreja, părea fără de sfîrşit. Asta să fie oare soarta ei ? Să meargă, să meargă, pînă-o cădea, sleită de puteri ?

Are să-şi aştepte fratele pe cheiul de la Bestida. De acolo lua el vasul de cursă duminicile, cînd venea pe la ea. Şi-o să pornească iar la drum, vagabonzi, unul lîngă altul : se vor opri în sat, doar cît să stea de vorbă cu Maria-Raţa, s-o mulgă de-o sută de scuzi, poate de două, după care vor pleca amîndoi spre Porto. Alt plan mai bun nu găsise. Îl luase de la meserie, asta aşa era, dar ce viitor îl aştepta la strîns alge ?

Mergea cu ochii în pămînt. Aşa cum îşi ţinea bocceaua în mînă, s-ar simţi nenorocită să vadă zîmbetul batjocoritor al trecătorilor cînd ar vedea-o plecînd, pe ea, care plănuia să aibă slugi, să fie servită. Aerul cald, înnăbuşitor, ce răbufneşte parcă ori de cîte ori îl agită briza, o sîcîie.

— Leonor ! Leonor ! Unde te duci ? Cum, plecai ?...

— Mă duceam la Bestida să te aştept. Am plecat de-acasă.

— Şi eu am şters-o mai devreme. M-a bătut căpitanul. O duce rău acasă şi se răzbună pe mine, deşteptul ! Mai bine aşa. Nu-s făcut pentru asemenea treburi. Rămîneam mereu singur pe vas, noaptea, cînd se ducea s-o vadă pe nevastă-sa, şi nici nu dormeam de frică. Ai să te superi, nu-i aşa ? De săptămîna trecută mă tot pregătesc să fug, dar am visat că eşti necăjită, şi-am rămas. Voiam să fiu aproape de tine. Apoi am vorbit şi c-un mus ; l-a bătut şi pe el căpitanul şi-apoi l-a alungat de pe vas, fără să-i plătească patru luni şi jumătate de muncă, şi mi-a spus că Francisco do Burro face la fel cu toţi şi că le plăteşte numai după ce se plîng la căpitănia portului. Soarta asta m-aştepta şi pe mine ! La început se purta bine, dar se pare că pe urmă i-a suflat cineva ceva la ureche şi-a început să se poarte urît.

— Eu veneam tocmai să te scot de-acolo. Căci se pare că asta ni-e soarta : s-o luăm din loc.

— Vorbeşti serios ?

— Ne ducem s-o vedem pe mama şi-apoi plecăm la Porto. Am scris cuiva de-acolo, trebuia s-aştept răspunsul, dar m-am răzgîndit.

— S-au purtat rău cu tine, nu-i aşa ?

— Vreau să muncesc, şi cunosc o mulţime de lume la Porto.

Voia să-i astupe gura lui frate-său, aşa ca el să n-o descurajeze punîndu-i tot felul de întrebări. Grăbeşte pasul. Ar vrea să fie departe de locurile astea, s-ajungă undeva unde să poată privi pe oricine în faţă, fără teamă. Acum, cînd părăsea pentru totdeauna Torreira, o vedea, ca de la mari depărtări, cochetă şi graţioasă, cu pînzele bărcilor împodobind estuarul, iar ea întrebîndu-l pe Manuel...

— Chico, trebuie să facem drumul pe jos...

Cheiul e plin de lume. Cam cu o săptămînă înainte de Sfîntul Paio venea o mulţime de lume de la Estarreja şi din împrejurimi, ca să închirieze cîte o odaie pentru cele două zile de sărbătoare cîmpenească — cu procesiune, cu cîntece şi cu dansuri, cu zeci de viori care scîrţîiau pînă dimineaţa. Acuma veneau numai persoane importante, căci neprevăzătorii, veniţi în ultima clipă, fie de plăcere, fie din alte cauze, aveau să doarmă în aer liber, bărbaţi şi femei laolaltă, ca şi cum, după ce-au luat parte la o bătălie, ar fi căzut sleiţi pe cîmpul de luptă, un grup aici, unul dincolo, afară pe nisip. Primăria îşi vîra de ani de zile nasul în aceste sărbători, punînd la cale expoziţii de vite şi concursuri de bărci, pentru plăcerea persoanelor serioase, dar de la oamenii simpli pînă la domni, nimeni nu uitase de timpul acela cînd asemenea lucruri se făceau pe cheltuiala şi din pomenile poporului, plimbîndu-l pe sfînt din sat în sat. Acuma chiar şi statuia era alta. Sfîntul Paio, cel *vechi*, dispăruse. Şi, o dată cu el, şi obiceiul de a-l scălda într-o cadă mare, plină pînă sus cu vin, pe care enoriaşii şi pelerinii îl beau după aceea, certîndu-se pentru el — mană a zeilor, elixir de veselie — atît de sătui erau de seriozitatea şi de tristeţile vieţii.

Locurile pe vas sînt disputate cu îmbrînceli. Lumea o împinge pe Leonor ; ea-i lasă pe alţii să i-o ia înainte, fiindcă nu vrea să se amestece în învălmăşeală. Îşi ţine fratele lîngă ea ; gălăgia o enervează. Ajunsă pe treptele debarcaderului, alunecoase din cauza umezelii, din pricina unui şoc mai puternic, e gata să cadă

în apă. Reacţionează ; dă din coate şi împinge la rîndul ei, pînă cînd pune şi ea mîna pe un loc în barcă. Cei care-şi luaseră locurile în primire cer căpitanului să nu mai primească pe nimeni pe vas. E mult prea plin, şi cine a rămas la urmă, să aştepte altul. Nu mai urcă nimeni !

— Ce bine o să-i pară mamei cînd ne-o vedea ! Nu i-am spus că venim. Acum o iubesc şi mai mult, şi cu cît am să sufăr mai mult, cu atît am s-o iubesc mai mult.

Încearcă să-şi facă curaj vorbind despre mamă-sa.

— Cînd o să plecăm la Porto, o să-i lăsăm ceva bani.

— Ca să-i dea tata pe vin ?

— Ai dreptate ! Cu cît facem mai multe sacrificii, cu atît abuzează mai mult. Apoi, după o tăcere de cîteva minute : Mă gîndesc că un om în putere ca tata cîştigă ; dar pe el nu se bizuie nici nevasta, nici copiii ; s-a învăţat să trăiască pe spinarea altora şi să facă numai ce vrea el ; pe Manuel, fiindcă era bun, îl exploata toată lumea. Nu refuza pe nimeni şi-i ducea în spinare pe toţi. Chiar şi pe mine... îl exploata toată familia. La noi acasă mama duce tot greul...

— Parcă văd mutra bătrînului cînd nu m-o găsi mîine pe vas...

Vasul acostează. Hotărîtă, Leonor o ia înaintea tuturor. Pe la jumătatea drumului spre Pardelhas, începe s-o apese pîntecele, mersul îi devine din ce în ce mai anevoios.

— Credeam că am mai multă putere. Uneori uit c-o să am un copil...

În ochii fratelui se citeşte curiozitatea, aviditatea cu care-o ascultă. Tace. Are aceeaşi privire ca în momentul în care îi mărturisise c-o vede în vis nespus de frumoasă.

— Mergi tu în faţă. Ca să-şi ascundă stingherealа, îi explică : Poate să treacă vreun car pe şosea.

La Pardelhas se odihnesc ; după ce mai merg cîţiva kilometri, Leonor se aşază din ce în ce mai des pe bornele de pe marginea şoselei ; la Estarreja se prăbuşeşte

pe o bancă din piaţă. Se simte stingherită, deoarece toată lumea care trece se uită la ea : ştie că se va simţi stingherită, că-i va fi chiar ruşine cînd o s-o vadă prietenele şi cunoştinţele din sat, fraţii, mamă-sa, naşul, dacă se va întîlni cu ei, şi Maria-Raţa, care o să-i zîmbească. O să facă glume grosolane pe seama pîntecelui ei, era, în sfîrşit, măritată !...

Îşi pune mîinile peste pîntece şi stă multă vreme aşa. Cînd porneşte din nou la drum, o dor şi picioarele. Face un nou efort, dar numai atunci cînd vede podul de peste Antua capătă destulă energie ca să grăbească pasul. Cînd începe să se întunece, au în faţă Salreul ; la căderea nopţii sînt dinaintea casei naşului. Îl trimite pe frate-său s-o cheme pe Maria-Raţa.

— Spune-i c-o aştept în drum.

Rămîne la poartă.

— Domnişoară !

— Vreau să-ţi cer un serviciu.

Se miră de propria ei îndrăzneală ; îi explică situaţia în care se află, îi povesteşte tot. Maria-Raţa e mişcată. Aşa de tînără şi să sufere atîta... Cu fiecare exclamaţie, încrederea în dragostea acestei femei îi dă Leonorei o oarecare încredere în viitor. Cînd Maria-Raţa se duce să ia banii, satisfacţia de a-şi vedea planurile realizate o face să aibă un ton supus, potrivit pentru mulţumiri.

— Am mai adus o sută de scuzi. Poate c-o să ai nevoie, fata mea...

Nu-şi mai poate stăpîni emoţia.

— Să nu-i spui naşului, ai auzit ?

— Ei asta-i !

— Acum mă duc s-o văd pe mama.

— Va să zică, prima vizită mi-ai făcut-o mie ? Îmi pare bine că am şi eu pe cineva în lumea asta care ţine la mine aşa de mult...

— Dacă mai rămîn în sat, vin să te văd şi mîine.

— Îţi mulţumesc. Glasul îi tremură : Dumnezeu să te aibă în sfînta lui pază !

Rămîne în drum, ca şi cum zgomotul paşilor ar prelungi prezenţa Leonorei.

— Chico, du-te acasă şi află unde lucrează mama. Îi ieşim înainte. Ia-o pe cărare pînă la poarta noastră, să nu te vadă cineva şi să-i spună tatii. Dacă tata-i acasă, plecăm direct la Estarreja.

Banii îi redau calmul. De mult timp nu se mai simţise atît de liniştită în privinţa viitorului. Încearcă un sentiment de dispreţ chiar, care-i răzbună toate clipele de chin. Primirea caldă a Mariei-Raţa însemna pentru ea o lecţie. Cît de uşor e să exploatezi sentimentele celor care te iubesc... Are impresia că-i nerecunoscătoare, dar încearcă să ocolească asemenea gînd ; din ideea asta încolţesc însă alte gînduri : „Cît i-ar da naşul dacă i-ar cere ceva şi lui ?"

— Du-te ! Eu rămîn aici. Hai, repede !

Vrea să fie singură. Poate că la noapte o să-i fie frică, şi frica, punînd stăpînire pe ea, ar putea da un alt curs gîndurilor. Pe acelaşi drum mersese ea cu Manuel în noaptea cînd fugise de acasă. Trăieşte din nou momentul acela, dar acum copacii nu mai au braţele care păreau, atunci, că vor s-o înşface...

— Fata mea, fata mea !

Venind în fugă spre Leonor, Maria de Jesús începe să tuşească din pricina efortului. „Înseamnă că mama e bolnavă dacă a găsit-o Chico acasă."

— Te simţi rău, mamă ? o întrebă chiar înainte de-a o săruta. Ultima dată cînd mi-ai scris mi-ai spus că eşti bine...

— Chiar şi sînt.

— Tusea asta... De ce stai acasă ?

— Acuma plec de la lucru mai devreme.

— Şi tata ce face ? Doarme cu dumneata în fiecare noapte ?

— Cum îl ştii. Cînd vine de la drum, doarme ziua. Dar lasă asta. Chico mi-a povestit că plecaţi la oraş. Trebuie să bagi de seamă ce faci. Acum eşti femeie, şi răspunzi numai faţă de amintirea bărbatului tău. Rămîi cu pensie, nu ? Tot e ceva.

— Trebuie să mă întreţin. Dar de ce tuşeşti atîta, mamă ?

— Din pricina flegmei. Dar trece. Acum cîteva zile am fost la spital şi mi-au prescris numai nişte picături, mai amare ca fierea, pentru poftă de mîncare. Au spus că trebuie să mănînc mai mult.

— Şi de unde să iei mîncare ? Te ştiu eu : dai totul copiilor... Şi pînă la urmă ce-au spus că ai ?

— Nimic, fata mea ; domnul doctor spune că nu-i nimic îngrijorător, şi Domnul-Dumnezeul nostru nu mă va părăsi. Mila lui este nesfîrşită. Mi-a mai fost o dată aşa, ţi-aduci aminte ? Şi a trecut...

PARTEA A TREIA

I

Privit de pe pod, Porto e un oraş pitoresc. Luminat de un soare blînd — cîmpiile şi neregularităţile solului conturîndu-se clar, dar fără asprime, pe cerul fără nori — pare un oraş de poveste, cu case căţărate pe coline, cu petice de vie, cu livezi şi cu grădini în pantă, în terase largi, pornind din vîrful colinelor pînă la marginea apei verzi-albastre, liniştite, a fluviului. Amorţită, pînă în acel moment, surdă la întrebările lui Chico, Leonor, de îndată ce trenul îşi încetinise mersul, se trezise ca dintr-un vis parcă ; spectacolul o fascinase. Ca şi cum s-ar roti în jurul ei înseşi, în timp ce trenul alerga necontenit, valea se deschidea, larg, schimbînd şi depărtînd perspectivele. Văzute de acolo, pînzele umflate ale bărcilor care se odihneau pe apă, unele negre, altele albe, semănau cu nişte ceşti mari, în formă de clopot ; desenată pe cîte un fond violet ori de culoarea plumbului, fiecare rîpă, fiecare creastă a munţilor Gaia căpăta relief ; în oraş, în partea aglomerată de la Ribeira, casele, deosebindu-se prin culoare şi subţiindu-se ca un fus, păreau o pată roşie printre felurite nuanţe de galben, albastru şi castaniu, ce se amestecau în acel tot care nu putea fi cuprins cu ochiul decît în întregime, ca într-un tablou în care artistul n-a fost preocupat decît de colorit.

— Ăsta e Porto, nu-i aşa ?

Recunoştea fluviul din descrierea lui Manuel, dar ca să fie sigură, o întreabă pe tovarăşa de călătorie. I-ar fi părut rău să nu rămînă acolo, atît de primitor i se păru oraşul. Trenul mergea încet ca un car cu boi, dîndu-i răgaz să se uite din nou la casele cuibărite în mijlocul verdelui vegetaţiei, cu care se şi amestecau, urcînd dealurile. Simţea furnicături în tălpi cînd se uita în jos de la asemenea înălţime, mai ales că auzea scîrţîind şi fierăria podului...

— Îţi place, Chico ?

Bine făcuse că venise aici. Dacă Isabel ar locui într-una din casele acestea, într-una arătoasă, de unde ar vedea cînd răsare soarele...

Trenul ieşi de pe pod şi intră, puţin după aceea, într-un tunel. Isabel o fi aşteptînd-o oare ? Îi telegrafiase. Tare neplăcut întunericul acela. Un minut de veselie, şi apoi beznă... Prietenei din Lisabona i se întîmplase să n-o aştepte nimeni la sosire... Cu ea n-o să fie acelaşi lucru. Avea bani la ea şi ştia adresa Isabelei. Dar să umbli din om în om, să întrebi ici, să întrebi dincolo... Se schimbase ; se schimbase mult. Acum n-ar mai fi în stare să lupte împotriva piedicilor prea mari, să se vadă la discreţia oricui, care-ar şi trage-o pe sfoară poate crezînd-o proastă — o biată femeie cu bocceaua sub braţ, bătînd oraşul în lung şi-n lat...

— Aici trebuie să coborîm ?

Trenul se oprise într-o gară la fel de mare ca cea de la Lisabona, cu pasageri mulţi, care se grăbeau spre uşa vagonului ; Isabel, nicăieri.

— Încotro mergeţi, domnişoară ?

— La Porto.

— Chiar ăsta e Porto ; mergeţi cumva spre centru, spre São Bento ?

— Da ! spre centru.

Zîmbitor, omul care-i dădu informaţiile astea voia să intre-n vorbă cu ea, sau credea că-i venită de la ţară ? Îşi luă un aer grav. Ce şi-o fi închipuind oare de rînjeşte aşa ? Fiindcă o vedea însărcinată sau pentru că-i plăcuse se grăbea s-o ia înaintea altora, închipuindu-şi cu siguranţă că şi cu ea trebuie să se întîmple

ceea ce se întîmplă de obicei cu fetele care călătoresc singure ?... „Oare Isabel o să vină să ne aştepte cu dobitocul ăla de bărbat-su ?"

Vorbeşte cu fratele ei foarte tare, ca să ţină la distanţă pe oricine ar mai avea îndrăzneala să intre în vorbă cu ea. Trenul pleacă. Tot restul drumului, Leonor simte nevoia să fie ocrotită de cineva. Pe peron o zăreşte pe Isabel, dar senzaţiei de uşurare îi urmează numaidecît surpriza amară de-a o vedea cu faţa şi cu mîinile negre ; numai ochii şi dinţii îi mai strălucesc ; obrazul îi e plin de funingine ; fusta şi bluza, murdare. Slăbise ; îmbătrînise în aceste cîteva luni, întocmai ca atîtea alte femei pe care le cunoştea, îmbătrînite înainte de vreme, din cauza traiului rău, a alimentaţiei proaste, de atîta muncă şi de frigul iernilor, indiferente la orice, neglijente din cauza lipsurilor şi urîte.

— Isabel !

— Nici nu te vedeam în atîta lume. Iartă-mă c-am venit aşa de frumos gătită. Eram la descărcat şi m-am repezit încoace într-o fugă. Trebuie să pun mîna la orice. Dumneata eşti neschimbată. Ai bagaje, da ? Le car eu. Mă prefac că am venit cu dumneata, pentru că altminteri, ca să fac munca asta, aş avea nevoie de-o autorizaţie.

— Am venit fără boarfe. N-am vrut să iau nimic.

— Bine-ai făcut. Cine ştie carte ridică repede capul. Dac-aş şti şi eu să citesc şi să scriu...

— Şi camere pentru noi ? În ultima scrisoare te rugam să ne găseşti şi nouă...

— S-a eliberat una chiar lîngă a mea, şi am luat-o pe cuvînt. Nu are mobilă, dar am să te ajut eu. N-am uitat cît ai făcut pentru mine, şi pînă îţi găseşti un rost, ai să te foloseşti de lucrurile mele. Ai să vezi. Casa e urîţică, dar de stat în ea o să poţi.

— Hai...

Voia să iasă repede din gară şi să scape de lumea aceea şi chiar şi de Isabel, pe care o găsise cu totul alta, cum nu se poate mai murdară. Porniră, şi Leonor văzu un bulevard larg, cu case înalte şi arătoase ; umblară pe nişte străzi care i se părură fără început

şi fără sfîrşit, atît de lungi şi de întortocheate erau ; iar în cele din urmă, cînd cotiră, silabisi inscripţia aceleia pe care sta Isabel. Strada Negustorilor...

— Uite acolo stăm. În partea aceea...

Isabel le arătă un imobil cu aspect plăcut, cu trei etaje. Faţada cu ferestre mari, una lîngă alta, prin care soarele trebuia să intre valuri, luminînd totul, presupunea Leonor. Dacă e mare casa, cînd se va mai libera o cameră, o s-o închirieze pentru Chico...

— Ţineţi-vă după mine. Altfel, puteţi să vă împiedicaţi şi să căderi.

În faţa ei, la patru paşi de palierul bine luminat, începea o scară lată. Grija aceasta a Isabelei, plină de afecţiune, o făcu pe Leonor să zîmbească. Cînd, totuşi, cu ochii încă orbiţi de soarele puternic al zilei, prietena deschise larg o uşă de comunicaţie spre un coridor strîmt, iar uşa se închise, întunericul o învălui, şi coridorul se prelungi ; se miră şi-i recomandă, la rîndul ei, lui frate-său să nu-i fie frică.

— Dă-mi mîna, Chico.

La o cotitură, o treaptă. Scara nu urca spre etaje, ci cobora. Isabel le recomandă iar să fie cu băgare de seamă, şi începură să coboare. Trepte, un palier, iarăşi trepte şi încă un palier. Oricît de mult ar fi deschis ochii, Leonor nu vedea nimic. La Lisabona suise la scări de i se urîse ; acuma le cobora. Şi acolo trăiau oameni. Auzea voci care veneau parcă din morminte sau din catacombe, aşa de întuneric era.

— Aici, dragă.

O uşă stricată gemu din balamalele-i neunse ; o duhoare caldă, un fel de miros de putreziciune, acru şi rînced, ajunse pînă la Leonor ; vocile răsunară mai puternic. „Oamenii ăştia nu trăiesc, bineînţeles, în întuneric, trebuie să mai existe o uşă, îşi spuse ea, care opreşte lumina." Intră într-un coridor pe unde nu putea să treacă decît o singură persoană, coridor în care dădeau un fel de celule înghesuite, cîte patru de fiecare parte, strîmte, cu pereţii groşi de cîţiva centimetri ; scînduri grosolan fixate, care ţineau loc de pereţi, căci altfel nu s-ar fi putut valorifica tot spa-

ţiul subteran ce servea drept locuinţe. Strecurîndu-se printr-o ferestruică din fundul sălii, la nivelul plafonului, lumina, slabă, dădea tuturor lucrurilor aerul ireal al unei lumi necunoscute — jumătate închisoare, jumătate azil. Se auzea un sfîrîit de grăsime încinsă ; mai multe capete spionau, din fiecare chilie, pe cei ce treceau pe coridor. Salutară. Le răspunseră nişte glasuri răguşite, obosite, meschine. Cînd trecură prin faţa primelor două camere, nişte pătrate murdare, ticsite cu lucruri, cu uşile larg deschise, pentru a se aerisi, Leonor întrezări cîteva siluete de femei, cu chipuri fără vîrstă ; la cîţiva paşi mai încolo, văzu altele, care se mişcau la lumina slabă şi vîscoasă a lămpilor. Dacă ar fi fost să dea ascultare primului impuls şi ar fi avut pe cine se bizui, nu s-ar mai fi dus pînă la celula aceea din fund, care, după cum îi spusese Isabel, era a ei. Ar fi fugit, ar fi fugit din atmosfera aceea de coşmar ; zile de penumbră perpetuă, iar acolo, afară, soarele...

— Am crezut că stai sus, la etaj...

— Cum ?! Păi cum să locuiască săracii aşa de sus ? O casă ca asta costă sute de scuzi pe lună. Eu plătesc şaizeci ; şi atît e prea mult pentru mine. Omul se obişnuieşte cu orice. Dumneata vei plăti optzeci. Lasă-mă să intru eu întîi şi să aprind lampa, să nu vă împiedicaţi.

Într-un colţ — patul ; în altul — rogojinile făcute sul ; masa şi scaunele de bucătărie ocupau tot locul pe care-l lăsa liber patul.

— Dacă nu te-aş supăra, am căuta chiar azi altă casă, Isabel... Sînt cam obosită, dar mersul îmi face bine...

— Faci cum vrei, dar eu am şi dat treizeci de scuzi acont. De ce nu rămîi în camera asta pînă-ţi faci un rost oarecare ? E drept că trăim înghesuiţi, unii peste alţii, dar trăim totuşi. La oraş, cei săraci, ca mine, nici nu ştiu ce înseamnă să ai casă ; toată ziua o petrec în stradă... Dar ascultă ce-ţi spun : dacă rămîi aici, îţi împrumut patul meu cît timp nu-ţi vei putea cumpăra unul.

— Copiii dumitale unde-s ?

— Pe-afară. Ce să facă ei, şi cei de seama lor, îngropaţi în hrubele astea ? Sînt ca vrăbiile, se întorc abia la căderea nopţii.

— Două camere cu mult soare... Nu ştiu cît costă, dar trebuie să fie mai ieftine ca la Lisabona. Poate vreo sută de scuzi, nu ? Am ceva bani. Puţini, dar am... I-am luat cu împrumut.

— Ah, ai bani ?

— Dar cu condiţia să-i plătesc repede. Aşa că trebuie să găsesc numaidecît de lucru, nu-i aşa, Isabel ?

— Păi sigur că da. Dacă ştii să citeşti şi să scrii, te ajută mult. Sînt o mulţime de prăvălii, fabrici, birouri, fel de fel de locuri. Văd că eşti foarte... foarte grasă, da ! cu burta foarte mare, şi asta sare-n ochi, dar trebuie să trăieşti. Eu nu trăiesc ? Dacă vrei, să ieşim. Să mergem pînă la Miragaia, unde cunosc şi eu pe cîte cineva. Acolo am stat cînd am venit de la Torreira, şi poate găsim vreo slujbă plătită ceva mai binişor. Dar acum întoarceţi-vă cu faţa spre uşă, fiindcă vreau să-mi pun şi eu nişte haine curate.

Molipsindu-se de optimismul Isabelei, Leonorei i se păru că atmosfera era mai puţin apăsătoare şi coşmarul pe cale să se termine. „O să am o odăiţă cu destulă lumină..."

— Noi o să te aşteptăm sus. Hai s-o lăsăm pe Isabel să se îmbrace...

Largi, însorite, cu perspectivă spre fluviu, ca nişte vaste coridoare între şiruri de case vechi, toate acele străzi şi bulevarde pe unde treceau în drum spre Miragaia sporeau în Leonor speranţa că acolo viaţa ei va fi mai uşoară. Dincolo de biserica São Francisco, oraşul se ghemuia parcă la pămînt ; reapăreau casele acelea mici, pe care le văzuse Leonor de departe, la Ribeira. Păreau mult mai scunde, căci n-aveau acoperişuri ţuguiate ; erau aşa de vechi, că-şi pierduseră culoarea, iar balcoanele stăteau parcă gata să cadă.

— Am auzit că e aici în Porto o maternitate care nu ia bani de la cei săraci şi-i îngrijeşte foarte bine. Vrei să întreb ?... C-o să ai nevoie.

— E timp destul. Sînt abia în luna a opta şi mă simt destul de bine.

Se vedea că pe acolo trecuse tîrnăcopul. Capricios, dar econom, izbise în mijlocul aglomerării de case, deschizînd mici pieţe de forme neregulate. Acestor breşe largi le serveau drept fond nişte case tot atît de vechi ca şi cele din primul plan, care scăpaseră de dărîmare.

— Aici e aer destul. Dac-am putea găsi ceva pe-aici...

— Nu vezi că nu sînt bilete cu : „De închiriat" ? Ca să găsim o cameră ieftină, trebuie să mergem mai încolo, mai spre margine.

Erau tot pe bulevardul acela cu loc mult între case. Isabel coti pe o străduţă îngustă, cu caldarîmul bombat la mijloc, cu trotuarele stricate. Era în plină zi, dar aici lumina soarelui era palidă. Casele, cu cîte două-trei etaje şi cu faţadele roase de vreme şi murdare, îi luau parcă din strălucire. Leonorei i se opriră întrebările pe buze. Nu vroia să se arate nemulţumită, şi cu atît mai puţin pretenţioasă, ca să nu obosească bunăvoinţa Isabelei, dar se uita la toate uliţele acelea ca şi cum i-ar fi fost frică să n-o lase în acel labirint fără viaţă, părăsit, de unde n-ar şti să iasă fără ajutorul cuiva. Paşii răsunau zgomotoşi ; la o cotitură, printre două dale, depărtate mult una de alta, se vedeau scursori, putreziciuni urît mirositoare.

— Parcă-i o stradă părăsită.

— Ăsta e unul din cartierele muncitorilor din fabrici. Cine n-are de lucru umblă şi scormoneşte pe-aici ; ţi-am spus că te simţi mai bine pe stradă decît în casă.

Isabel observă cît e de dezgustată, o ia de braţ şi se îndreaptă spre o uşă care fusese cu siguranţă uşa magaziei vreunui proprietar bogat, sau a vreunei fierării. În faţa lor se deschide un coridor ca un tunel, între peretele clădirii şi un zid de cărămidă, găurit de uşile mici ale unor celule-chilii, ca de mănăstire, servind pentru canonirea trupului, atît de lugubru e locul şi de puternic mirosul de mucegai. La fiecare pas, podeaua se lasă de veche şi de şubredă ce e — nişte scînduri putrede peste un pămînt negru. Isabel cunoaşte acolo o fată care o luase şi pe ea la descărcarea vapoarelor.

O găseau acasă precis, pentru că era bolnavă de piept. În mijlocul coridorului se opresc.

— Cred că nu-i acasă. Mă mir.

Nu bate la uşă. De ce să bată ? Nimeni nu se închidea pe dinăuntru în camerele acelea fără lumină şi fără aer. A ieşit, dar e de mirare. O femeie scoate capul pe uşa unei cămăruţe de alături şi întreabă :

— Pe Mariazinha do Soito o căutaţi ? Au îngropat-o acum trei zile.

— Am vorbit cu ea chiar săptămîna trecută.

— Nu pari de pe-aici ! În casele astea, cînd cade cineva la pat, cade pentru totdeauna. Nimeni nu trăieşte cu aer.

Femeia care vorbeşte cu Isabel stă ca ţintuită în uşa camerei. Are o voce subţire, stridentă, care-i iese din piept ca un chelălăit. Nu are nici o inflexiune care să trădeze cît de cît durerea omului care anunţă asemenea veşti : e plină de indiferenţă. Dacă vocea i-ar fi un pic mai aspră, ar aduce a bătaie de joc.

— I-aţi adus ceva de pomană ? Sînt o mulţime de oameni pe-aici care ar putea-o primi în locul ei.

— Sîntem în căutare de camere. Mobilate. Poate că ştii dumneata vreo casă...

— Dacă aş găsi una ieftină, aş lua-o eu pentru mine. A Mariei do Soito s-a închiriat imediat, căci s-a găsit numaidecît cineva care să dea o sută de scuzi pe lună. Mai întîi au plecat din casă lucrurile ; le-a vîndut frate-său, ca să plătească înmormîntarea ; pe urmă a ieşit şi răposata. N-a trecut nici o jumătate de oră, şi a şi intrat o familie nouă. Regele a murit, trăiască regele ! Nici de miros nu le-a păsat. Şi pentru că Leonor se uită atent la cameră : Puteţi intra, să vedeţi.

Frig, ca într-o celulă de închisoare. La intrare, un coş care serveşte de leagăn. În el doarme un copilaş înfăşurat în cîrpe. Un pat, o masă, murdare amîndouă. Leonor se înduioşează.

— Aşa de tînără şi cu copil ! spune ea, încercînd să-şi ascundă emoţia.

— Ăsta e chinul meu ; am numai şaptesprezece ani. Dacă n-ar fi el, aş duce-o cu totul altfel. Ca să-mi pot îngriji copilul, nici la lucru nu merg. Trebuie să facem

cu rîndul, eu şi cu bărbatu-meu, din cauza şobolanilor. Cînd doarme unul, celălalt stă de veghe, şi totdeauna cu lumina aprinsă, ca să nu muşte copilul.

Acum o ia Leonor de braţ pe Isabel, ca s-o scoată cît mai repede de acolo. Fata încearcă să le reţină, ca să mai aibă şi ea cu cine vorbi.

— Sînteţi pe aici numai în trecere, nu ?

Leonor se face că nu aude. Îşi ia rămas bun. Se bîlbîie. Pentru prima oară în acea zi, fratele ei are curajul să-şi spună părerea :

— Să plecăm. Dac-aş rămîne într-o casă ca asta, aş muri, sînt sigur c-aş muri. Mai bine în satul nostru. Cel puţin acolo se vede cîmpul.

Merg mai departe pe stradă.

— Uite bilete de-nchiriat ! arată Leonor. Toată casa.

— Aşa stă de cîteva luni. Vor s-o dărîme. Totul e putred pe dinăuntru. Aici stăteau peste o sută de persoane. Adevărat furnicar. Au venit însă nişte domni de la primărie şi i-au dat pe toţi afară. Din pricina asta şi din multe altele sînt oameni care dorm prin ganguri şi pe sub Arcadele Virtuţilor.

Cercetează şi alte străduţe. Ajungînd într-una care se termină cu nişte trepte, Isabel le spune că văzuseră tot cartierul. Leonor e obosită, dar îşi îndeamnă prietena :

— Atunci să mergem în altă parte.

Urcă scările ; dau într-o piaţă cu o formă neregulată, în pantă, prost îngrijită, un fel de maidan plin de ierburi şi arbuşti melancolici. Alte scări. Într-o spălătorie, cîteva femei care se ceartă, azvîrlindu-şi nenumărate ocări, pe care distanţa le transformă într-un fel de lătrat, şi pe care bătutul ritmic al rufelor pe piatră le înnăbuşă din cînd în cînd. Isabel vrea să intre în vorbă cu ele.

— Poate că ne arată...

— Mai bine să căutăm în altă parte. Am văzut, de pe pod...

— Alta acum ! Putem merge şi prin părţile alea, dar nu-i mai bine ca pe-aici.

— N-are importanţă. Numai aicea nu.

În glasul care-i tremura se simţeau parcă urmele unei supărări. Porniră pe un urcuş abrupt. Arcadele Virtuţilor o intrigă pe Leonor. Sînt lipite cu lut şi destul de puţin adînci şi-ar vrea să le cunoască rostul. Totuşi, n-o întreabă pe Isabel nimic. Pe trotuar, cu fustele pătate şi subţiate de atîta purtare, cu pieptul aproape gol, două femei se încălzesc la soare. Cu braţele şi cu feţele murdare, cu părul în dezordine, au un aer dezolant ; nu-ţi pot inspira nici măcar milă.

— Astea cine sînt, Isabel ?

— Nişte femei care trăiesc acolo, sub arcade. Şi-au spălat rochiile şi acum aşteaptă să se usuce...

— E îngrozitor...

— Prea vesel nu e.

La baza arcadelor, înalte de cîţiva metri, cele cîteva platforme lungi şi înguste, ca nişte firide care-şi aşteaptă statuile, dau ansamblului arhitectural înfăţişarea unei cripte căreia nu i-a fost cruţat decît peretele principal. Una, două, încă una, şi încă una... pe măsură ce urcă trotuarul Leonor vede că sînt acoperite cu paie, ca şi cum ar fi nişte iesle pentru vite.

— Ăia de colo umblă în căutarea unui adăpost.

— Cine ?

— Nu vezi, fata aceea de-acolo care-şi vîră nasul după toate arcadele ! Dacă găseşte una fără paie, înseamnă că-i liberă şi o ia numaidecît în primire. Cînd proprietarul sau poliţia ne dau afară din casă, aici venim să dormim. Uneori e ocupat peste tot şi stăm cu încă o familie pe aceleaşi paie. Cînd am venit întîi la Porto, era cît pe-aci să dorm şi eu aici. Chiar cu bani — iar eu n-aveam nimic — nimeni nu închiriază o cameră unei femei ca mine. Sîntem prea mulţi, cu liota asta de copii.

— Şi poliţia ? După toată mizeria asta, mai vine şi poliţia, Isabel ?

Îşi aduce aminte de ceea ce-i spusese colocatara ei. „Cînd sîntem părăsite, ceea ce ne doare mai mult e că n-avem o cameră unde să stăm.“ Frica de poliţie, cele povestite de Manuel din timpul cînd fusese arestat o fac să tremure.

— Poliţaii ? Poliţaii se fac că nu văd. Sînt şi ei oameni ca toţi oamenii şi le e milă de noi : ştiu cît de grea e viaţa. Dac-ar fi să închidă pe toţi cei care dorm pe-aici, ar putea să umple zeci de azile pentru săraci ; şi în Porto există numai unul. La azil e ca şi la bal : poţi să te duci numai din cincisprezece în cincisprezece zile, pentru că nu ţi se îngăduie mai des, din lipsă de locuri.

Leonor simte că Isabel e mai amărîtă decît ea.

— Ai fost vreodată într-un azil ? întreabă, mirată.

— Nu, dar am auzit vorbindu-se o mulţime de lucruri despre ele. În casele astea cu mulţi chiriaşi se aude tot, că pereţii parc-ar fi de hîrtie...

— Am crezut... Eşti mai fericită aici decît la Torreira, Isabel ?

— Nu înţeleg ce vrei să spui. Peste tot, aceeaşi fericire : niciodată n-am avut pîine destulă pentru copii... Fericire ?

Rumegă mult întrebarea asta, ca şi cum şi-ar fi pus-o ei înseşi, dar negăsindu-i răspuns, după ce mai întîi cercetase tot ceea ce mai rămăsese din aspiraţiile şi din visele ei şi nemaiîntîlnind nimic viu care să palpite, se tulbură ; îi e frică să nu trezească fantomele negre ale trecutului care aţipiseră. Dezamăgită de această mărturisire, Leonor socoate că Isabel a devenit insensibilă la durere şi la bucurie, acceptînd fără deosebire şi binele, şi răul...

— Fericire ? Dac-aş sta să mă gîndesc la viaţa mea, aş putea crede că am cincizeci de ani...

După ce mai cutreierară cîteva uliţe, străduţe şi străzi dosnice, întortocheate şi întunecoase, cu pavajele uzate, mîncate, lumina atingînd doar acoperişurile caselor acelora îngrămădite unele în altele, Leonor îi ceru s-o scoată de-acolo.

— Sînt foarte obosită, dar aici tot nu rămîn. Cum aş putea să rămîn ?!

Coborau pe strada Întunericului. Nu fiindcă strada era sumbră şi lugubră, ci faptul că se săturase de asemenea spectacol, mereu acelaşi, trezise în ea dezolarea şi suferinţa : se speriase, i se oprise inima în piept cînd,

trecînd prin faţa unei uşi, două femei, slabe şi cu obrazul vînăt, o opriseră din mers şi-i ceruseră, văicărindu-se, ceva de pomană pentru un bărbat, un fel de schelet cu faţa pămîntie, aşezat la intrarea unui soi de tunel, cu trupul înfăşurat în zdrenţe şi care ţinea mîna întinsă. N-o auzise bine pe nici una dintre femei, dar reţinuse explicaţia pe care i-o dăduseră :

— Tuberculoză... faceţi-vă pomană...

O apucase, fără să ştie de ce, dorul de mama ei, şi începu să protesteze :

— Parc-am fi pe şosea, în zilele de pelerinaj !

— Duminicile e şi mai rău.

— Mă revoltă că ne ies aşa, în cale.

— A ! doar din asta trăiesc. Una e nevasta ; ailaltă e ibovnica. Nevestele ar trebui să stea cu bărbatul la spital, şi-ar vedea ele, neruşinatele astea care trăiesc pe spinarea lui ! Cîştigă mai mult aşa decît cu munca, şi jumulesc trecătorii.

— Să plecăm de-aici. Dacă aş putea, m-aş duce...

— Unde ?

— ...într-o pensiune. Sînt sigură însă că-i scump, şi eu trebuie să economisesc banii pe care-i am...

— Da, trebuie să coste şi ochii din cap. Eu n-am locuit niciodată în asemenea case. La hoteluri ştiu că un pat costă cinci scuzi. Dar să nu te duci la hotel, că pe acolo se fac razii. Şi razia ia pe oricine. Pe cel bun, şi pe cel rău. Nu demult, poliţia a aflat că într-una din casele astea, unde se primeau femei care trăiesc fără să muncească, nişte fete îşi pierduseră, unele siluite de blestemaţii aştia de bărbaţi, ceea ce are femeia mai bun, şi a închis casa. Dar a lăsat deschise altele, fiindcă cine plăteşte impozite le plăteşte ca să-şi poată vedea de afaceri. Iar dacă s-ar întîmpla să fii acolo într-o împrejurare din astea, singură sau cu fratele dumitale...

— Nu, poliţia, nu !

E frîntă de oboseală. Se înnopta. Un val de umezeală, venind dinspre fluviu, răceşte aerul.

— Strînge-ţi bine hăinuţa, Chico ! îi spune lui frate-său, trăgîndu-l spre ea.

O roagă după aceea pe Isabel să scurteze cît mai mult drumul care le-a mai rămas ; apoi, trecînd pe străzile

pe care le străbătuseră dimineaţa, foarte largi, pătate ici şi colo de lumina lămpilor electrice, populate cu altfel de lume — domni cu cravată şi cu pantofi strălucitori, femei în rochii frumoase — curiozitatea o face să mai uite de oboseală. E ca şi cum ar intra într-o lume în care s-ar simţi apărată, unde invidiile şi revoltele ei de adolescentă ar dispărea încetul cu încetul.

Părăsiră arterele luminate şi largi.

— Asta-i casa. Ai şi uitat ?

Doi paşi dincolo de poartă, întunericul cătrănea totul. Îşi continuă drumul unul după altul, pipăind pereţii coridorului. Două voci, una de femeie, alta de bărbat, bolborosesc umile un noapte bună, rugîndu-i să nu se supere că le stau în cale. Isabel le răspunde. Trec înainte.

— Locuiesc aici ?

— Nu, dorm pe scară, în partea asta, a mea, şi aşteaptă să le trimită „ciorba" de la etajul doi. Pe bărbat l-au dat afară din slujbă cînd n-a mai putut munci de bătrîneţe ; femeia umblă ţeapănă din cauza reumatismului, fiindcă vînturile astea din Porto te usucă, nu alta, şi apoi e şi ea în vîrstă. Ne sînt de mare folos. Gonesc vagabonzii şi pungaşii...

— Sîntem în pragul iernii însă...

— Tot e mai bine aici decît sub porţile teatrului „Sfîntul Ion", sau în barăcile de lîngă fabrica de frînghii ; nu-i supără nimeni şi dorm şi ei sub un acoperiş. Sînt obişnuiţi ; au trăit şi mai rău. Stăteau într-o cuşcă de găini de prin São Vitor, dar a dărîmat-o primăria.

Vocea Isabelei e tremurată, întocmai ca a omului care-şi astupă urechile cu încăpăţînare şi închide ochii văzînd traiul nenorocit al celor din jur, atît de chinuită e propria ei viaţă. Cu fiecare treaptă pe care o coboară spre acel fund de vizuină, Leonor simte că aerul e mai greu, mai îmbîcsit de petrol şi de rîncezeală decît dimineaţa. Printre blesteme, o femeie începu să ţipe :

— Vagabondule, dacă vii acasă fără zece mii de reali, te fac bucăţele ! Şi ia sacul, urîciune !

— Uite-o şi pe aia cu muzica de noapte...

— Se ceartă cu bărbatul ?

— Da de unde ! Cu fiul vitreg, cu băiatul bărbatului cu care trăieşte. Îl sileşte să cerşească, noaptea, şi-l bate dacă nu aduce cît îi cere ea. Trăiesc pe spinarea lui. Şi ca să nu-l ducă la poliţie, l-a învăţat să se prefacă că umblă după cîrpe şi după hîrtie pe-aici, prin lăzile de gunoi, şi că vine de departe, de pe lîngă Areosa, de cu noapte, ca să ajungă în oraş devreme. Dar într-o bună zi băiatul o să fugă. E sătul pînă-n gît şi vorbeşte mereu de cealaltă, de mama lui adevărată. Unii spun c-a murit, alţii c-a plecat cu altul, în zdrenţe şi lihnită de foame.

Intrau tocmai în coridorul care despărţea chichineţele acelea. Se vedea lumină în toate. Se deosebeau numai prin curăţenie : în contrast cu neglijenţa tuturor, pline de umezeală şi înnegrite de fum, trei dintre ele par că şi-au pus haina de sărbătoare a tavanelor albe şi a uşilor spălate. Se simte îndestularea, se văd chiar şi unele podoabe : un pat, al capilor de familie, şi saltelele făcute sul într-un colţ ; apoi lăzi pentru haine, altele care ţin loc de scaune, altele de mese ; pe pereţi, vechi cromolitografii înrămate, fotografii recente din jurnale. O mulţime de copii mici şi de adolescenţi. Îi adună pe toţi ora mesei. Leonor îşi aruncă privirea spre bărbaţi, îmbrăcaţi toţi cu salopete de lucru ; au feţe osoase şi voci guturale ; nu aruncă nici o singură privire spre femeile care umblă de colo-colo, trebăluind : mila ei se îndreaptă numai spre copilaşii aceia de 5—6 ani, „atît de jerpeliţi şi atît de mulţi, Isabel !"

— Ne storc ultima picătură de vlagă din noi. Uneori încep să mă gîndesc că nici nu merită atîtea sacrificii. Că tot îi ia moartea, şi se duce pe gîrlă tot ce-am făcut şi ce-am cheltuit pentru ei.

Copiii Isabelei se întorseseră şi ei. În ochii lor, de obicei luminaţi de un fel de revoltă plină de orgoliu — mici animale în veşnica aşteptare a pedepselor, atît de mult îi bat şi-i ceartă părinţii — se citeşte tristeţe şi neputinţă. O recunosc pe Leonor, dar se pare că au uitat felul ei de-a se purta. Cei mai mari o privesc cu neîncredere, ca şi cum ar fi fost una din femeile acelea care veneau pe la mama lor ca să-i învinuiască de tot

felul de răutăţi, provocări, insulte, dezordini, geamuri sparte...

— Au crescut copiii dumitale. Dar sînt slabi...

— De-atîta hoinăreală. Dacă n-ar fi mîncarea, nu i-ar mai prinde nimeni pe-acasă. Să văd dac-am să pot să-i dau pe ăi doi mari la şcoală.

De aici încolo începeau de obicei neînţelegerile. Şcoala era mai mult o pedeapsă. Dacă n-o ştiau din ameninţările mamei, o ştiau din spusele şi din „chiulurile" unora dintre băieţii mai mari. Era, pe-acolo pe-aproape, şi o şcoală a primăriei, unde nici să alerge nu li se dădea voie. Şi profesorii îi băteau şi-i trăgeau într-una de urechi, ca şi cum nu le-ar fi fost de ajuns părinţii. Că-i trăgea de urechi, n-ar fi fost nimic ; rău era cînd îi dădea afară. Că-i aştepta, acasă, o bătaie şi mai zdravănă...

— Ce-aveţi în seara asta, copii ?

— Nimic, mamă !

— Nu te grăbi cu masa, Isabel. Să-l aşteptăm şi pe bărbatu-tău.

— Aş ! Vine totdeauna tîrziu şi la ore nepotrivite. De la Matozinhos pînă aici sînt mai bine de-o sută de cîrciumi. Şi cum le vede, i se şi deschide pofta.

Cineva trînteşte o uşă ; se aud paşi. Isabel începe să bombăne ; zgomotul paşilor devine apoi mai slab. Se stinge. E rîndul Isabelei să-şi descarce inima :

— Începe cam devreme azi.

Leonor nu se mai arată curioasă după ceea ce văzuse şi auzise în ziua aceea. Isabel vrea, totuşi, s-o prevină, ca să n-aibă vreo surpriză şi ca să nu-i vîre pe toţi cîţi trăiau acolo în aceeaşi oală.

— Îşi lasă treaba ca să trăncănească. Eu n-am obiceiul s-azvîrl vorbe-n vînt, fiindcă nu ştiu unde-o să ajungă, dar aia de colo... Unde mai pui că n-a împlinit nici paisprezece ani. Dar asta nici n-are atîta importanţă ; neruşinarea e a părinţilor însă ; pleacă de-acasă ca s-o lase singură cu ibovnicul. Şi dac-ar fi vreun bărbat ca lumea ! Da de unde ! Un băiat de douăzeci de ani, care cîştigă opt scuzi pe zi. Cum să se însoare ? E bun numai să se distreze cu fata şi să-i umfle burta. De

obicei aşteaptă s-adoarmă ăi mici, dar azi văd că nici pe ăştia nu-i respectă.

Cineva începe să ţipe.

— Acum începe şi ăla !

Nimeni nu pare alarmat : vocile care se aud păstrează acelaşi ton. Li se mai alătură numai una, de femeie, şi asta rugătoare, ca şi cum ar încerca să liniştească pe cineva :

— Nu vezi că nu vrea să te închidă nimeni ? N-ai grijă, că nu plec de lîngă tine.

Leonor simte că Chico se lipeşte de ea, fricos, dar îi spune să se dea mai încolo, fiindcă apropierea lui o supără.

— Încă nu te-am întrebat, Isabel, dacă mîncarea e foarte scumpă la Porto.

— O oală de ciorbă pentru trei-patru inşi, cu varză, cartofi, orez şi cu un pic de grăsime sau de slănină, ca s-o mai dreagă, costă cam la opt scuzi. Şi nu ajunge de două ori, adică şi pentru masa de dimineaţă şi pentru prînz.

— Cu opt mii de reali...

— Atît cîştigă băiatul de care ţi-am vorbit, dar sînt unii care trăiesc cu bani şi mai puţini.

Ţipetele devin mai stridente. Cînd vede tresărirea de durere a buzelor Leonorei, Isabel o sfătuieşte :

— Să nu-ţi fie teamă. E un nebun, un nenorocit, care nu face rău nimănui şi care poate striga în voie fiindcă nu-l aude nimeni din stradă... Într-o zi, după o lună de boală, l-au dat afară din slujbă, şi s-a stricat la cap de-atîtea gînduri negre cîte şi-a făcut. A fugit de-acasă şi a apărut abia după două săptămîni, numai în zdrenţe. La început, nevastă-sa a umblat într-una, de la spital la Prefectura poliţiei şi viceversa, ca să-l interneze. Au dus-o cu vorba pe motiv că era nevoie de nişte „acte" ; ea le-a scos, dar degeaba : nu erau locuri libere. Am încercat să le dăm şi noi o mînă de ajutor : am mers împreună la poliţie. E drept că nu de mila lui ; ci pentru că nu mai puteam suferi să-l auzim strigînd tot timpul. Dar nu s-a putut face nimic.

Vocea sună drăgăstos :

— Sînt aici, liniştește-te...

Isabel continuă :

— El nu-şi dă seama de nimic. Femeia, da, e o nenorocită. E-n ultimul hal, bolnavă de piept, fiindcă a răbdat de foame şi a muncit pîn-a dat în brînci. E ca şi mine : nu se dă în lături de la nimic. Freacă parchetul, calcă, face fel de fel de treburi, cară greutăţi şi, cînd nu are de lucru, cere de pomană ; să bată drumurile şi să întindă mîna poate oricine. Stă cîteodată zile în şir acasă, lîngă bărbat, şi-l păzeşte să nu iasă în stradă, de teamă să nu-l aresteze şi să-l bată. Odată s-a dus şi l-a scos de la închisoare. Eu, din partea mea, l-aş lăsa acolo, să văd ce face poliţia cu el. Lumea s-a cam săturat să-l tot audă şi să-l tot rabde. A fost pe aici şi-un vraci ; a zis că-l scapă de Necuratu, că la-nceput, cîteodată, parcă avea pe dracu-n el, dar l-a scăpat numai de furii, şi-ncolo, nimic.

Vocea aceea mîngîietoare, liniştitoare se aude mereu :

— Sînt aici, liniştește-te...

Strigătele încetează, dar cresc alte voci, care pînă în momentul acela serviseră drept fond, părînd înăbuşite.

— Mi s-a prăpădit bărbatul. Vai de mine şi de copiii mei !

Apoi plînsete de copii.

— Ia mai taci odată, ce moaş-ta ! Că dacă n-aş fi eu, care te iubesc...

Din nou zbieretele nebunului ; din nou ocări, voci stridente de adolescenţi, dojenind şi amenințînd, voci de copii, mînioase încă de pe-acum, care-şi descarcă revolta prin tot felul de obscenităţi. Leonor simte că trăieşte într-o lume de posedaţi şi de blestemaţi.

— Aia varsă acum şi apa.

— Cine ?

— O bătrînă. A mîncat totdeauna puţin pentru că are o nepoată pe cap, şi-a ajuns să nu mai poată ţine nimic în stomac. Umblă să vadă dacă nu găseşte pe cineva care să aibă grijă de fată, chiar dacă ar fi să-l slujească gratis toată viaţa, pentru că vrea s-o pună la adăpost de foame, dar n-a găsit pe nimeni care să-şi

ia asemenea povară. E şi ea una din alea care nu ştie decît să bată drumurile...

— Dacă am ieşi, Isabel?

— Aşa obosită cum eşti? Se potolesc numaidecît. Mai trece niţel şi adorm cu toţii. Bărbaţii pleacă, ăilalţi se culcă. Chiar şi bietul nebun se mai potoleşte uneori noaptea.

La coşmarul tuturor acestor voci, Leonor adaugă şi amintirea perechii de bătrîni care dorm pe scară, tremurînd de frig toată noaptea şi acoperindu-se cu zdrenţe, ca şi pe fata aceea, pe care, deşi n-o auzise încă, se temea în fiecare clipă c-o să-i audă respiraţia sacadată...

— Cum poţi trăi aici, Isabel?

— Ai dreptate să mă întrebi. Dar nu de plăcere stăm aici. Nici eu şi nici ceilalţi. A fost şi mai rău. N-ai auzit-o pe fata aceea povestind cîtă lume moare în casele înţesate de chiriaşi? Aşa că, oricum ai face, tot nu-i bine. Uneori de aici pleci direct la spital. Aşa cum s-a întîmplat, chiar săptămîna trecută, unei femei care tuşea toată ziua. A fost o uşurare şi pentru ea şi pentru noi ceilalţi. Numai să ai noroc să găseşti o inimă milostivă. Dar dacă n-o găseşti, ce poţi face?

— Ce poţi face? Orice, numai să nu rămîi aici.

— Uşor de spus. Uite ce, în lunile astea cîte le-am petrecut aici am văzut cîteva fete care-au plecat de lîngă mine, sătule de viaţă, şi după aia am aflat că au ajuns prin locuri ca la Serra do Pilar.

— La Serra do Pilar?...

— Da! de cealaltă parte a fluviului, unde e o cazarmă cu soldaţi mulţi. Pentru că şi pentru trei scuzi...

— Nu vreau să mai aud, Isabel!

— Cu dumneata e însă cu totul altceva. E altceva. Ştii să citeşti şi să scrii...

Isabel îi împrumutase salteaua de pe pat, dar cum era murdară şi mirosea urît, Leonor preferase să dormiteze în capul oaselor decît să se întindă pe ea. În timpul nopţii se ridicase, totuşi, de mai multe ori, pentru că o durea îngrozitor pîntecele — ca şi cum

copilul şi-ar fi căutat o poziţie mai bună. Cînd zgomotul glasurilor anunţase începutul zilei, aprinse lumina. Fără nici un fel de mobilă, cu o copaie mică în loc de lavoar, camera o sperie. Fratele ei dormea încă, într-un colţ, pe o băncuţă lipită de perete, cu capul atîrnînd ca la un spînzurat. Durerii fizice i se adăugă atunci şi acea milă infinită de sine însăşi, sentiment pe care-l încerca de obicei în momentele de nelinişte. Trebuia să plece de acolo mai înainte de-a cheltui toţi banii pe care îi adusese, un pat pe care să-şi întindă trupul fiind de mii de ori preferabil unei străchini de ciorbă. Adăugînd la cheltuiala cu drumul cei treizeci de scuzi pe care îi dăduse Isabelei, şi încă o dată pe atîta cît dăduse pe diferite cumpărături, îi mai rămînea puţin din prima sută de scuzi pe care o schimbase.

— Se vede c-ai dormit prost dacă te scoli la ora asta şi cu asemenea cearcăne.

— Voiam să te rog să mergem iar după casă...

Cum crăpă Leonor un pic uşa, Isabel veni să-i spună :

— Dimineaţa o să fie cam greu. Trebuie să mă duc la lucru. Mi-au suflat la ureche două femei care locuiesc aici, în casele astea, că mîine e de lucru la ceapă şi la reparat sacii, şi vreau să mă duc să mă înţeleg cu patronul. Am mai lucrat la el. E muncă uşoară. Plătesc cinci scuzi pe zi.

— Dacă aş avea şi eu putere...

— Aşa de gingaşă, cum să primeşti asemenea lucru...

— N-avea nici o grijă. Cît timp n-oi găsi ceva mai bun, orice fel de muncă o să-mi prindă bine. Sînt bani cîştigaţi cu mîna mea !

— Am să pun o vorbă bună, dinspre partea asta fii liniştită. Dar să ştii că nu ţine tot timpul : numai trei zile pe lună. Numai atîta lucrăm. Ca să nu zicem că stăm degeaba. Cu toate astea, dacă n-avem grijă să nu se-ntindă vorba, apar peste două sute de femei, şi depozitul nu primeşte mai mult de treizeci. Eu, de îndată ce scap, vin aici în jurul prînzului şi merg apoi cu dumneata. Trebuie să lăsăm camera liberă. Mi-am

dat cuvîntul, şi nu vreau să zică administratorul că profităm de el. Îţi rămîn două străchini de ciorbă pe masă, şi simte-te ca la dumneata acasă. Copiii o şterg numaidecît.

Leonor ieşi afară, pe coridor ; auzind-o, copiii o zbughiră cu toţii din cameră. Isabel lăsase totul în dezordine : rogojini pe podea, zdrenţe în toate părţile, vase nespălate. Într-un colţ, un sac plin cu hîrtii murdare, mînjite de grăsime, atrăsese încă din ajun atenţia Leonorei prin mirosul lui urît. „Hîrtii pentru vîndut la fabrici, afaceri de-ale săracilor", aflase Leonor din explicaţiile prietenei sale. O s-ajungă şi ea tot atît de nepăsătoare ? „Dac-aş avea o fată, ar fi mai curată şi casa, dar mi se nasc numai băieţi", se dezvinovăţise Isabel.

Leonor se oprise în pragul camerei. „Ciorba" aburea în străchini, dar oboseala îi era mai mare decît foamea. Salteaua de paie din patul Isabelei fiind ceva mai curată, se gîndise s-o schimbe cu cealaltă. Se duse şi-şi trezi fratele.

— Chico ! Chico ! Vino de-mi ajută.

Bosumflat şi somnoros, de voie, de nevoie, o ajută. După ce schimbă saltelele, Leonor se culcă. Îmbrăcată. Cele două cearceafuri pe care i le împrumutase Isabel, singurele pe care nu le primise cei de la „Muntele de pietate", atît de străvezii erau, le pusese deoparte, fiind prea murdare. Dormi pînă după amiază. Isabel o anunţă că i-a găsit de lucru la ceapă.

— Scoală-te, hai, că e ora mesei şi o s-avem şi fructe ! Le-au adus băieţii mei cei mici.

— Să-ţi plătesc cei zece scuzi pentru ziua de azi.

— Scade-i din datorie.

După masă, cu forţele refăcute, Leonor îi aminti Isabelei de promisiune.

— Atunci, ieşim, totuşi ?

Chico le însoţi. Pentru prima încercare din acea după-amiază aleseră cvartalul de locuinţe de la Lapa, dar nici chiar în casele acelea în care gălăgia locatarilor omora orice urmă de simpatie umană nu găsiră o singură cămăruţă liberă. În sfîrşit, după ce străbă-

tură jumătate din oraş, li se oferi ceva la parter, într-o fundătură. O singură cameră, fără aerisire directă; o uşă lată şi scundă, disproporţionată, dădea direct în odaia văruită. Uşa era făcută din două părţi suprapuse, prinse între ele cu balamale; jumătatea de jos era închisă, ca la toate celelalte uşi de acolo, aşa că odăile aduceau a grajd. Străduţa ţinea loc de curte şi de spălătorie, şi era plină de hîrdaie.

Obosită, Leonor caută să se adapteze împrejurărilor. O să despartă camera în două cu un cearceaf, din cauza fratelui, şi cu timpul o să găsească ceva mai bun. Mai avea însă un neajuns. Va trebui s-o mobileze, şi de unde să ia bani pentru asemenea lux?

— Vorbeşte cu administratorul. Poate să facă şi el ca alţii: să pună în cameră un pat şi un scrin şi să-ţi mărească chiria cam la... ştiu eu? poate la o sută cincizeci de scuzi pe lună.

— Aşa de mult?

Cu paşi înceţi, chinuiţi, le ieşi în întîmpinare o bătrînică; efortul de a umbla o încovoia.

— Vreţi să închiriaţi camera, nu? O sută treizeci de scuzi pe lună şi pe cineva drept garant. Cu mobilă? Ai patru pereţi, domnişoară. Nu era ea administratoarea. Nu. Dacă ar fi... Ea era un fel de paznică. Unde locuia proprietarul? La Leca. N-avea de ce să-l caute: nu primea pe nimeni. Trăia din rente; nu era nevoit să muncească, iar de casa asta şi de toate celelalte avea grijă un împuternicit. Nimeni nu se pricepe să le bage minţile-n cap ălor răi de plată ca oamenii care ştiu legile. Aici era ca; trăsese multe ponoase din cauza sufletului ei bun. Avusese de-a face cu oameni din lumea bună. Rămăsese văduvă de foarte tînără, văduva unui lăcătuş: lăcătuş şi beţiv; se angajase să îngrijească, ani la rînd, de gospodăria stăpînului caselor ăstora, un domn care făcuse comerţ cu o mulţime de mărfuri, aşa că se îmbogăţise repede. Norocul lui! Aş fi putut să-l fur, şi după aia să trăiesc liniştită. C-am avut pe mîna mea toată casa. De-aia toate vecinele îmi spun c-am fost proastă, dar am conştiinţa împăcată. Nepotu-său a moştenit tot, şi-mi

dă casă pe gratis ca să-i încasez eu chiriile. La început, în cîteva luni am îmbătrînit de-a binelea. Nimeni nu-mi plătea şi-şi băteau joc de mine. Acuma se pregătesc dinainte. Cu împuternicitul alături merge mai uşor. Şi, respirînd cu greutate: Acuma ştiţi tot. Hotărîţi-vă. Nu pot să stau mult în picioare. Am coptură la o bubă şi m-au apucat fierbinţelile.

— Nu mi-aţi spus dacă puteţi mobila camera...

— Asta-i acum! Să-mi fi bătut oare gura degeaba? Am spus că nu; numai pereţii. Pereţii şi garantul. Aşa rămîne. Şi garantul să nu fie un coate-goale.

Plecă, fără să le salute. Obosită, Leonor se uită după ea. O ascultase fără s-o întrerupă, şi acum se uita după ea.

— Nu ne mai rămîne decît să mergem spre Fontainhas. E aici, pe-aproape. Grăbiţi-vă! îi îndeamnă Isabel. Se vede fluviul.

Leonor se gîndeşte la pretenţiile bătrînei. „Pereţii şi garantul." Dacă ar fi după ea, s-ar trînti într-un gang, cu capul în mîini, ca să-şi ascundă lacrimile, şi şi-ar plînge amărăciunea, imensa ei tristeţe.

— Cred că sînt bolnavă. Nu pot să aud şi nici să văd lucruri care mă întristează...

— Din cauza stării dumitale. Atunci, mergem spre Fontainhas?

Pornesc într-acolo cu pasul încet al omului pe care-l frămîntă gînduri contradictorii şi care vorbeşte singur. Se opresc cîteva clipe să privească fluviul Douro de pe înălţimea promenadei. Două bărci cu pînzele negre, ca şi cum ar deschide un cortegiu funebru, urcă încet fluviul, una după alta. Fratele Leonorei vrea să mai rămînă o clipă.

— Mi se pare că mi s-a făcut dor de mare.

După aceea o întreabă pe Isabel ce e cu bărcile acelea.

— Aduc, de departe, cărbune şi alte articole, îl lămureşte ea. Acostează la Guindais. Ce e aia? Un chei de-acolo, de pe lîngă pod, şi vin în convoi.

— Aş vrea să le văd şi eu. Trecem pe-acolo, nu?

— Acum nu-i nimic de văzut. Dimineaţa, da. E ca un fel de bîlci. Descarcă de toate. Şi se adună acolo

o mulțime de femei și de fete — unele ca să muncească, altele ca să fure. Cărbunele se fură cel mai ușor. Cînd îl pun în saci, mai cade ici-colo cîte o bucată, și sînt zeci de mîini care-l adună. Unii își aduc cu ei și niște coșulețe.

Întrebări stăruitoare prin prăvăliile din partea locului, întrebări puse celor ce li se pare că locuiesc pe acolo și se întîmplă să-i găsească stînd de vorbă la intrările caselor de raport, dar fără nici un fel de folos. Informațiile și sfaturile acestora — fiindcă pe acolo camerele nu se anunțau în ziare — le purtară prin mai multe cartiere, ca să ajungă în cele din urmă de unde plecaseră — alergătură zadarnică și o după-amiază pierdută. Se întorc acasă. Într-o cameră, o femeie se plînge că sînt cu toții lihniți de foame — ea și copiii — în timp ce bărbatu-său vinde alimentele din cămară ca să cheltuiască banii la cîrciumă. Un miros pronunțat de plută arsă o face pe Isabel să-și dezlege limba.

— Și asta e tot una fără noroc. Numai piele și os ; oricît se gătește, nu se atinge nimeni de ea. Ai s-o cunoști. Are să meargă și ea la ceapă.

Ca și noaptea trecută, bărbatul Isabelei veni acasă bombănind și, clătinîndu-se, se azvîrli cu fața în jos pe pat, fără să bage de seamă că mai era cineva înăuntru.

— Eu nu mai aveam răbdare să-l suport nici pe tata, mărturisește Leonor, grăbindu-se cu masa.

O voce de bărbat, înecată din cînd în cînd de tuse, le domină pe celelalte, ca și cum toată lumea, acolo, ar trebui să-și întrerupă vorba ca să-l asculte.

— Da, domnule ! Și atunci să vadă și ei ! Să-i obligi pe bogați să se supună legilor, e cît se poate de folositor, dar de unde să găsesc eu atîția bani ca să continui procesul ? S-a dus și ultima mea speranță : avocatul acela, prietenul săracilor, n-a găsit nici o portiță de scăpare în afacerea asta. I-am povestit totul, de-a fir-a-păr, i-am vorbit despre anii de muncă în serviciul acelorași patroni, și despre primejdia de-a lucra tot timpul la fabricarea glicerinei. Păi da ! Cum puteam eu să dovedesc că nu eram bolnav de plămîni

cînd am intrat în fabrică ? Asta-i şmecherie, să mă concedieze ca şi cum aş fi bolnav, cînd încă nu vărs sînge, şi numai cu şase luni de salariu ! Ce-o să ne facem acuma, nevastă ?

— Dumnezeu o să se îndure de noi şi-ai să te faci iar sănătos...

Cazul pare să nu fie mai vechi de cîteva zile, judecînd după interesul pe care îl stîrneşte. La vocea femeii se alătură alte voci — oamenii ies pe coridor ca pe-o alee, uşa fiecărei camere ţinînd loc de colţ de stradă ; învăţaţi toţi cu nenorocirea, dacă nu vorbesc de nenorocirea lor, vorbesc atunci de altele, şi mai mari. Aerul posomorît al Leonorei o face pe Isabel să creadă că-i e somn.

— Du-te de te culcă. Mîine trebuie să te scoli la şapte, şi în starea dumitale odihna îţi prinde bine.

Sfatul Isabelei e cît se poate de bine venit. La ea în cameră, cu uşa bine închisă, cuvintele au să ajungă doar ca o şoaptă, îşi închipuie Leonor. Se înşală însă. Cînd se închide în cameră, are impresia că au dispărut toate uşile, vocile se disting clare, şi mereu, mereu, ca şi cum ar urmări-o, seamănă numai descurajare, pomenind de un caz sau de altul, de oameni care se stinseseră din cauza ofticii după ani întregi de muncă înverşunată şi prost plătită.

— Vă mai amintiţi de Gertrudes Fontanelas ?...

— Cum s-o fi simţind mama, Chico ? Drept să-ţi spun, aş vrea să uit de toţi. Sînt aşa de nefericită !

Se culcară pe întuneric ; Chico jos, lîngă pat, atît de neplăcut i-ar fi să-l simtă alături de ea ! Pînă să adoarmă, îl învaţă, cum trebuie să se poarte în acele trei zile :

— Nu vreau să te rătăceşti prin oraş şi, dacă ieşi cu băieţii Isabelei, fii cu băgare de seamă. Aici nu sîntem la ţară, şi fructele pe care le-au adus erau aşa de bune, că nu păreau de pomană. Întreabă pe la magazine dacă nu au nevoie de cineva pentru dus pachete. Ar putea să te ia cineva şi pe tine.

Mult înainte de ora 7 e în picioare. Ca la cazarmă, la comanda superiorului, în toate celelalte camere răsună strigătele celor care-şi îndeamnă semenii să se

spele mai repede sau să pornească la lucru. Isabel vine numaidecît şi o ia. Lîngă fluviu, în faţa unei magazii cu o uşă înaltă, se amestecară în grupul de femei care aşteptau să bată ora 8. Unele aveau ca la 50 de ani ; cu chipuri înfometate, cu oasele ieşite prin piele, cu spatele încovoiat ca şi cum n-ar fi putut să-şi ducă nici propria lor greutate, cu picioarele betege, căutau să treacă neobservate, ca celelalte să nu le alunge cu înţepăturile lor răutăcioase ; altele, cam de 40, îndărătnice, acrite de atîtea bătăi, părînd totuşi că au dus-o cîndva mai bine, cu feţele tăbăcite de soare şi de ger, murdare, cu pieptul chinuit de-o tuse seacă, îşi strîngeau mereu şalul la gît ; apoi, cele de 30, fără nici o revoltă în priviri, cu nasuri mai ascuţite, cu umerii obrajilor ieşiţi, cu trăsături caricaturale şi cu mîini mari, osoase, murdare din cauza muncii grele, ca şi cum ar fi fost singurele care nu se dădeau în lături de la nimic, adică de la ceea ce refuzau braţele curate. Femei de 20 de ani — poate pentru că munca asta, prost plătită şi care făcea să-ţi crape şi să ţi se înnegrească degetele, nu era pe placul tinerelor de această vîrstă — nu erau mai mult de patru. Urîte şi dezamăgite înainte de vreme, era mai mult ca sigur că făceau parte din turma celor care se opresc cu încăpăţînare la vitrinele atelierelor de croitorie — o bluză frumoasă costînd mai mult decît salariul lor pe o săptămînă — de unde e ştiut că bărbaţii cu bani mai puţini, cei care nu pot să-şi ridice ochii pînă la fetele de la teatrele de revistă, le recrutează pentru a trăi cu ele în concubinaj, contra unei sume lunare.

Isabel o conduse pe Leonor spre grupul femeilor de 40 de ani. Două dintre ele, vecinele ei, îi dăduseră de veste că era de lucru acolo. Îşi dau bineţe.

— Asta e fata ? Frumuşică, după cum se vede, şi tinerică. Mai are multe de îndurat.

— Dar cu mai mult noroc decît altele. Pe fata mea n-au primit-o, cu toate că-i şi ea nevoiaşă. Văd că cine e urît n-are nici ce mînca.

— Şi fiindcă veni vorba... mie-mi plătesc dublu, aşa, ca să ştiţi ! izbucni Leonor.

Faptul că-i lăudaseră frumuseţea — ca şi cum ea ar trăi în mizerie, deşi ar putea s-o ducă în huzur, şi e amărîtă, în loc să fie fericită, numai din cauza faptului că nu-şi cunoaşte propriile farmece, şi nicidecum din dorinţa de-a păstra neîntinată amintirea lui Manuel — o iritase şi-i dăduse îndemnul să facă pe nebuna. Să le domine pe toate femeile acelea prin neruşinare, i se părea cel mai nimerit protest. Între timp, uşa clădirii celei mari se deschise larg. Întunecoasă, mirosind a mucegai, lugubră, e populată prin toate colţurile de umbre suspecte. Leonor se aşează lîngă Isabel. Treaba e simplă. Curăţă bulbii de pămînt, de rădăcini şi îi pun în lăzi. Treabă în ritm rapid, pentru care sînt bune toate mîinile, chiar şi cele mai neîndemînatice : li se explică o dată, şi ucenicia se termină.

— Nu-ţi spuneam eu că nu-i greu de învăţat ? Nici să fii atentă nu-i nevoie. Trebuie să fii obişnuită, asta-i !

Lumina e slabă şi rece ; magazia e pavată cu dale şi e umedă. Leonor se simte observată. Nu numai de femeia căreia îi răspunsese agresiv, ci de toate, da, de toate femeile acelea cărora le merg braţele ca nişte biele — în sus, în jos — mişcîndu-se cu o viteză nemaipomenită, iar ea, nepricepută, deşi se grăbeşte, simte cum i se încurcă mîinile de parc-ar fi betege.

— Aş vrea să ştiu şi eu de ce le dau afară pe unele şi le primesc pe altele.

— Cînd ajungi la patruzeci de ani, dai numai ce ţi-a mai rămas.

— Domnişoara nu e făcută pentru aşa ceva. De ce nu se duce la saci ? Poate că lucrul cu acul o să-i folosească mai mult. E mai de viitor... o ironizează ele.

Tot aşa au s-o primească peste tot ? Neavînd îndemînare, iar lucrul fiind atît de căutat, chiar şi cel mai prost plătit, toată lumea are să se simtă în drept s-o insulte ? Silind-o să le întoarcă spatele, ea ar fi nevoită să lase locul alteia.

— Du-te dumneata acolo, văd că ştii mai mult decît mine.

În sat, cel puţin, se cunoşteau cu toţii, îşi abate ea gîndul, încercînd să se izoleze de tot ce o înconjoară.

Fiind femeie, ar respecta-o. Şi ar trăi în aer liber, ar avea libertatea să umble zile întregi, să se plimbe... Revede peisajul ; amintirile se îngrămădesc unele peste altele, întîmplări banale care-i par acum plăcute, ca şi cum cineva le-ar atinge, în mod miraculos, cu bagheta magică a veseliei ; se vede din nou liberă, stăpînă pe ea, ca altădată, cînd era fată, şi aştepta un bărbat care să-i aline dorul ; sau, ajunsă la punctul acela, s-o pornească brusc pe alt drum şi să răscumpere prin cineva, cu banii cuiva, toate relele cîte i se întîmplaseră... să facă tot răul posibil, să se răzbune ?...

Uită de lucru şi de locul unde se află, atît de mult îi place să audă vocea aceea împletită din miile de voci ale înfrîngerilor ei şi ale celor la care asistase. O auzise încă de la Torreira, dar fără să-şi dea seama cît e de reală, ca pe o fiinţă vie, încercînd s-o atace. În jurul ei, femeile trăncănesc, dar ea, distrată, nu le aude. Isabel o împinge cu cotul.

— Ei, trezeşte-te ! Aşa, te concediază.

— Mă gîndeam la mama.

Se dezvinovăţeşte încurcată, iar mîinile-i devin active, febrile, atît e de nervoasă. „Oricare dintre femeile astea e de plîns, şi e mai nefericită decît mine, care sînt frumoasă şi mai pot spera încă într-o viaţă fără griji", glumeşte în sine, dar, fugind de ea însăşi, încearcă să se intereseze de tot ceea ce aude în jur. Prilejul se iveşte ; află că muncile umile de la oraş le întrec pe cele de la cîmp, sînt mai grele, te întristează mai mult.

— Mai bine e să trăieşti muncind cu sapa, spune una, născută şi crescută la Lisabona, unde munca asta, care te stoarce de puteri, n-o fac, ca aici, la Porto, femeile, ci bărbaţii, că ei nu merită mai mult !

Acolo îşi prăpădise ea anii tinereţii ; şi atîta se gătise, se pieptănase, făcuse pe cucoana şi pe cocheta, că pînă la urmă se apucase de altă meserie. Dar soarta nenorocită o adusese spre nord, şi de-atunci se sfîrşise totul ; dădea numai de munci grele. Cea de brutăreasă, cu şaizeci de mii de reali pe lună şi fără mîncare, fusese

cea mai uşoară pe care o găsise. Prefera să vîndă castane în timpul iernii, şi lămîi şi usturoi, vara.

— Şi foarte bine ai făcut decît să-ţi vinzi trupul!

Asta e părerea unei femei cu părul cărunt, jignită, care poartă pe umeri un cap mic, ca şi cum ar fi de împrumut, atît de neverosimil pare să aparţină acelui corp cu umeri largi, cu purtări grosolane de bărbăţoi.

— Eu mi-am cîştigat pîinea la reparatul şoselelor, alături de bărbaţi, întrecîndu-i pînă şi pe cei mai harnici şi punîndu-i la ambiţie pe cei mai îndemînatici, că ce, femeile nu pot să le-o ia înainte?

Dar nu rezistase multă vreme; prăpădită de oboseală, o dusese ea cît o dusese, fiindcă pensie nu lua nimeni la vîrsta aceea. Iar o fată de-a ei, care murise, mai avusese ideea să-i lase şi doi băieţi, fără nici o pensie, fără nici o moştenire. Dar tot răul e spre bine: o ajutau. Unul se ducea, dimineaţa, după ciorba de la „Vila Nova", o porţie de supă şi o pîine pentru toţi; pe celălalt, ăl mai mare, îl trimitea seara la cazarma Regimentului 18: se descurca mai bine decît cel mai mic. Acolo erau o mulţime de săraci, şi cînd supa şi resturile de la masa soldaţilor nu ajungeau pentru toţi, se luau la bătaie: „Pentru că eu n-am apucat şi tu ai fost mai norocos, dă-mi din porţia ta!" Cel mai rău era cu chiria casei. Aşezămintele „Sfîntul Nicolae" o ajutau cu cinci mii de reali pe lună, dar altceva nu mai căpăta. Multe făgăduieli, asta, da; şi chiar domnul doctor care o trata îi spunea mereu că trebuie să-şi facă rost de bani şi să ducă o viaţă aşezată, dar vorba ceea! Cum putea face aşa ceva?! Îi era îndatorată că avusese bunătatea să-i spună, şi încă de mai multe ori, că pînă la urmă o să crape la un colţ de stradă dac-o s-o ducă tot aşa; dar tare ar mai fi vrut să ştie ce nevoie avea lumea de ea, cînd săracii se înmulţeau pe zi ce trece.

— Primăria împarte şi ea ajutoare de cîte douăzeci de mii de reali pe lună!

— Du-te la primărie şi cere! Astea sînt numai pentru unii...

În vorbă se amestecă, sfătoasă, o bătrînă zbîrcită şi nespălată, cu bărbia-i ascuţită, de avar, umbrită de

nişte peri rari, cu vocea răguşită, din cauza bronşitei care-o chinuia tot timpul. Drept la ajutoare avea şi ea, şi chiar şi era în aşteptarea unora. Încercase să-şi cîştige pîinea în toate felurile. Umezeala pe care-o îndurase cu prilejul primei ei meserii, de barcagiţă, o pricopsise cu blestematul ăsta de reumatism. De atîtea ori se uscaseră hainele pe ea în acel du-te-vino zilnic de la Avintes la Porto, cînd în josul, cînd în susul fluviului, încît luni şi luni în şir stătuse înţepenită pe o saltea de paie. Şi cum o nenorocire — pentru cine e amărît — nu vine niciodată singură, aproape că rămăsese fără glas de mult ce-şi bătea barcagiţele gura cînd clientela era rară şi bărcile de închiriat prea multe. Nici una nu era „asigurată", adică, cum s-ar spune, munceau toate fără plată sigură ; cine transporta mai mulţi pasageri cîştiga mai mult ; aşa încît căutau să şi-i sufle una alteia, ţipînd şi agitîndu-se, şi asta pentru profitul patronului.

— Să fi avut eu mintea de-acum...

Pînă la urmă, la ce-i folosise să se omoare aşa ? Cît zăcuse la pat, nimănui nu-i păsase de ea. Încercase să se întoarcă la vechea ei meserie, dar nu-i mai dăduse nimeni de lucru, şi atunci venise la oraş. Cărase de toate : nisip, sare, pari. Şi aşa o să şi moară, fără să aibă parte de-o muncă mai uşoară. Umezeala era mai rea ca orice. O simţea mereu în tot corpul, două zile la lucru şi cinci la pat, înţepenită, cu dureri peste tot — unora le era milă de ea, alţii o loveau cît puteau. De la „São Joaquim", primea de pomană o pîine în prima zi din lună ; de la „São Vicente de Paula", o pîine de tărîţe şi două mii cinci sute de reali pe săptămînă. Dar nu-i ajungea. Viaţa era foarte scumpă.

După ce trece sfiala din primul moment, limbile se dezleagă, pentru că munca nu e chiar atît de obositoare, aşa că nu apucă să termine una, că se şi pregăteşte alta să-şi povestească necazurile vieţii. Fără nici un sprijin de nicăieri, nici una nu mai nutreşte ambiţia să-şi pună stavilă gurii, şi se văicăresc cu toatele, fiecare susţinînd că e cea mai nenorocită dintre nenorocite. La cele mai în vîrstă, obiceiului de a se plînge i se adaugă şi curiozitatea, plină de răutate, de a cunoaşte, dacă nu

intimităţile celor mai tinere, măcar numele vreunui binefăcător care le-ar putea da şi lor vreo pomană ceva mai mare. Leonor le priveşte cu atenţie pe cele mai aşezate. I se pare că la fel de dureroasă ca şi cuvintele e şi oboseala care le abrutizează, care le brăzdează feţele cu riduri adînci, ca şi teama din ochii uneia sau ai alteia, care se transformă în spaimă ori de cîte ori rătăcesc fără ţintă. Sînt ochii omului care nu s-a obişnuit cu mizeria şi care crede că munca aceea grea de animal de povară e doar un coşmar. Un minut de trezie, numai unul : cînd lucrul se termină, şi cîştigul nu ajunge, şi foamea nu se potoleşte. Atunci, trezite, se vor întreba ce vini ascunse le apasă viaţa de se tîrăsc astfel...

Sensibilă, cu imaginaţie, în fiecare din acele femei Leonor vede, *presimte* propriul ei viitor. Brutal, neiertător, pentru o viaţă întreagă, aşa cum erau şi exemplele de acolo, şi pentru toate etapele — de la 20 la 60 de ani. Ce nu auzea de la ele ! „Aşezămîntul îmi dă cinci mii de reali pe lună şi mai primesc şi o pîine de tărîţe pe lună de la «Santo António». Ca să nu mor de foame dintr-o dată. Am moştenit pomana asta de la o fată. Căci şi săracii moştenesc cîte ceva."

Vocea e guturală, batjocoritoare, plină de amărăciune. Fata îi murise cu aproape şapte luni în urmă, cînd se duseseră să strîngă resturi de la cărbunii pe care îi descărcau căruţele de la *Carris* pe terenurile cartierului Xangai. În ziua aceea erau peste două sute de femei şi copii pe care lipsa de lucru din fabrici şi din ateliere îi mînase acolo cu zarvă şi cu ceartă, ca să adune fiecare cît poate. Ea şi încă unele, dintre cele mai puţin bătăioase, se hotărîseră atunci să schimbe locul şi să se ducă la gropile de lîngă mare, răscolite înainte şi de alţii, dar unde se mai găsea totuşi suficient cărbune pentru a cîştiga trei scuzi pe zi, ceea ce, la urma urmei, făcea cam tot cît şi rămăşiţele celelalte, dacă aveau norocul să găsească vreun cumpărător. Aşa că erau amîndouă foarte prinse de lucru, cînd, cu totul pe neaşteptate, terenul se prăbuşise, şi în vălmăşagul acela îi luase fata de lîngă ea, îngropînd-o de vie. Sosiseră pompierii, dar mai bine nu veneau, că i-ar fi

cruţat cheltuielile de înmormîntare : puteau s-o fi lăsat acolo, pentru că era îngropată mai adînc decît în groapa de la cimitir. „Mie mi-a rămas un gol, aşa, parc-aş fi mereu în aşteptarea cuiva... şi în aşteptarea asta trăiesc mereu. Sărăcia, cînd o împarţi cu cineva, parcă-i mai uşor de îndurat. De aceea nu pot trăi săracii singuri."

— Mie „Mizericordia" îmi dă douăzeci de mii de reali pe lună pentru chiria casei, ca un fel de pensie. Am muncit acolo. Spălam rufe. M-a apucat reumatismul şi m-au dat afară. Mă mai ajută şi-o nepoată surdă. Cerşeşte pe la porţi. Au vrut s-o ducă la un azil, dar eu n-am lăsat-o. Auzi ce chilipir ! Ca să rămîn fără nici un ajutor. Şi ce-aş fi făcut după aceea ?...

— Pe mine tot aşa m-au concediat de la lucru. Umblam după iarbă-de-mare de cînd se crăpa de ziuă pînă se lăsa noaptea, şi, de mult ce-am stat în apă, de cele mai multe ori pînă la gît, nici nu-ncepe bine iarna, că mi se şi cocîrjesc degetele. Aşa că vedeţi...

— Acolo unde locuim noi o să văruim peste tot : ne-au dat şi var. Se pare că nişte doamne, din acelea de la operele de binefacere, care vin pe-acolo să afle cum trăieşte lumea. Ne-au spus că e spre binele nostru.

— Spre binele vostru ? Vi-e foame de atîta vreme, şi abia acum şi-au adus aminte de voi ? Vin numai să se uite, femeia lui Dumnezeu !

Una din voci e groasă, făcută pentru huiduieli ; alta, lentă, posomorîtă, deprimată.

— Da, bine zis. Chiar aşa e !

O bat pe umăr pe Leonor. O femeie cu aspect grotesc, cu ochii înfundaţi în orbite, îi pune fel de fel de întrebări. Se aşezase pe nesimţite între ea şi Isabel şi o întrebă, arătîndu-i pîntecele cu degetul, dacă *ăla* sosea pe curînd. Şi ea dorise un copil, şi Dumnezeu îi făcuse binele ăsta. Acum îşi smulge părul din cap. Nu putea să-l vadă răbdînd de foame şi pe cale să devină o haimana, cînd ar fi putut fi un om de ispravă. Bătuse pînă acum la toate porţile ca să-l dea intern, dar nu i-l primeau. Era nevoie de multe hîrtii şi de protecţie, iar ea nu cunoştea nici o persoană cu greutate. Cînd era mic, îl luase în casele unde slujea, şi,

cu chiu, cu vai, îl crescuse ; acum, crescut gata, nimeni nu voia să-l ia în slujbă. Găsise însă leac şi la asta.

— Ai citit în ziar de femeia aceea care şi-a părăsit copiii, unul de şase ani şi altul de patru ? Păi era o prietenă de-a mea. O lăsase bărbatul, şi ea, la rîndul ei, îşi părăsise copiii. Atunci i-a luat în primire poliţia, şi cînd micuţii nevinovaţi se aflau la azil, au găsit-o şi pe ea la Póvoa, muncind. Au arestat-o şi i-au dat copilaşii înapoi. S-a vorbit o mulţime de asta. Ochii îi strălucesc, adînc, în fundul orbitelor. Hohoteşte scurt : Cu mine n-o să se întîmple aşa. Mă omor ; ce să fac eu aici ? Dar băiatul meu ? M-am şi gîndit ; băiatul meu poate să ajungă om mare. Nu mi-l pot aduce pe lumea cealaltă...

Dispare, aşa cum apăruse ; tonul ultimelor ei cuvinte o înfioră pe Leonor.

— Dumneata să nu dai ascultare la toată lumea asta, că înnebuneşti, o sfătuieşte Isabel. De altfel, ţi-am mai spus...

— Da, nu-i prea vesel aici.

— Atunci, nu te mai întoarce după prînz.

— De ce ? Dacă nu mă dau afară, mă întorc. Eu nu ştiu să fac mai nimic... Ăsta-i adevărul !

Dacă s-ar putea întoarce la clipele inconştiente ale copilăriei, cînd nu învăţase să-şi ţină gura, nu i-ar fi ruşine să şi-o umple cu vorbe grosolane care să amintească de actul care o făcuse să se nască. Nu numai bocetele şi văicărelile îi întunecă viitorul ; tinereţea ei întreabă dacă şi ea va ajunge în starea aceea de murdărie şi de îndobitocire, dacă va ajunge să moară aşa, închisă în ea însăşi, răbdătoare, stupid de răbdătoare, condamnată la cea mai mizerabilă dintre degradări.

În timpul celor trei zile cît dură lucrul, glasurile acelea ale nenorocirii nu încetară o clipă. Pînă şi în orele de repaus fusese nevoită Leonor să asculte pe cineva : pe una din femeile de 40 de ani, vecina ei, cu care-i făcuse cunoştinţă Isabel. Avusese de gînd s-o evite, pentru că nu-i plăcuse înfăţişarea ei : un corp

dezarticulat, de marionetă, gura fără dinţi, neverosimil de slabă ; dar nu reuşise. În drum spre casă femeia se dăduse pe lîngă Leonor şi, puţin cîte puţin, azi una, mîine alta, îi mărturisise totul — că îmbătrînise înainte de vreme, e drept, dar că nu-i venea să creadă că ziua de mîine n-o să-i aducă nici un fel de răsplată pentru ziua de azi, goală şi nenorocită. Tovarăşele ei, care erau mame, nu mai aveau de aşteptat decît moartea ; ea aştepta însă viaţa. Pentru alte găteli cîştigul nu-i ajungea, dar se coafa ; redusese mîncarea la minimum : o bucată de pîine şi lapte la prînz, puţin lapte şi o bucată de pîine seara ; dar duminica îşi punea pălăria şi se ducea prin grădinile mai pline de lume. Nu se plimba prin ele, ca să nu-i observe cineva pantofii scîlciaţi, dar stătea acolo pe-o bancă pînă noaptea tîrziu. Afară de faptul că se distra văzînd atîţia oameni, ştia că locul e prielnic pentru cine umblă să se mărite sau să lege vreo prietenie. E drept că nici un bărbat nu i se adresase la lumina soarelui, dar o luau fiorii de fiecare dată cînd, noaptea, se aşeza vreunul alături de ea. La început îi alesese... N-o atrăgea gîndul ca acela căruia i se va dărui să fie un om oarecare, în vîrstă sau prost îmbrăcat : se născuse într-o casă îndestulată şi cîntase la pian. Cu unul, totuşi, stătuse de vorbă aproximativ o oră. Amabil, vorbăreţ, cei 60 de ani ai lui — poate 50 — făceau din el povestitorul plin de farmec al unor fapte şi tipuri uitate. Îi aflase numele şi adresa : strada Frumoasă 426 ; ca şi calităţile : pensionar şi văduv. Economisind de la lapte pentru cheltuiala extraordinară cu cărbunii, îşi călcase cu grijă, pentru duminica următoare, rochiţa cenuşie, şifonată, fiindcă o purta pe ea tot timpul, şi îl aşteptase ceasuri întregi ; apoi luni în şir. Dar totul fu în zadar. Nu mai apăruse niciodată. Dar nu-l uită. Cînd descurajarea îi macină speranţele, se duce să se aşeze pe aceeaşi bancă ; iar acasă nu rezista ispitei de a-i scrie bileţele de dragoste, pe care le păstrează însă (sau ea îl înţelesese greşit, sau el se înşelase asupra numărului de la poartă ; cel mai mare număr de pe strada Frumoasă era 380, şi, cine ştie ? poate că şi el o caută). Uită, astfel, minutul acela cînd, plină de curaj, încercase să-şi

sfideze soarta : destinaţia practică a unui cîrlig, de care altădată atîrna o lampă grea de petrol, şi de care ar putea acum să agaţe o frînghie care să se termine cu un laţ îndeajuns de larg ca să intre în el un cap pieptănat cu zulufi...

Pentru Leonor povestea asta, ca şi multe altele, reprezenta încă un element care îi agrava starea de dezorientare şi de teamă. Dacă faptele, cu luni în urmă, îi uzaseră bună-credinţa şi încrederea, apăsarea, permanentă acum — după ce îi dăduse tîrcoale şi o împresurase — a contactului cu mizeria ameninţa s-o strivească. N-ar fi putut să spună ce pericol o ameninţa ; dar acele trei zile de lucru şi toate vieţile acelea îndurerate şi înfrînte îi creau o stare de spirit ciudată — starea de spirit a omului care presimte, plin de teamă, noi nenorociri şi trăieşte într-o permanentă alarmă. Găsind în toate motiv de noi necazuri şi de bănuieli, i se părea că trăieşte numai ca să întărească spusele celor care vedeau cum se zbate ca să fugă de mizerie ; iar mizeria parcă socotea că singurul ei scop e să-şi bată joc de ea, de Leonor, îngăduindu-i să-şi facă visuri, pentru ca imediat după aceea să i le frîngă, şi azi, şi mîine, şi totdeauna...

Din cauza condiţiilor grele de muncă, nici din punct de vedere fizic nu se simţea bine, căci era nevoită să stea jos ore în şir, cu pîntecele aproape strivit. Îşi uşură însă inima, ca şi cum cîştigul infim din acele trei zile de mare oboseală, în ambiţia de-a trăi de pe urma muncii ei, ar fi eliberat-o de apăsarea unei pedepse nedrepte.

— Nu mai pot, Isabel. Şi cînd te gîndeşti că n-am cîştigat nici pentru mîncare... Ce să faci cu cincisprezece mii de reali ?

— Dar cele care n-au nici atît ?

— Acelea, cel puţin, n-au muncit ; adică patronul n-a avut nici un cîştig de pe urma lor.

— Poate c-o să ai mai mult noroc cînd o să pleci de lîngă noi.

— N-am vrut să te supăr. M-ai ajutat foarte mult.

— Dac-aş putea...

Datoria Isabelei fiind lichidată chiar în ziua aceea, Leonor vru să-i dea prietenei cei zece scuzi pentru mesele de a doua zi.

— Ai să-mi dai mai tîrziu, fiindcă se poate întîmpla să găseşti casă.

Nu găsiră dimineaţa, dar după prînz dădură ca prin minune de-o cameră mobilată în cartierul Ernesto, într-o curte interioară, mare, cu intrarea ca o boltă de tunel, într-un imobil cu două etaje. Restul apartamentului, încă o cameră, afară de bucătărie, o ocupa, de aproape două luni — după cum o informară vecinii — o fată puţin cam zăpăcită, dar muncitoare, care pleca dimineaţa şi se-ntorcea noaptea. Copiii nu făcuseră acolo cîmp de manevre ; din locuinţe nu se auzeau certuri şi nici discuţii supărătoare...

— Cum ţi se pare, Isabel ?

— Cît despre mine, n-aş mai căuta. E ca şi cum ai avea toată casa. Fratele dumitale poate dormi în bucătărie.

Şi în casa aceea exista un chiriaş principal. Afacere cît se poate de simplă ; intermediar al cuiva care nu voia să aibă nici riscurile, nici grijile celui care are de-a face cu oameni săraci, o luase pentru a o subînchiria, fără altă marfă în afară de locatari. Nu se limitase, totuşi, ca predecesorul lui, să păstreze diferenţa dintre chiria pe care o plătea proprietarului şi totalul celor pe care le încasa în fiecare lună de la locatari ; pe măsură ce camerele rămîneau libere, intermediarul acesta le mobila „decent", ceea ce-i permitea să mărească chiria fiecăreia dintre ele pînă la o sută optzeci şi două sute de scuzi pe lună dacă familia era compusă din mai mult de două persoane. Nu pretindea garant. Făcea tot felul de înlesniri. El era totdeauna acolo la încasatul chiriilor, cu binele sau cu sila, gata la orice. De mare folos îi era şi faptul că se simţea în stare să se lupte cu oamenii cei mai solizi, ca şi cu peştii prostituatelor, atît de bine îl înzestrase natura. Serviabil şi atent cu cine îşi îndeplinea îndatoririle, obişnuit de la vîrsta de 9 ani să servească tot felul de oameni, ceea ce nu-i plăcea însă erau familiile nume-

roase. Şi dorea ca acestea să plece din casă, nicidecum să vină, ca să-i strice ceea ce era al lui, înjghebat cu atîta cheltuială.

Leonor se hotărî să-l caute.

— E la prăvălie, în colţ.

Îl găsesc. Prost dispus, stă de vorbă cu o femeie manierată, îmbrăcată destul de bine. Aceasta recunoaşte totul, fiind de aceeaşi părere cu el :

— Ai dreptate, dar fii bun şi ascultă-mă şi pe mine. Îţi garantez c-o să plătesc chiria în ziua de 15. Prietenul care mă ajută de obicei e plecat din Porto pentru cîteva zile.

— Sînt sătul ! Toţi spun acelaşi lucru, dar e o simplă escrocherie !... Am şi eu obligaţiile mele. Mai bine nu mi-ai mai plăti de loc. Şi-ai fi şi liniştită, că eu nu vin la dumneata să-ţi iau banii cu sila. Ai locui pe gratis pînă cînd te-ar evacua justiţia, şi asta durează totdeauna luni de zile ! Şi s-ar termina cu toată plictiseala asta. Răul e că s-a creat un precedent.

— Ai dreptate, dar celălalt proprietar aştepta.

— Fiecare ştie ce-l doare. Eu nu pot. Crezi că celălalt era mai bun ? Totuşi, ai să plîngi după mine. Dacă aş fi eu stăpînul casei, alta mi-ar fi viaţa ; m-aş odihni şi i-aş trimite pe ceilalţi să muncească în locul meu, fiindcă asta e ocupaţia care rentează cel mai mult — n-are cine să te plictisească şi aleargă alţii pentru tine. Şi să-ţi mai spun ceva, eu sînt în pierdere. Cît timp nu scap de locatarii vechi, sînt în pierdere ; mi-au mărit şi mie chiria, şi proprietarul n-aşteaptă. Trebuie să fac şi eu la fel. Acum, dă-mi voie. Mai e lume care vrea să stea de vorbă cu mine.

Îi întoarse apoi spatele în mod făţiş, ca să i se adreseze Leonorei. O privise mult, chiar din clipa cînd intrase în prăvălie, şi continua s-o privească tot atît de stăruitor.

— Veniţi poate pentru cameră...

— Da, voiam să închiriez camera. Pentru mine şi pentru fratele meu...

— Trăiţi din munca dumneavoastră, nu ? Poate văduvă ? În casă mai locuieşte o chiriaşă, o fată foarte

la locul ei, aşa că trebuie să ştiu pe cine bag în casă. Din cauza asta pun atîtea întrebări ; nu-mi convine orice şi-mi place să am de-a face cu persoane onorabile.

Clipea, ca un om care înţelege bine viaţa.

— Puteţi lua orice informaţii despre mine. Naşii mei sînt cei mai bogaţi proprietari din Salreu, iar eu trăiesc dintr-o pensie.

Era supărată pe ea însăşi pentru că vorbise ca şi cum n-ar avea nici un fel de griji materiale. Faţă de el şi de alţi bărbaţi va trebui să facă pe femeia rezervată, să se apere, ca să nu-i creadă văduvia uşor de sedus, dar i se părea că-şi repudiase în felul acesta mama, pentru că era săracă. Intermediarul se arătă încrezător.

— Am văzut eu imediat cu cine am de-a face, declară el, aplecîndu-se peste masa de lucru şi mîzgălind nişte litere. Care e numele dumneavoastră ? Întrebării îi adăugă un zîmbet lacom : Vă fac chitanţa chiar acum, ce-i în mînă nu-i minciună...

Pînă în clipa cînd se despărţiră, el nu-i mai adresă nici un cuvînt. Încercase, totuşi, să-i reţină mîna, urîndu-i să-i fie cît mai multă vreme chiriaşă, dar ea îl respinsese.

— Am preferat să mă fac că nu observ, dar obrăznicia m-a dezgustat ! îşi descărcă sufletul faţă de Isabel.

— Atîta timp cît o să ai obrăjorul ăsta, multe o să auzi. Şi e foarte bine. De cele urîte nu se atinge nimeni ; iar ele se plîng că n-au noroc. Să fii frumoasă, asta-i adevărată bogăţie.

— Cui nu-i e ruşine. Dar s-o lăsăm. Acum trebuie să mă dau bine pe lîngă cealaltă chiriaşă. S-o rog să-l lase pe Chico să doarmă în bucătărie. Scot salteaua de pe patul meu. O să-mi vină greu să-l văd dormind aşa, pe jos ; mi-aduc aminte de acasă, de la mama. Am fost şi sîntem săraci, dar nu mai pot trăi aşa. Mi se pare că am veşnic un nod în gît şi că simt... uite, nici eu nu ştiu ce anume. Să adorm sau...

— Sau ?

— Să fac cine ştie ce nebunie, să uit de tot, chiar şi de Manuel şi de mama, şi să nu mai văd ceea ce-am văzut... Dar trece. Porniri din astea aveam şi pe cînd eram fetiţă, dar treceau.

Banii nu-i ajunseră decît ca să cumpere cîteva mărunţişuri şi nişte vase de bucătărie. Ochii îi rămaseră la nişte perdeluţe de muselină pentru ferestre; pereţii îi lăsă goi, neagăţînd pe ei decît, înrămat cum se cuvine, itinerarul călătoriei lui Manuel la *Bancuri*, omagiu plin de dragoste şi care-i mai dădea puţin curaj. Dar de îndată ce va putea, muselina pentru perdeluţe va fi cea dintîi cheltuială. Ar mai fi dorit, ca orice gospodină, chiar şi un paravan pentru pat, mare, ca acela care se găsea în salonul naşei. Locuinţa, după cum se văzuse, era prielnică viermelui descurajării, iar ea avea nevoie, acum mai mult ca niciodată, să-şi întărească voinţa.

— Chico, nu-i aşa că nu stăm prost aici? E altă lume. E drept că n-am fost acasă toată după-amiaza, dar nu se aude nici un fel de gălăgie...

Îi venea greu, deoarece prin camera ei se trecea spre camera celeilalte chiriaşe, fiind expusă vederii celor care veneau în vizită; avea să se simtă prost, mai ales din cauza stării ei, căci în momentul naşterii i-o vor invada toate vecinele, sub pretext că vor să-i dea o mînă de ajutor, dar scăpa de viaţa aceea între patru pereţi de scîndură, fără aer şi fără lumină.

— Chico, nu-i aşa, par să fie puţini copii mici, iar chiriaşii îşi închid uşile cu toţii...

— Vedem noi mîine.

Soare prea mult nu era, pentru că imobilul alături de care se oploşise grupul acela de case îl ascundea bună parte din dimineaţă, dar fără îndoială că-l împărţea, deşi cu zgîrcenie, totdeauna spre seară.

— Dar ar fi şi mai rău să coborîm mereu în puţul acela care era camera noastră din *blocul* Isabelei, nu-i aşa, Chico?

Era foarte hotărîtă să lupte. Aşa că Dumnezeu să-i dea puteri pentru a se înarma cu răbdare şi pentru a putea lupta împotriva descurajării. Va uita de Tor-

reira ; își va șterge din memorie amintirea Lisabonei. (Săptămînile de închisoare și de suferință ale lui Manuel voia totuși să-i fie prezente în minte...)

— Vine cam tîrziu cealaltă chiriașă. A trecut de ora unsprezece. Ce crezi despre ea, Chico ?

— Știu și eu ? Mi-e somn.

Va intra în relații cu vecinii. Avea încredere în eforturile Isabelei, dar se îndoia de influența ei, atît de sărmană era. Avea pentru ea dragostea de totdeauna, dar ce-ar pierde dacă s-ar apropia de cei care locuiesc acolo ?

— Eu stau tot așa de rău. Ba dorm și pe jos.

— Taci ! Lasă-mă s-ascult.

Cineva vorbea chiar lîngă fereastră : o femeie.

— E o adevărată surpriză să găsesc lume înăuntru. Cînd am plecat, dimineață, camera era încă liberă.

Îi răspunde o voce guturală de bărbat. În loc de cuvinte, sunete. Din nou vocea femeii :

— Îți jur că-i adevărat. Nu știu cine sînt. Ne întîlnim mîine seară, vrei ?

Din nou cuvintele neinteligibile ale bărbatului.

— Vin precis ! îl asigură ea. Nu sînt chiar așa de nerecunoscătoare. Am văzut cît interes ți-ai dat pentru mine și-ți sînt îndatorată. În felul ăsta poate c-o să mă angajeze în condiții mai bune. Pe mîine, la șapte. Pe mîine !

Bagă cheia în ușă ; apoi o deschide. Un val de aer rece intră în cameră. Leonor se intimidează ; fata o privește, obraznică, vrînd parcă s-o facă răspunzătoare pentru cine știe ce necaz de-al ei. Se liniștește, totuși.

— Iertați-mă. Am crezut că sînteți o persoană în vîrstă. Și cum vin puțintel cam tîrziu...

Nu mai avea aerul acela enervant, plictisit. Își scoase pălăria mică și își scutură părul. Înaltă, slabă, șolduri înguste, frunte joasă și teșită, palidă ca orice femeie anemică, ochi mari, buze aproape fără formă : o linie subțire, pe care rujul o îngroșase în mod exagerat ; din ansamblul trăsăturilor se degaja o anumită doză de insolență care displăcea.

— Iau prînzul şi masa de seară aproape în fiecare zi în oraş, declară ea cu o voce vioaie, afişînd manierele degajate ale cuiva care s-a eliberat de mult de concepţiile arbitrare despre bine şi rău. Fratele dumitale are ochii somnoroşi. Şi eu, la ora asta, sînt totdeauna obosită. Trăiţi singuri, nu ? Văd că eşti însărcinată. Asta se întîmplă oricui. Ghicesc viaţa dumitale. Tatăl, atunci cînd aveai mai multă nevoie de ajutorul lui, te-a aruncat în stradă. Aşa se obişnuieşte. Şi după aceea alunecăm din ce în ce mai jos, pentru că nu am avut minte. Am să-ţi fiu prietenă. Eu cunosc viaţa.

— Lucrurile nu stau chiar aşa. Am rămas văduvă.

— Nu-i cu nimic mai bine.

— Şi l-am adus pe unul din fraţii mei să-mi ţină tovărăşie. Chiar voiam să te întreb dacă te-ar supăra să doarmă în bucătărie. Ne sculăm devreme...

— Pe mine nu mă incomodează. Noapte bună !

Nu se arătă de loc ruşinată că născocise o poveste care n-avea nici o legătură cu viaţa celei pe care deabia o cunoscuse. Leonorei i-ar plăcea s-o vadă melancolică, dar nu-i displăcea nici faptul că era o femeie cu purtări ceva mai libere...

Din cît îi fusese dat să afle despre vecini, trebuia să considere onorabil şi cuviincios pe oricine locuia acolo.

Cînd se întorsese, grăbită, de la cumpărături, văzuse intrînd în corpul de case de alături o femeie bine îmbrăcată, strălucind de mătăsuri, cu o mulţime de brăţări groase pe mîini, dar fără nici un fel de ostentaţie. Înfăţişarea femeii indignase, totuşi, pe două dintre vecinele ei. Le văzuse agitîndu-se.

— E o stricată, ce-ţi spuneam ?

— Şi aşa, în văzul lumii !

— Şi-ar putea doar să muncească !

Dacă şi vecina ei ar fi la fel — pînă acum nu puseseră încă ochii pe ea — ce nu i-ar fi spus ele ! Să stai între oameni care au mai multă consideraţie pentru conştiinţa, pentru mîinile şi trupurile curate ale săracilor decît pentru aerul impunător sau plictisit al celui care nu ştie ce-i demnitatea şi ruşinea, echivala cu un certificat de bună-purtare. Cine ştie dacă n-o să

aibă din partea vecinei ajutorul pe care-l aştepta din partea Isabelei ? Faptul că venea însoţită de un bărbat nu însemna nimic : putea fi vorba de o rudă sau de un îndrăgostit. Aşa se şi explicau întrebările lui, pe care ea nu le auzise, dar îşi dădea cu plăcere seama că manifestase oarecare interes pentru conduita persoanei care venise să locuiască acolo...

În timp ce făcea treabă prin cameră, auzea sertare care scîrţîiau, deschizîndu-se şi închizîndu-se, zgomot de apă care curge, plescăituri, fără nici un pic de grijă pentru cei din jur. Îşi trimisese fratele la culcare ; se culcă şi ea, dar fără să-şi poată găsi o poziţie potrivită, atît de tare era salteaua. Se sculă devreme. La ora 7 dimineaţa îi şi pîndea pe cei care ieşeau din casă. Bărbaţii semănau unii cu alţii : slabi, cu feţe zbîrcite, bolnăvicioase, cu mîini osoase. Cu spatele încovoiat, posomorîţi, cu un aer obosit, îmbrăcămintea — salopete albastre, de aceeaşi croială, şi haine ponosite — îi făcea să semene unii cu alţii. Din cînd în cînd, cîte o femeie, cu un şal negru care-i acoperea bustul, înfrigurată, mergea grăbită, voind să-i ajungă din urmă. Îndreptîndu-se spre intrarea cu arcadă a casei, trecu pe lîngă fereastra ei şi femeia aceea pe care o văzuse în prăvălia administratorului. O însoţea o fată de 20 de ani ; mai trecu una, însărcinată în cîteva luni şi simpatică, aproape drăguţă. Apoi alţi bărbaţi. Se sculaseră, desigur, tîrziu, şi acum grăbeau pasul. Îmbrăcămintea era aceeaşi : salopetă albastră. Nu credea că în casa aceea locuia atîta lume. Ar vrea să se împrietenească cu fata însărcinată. Din ce-o fi trăind ? Poate c-o fi căsătorită cu vreunul din bărbaţii aceia. Băieţi între 7 şi 12 ani începuseră să alerge de colo-colo...

Se duse să-şi trezească fratele. Vecina se sculase : îi auzea paşii. Apăru, puţin după aceea, în bucătărie, îmbrăcată într-un chimono cu nişte flori mari roşii, decolorate, cu gulerul murdar. Îl strîngea pe corp şi îl ţinea cu braţul drept pe lîngă gît, ca să nu se desfacă. Culoarea feţei, bolnăvicioasă, ca şi paloarea buzelor o făceau aproape urîtă. Mărturisi că nu-i plac treburile casnice : îi era groază să gătească, şi chiar şi micul

dejun, cu toate că era frugal, cafea şi pîine, îi obosea „spiritul". Dacă ar fi bogată, ar ţine un batalion de servitori. Dar chiar aşa, săracă, n-o prindeai prin bucătărie ; prînzea prin patiserii, şi numai la cină mînca ceva gătit. Aprinse o lampă de spirt, împingînd-o mereu cu două degete spre mijlocul plitei, pe celelalte ţinîndu-le depărtate, ca şi cum i-ar fi fost scîrbă de asemenea atingere, iar chibritul îl aprinse la fel de afectat, întinzîndu-şi degetele cu grijă. Chimonoul se desfăcu la un gest mai brusc şi lăsă să i se vadă gîtul, slab. Leonor îşi expedie fratele, ca nu cumva să-i vină chef să vadă ce nu trebuie.

— Du-te şi te îmbracă în cameră.

Chimonoul se deschisese şi mai mult.

— Îmi închipui că sînt tot singură... rîse ea, observînd ochii băiatului, avizi, ficşi, lacomi. Prostii ! Şi rîdea mereu, zgomotos.

Îşi prinse chimonoul cu un cordon. Leonor o socoti nu numai afectată, dar şi grosolană şi neglijentă. Ce-o costa să cureţe jegul de pe gulerul chimonoului ? Dacă n-ar şti că munceşte, ar avea anumite bănuieli în privinţa ei. Cine-o fi bărbatul care o însoţise acasă ? Îl întîlnise pe stradă, în timp ce se uita la vreo vitrină bine luminată ? Poate că nu. N-avea cremă pe faţă, şi crema părea să fie semnul *meseriei*...

— Dintre lucrurile pe care-mi vine greu să le fac e sculatul devreme. Acasă la părinţi m-au obişnuit, de cînd eram foarte mică, să iau micul dejun în pat. Era totdeauna cine să mă servească : două-trei servitoare. Tatăl meu era ofiţer. Locuiam pe la Gondomar, într-o casă aşa de mare, aşezată în mijlocul unei livezi, încît puteam petrece zile întregi fără să ne întîlnim unii cu alţii dacă n-ar fi fost prînzul şi cina. Ne adunam la sunetul clopoţelului şi trebuia să ne prezentăm ca şi cum am fi aşteptat pe cineva în vizită. Cine mi-ar fi spus, pe atunci, că va trebui să muncesc ca să pot trăi ?! Asta e ! Cînd pun mîna pe ibrice, mă murdăresc imediat de funingine.

— Te pot ajuta eu.

O privea cu alţi ochi. Dacă o fi adevărată toată povestea asta, se înţelegeau anumite neglijenţe : avu-

sese totdeauna pe cineva care s-o servească și să aibă grijă de toate.

— Mulțumesc !

Totuși, de ce se purta în felul acela ?

— Nu-mi place să-mi povestesc viața, continuă ea. M-ai putea socoti îngîmfată și să nu-mi dai crezare. Dar aveam și automobil. Dumneata pari, de asemenea, bine educată, de familie bună. Cînd cineva trăiește cum am trăit eu, își dă seama de orice de la prima vedere. Ești văduvă de ofițer...

— De căpitan din marina comercială...

— Am văzut eu imediat. Era bătrîn și te-a lăsat fără mijloace de trai, e limpede ! Așa-i obiceiul. De ce nu i-ai cerut o asigurare pe viață ? Eu nu mă duc altfel.

— Nu te duci ? Unde ?

— Ăsta e un fel de-a spune că pentru a mă căsători trebuie să mi se dea anumite garanții. Sînt sătulă să trăiesc în camere cu chirie și să le caut din ce în ce mai ieftine ca să-mi ajungă banii. Și adevărul e că nu ajung.

— Leonor, lasă-mă să ies un pic ! o roagă Chico.

— Lasă-l. E tare simpatic.

Ivone îi trece mîna peste față, protectoare, și el roșește. Ea rîde zgomotos.

— Cînd o să fie mai mare, n-o să mai roșească. Trebuie să faci din el un bărbat *comme il faut*, mai puțin grosolan decît ceilalți. Poți ieși. Sora ta îți dă voie.

Leonor n-o contrazice. Preferă să-l lase pe fratele ei să iasă decît să-l oblige să rabde vorbele și purtarea femeii aceleia. I se pare că nu trebuie s-o creadă. Povestea cu tatăl ofițer, livada... Cafeaua fierbe.

— Vino în camera mea. O să putem sta de vorbă în timp ce mă îmbrac. Trebuie să fiu la birou la ora zece fix.

— A ! Va să zică lucrezi !

Din nou hohote de rîs. Antipatic lucru și ăsta.

— Nu trăiesc din rente, glumește Ivone, ţuguindu-și buzele. Și, pe neașteptate, își descarcă necazul : De la zece la șase după amiază cîștig trei sute cincizeci de

scuzi. Mai bine mai puțin decît nimic, cum obișnuiește să spună cine nu plătește chirie, nu mănîncă din pungă proprie și nu-și cumpără tot, de la ciorapi și pantofi pînă la pălărie, adică fetele de familie, întreținute de părinți, care muncesc numai așa, ca să aibă bani de buzunar. Și patronii profită, bineînțeles, de ele, și proști ar fi să n-o facă ! Cu cît plătesc mai puțin, cu atît cîștigă ei mai mult. În pierdere sînt numai cele ca mine, sărace lipite pămîntului.

— Și astea ce fac ? Căci sînt și eu în căutare de lucru.

— Așa, cu burta la gură ? Nu mai ai încotro ? A, atunci e lucru serios. Și ce știi să faci ?

— Să citesc, să scriu și să socotesc.

— Din astea se găsesc pe toate drumurile. Limbi nu știi ? Franțuzește sau englezește ? Dacă știi, te aranjezi ușor. Personalul străin a fost mobilizat, și niciodată n-a fost atîta de lucru prin birouri. Și, fixînd-o pe Leonor cu o mină compătimitoare : Și eu care credeam... Și nu ai pe nimeni cu influență care să se intereseze aici, în Porto, pentru dumneata ?

— I-am scris unei prietene și, cum nu mă împăcam bine cu familia soțului meu, am venit să caut de lucru.

— E un fel de aventură. N-ar trebui să fie, dar este. Și femeia asta, prietena dumitale ? E căsătorită cu vreun industriaș, sau cu un comerciant ?

— Nu, nu. E tot așa de săracă ca și mine.

— Atunci, fără protectori... Încrețește fruntea ; se pregătise să mănînce, dar se întrerupe. Te credeam în altă situație. În sfîrșit, dumneata ai nevoie de protecție, și detest lucrul ăsta : ca să mă chinui, îmi ajunge propria mea viață ! O să fie greu să reziști, fiindcă n-o să ai chef să fii doică sau servitoare...

— Asta, nu !

— Nimeni n-ar vrea, își răspunde singură Ivone. Ești prea frumoasă ca să fii numai atît. Fără practică, cît o să-ți dea într-un birou ? Două sute, două sute cincizeci de scuzi. Chiar casieriță fiind, n-o să-ți dea mai mult...

— Sînt unele care trăiesc...

— Dar cum? Ca s-o pot scoate la capăt, a trebuit să-mi fac rost pînă şi de-o familie. Patronii încep să fie pretenţioşi în privinţa asta. Cer totdeauna să avem pe cineva care să ne întreţină — părinţi, fraţi — ca să putem umbla bine îmbrăcate şi încălţate, şi mulţi dintre ei au şi început să ceară certificate medicale care să le dovedească că sîntem sănătoase, ca să nu ne îmbolnăvim cumva din cauza lipsurilor, avînd în vedere salariul pe care ni-l dau. Al meu e şi mai şi. Cum, prin contractul de muncă, trebuia să am o leafă mai mare, semnez recipisa de primirea salariului pentru atît cît prevede legea, dar el îmi plăteşte numai trei sute cincizeci de scuzi, conform înţelegerii. Puteam să reclam, sigur că puteam, şi să refuz semnarea recipisei, dar la ce bun? M-ar fi concediat, şi nu găsesc aşa de uşor un patron care să mă plătească mai bine. Aşa că trebuie să-l suport.

— Am crezut că e mai uşor...

— Şi eu, dar nu-i. Şi mă doare. Mă doare pentru dumneata. Ai ochi inteligenţi, şi eu sînt sătulă să am de-a face cu brute. Mai vorbim noi pe urmă. Cred c-o să devenim prietene, căci dacă nu trebuie să ne-ncredem în oricine, cei pe care-i iubim ne aduc întotdeauna puţină fericire. Ei bine, la femeile de felul meu asta e o manie. Ne joacă mereu în faţa ochilor imaginea unui... uite! eu sînt sinceră, a unui bărbat din care să putem face ceva, pe care să-l învăţăm ceea ce ne-a învăţat pe noi viaţa, sau să avem un copil. Vezi pînă unde m-a dus simpatia pentru dumneata? Ţi-am spus, într-o dimineaţă, ceea ce nu obişnuiesc să mărturisesc nici după ani de trai împreună. Poate pentru că ştiu cît de grea îţi va fi viaţa; vorbind, te mai uşurezi.

Îşi îndesă bereta pe cap şi îşi luă rămas bun dînd pe gît, în grabă, cafeaua. Leonor îi urmărea toate mişcările. Absenţa ei îi va alunga poate sentimentul acesta apăsător de părăsire care pusese stăpînire pe ea în timp ce-o asculta, oricît de mult ar fi trebuit s-o intereseze prietenia făgăduită, dar care n-o interesa totuşi de loc. În curte răsunau strigăte de copii. Dacă n-ar fi ascultat-o pe Ivone, e sigură c-ar fi aşteptat cu mai multă încredere ziua de mîine.

Se duse să se uite în curte. Cu spatele rezemat de perete, cîţiva băieţaşi se încălzeau la lumina slabă a soarelui. Unul dintre ei, cu trăsături plăcute, dar cu un trup prost dezvoltat, cam de 8 ani, pătruns de frig, îşi vîrîse picioarele într-un ciorap larg de femeie ; lîngă poartă, o fetiţă încerca să-l facă pe fratele ei să tacă, legănîndu-l în braţe. Vorbesc, dar Leonor nu le aude cuvintele. În general, banda nu are aspectul zdrenţăros al celor pe care le comandase ea ; fetiţa nu era înconjurată, cum fusese ea, de şase fraţi ; în nici una dintre familiile acelea lipsurile nu puteau fi mai mari sau mai apăsătoare decît acelea din casa părinţilor ei sau din ale vecinilor de odinioară ; simţea o duioşie nemărginită pentru toţi, ca şi cum ar fi trebuit să-i ocrotească, dar nu avea nici o putere. Băieţelul începe să plîngă ; soră-sa îl leagănă mereu, mîngîindu-l, sărutîndu-l. Leonor îi urmăreşte gesturile. Ea nu avusese niciodată atîta răbdare. Plictisită să-i suporte, plînsul copiilor o iritase totdeauna. Deschide totuşi ochii mari. Ca să-l facă să tacă, fetiţa îşi ciupeşte frăţiorul. Leonor deschide fereastra.

— Să nu mai faci aşa ceva, fetiţo ! îi spune ea pe un ton împăciuitor.

— Ce te priveşte pe dumneata ? răspunde fetiţa. Mă amestec eu în treburile dumitale ? Intră-n casă, sau vino aici să vezi dacă-l poţi face să tacă.

Limbajul provocător al fetiţei o supără pe Leonor.

— Dacă vin, vin să-ţi pun ardei pe limbă.

— Atunci vino, să vedem dacă eşti în stare !

Ceata de băieţi nu mai poate de bucurie ; unul din bandă o fluieră şi-i strigă :

— Du-te la muncă, vagaboando !

Leonor închide fereastra. Strigătele şi hohotele de rîs continuă. În starea ei de spirit n-are chef să audă nimic şi nici să vorbească ; îşi pierde răbdarea şi se enervează văzîndu-se singură. Şi ea, care bătuse tot oraşul ca să se oprească acolo ! Dacă nu va găsi de lucru, cum îşi va petrece zilele între pereţii şi între ţipetele acelea ? Era cazul să intre în relaţii cu vecinii, nu atît din cauza femeilor, cît dintr-a bărbaţilor, ca nu cumva vreunul din ei, mai îndrăzneţ, s-o ia drept...

— Bine c-ai venit, Isabel !

Prietena deschide uşa.

— Am venit în fugă, îi răspunde aceasta, ca să-ţi spun c-am făcut ce m-ai rugat. Am vorbit cu şeful personalului de la biroul unde fac curăţenie în fiecare săptămînă şi cu cîţiva domni doctori de la cabinetul de consultaţii la care fac de asemenea curat din opt în opt zile. Le-am spus că eşti în căutare de lucru. Au însemnat numele dumitale şi adresa şi le rămîn foarte îndatorată pentru asta ; nu m-a refuzat nimeni. Trebuie să am însă răbdare, pentru c-ar fi o adevărată minune să se afle vreun loc liber atunci cînd are cineva nevoie, chiar dacă slujbele s-ar găsi la fiecare pas. Dar vorba e că nu se găsesc.

— Le-ai spus că sînt însărcinată ?

— Ce idee ! De ce să pomenesc de starea dumitale dacă au spus să mai aştepţi ? Şi am să mai încerc. Poate pe la fabrici. Pe la prăvălii, deocamdată, nu. Arăţi prost. N-am văzut niciodată o femeie cu burta mare la tejghea.

— Crezi că-i uşor ? Nu mai am decît douăzeci de mii de reali...

— Cred că lucrurile merg pe drumul cel bun.

Isabel îi promite c-o să vină s-o vadă chiar în cursul săptămînii ; Leonor o roagă să nu lase să treacă mai mult de două zile, căci prezenţa ei îi lipseşte foarte mult.

— Aşa e felul meu ; omul se-nvaţă să facă haz de necaz.

Îşi ia rămas bun, grăbită. Leonor reuşeşte să schiţeze, în acea clipă, un zîmbet încrezător, dar văzînd-o atît de nepăsătoare şi de supusă, îi revine în minte acea Isabel care se înfuriase pe armatorul acela de la Torreira. Nu, nu... Se împăcase, bineînţeles, cu soarta şi muncea, muncea din ce în ce mai mult.

Acum se gîndeşte la frate-său. Nu se nelinişteşte prea mult, dar cînd apare, cu mîinile murdare de praf negru, cu hainele cele „bune" aşijderea, îl ceartă.

— Ai fost pe chei ? La care ? La Guindais ? Nu acolo unde se adună femei multe ca să fure cărbuni ? Nu-i aşa ? Nu încerca să mă păcăleşti, că pot afla totul

de la Isabel. Ea nu mă minte. Nu vreau să te ştiu printre pungaşi. Frumos mai arăţi!

— I-am ajutat unei femei, aşa ca de vîrsta mamei, să care nişte lemne.

— Nu-ncerca să mă-nduioşezi.

— Şi apoi la strînsul cărbunilor care cădeau din saci.

— Apoi vezi? Şi pentru cine i-ai adunat? Bagă de seamă, să nu aflu c-ai ajutat la furat! Aşa se-ncepe. Nici aşa nu prea mi-a plăcut mie c-ai hoinărit alea trei zile cu băieţii Isabelei, dar mi-am spus tot timpul că exemplele pe care ni le-a dat mama or să-ţi fie de folos. Ai auzit, ai auzit, Chico?

Fratele ei se bosumflă, iar ea, ca să-i arate cît interes îi poartă, îşi propuse să înceapă lecţiile de citit şi de scris.

— Eu voiam să cîştig ceva bani, îi mărturiseşte el. Iar de scris şi citit, nu m-au învăţat cînd am fost copil, şi acuma mă plictiseşte.

— E spre binele tău.

Nu sunase încă ora 7 cînd vecina se întoarse. De obosită ce era, scriind o zi întreagă la maşină, nu mai avea putere decît să se întindă pe pat ca să se odihnească. Refuzase chiar şi invitaţia unei colege. Prefera să mănînce resturile de la gustarea de dimineaţă decît să suporte o societate plicticoasă, lipsită de interes, pe care trebuia s-o distreze ea, cu toate că ea singură avea nevoie de cineva care s-o distreze.

— Noi avem nişte supă de ceapă şi cartofi, o îmbie Leonor. Şi în timp ce o să stăm la masă, o să-ţi povestesc ce-a făcut prietena aceea a mea. A fost pe-aici. A şi vorbit despre mine cu doi patroni, ca să mă angajeze.

— Şi ţi-au trimis vorbă să te duci să dai vreo probă, sau cel puţin ca să te vadă? Ai completat vreo hîrtie ca să spui ce ştii să faci?

— Nu, dar mă au în vedere. I-au promis că mă angajează de îndată ce va fi un loc liber...

— Ca de obicei. Promit orice ca să fie lăsaţi în pace, o să vezi! Cînd se întîmplă să-i intereseze, ne cheamă

la probă, ca pe coriste. Şi după locul pe care-l oferă, sau după intenţiile pe care le au faţă de noi, unii le preferă pe cele mai drăguţe, alţii pe cele mai pricepute. E vorba de vreo întreprindere mare ? Aşa, gravidă, nu ştiu cine-o să te angajeze, ţi-o spun din nou.

— La un cabinet medical, sau la un birou...

— Dacă n-o să mai fie acolo nici o femeie. să nu rămîi. Văduvele şi femeile divorţate sînt totdeauna o ispită pentru patroni. De cele mai multe ori caută să se înţeleagă cu ele între patru ochi : şi abia atunci le fixează salariul.

— Nu înţeleg.

— Le iau ca amante, acum înţelegi ? Şi majoritatea femeilor acceptă, ca să aibă viitorul asigurat.

— Dar astea sînt lucruri care nu mă interesează. Eu trebuie să mă port ca şi cum mi-ar trăi bărbatul : în mod cinstit.

— Toate vrem să fim cinstite. E şi mai comod chiar. De altfel, vreau să-ţi deschid doar ochii, şi se prea poate ca lucrurile astea să nu ţi se întîmple niciodată.

— Şi nici nu se vor întîmpla. Aş muri de ruşine. Vreau numai să muncesc.

— Păi da ! Şi după ce trase aer pe nas : Numai că socoteala de acasă nu se potriveşte cu cea din tîrg ! Ce-ţi închipui ? Dacă n-o să profiţi dumneata, or să profite altele. Căci au mare nevoie. Bate la uşa unuia şi-a altuia, şi ai să vezi. Eu am experienţa lucrurilor ăstora. Cînd noi, femeile, cerem de lucru şi n-are nimeni nici o intenţie... nici un fel de intenţie faţă de noi, facem drumuri peste drumuri, zile în şir, uneori pentru că patronul nu poate să ne primească, în cazul cînd e vorba să ne primească, pentru că e în conferinţă cu alte excelenţe de categoria lui, alteori pentru că nu există loc liber sau n-au avut timp să ne rezolve cererea, şi trebuie să te arăţi pe deasupra şi recunoscătoare : e o mare favoare faptul că binevoiesc să te primească, în loc să te dea afară. Pentru noi înseamnă totuşi o speranţă gîndul că ne putem întoarce iar acolo ; fiindcă nu mai avem de ce ne agăţa... Şi dacă nu se întîmplă astfel, nu ne mai rămîne decît perspec-

tiva anunţurilor din ziare, ceea ce e şi mai rău : sînt o sută care se oferă pentru un loc, totdeauna prost plătit. Dacă l-ar plăti cum trebuie, nici n-ar mai avea nevoie să-l anunţe, căci s-ar găsi numaidecît cineva care să-l ocupe.

— Mai sînt totuşi locuri. Prietena mea mi-a vorbit şi de fabrici. În magazine se pare că e mai greu pentru mine, acum, din cauza sarcinii. Şi poate chiar că nici la un birou n-ar fi prea potrivit, niciodată... n-am fost funcţionară niciodată.

Ar vrea să-i mărturisească şi faptul că ştiinţa ei de carte e aproape nulă, dar se ruşinează. Ce-ar crede femeia aceea, care are atîta experienţă în privinţa vieţii, după cum i se părea ei, mereu gata să critice totul şi pe toţi, dacă şi-ar da seama că aspiraţiile ei se bazează pe nişte cunoştinţe elementare ?

— În fabrici se întîmplă acelaşi lucru ! Nu cunosc mediul, dar am avut de-a face cu diferiţi maiştri. Sînt mai răi decît patronii. Ca să fie pe placul celor care-i plătesc, sînt peste măsură de pretenţioşi şi îi primesc şi îi protejează numai pe cei care-i interesează foarte mult sau care le sînt pe plac. Eu am lucrat mai mulţi ani la cravate. Ziua eram la birou ; noaptea mă apucam să cos la maşină, în aşteptarea prinţului visurilor mele. (Aşa e la douăzeci de ani.) Îmi plăteau şapte *tostões* de bucată pentru acelea care se vînd cu optzeci de scuzi. Îmi dădeau cîte cincizeci de bucăţi, în valoare de aproape două mii, adică numai mătasea, iar eu cîştigam la asta treizeci şi cinci de scuzi. Într-o zi am pierdut sau mi s-a furat cutia în care duceam materialul, pentru că nici măcar nu mi-l trimiteau acasă : mă duceam de-l luam singură, şi tot eu duceam cravatele la magazin ; şi a trebuit să plătesc. Am vrut să vorbesc cu proprietarul întreprinderii, dar ce, cu domnii ăştia nu vorbeşte oricine ! M-au ameninţat cu poliţia, pentru că pierderea cutiei putea să fie o minciună ; mi-am vîndut maşina şi alte cîteva lucruşoare ca să plătesc materialul. Am pierdut atunci pînă şi pofta de lucru. Vocea îi devenise aspră : Îi cunosc pe toţi. Toţi sînt la fel. Puţin le pasă de dumneata sau de mine ! Parcă nici nu sîntem de-un neam cu ei... E foarte greu să

găseşti de lucru. Trebuie s-avem totdeauna un zîmbet la îndemînă şi să ne arătăm amabile, ca să fim pe placul domnului pe care am vrea să-l slujim. Asta-i povestea ! Cu cît avem mai puţine cunoştinţe, cu atît mai rău, pentru că trebuie să plăcem atunci şi mai mult. Eu am sistemul meu : caut să aflu care e felul de a fi al celui căruia vreau să-mi ofer serviciile. Dacă e melancolic, mă arăt bine dispusă, veselă ; dacă e vesel, îl las să vorbească în voie, prefăcîndu-mă interesată de toate neroziile pe care le spune. Dar e greu, şi mi-am cam pierdut răbdarea. În loc să rînjesc, îi răspund că nu mă încălzeşte faptul că săracii pot să aştepte ajutorul providenţei dacă, după treaba obositoare de a vorbi cu aceşti domni, ei promit numai că vor trimite să mă cheme cînd vor avea nevoie de serviciile mele.

Leonor se uita la ea ; pe de o parte, ar fi vrut s-o roage să schimbe subiectul discuţiei, ca să n-o copleşească descurajarea, pe de alta, ardea de curiozitatea de-a cunoaşte cîteva exemple din experienţa ei. Ivone presimţi lucrul acesta şi, ca nu cumva Leonor să aibă anumite îndoieli asupra conduitei sale, continuă :

— Bagă de seamă că eu vorbesc şi în numele unora dintre colegele mele. S-ar putea ca dumneata să ai altă soartă. Eu nu accept să fiu tratată ca un gunoi. Am şi eu mîndria mea. Am să mă interesez însă pentru dumneata, am să rog...

— Nu ştiu de ce, dar poate că mi-ar conveni mai mult la o fabrică. Am mîini îndemînatice...

Ivone dădu din umeri.

— N-o cunoşti pe fata aceea însărcinată de aici din casă ? N-ai văzut-o încă ? Să mergem să stăm de vorbă cu ea. Nu ne costă nimic dacă ne rugăm de semenii noştri ca să ne ajute. E drept că aceştia nu pot mare lucru, dar totuşi...

Buzele Ivonei, aproape fără formă, se deschid într-un surîs ; paloarea verzuie a feţei i se atenuează puţin ; o priveşte pe Leonor ca şi cum ar face presupuneri asupra viitorului care o aşteaptă, şi acest viitor ar întrista-o. Îi dă braţul şi-i spune că fata cu care vor sta de vorbă era şi ea o persoană cu suflet bun. Căsătorită ? Nu. Primea din cînd în cînd vizita unui domn

şi trăia, de cîteva luni, cu o bătrînică pe care o adăpostise de milă : administratorul casei îi scosese lucrurile în stradă, adică o valiză nemaipomenit de ruptă ; ei i se făcuse milă găsind-o pe bătrînă scăldată în lacrimi, fără să aibă încotro să se ducă...

Se opri într-unul din colţurile curţii, în faţa unei ferestre luminate. Se auzi o voce încă tînără :

— Dacă te-ndopi mereu cu toate dulciurile care ţi se dau, mă supăr. Ţi-am lăsat trei farfurioare de orez cu zahăr. Trebuia să nu-ţi las nimic, şi atunci să vezi cum ai fi mîncat la ora asta. Dacă te-mbolnăveşti, aş vrea să ştiu şi eu cine-o să te îngrijească. Pe mine să nu te bizui. Ai să te duci la spital, asta ai să faci ! Şi nici n-am să dau pe-acolo, ca să ştii !

Ivone bătu la uşă ; vocea supărată tăcu.

— Intră !

— Am venit cu o vecină de-a noastră. Stăm împreună. Aş vrea să-mi dai cîteva informaţii şi să te rog...

— Am auzit vorbindu-se despre dumneaei. Văduvă, nu-i aşa ? E întotdeauna nevoie de un bărbat în casă, mai ales pentru bani. Şi aşa, gravidă... Bătrînica mea nu-i cuminte şi sînt supărată pe ea. Nu-i mai plac decît lucrurile dulci, şi acum mă căznesc s-o fac să-şi înghită supa. Într-o zi am s-o dau însă afară pe uşă, şi n-o să mai dea niciodată ochii cu mine. Ai auzit ? Prin urmare, doreaţi ?...

— Caut de lucru şi m-am gîndit că la fabrica dumitale...

— Înţeleg ! Te-au concediat din cauza copilului. De ce n-ai făcut ca mine ? În primele luni de sarcină m-am strîns atîta, ca să nu se cunoască, încît la fabrică cred că sînt în luna a cincea, şi eu am intrat într-a noua. Or să afle, dar numai în ajun.

— N-am avut nevoie să mă ascund...

— Ştiu că eşti văduvă. Nici eu nu m-am ascuns pentru ceea ce crezi (căci multor fete de categoria noastră li se întîmplă să aibă bărbat) ; am făcut-o ca să nu mă concedieze.

Leonorei nu-i prea vine să creadă ceea ce povesteşte fata. O lasă, însă, să vorbească — poate că-i face plă-

cere. Ivone o opreşte, totuşi. Vrea să-i disciplineze oarecum imaginaţia şi izbucneşte :

— Leonor n-a muncit niciodată în afară de casă. E mai bine să-ţi spun eu ce vrea.

— Nu voiam s-o jignesc, voiam să-i spun că un patron, cînd vede că ne creşte burta, vrea să scape de noi. De îndată ce nu mai este prea mult de lucru, ne dă afară printre cele dintîi ; în felul ăsta nu ne mai plătesc nici luna de concediu pentru naştere. Am preferat să nu fac aşa cum fac altele : să mă duc adică la moaşă, ca să nu se ştie că am bărbat. În fabrici le primesc mai uşor pe cele necăsătorite decît pe cele căsătorite, şi ele se dau drept domnişoare pentru a căpăta de lucru ; iar unii patroni, cei puţini care le primesc pe cele măritate, cer să le arate certificatele de căsătorie. Şi gata ! Asta-i tot ce voiam să spun. Acuma e rîndul dumneavoastră.

Ivone îi explică ce vrea Leonor. Să se angajeze, să muncească.

— Dar cum ? Ce vîrstă ai ? întreabă imediat cealaltă. Ai împlinit optsprezece ani ? Şi vrei să începi la vîrsta asta ? Dar cine-o să te primească ? Se vede bine că ai stat tot timpul acasă. Măcar dac-ai avea oarecare practică şi-ai fi o bună meseriaşă, ai putea găsi un patron care să te „fure" de la fabrica unde lucrezi. Aşa e obiceiul. Ţi-ar putea plăti chiar ceva mai mult decît prevede tariful. Aşa, fără practică...

— Dar ce se poate face cu ea ?

— Dacă nu ai pe cineva cu greutate care să te protejeze, trebuie să te laşi păgubaşă. Şi să-ţi explic de ce. Timpurile sînt cum nu se poate mai grele : lipsesc firele de lînă şi de mătase, şi majoritatea fabricilor nu mai primesc personal de acum trei-patru ani, aşa că-i tare greu pentru o lucrătoare cînd e concediată, căci nu are unde să se ducă. La drept vorbind, înainte de război situaţia era mai mult sau mai puţin aceeaşi. O dată cu apropierea sezonului mort, patronii ne treceau imediat la trei zile de lucru pe săptămînă (pentru vînzările pe care le făceau şi pentru comenzile pe care le primeau era de-ajuns). Pentru ce să mai primească,

deci, personal ? Vorbesc de mine : ar fi trebuit să cîştig mai mult de unsprezece scuzi pe zi, şi nu ştiu cît timp va trece pînă să fiu avansată. (În fabrica mea nu există acum locuri libere la războaie.) N-ar fi mare diferenţa, totuşi aş primi un scud mai mult pe zi. Cu asta vreau să spun că greutăţile au fost totdeauna aceleaşi, şi mă întorc iar de unde am plecat ; dacă ai un „protector" bun, te primesc fără să se uite la vîrstă şi la pricepere. O fată fără experienţă dă randament mic şi aduce şi pagube, fie la filatură, fie la ţesut ; iar salariul diferă şi el de la vîrstă la vîrstă ; începe cu cinci scuzi pe zi, pentru fetele de paisprezece ani, ajungînd pînă la nouă pentru cele de optsprezece. Din cauza asta şi din multe altele sîntem nevoite să stăm ca vai de lume, prin case vechi şi nenorocite ca asta.

— Dar poate că dumneata ai putea să te interesezi, se încumetă să spună Ivone.

— N-aş vrea să vă mint. Îndemînare mi se pare că am, învăţ repede orice, dar n-am intrat niciodată într-o fabrică, cu atît mai mult că... începe Leonor.

— Nici asta n-are importanţă, răspunse fata. Îşi încreţise fruntea şi-şi strîmba buzele ca şi cum şi-ar fi amintit anumite episoade dureroase din propria ei viaţă : Vorbesc aşa, pentru mine. După ce-am dat examenul la sfîrşitul claselor primare, am vrut să învăţ o meserie şi m-am dus într-o fabrică. Dar n-am stat mult. Începuse să mă doară pieptul şi slăbisem foarte mult. Cîştigam trei scuzi, locuiam grozav de departe şi mîncarea pe care mi-o aduceam nu-mi ajungea nici pe-o măsea. Mama trăia încă, şi m-a luat de acolo. Îi băgase nu ştiu cine în cap că trebuie să mă dea să învăţ într-o şcoală profesională, şi sacrificiile pe care le-a făcut pentru mine au fost neînchipuit de mari : cărţile, banii de tramvai, masa de prînz, şi eu nu cîştigam un ban ; dar pe ea n-a avut cine s-o ajute, aşa că s-a prăpădit, tuberculoasă. Am aflat că se hrănea prost ca să nu-mi lipsească mie nimic, iar eu nici nu băgasem de seamă cît era de slabă. Bine zice cine zice că o mamă poate ţine şi zece copii, iar zece copii nu pot ţine o mamă.

Leonor se întristă.

— Şi tatăl dumitale ? întreabă ea. Căci taţii trebuie să aibă grijă de noi.

— Mama spunea că plecase în Brazilia şi că după aceea nu mai dăduse nici un semn de viaţă.

Vocea îşi pierduse prospeţimea, îmbătrînise. Şovăia.

— Am învăţat la şcoală să lucrez la războaie, dar aş vrea să ştiu la ce mi-a folosit ? Cum erau modele vechi, de mai bine de cincizeci de ani, pe care proprietarii de fabrici le scoseseră din uz şi-şi făcuseră un act de merit donîndu-le, cînd m-am angajat din nou, am început aproape de unde începem toate : de la atelierul de „pregătire". Şase luni după aceea, îmi cunoşteam bine meseria, şi atunci a fost nevoie de cineva care să mă protejeze ca să pot trece la războaie. Cu lipsa asta de lucru aşa de mare, au fost săptămîni cînd am cîştigat numai douăzeci şi patru de scuzi, din care trebuia să mănînc şapte zile...

— Atunci, înseamnă că n-ai să poţi...

— De încercat, pot, dar e greu. În cel mai bun caz, chiar dacă te primesc, ar trebui să faci ceea ce fac unele tovarăşe de-ale mele : să înapoiezi lunea ceea ce primeşti în plus, la salariu, sîmbăta. Cum patronii sînt obligaţi, prin lege, să dea salarii în raport cu vîrsta ucenicilor, şi cum dumneata, avînd mai mult de optsprezece ani, intri la categoria superioară, are să ţi se plătească, să presupunem, unsprezece scuzi pe zi, salariul legal, şi aşa trebuie să figureze şi în state, dar trebuie să dai înapoi lunea diferenţa de la cei şaizeci şi şase de scuzi pe săptămînă pînă la cincizeci şi patru care ţi se cuvin, socotind că ai nouă scuzi pe zi. Înţelegeţi ?

— Nouă scuzi...

— Nu înseamnă aproape nimic, nu-i aşa ? Asta o ştiu şi eu cu prisosinţă. Şi în fabrica mea personalul nici nu plăteşte amenzi cînd lucrul nu iese perfect, ne suspendă pe două sau pe trei zile, dar sînt mulţi patroni care te amendează pentru nimica toată, fiindcă în felul ăsta îşi plătesc personalul mai puţin. Uneori au dreptate, trebuie să recunoaştem. Cu două războaie în grijă, dacă nu eşti foarte atentă, gata şi defectul, şi

atunci se duce totul pe apă. Dar şi noi avem dreptate, sîntem dezgustate de viaţă, şi în majoritatea cazurilor nici nu ştim dacă lucrăm bine sau rău ! Nimeni nu ne învaţă nimic... Căci maiştrii nu fac altceva decît să strîngă sau să slăbească şuruburile maşinilor...

— Am un frate. N-a împlinit încă paisprezece ani. Poate că i-ar fi mai uşor să se angajeze. Căci n-are nici el de lucru...

— Şi asta e foarte greu, dar o să mă interesez.

Leonor zîmbeşte cu ironie. Tot aşa voise să facă şi tată-său cu ea, încredinţînd-o bătrînului de la Quinta da Torre ; la fel voise să facă şi soacră-sa cu fiul ei, iar acum primul ei gînd fusese să-l pună pe frate-său să cîştige.

— Eu aş încerca altă cale. E deştept. Dac-ar trăi bărbatu-meu...

Pretextul îi serveşte să-şi amintească de prieteni — căpitani de nave cu toţii — ca şi de modestia şi cunoştinţele lui Manuel. Cînd vorbeşte despre el, capătă curaj. Şi n-are nici o îndoială că va continua să reziste la toate sfaturile care-i indică, ca unic fel de a se descurca în viitor, să se căsătorească sau să găsească un bărbat bun şi cu venituri mari cu care să trăiască. Să-l sărute pe unul şi să şi-l amintească pe celălalt ! N-are nici o îndoială că trebuie să aparţină pentru totdeauna lui Manuel, şi, cu toate acestea, începe să se teamă că, încotro s-ar întoarce, acesta va fi totuşi primul sfat pe care îl va primi.

— Pentru mine e bună orice muncă. Chiar să cîrpesc şi să calc... Eu, peste cîteva luni, încep să primesc pensia de la bărbatul meu...

— Dar cu posibilităţile dumitale, să lucrezi cu ziua...

— N-are importanţă.

Tac toate pentru cîteva clipe, îndurerate.

— Să vii într-un oraş, aşa, fără protecţie... Chiar cele care au trăit totdeauna aici se simt ca într-o pădure fără margini, cu atît mai mult dumneata ! Ideea asta cu călcatul e cea mai bună. Eu nu cunosc case bogate ; cea mai bună din apropiere e aceea a tatălui unei fete care a locuit pînă nu demult în casa de alături...

— Aceea care umblă cu automobilul ?

— N-are importanţă ce face. Protejează o mulţime de lume, începînd cu fraţii ei — doi dintre ei sînt la liceu — şi terminînd cu săracii. Ai văzut, cred, aici în casă, o bătrînică foarte curată, care trăieşte cu o nepoată, o fată ca şi dumneata, de optsprezece ani, frumuşică ? Ea îi dă bani pentru chiria casei şi-i plăteşte lucrul mai bine ca oricine. Cunoaşte persoane influente...

— Aş prefera să lucrez în altă parte. Am auzit că tatăl ei ar omorî-o dac-ar afla.

— Aş vrea să văd atunci cine ar avea grijă de el dacă n-ar fi fata asta. Femeile celelalte turbează, nu alta, cînd sîntem drăguţe. Ele sînt foarte cinstite pentru că n-au căutare. Pînă şi despre mine, poate, vi s-o fi spus cine ştie ce, pentru că... pentru că primesc un bărbat tînăr şi bine îmbrăcat. În primul rînd familia mea. Cînd nu le dau ceea ce-mi cer, pentru că nu pot, urmează insultele. Iar o mătuşă de-a mea îmi tot spune că deşi trăiesc cu el, tot aşa de săracă am rămas. Chestiunea asta de-a exploata sau nu un bărbat depinde de cît ţii la el. Cît despre al meu, mare lucru de capul lui nu e : m-a cîştigat pentru o mulţime de motive şi pentru că nu-i cunoşteam viaţa. E afemeiat, şi vreau să văd ce-o să facă după ce-oi naşte copilul. Eu n-am să-i cer nimic, dar sînt în stare să-l trimit la bunică-sa, asta am să fac dacă-mi sare mustarul !

— A, trăieşte cu familia ? !

— Nu, nu asta ! Aici, la Porto, a trimite pe cineva la bunică-sa înseamnă să-l bagi la răcoare. Nu pentru ceea ce aud despre el, nu, ci din cauza copilului. Niciodată n-am fost proastă, dar dacă-şi bat joc de mine...

Revoltîndu-se, vocea ei căpătase mai multă claritate. Avea un ton sarcastic chiar. Dar obosi din nou, căpătînd vocea aceea de om îmbătrînit înainte de vreme din pricina nenorocirilor.

— Vedeţi unde m-a dus discuţia ? ! Am să vorbesc la fabrică, şi am să vă dau apoi răspunsul. Spre seară. Dimineaţă mă duc la maternitate, ca să mă vadă, şi asta înseamnă o jumătate de zi pierdută.

— Tocmai bine. Leonor ar putea să meargă şi ea cu dumneata. În situaţia asta e bine să ştii cum stai cu sănătatea. Multe femei mor la naştere.

— Mi s-a mai spus...

— În luna a opta nu te primeşte. Trebuia să te fi dus mai devreme ; medicii vor să ne supravegheze începînd dintr-a şaptea lună. Aşa-i regulamentul.

— Dar dacă am o naştere grea...

— Sînt unele femei care folosesc un anumit şiretlic ca să poată intra în spitale cînd nu mai sînt locuri libere : cad în stradă. Atunci le găsesc loc de nevoie. Fă şi dumneata la fel. Cînd simţi că-ţi vin durerile, ieşi din casă şi te lungeşti pe trotuar. Nu eşti prima. Şi te duc numaidecît la spital.

— Are să mă ajute Dumnezeu şi pe mine.

I se pare că indiferenţa străinilor o va lăsa pradă nenorocirii în mod definitiv ; în legătură cu asta, îi vin în minte destăinuirile fetei pe care o întîlnise pe şosea aproape de satul ei, şi rosteşte cu o voce încrezătoare :

— Pe mîine, atunci...

— Da, eu am să vorbesc ! De dumneata şi de fratele dumitale. Nu-ţi promit c-am să fac ceva, dar de vorbit, vorbesc.

Începură să se hrănească mai prost. Socotind cum ar ieşi mai ieftin, Leonor se opri la mîncarea vecinei lor : lapte şi pîine la prînz ; pîine şi lapte la cină. Cei douăzeci de scuzi nu se puteau întinde.

— Ai auzit foarte bine răspunsul pe care mi l-a adus vecina noastră ieri seară, îi aminti fratelui ei. A cerut de lucru pentru noi doi şi nu i-au promis nici măcar pentru mine. Fabrica va lucra trei zile pe săptămînă, şi sînt o mulţime de cereri. Ştii cît cîştigă o lucrătoare ? Unsprezece scuzi pe zi, şi trebuie să aibă cîţiva ani de practică. N-ai auzit că pînă şi aici, în casă, sînt mulţi bărbaţi fără ocupaţie ? Ce vrei să fac ? Dacă la sfîrşitul lunii n-o să putem plăti chiria, o să ne dea afară, pentru că administratorul e o brută, şi nu ne rămîne, după aceea, decît să ne ducem şi să dormim sub Arcadele Virtuţilor.

— Poate c-aş putea să scociorăsc şi eu pe ici, pe colo, şi vreo trei mii de reali tot aş aduce...

— Să furi cărbuni, nu-i aşa ? Stai liniştit. O să ne străduim să găsim ceva şi pentru tine.

— Păi da ! Şi pînă cînd s-o întîmpla minunea asta, crăpăm de foame amîndoi, nu-i aşa ?

— Taci ! Ai ceva de vînzare ? Sau vrei să mă duc să amanetez cearceafurile, care nici nu sînt ale mele, ca să ajungem la poliţie, ca femeia aceea pe care am cunoscut-o la Lisabona ? În privinţa rochiţelor ăstora ale mele ştiu bine drumul pe care o să-l ia — or să se ducă pentru chiria camerei...

În curte se auzeau băieţii strigînd obscenităţi. Dimineaţa şi după prînz se adunau să-şi alcătuiască programul de hoinăreală pe ziua aceea ; ştiau cu toţii care-s locurile păzite de poliţie, unii preferînd centrul oraşului, alţii periferiile. Cînd se lăsa noaptea se întorceau acasă în bandă. Ivone o pusese în gardă pe Leonor şi în privinţa acestora : „Sînt familii cu cîte şase-şapte, crescuţi cu toţii în libertate. Mai buni, ceva mai binecrescuţi, sînt numai doi gemeni, nişte copii blonzi, care umblă şi ei de colo-colo. Mama lor a reuşit să-i vîre la un cămin, dar pînă la urmă s-a terminat şi cu asta : la patru ani le-a dat drumul, aşa cum le dădeau la toţi cei care împlineau vîrsta asta. În prima zi cînd s-au întors acasă trebuia să-i vezi ce ochi speriaţi aveau şi cum se mai plîngeau de podeaua tare pe care erau nevoiţi să doarmă, şi de mîncarea pe sponci, neînţelegînd de ce femeia aceea căreia îi ziceau mamă nu le poate da ceea ce li se luase. Unii socotesc că-i prea nepăsătoare. Nu ştiu dac-ai văzut-o pînă acum. Una de vreo douăzeci şi cinci de ani, blondă, cu nişte ochi mari, speriaţi, ca şi cum ar primi în fiecare clipă cîte-o lovitură. Pleacă, de multe ori, dimineaţa şi nu se întoarce decît la căderea nopţii. Şi-şi lasă copiii în curte, dar eu zic că numai ca să le dea vecinele cîte ceva de mîncare, că ea nu are ce."

— Cel puţin, lasă-mă să ies. Nu vin tîrziu, scînceşte Chico.

Acuma nici nu mai putea să se apropie de fereastră. Cînd scotea capul afară, banda de băieţi o lua în rîs :

„Uite-o pe «deșteaptă» aia cu ardeiul pe limbă!“ și gălăgia devenea și mai mare. Ivone o pregătise și pentru asemenea atacuri, ca și pentru altele. „Cu aerul dumitale și cu felul dumitale de-a vorbi și de-a te purta, vor crede că ești încrezută și-or să te facă să plătești scump ceea ce iau ele drept vanitate. Dumneata ești frumoasă, și nu-i lucru obișnuit ca femeile frumoase să stea pe-aici : ajung totdeauna mai sus. Ai răbdare. Dacă erai aici luna trecută, ai fi făcut ochii și mai mari. La un moment dat a apărut un bărbat bine îmbrăcat, ca să închirieze o cameră pentru mama lui, spunînd, cui voia să-l asculte, că nu stă împreună cu el pentru că nu se împacă bine cu noră-sa, dar cînd a adus-o, am și băgat de seamă șiretlicul — era vorba de-o leproasă. N-o primea nimeni în casă și, cum fiului nici prin cap nu-i trecea s-o interneze într-un spital, trebuia să schimbe camera în fiecare lună. Au fost treizeci de zile de țipete și de urlete pentru că ea-și petrecea diminețile și după-amiezile în curte, certîndu-se cu băieții. Nici nu m-am putut odihni duminicile, încheiase Ivone. Te obosea peste măsură să-i auzi. Așa că mă îmbrăcam și plecam. De multe ori m-am dus prin biserici. Acolo, cel puțin, nu mă deranja nimeni.“

— Dac-o să ieșim, ieșim amîndoi.

Gălăgia din curte continua. Fata pe care o certase Leonor ieșise și ea, în aceleași zdrențe, întrebuințînd aceleași cuvinte grosolane. În lipsă de haine mai convenabile, își îmbrăcase fratele mai mare cu o fustă. Doi copilași dormeau pe o treaptă, lipiți unul de altul — cu genunchii îndoiți, cu picioarele goale ; li se vedea sexul ; o fetiță de 5 ani, volubilă, discuta, întrebuințînd cuvintele unei femei mature, una din poveștele pe care i le dăduse mamă-sa...

— Aș prefera să ies singur. Ție nu-ți plac locurile unde mă duc eu, iar în oraș bărbații se uită cam lung după tine. Eu tac, dar mă plictisesc grozav aici în casă.

— Le place să se uite fiindcă sînt bine îmbrăcată.

— Nu știu de ce. Dar cînd mă văd că sînt cu tine, nimeni nu mă ia în serios, că-s prea tînăr.

— Ia şi tu un baston. Diseară o să trecem pe la Isabel.

Cînd ieşi şi se opri să închidă uşa pe dinafară, băieţii tăcură.

— Să nu vorbiţi urît, că iese marchiza, îi povăţuise unul, şi toţi ceilalţi tăcuseră.

Se răzbunară însă urmărind-o şi huiduind-o cît era strada de lungă. Nu-i cruţară nici fratele :

— Fătălăule !

Leonor prefera să meargă pe străzile pe care venise cu Isabel, căci nimereai mai uşor, cu toate că erau lungi, ca strada São Victor, decît să întrebe care-i drumul cel mai scurt pînă în centrul oraşului. Avea toată dupăamiaza la dispoziţie şi, cînd se va simţi obosită, se va odihni în vreo grădină publică. Magazinele aveau s-o distreze şi ele. În vitrinele lor erau expuse păpuşile pe care nu le-a avut, ţesăturile pe care nu le va purta, bijuteriile care nu-i vor împodobi niciodată gîtul, încheieturile mîinilor şi degetele. Nu le dorea, le prefera însă „zdrenţelor". La Batalha, la distanţă de-o oră de casă — mergînd cu pas leneş şi oprindu-se peste tot — afişe mari, cu femei decoltate şi cu pulpele goale, schiţînd paşii unui dans exotic, atraseră atenţia lui Chico.

— Hai să vezi, Leonor. Sînt o mulţime ! Cum se cheamă asta ? Isabel a spus... Îţi aduci aminte ?

— E un cinematograf. Vezi dacă nu înveţi să citeşti...

Plin de o lacomă curiozitate, Chico nu-şi dezlipi ochii de pe afişe. Leonor, drept pedeapsă, îl luă de acolo. Se abătură din drum şi se duseră să se aşeze pe o bancă de pe Bulevardul Aliaţilor, deoarece Leonor era ruptă de oboseală. Rămaseră mult timp acolo. Oricine trecea se uita la ei, bărbaţii mai mult decît femeile, cu excepţia unei doamne în vîrstă, bogată, foarte bogată, desigur, judecînd după îmbrăcăminte şi după bijuterii. Păruse, la un moment dat că e gata să se aşeze lîngă ea. Făcuse doi paşi înainte şi-i zîmbise, fixînd-o cu ochii unui om care iscodeşte tot. Ca să scape de ea, Leonor lăsase capul în jos, şi doamna îşi văzuse de drum.

Cînd se simţi mai în puteri, iar Chico începu să caşte, o luară pe o stradă laterală.

— Uite ! Alt cinematograf ! Se vede că oraşul e plin de cinematografe. Trebuie să coste scump intrarea ca să vezi toate astea, dar mie mi-ar plăcea. N-am văzut niciodată asemenea lucruri.

— Nu vorbi aşa de tare ! Se uită lumea la noi.

Cei care aşteptau la uşă, ca şi cei care stăteau la o coadă lungă, ce se curba în direcţia unui ghişeu din fundul holului, se uitau la ei. Leonor roşi. Vorbind tare, Chico atrăsese mai ales atenţia doamnei care trecuse pe lîngă ei, pe bulevard, şi care apăruse acum din nou, „ca din pămînt". De data asta, mai îndrăzneaţă, se apropiase cu un aer degajat de Chico şi începuse să-l întrebe felurite lucruri. Îi pusese mîna pe umăr şi se aplecase spre el, dar Chico îşi lăsase capul în jos.

— La vîrsta dumitale, aproape bărbat, şi să nu fi fost încă la cinema ? Vrei să intri, da ? Cere voie surorii dumitale şi invit-o să vină cu noi.

Îmbrăcată complet în negru ; o fi de aceeaşi condiţie ca naşa ei, suferind tot din cauza morţii unei fiice ?

— Mulţumesc, doamnă, dar avem treabă...

— Nu sînteţi de aici, din Porto, sînt sigură.

— Sîntem din Estarreja.

— Cunosc locul ! Am fost acolo, la o fermă, ca să schimb aerul. Cînd eram fată, acum vreo patruzeci de ani. Şi, ca şi cum amintirea ar fi umplut-o de tristeţe : Staţi la Porto, sau prin împrejurimi ? Sînteţi căsătorită, văd — zîmbetul binevoitor apărea din nou — şi l-aţi adus pe fratele dumneavoastră ca să vă ţină tovărăşie. Am ghicit, nu ?

— Nici nu-i greu, mă vedeţi doar cu el... Am rămas văduvă acum cîteva luni.

Nu răspundea sec cu intenţia de-a o jigni, dar nu se simţea bine să fie privită cu atenţie din cap pînă-n picioare şi să stea acolo, înconjurată de atîtea alte persoane care se uitau la ea, deşi doamna cea amabilă coborîse vocea, care se transformase într-o şoaptă confidenţială aproape.

— Pariez că sînteţi în căutare de lucru. Cînd ne moare bărbatul, ne lasă totdeauna în mizerie. De asta mă doare cînd rămîne cineva în voia soartei. Şi eu am rămas văduvă. Adineauri am fost cît pe ce să mă aşez lîngă dumneavoastră, pe alee, pentru că mi-aţi fost simpatică de la început. Semănaţi mult cu o nepoată de-a mea. A murit acum două luni. Stătea cu mine. Şi m-a lăsat fără nimeni pe lume.

— Îmi pare rău. Acum, daţi-mi voie. Să mergem, Chico.

— Ce curios că vă sînt antipatică ! Cu toate că această a doua întîlnire a noastră pare pusă la cale de destin. Ca să vă spun drept, cînd v-am văzut trecînd, eram la bijutierul meu...

— Nu-mi sînteţi antipatică, dar mă grăbesc.

— Poate că întîrziind încă două minute vă aranjaţi situaţia. Caut o damă de companie, şi-mi place să am de-a face numai cu persoane tinere. Mi-e de ajuns bătrîneţea mea. Păcat că trebuie să lipsesc din Porto pentru o lună, o lună şi jumătate. Dar am să vă dau cartea mea de vizită. Veniţi să-mi faceţi o vizită după acest interval. Dacă nu vreţi să staţi cu mine, o să vă recomand prietenelor mele. Cunosc multă lume, şi cu situaţie : medici, avocaţi, proprietari de fabrici...

— Mulţumesc foarte mult. Damă de companie, e greu de primit. Unde ar sta fratele meu şi copilul ? La data aceea voi fi şi mamă...

— Într-un oraş ca Porto există soluţii pentru orice. Pe unul îl daţi la învăţătură ; pe celălalt, la doică.

Să fie posibil ? Tot ceea ce nu izbutise cu intervenţiile ei realizase întîmplarea primei întîlniri cu o femeie cu relaţii, care dispune de putere şi de bogăţie ? Contrastul îi tăia respiraţia. Primi cartea de vizită, schiţă un zîmbet, dureros şi recunoscător totodată.

Doamna în doliu se depărtă cîţiva paşi. Se întoarse, totuşi.

— Era să uit. Cum s-ar putea să aveţi nevoie de ceva în timp ce voi lipsi din Porto, adresaţi-vă unei doamne, rudă de-a mea. Să nu vă fie ruşine. Dacă veţi avea nevoie de bani, cereţi-i. Veţi plăti totul, după

aceea, din salariul dumneavoastră. Am să vă dau şi cartea ei de vizită. Cu această recomandare însă : dacă nu cunoaşteţi strada unde locuieşte, nu întrebaţi cu nici un preţ poliţiştii, pentru că sînt nişte brute, şi nici nu arătaţi cartea de vizită prietenelor dumneavoastră, dacă aveţi prietene. În primul rînd, pentru că nu vreau să se ştie de binele pe care vi-l fac. Săraci sînt mulţi şi îmi cad toţi pe cap ; în al doilea rînd, fetele de azi se gîndesc în general numai la lux şi la distracţii, şi n-aş vrea să vă deranjeze dacă într-o zi v-aţi hotărî să rămîneţi cu mine. Dacă veţi avea nevoie de vreo indicaţie, adresaţi-vă persoanelor bine îmbrăcate, fiindcă acestea, cel puţin, sînt amabile.

Pe lîngă ele trec doi bărbaţi. „Bună marfă ! Îi merge bine pe ziua de azi !" Doamna zîmbi auzind comentariul, ceea ce-o făcu pe Leonor să se presupună singura vizată. Contrar celor ce spusese, poate că protectoarea ei de ocazie se bucura să fie surprinsă în misiunea ei de binefăcătoare.

— Nu vă promit că vin ; mai e cineva care se interesează de situaţia mea.

Doamna nu se supărase, nu reacţionase în nici un fel. S-ar fi cuvenit, poate, să se arate mai amabilă.

— Vezi tu, Chico, cum e lumea ? De la un moment la altul viitorul se schimbă, îşi făcea ea curaj. Să cîştig pentru noi amîndoi, asta am visat dintotdeauna. Nu mi-a plăcut că doamna stă de vorbă cu mine fără să mă cunoască şi, pînă la urmă, a fost spre binele meu.

Prelungi plimbarea ; acum avea altă dispoziţie sufletească. Nu mai credea că e cu neputinţă să obţină obiectele acelea pe care vitrinele negustorilor le oferă privirilor celor ce trec prin faţa lor ; socotind că-i în stare să-i dispreţuiască pe toţi, n-o mai supărau privirile bărbaţilor, căci întrezărea un drum în viaţă, chiar cu preţul de a trudi fără încetare ; va simţi totdeauna lipsa lui Manuel — e sigură de asta — dar fără să încerce sentimentul acela umilitor că avea nevoie de el ca s-o apere.

Adăugă un ou la masa de seară şi-şi propuse s-o aştepte pe Ivone ; începuse să lucreze, cu îndemînare,

niște hăinuțe pentru copil. Orgoliul de-a dovedi că-i în stare să-şi rezolve singură greutăţile, dezminţind scepticismul amar al prietenei, o făcu să exagereze puţin, anunţîndu-i, cînd apăru, plină de bucurie :

— Te aşteptam. Am găsit un loc minunat : damă de companie în casa unei doamne bogate, foarte bogate. Am întîlnit-o la intrarea unui cinematograf. Numai să nasc copilul...

Ivone nu se arătă entuziasmată. S-ar fi spus chiar că era invidioasă, atît de neîncrezătoare îi rămase privirea. Ca şi cum ar asculta un adversar viclean, sprîncenele i se apropiaseră, săpînd, pe frunte, două şanţuri verticale, adînci. Şi vocea îi era şi ea aspră cînd rosti :

— În viaţă se poate întîmpla orice. În ceea ce mă priveşte, eu n-am încredere în noroc. Cine ştie cine e doamna asta ! Dumneata ai prea puţin experienţa oraşelor. Dă-mi să văd cărţile acelea de vizită.

Le citi, silabisind anevoie adresele. Încruntată, forţîndu-şi memoria, s-ar fi spus că se gîndeşte, plină de invidie, la falsa superioritate a celor care, dînd peste ignoranţi, au pretenţia să-i tuteleze cu ştiinţa şi cu experienţa lor. Totuşi, nu se putea susţine că experienţa duce pe cineva la prosperitate, judecînd după situaţia materială a Ivonei...

— Ce mi se poate întîmpla ? Să mă pierd ? Cunosc şi eu viaţa. La ce e bună o femeie ca mine... aşa, în starea mea ?...

— Ori eşti proastă, ori... Ţi-ar da bani, te-ar obişnui cu o viaţă uşoară, şi poate că pînă la urmă ai ceda... Înţelegi ? Ştii ce fac unii bărbaţi cu servitoarele ? Cînd rămîn fără serviciu, le iau pe cele mai drăguţe sub protecţia lor, asigurîndu-le mîncarea şi locuinţa, şi cînd contul începe să se învechească apare şi o femeie care le propune fel de fel de lucruri. Presiune dintr-o parte, ca să plătească ceea ce datorează, presiune din cealaltă, şi fiindcă ruşinea n-a hrănit niciodată pe nimeni, puţine se salvează, dacă se salvează vreuna. Dar tot eu am să descopăr adevărul. Şi asta chiar acum. Aşteaptă-mă ! Tonul vocii îi devenise poruncitor. E miezul nopţii aproape, dar dacă e vorba de ceea ce

cred eu, cu cît e mai tîrziu, cu atît mai bine. Mă întorc numaidecît.

Ieşi. În fugă. Se întoarse, după cum promisese, în scurt timp. Era congestionată din cauza grabei şi a indignării. Triumfătoare, povesti :

— Aveam dreptate să n-am încredere ! E una din alea care trăiesc de pe urma fetelor. Nu există poliţist care să n-o cunoască.

— Şi atunci ?... Leonor era indignată pînă la lacrimi : Mizerabila ! Dac-ar fi la mine în sat, i-aş sparge capul cu pietre ! De-aia mi-a cerut să nu spun nimic nimănui, spurcata ! Blestemată soartă mai am şi eu. Nu întîlnesc decît oameni care mă vor pentru *asta*. Într-o bună zi se termină însă tot. Mă închid în casă şi mă las să mor de foame, într-un colţ.

— Nu te pierde cu firea. Nu-i dracu chiar aşa de negru ! o consolă Ivone, fără prea multă convingere. Şi dacă într-o bună zi, s-o ivi cineva care să vrea să te ocrotească în mod dezinteresat, vino să-mi spui şi mie. Căci sfaturi ştim să dăm întotdeauna. Învăţăm de mici cît e de grea viaţa, şi nimeni nu se pierde din cauza sfaturilor noastre. Ne pierdem însă din cauza mizeriei, pentru că sîntem sătule să ne batjocorească oricine, iar uneori numai aşa, de ciudă : că unii au totul, iar alţii nimic. Din cauza sfaturilor rele, niciodată, fiindcă nimeni nu lasă binele pentru rău. Şi ştii dumneata cine dă sfaturile cele mai bune şi ne apără pe noi, ceie cuminţi ? Femeile de teapa fetei aceleia care ne-a fost vecină, Carlota.

Îi zîmbea şi-o mîngîia de parcă i-ar fi fost soră. Leonor încercă să-şi recapete curajul. Nu reuşi. Recunoştea c-a întîlnit o femeie care o stimează şi pe care o va stima şi ea, o femeie dezinteresată, o nouă prietenie la care va apela în momentele ei de îndoială şi de descurajare, dar pe plan social nu însemnau nici una nimic, n-aveau pe nimeni care să le ocrotească şi erau nefericite amîndouă.

— Îţi rămîn îndatorată pentru un mare serviciu...

Dormi prost. Plînse ; îşi smulse părul de disperare fiindcă nu întîlnea decît piedici — lumea o privea cu

anumiţi ochi, „femelă, doar femelă“ — iar ea avea nevoie de forţe noi, nu voia să-şi lase conştiinţa în voia îndoielilor, deoarece asta i-ar slăbi tăria morală ; se simţea prost chiar şi fizic, copilul o lovea mereu cu picioarele în pîntece, cerîndu-i hrană, şi ea nu vedea ce-ar putea face ca să se alimenteze mai bine. N-avea nici o îndoială în privinţa ajutorului pe care i l-ar fi putut da Carlota. Ştiind-o fără ruşine, influentă tocmai din această cauză, ceea ce o supăra pe Leonor mai mult chiar decît obligaţia de-a intra în legătură cu ea era faptul că va trebui să admită ca bărbaţii cărora li se va adresa, cerîndu-le de lucru, să le măsoare pe amîndouă cu aceeaşi măsură. Faptul că rămăsese atît de curînd văduvă o punea în situaţia... N-avea nici un ban, însă, şi trebuia să cîştige. Cum ? Putea să apeleze din nou la Maria-Raţa, asta putea s-o facă, şi poate că aceasta i-ar fi dat un nou împrumut. Dar trebuia s-o mintă, în mod conştient acum, promiţînd să-i plătească totul în scurt timp şi dîndu-i toate asigurările că era pe cale de-a căpăta un serviciu, s-o exploateze adică, să-i ia tot ceea ce pusese deoparte, şi asta sub pretextul prieteniei. Nu, nu ! Decît să apeleze la Maria-Raţa, mai bine s-ar adresa naşului. Fiind bogat, avea datoria s-o ajute. Putea să-l învinovăţească, în parte, şi de moartea lui Manuel ; apoi, nu-i spusese el c-o s-o ajute oricînd va avea nevoie de bani ?

Întrebîndu-se, fără să se joace cu sentimentele, dacă planul îi plăcea, îşi spuse că da. Răspunsul naşului va clarifica şi intenţiile acestuia. Dacă o va ajuta, deşi foarte discret, i se va părea că acest fapt va face să dispară aerul acela superior şi demnitatea naşei cînd va afla în ce situaţie se află, şi asta datorită faptului c-o izgonise. Şi-atunci o nouă istorie, bogată în maxime, va circula în familie : „Vă amintiţi de fata aceea pe care am avut-o în casă ?“

Se înfioră ; o răni propria ei ironie. Se simţea privită de naşu-său cu aceiaşi ochi ca ai celorlalţi bărbaţi... depărtîndu-se de ea — „tulburat ?“ — ca în clipa aceea de demult...

Se va duce la Isabel, hotărî ea după aceea.

— Hai cu mine, Chico. În seara în care am stat de vorbă cu bătrîna am uitat de ea, dar hai să ne ducem acuma. Nu pot să stau aşa şi să aştept. Primesc orice fel de muncă.

Îşi făcea curaj singură. Problema se simplifica, socoti ea, din momentul în care s-a hotărît să accepte orice. Nu va mai sta cu braţele încrucişate, aşteptînd şi sperînd ca salvarea să se ivească aşa, din senin. Lenea e o rea sfătuitoare.

— Trebuie să-mi urmezi pilda, Chico. Sînt sătulă de promisiuni. Trebuie s-o pornim la drum şi să primim orice ni s-ar da. Hai!

Ieşi, tîrîndu-şi fratele după ea. Imediat ce-o va găsi pe Isabel, totul se va aranja, îşi repeta într-una. Nimeni nu poate obliga o femeie să-şi piardă cinstea dacă are curajul să lupte. Nu-şi găsi prietena acasă.

— Trebuie să fie la Porta Nova. S-a întîmplat minunea că a sosit un vapor. Şi cu toate că era ruptă de oboseală, aflînd că se găsea de lucru undeva, s-a dus numaidecît, îi spuse o vecină.

— Minune?

— Încă nu ştiţi că din pricina războiului ăstuia trec săptămîni fără să vezi un singur vapor pe fluviu?

— A, da, războiul...

Nu-i fu greu să găsească Porta Nova. Platformele cheiurilor pe unde treceau fiind pustii, din lipsă de trafic, îi fu de ajuns să vadă, de departe, un vapor în mijlocul fluviului, singurul, şi-o mulţime de lume pe mal, acela fiind unicul loc în care se putea cîştiga o pîine în acea zi. De unde se afla ea, se auzeau sunetele răguşite ale angrenajelor în mişcare şi ţipetele stridente ale macaralelor zgomotoase. Detaliile deveneau mai precise pe măsură ce înainta în direcţia aceea. Nu era numai nava, cu flancul şi cu coşurile-i negre, cu un drapel roşu, desfăşurat pe jumătate şi fluturînd în vînt, ca o flacără; mai erau şi cîteva vase mai mici, tot negre, detaşîndu-se de flancul vasului, pete enorme în derivă pe apele pămîntii ale fluviului, unele plecînd, altele întorcîndu-se, ştafete în slujba oamenilor grăbiţi ce muncesc fără întrerupere. Cîteva stăteau nemişcate,

așezate unele după altele, ca pentru abordaj, legate de pasarelele strîmte, alcătuite din scînduri groase. O mulțime de femei circulau pe ele, cu coșuri pe cap, sprintene. Le înghițea, totuși, nelăsînd să se vadă locul spre care se îndrepta fiecare, aglomerația de vehicule și grupurile mici de bărbați — asemeni unei palisade în formă de semicerc, pornind de la malul fluviului pînă la șirul de case de pe acea parodie de bulevard cu pavajul neregulat și murdar.

Leonor se apropie și mai mult.

— Ai auzit ? Și ăștia au venit tot după lucru. Și se pare că n-au găsit. Auzi tu, Leonor ? Căratul mai e cum mai e ; cel puțin la cheiul pe care-l știu eu, lucrul e mai curat, o sîcîie Chico.

— Du-te tu acolo !

Leonor străbătu semicercul. Văzu foarte multe femei ocupate cu descărcatul. Una după alta, treceau grăbite de la bărci la chei, pe pasarela strîmtă de scînduri, iar unele, de îndată ce puneau piciorul pe pămînt, începeau să alerge și să gîfîie. Treceau pe lîngă Leonor într-un continuu du-te-vino de chipuri negre, chipuri în care se distingeau numai ochii și dinții ; alergau mereu cu pulpele și cu picioarele negre, cu coșul de cărbuni pe cap. Îl goleau în mare viteză într-o căruță, și iute înapoi, pentru că lucrul nu îngăduia întrerupere, iar ele n-aveau voie să fie obosite. Bărbați erau puțini — vreo șase — dar cu aspect atletic, ca și cum meseria sau cei care-i alegeau îi refuzau pe cei slabi, cu umeri plăpînzi și cu trup descărnat.

Lucrul trebuia să fi început de cîteva ore ; unele femei scuipau praf negru, amestecat cu salivă ; picioarele li se înțepeneau din cauza varicelor, umflate. Mute, surde, nici ochii — o licărire în mijlocul măștilor acelora negre — nu păreau să vadă. Leonor le privea și iar le privea. Nici una nu era în vîrstă, iar unele cu siguranță nu împliniseră nici 18 ani. Leonor se gîndi la munca asemănătoare pe care o făcuse la estuarul de la Estarreja. Oricare din femeile acelea, dintre cele mai tinere, cel puțin, putea să apeleze la soluția, mult mai ușoară, de a se da unui bărbat, dar munceau totuși și răbdau. Pentru ce să nu le urmeze exemplul și ea ?

— Isabel!

Şirul îşi încetinise mişcarea. Zdrobită de oboseală, cu obrazul contractat, plin de sudoarea care-i încleia praful de cărbune, una dintre femei, însărcinată în cîteva luni, se oprise, ca şi cum i-ar fi fost frică să nu cadă.

— Ce, nu mai merge?

— Isabel, voiam să vorbesc cu tine...

Prietena o privi, îşi continuă însă drumul, ca şi cum ar fi fost interzis să dezertezi din şir, dar de îndată ce deşertă coşul de cărbuni, alergă s-o asculte pe Leonor. În grabă, pentru a economisi timpul.

— Să mă ierţi că nu pot sta de vorbă mai mult. Nu pentru un „drum" mai puţin, fiindcă nu sînt nici mai săracă şi nici mai bogată cu doisprezece *vinténs* şi jumătate, dar mi se face observaţie. Şi trebuie să terminăm totul chiar azi.

— Venisem să cer de lucru. Primesc orice.

— Doamne-Dumnezeule! Aşa de gingaşă...

— La Torreira am vrut să mă bag servitoare...

— Am înţeles. Dar dacă ţii cu tot dinadinsul... Aici nu se poate. Vezi marea asta de oameni? Au venit şi ei să muncească, dar stau şi se uită.

— Nu mai am bani...

— Şi poate că te-ai gîndit... Dar dacă ţi-oi spune că trebuie să rabd de foame pînă la noapte, poate că n-ai să mă crezi. Tot ce aveam le-am lăsat băieţilor.

— Nu, n-am venit pentru asta. Dacă aşa, însărcinată, cum am văzut-o mai adineauri pe fata aceea, sînt bună numai pentru cărat, primesc şi asta.

Leonor se încăpăţîna dinadins, deoarece ştia că n-o să găsească de lucru imediat.

— Dumneata, cu calităţile dumitale...

Exagerînd importanţa întîmplărilor acelora nefericite care se datorau faptului că era fată „frumoasă" — chipul ei drăguţ servindu-i doar să aţîţe poftele bărbaţilor — Leonor îi povesti întîlnirea cu bătrîna. S-ar putea imagina ceva mai rău decît asta? Prietena nu se sperie.

— Trăim vremuri foarte grele. Şi să nu crezi că asta se întîmplă numai cu fete de felul dumitale, ci

şi cu cele din fabrici sau de prin alte părţi, întotdeauna se găseşte cineva care să le facă propuneri din astea. Dar am să mă mai gîndesc, am să mai întreb. Îmi pare rău.

— Întrerupeţi lucrul la amiază, nu-i aşa? O să mai stăm de vorbă şi atunci, aşa c-o să-ţi aminteşti mai uşor.

— Nu mă aştepta, lucrul merge neîntrerupt pînă seara. Unele mănîncă, dar eu, ca multe alte femei, numai după ce-om face socotelile cu supraveghetoarea o să ne putem cumpăra ceva de mîncare.

— Chico mi-a spus şi de alte cheiuri. Dacă m-aş duce să încerc?

— La descărcat lemne? Ai răbdare! Las' să vedem dacă n-o s-avem vreun răspuns de la una din cereri.

Vorbea repede. Ochii supraveghetoarei o mustrau, căci era o mare neruşinare să stai la palavre, lăsînd treaba să aştepte. Isabel fugi spre pasarelă, reintră în şirul muncitoarelor, făcîndu-i Leonorei un semn de rămas bun. Leonor privi din nou cu băgare de seamă la forfota din jurul ei. Aşa cum îi spusese Isabel, nici unul din oamenii aceia nu venise acolo din simplă curiozitate, sau pentru că avea timp de pierdut. Se plîngeau; se agitau. Încercau să cîştige ceva pentru a-şi putea cumpăra o fărîmă de pîine; lucrători cu alte meserii, cărora fabricile şi atelierele, din lipsă de fier, plumb sau oţel, le ofereau numai trei zile de lucru pe săptămînă, căutau să se hrănească pe socoteala muncitorilor din port, năvălind pe chei, fără să le pese de cei care stăteau acolo, fără ocupaţie, de săptămîni întregi; o namilă de bărbat striga cu voce răguşită de beţiv:

— N-ai de ce să caşti ochii aşa! Săptămîni întregi, da, domnule! ţi-o spun eu, pentru că puţinele vase care se îndreaptă spre nord se duc aproape toate spre Leixões, din cauza aluviunilor de la vărsarea Douroului. Sînt mii de oameni — bagă de seamă — fără ocupaţie, pentru că nu ştiu să facă nimic şi pe care nu-i învaţă nimeni nici o meserie.

— Sînt fabrici care au fost obligate să lucreze sau să plătească trei zile de lucru pe săptămînă personalului.

— Dar ce faci cu astea trei zile ? Trec ca o părere ; în schimb, celelalte patru zile din săptămînă nu mai au sfîrşit. Ne uităm la mîini, sîmbăta, şi ne vine să batem cu ele. Cel puţin, ar folosi şi ele la ceva.

După aspectul fizic, puteai să-i recunoşti destul de uşor pe cei de meserie. Mai violenţi erau însă cei veniţi acolo întîmplător. Nervoşi, subţirei, cu feţele gălbejite, uscaţi, contrastau cu bărbaţii de la ţărm, puternici, răbdători datorită atît obişnuinţei, cît şi constituţiei lor atletice.

— Eu, dac-am mîncat ieri o ciorbă, trebuie să-i spun bogdaproste proprietăresei, care-a reuşit să-l înşele pe negustor dîndu-i asigurări c-o să găsesc de lucru. Luna trecută ne-am mutat. Ne-am dus într-un cartier unde nu ne cunoştea nimeni. Am cumpărat totul cu bani gheaţă, ca să cîştigăm încrederea negustorului, dar două săptămîni după aceea era iar ca înainte. O să ne mutăm încă o dată. Mai vindem cîteva lucruşoare din casă, şi ne luăm tălpăşiţa din nou. Dar asta o să se termine rău — îţi pierzi răbdarea. Pîine, pîine mîncăm numai cînd se-ntîmplă.

Prin urmare, erau unii oameni care sufereau chiar mai mult decît ea. Nu bărbaţii, a căror purtare devenea din ce în ce mai agresivă, ci femeile. Căminele acestora, ale tuturor, le cunoştea. Poate că-şi începuseră viaţa de femei căsătorite, într-o căsuţă îndestulată, cu lada plină cu de toate, dar azi un cearceaf, mîine o haină sau nişte cămăşi amanetate sau vîndute, o mobilă azi, alta mîine, vor dispărea toate ; rămînea un scaun şchiop, cu trei picioare, şi salteaua, ca să aibă pe ce se culca copiii, într-una din acele camere fără aer şi fără lumină din locuinţele muncitoreşti, cum era aceea a Isabelei. „Mîine găsesc de lucru", le vor făgădui bărbaţii. Numai că nu vor găsi nimic de lucru, şi se vor întoarce acasă, aşa cum aveau să se întoarcă şi bărbaţii aceia de pe chei, cu mîinile şi cu stomacurile goale, iar ele vor aştepta, nerăbdătoare, să le vină în ajutor cu cîştigurile lor, întrebîndu-i, supărîndu-se, ţipînd, rostind aceleaşi cuvinte dintotdeauna, ei răspunzînd tot ca de obicei, ajungînd pînă la urmă la îmbrînceli şi palme.

În jurul ei lucrul continua ca mai înainte ; stridența enervantă a macaralelor, fiecare *încărcător,* în bărci, repetînd neobosit, ca un automat, aceleași gesturi, curbîndu-se ca să bage lopata în cărbune, îndreptîndu-se ca s-arunce cărbunele în coșuri ; pe scînduri, clătinîndu-se, unele ducîndu-se, altele întorcîndu-se, femeile acelea cu fața neagră, cu ochii și cu dinții lucind din ce în ce mai tare. Deodată se auziră țipete. Într-o clipă, ritmul constant al acelui du-te-vino de ocnași se schimbă, ca și cum unul dintre ei ar fi fugit din lanțuri și ar fi scăpat din închisoare. Semicercul se strînse. O femeie căzuse în apă.

— Încă una, spuse cineva.

Cînd se descărca morun, armatorii aveau grijă să pună plase sub scînduri, ca să nu cadă vreo ladă în fluviu. („Ce dracu, costă bani ! Peștele nu mai poate să-noate...") Dar cînd era vorba de un suflet de om...

Toată lumea se agită, dar numai un bărbat se aruncă în apă ; o femeie solidă, care țipa revoltată văzînd atîția gură-cască, începu să-i îmbrîncească pe toți cu coatele. „Cine se sperie așa, zicea, nu știe ce-i aia o nenorocire." Își făcu drum prin mulțimea de oameni. Leonor o observase mai dinainte. O văzuse oprindu-se de mai multe ori lîngă bătrînica aceea care distribuia plăcuțe de tablă femeilor care cărau cărbuni — cîte una pentru fiecare coș pe care-l goleau în camionete — vînturîndu-se, vigilentă, încoace și încolo, ca nu cumva grupa ei să se amestece cu altele sau să tragă careva chiulul. Ușor de presupus că era vorba de o supraveghetoare : trebuia să se achite de obligație ; știuse să răspundă cu o asprime grosolană bărbaților cărora refuzase să le dea de lucru, spunîndu-le că sînt niște molîi, care nu țin la cărat greutăți.

— Pun rămășag că e Sofia ! Și nu-i sare nimeni în ajutor ?

— Chiar ea e. Din cauza sarcinii. I-a alunecat piciorul și a căzut.

— De foame...

Călite de atîtea nenorociri cîte văzuseră, femeile-și amintesc de numele și poreclele tuturor acelora care fuseseră pescuite cu harponul cînd ieșiseră la suprafață,

plutind în derivă, înţepenite, moarte, ca şi pe al celor care căzuseră în apă şi nu mai apăruseră niciodată. Se iscă un vacarm îngrozitor. Apoi urmă un moment apăsător, de tăcere densă, de aşteptare, iscat de spaima sinistră a presimţirilor negre. La vreo zece metri, în spaţiul lichid dintre bărci şi chei, bărbatul care se aruncase în apă şi dispăruse ca să reapară ceva mai încolo, pentru a se cufunda din nou, se ivi iarăşi, trăgînd un trup de femeie. Faţa i se contractase din cauza sforţărilor ; trupul femeii se balansa, plutind încoace şi încolo ; capul i se sprijinea pe umărul lui. Pe Leonor o cuprinde groaza.

— Prea îndură multe şi Sofia asta ! Să fi fost eu în locul ei ! Îl puneam pe bărbat să postească, fiindcă treaba asta, să faci copii, fără să ai de unde le da de mîncare, e treabă de cap prost.

— Dac-ar muri, ar fi un mare noroc pentru cei care rămîn în urma ei. Umbla, săraca, să-şi bage copiii la un cămin, dar cine să-şi facă pomana asta cu ea ? Aşa, poliţia o să ia cazul în primire şi o să scrie la ziar. Şi cînd scrie la ziar, e ştiut că persoanele cu suflet bun sar imediat în ajutorul celor oropsiţi.

Leonor nu mai poate suporta vorbele acestea, care-o chinuie din ce în ce mai mult, într-atît de bine i se potrivesc şi ei. Simte o mare durere fizică. Vede un bărbat ieşind din apă, ţinînd în braţe femeia pe care o salvase ; aceasta are faţa întoarsă spre cer, iar cînd deschide ochii, măriţi de spaimă, ficşi, şi se opresc în ochii ei, nu mai poate. Fuge de acolo. Dar puterile o părăsesc curînd. Puţin mai departe, se aşază pe marginea cheiului şi începe să plîngă. Dar nu se poate odihni. Prin preajmă, în nişte coşuri rupte şi putrede, în care nu se mai pot căra cărbuni, dorm la soare o mulţime de copii ; au trupurile acoperite cu zdrenţe, iar drept perne, petice din pînză de sac. Nimeni nu-i păzeşte şi nici nu pare să aibă grijă de ei.

— Vino să-i vezi, Leonor ! spune Chico.

— Am văzut destui. Cine-a avut grijă de voi toţi şi cine vă ducea să sugeţi prin casele unde muncea mama ?

— Dar nu ne lăsai aşa, nu ? Tu erai bună...

— Mamele locuiesc departe, şi creşele sînt pline, n-ai auzit ? Hai să plecăm de-aici.

— Ah ! te doare sufletul ! Sigur că te doare !

— Mai tacă-ţi gura ! Mi-e prea de-ajuns şi viaţa mea, aşa că nu mai am chef să te suport şi pe tine. Ne-am înţeles, cred, şi asta o dată pentru totdeauna !

Tot ceea ce vedea părea făcut s-o descurajeze şi s-o dezamăgească, rumega ea în gînd. O muncă mai umilă decît asta n-ar fi găsit nicăieri.

Discuţia avută cu Ivone o iritase. Leonor era încredinţată că n-o făcuse din răutate, dar nu-i plăcuse tonul vocii ei, nici felul degajat în care o întrebase, sarcastică, obraznică — aşa i se păruse ei — sau poate puţin zăpăcită :

— Ei bine, ţi-ai găsit de lucru ?

— Nu, dar mi-au promis din mai multe părţi. O să bat la atîtea uşi, că pînă la urmă tot trebuie să mi se deschidă vreuna.

— Sau să ţi se închidă. Nu se ştie niciodată.

Venise să-şi mai verse necazul. O să se întoarcă tîrziu acasă. Se ducea la teatru. Avea acelaşi drept să se distreze ca şi celelalte femei, dacă nu mai mult chiar, pentru că muncea.

— La revedere. Pe mîine !

Leonor se culcă devreme şi fără să mănînce. Nu-i ajunseseră banii decît pentru jumătate din cantitatea de pîine şi de lapte pe care obişnuia s-o cumpere, şi n-avusese curajul să ceară pe credit.

— Nici nu mă cunosc bine, şi mi-ar fi ruşine dacă mi-ar spune nu, se apără ea.

Chico răspunse supărat :

— Nu mi-a ajuns mîncarea nici pe-o măsea, şi n-am mai pus nimic altceva în gură...

— Pentru mine e şi mai rău, căci trebuie să mă hrănesc şi pe mine şi să-i dau şi copilului ; şi tot nu mă plîng. Hai, du-te la culcare ! Am să fac şi eu la fel.

Negăsindu-şi o poziţie bună în pat, se frămîntă toată noaptea. Trecuse de ora 2 cînd o auzi pe Ivone rîzînd tare, în curte, ameţită, cu siguranţă, de vin. Închise ochii : ea, cel puţin, mîncase !

În zori, din pricina neliniştii sufleteşti, începu să se simtă şi din punct de vedere fizic mai prost. Se sculă. În curte auzi pe cineva — pe o fată — strigînd :

— O s-ajungem la lucru tîrziu. Eu plec, ai auzit ?

Dacă Leonor n-ar fi ştiut că toţi oamenii care locuiau în casa aceea erau săraci, şi-ar fi putut închipui că fata e fiica vreunui proprietar de pămînt, atît de ridicol i se păru, pentru cineva care muncea la cîmp, contrastul dintre coasa pe care şi-o ţinea pe umăr şi părul tăiat după moda de la oraş, cu o fundă mare în creştetul capului, care-i ţinea buclele.

— Bună ziua ! îi spuse Leonor din uşă, ca să intre în vorbă. Te duci va să zică să-ţi coseşti porumbul ?

— Să-mi cosesc porumbul ? Mă duc să văd dacă-mi cîştig pîinea pentru ziua de azi : doisprezece scuzi, cît se plăteşte pentru ziua de lucru la cîmp. Mai mult decît în fabrici.

— Şi e chiar aşa lipsă de braţe ? Am muncit şi eu la cîmp, şi aş putea încerca din nou.

Fata se înfurie :

— Îţi baţi joc de mine ? Cu burta asta, nici să culegi fructe nu poţi, aşa că ce să mai vorbim ? Şi strigă din nou : Eu plec, ai auzit, Maria ?

Leonor se simţea din ce în ce mai rău. Dac-ar găsi pe cineva care să-i încredinţeze vreun comision şi să-i plătească pentru el preţul unei pîini...

— Chico ? Ce-o să mîncăm azi ?

Se duse să-şi trezească fratele, ca să aibă cu cine-şi împărţi necazul.

— Lasă-mă să plec singur, că de adus aduc eu ceva.

— Ceva de furat, nu ? Bagă de seamă ce faci, dacă nu, te trimit acasă în sat ! Mi-aş vinde zdrenţele, dar dacă după aceea nu fac rost de bani să plătesc camera ? Cînd are să se scoale Ivone, ai putea să te plîngi că ţi-e foame. Poate că ne dă ea ceva...

— Şi după aia ? Cine dă nu dă totdeauna, aveai tu obiceiul să spui. Lasă-mă să plec, şi-ai să vezi ! Nu fur. Fac ce-i văd făcînd şi pe ceilalţi : strîng bucăţile de cărbune care cad din saci cînd îi umple. Şi apoi mai sînt şi alte lucruri...

— Jură, jură că n-ai să furi !

— Jur !

— Şi dac-aş merge şi eu ? Am auzit spunîndu-se că sînt oameni care-şi cîştigă pîinea strîngînd cărbuni pe-acolo, pe lîngă un castel... Am întreba unde-i şi-am merge amîndoi.

— Lasă să vezi ce fac eu.

Se îmbrăcă în grabă ; ieşi din casă alergînd. Leonor nu-l opri. Scrupulele de altădată i le spulbera faptul că simţea cum i se sfîşie pieptul din cauza foamei, iar stomacul o durea. Capul începu să-i vîjîie, îi venea ameţeală şi se întinse repede în pat, fiindu-i teamă să nu leşine, căci n-avea pe nimeni care să-i aducă un pahar cu apă. Avea impresia că dac-ar plînge, s-ar mai uşura, dar nu mai avea nici lacrimi. La ce oră s-o fi sculînd Ivone ?

— E tîrziu. N-ai vrea să mă ocup eu de treburile dumitale ?

Senzaţia de a fi pe punctul să leşine îi servi de stimulent, făcînd-o să-şi ofere serviciile Ivonei. Nu mai putea să suporte contracţia aceea a stomacului — era ca şi cum i s-ar smulge măruntaiele — aşa că începu să i se plîngă prietenei de îndată ce aceasta îi observă faţa lividă ca de mort şi cearcănele din jurul ochilor.

— Poate că e o stare de slăbiciune. Chico a plecat să vadă dacă nu poate cîştiga ceva...

— Mă doare inima cînd te văd aşa. Am pîine şi cafea cu lapte în bucătărie. Mie nu mi-e foame. Am mîncat aseară şi, pe deasupra, am şi supat. Ia-le dumneata. Nu trebuie să-ţi fie ruşine. Acuma eu sînt familia dumitale. Şi nu mai lăsa nimic. Băieţii se descurcă totdeauna.

Primi, dar nu făcu aşa cum o sfătuise Ivone. Împărţi la început pe din două ceea ce găsi în bucătărie, şi dacă reduse după aceea, şi chiar de două ori, porţia lui Chico, tăind, pentru ea, încă două feliuţe din pîinea pe care o pusese deoparte pentru el, şi dacă bău încă o înghiţitură din cafeaua pe care i-o lăsase lui, fu din cauză că senzaţia că i se „smulg măruntaiele“ dispărea puţin cîte puţin, pînă cînd n-o mai simţi de loc, apoi, poate că fratele ei va fi găsit şi el pe cineva care să-i astîmpere foamea...

Ivone ieşi după ce sună ora 10. Apăru Chico ; aducea pîine. Nu ajunseseră pentru mai mult cei douăzeci şi cinci de *tostões*, tot ceea ce-i adusese, în cele din urmă, cărbunele pe care-l strînsese.

— Acuma ştiu unde-i castelul acela. Pe lîngă Leixões. Unii se duc acolo de îndată ce termină lucrul de dimineaţă.

— Numai că eu nu vreau s-ajungi un vagabond...

— Din ceva trebuie să trăim, după cum spune o bătrînică pe care o cunosc eu.

Cu precauţie, Leonor puse pîinea deoparte.

— Tu ai mîncat, Chico ? Nu ? Eu mai am aici ceva din gustarea Ivonei.

Puse masa ; îi ţinu tovărăşie, ca şi cum el ar fi fost capul familiei, omul care o va întreţine în viitor. După aceea ieşiră. Dimineaţa era umedă şi Leonor începu să tremure ; îi era frig pentru că nu era îmbrăcată cum trebuie. Ştia că la adunatul resturilor de cărbune veneau femei tot atît de amărîte ca şi cele pe care le avusese drept tovarăşe de lucru la ceapă, şi îşi alesese rochia de purtare cea mai uzată. La vărsarea fluviului Duro vîntul sufla tare ; agitată, marea izbea cu încăpăţînare în diguri, încercînd să le rupă şi vrînd să smulgă parcă, în asalturi succesive, cei cîţiva colţi de stîncă pe care-i acoperea cu spumă. Învinse, apele se retrăgeau după acest atac violent, dar se ridicau din nou, ameninţătoare, la cîţiva metri mai departe. Leonor rămase locului cîteva clipe. În mare, cu apa pînă la gît, culegătoarele de iarbă-de-mare profitau de zilele acelea cînd apele se aflau în creştere, căci erau zilele cele mai bune. S-ar fi spus că nu le impresionează pericolul de a fi luate de valuri. Contrastul dintre munca aceasta şi cea care o aştepta pe ea îi dădea curaj.

— Sîntem departe de castelul acela, Chico ? Ar fi grozav dac-am face rost de trei mii de reali...

Se gîndi apoi că femeile pe care le va întîlni acolo, furioase din cauza concurenţei, o vor primi rău. Vocea mării acoperise, pînă în acel moment, toate zgomotele, dar cînd vîntul îşi schimbă direcţia, începu să se audă vacarmul strigătelor. Leonor se opri ; vru să se întoarcă înapoi, temîndu-se să nu se adeverească bănuiala

c-o vor primi cu ironii. Insuficient alimentată, senzaţia aceea de indispoziţie fizică, din cauza copilului care o istovea, devenise de nesuportat.

— Dacă vrei, du-te acasă, îi propuse fratele ei. Eu vreau să văd cum e pe-acolo.

Nu-i primi sfatul. O căruţă trecu repede pe lîngă ei, hurducîndu-se prin hîrtoape ; vocile gălăgioase deveneau din ce în ce mai clare. Leonor zări o învălmăşeală de vreo cincizeci de femei. Imediat ce căruţa ajunse la capătul drumului aceluia cotit şi fu golită de încărcătură, toate femeile acelea parcă îngenuncheară. Zdrenţăroase, cu hainele cîrpăcite, cu pălării bărbăteşti înfundate pe cap, care de care mai găurite, lucind toate de atîtea pete de grăsime. Nimeni nu dădu atenţie Leonorei, care se apropia încetişor. Îndoite din şale, pentru femeile acelea nu exista nimic altceva în afara scormonitului, cu mîinile lor lacome, prin grămada de cărbune care nu era decît un morman de pămînt negru. Unele îşi blestemau soarta, atît de goale le erau coşurile, şi cereau vecinei să se dea mai încolo, căci aveau prea puţin loc ; unele erau mai norocoase : bidonul lor vechi de tablă, pentru benzină, era aproape plin şi munceau din răsputeri, în speranţa de a-l umple cît mai repede.

— Vino încoace, femeie !

Leonor alese un loc între o fată şi o ceată de copii. Fata o primi ; îi făcu loc şi lui Chico, dar băieţii se stropşiră la ea :

— Ce, vii să iei cîştigul celor de-aici ?

Se aşeză în genunchi, se aplecă, hotărît să muncească.

— Du-te acasă, că mă descurc eu şi singur, continua s-o sfătuiască Chico.

— Sînteţi şi servitoare ? întreabă fata. Eu am venit încoace de nevoie : n-am de lucru. Să fur, nu vreau. Mai curînd aş vrea să-mi vînd trupul. Sîntem primite oriunde, şi-apoi nici nu ne arestează nimeni. Sînt unele care lucrează aici de cîţiva ani. Eu n-am atîta curaj. E o meserie murdară.

— Păi aşa şi e.

Leonor răspunse fără să ridice capul. Ar întrista-o s-o privească pe fată în ochi. Nu numai că se-mpiedica la vorbă, dar era şi saşie, ceea ce-i dădea un aer grotesc.

— Vedeţi şi dumneavoastră cum stau lucrurile : mie nu-mi place oricine, dar de dumneavoastră am prins drag de cum v-am văzut. Am să vă ajut să vindeţi cărbunii, dacă nu aveţi clientelă sigură. Şi să vă mai spun ceva : duminica să nu veniţi. Niciodată. Se adună aici pînă la trei sute de persoane, bărbaţi şi femei, pentru că toată lumea o duce greu şi surzeşti aproape de-atîta gălăgie...

Timp de mai multe zile, cîştigul, în bani, de pe urma muncii lor rămase acelaşi. Orarul era neschimbat. Chico ieşea dis-de-dimineaţă ; cînd bătea ora 10, se întorcea acasă, cu sufletul la gură, cu doi-trei scuzi de care făcuse rost furînd cine ştie ce şi, fie din milă, fie pentru că frămîntările sufleteşti nu-şi mai aveau loc în situaţia nenorocită în care ajunsese Leonor, ea îl mîngîia ca şi cum ar fi suferit văzîndu-l, sau ca şi cum ar fi vrut să-i răsplătească efortul. El devenea atunci şi mai generos şi încerca s-o facă să se resemneze cu rolul de femeie casnică, şi aceasta pentru ca să poată sta culcată în pat toată dimineaţa, ca să-şi mai cruţe puterile, căci se plîngea tot timpul c-o doare îngrozitor spatele — asta din pricină că era obligată să stea aplecată ore întregi.

— Nu-mi place să te văd amestecată cu lumea aceea. Am întotdeauna cîteva pietre în buzunar...

— Vezi să fii cuminte, ai auzit ?

— Dacă cineva te-ar atinge măcar cu un deget...

După aceea, cînd o vedea pe sora lui hotărîtă să-l însoţească, se dădea bătut, dar făcea pe supăratul din cauză că nu-l asculta.

Dacă o vedea pe Leonor descurajată, devenea vorbăreţ, glumeţ, încrezător.

— Cînd o să vină copilul, viaţa are să se schimbe. Îl lăsăm pe puşti acasă la mama şi rămînem numai noi doi. Tu te angajezi la magazinele acelea unde se cîştigă bani mulţi, iar pe deasupra ai să primeşti şi pensie. Şi pînă atunci am să mă descurc şi eu mai bine...

— De asta mi-e mie frică.

Cînd, în loc de cinci scuzi pe zi, le ieşea şase, Leonor îmbunătăţea hrana prăjind o farfurie mare de cartofi. Într-o dimineaţă — fratele ei de-abia plecase — veni să-i bată la fereastră vecina care-i făgăduise să se intereseze pentru el. „Dac-aş fi aşteptat să-i găsească ceva de lucru lui Chico, aş fi murit pînă acum de foame", îşi spuse Leonor.

— Coană Leonor ! Coană Leonor !

Dac-ar putea să le spună, ei ca şi celorlalţi, că era sătulă de promisiuni de la persoane care n-aveau nici un fel de trecere, şi că mai bine era să fie sincere, spulberîndu-i iluziile, aşa cum i se spulbera viaţa... Deschise fereastra.

— Al meu... omul meu a găsit de lucru pentru fratele dumitale într-un atelier de lăcătuşerie. Nu m-am prea înţeles cu el în ultima vreme şi-am cam întîrziat cu răspunsul. Fiecare cu necazurile lui... lucrurile merg cum nu trebuie aproape întotdeauna. Ştiu foarte bine că cine are nevoie nu poate aştepta prea mult. Iartă-mă.

— Îmi faci un mare serviciu.

— La început plătesc patru mii opt sute de reali pe zi ; în al doilea an de lucru îi măresc leafa la cinci mii şase sute ; în al treilea, poate cîştiga în jur de nouă mii. După aceea, e chestie de noroc şi de patroni. Dacă vor fi mulţumiţi de el...

— Sînt sigură că vor fi. Noroc n-o fi avînd el prea mult, dar de muncit munceşte.

— Trebuie să-i cumperi o salopetă din acelea de doc. Atelierul e departe, îţi spun de pe acum. Are tramvai pînă acolo, dar dacă-l ia de două ori pe zi, se duce jumătate din salariu.

— Asta n-are nici o importanţă ; sîntem obişnuiţi, de la ţară, să mergem pe jos leghe întregi. Mai rău e cu salopeta. Am s-o cumpăr, dacă trebuie, cu toate că... Şi nevrînd, deocamdată, să se gîndească de unde-o să ia banii necesari : Am să mă duc chiar azi, înainte de închiderea magazinelor, din moment ce-o să înceapă să cîştige. Eram aşa de descurajată... Nici nu ştii cît de îndatorată-ţi rămîn.

Prietena îi dădu toate indicațiile referitoare la adresa atelierului și nu uită s-o prevină nici asupra purtării aspre a majorității maiștrilor și șefilor de atelier.

— Să nu pună la inimă nimic. Vorbesc urît cu toții. Aici, la Porto, nimeni nu se miră. Și cum fratele dumitale se duce cu recomandație...

Ar vrea ca Ivone să fie și ea de față. Chico avea să cîștige mai puțin decît la cărbuni, salopeta aceea va reduce bugetul familiei, dar avea un viitor și merita osteneala de-a lupta pentru el. La sfîrșitul celor trei ani de ucenicie va cîștiga în jur de nouă mii de reali... Nu era cazul să bată de pe acum din palme, însă ar fi tare bine...

Poate fiindcă se dezobișnuiseră, buzele Leonorei tremurară cînd se deschiseră, dar de zîmbit nu putu. Dacă fratele ei își făcea o meserie, înseamnă că-și împlinea misiunea. Se duse s-o trezească pe Ivone.

— Ce-ar fi să mergi cu mine la una din casele acelea unde se amanetează haine. Nu știu unde sînt și nici cum se face asemenea lucru... Chico a fost angajat...

În timpul drumului își făcu planuri. Poate că-i vor da, pentru cele două rochițe, o sută de scuzi. În felul ăsta, i-ar rămîne cîțiva de rezervă. Primi șaizeci, și asta după foarte multă tocmeală ; iar după ce intră în mai multe prăvălii, se convinse că va trebui să-și golească punga pentru a cumpăra o salopetă.

— Așa de scumpă e ?

Chico sări în sus de bucurie. Nu pentru cîștig și nici pentru viitor, ci pentru că, el fiind ocupat de dimineață pînă noaptea în atelier, soră-sa era obligată să renunțe la cărbuni. Cel mai prost avea să fie cu chiria, și erau aproape de sfîrșitul lunii...

Se culcară mai devreme ca de obicei ; de dimineață, imediat ce se lumină de ziuă, porniră spre atelier, ca nu cumva să se rătăcească și să ajungă tîrziu. Atelierul era instalat într-o baracă mare, dărăpănată, în fundul unei curți pline de grămezi de fier vechi, de lăzi cu scule și de bancuri vechi ; munca trebuia să fie neplăcută, apăsătoare, din cauza dezordinii și-a stării jalnice în care se găseau toate lucrurile acelea, se gîndi Leo-

nor. Să-şi lase fratele în mijlocul oamenilor acelora cu feţe răutăcioase — cel mai tînăr părînd să aibă 20 de ani — într-un loc aşa de urît şi de murdar...

— Pot să vorbesc cu maistrul ?

— Ce vrei cu el ? întreabă unul din ei.

— Am venit cu fratele meu. Are să lucreze aici.

Pentru ca privirile bărbaţilor acelora să n-o intimideze, îşi lăsă capul în jos. Maistrul îi ieşi în întîmpinare. Leonor văzu nişte pantofi grosolani, daţi cu seu, şi o pereche de pantaloni largi, de doc, care-i barau drumul ; îşi ridică ochii :

— Vi-l aduc pe fratele meu... aş vrea să faceţi om din el...

Nu-şi recunoştea vocea : o voce plîngăreaţă, de om care capitulează fără condiţii, asemeni unui cerşetor. Din cauza asta i se răspunse poate că băiatul are recomandaţii bune. Aşa că n-avea decît să-şi vadă de treabă.

— Lăsaţi-l aici, şi dacă se arată sîrguincios şi ascultător, nu-i ia nimeni locul.

— Deprinde repede orice. Vă sînt foarte recunoscătoare.

Lucrul începuse, zgomotos. Băiatul de 20 de ani tuşea, era pe jumătate învăluit în fum şi bătea un fier pe nicovală ; curele şi axe se învîrteau ; unelte grele de fier se ridicau în aer. Leonor ar fi vrut să se vadă cît mai departe de-acolo, dar îi venea greu să-şi părăsească fratele.

— Ca să nu oboseşti cu drumul, am să vin la amiază să-ţi aduc prînzul, îi promise ea, vrînd să-i dea curaj.

O să aibă el putere să mînuiască uneltele acelea de fier, negre şi grele, prost alimentat şi neavînd timp să se odihnească după atîtea drumuri ?

Se duse iar la „Muntele de pietate". Voia să facă mîncare şi-şi dădea toată silinţa ca „ciorba" să fie cît mai substanţială. Acum, cînd muncea, fratele ei avea nevoie de-o mîncare mai bună. Înainte de amiază era la uşa atelierului. Găsi şi alte femei aşezate pe trepte şi pe bordura străzii, care aşteptau ora prînzului. Păreau nişte cerşetoare. Dacă n-ar fi fost gîturile subţiri ale sticlelor, „mai mult vin decît mîncare", mormăie Leonor, şi-ar putea închipui că veniseră cu coşurile

goale, aşa cum stătuse şi ea, odinioară, cu coşul gol alături, pe la porţile caselor bogate în care lucra mama ei, aşteptînd să-l umple cu resturi de mîncare. Dintre toate, numai o bătrînică, cu părul complet alb, tristă, foarte tristă, avea o figură demnă. Vru să se apropie de ea, dar i-o luă înainte altă femeie.

— Ce mai face ginerele dumitale ?

— Cînd are de lucru se mai îmbunează şi el.

Sosiră şi alte femei, grăbite, dar nu vorbeau unele cu altele, ca şi cum lumea le-ar obosi, ca şi cum nici nu s-ar cunoaşte, sau le-ar fi teamă să vadă şi alţii ce-au adus de mîncare, ca nu cumva bărbaţii lor să piardă stima străinilor, cu toate că ele, femeile, le rezervau cea mai mare şi mai bună porţie. Sau poate că era numai plictiseala, plictiseala de a face în fiecare zi acelaşi lucru, fie că bătea vîntul sau că ploua, cu acelaşi aer de proscrise, care se simt dispreţuite de cei ce trec pe stradă. Fratele ei apăru, cu mîinile şi cu faţa negre de funingine, cu chipul obosit.

— Ei ?

— Maistrul e un ticălos. Vrea să duc o comandă acasă la un client şi, cum i-am spus că nu cunosc străzile din Porto, mi-a răspuns că nu-i pasă, să întreb. Mi-a venit o poftă să...

— Lasă ! Poate c-o fi aşa numai azi. Şi nu te mai frămînta atîta. Merg şi eu cu tine. Voia să-l încurajeze. Ţi-am adus „ciorbă". Aici, aproape, e o grădină. Dacă ne-am duce acolo ? E ca şi cum ne-am afla la cîmp.

— E bine să cîştigi bani. Dar trebuie să creştem repede, să împlinim douăzeci de ani. E acolo în atelier un băiat de vîrsta asta care-a fost la Lisabona. Şi mi-a istorisit o mulţime de lucruri. A stat un an fără nici o ocupaţie, şi într-o zi a pornit la drum. A mers mai bine de-o săptămînă. A răbdat de foame şi a dormit pe unde-a apucat, prin magazii sau pe sub cerdacuri, dar a văzut atîtea locuri... N-a avut însă noroc, căci n-a găsit nici acolo de lucru, şi, după trei săptămîni, s-a întors înapoi. Mi-ar plăcea să fac şi eu ca el.

— Tu vezi să fii cuminte ! Şi caută-ţi de treabă. La Lisabona e tot ca la Porto.

— Vorbesc şi eu aşa. Nu te-aş părăsi pentru nimic în lume. Doar tu ai fost pe-acolo.

— M-am dus acolo ca să mă mărit. Ştii prea bine.

— Ştiu...

Nu-i plăcea felul iscoditor al fratelui ei şi nici înclinările de care dădea dovadă. Trebuia să fie totdeauna ceva care să-i facă griji. În grădină nu găsiră nici o bancă liberă. Se hotărî să adopte metoda obişnuită. Nu folosi totuşi scările dinaintea uşilor ; se aşeză pe bordura trotuarului. Oricine trecea se uita la ei.

— Mîine îţi aduc un ou fiert şi pîine. Şi-o să mîncăm în picioare sau mergînd. O să ne odihnim după aceea.

Îi punea întrebări peste întrebări. Stătea cu ochii în jos şi vorbea mereu. Vroia să ştie dacă fratele ei a început să-şi înveţe meseria.

— Ce meserie ? Nimic ! N-am făcut altceva decît să car lucrătorilor bucăţi de fier şi unelte cu nume ciudate...

— Aşa e în prima zi. Apoi totul se schimbă. Or să te înveţe, ai să vezi. Şi, încercînd să-l măgulească : Azi am să-i scriu mamei şi am să-i spun c-ai început să munceşti. Are să fie tare bucuroasă.

Ca întotdeauna, vorbi mult despre mamă-sa. Cînd i se păru că s-a făcut timpul ca fratele ei să se întoarcă, îl însoţi pînă la atelier. El o întrebă :

— Atunci, mă aştepţi ?

— Te aştept. Nu întîrzii mult, nu-i aşa, Chico ?

Sunase reluarea lucrului.

— Hai, du-te !

Fratele se întoarse. Venea din curte şi împingea un cărucior. Îi arăta cum să umble cu el — deoarece Chico n-avea nici un fel de experienţă — băiatul acela de 20 de ani. Îl aşezară de-a curmezişul trotuarului, apoi dispărură. Leonor îşi stăpîni cu greu tresărirea. Mai văzuse cărucioare din astea, împinse de băieţi de vîrsta lui Chico, pe mai multe străzi ale oraşului. Tot era bine că nu-l puneau pe fratele ei la o astfel de treabă. Nu-l adusese acolo pentru asta...

— Vezi la ce mă pun ?

Fratele ei ieşise pe poarta atelierului, încovoiat sub greutatea unei legături de fiare lungi. Le puse în cărucior, apoi se duse să mai aducă. Leonor se alarmă din nou. Asta să fie comanda pe care trebuia s-o ducă fratele ei ?

— Ei, Chico ?

— Păi da ! Se pare c-o fac dinadins, ca să-şi bată joc de mine.

Vocea lui suna jalnic.

— Te ajut eu.

— Lasă-mă, lasă-mă, te rog.

Reacţiona, încăpăţînat.

— Mă duc să vorbesc cu maistrul, spuse Leonor.

— Ţi-ar răspunde vreo grosolănie, şi atunci aş fi în stare să-i crăp capul ! ameninţă el. Pe urmă se răzgîndi : Tu ai nevoie de bani, iar mie-mi place să muncesc pentru tine. Cînd am să fiu bărbat în toată firea...

Şi, furios, se aşeză între hulube. Leonor ar fi dorit ca Chico să fie ascultător, dar felul ăsta de muncă o supăra şi pe ea. Compuse scena mintal : o stradă frecventată, ea mergînd alături de cărucior, cu pîntecele proeminent, Chico vorbind cu ea, şi toată lumea ghicind că sînt fraţi.

— Acum te duci acasă, nu-i aşa, Leonor ? Nu vreau să mergi cu mine, că ştiu drumul. La capătul străzii ăsteia o cotesc la vale şi apoi merg drept înainte.

N-o privea ; împinse căruciorul. Leonor îşi cunoştea bine fratele.

— O să-ţi iasă sufletul, Chico.

— Chiar asta şi vreau.

Căruciorul înainta. Efortul fratelui ei era vizibil. Leonor îl auzea respirînd adînc, îi vedea buzele care tremurau şi ochii care-i luceau. Să-l contrazică, să-l mîngîie sau să-i vorbească, ar fi însemnat să-l umilească şi mai mult, o ştia din experienţă.

— Sînt tare îngrijorată. Să nu vii tîrziu acasă, ai auzit ?

— Am să vin cînd am să vin.

Iată un răspuns de bărbat. Căruciorul înainta cu mai multă uşurinţă. Fusese de ajuns să-i strîngă frînele şi să-l lase să lunece, căci strada începea să meargă în

pantă. Leonor îşi spunea că nu dorea de loc ca fratesău să devină animal de povară. Se întoarse la atelier.

— Pot să vorbesc cu maistrul ?

— Poftiţi. Îl găsiţi întotdeauna acolo în fund.

Începu :

— Am venit să vă rog...

Îi vorbi despre fratele ei, care voia să înveţe o meserie, dar se temea să nu se dezguste dacă-l obligau să facă treburi de felul acela, să împingă adică un cărucior încărcat pînă la refuz, deoarece sănătatea lui, care era destul de gingaşă, avea să sufere din pricina efortului. Nu voia să fie boier, nu, ci voia să înveţe...

— Numai aşa se face om. Pe timpul meu era şi mai rău.

Leonor înţelegea însă altfel lucrurile. Maistrul continua să argumenteze în favoarea lui, vrînd să-i demonstreze, răbdător, că în toate meseriile ucenicii sînt puşi la fel de fel de treburi.

— Dacă dumneata intri la o croitoreasă, o să te trimită să duci rochiile la cliente, să strîngi boldurile care cad pe jos sau mai ştiu eu la ce.

— Asta e altceva. E mai potrivit pentru femei.

— În definitiv, ce vrei ? Să trimit pe unul din meşteri să facă treaba asta ?

— Aş vrea să-l învăţaţi meseria de fierar.

— Lasă asta ! Pe timpul meu se putea face aşa ceva pentru că băieţii, cînd intrau într-un atelier, plăteau ca să fie învăţaţi ; acum, îndată ce intră undeva, încep să cîştige bani, şi luni şi ani întregi nu fac altceva decît să strice uneltele şi materialul. Numai că materia primă nu ne vine pe gratis, înţelegi ? Şi cine plăteşte patronului sau meşterului timpul pe care l-ar pierde învăţîndu-l meseria, cine plăteşte ?

— Bine, dar atunci ?...

— Ascultă ce-ţi spun : un patron trebuie să plătească unui băiat salariu, să cheltuiască o mulţime de bani cu asigurările şi pierde şi timp învăţîndu-l meseria, şi-apoi, cînd băiatul ajunge la bancul de lucru şi începe să lucreze cu adevărat, patronul pierde tot, pentru că acesta-şi ia zborul de îndată ce se vede stă-

pîn pe meserie. Vrei un sfat ? Trimite-l la ţară. Azi la cîmp se cîştigă mai mult.

— Vreau să stea lîngă mine...

— Atunci nu ştiu ce să-ţi spun, drăguţo. Îţi făgăduiesc c-o să am grijă de el, dar să-l păgubesc pe cel de pe urma căruia cîştig un ban, asta n-aş face-o nici pentru tată-meu, dac-ar fi să se întoarcă din mormînt. Acum, dacă vrei să-ţi scoţi fratele de aici, scoate-l, că eu nu mă supăr.

Ridică din umeri ; Leonor plecă. Îl auzi strigînd în gura mare că nu există femeie care să nu-şi dea în petic cînd începe să facă pe deşteapta. Şi se găseşte totdeauna cîte una din astea.

Leonor nu ştia ce sfat să-i dea lui Chico — cu atît mai puţin izbutea să ia o hotărîre. Poate că vecina o să obţină de la maistru mai mult decît ea, datorită iubitului...

Ca să se întoarcă acasă, o luă pe străzile despre care-i vorbise frate-său. Dacă o să-l întîlnească, o să-i spună să nu se lase dus de cele dintîi porniri. Nu-l întîlni. O minţise, desigur, şi oraşul îl înghiţise prin gura vreuneia din străduţele acelea în pantă, aşa de anevoios de urcat... Cum o fi scoţînd-o la capăt cu încărcătura ?

Vru să se elibereze de senzaţia propriei sale nereuşite spunîndu-şi că Chico e un ins folositor şi că fusese un adevărat noroc că-i găsise o meserie. Dacă ar fi continuat să trăiască fără o meserie sigură, unde ar fi ajuns ? Oare fratele ei cel mai mare o fi ducînd o viaţă mai uşoară în casa fermierului la care muncea ? Sigur că nu ; şi nici în fabrici nu se cerea ucenicilor un efort mai mic. Nu trebuia să uite nici faptul că la vîrsta lui mulţi băieţi învăţau încă, şi cînd îi vedeai, după aceea, ducîndu-se în vacanţă la aer, îţi făcea impresia că s-ar fi îmbolnăvit de tuberculoză din prea multă învăţătură. Asta era totuşi o poveste de care ar fi vrut să nu-şi mai amintească niciodată...

Chico se întoarse acasă după lăsarea nopţii şi „cu o foame de lup", o anunţă el imediat. Voind să evite sfaturile Leonorei, începe să-i spună că erau fabrici unde li se dădea muncitorilor şi prînzul.

— Ar fi bine, Leonor; ar rămîne pentru tine o porţie mai mare. Şi acolo nimeni nu mănîncă în stradă, în văzul tuturor. Mie mi-ar plăcea. Băiatul acela pe care l-ai văzut şi tu la atelier umblă să intre la una din ele, dar se pare că-i tare greu. Sînt peste cincizeci de cîini pe-un os. Eu, dacă or să mă pună numai la treburi de astea de hamal, o-ntind, te anunţ de pe acum!

Leonor încercă să-l măgulească:

— Avem mare nevoie de ceea ce cîştigi tu, şi am să mai vorbesc şi cu vecina noastră. Sînt sigură c-o să treacă pe la noi, ca să afle ce-ai făcut, şi atunci am s-o rog...

O aşteptă.

— Aş vrea să-ţi vorbesc, domnişoară Raquel, cu privire la fratele meu. Toată ziua a transportat comenzi grele. L-am rugat pe şeful atelierului să-l înveţe meseria, dar se pare că e destul de greu. Dacă logodnicul dumitale l-ar ruga şi el...

— Lasă să mai treacă puţin timp. Sînt lucruri care se învaţă numai dacă te uiţi. O să se intereseze şi omul meu, iar copilul să n-aibă nici o teamă. În fabrici nimeni nu trece de la început la războaie.

— Mulţumesc.

Leonor începu să culeagă iarăşi cărbuni, înainte ca ultima rochie să dispară din casă, amanetată. Ora de sosire a vaselor la Guindais fiind nepotrivită, Chico fusese nevoit să abandoneze această primă ocupaţie a lui şi, cu toate că lipsa banilor cîştigaţi acolo se făcea destul de simţită, Leonor nu admisese nici în gînd măcar să-şi înlocuiască fratele la această treabă.

— Despre munca asta pe chei nici să nu mai vorbim. Ai să vezi, cînd ai să-ţi primeşti leafa, că lucrurile or să meargă mai bine. Ce mă doare mai mult e că sîntem la sfîrşitul lunii. Dacă ne-am muta într-o cameră mai ieftină, Chico?

— Să ne ducem, deci, la şi mai rău? Nu-ţi aduci aminte prin ce-am trecut în casa Isabelei? Iar la cartierul Barredo nici să nu te gîndeşti măcar; în timpul iernii apa intră şi-n casă.

— De unde știi tu asta ?

— Mi-au spus... mi-au spus acolo, la atelier. Dac-ai vrea, mi-ai da bani și-aș face și eu cum fac o mulțime de băieți — aș vinde ziare. Le-aș cumpăra dis-de-dimineață, și dacă aș avea noroc la vînzare, cu douăzeci-treizeci de scuzi aș putea cîștiga vreo șapte-opt. Văd că nu mă învață nimeni meseria, și dacă mi-e foame și am nevoie de un *tostão,* nu-mi rămîne decît să-l fur sau să-l cer de pomană. Știi cît costă douăsprezece portocale ? Peste cincisprezece scuzi !

— Povestea asta cu ziarele înseamnă să umbli și să strigi tot timpul pe străzi, alergînd mereu dintr-un loc într-altul, nu-i așa ?

O întrista să-și vadă fratele intrînd în turma băieților acelora pe care-i știa fără viitor, jerpeliți și murdari, slabi și cu ochii încercănați, dînd impresia că nu are nimeni grijă de ei : fără familie, fără cămin și fără un cîștig sigur, creșteau în tovărășii nepotrivite, așa cum dădea Dumnezeu, învățînd de la cei mai mari tot ceea ce era mai rău și mai vicios.

— Spune-mi adevărul. Tu pleci de la lucru și hoinărești tot timpul.

— Nu ! acum am de-a face numai cu oameni bogați... Vrei să știi totul, nu-i așa ? Într-o bună zi am să cad în stradă, și atunci s-a zis și cu mine, și cu căruciorul !

— Nu pentru cei treizeci de scuzi, deoarece cred c-aș putea să fac rost de ei și altfel, dar fiindcă mi-e lehamite.

— Cunosc cîntecul.

Leonor se supără.

— Nu mă mai chinui acuma și tu, îi spuse.

— Trebuie să cîștig mai mult. Te-ai uitat în oglindă ? Ești prăpădită de tot.

— Lasă asta. Deși mă simt destul de rău, cred totuși că vor veni și zile mai bune.

— Cînd o să începi să primești pensia aceea ? Pînă atunci murim de foame. Sau crezi că nu-mi aduc aminte de ceea ce i-ai spus mamei, că trebuie să aștepți cîteva luni ?

— Pot să-mi găsesc o slujbă. E o chestiune de timp numai. Dar acum trebuie să te îmbraci. Să nu întîrzii.

Nu vru să ia în seamă aerul plictisit al fratelui ei. Îl lăsă în bucătărie şi se duse să se uite în oglindă. „Eşti prăpădită de tot!" În ajun, întîlnind-o pe stradă, Raquel, poate pentru că era şi ea la fel de săracă, sau poate pentru c-o vedea palidă şi slăbită, îi spusese că şi ea se simte prost. „Copiilor nu le pasă de mame, sug toată vlaga din noi. La fel ca păduchii. Vor să trăiască. Trebuie să ne hrănim bine, dacă nu, s-a zis cu noi, aşa mi-a spus medicul." „Eu ştiu asta din proprie experienţă", îi răspunsese Leonor. Iar acum Chico îi spusese cam acelaşi lucru...

— Jură că n-ai să faci nici o boroboaţă şi n-ai să-l superi pe maistru.

Chico nu-i luă în seamă sfatul — îndrăzneală de bărbat care-a început să-şi dea aere.

— Pot să fiu liniştită? îi spuse încă o dată, de la fereastră.

Nici un răspuns. „O fi şi început să-l strice băieţii de la atelier?"

Trebuia să-l supravegheze. Va profita de o parte din după-amiezile libere şi-l va urmări, în loc să se lase pradă gîndurilor triste, sau să mediteze asupra vieţii vecinilor. Fiecare zi care trecea îi aducea noi amănunte, fie din confidenţele Ivonei, fie din bîrfelile pe care le auzea de la o fereastră la alta. Strigătele şi gălăgia copiilor nici n-o mai supărau aproape; cunoştea acum şi tusea cavernoasă, vocea răguşită, expectoraţia fără sfîrşit, văicărelile, certurile şi justificările, de cele mai multe ori fără temei, ale unuia sau altuia dintre vecinii adulţi. Dacă la miezul nopţii se răspîndea în aer miros de cîrpă arsă, însemna că e femeia aceea cu trei copii care le descînta de deochi şi se ruga lui Dumnezeu să-l facă bine pe cel mai mare, căci se usca din zi în zi tot mai mult. Dimineaţa vedea mai întotdeauna un bărbat care se îndrepta spre poartă, încercînd să-şi calmeze durerile; se plîngea de ficat. Se scula vreo femeie blestemînd? Era una dintr-acelea care ar fi putut să-şi numere anii de căsnicie după

numărul copiilor, dacă moartea, cu mult înainte, nu s-ar fi abătut pe la casa ei, luîndu-l pe unul dintr-înşii, şi dacă cel mai mic n-ar fi împlinit 2 ani. „Doi ani şi un singur dinte! Semn că n-o să mai am copii!" spunea ea mulţumită. Uneori îşi aducea aminte de cel care-i murise: „Avea nişte hăinuţe tare frumoase şi un sicriu mititel, mititel. Am primit o mulţime de lucruri de pomană."

Apoi discuţiile şi certurile din zilele de sîmbătă, blestemele şi ameninţările, cînd nu le ajungeau banii să-şi plătească datoriile făcute în cursul săptămînii la băcănie şi cu atît mai puţin să-şi facă piaţa, bărbaţii strigînd că erau sătui să hrănească atîtea guri, iar femeile înşirîndu-le, înfuriate, lipsurile pe care le îndurau ele; ei pretinzînd că lipsurile pe care le îndurau ei erau mult mai mari, căci munceau toată ziua cu burta goală, iar patronul le pretindea să fie numai zîmbet şi le cerea din ce în ce mai multe eforturi. „Trăsni-i-ar sfîntu!"

Ivone nu se sculase încă. „La ce oră s-o fi culcat?" Cel puţin Ivone se distra. N-o invidia; adevărul era însă că se distra.

Gîfîind de grăbită ce era, Isabel veni să-i aducă n-ar putea spune că veşti bune, pentru că ştirea nu avea atîta importanţă, dar ca s-o asigure încă o dată că nu uitase de ea.

— Să trecem acum la ceea ce te priveşte. E vorba de sufertaşele alea, îţi aminteşti? Dacă vrei, o să-ţi fac rost de cîteva.

— Primesc.

— Nu-mi aduc aminte dacă ţi-am explicat vreodată ce-nseamnă asta; e vorba să duci mîncarea de prînz la o anumită adresă, iar mîncarea se duce în nişte sufertaşe de tablă funcţionarilor şi studenţilor care locuiesc departe şi nu au timp să se întoarcă acasă. Cîştigăm de la fiecare cîte zece-cincisprezece scuzi pe lună, după distanţă. Cînd avem mai mulţi în aceeaşi direcţie, merge. Dacă nu, dacă facem cursa pentru o singură persoană, nu merită osteneala. Tovarăşa mea de la descărcat are patru care-i vin cam peste mînă,

iar unul nu-i mai convine din cauza scării — e foarte întunecoasă, şi alaltăieri a alunecat şi a căzut. S-a dus şi vesela şi mîncarea. Şi pînă cînd n-a plătit toată paguba, a trebuit să facă zilnic drumul pe degeaba ; şi acuma vrea să-l lase. Vezi dacă-ţi convine. Sufertaşele le ducem în cap, pe o tavă. Unora le convine.

— Am spus doar : primesc.

— Dar e mai bine să-ţi faci mai întîi socotelile. Chiar dacă socoteşti la cincisprezece scuzi, asta înseamnă şaizeci pe lună. Cîteodată îmi vine greu să cred că ai s-o duci mereu aşa, de azi pe mîine... Nu te supăra, dar chiar ieri îi spuneam lui bărbatu-meu că cel mai uşor lucru ar fi să te căsătoreşti. Mai curînd sau mai tîrziu, tot asta-i soarta care te aşteaptă. Mi se pare că din cauza asta te şi plictiseşti de viaţa pe care o duci.

— Păi sigur ! Să mă culc cu un bărbat şi să am în burtă copilul altuia. Îţi aduci aminte ce mi-ai spus într-o zi — c-ai prefera să faci asta cu primul care ţi-ar ieşi în cale şi ţi-ar da pîinea pe ziua aceea, pentru că n-ar trebui să-l iubeşti ? Păi şi eu gîndesc tot aşa.

Se frămînta, dar nu se hotăra să-i spună mai mult, fie pentru c-o vedea pe Isabel ascunzîndu-şi un uşor zîmbet de îndoială, fie pentru că nu voia să-i spună că nu uitase şi nici nu va uita vreodată anumite momente din viaţa ei de femeie măritată.

— Atunci, dacă te-ai hotărît, te iau cu mine şi te prezint tovarăşei mele. Ea poate să-ţi arate „ruta" chiar azi. E o femeie bună ; toţi o respectă. Trebuie să te grăbeşti, însă ; am mai găsit un birou pentru curăţenie şi frecat parchetul. Primesc tot ce se iveşte, spuse ea după aceea, în timp ce Leonor îşi strînge părul. Dacă ar fi vorba de treburi uşoare şi curate, am aştepta mult şi bine, eu şi atîtea alte femei ca mine, să punem mîna pe ele — le-ar ocupa toate bărbaţii. De cînd am venit la Porto, aud într-una, şi peste tot, că femeile le fură serviciile. Ei vor să cîştige bine şi să nu se-ndoaie din şale de loc. Tot ceea ce e greu rămîne pentru noi.

Cele patru sufertaşe aveau să-i aducă, într-adevăr, şaizeci de scuzi pe lună, dar abonaţii locuiau fiecare

în alt colţ al oraşului — un drum de două ore, făcut în mare grabă. Aflînd că Leonor o va înlocui pe femeia care îi servise pînă atunci, destinatarii o priviseră admirativ. „Încă vreo cîteva zile, şi ar fi în stare să facă şi glume", îşi zise Leonor. După zîmbet i se păruse că le convenea tuturor faptul că era văduvă. „Să îndrăznească numai şi-au să vadă ei!"

Vrînd să-i arate din nou fratelui ei că e gata să muncească oricît de mult, cînd îi aduse prînzul, îi spuse că e ruptă de oboseală.

— Ştii de ce m-am apucat? De cărat mîncare. Mi-a folosit şi mie la ceva faptul c-am stat la ţară; ştiu să ţin o tavă pe cap. Urmez pilda mamei: stau în pat numai atunci cînd nu mai pot munci.

— Dacă nu spui asta numai ca să-mi dai mie curaj, îmi pare foarte rău pentru tine.

A doua zi treaba i se păru şi mai grea, nu atît din cauza grabei cu care trebuia făcută, cît din cauza fricii de vreun accident în timpul serviciului. Ducea la destinaţie ultimul sufertaş, cînd un pas greşit, în timp ce cobora de pe bordura trotuarului, o făcu aproape să-şi piardă echilibrul. O durere uşoară — poate că la şale — şi porni din nou, pentru că ruşinea de a cădea în văzul atîtor oameni îi dădu noi forţe.

Se culcă imediat ce sosi acasă. Ca de atîtea alte ori, încercă să lupte împotriva unei anumite indispoziţii, a stării aceleia de toropeală pe care-o punea pe seama proastei alimentaţii, dar cînd se întoarse, căutînd o poziţie mai potrivită, durerea i se înfipse, violent, în şale şi în pîntece. Se înspăimîntă. Să fi venit, oare, momentul în care trebuia să cadă în stradă ca să fie dusă la Spitalul pentru săraci?

Îi era frică de spital. Asta însemna izolare, fără nici un prieten lîngă ea. Bogaţii stăteau totdeauna bine, după cum îi spusese Raquel: fiecare în camera lui şi însoţiţi, la orice oră, de cineva din familie, nu într-unul din saloanele acelea cu paturi multe — ici un bolnav care geme, mai departe altul care ţipă, unul delirînd, altul dîndu-şi sufletul...

Durerea persista ; o uşă din vecini se închide cu zgomot. Sunetul, cavernos, se prelungi în ecou şi-o sperie ; era ca şi cum uşa s-ar fi închis peste ea, izolînd-o de lume. O închisese şi ea pe a ei. Dacă i s-ar întîmpla ceva, ar putea să ţipe, să se agite, că n-ar auzi-o nimeni. Inima începu să-i bată din ce în ce mai tare. Dacă ar veni frate-său şi ar găsi-o moartă...

O scutea oare moartea de alte necazuri şi de nedreptăţile soartei ? Nu murise şi Manuel ? Dar era nedrept, nu împlinise încă 20 de ani, şi trebuia să nască un copil. Se sculă cu greutate, iritată. Dacă tot trebuia să moară, mai bine să-şi facă seama. Apă foarte rece, un pod foarte înalt ?... Şi dacă rămînea, zile întregi, la pat, cine va avea grijă de ea ? Simţea atît de mult lipsa mamei ! Dacă ar avea bani, ar chema-o...

Întredeschise fereastra. Aşa, puteau să-i vină în ajutor cu mai multă uşurinţă, ca să nu moară acolo, fără nimeni care să-i dea o picătură de apă. Efortul şi teama îi sleiesc puterile. Începu să se vaite : „Ce mă fac ?! Ce mă fac ?!" şi să geamă încetişor. Îi făcea bine să se audă. Faptul că se vaită îi aduse oarecare mîngîiere, era ca un fel de protest. Dacă ar fi cineva alături de ea, ar mai întări-o, i-ar mai da puţin curaj.

Să fie oare primele dureri ale naşterii ? Nu, nu venise încă timpul. E drept că existau copii născuţi la şapte luni ; dar la opt... Să fi confundat data şi să fi rămas însărcinată chiar din prima zi ? Auzise mereu spunîndu-se că un copil născut la opt luni moare ; ar fi prea mult să aibă parte şi de încercarea asta. Durerile se îmblînzesc. Se speriase poate fără motiv. Trebuia s-o întrebe din nou pe Raquel, ca să afle cum era cu spitalele, dacă n-ar fi cumva posibil ca Chico să stea cîteva ore cu ea. De speriat, se speriase. Dacă va avea din nou dureri, trebuia să se stăpînească şi mai mult. De ce îi era atît de frică de clipa în care avea să nască, cînd ar trebui să ardă de nerăbdare să-şi vadă copilul ? Asta l-ar putea mînia pe Dumnezeu.

Închise fereastra. Era ora cînd începeau să se adune copiii în curte, şi nu voia să-i vadă aşa de jerpeliţi, goi aproape, stînd pe pămînt sau pe dalele de piatră. Cum seara va mînca acelaşi lucru ca la prînz, îşi trecu timpul

tivind cele cîteva lucruşoare pe care le cususe, plină de îndemînare, pentru copil, adică toată zestrea lui. Cine ştie dacă nu cumva frica pe care o simţise adineauri, în locul bucuriei de-a deveni mamă, va fi fost nu frică, ci tristeţe, tristeţea de-a nu fi putut niciodată să croiască, pentru el, hăinuţe din pînză nouă ?

Cînd sună ora 6 se duse să-şi caute vecina.

— Am auzit că pruncii născuţi la opt luni nu trăiesc, şi azi am avut nişte dureri aşa de mari...

— La şale ? Poate c-o să fie pe curînd. Eu nu ştiu, dar la maternitate aud spunîndu-se că pruncii născuţi la opt luni trăiesc tot aşa de bine ca şi cei născuţi la şapte. Depinde de îngrijire. Li se încălzeşte pătucul şi, dacă-i supraveghezi, pînă la urmă scapă. Nu-ţi face inimă rea din pricina asta.

— Acum mi-e frică să rămîn singură...

— O să se găsească el cine să-ţi sară în ajutor. În casele locuite de muncitori aşa e obiceiul : cînd nenorocirea bate la uşa vreunui cunoscut de-al nostru, împărţim cu el şi ce avem şi ce nu avem. Păcat numai că avem aşa de puţin. Ai să vezi, nu te părăsesc nici noaptea. Ai să-ţi dai seama, pînă la urmă, că deşi sîntem în stare să ne ocărîm unele pe altele, la necaz sîntem, de asemenea, unele alături de altele. Nici nu-i de mirare, fiecare ştie cîte e de greu.

— Crezi atunci că...

— O să se aranjeze totul. Şi dacă ai nevoie de mine, trimite să mă cheme. La orice oră. O ai şi pe Ivone. Cam umblă ea cu capul în nori, dar de bună ce-i, n-o întrece nimeni. Vrei să-ţi spun ceva ? Aş vrea să fiu în locul dumitale. Cu cît o să vină mai repede pe lume, cu atît o să fiu mai mulţumită. Aş vrea chiar...

Leonor plecă. Are mai mult curaj, dar se întristează din nou că nu simte şi ea bucuria aceea de a-şi vedea cît mai repede copilul. Gura îi e amară. Dacă ar fi sigură că nu-i vor lipsi îngrijirile medicilor, i-ar trece oare teama ?

Durerile revin. Mai ascuţite... şi ea e singură acolo. De ce întîrzie atîta frate-său ? Geme tare. În curte gălăgia crescuse. Bate cineva la uşă. Geme şi mai tare ; îi e greu să umble şi se îndoaie aproape complet din

şale ; ar vrea să fie compătimită. Fratele ei se sperie :

— Ce ai, Leonor ?

— Nimic.

— Minţi. Aşteaptă ! Să-ţi ajut s-ajungi pînă la pat.

— N-am nevoie de mila voastră. Dar să fi venit mai devreme.

Îi refuza ajutorul, aşa cum i l-ar fi refuzat şi lui Manuel dacă ar fi lăsat-o atîtea ceasuri singură. Cu părere de rău, fratele ei murmură :

— Nu ştiam. Dacă vrei, n-o să mai plec de lîngă tine...

— Lasă-mă, şi taci ! Îmi face rău să te aud vorbind.

El o ascultă, dar se aşază pe vine lîngă pat, cu obrazul lipit de saltea, privind-o mirat şi trist. Leonor, văzîndu-l că se căieşte, îl mîngîie pe cap.

— Dacă am avea-o aici pe mama ! M-am gîndit atîta la ea, atîta...

— Mi-ar face mare bucurie să te-aud că ai nevoie şi de mine.

— Sigur că am nevoie. Îmi ţii de urît. Nu am pe nimeni altcineva.

Ochii lui Chico strălucesc de bucurie. Se ridică ; se aşază pe pat. Ochii îi strălucesc şi mai mult. Lasă capul în jos şi se culcă lîngă sora lui, ca altădată pe rogojina comună.

— Pleacă de-aici ! Cică aduce ghinion. Dacă te-ai duce s-o chemi pe vecina noastră ?

— Pe care ? şi vocea îi sună agresiv.

— Pe aceea de la fabrică, pe Raquel. Cred c-o fi mîncat pînă la ora asta.

Durerea trecuse din nou, dar în locul fratelui preferă pe vecină. Zelul lui o enervează, ca şi cum n-ar fi crescut împreună. Nu se gîndea la nimic rău, ferească sfîntul, dar erau cazuri... şi chiar dacă nu era vorba decît de curiozitate, nu-i plăcea să se simtă stingherită.

— Tot şalele ? întreabă Raquel chiar din uşă. Aş vrea să naşti înainte de-a mă duce eu la maternitate. Te-aş putea vedea. Sînt cu totul de părerea unei tovarăşe de-ale mele — ăsta e un dar de-al cerului, şi noi primim aşa de puţine, iar uneori nici unul... E însărci-

nată şi ea, iar unii o sfătuiesc să nu lase copilul. Bărbatu-său e beţiv, o bate, iar ea e cam în vîrstă. (Împlineşte patruzeci de ani şi a rămas însărcinată pentru prima oară.) Dar ea face după capul ei, şi ştii ce răspunde? Că acum e fericită.

Vorbeşte fără pauze, surescitată, străină de ceea ce o înconjoară, căci îi place să-şi audă vocea.

— Un copil e ceva numai al nostru şi-l putem creşte aşa cum vrem noi... Cu băile are să-mi vină însă greu. Că, vezi, noi nu sîntem obişnuite să intrăm cu tot trupul în apă... Dar are să-mi placă şi mie, are să-mi placă să fiu mamă.

— Nici nu-i de mirare! Ai pe cineva care să aibă grijă de dumneata...

Îi pare rău c-a chemat-o şi ar vrea s-o întrebe dacă era, într-adevăr, atît de bucuroasă c-are să fie mamă. Ar vrea să plîngă. Nu mai ştia ce să creadă văzîndu-se pe sine însăşi invidioasă, rea, insensibilă.

— Poate că n-aş fi aşa de nervoasă dac-aş şti c-o să aveţi grijă de mine...

— Cînd a venit fratele dumitale să mă cheme, mă gîndeam să vorbesc cu o bătrînică, femeie foarte pricepută la treburi din astea; şi vreau să şi vorbesc chiar, afară doar dacă n-ai ceva împotrivă. A fost ani de zile servitoare la un cabinet medical, a avut opt copii şi-a văzut o mulţime de naşteri. Trebuie să găsesc, de asemenea, pe cineva care să îngrijească de dumneata şi de casă. Nimic nu se găseşte mai uşor ca braţele de muncă. S-au şi găsit, de altfel.

Leonor o lasă să vorbească; îşi imaginează scena: casa plină de femei, apă clocotită... Vor lipsi numai cele două capete care să se aplece unul lîngă altul deasupra copilului, schimbînd priviri pline de dragoste — ea şi Manuel. Închide ochii. Visase un leagăn împodobit cu dantele, dar nu va avea nici măcar o ladă; o să ceară cu împrumut unul din coşurile acelea de răchită pe care le văzuse la Ribeira... Ce-ar putea dori mai mult?

— E voie?

Uşa se deschide larg. Bătrînica pricepută la naşteri îşi aducea o tovarăşă, pe nora ei.

— Raquel ? A rămas în curte să mai trăncănească puţin. Spuse apoi, cu gravitate, că durerile de şale nu însemnau nimic ; cînd plesnea apşoara, atunci, da ! O să meargă totul bine, drăguţo, ai să vezi !

Îi mîngîie faţa. Aspre şi noduroase, enorme, obişnuite cu munci grele, ca nişte mîini de bărbat, atingerea lor indispune. Leonor văzuse unele la fel, cu degetele chircite, răscolind băligarul, întinzîndu-se spre ea, vrînd s-o mîngîie. Se înfioară de scîrbă.

— Şi eu cred că e numai teama. N-a venit încă vremea, spune Leonor.

Vorbea ca să-şi poată feri faţa de mîngîierile bătrînei. Cealaltă femeie îi aducea nişte hăinuţe — ale ultimului ei copil. Foarte uzate, e drept, şi s-o ierte pentru asta, dar poate să fie totuşi bune la ceva... Dacă ar avea hăinuţe călduroase, de la copii bogaţi, tot ei i le-ar aduce.

Se aşază ; veniră şi alte vecine, una tot cu hăinuţe, alta care voia să-i împrumute un şal, bunul comun al copiilor care se năşteau în locuinţa aceea. I-l dădea pe cîteva luni de zile.

— Trebuie să-l ţii învelit bine, o sfătuieşte, fiindcă de îngrijirile mamei depinde dacă moare sau trăieşte copilul.

— Nimic nu-i mai bine decît să-l ţii la aer curat.

— Şi dacă îl ia cu răceală, atunci vă umflaţi de plîns.

— Cei tari nu păţesc niciodată nimic. Şi cînd se duce unul, vine la loc altul.

— Taci, femeie ! Dacă nu eram eu, tu şi acum îi dădeai copilului tău să sugă miez de pîine muiat în rachiu ca să doarmă.

— Dumneata ştii multe, nu zic ba, dar ai rămas în urmă. Dac-ar trebui să-l legeni şi să-l laşi dormind în timp ce te-ai duce după treburi, ai vedea... Îţi mai aduci aminte de băieţelul Rosáriei ? Ai ştiut s-o ocărăşti atunci cînd l-a dus în pelerinaj la Sfînta Fecioară din Hora, ca să-l scape de „boala copiilor", şi vezi că s-a făcut bine ? S-a dus şi i-a dat băutura în timpul slujbei de Crăciun, şi să-l vezi acum cît e de mare !

— Nu ştii ce vorbeşti. Dacă ar fi bună la ceva băutura aceea, poliţia şi medicii n-ar umbla mereu după cei care-o vînd. Nu-i, nici mai mult, nici mai puţin, decît un amestec de vin slab, splină de măgar şi maţ de buric. Şi dacă un băiat, cînd ajunge bărbat, cade la darul beţiei, atunci ţin-te vorbe — toată lumea zice că-i un soţ şi-un părinte rău. Dar să terminăm cu asta, că eu n-am venit aici ca să te ascult pe tine!

Şi cum toate femeile acelea, slobode la gură, aveau de povestit cîte ceva în legătură cu naşterile şi cu pruncii, Chico stătea încremenit, ascultîndu-le cu lăcomie. Că prezenţa lui nu-i plăcea surorii, ştia el bine: cînd îşi încrucişau privirile, ea îşi subţia buzele şi clătina din cap. Dacă ar fi fost în sat — ştia foarte bine asta — de mult l-ar fi dat afară, obligîndu-l să hoinărească cu băieţii de seama lui. În oraş, şi cu atît mai mult în timpul nopţii, unde să plece?

— Du-te de te culcă, Chico. Mîine trebuie să te scoli devreme.

Foarte bine! O să asculte la uşă. Se supuse, dar îşi luă o mutră obraznică şi dispreţuitoare, căci aşa era de datoria unui bărbat.

— Noapte bună!

Auzea totul — uşa părea de hîrtie. O vecină, care intrase după aceea, pomeni numele unei femei care făcea mult bine în asemenea împrejurări.

— Domnişoara Carlota e o adevărată binefăcătoare şi cunoaşte şi medici...

— Mi s-a mai vorbit de ea. Dar poate c-o să mă pot descurca şi singură.

Femeile o ridică pe Carlota în slava cerului. Era o idee fericită. Dacă i-ar putea mişca inima, îi va veni imediat în ajutor.

— Cînd vorbeşte cu oamenii, îţi face chiar şi plăcere s-o asculţi. Parcă-i un doctor.

— Ştie carte multă, vorbeşte franţuzeşte, dar cînd îşi pierde capul, e tot ca şi noi: din frumoasă se face urîtă.

Pentru Chico discuţia devine mai puţin interesantă. Îl obosise vocea aceea nazală de femeie bătrînă; îl

adormea, şi el nu voia să se culce... şi să piardă ocazia de a vedea cum se naşte un copil. Ivone se întoarce acasă. O aude scuzîndu-se că avusese de lucru la birou pînă noaptea tîrziu. Le spune că e gata să facă orice. Va rămîne la căpătîiul prietenei cîte nopţi va fi nevoie. „Pare odihnită, căci are chef de vorbă", îşi spune Chico.

Apoi, bătrîna care se pricepea la naşteri începe să vorbească în şoaptă cu Ivone. Atîta precauţie îl supără pe Chico. Parcă el n-ar fi bărbat ! Se duce să se culce. Se trezeşte dis-de-dimineaţă, înspăimîntat ; nu mai poate de curiozitate. O aude pe sora lui gemînd şi plîngîndu-se din pricina durerilor. „Acum, acum !" Se scoală. Şiret şi milos, se duce să întrebe dacă are nevoie de ceva. Ivone îl goneşte din cameră.

— Nu sînt eu aici ? Du-te de te îmbracă. E tîrziu.

— Cum, nu rămîn acasă ? S-ar putea să aveţi nevoie...

Nici nu binevoiră să-i răspundă. Era clar. Pentru ele nu era decît un băieţel. Să fi avut bani, ar vedea ele dacă avea sau nu vîrsta cînd putea cunoaşte femeile. Trebuia să-i fi trecut pînă acum prin cap... Chiar şi acea domnişoară Ivone...

Surescitat, începe să se uite la ea cu mare atenţie. „Am văzut şi altele mai bine", îşi spuse, dispreţuitor. Tovarăşul lui îi arătase cîteva dintre femeile acelea care umblau pe stradă în căutarea cuiva care să le agaţe. Erau şi pe cheiuri. Dacă ar pune el gheara pe bani...

— Treci pe-acasă pe la Isabel şi spune-i că astăzi nu mă pot duce la lucru.

— Cînd e vorba să fiu trimis undeva, nimeni nu uită de mine.

Ivone îi spune, enervată :

— N-o supăra pe soră-ta.

Leonor nu mai gemea ; dar imediat după aceea scoase un ţipăt.

— Ce e ?

— O durere mai puternică.

— Eu, dac-aş fi în locul dumitale, nu m-aş uita la ce spun femeile astea şi-aş trimite să cheme o moaşă.

— Şi bani ca să-i plătesc ? În sat la mine femeile se ajută unele pe altele. Apoi, cu glas înăbuşit : E adevărat că mor multe.

— Nimeni nu ne arestează pentru datorii. Ştiu că nimeni n-are încredere în săraci, dar încearcă. Trimite pe cineva să cheme o moaşă, şi spune că plăteşti la urmă. Ai uitat de naşu-tău ? E foarte bogat, nu-i aşa ? Scrie-i sau dictează-mi, să-i scriu eu. Dacă ai primi pensia, ar fi cum nu se poate mai bine ; ai garanta cu pensia pe două-trei luni, fiindcă sînt mulţi care fac aşa — nu ţi-ar face nimeni nici o favoare ; fiindcă plăteşti şi dobîndă, şi treaba ar fi ca şi aranjată. Aşa, pe încredere, numai din prietenie, te-ar putea ajuta cineva.

— Am de primit două mii de scuzi.

— Atunci ce mai aştepţi ? Scrie-i naşului tău despre banii ăştia şi vezi ce-o să-ţi răspundă.

— Nu-mi place să ştie nimeni de viaţa mea. Am şi o prietenă. Mi-a împrumutat două sute de scuzi ca să vin aici, şi nici nu i-am plătit încă. Îşi cîştigă pîinea slugărindu-i pe alţii, şi dacă i-aş mai cere, m-aş simţi prost, mi s-ar părea că exploatez pe cineva care munceşte. Acum ştiu şi eu cît e de grea viaţa.

O hemoragie foarte puternică ; iar sărmanele ei rufe împrăştiate peste tot ; Ivone aleargă încolo şi încoace. Leonor tremură de frică, dar nu vrea să se văicărească ; e înspăimîntată, dar dă dovadă de curaj. Bătrîna care se pricepe la naşteri spune că n-a văzut niciodată asemenea lucru. După cît îşi dădea ea seama, trebuia chemat un medic. Numaidecît.

— Eu mă spăl pe mîini de treaba asta.

Leonor nici nu vrea să audă de aşa ceva.

— Şi de unde bani ? O să treacă. Iar Ivone să se ducă la birou. Nu vreau să aibă cine ştie ce neplăceri din cauza mea.

— Asta ar mai lipsi, să rămîi fără nimeni lîngă dumneata care să-ţi dea o mînă de ajutor.

Hemoragia continuă.

— Dumneata nu vezi c-ai să rămîi fără o picătură de sînge ? Stai acolo cuminte ! Ştiu eu ce am de făcut.

Ivone iese ; Leonor e înfricoşată şi nici nu are destul curaj s-o întrebe unde se duce şi ce are de gînd să facă. Bătrînei nu-i tace gura nici o clipă ; ea spune mereu că trebuie chemat un medic. Dacă ar mai avea putere să repeadă oamenii ca altădată, cînd vorbea cu ei ca o prinţesă scoasă din răbdări, ar trimite-o la plimbare. Inima îi bate cu repeziciune. Frică ? Frică de moarte ? Nu, nu ! Totul va trece, şi copilul se va naşte. Cîteva ore de suferinţă încă, şi se va simţi alta, mai tare, mai îndrăzneaţă, căci va trebui să-l apere, să-l ocrotească...

— Unde-o fi plecat Ivone ? întreabă vecina.

Îndată ce-o să se ridice din pat şi-o să-şi poată cîştiga existenţa, o să facă lucruri nemaipomenite. Fiind mamă, drepturile ei se vor dubla. Nu avea bani ? E sigură că se va găsi cineva, sau o anumită forţă care s-o scoată din încurcătură. „Viaţa nu are sens !“ Să creadă el una ca asta ! Acum, că-i aduseseră aminte de el, auzea sunîndu-i în urechi sentinţele naşului, ca şi părerile tovarăşelor ei de muncă, iar prin faţa ochilor îi treceau felurite tablouri descurajatoare ; dar exista — şi ea trebuia s-o găsească — forţa aceea care s-o ocrotească. „Viaţa nu are sens ? Ceea ce fac sau ceea ce nu fac eu nu interesează pe nimeni, după cum nu interesează pe nimeni nici faptul că exist sau că nu mai exist.“

— Poate că Ivone s-a dus să stea de vorbă cu vecina aceea a noastră care poate orice, cu Carlota...

Mîine ?... Oropsiţii soartei îşi întorceau totdeauna privirea spre ziua aceea. Unii învingeau : acceptînd orice, învingeau. Şi ea ?

Auzi o voce. Vocea pe care o auzise de atîtea ori serile şi nopţile, la Lisabona. Un plan imediat : acela de a profita de toţi cunoscuţii şi de a-şi aştepta, *de asemenea,* momentul care-i va aduce salvarea. N-o fi semn de izbîndă că fata aceea, Carlota, a părăsit casa cu camere de închiriat ?

— Ai fost la Carlota ?

Ivone se întoarse cu sufletul la gură, şi vecina care se pricepea la naşteri reuşi s-o scoată din sărite.

— Ce idee ! Am fost după treburile mele şi-am întîrziat stînd de vorbă. Am întîlnit-o, e drept, pe bă-

trîna aceea care lucrează la ea, dar nu i-am cerut nimic. Asta am făcut!

— Iartă-mă. Nu trebuie să te superi.

— Vorba e că mi s-a strîns inima cînd am intrat la ea în casă, e un frig! Şi-a vîndut tot ce avea, aşteptînd să i se mărite fata, şi acum poţi juca popice în cameră. Logodnicul cîştigă doisprezece scuzi, şi fata se încăpăţînează să aştepte pînă o să cîştige optsprezece. I-e frică să nu i se umple casa de copii, aşa că lucrurile stau destul de prost.

E cît se poate de vizibilă intenţia Ivonei de-a vorbi de viaţa celorlalţi, de teamă ca Leonor să n-o întrebe şi ea ceva. Buzele i se colorează puţin, gura îi rămîne întredeschisă datorită faptului că are o respiraţie dificilă, aşa cum se întîmplă cu toţi oamenii anemici.

— Mi-a fost milă de bătrînică. Acum e silită să-şi cîştige pîinea, numai că trebuie să stea şi să-şi aştepte fata pînă la amiază. Umblă amîndouă cu aceeaşi fustă: fata, la lucru, ca să-şi cruţe rochia cu care se întîlneşte cu logodnicul; mama, duminicile, ca să se ducă în vizită la cîte-o vecină. Dacă Leonor i-ar putea-o împrumuta pe-a ei...

— S-o ia...

— Mă-ntorc numaidecît.

Bătrîna iese şi ea. Ce tot pune la cale Ivone? Misterele o iritau. E drept că Ivone se credea deşteaptă, dar pe ea n-o putea duce. Dacă n-a fost încă, acum se va duce, cu siguranţă, la Carlota.

— N-ai făcut bine c-ai pomenit de Carlota. Erai cît pe-aci să strici totul; Leonor e sălbatică. Are ciudăţeniile ei, dar noi trebuie s-o salvăm. Am rugat-o pe vecina noastră s-o caute pe Carlota. Eu rămîn cu ea. Vrei să mai ştii şi altceva?

Limba Ivonei se dezlegase şi era gata de ceartă. Îi plăcea să se devoteze, să apere pe cei slabi şi făcea asta cu dragă inimă, mulţumită, cu atît mai mulţumită cu cît era mai surprinsă de ea însăşi; şi cu cît era mai surprinsă, cu atît devenea şi mai inimoasă. În viaţa Leonorei lipsea aventura, firul sentimental al intrigii: un amant care să fugă, un soţ care s-o abandoneze în mo-

mentul cînd trebuia să devină mamă. Ar fi fost mai interesant poate, dar chiar şi aşa, devotamentul ei rămînea acelaşi.

Începu să-i dea vecinei diferite sfaturi :

— Nu uita să vorbeşti de medic. E un caz foarte grav, ascultă-mă pe mine. Dacă Leonor n-ar fi aşa de bănuitoare şi n-ar avea nevoie de mine, aş merge şi eu cu dumneata. Bagă de seamă. Vorbeşte-i din toată inima. Dac-aş avea eu bani, sau de unde lua... Şi vino repede... Sînt foarte îngrijorată.

Ideea că viaţa Leonorei depindea de efortul ei îşi găsea expresie în cuvinte, într-o avalanşă de cuvinte, fără nimic altceva. După aceea stărui pe lîngă Leonor să-i dea neapărat voie să-i scrie naşului.

— Nu poţi rămîne aici aşa, fără tratament. Pînă acuma n-am băgat de seamă ca cineva să poată trăi fără o picătură de sînge.

— Şi ce-ai vrea să-i scriu ?

— Linişteşte-te. Nu scriu chiar aşa de prost, aşa că n-o să te fac de ruşine.

— Dacă stai toată ziua lîngă mine, n-o să te dea afară din serviciu ?

— Asta e o poveste mai lungă.

Făcu o ciornă. După ce descrise viaţa pe care o ducea Leonor — „nenorocirea omului care îndură cele mai mari lipsuri, fără un serviciu sigur, muncind azi ici, mîine colo“ — Ivone îi vorbi direct de împrumut : patru sute de scuzi, pe care să-i dea înapoi în termen de două luni. Naşul o cunoştea doar ; dacă n-ar putea să plătească această sumă din avansul pensiei lui Manuel (două mii de scuzi), n-ar cere-o, şi cu atît mai mult naşului, faţă de care era atît de obligată. Se vedea sleită de puteri, la pat, în ajun de a deveni mamă, şi bolnavă, grav bolnavă. O dovadă a stării în care o adusese soarta ei crudă era că, după ce-şi jurase că nu se va plînge nimănui niciodată, se vedea obligată să-şi calce jurămîntul. „Ştii cum trăiesc ? Într-o cămăruţă din care sînt pe punctul de-a pleca pentru că n-am cu ce plăti chiria ; Chico e o puşlama, pe care trebuie, pe deasupra, să-l mai şi întreţin...“

— Nu mai citi, Ivonezinha. Îţi sînt foarte recunoscătoare, dar n-o să trimiţi scrisoarea, nu-i aşa ? De unde să ştiu dacă pot plăti banii în două luni ? Naşul meu e foarte inteligent. O să se mire, cu siguranţă, că îi scriu în felul ăsta, cu atît mai mult cu cît, fiind grav bolnavă...

— Şi nu eşti ? Păi dacă nu minţi puţin, cum vrei să te împrumute ? Trebuie, întotdeauna, să-l mişti pe cel care poate să-ţi dea ceva. Lasă scrisoarea să plece aşa. Bărbaţii inteligenţi au încredere în noi şi ne sînt binevoitori.

— Nu vreau. Îi datorez foarte mult.

— Atunci îi scriu în numele meu, şi s-a terminat !

Le întrerupe cineva. Ivone i-o prezintă Leonorei pe bătrîna căreia îi împrumutase fusta. Îi transmitea complimente de la stăpîna ei...

— De la cine ?

— De la doamna Carlota. Şi te roagă să primeşti o mică amintire din partea ei, şi făgăduieşte să se intereseze de soarta dumitale. Medicul o să vină şi el numaidecît.

Leonor se uită întrebător la Ivone.

— Poţi să te superi cît vrei. Ai fi vrut să te las să mori aici, nu ? Fiecare trăieşte cum poate. Şi n-avea nici o grijă, că n-o să ţi se întîmple nimic dacă primeşti un ajutor de la fata asta. Acum e gata, s-a făcut !

Făcea eforturi să capete oarecare autoritate, îngroşîndu-şi despotic vocea. Zîmbitoare, stînd jos, ocupînd un loc neînchipuit de mic, cu figura uscată, pentru a trece neobservată parcă, bătrîna cîştigase simpatia Leonorei. Ochii ei îi aduceau aminte de alţi ochi : de ai mamei. Aceeaşi tristeţe, aceeaşi blîndeţe, aproape temătoare ; gata să zîmbească, gata să se supună, temîndu-se să nu fie dată afară, recunoscătoare că n-a fost gonită încă...

— Te cunosc. Te-am întîlnit în seara în care m-am mutat aici.

— Şi eu îmi amintesc de dumneata. Cînd te-am văzut în prăvălia administratorului nostru, mi-a fost milă... iartă-mă, dar mi-a fost milă. Pentru că dacă fiică-mea se căsătorea şi eu nu mai eram pe lume şi-i

murea bărbatul, ce s-ar fi ales de ea ? Cîştigă aşa de puţin... Şi e şi drăguţă. Uneori asta e o nenorocire...

Zîmbetul umil, cerînd parcă iertare, i se schimonosise de-o durere subită ; ochii, temători, luciseră într-o străfulgerare de ciudă, dar acum se întorseseră la expresia lor de supusă recunoştinţă...

— Să nu-ţi închipui că sînt încrezută. Am nevoie de toată lumea. Aşa că te rog să-i mulţumeşti stăpînei dumitale...

— Ea o să fie cea mulţumită, căci e răsplătită, aproape întotdeauna, numai cu nerecunoştinţă... Cine are vreo nevoie se linguşeşte atîta pe lîngă ea... Numai că, de îndată ce biata de ea îi împlineşte voia, nici n-o mai cunoaşte.

Tot ceea ce visase Leonor se spulbera. Medicul venise, îi pusese meticulos felurite întrebări, strîmbase apoi încruntat din nas cînd nu confirmase vreuna din presupunerile lui, şi numai la sfîrşit, şi numai după ce-i dăduse lovitura de graţie întrebînd-o dacă nu luase cumva vreo băutură, îi trecuse prin cap s-o întrebe :

— Şi accidente, vreun pas greşit pe-o treaptă, care să te fi făcut să îngenunchezi, vreo cădere ?...

— O dată, pe stradă...

— Fii atentă, pe medic nu trebuie să-l minţi niciodată.

— Vă spun adevărul.

Să atenteze ea la viaţa unui copilaş nevinovat, cînd îi era de ajuns, pentru viitoarele ei remuşcări, faptul că nu simţea nici un fel de bucurie la gîndul că va deveni mamă ?

— Vă spun adevărul, domnule doctor.

Medicul o examinase din nou ; la o nouă hemoragie, îl auzise chiar şoptindu-i Ivonei cîteva cuvinte fără sens pentru ea. Ceva reţinuse, totuşi : *placenta previa*. Ce-o mai fi şi asta ? Nu mai era încruntat. Îi mîngîiase faţa, se purta afectuos cu ea.

— O să mă fac bine, domnule doctor ? Dar copilul ? Vreau să trăiască...

O durere mai ascuţită o făcuse să ţipe. Apoi, cînd totul se terminase, îşi amintea că văzuse, prin perdele,

mai multe umbre negre — capete fără ochi — care o pîndeau. Deşi extenuată, voise să-şi întindă braţele către fiul ei, dar Ivone, la ordinul doctorului, i-l luase.

— Ai timp să-l vezi mai tîrziu. Avem noi grijă de asta. Acuma fii cuminte!

Medicul stătuse o mulţime de timp cu ea, dîndu-i fel de fel de îngrijiri; rămăsese destul, după aceea, şi în camera Ivonei. Îi auzise, în cele din urmă, vocea. Îi prescria cincisprezece zile de repaus absolut. Cînd reapăruse, se apropiase de pat, dar numai ca să-i repete recomandarea:

— Ascultă, dumneata trebuie să stai liniştită cincisprezece zile. Prietena dumitale ştie ce are de făcut.

— Şi copilul, domnule doctor? Nu pot încă să-l văd?

În loc să-i răspundă, plecase grăbit. Ajuns afară, îi făcuse serviciul de a lecui curiozitatea vecinelor, postate lîngă uşă, interzicîndu-le să intre în camera bolnavei.

— Şi copilul, Ivone?

Sleită de puteri, cu voce slabă, o rugase stăruitor; mişcată, prietena bîlbîie:

— Trebuie să te resemnezi. Nu eşti prima femeie căreia i se întîmplă să nască un copil mort.

— Nu vreau, am nevoie de el! Nu vreau! Copilul meu! Respingea violent realitatea. Copilul meu!

Ivone încercă s-o consoleze, mîngîind-o neîndemînatic, cu gesturi groteşti aproape. Leonor îşi lăsase capul peste marginea patului. Nu credea! Ceru să-i dea totuşi copilul — îl lipi la sîn, în dorinţa fierbinte de a-i da viaţă; voia parcă să-l adoarmă şi începu să-i vorbească încetişor:

— Băieţelul meu...

Puţin cîte puţin scena deveni halucinantă. Ivone nu ştia ce să-i facă şi nici ce să-i spună. Şovăi mult pînă să-i explice că medicul îi interzicea să se mişte şi să se răsucească în pat.

— Ai auzit?

Se aplecă spre ea, îi puse mîna pe umăr, dar îşi dădu seama că nu putea face nimic.

— Haide... haide...

Leonor nici nu-i răspunde ; e tristă, foarte tristă, ca şi cum fiul ei ar fi fost mare şi durerea ar fi copleşit-o cu totul. Din fericire, vecinele bat la uşă şi o fac să-şi mai uite plînsul. După ce intră în casă prima, celelalte îi urmează, cu timiditate, exemplul. Numaidecît Ivone le duce pe toate la bucătărie. Două dintre ele, care avortaseră tot din cauza unor accidente de muncă, mărturisesc că nu fuseseră chiar din cale-afară de îndurerate.

— Sînt aşa de urîţi cînd se nasc... La două-trei luni, da, sînt drăguţi, au pielea întinsă, şi cărnica le miroase tare frumos...

Chico vine şi el. Apăruse încruntat, bosumflat, cu faţa înnegrită de funingine. Părea nemulţumit de el însuşi. Dac-ar fi ştiut c-o să-şi găsească sora în pat ! Şi, încruntîndu-se şi mai mult, încercînd să se poarte cît mai frumos, le-o ia înainte :

— M-au concediat de la atelier. Zornăia nişte bani, cu gesturi bruşte. Dar nici nu-mi pasă ! Într-o zi sau într-alta, tot izbucneam... M-am săturat să fiu cal.

— Sora ta are să se supere. Bolnavă cum este, ar trebui s-o cruţi.

— Nici nu ştiu cum s-a întîmplat. Am lăsat căruciorul prea repede la vale pe o pantă, aşa c-a trebuit să-i dau drumul dacă nu voiam să mă duc şi eu după el. E mai bine aşa, îmi găsesc altă meserie, şi gata ! Am să cîştig mai mulţi bani, numai s-avem grijă să nu-i spunem Leonorei ce s-a întîmplat. Sînt destul de mare ca să mă descurc singur ; are şi ea destule necazuri.

— Băiatul ăsta o cam ia razna.

— Razna o iei tu.

Ivonei îi place atitudinea rebelă a fratelui Leonorei. Nu-i spune nimic, dar zîmbeşte. Vecinele vin una cîte una.

— E un bine că i-a luat Dumnezeu copilul ! spune una.

— De ce ? întreabă unele.

— Rămîne cu mîinile mai slobode, explică ele.

Bătrîna căreia Leonor îi împrumutase fusta vine şi ea după cîteva ore şi-i spune că domnişoara Carlota lua pe seama ei cheltuielile cu înmormîntarea îngeraşului. Căci erau de făcut multe cheltuieli, trebuiau respectate anumite obiceiuri, ca şi cum copilul ar fi avut 6 ani. Dacă nu credeau, n-aveau decît să facă o mică socoteală. Bine făceau unele moaşe în asemenea cazuri : puneau micuţul cadavru într-o lădiţă şi-l aruncau în fluviu. Era mai practic şi mai ieftin.

E destul de greu să-i capteze atenţia Leonorei ; pare că nu aude nimic, străină de toate, ca şi cum, sleită de atîtea eforturi, mintea o duce departe de ceea ce i s-a întîmplat.

— Trebuie să-i spui că-i rămînem foarte îndatorate, îi sare Ivone în ajutor.

— Domnul doctor a vorbit mult de duduia Leonor, continuă bătrînica, şi stăpînă-mea ar vrea s-o cunoască. M-a rugat s-o aduc pe la ea cînd o fi să se scoale din pat...

— Da, da, chiar mă şi gîndeam să trec pe acolo...

Afirmaţia n-o supără. I-o dictează nu atît dorinţa de a se arăta recunoscătoare, cît durerosul sentiment că nu mai are rost să-şi facă anumite scrupule. Ce folos trăsese de pe urma acestora ? se întreabă. Pomeni nu-şi dorise niciodată, dar pînă la urmă le primea. Pe toate, şi din ce în ce mai mari. O dată ce copilul nu mai era, cine i-ar mai putea cere oare socoteală, mai mult decît Manuel, de faptele ei viitoare, cine s-ar mai putea revolta împotriva ei ? Cîteva ore încă, şi un coşciug mic, alb — voia să fie alb — i-l va lua pentru totdeauna...

— Am auzit... îngeraşul dumitale...

Clătinîndu-se de oboseală, lăcrimînd, emoţionată, Raquel apare după lăsarea nopţii.

— Intram în casă tocmai, bine dispusă, ba-mi venea să şi rîd chiar, amintindu-mi de mutrele patronilor cînd au aflat că mîine intru la maternitate. Dar cînd mi s-a spus... Îmi pare foarte rău. Voiam să-mi calc rochiţa de mătase şi cîteva rufe mai puţin uzate, pentru că nimeni nu ştie ce se poate întîmpla într-o împrejurare ca asta, şi e atîta nevoie de haine mai ca lumea, atît pentru viaţă, cît şi pentru moarte... şi, în sfîrşit, cînd

am primit vestea, mi s-a dus tot curajul. Îmi pare rău, foarte rău de dumneata.

Ivone intervine numaidecît. E o prostie să-nceapă cu discuţii de felul ăsta.

— N-o obosi pe Leonor. Medicul i-a recomandat repaus absolut. Stai de vorbă cu mine. Voiam tocmai să te întreb... Prietenul... prietenul dumitale adoptă copilul pe care ai să-l naşti ?

— Ia mai lasă-mă-n pace ! Am vorbit cu el nu demult despre asta. N-a zis nici da, nici ba. Dar şi eu i-am spus cîteva. Trebuie să-l prind însă. Cred că mai curînd sau mai tîrziu are de gînd să se însoare şi nu vrea să dea copilului meu aceleaşi drepturi pe care o să le aibă copiii lui. Atît de sigur e, că...

— Ia-l cu binişorul...

— Se plînge tot timpul de caracterul meu, dar nu-i de loc uşor ca o femeie să fie bine dispusă cînd vede c-o vrei numai ca manta de vreme rea. Dac-aş putea face o minune, ar trebui să-l oblig să se însoare cu mine. M-ar despăgubi de tot ce-am suferit din cauza lui !

Dacă faptul de a lua cunoştinţă de suferinţele altora nu potolea durerea amară a Leonorei, o făcea cel puţin să-şi dea seama că nu lipsa de calităţi o silea să umble în zdrenţe. Căci fata aceea făcuse tot ce-i stătuse în putinţă ca să ducă o viaţă mai bună, şi era aşa de departe de fericire... Carlota, şi cîte alte femei ? se gîndi ea, aţîţată de atmosfera înconjurătoare şi de suferinţa pe care o încerca în acel moment... Totul e chestiune de noroc ; cine se arată mai nepăsător faţă de semenii săi, slujindu-se de ei şi apoi azvîrlindu-i, urcă mereu tot mai sus ; cu cît mai puţine scrupule, cu atît mai multe victorii ? Ce întrebuinţare să dea însuşirilor ei ? Să se servească numai de cele rele, ştiind că cel ce face aşa învinge, şi să şi le ascundă pe cele bune, ca să nu-i poarte ghinion ? Fericit poate că nu-i nimeni. Şi naşa ei suferea. Dar se răzbuna pentru suferinţele ei deoarece era puternică şi bogată ; era o persoană suspusă şi nu ştia ce-i sărăcia, cu atît mai puţin foamea, şi nu avusese niciodată nevoie de pomana cuiva ca să-şi îngroape pruncul. Şi cînd se gîndea că viitorul ei ar fi

fost poate cu totul altul dacă nu pleca din casa unde ar fi putut scăpa de nedreptatea de-a se fi născut într-un cămin nevoiaș...

— Iar începi ? Ia șterge-ți lacrimile.

Raquel își cere iertare.

— Ar fi trebuit să-mi dau seama că vizita mea are să-ți facă rău.

Leonor e gata să-i spună că nu-i adevărat, dar cealaltă continuă :

— Înțeleg, eu sînt pe cale de-a avea un copil, iar dumneata ai rămas fără el. Îmi dau seama ! Iartă-mă. Noapte bună.

O dată cu ea pleacă și celelalte vecine.

— Bine că te-au lăsat în pace ! izbucnește Ivone. Acum, odihnește-te. Am să rămîn la căpătîiul dumitale.

Chico vrea să stea și el noaptea la căpătîiul soră-si. Leonor refuză :

— Nu vreau să-ți pierzi noaptea. Ai nevoie de forțe. Și dumneata la fel, Ivone. Mi-ar părea rău să rămîi fără serviciu din cauza mea.

Ochii lui Chico, plini de umilință, solicită pentru a doua oară complicitatea Ivonei. Ea îi promite iarăși, zîmbindu-i. Rămînînd singură cu prietena, Leonor stăruie din nou, nevrînd ca aceasta să-și piardă noaptea :

— Îmi pare rău. Fă-mi această favoare.

— Nici mîine nu mă duc la birou.

— Și atunci ?

— Atunci, nimic. Și, înăbușit : La sfîrșitul lunii plec de acolo. M-au concediat. Îți amintești că într-o noapte m-am întors acasă tîrziu ? Am fost să cinez la „Palácio", un restaurant foarte șic, unul din acelea unde ești luată numaidecît la ochi dacă-ți pui coatele pe masă. Eram foarte mulțumită, pentru că nu fusesem niciodată acolo, și-mi plăcea tare mult să mănînc și să mă uit la copacii din grădină, frumoși ca în filme, cînd a intrat patronul meu. Cînd a dat cu ochii de mine, a făcut o mutră de șapte coți și nici nu m-a salutat. Mi-am spus imediat c-o să am de furcă cu el. Nu eram singură. Mă însoțea un băiat... un băiat pe care îl cunosc, de familie foarte bună... Mi-a fost nemaipomenit de rușine, iar el m-a întrebat ce se întîmplase de roșisem așa de tare.

I-am spus. Delicat, căci e delicateţea în persoană, se revoltă şi el împotriva faptului că „tipul în frac" nu mă salutase, cu atît mai mult cu cît era şi el însoţit de o femeie care nu era soţia lui. Ei bine, şi a doua zi am făcut o prostie mai mare decît mine. Cum a intrat în birou, m-a întrebat dacă mă căsătorisem fără ca el să ştie şi dacă eram bogată. Căci, dacă era aşa, avea să dea locul unei fete care avea mai multă nevoie decît mine, iar dacă mă încurcam cu feluriţi bărbaţi... el nu voia la el în birou pe cineva care să bată la ochi, apărînd prin localuri de lux, în timp ce atîtea fete serioase erau fără lucru. Aproape ţipînd, Ivone continuă : Şi atunci mi-am pierdut capul. Nu ştiu ce mi-a venit, dar nu m-am mai putut stăpîni. Şi i-am răspuns că avea dreptate. De fapt, de unde să am atîţia bani ca să pot merge la restaurante de lux, cînd el mă plătea aşa de prost ? Îl înţelegeam, se temea să nu-l fur. Dar eu nu-l furam. Prin urmare, toată lumea avea dreptul să aibă bănuieli asupra felului în care reuşeam să stau la mesele la care stăteau soţia lui, fiica lui şi alte femei dintre cunoştinţele sale. Exista însă o soluţie : să mă plătească mai bine, şi atunci bănuielile, ca şi tovărăşiile mele rele, vor dispărea. Aş începe să mănînc singură, şi cu foarte multă plăcere încă. (Uneori, mesele de seară mă amărau, şi, cîntărind bine lucrurile, cel care trăgea foloase de pe urma sacrificiului meu era el.) S-a făcut roşu ca focul şi-a pornit să ţipe că era sătul de obrăzniciile mele. „Afară ! Afară ! La sfîrşitul lunii să-ţi cauţi altă slujbă ! Auzi, să se compare cu mine ! Unde-o să ajungă lumea, domnilor ! dacă săracii imită traiul bogaţilor, uitînd de situaţia lor ? Vrei, deci, un salariu mai mare ! Şi ce faci ca să-l meriţi ? Nici englezeşte nu ştii !... Afară, afară ! Sînt destui care să lucreze pentru mine !"

— Va să zică, eşti fără serviciu.

— Fără serviciu încă nu. M-au dat afară, dar mă mai duc pînă la sfîrşitul lunii. Patronii respectă legea. Nu vezi ? Cînd ne concediază înainte de 15 ale lunii, ne pot pretinde să lucrăm pînă la sfîrşitul lunii. Tot ceea ce putem face e să cerem învoire pentru cîteva ore, uneori pe motiv că ne căutăm alt serviciu. N-am fost azi, nu mă duc nici mîine. De altfel, nu pierd ni-

mic. Leafa pe luna asta am primit-o. Şi cum nu mi-a ajuns niciodată ca să-mi acopăr toate cheltuielile, e timpul să-mi iau adio de la ea.

— Păi, atunci, rămîi aşa, fără lucru...

— Prin lege, patronul e obligat să-mi plătească salariul pe două luni, dar, tot după lege, poate să refuze dacă are „un motiv întemeiat", cu alte cuvinte, dacă mi se impută vreo vină. Dacă l-aş da în judecată, ar pretexta, cu siguranţă, că sînt o femeie cu purtări rele...

— Şi domnul acela care te însoţea ce spune despre asta ?

— Ce vină are el ?

— Te-au concediat, aşa că trebuie să te ajute el.

— A, din cînd în cînd îmi dă bani să-mi cumpăr cîte o rochie. Dacă n-ar fi el, aş umbla goală.

— Ar trebui să facă mai mult. Dacă e bogat şi ţi-e prieten, ar trebui să facă mai mult, să se căsătorească cu dumneata... Manuel s-a căsătorit cu mine, şi nici nu-şi terminase şcoala.

— De plăcut, mi-ar plăcea ; tuturor femeilor le place să se mărite, să aibă casa lor, bărbatul lor... De plăcut, mi-ar plăcea. Numai că bărbaţii nu înţeleg lucrul ăsta. Nu vor să se lege, le placem mai mult înainte... iar ei încep să ne placă nouă mai mult după... Ai înţeles, nu ? Dar am să vorbesc cu el, măcar aşa, ca să-l încerc. Nu m-am gîndit niciodată... nu, nu m-am gîndit niciodată la asta...

Rămăsese cu privirea aţintită asupra unui punct vizibil numai pentru ea, cu ochii nemişcaţi, liniştiţi, cu buzele ca o linie curbă.

— Niciodată nu m-am gîndit la asta...

— Şi îl iubeşti mult ? Dacă nu-l iubeşti...

Leonor *se vede*, încă o dată, în restaurantul de la Campo Grande : o sofa neagră, cu învelitoarea unsuroasă, pătată...

— Dacă-l iubesc mult, mult, nu ştiu sigur. Cînd îşi ia aerul acela de superioritate, ca omul care aşteaptă să fie servit, atunci eu, sclava, nu-l pot suferi, îmi vine să-l dau pe uşă afară ; poate-şi închipuie că nu se mai găseşte nimeni care să mă vrea. De asta nu m-am gîn-

dit niciodată... Dar, ca să-ţi spun drept, uneori simt că mi-e prieten, se interesează de mine, vrea să-mi găsească un serviciu în altă parte, iar uneori, cînd mă vede scîrbită de lucru, sau tristă, îmi spune că e-n stare să sărute pămîntul pe care calc. Închid ochii, mă amăgesc... Dar cine poate şti dacă spune adevărul ? Poate că umblă să mă înşele cu promisiuni şi cu prostii numai ca să mă vadă mulţumită. Pentru că-mi dau seama, uitîndu-mă la dumneata, cîtă siguranţă oferă căsătoria.

La întoarcerea de la înmormîntare, pe stradă, Chico se apropie de Ivone şi începe s-o bată la cap să nu-i spună Leonorei că-şi primise leafa. Cu banii ăştia, bine plasaţi într-o „afacere", îşi lua obligaţia, pe cuvîntul lui de bărbat ! să cîştige şapte, opt sau chiar zece scuzi pe zi, mult mai mult decît la atelier, unde, chiar dacă ar fi învăţat meseria, maximum care i s-ar fi dat, la sfîrşitul a patru ani de ucenicie, ar fi fost opt mii de reali şi opt *tostões*.

Ivone fiind, prin forţa împrejurărilor, administratoarea banilor Leonorei, Chico se păzise, pînă în acel moment, să-i dea socoteală de cîştigurile lui din timpul săptămînii, căci o văzuse mereu ocupată. Complicitatea pe care ştiuse s-o păstreze pînă atunci încurajîndu-i planurile, îl făcu pe Chico să-şi ia inima în dinţi şi să-i împărtăşească minciuna finală :

— Cum soră-mea e bolnavă, e nevoie să cîştig mai mulţi bani. Să-i spunem după aceea, cînd s-o face sănătoasă, că mi-am găsit alt serviciu, şi cu asta, gata !

— Cît despre mine, eu nu pot lua nici o hotărîre. Nu pot decît să pun o vorbă bună pe lîngă soră-ta.

— Ea n-o să mă lase. Nu ştiu cu ce gînduri m-a adus la Porto ; biştari, ioc ! iar eu nu mai pot sta în peticul ăsta de curte în care nu creşte nici un singur copac. În sat la mine, cel puţin, e soare şi lună ; în oraş, dacă nu eşti furnică, fiindcă numai ea poate să aibă o casă după dorinţa inimii, poţi să te omori muncind, că tot unii peste alţii trebuie să trăim. Uită-te aici, în casă la noi. Dacă fiecare ar avea cu ce să-şi mobileze casa, pentru oameni n-ar mai rămîne nimic.

— O cam iei razna. Cine te-a învăţat să trăncăneşti aşa ?

— Îi văd şi-i aud pe cei de la atelier şi sînt numai urechi cînd începe să povestească unul din ei, un băiat care cunoaşte multă lume. Şi, plîngăreţ şi voluntar totodată : Faceţi aşa cum v-am rugat. Sînt băieţi care-şi cîştigă pîinea, şi încă bine, cu meseria de vînzători de ziare. Ajung să-şi întreţină şi părinţii.

— Ţi-am spus c-am să vorbesc cu Leonor.

Chico se bosumflă ; pînă acasă nu mai scoase nici un singur cuvînt.

— S-a terminat ? întrebă Leonor.

— Da. Am să-ţi mai dau cîţiva scuzi. Au mai rămas.

— Acum, nu.

Încerca să-şi potolească starea de nervi pe care i-o producea prezenţa Ivonei. Cînd o vedea gesticulînd larg cu braţele, îi venea în minte cealaltă imagine, singura care-i rămăsese în minte din toată dimineaţa aceea : clipa plecării acesteia de acasă, în drum spre cimitir, legănîndu-şi şoldurile, mergînd cu paşi mari şi dînd o mînă de ajutor la ridicarea coşciugului aceluia mititel, dar era atît de absentă, că se lovise cu cotul de tocul uşii — „îngeraşul ar putea simţi zguduitura". Ochii i se umplură de lacrimi :

— S-a sfîrşit totul ! Totul ?...

În loc să-i răspundă, Ivone preferă s-o întrebe dacă n-ar fi potrivit să-i scrie naşului.

— Căci ai să stai multă vreme în pat, şi n-ai nici o rezervă. Am promis, o fac. Îi scriu în numele meu, vrei ?

Leonor îi auzea vocea, dar nu prindea înţelesul cuvintelor. Vidul unei dimineţi întregi, nenumărate siluete în jurul ei, şi ea, care nu recunoştea pe nimeni, continua să existe. Făcea mari eforturi de memorie, dar din orele acelea, din tot ce se întîmplase, va păstra pentru totdeauna numai amintirea unui coşciug mic ce iese din camera ei şi a luminii de afară, conturînd puternic figurile, şi o mare, o copleşitoare dorinţă de-a plînge, care o silise să închidă ochii...

Ivone se încăpăţînă să repete întrebarea :

— Ei, ce spui ?

O înţelegea, în sfîrşit, dar vocea prietenei îi suna în urechi ironic, agresiv, fără pic de înţelegere pentru asemenea moment ; indiferentă, ea şi toţi ceilalţi, ea şi toată lumea, acum, ca şi altădată, la moartea copilului, ca şi la moartea soţului...

— Tare-aş vrea să mă lăsaţi să mă odihnesc... ,

— Păi sigur ! Şi trăieşti cu aer, nu ? Îţi înţeleg foarte bine durerea, dar nu ştii că trebuie să şi trăieşti ? Are să fie frumos, da ! şi eu sînt cea care-o să găsească leacul. Şi încă pe gratis. Mă duc numaidecît la birou. Iar pe curioşi are să-i gonească Chico.

Plecă fără să mai spună nimic, dar încruntată, voluntară. Leonor închise ochii, prefăcîndu-se că doarme, şi Chico se folosi de pretextul acesta ca să-i expedieze pe cei ce băteau la uşă. Zelul lui nu dezarmă însă pe toate vecinele. Din fericire, de-abia după ora 10 mai veni una.

— Am văzut uşa deschisă şi am intrat.

Venise să afle cum a petrecut Leonor noaptea şi să-i dea o mînă de ajutor. Găsind-o singură, începu s-o critice pe Ivone :

— Ar fi putut să se ducă la serviciu, dar să lase totul pregătit.

Leonor îşi apără prietena :

— A lăsat, şi se întoarce să-mi pregătească prînzul.

Dar vecina nu se dădu bătută :

— La ora asta cred c-a şi uitat. O ştiu eu, doar o cunosc de doi ani. Odată a suferit de constipaţie, şi eu am făcut pe proasta şi nu i-am spus nimic ; dar n-am auzit niciodată că de constipaţie te vindeci cu gheaţă pe burtă. De mîntit şi de-ncurcat lucrurile n-o întrece nimeni, asta-i drept ! Spune că munceşte mult, că se zbate pentru bucăţica ei de pîine. Nu zic că n-o fi adevărat, cu toate că mă îndoiesc. Şi am şi de ce.

— După cum vezi, a lăsat toate lucrurile la locul lor, şi-o să se-ntoarcă numaidecît.

— Crezi ? Să te-audă Dumnezeu ! Şi fiindcă nu ai nevoie de mine, la revedere.

Ridică din umeri ; ieşi, legănîndu-se. Chico se întoarse acasă după-amiază, devreme. Avea un aer spăsit,

de pocăință, dar ori de cîte ori își băga mîinile în buzunare, zornăiau niște bani.

— Ești singură, Leonor ? Acum nici nu mai pot sta de vorbă cu tine cînd vreau. Sau dormi, sau o ai pe Ivone lîngă tine... M-au dat afară. Nu te speria, am început să cîștig iar. Nu mi-au plătit nimic, căci mi-a scăpat căruciorul ; astea se întîmplă numai cui are de-a face cu asemenea lucruri. (Cine comandă n-are niciodată de-a face cu ele.) Șeful de atelier m-a înjurat de mamă... și a vrut să mă bată. Am fugit. Și cum mergeam eu așa trist, mă-ntîlnesc față-n față cu un client de-al atelierului de lăcătușerie. Și mi-a dat numaidecît de lucru, de dus comenzi, dar ușoare, fără cărucior, continuă el să trăncănească. Încep lucrul chiar în după-amiaza asta. Îmi dă opt scuzi, dar pot să cîștig și mai mult dacă lucrez după ora obișnuită. Pot să ajung și băiat de prăvălie la un magazin mare, acolo pe lîngă Bulhão...

— Nu mă minți. Și mie mi-ar plăcea să te văd la tejghea.

— Acolo am s-ajung. Dar ar mai fi ceva și mai bun dac-ai vrea tu. Să vînd ziare. Azi i-am dat puțin ajutor unei bătrîne, și cît ai clipi din ochi, am și scos, partea mea, șapte scuzi. Uite-i ! Dacă muncesc de dimineață pînă după masă, spunea că pot ajunge pînă la zece-cincisprezece...

— Iar o luăm de la capăt ?

— Bine, nu face să ne certăm. Bine, mă duc după comenzi, dar o să-ți pară rău. Și cu o voce plîngăreață : Ai putea, ar trebui să-i ceri sfatul și prietenei tale. Ea cunoaște mai bine viața, iar cîteodată face și pe cucoana.

— Ție eu îți poruncesc.

— Păi sigur !

Se face că nu observă tonul de amenințare din vocea fratelui ei. Să lase totul baltă și să amîne tot ce se putea amîna, asta își dorea Leonor în oboseala ei.

— Ai să vezi că și Ivone e de părerea mea.

Închise ochii, ca Chico să nu mai stăruie, iar ea, față de speranța unor cîștiguri mai mari, să nu cumva să cedeze pînă la urmă. Primind părerea Ivonei, care cunoștea orașul pe degete, și urmîndu-i sfaturile, și-ar

micşora pe viitor autoritatea. Respiră apoi uşurată cînd prietena intră în casă, ruptă de oboseală de drumurile pe care le făcuse, după cum mărturisi imediat.

— Am cumpărat o bucată de găină pentru ciorba dumitale, şi s-au dus toţi banii. Mă duc s-o pun la foc. Acum fac pe gospodina casei. Pentru noi am adus sardele. Sardele şi o prăjitură.

— Chico a fost pe aici şi a încercat să-mi...

— Am stat şi eu de vorbă cu el. Nu trebuie să-ţi faci inimă rea pentru toate fleacurile. Şi bagă de seamă că nu-i sfatul meu. E al medicului.

Chico se ţinea tot timpul după Ivone, ascunzîndu-se în bucătărie. Apoi apăru în camera Leonorei.

— Vine numaidecît şi Ivone. A rămas să se spele pe mîini. I-am spus tot.

— Se şi vede, după cum te porţi. Între timp m-am gîndit şi eu. E mai bine să fii băiat de prăvălie. E un viitor bun. Iar eu am să te-nvăţ, noaptea, tabla înmulţirii.

— Vorbeşte şi el ca să nu tacă ! A minţit. N-a găsit nici o prăvălie. Vrea să fie liber toată ziua. Cel mai bine ar fi să-i dai deocamdată voie să-şi facă cheful. După aceea, mai vedem noi.

Ivone intrase valvîrtej în camera Leonorei şi se aşezase în mijlocul patului. Ca să poată vorbi în voie, îl gonise pe Chico la bucătărie, poruncindu-i să pună masa.

— Voiam să-ţi spun că i-am scris azi-dimineaţă naşului dumitale o carte poştală. În numele meu, bineînţeles. Dumneata n-ai cu ce trăi şi nu poţi rămîne aşa, lipsită de îngrijiri. Dacă el te poate ajuta, să te ajute. Căci nu pe săraci trebuie să ne bizuim ; apoi, mai e şi chiria. Ştii în cîte sîntem azi ? În 30. Dar, ca să te liniştesc, să ştii că am trecut pe la prăvălia administratorului şi i-am arătat adresa scrisorii. Mi-a răspuns că acel domn doctor putea să existe, după cum poate să şi nu existe ; cunoaşte destule trucuri asemănătoare. Aşteaptă pînă în ziua de 3. Nici o oră mai mult. Respiră adînc, pentru a-şi trage sufletul, apoi continuă : Dacă, după cele ce ţi-am spus, ai încă de gînd să nu-ţi laşi fratele să cîştige cîţiva bieţi scuzi pe zi pen-

tru mîncare, ai să te pierzi din cauza unei trăsneli. Căci, chiar dacă s-ar angaja azi, ar trebui să aştepte pînă la sfîrşitul lunii după salariu. Şi din ce-aţi trăi, cînd dumneata eşti în starea în care eşti ? Cu camera s-ar aranja, ai dormi la mine. Dar cu celelalte ?

Leonorei îi veni mult mai greu să se împace cu gîndul că Ivone îi scrisese naşului — fără, cel puţin, să-i ceară mai întîi părerea — decît cu acela că trebuia să cedeze în privinţa meseriei lui Chico, meserie pe care acesta o putea părăsi oricînd.

— Asta n-o mai puteam răbda ! Dumneata să-i tot dai cu scrupulele, iar eu să te văd suferind. Las' pe mine. Îmi iau totdeauna răspunderea pentru ceea ce fac.

— S-ar putea întîmpla să se mire că nu-i scriu eu...

— Din pat, la cîteva zile după naştere ? Sînt sigură că nu eşti sănătoasă la cap !

Pe înserate, Chico aduse încă cinci scuzi, dar mîncarea se înrăutăţi din ziua aceea : Leonor trecu de la ciorbele de găină la cele de legume ; el îşi amăgi foamea cu cartofi fierţi şi cu mămăligă. Ivone se nelinişti.

— Azi expiră termenul pe care ni l-a fixat administratorul, şi nici eu n-am nici un ban : am primit salariul în bonuri. Mîine vine precis... Şi naşul dumitale, care nu răspunde la scrisoare !

— Poate că nu-i la Salreu.

Aşa după cum prevăzuse Ivone, dimineaţa, cînd sună ora 8, administratorul bătu la uşă :

— Bani, sau chitanţă.

Că chiriaşa era încă la pat, asta nu era treaba lui ; dacă ar avea el atîtea sute de mii de reali cîte femei pornesc la lucru a doua zi după naştere, ar putea deveni unul din marii binefăcători ai omenirii. De ce n-o internaseră într-o maternitate, de ce ?

— Poate că vă pot plăti chiar azi... Sînt în aşteptarea unei scrisori...

— Bine ! Aştept pînă diseară. După aceea, să nu veniţi la mine cu alte poveşti.

Seara, Leonor primea răspunsul naşului. Nu-l adresa celei care-i scrisese, „pentru că sînt sigur că fina mea nu-i atît de bolnavă încît să-i fie interzis să citească". Măr-

turisea că e plăcut surprins şi cît se poate de mulţumit, oricît de mult l-ar durea noutăţile, să primească veşti de la ea, chiar şi prin intermediul altor persoane. „M-am crezut uitat pentru totdeauna, deoarece n-am putut să-ţi fac serviciul pe care mi l-ai cerut atunci cînd cu căsătoria ta. Vreau ca de azi înainte să-mi dai veşti amănunţite despre tine. Te preţuiesc prea mult ca să nu mă preocupe viitorul tău. Îmi îngădui să-ţi spun şi eu părerea mea ? Pensia care ţi-a rămas e foarte mică pentru a putea trăi la oraş, aşa că ţi-aş propune să te întorci printre noi. Poate că s-ar găsi cu uşurinţă, pentru tine, o casă cu o doamnă singură, unde ai rămîne, de pildă, ca damă de companie. Ai fi la adăpost de toate nevoile, surprizele şi nenorocirile marilor aglomerări omeneşti. Aveiro ţi s-ar potrivi de minune. Vrei să-mi pun la încercare influenţa ? Cît despre împrumutul pe care mi-l ceri, rămîne stabilit că-ţi voi deschide un cont curent la o bancă ; sînt sigur că sumele pe care le vei cere vor fi cît se poate de modeste. Pentru această primă cerere a ta, nu-mi lipseşte decît numele persoanei pe adresa căreia să trimit mandatul poştal. Pe al tău, sau pe al...?"

— E bănuitor bătrînelul. Îl înţeleg foarte bine. S-a temut că-l înşel, şi şi-a luat precauţiunile necesare, observă Ivone, în timp ce citea scrisoarea. În primul rînd ţi-a scris ca să afle dacă e adevărat ceea ce i-am scris eu ; în al doilea, de teamă să nu piardă banii, vrea să trimită mandatul poştal pe numele dumitale. Fă-i pe voie, dar fiindcă se crede deştept, spune-i că mandatul îl puteam semna şi eu. Nu ştim însă dacă nu vrea cumva să cîştige timp. O să mai întîrzie cu răspunsul cel puţin trei zile, sînt sigură. Uite, cel mai bine — în stradă nu rămîneţi voi ! — e să faceţi aşa cum mă gîndisem eu : treceţi în camera mea, şi eu mă duc să-i spun administratorului că a dumitale rămîne liberă chiar de astăzi. Iar dacă vine aici, încuie uşa cu cheia şi nu răspunde. Nu poate sparge uşa, iar noi cîştigăm timp. Dacă ai putea să te scoli şi să umbli, treaba s-ar face mai uşor, să nu trăncănească vecinii că nu te-au văzut ieşind din casă. Atunci ai ieşi şi ai face ceea ce am făcut şi eu cînd am stat două luni fără serviciu : rămîneam peste noapte în camera unei prietene. Săream pe fereastră, care era joasă,

ca şi ale noastre, şi dis-de-dimineaţă o porneam la drum. Administratorul blocului aceluia era tot aşa de energic ca şi al nostru. O lăsa mai moale numai cînd avea de-a face cu bărbaţi şi cu oameni fără ruşine. Ăstora le dădea chiar şi bani, numai să-i vadă plecaţi, dar eu, pe atunci, nu ştiam ceea ce ştiu azi.

Mulţumită să-şi arate experienţa, lungea vorba cît putea mai mult. Cu voinţa paralizată de acea nemaipomenită dorinţă de-a nu i se tulbura liniştea, Leonor nici nu căută altă soluţie. O acceptă pe a Ivonei, pentru că era comodă. Rămînînd pe loc, prietena va continua să aibă grijă de gospodărie. Ceea ce o apăsa era faptul că depindea din ce în ce mai mult de alţii, neputîndu-şi recupera forţele din lipsa unei alimentaţii substanţiale — ea, altădată atît de voluntară, se simţea acum sfioasă, paralizată parcă de un fel de jenă...

— Dacă mă dau jos din pat...

Ivone se achită de obligaţiile pe care şi le luase asupră-şi, pierdu ore întregi compunînd răspunsul la scrisoarea „naşului" Leonorei şi presărîndu-l din belşug cu adjective linguşitoare.

— Sînt prea bătrînă pentru asta ; nu mai am răbdare. Vreau să mă port cu toţi aşa cum se poartă şi ei cu mine.

Trecuse de miezul nopţii cînd termină scrisoarea.

— Fă-i domnului pe voie şi semnează.

A doua zi, administratorul veni să vadă dacă acea domnişoară Leonor, ruda unor oameni atît de bogaţi, plecase sau nu. Nu poţi avea încredere în nimeni. „Şi asta m-a ciupit : a stat cîteva zilişoare pe gratis, şi apoi, pe-aci ţi-e drumul ! Şi acum, dacă i-aş cere socoteală, domnişoara Ivone ar spune că sînt om rău."

Aşteptînd ca, dintr-o clipă în alta, în urma denunţului vreunei vecine, să apară ca să facă scandal şi s-o dea afară, toţi paşii apăsaţi de bărbat pe care, cu urechea la pîndă, îi auzea în curte, o umpleau pe Leonor de spaimă şi inima începea să-i bată cu putere. Numai noaptea se liniştea, de cînd aflase că, după apusul soarelui, nici un om de-al poliţiei nu-i putea intra în casă.

— Dacă ţi-e frică de orice, ai să te distrugi. Lasă chestia asta pe seama mea. Ca să te chinui, îţi sînt de ajuns celelalte griji, ca şi faptul că rămîi ore întregi singurică.

A treia zi, de îndată ce Ivone veni să-i prepare prînzul, primi de la naşul ei o scrisoare. Era recomandată, aşa că o scutea de plictiseala ridicării mandatului poştal. Conţinea şi cinci sute de scuzi. Ivone începu să facă felurite observaţii, afirmînd că nu se aştepta la o sumă aşa de mare. Îl înţelegea, totuşi, pe acel domn ! Voia să înlăture, cu eleganţă, anumite bănuieli şi, pentru a nu fi luat drept avar, îşi dezlega băierile pungii.

— Ai văzut, ai văzut cum s-a aranjat totul ? Aşa e-n viaţă : naşii contează. Munca nu contează — nu e cotată, cum se spune în comerţ. Eu aş avea nevoie, la drept vorbind, de două luni ca să cîştig aceşti cinci sute de scuzi. Fă-i domnului pe plac şi scrie-i cît mai des. Profită de ocazie. În felul ăsta aş avea şi eu pe cineva care să-mi dea o mînă de ajutor.

— Nu vreau să primesc atîţia bani. Cînd am să pot eu plăti cinci sute de scuzi ? Ceea ce mă îngrijora mai mult era chiria camerei. O să păstrăm două sute, restul i-l trimitem înapoi.

— Vezi să nu-l ofensezi. Pare să-ţi fie prieten. E bine să nu ne-ncredem în belşug, dar cînd soarta trece de partea noastră, trebuie să profităm de ea. Mie nu mi s-a întîmplat niciodată una ca asta. Cu banii ăştia ai putea să-ncepi să mă protejezi... Închiriem o casă într-un cartier de oameni cu stare, intrăm în relaţii cu vecinii, căci principalul e să ne deschidă uşa. După ce ne cunosc şi le devenim simpatice, au să ne şi ajute...

Ivone se lăsa în voia sentimentelor pe care le încerca în acel moment. Trecu, de la necazul stîrnit de invidie, la ironie, apoi se întristă, căci avea multă experienţă şi cunoştea bine viaţa. Servindu-se de anumite influenţe, sub protecţia cărora ar putea trăi minunat, Leonor îi stîrnea invidia. Protejată, chiar şi în mod trecător, aceasta devenea cea mai tare.

— Văd că şi eu trebuie să-mi las la o parte mîndria şi să vorbesc de data asta cu el... cu logodnicul meu. Nu

sînt mai prejos decît alte femei, şi cea mai mare parte din ele s-au căsătorit sau trăiesc în concubinaj. De fapt, tot un drac e!

Concurenţa o stimula. Nu-i mărturisi Leonorei că laşitatea descurajării o făcuse să se socotească decăzută faţă de ceea ce fusese ea cîndva, dar, dacă bărbatul acela ar întreba-o de ce nu se căsătorise cu unul din ceilalţi... n-ar putea să-i răspundă că nu iubise niciodată pe cineva aşa cum îl iubea pe el? Dovezi? Fiind vanitos, cu siguranţă că nu i-ar cere, iar dacă i-ar cere, nu era oare sătulă să-i tot dovedească dezinteresul? La vîrsta ei, care ar fi femeia care n-ar cere anumite garanţii cînd ar fi vorba să se ataşeze de un bărbat? De altfel, scena o tenta, el evitînd-o poate, ea, foarte demnă, acuzîndu-l. Iar la sfîrşit, împăcarea, totul clarificat şi aranjat, şi asta la momentul cel mai potrivit. Cît timp va rămîne fără serviciu? Ştia, cu durere, că ori de cîte ori încerca să caute un serviciu, mai erau pe lîngă ea zece solicitante. Şi dacă vor trece multe luni, şi ea va sta cu braţele încrucişate, fără un naş generos, de la ţară, şi fără familie?... Era sigură că patronul al cărui serviciu avea să-l părăsească va refuza să-i elibereze un certificat de bună-purtare, şi, dimpotrivă, va da referinţe proaste despre ea oricui i le-ar cere. Avea să fie greu. Nimeni n-ar primi o funcţionară care n-ar putea aduce referinţe de la ultima firmă la care lucrase, oricît de bună s-ar dovedi ea la proba de angajare. Putea să se strecoare, totuşi, dînd adresele firmelor unde lucrase mai demult. Dar ar fi fost şi mai rău. „Şi ce aţi făcut în acest interval de timp?" auzise de atîtea ori punîndu-i-se întrebarea celui care căuta de lucru şi care şomase luni de zile... „Lipsa unei ocupaţii îi leneveşte pe oameni şi-i prosteşte! Pierd obişnuinţa, îndemînarea şi zelul!" îi auzise declarînd, de asemenea, de atîtea ori pe cei însărcinaţi cu angajarea personalului... Să ia drept pretext vreo boală? Şi mai rău. Nimeni nu angaja persoane suspecte în ceea ce privea sănătatea, ca după aceea firma să nu se vadă obligată să mai suporte şi pagubele pricinuite de desele absentări de la serviciu... „Aici nu-i hotel..."

— Să vedem dacă n-am şi eu un ceas norocos. Dumneata, de azi înainte, nu te mai poţi plînge. Ai primit bani şi promisiunea c-o să ţi se facă rost de-o situaţie : să fii damă de companie.

— Ştii bine că la partea asta din scrisoarea naşului meu nu răspundem. Încă de la Torreira, după ce am rămas văduvă, mi s-a promis de lucru într-o fabrică din Aveiro, dar eu n-am primit.

— A ! Înţeleg acum. Tot n-ai încredere în belşugul de acolo ; într-un oraş e mai bine, că vin o mulţime de bărbaţi pentru afaceri. Aici, la Porto, debarcă în fiecare zi cu sutele. Dacă n-ar avea pîinea şi cuţitul în mînă, ar trebui să-i fac patronului ăstuia al meu una să mă ţină minte ! Cînd m-ar apuca o dată furiile, i-aş scrie o scrisoare semnată neveste-si, şi atunci ar afla şi el de ce sînt în stare !

Ivone nu vru să-i scrie naşului Leonorei înainte de-a vorbi cu logodnicul ei.

— Chestia asta cu închiriatul unei case împreună nu e o simplă glumă. Sînt sătulă de *blocuri* şi de case din astea de raport ! Mai sînt doar cîteva ore. Cine datorează două sute de scuzi poate să datoreze şi cinci sute.

Plecă, iar în cele din urmă, noaptea tîrziu, adormi şi Leonor. Dis-de-dimineaţă, trezindu-se, îşi auzi prietena blestemînd pe cineva. Stătea lîngă pat, îmbrăcată în rochia ei cea mai bună, şi privea fix un punct vizibil numai pentru ea.

— Ei, ce e ?

— Ce e ? Am terminat cu el. Cînd îşi bate cineva joc de mine, aş vrea să mă-nghită pămîntul sau să lovesc, să-l lovesc pe cel care mă insultă ; şi atunci spun o mulţime de prostii. Şi-a bătut joc de mine. Eu îi spuneam că toate prietenele mele sînt căsătorite şi că mi-ar plăcea şi mie să mă mărit, şi, fie că mi-a ghicit intenţiile şi-a vrut să se pună în gardă, fie că mă consideră nedemnă de el, a început să facă pe cinicul, pe grozavul, că el nu mă opreşte, că sînt liberă, stăpînă absolută pe hotărîrile mele. „Nu e vorba de asta ! Am crezut că ne-am putea căsători noi doi", am făcut prostia să-i răspund „Eu nu ţi-am promis niciodată c-o să ne căsătorim."

„Sigur că nu." „Atunci ?..." Şi a început să rîdă, idiotul ! Acum, nu că m-aş crede cine ştie ce, dar că l-aş putea face fericit pe omul care s-ar însura cu mine, sînt sigură c-aş putea ! Pot să nu fiu, şi nici nu sînt, o frumuseţe, dar dacă sînt bună pentru un lucru, sînt bună şi pentru celălalt.

Descurajarea ei trezi simpatia Leonorei. Privind-o, îşi spuse că poate culoarea bolnăvicioasă a feţei, slăbiciunea, buzele-i lipsite de culoare, cît şi manierele ei displăceau bărbaţilor, aşa cum îi displăceau şi ei uneori.

— În sfîrşit, eu sînt vinovată ! Căci nici nu te gîndeai la căsătorie...

— Dar mi-ar fi plăcut, şi-aş voi şi eu să mă mai odihnesc. Şi-apoi bărbaţi sînt destui. Nu e numai el. Numai să vreau eu. Îmi plîng de milă !

— Timpul şterge totul.

— Cunosc reţeta. Lumea speră, speră, apoi vine bătrîneţea, şi tot sperînd ne găseşte. Mi-am pierdut răbdarea. Ori de cîte ori mă gîndesc că trebuie să încep să urc şi să cobor iarăşi scări, în căutare de lucru, că voi petrece zile întregi răspunzînd la anunţuri, de fiecare dată tot mai puţin pretenţioasă, sau mă uit la mine, la rochia mea şi la pantofii ăştia care s-au scîlciat, mă cuprinde ruşinea. Ştiu cum merg lucrurile : patronilor la care mă duc să mă angajeze poate că le e milă de mine, dar le preferă pe cele mai bine îmbrăcate, iar mie îmi plesneşte obrazul de ruşine şi-mi vine să mă trîntesc în pat şi să renunţ la tot. Şi asta trebuia să aibă un sfîrşit. Cel mai rău e cu durerile acelea de stomac. Îndată ce m-apucă, îmi spun că bunele mele intenţii se duc pe apa sîmbetei...

Răguşise ; îşi scuturâ părul, ca şi cum ar fi refuzat să-şi traducă în cuvinte sentimentele pe care le încerca în momentul acela. Pe faţă îi apărură două pete roşii ; se ridică. Supărată, probabil pe ea însăşi, se răzgîndi.

— Întoarce-te cu faţa la perete. Vreau să-mi schimb rochia.

— Te duci la birou ?

— La ora asta ? Dar mai am de făcut cîteva drumuri. Uitasem să-ţi spun, s-ar putea să rămîi singură. Am

să-ţi explic după aceea. Şi nu mă mai întreba nimic, îmi promiţi ?

Leonor se supuse ; cînd prietena pleacă, se miră că pierduse mai bine de-o jumătate de oră, şi că era totuşi atît de neglijent îmbrăcată : fusta mototolită, pantofii albi de praf, părul în dezordine. S-ar fi spus că dorea să pară cît mai umilă şi exagera într-atîta, încît devenise neplăcută la înfăţişare.

— Pe curînd. Poate vorbesc cu administratorul. Iar dacă mă mut, poţi să rămîi în camera asta.

În acea dimineaţă nu fu nevoie să aştepte banii cîştigaţi de Chico ca să pregătească masa de prînz. Ivone aduse alimente pentru mai multe zile.

— Am plătit chiria pentru cameră cu banii dumitale şi au mai rămas cîţiva scuzi cu care am cumpărat toate astea. Mă duc să-i trimit pe ceilalţi naşului dumitale. Nu ţi-ai schimbat ideile, nu-i aşa ? Grozav cît ai să mai cîştigi cu asta ! Văzînd că Leonor tace, mîrîi cu satisfacţie : Ştii care-i părerea mea ? Continuă tot aşa, cu toate scrupulele astea, şi ai să vezi ce-o să ţi se întîmple ! Nu m-ai întrebat, dar eu am să-ţi spun totuşi că azi-dimineaţă am fost la „Casa pentru protecţia fetelor sărace", pentru că mi s-a spus că doamnele directoare caută felurite servicii pentru internele lor şi că m-ar primi şi pe mine acolo, m-ar primi pe gratis, pentru cîteva zile. Au însă şi ele dificultăţi financiare. Dacă n-ar plăti nimeni, casa ar trebui să se închidă. Aşa că sînt trei categorii de interne. Se începe cu patru sute cincizeci de scuzi, prima categorie, şi se termină cu o sută cincizeci, a treia. Numai că eu n-am nici cinci bani, şi umblu să mă angajez undeva. Să-mi dea adăpost numai pentru cîteva zile, la ce mi-ar folosi ? Şi-ar trebui să mai fac şi pe ipocrita. Nu e vorba numai de rugăciunea de dimineaţă şi de seară, ci trebuie să dai socoteală de tot ce faci, dacă întîrzii în oraş după orele şapte seara, şi să nu mai ieşi decît cu directoarea. Ar fi însemnat să mint, şi eu mă cunosc, pînă la urmă tot aş exploda ! Şi, în sfîrşit, chiar dacă aş face rost, într-un fel oarecare, de cei o sută cincizeci de scuzi şi aş reuşi să înghit totul, cel care ar profita de sacrificiul meu ar fi patronul pe care mi l-ar găsi. Dacă priveşti bine lucrurile, casa asta

există numai pentru că munca noastră e prost plătită. Bagă de seamă, i-am spus asta şi doamnei directoare, iar ea nici nu m-a contrazis măcar. Pînă la urmă mi-a spus că da, era mai bine să nu rămîn la ele, căci ar trebui să dispreţuiesc plăcerile lumeşti. Plăceri ? Care ?

Proasta dispoziţie a Ivonei se accentua în fiecare zi ; Leonor se înzdrăvenea încet-încet. Între timp, se prezentase să vadă camera eliberată o femeiuşcă bună de gură şi care spusese numaidecît că e văduva unui mecanic din marina comercială, mort în urma unei explozii de la cazanele vaporului. Armatorul nu voise să le repare ca să nu piardă ocazia de-a cîştiga cîteva sute de mii de scuzi închiriind vasul, şi Societatea de asigurări suportase paguba, plătind, drept accidente de muncă, viaţa a doi oameni.

— Mie mi-au revenit cîteva mii de scuzi, dar s-au dus toţi, încheiase ea.

Pentru că o găsise de două ori în prăvălia administratorului, Ivone întrebase atîta în dreapta şi în stînga, încît pînă la urmă află că — întrucît le spiona pe chiriaşele care nu inspirau încredere — acesta o luase sub protecţia lui.

— Dintr-o lovitură omoară doi iepuri ! La Porto bărbaţilor le plac tare mult femeile grase. Fii atentă, Leonorzinha ! Nu din cauza mea a venit aici, pot să jur ! Dar dacă faci un pas greşit, vine imediat peste tine.

Rîse nervos, fără măsură. Faptul că fusese prevenită îi fu de folos Leonorei, căci refuză orice ajutor din partea femeiuştii, care se oferi într-o dimineaţă s-o înlocuiască pe Ivone la treburile casei.

— Mulţumesc. Am să mă scol din pat curînd.

Îndată ce putu să stea în capul oaselor pe pat, îi scrise mamă-si. Îi povesti despre toate grozăviile pe care le trăise ; îi descrise spaima şi neliniştile ei, îi istorisi amănunţit despre grijile pe care i le pricinuia Chico. Despre ajutorul naşului nu pomeni nimic. Ascunzîndu-şi propriile ei bănuieli în legătură cu sensul grijii pe care i-o arăta, socoti că nu e necesar să se expună glumelor grosolane ale vecinelor, aşa cum se expusese comentariilor răutăcioase ale vecinei de la Lisabona, ca

şi ale Ivonei, fiecare din ele şi toate laolaltă fiind totdeauna gata să calomnieze cu lăcomie intenţiile acelor bărbaţi care erau dispuşi să protejeze „în mod dezinteresat" o femeie. Ezită să menţioneze pînă şi ajutorul Carlotei, şi dacă pînă la urmă pomeni de el totuşi, exagerîndu-i chiar importanţa, fu pentru că prudenţa o îndemna să explice originea banilor cheltuiţi cu medicul, cu îngrijirile şi cu toate celelalte. Îi scrise, de asemenea, şi naşului. Mai întîi se arătă recunoscătoare pentru ajutorul primit de la vecini. Niciodată nu se văzuse, nici nu se simţise înconjurată de atîta devotament şi prietenie. Era pe cale să-şi organizeze viaţa. Îşi va lua o slujbă — îndată ce se va scula din pat — căci avea locul asigurat. De asta îi mulţumise aşa de mult, prin intermediul prietenei, pentru planul de-a o face damă de companie. Fratele ei muncea de asemenea, şi va încerca să-l dea la o şcoală particulară. Pentru educaţia unui băiat nu exista nimic mai bun ca oraşele. „Nu pentru că sînt mîndră, încheia ea, cu toate că trebuie să vă amintiţi că mi-aţi spus că mîndria e o calitate, ci pentru că vreau să mă simt în largul meu, vă rog să-mi daţi voie să vă amintesc, încă o dată, că cei două sute de scuzi pe care i-am luat din cei cinci sute îi consider împrumutaţi. Astfel, voi putea continua să vă împărtăşesc toate necazurile mele."

În acea sîmbătă seara Chico îi aduse cu doi scuzi mai mult peste ceea ce cîştiga în mod obişnuit cu vînzarea ziarelor. Temîndu-se de „gărgăunii" surorii sale, voia s-o atragă printr-un cîştig mai bun :

— Vezi ? Vezi ? Meseria asta aduce din zi în zi tot mai mulţi bani.

— O fi ! Dar dacă reuşesc să te văd în dosul unei tejghele... Îţi aduci aminte ? Ne opream de atîtea ori la uşile magazinelor, la Estarreja, să ne uităm la băieţii de prăvălie...

Cînd se întoarse Ivone acasă, Leonor era încă trează. Mai puţin vorbăreaţă, arţăgoasă, în ultimul timp se întorcea acasă tîrziu. S-ar fi spus că o irita purtarea amabilă şi interesul pe care i-l arătau ceilalţi pentru ea şi pentru viaţa ei. Cîteodată ieşea cu nişte

pachete mari sub braţ ; îşi neglija ţinuta, părînd să aleagă, dintre cele pe care le pusese deoparte, rochia cea mai decolorată, fără nici un interes faţă de ea însăşi sau faţă de lume, mulţumindu-se, pentru a-şi înfrumuseţa înfăţişarea, să-şi pună, aşa cum îşi punea în fiecare zi, o jachetă lungă de vară, de o croială elegantă şi o culoare discretă, cea mai de preţ piesă din garderoba ei.

— Vii să-mi ţii de urît ?

— Nu prea mă pricep să ţin cuiva de urît. Am venit să calc. Şi imediat, amară : Poate că mîine o să găsesc de lucru.

— Foarte bine ! Costă scump să ţii capul sus... N-ar trebui să fie aşa. Sînt pe-aici multe fete cinstite...

— ...care fac tot felul de sacrificii, săracele, ca să rămînă curate. Şi, cu violenţă : Lipsurile n-au dat niciodată roade bune. Norocul lor e că nu le cunoaştem viaţa. Se bucură de reputaţie bună şi trag din asta tot felul de profituri. Să sugi la două oi e un lucru mai uşor decît s-ar părea. E destul să lăsăm la o parte ruşinea, să nu ştie nimeni ce facem şi să vorbim cu glas tare despre sacrificiile care ne costă atît de mult ca să rămînem serioase. Eu sînt altfel : prefăcătoria nu mă prinde.

Şi, furioasă, îi întoarse spatele şi bătu la uşa bucătăriei. „O fi vrut să mă înţepe pe mine", îşi spuse Leonor, dusă pe gînduri. Dar nu, nu se putea spune că trăia din banii naşului. Mai era puţin şi se împlineau cele cincisprezece zile de repaus pe care i le prescrisese medicul, şi dacă se gîndise şi mai înainte să se scoale din pat, acum exista un motiv în plus ca s-o facă : să dovedească celor care o judecau greşit, poate fiindcă o vedeau stînd mereu culcată, că nu-şi pierduse curajul.

Nu ştia prea bine cum o s-o scoată la capăt, asta era adevărat, dacă nu se întorcea la adunatul cărbunelui, dar va folosi dimineaţa — sau poate mai bine după-amiaza — de luni pentru a-i face Carlotei o vizită de mulţumire, se va apropia din nou de Isabel şi de toţi ceilalţi cunoscuţi. Nemaifiind împiedicată de sarcină, poate că va veni momentul cînd va zîmbi din

spatele unei tejghele sau va primi clientela vreunui medic. Avînd tot timpul de-a face cu publicul, frumuşică, vor începe să-i facă şi ei curte tineri de felul aceluia pe care îl părăsise Ivone. Mai erau şi patronii ; asta era : mai erau şi patronii, se gîndi ea ironică. Cu cît ar consimţi la mai multe, cu atît ar avansa mai repede şi-ar cîştiga mai mult. Scara, pentru ea, începuse cu un căpitan de vas şi se va termina... Ştia ea oare unde se va termina dac-o să devină ambiţioasă ? Chestia asta, să exploatezi sau nu un bărbat, depinde de gust...

Vecina îi dădu anumite sfaturi. Nu ; nu era bine să se ducă aşa, amîndouă, s-o viziteze pe stăpîna ei. Cei care-o cunoşteau mai bine ştiau că ei nu-i plac surprizele, căci o văzuseră înfuriindu-se de nenumărate ori împotriva celor care-i băteau la uşă fără s-o anunţe din timp.

— Mai întîi o să mă duc eu. Te poate primi şi la ea acasă, dar şi la taică-său, aici, la doi paşi, unde vine în fiecare seară, o informă aceasta. Fiecare om îşi are obiceiurile lui şi, cu toate că stăpîna mea nu e o femeie mîndră, nu-i place să fie luată aşa, pe nepregătite.

Plecă şi se întoarse repede.

— Stăpîna mea spune că putem vorbi cu ea chiar azi, în jurul orei şapte, în casă la taică-său, care e ca şi a ei, căci ea duce tot greul. Are să-ţi facă plăcere s-o cunoşti, şi ea mi-a spus că i-ar face plăcere să te primească. Dacă o să-i fii simpatică, e în stare să facă orice pentru dumneata ! Cunoaşte multă lume sus-pusă ! Nu trebuie să-i ceri nimic ; las-o să se gîndească singură. Dacă i se năzare că cineva vreo s-o exploateze, se-nchide în ea şi nu există nimeni pe lumea asta care s-o mai poată îmblînzi.

Leonorei i se păru că ar trebui să se îmbrace simplu, dar cu gust, şi pentru că şi-o închipui pe Carlota afectată în gesturi, vorbind lent, aşa ca naşă-sa, prefăcîndu-se amabilă şi dispreţuindu-i pe toţi ceilalţi, impertinent de blîndă, se pieptănă şi se îmbrăcă în aşa fel ca să-şi pună fizicul în valoare. N-ar vrea, nu ! — şi se privi din nou în oglindă — ca femeia asta s-o ia

drept o zăpăcită care se gătește pentru bărbați, însă i-ar plăcea ca înfățișarea ei să-i dea convingerea că existau încă femei care se destinau în mod voit mediocrității, care este răsplata muncii, cînd le-ar fi ușor, dac-ar fi să le facă pe plac bărbaților, să aibă și ele automobil, servitori, o masă îmbelșugată, rochii cu duiumul, de la cele de mătase, lucioase și foarte deschise la culoare, purtate peste niște cămășuțe de-o palmă, la cele de stradă, decoltate, care lăsau să se vadă rădăcina sînilor...

La ora fixată, vecina veni s-o caute. N-o găsiră însă pe Carlota.

— Doamna n-a sosit încă, dar n-o să întîrzie.

Leonor se miră că servitoarea care le-a deschis nu le pofteşte să intre.

— Ciudat lucru.

Vecina îi explică :

— Nu te mira, domnişoară ! Aşa e obiceiul. Stăpînei mele nu-i place să fie aşteptată în casă. Vrei să te aşezi pe treptele scării ? E punctuală. N-are să întîrzie mult.

Încercă s-o distreze pe Leonor, vorbindu-i despre nenumăratele opere de binefacere ale Carlotei, cît şi despre dragostea ei pentru familie. Se ocupa de educaţia celor doi fraţi, care sînt la Coimbra, şi îngrijea şi de tatăl ei.

— Dac-ar fi fost alta în locul ei, îl interna într-un spital. Pentru el ţine ea casa asta. E de ajuns să i se mute un pic scaunul în care-şi petrece zilele, ca să-i vie în cap că nu-i scaunul lui. L-am cunoscut încă de pe cînd era un om cu mintea întreagă. A lucrat timp de treizeci de ani într-un birou. Pe urmă l-au dat afară. Era obosit şi nu-şi mai putea servi patronii aşa cum trebuie. I-au dat cîteva mii de scuzi şi un certificat de bună-purtare, dar cum avea aproape şaizeci de ani, nu l-a mai angajat nimeni. Stăpîna mea spune că se săturase şi el să caute serviciu, fiindcă cine plăteşte vrea oameni tineri, care să dea în brînci muncind. Începu să umble mereu îngîndurat, să fie mohorît, şi într-o seară a căzut în nesimţire pe stradă. L-au salvat de la moarte, dar a rămas pe jumătate paralizat, sărmanul. Şi acum

le dă tuturor de lucru. Nici măcar să mănînce singur nu poate. Chiar ieri... Auzi zgomotul unui automobil şi ciuli urechea. Cu siguranţă că e stăpînă-mea. E mai bine să mai urcăm puţin, ca să nu dea peste noi.

Totuşi, nu se aud paşi pe scară, aşa că ele rămîn în aşteptare. Se auzi o voce înăsprită de enervare :

— Ştiam că eşti un mitocan, dar nu-mi închipuiam c-ai să ajungi să mă şi spionezi !

Bătrîna îi şopti Leonorei :

— Ea e. Şi se pare că vine supărată. Ascultă, ascultă numai.

— Vreau să-ţi vorbesc, dar în casa ta, în casa care a fost şi a mea, mi s-a interzis să intru. Promite-mi că mă cauţi mîine la birou.

— Ştii bine că nu mai vreau. Dacă s-ar întîmpla contrariul, dacă nu te-aş mai interesa, m-ai părăsi fără să mai stai pe gînduri, aşa cum ai făcut şi cu altele.

— Sînt dispus să-ţi măresc suma lunară. Totdeauna te-am plătit bine.

— Mă mir că nu mi-ai trîntit pînă acum insulta asta. Dar nici aşa nu reuşeşti să mă enervezi. Toţi mă plătesc cît vreau eu, şi-mi mai rămîne destul curaj să-i şi disprețuiesc cînd îmi face plăcere. Eşti tot atît de bun negustor ca şi mine, aşa că înţelegi ce vreau să spun. Îţi doresc numai fericire !

— Mai stai puţin. Ştii cît te iubesc.

— Te deplîng. Deocamdată sînt şi eu ca bărbaţii : nu mă îndrăgostesc de nimeni.

— Nu cîştigi nimic dacă mă schimbi...

— Nu insista. Devii ridicol. Ai încredere în bunul meu simţ. Toţi mă preţuiţi pentru defectele mele, şi din cauza asta vă bateţi pentru mine. Dacă ai continua să trăieşti cu mine, pînă la urmă te-aş înşela. Sînt obosită. Mi-am irosit mare parte din viaţă pe mai nimic.

Zgomot de paşi. Vecina îi şopteşte Leonorei că e momentul să mai urce. Paşii nu se mai aud. Vocea bărbatului devenise ademenitoare.

— Lasă-mă să te conving...

— De ce nu te desparţi de mine cu demnitate ? Ai dispărea din viaţa mea fără să laşi nici o urmă. Urcă.

N-am să-mi petrec toată seara pe palierul scării, riscînd să ne surprindă cineva. Dar să ştii că a accepta să te primesc în casa tatălui meu echivalează cu a-ţi jura că niciodată nu va mai fi nimic între noi. Fiecare îşi are demnitatea lui. Urcă !

— Atunci mai stai puţin. Te iubesc !

— Nu face dramă. Merit ceva mai mult ! Linişteşte-te, totuşi. Tipul meu de azi n-o să-mi fie ultimul amant, ultimul om care să-mi placă. Dacă te consolează ideea, rămîi cu ea, şi la revedere.

— Carlota !

Ea fugi pe scară în sus ; el o urmări. O sonerie electrică sună alarmat.

— E prima oară cînd mă obligă cineva să procedez astfel ! ameninţă Carlota. Servitoarele n-au să creadă, dar prefă-te că eşti medic. Vii să-l vezi pe tata. Niciodată n-am să-ţi iert scena asta. Şi, schimbîndu-şi vocea, cînd deschise uşa : Intraţi, vă rog.

Vecina Leonorei nu ştia ce hotărîre să ia.

— Care-i părerea dumitale ? Poate c-ar fi mai bine să ne întoarcem după aceea.

— Dacă am intra acum la stăpîna dumitale, ar avea poate o scuză ca să scape de bădăranul acela.

O îmboldea curiozitatea. Ar cunoaşte, fără nici un fel de consecinţă, un bărbat din categoria acelora care obişnuiau să plătească scump femeile „fără ruşine", îndrăgostit nebuneşte la bătrîneţe, chel, cu ochelari, ca naşul, şi bine îmbrăcat. Trebuia să semene, prin cuvinte alese şi prin exprimarea apăsată şi gravă, cu rudele naşei, cu acei domni care aveau afaceri la Porto, unde făceau din cînd în cînd cîte o escapadă, şi care se arătau indignaţi la gîndul că Leonor ar putea intra într-o zi în familia lor, ştirbindu-i din strălucire. Ar avea o poftă nebună să vorbească cu ei aşa, de la egal la egal, şi să-i ridiculizeze...

— Vă rog să mă iertaţi, doamnă, că vă deranjez. Dumneavoastră aţi fixat ora aceasta...

Dorită, dînd cu piciorul atîtor situaţii bune, femeia aceasta ar trebui să fie frumoasă, presupune Leonor. Carlota le primeşte. Nu e frumoasă. Frumos e numai zîmbetul. Zîmbetul şi ochii. Mari, foarte mari, ai fi

zis că sînt bolnavi de tristeţe. Purtarea îi e lipsită de solemnitate şi nu are nici aerul acela atît de apreciat în casa naşilor ; vocea îi e molatică şi joasă, cîntată. Corpul, da, merita tot interesul, şi înţelegea prea bine de ce stîrnea pasiunea bărbaţilor.

— Las-o acum pe duduia cu mine, iar dumneata du-te să-i ajuţi Ernestinei. Şi puteţi mînca aici amîndouă.

Iată că veneau şi manierele de mare doamnă, vădind dispreţ faţă de cei ce-şi cîştigă pîinea slujindu-şi semenii. Leonor refuză, fiindcă o aşteaptă fratele ei.

— Nu mănînc dacă nu sînt şi eu acasă...

Apoi i-l prezintă pe domnul dr. Castro Conçalves, „un prieten de-al casei". Cu înfăţişare obosită, acesta schiţă gestul de a se ridica, dar se înfundă şi mai mult în fotoliu, ca pentru a păstra distanţa cuvenită, crede Leonor. Nu se putea spune că e bătrîn. Bine legat, cu umeri largi, faţă inexpresivă de lună plină, cărnoasă şi roşie, contrastul dintre acea trufie învelită în grăsime şi jena de a se şti supus Carlotei ar fi făcut-o poate să zîmbească dacă ochii lui, îngropaţi în osînză, n-ar fi căutat să-i fixeze pe-ai ei, curioşi, excitaţi, şi dacă o anumită strîmbătură a buzelor, de om pofticios, nu i-ar fi trădat lăcomia dorinţei. Grosolan, cu mult mai obraznic decît armatorul din Torreira, era sigură că, văzînd-o în acea casă, credea că e vorba de-o pradă uşoară.

— Vă sînt foarte recunoscătoare pentru binele pe care mi l-aţi făcut, doamnă. Şi fiindcă nici nu mă cunoaşteţi, mă simt şi mai obligată... începu Leonor, ca să nu creadă cumva domnul acela că e prietenă cu Carlota.

— Eram curioasă să te cunosc. Ines mi-a vorbit mult despre dumneata. Ştiu şi eu ce înseamnă să fii singură pe lume şi să trăieşti într-o casă din astea de raport. Vocea Carlotei devenise leneş binevoitoare : Dacă aş putea, aş deveni o adevărată binefăcătoare, aşa ca oamenii aceia care fac atîta rău în viaţă, dar vor să ajungă în cer. Nenorocirea este că n-aş avea ce să las caselor de binefacere şi nici săracilor.

— Familia mea a început să mă ajute.

— Atunci nu mai ai nevoie de slujbă?

— A, de asta am nevoie, oricum. Am un naş bogat, foarte bogat, dar nu vreau să trăiesc pe spinarea lui. Am rugat pe-o prietenă de-a mea să-mi găsească un serviciu în vreun magazin sau la cabinetul unui medic...

— Ca să cîştigi două sute de scuzi pe lună? Cu calităţile dumitale trebuie să cauţi un birou. Cunosc durerea de-a dori să trăieşti din munca ta şi de-a-ţi da seama că nu-ţi ajunge salariul. Am să mă interesez şi eu de un serviciu pentru dumneata. Trebuie să-ţi asigur şase sute de scuzi pe lună. Vei continua să lupţi cu greutăţile, dar nu vei muri de foame, şi mediul e cu totul altul. Dacă mai poţi aştepta, timpul ia uneori asupra lui sarcina de-a rezolva unele lucruri.

— Aş putea să mă interesez şi eu de un serviciu pentru domnişoara. Poate că-i obţin un salariu mai bun. Cam în jur de opt sute de scuzi, nu-i bine?

— Ca de obicei. Patronul plăteşte o parte, iar dumneata restul. Şi, trecînd de la ironie la bruscheţe: Duduia preferă să-i găsesc eu acest serviciu.

— O făceam în mod dezinteresat.

— Ştiu. Voiai să mă serveşti pe mine. Şi către Leonor: Acest domn doctor şi prieten al nostru e un om de afaceri teribil. Vrea ca, vrînd-nevrînd, toată lumea să-i fie recunoscătoare. În ciuda acestui aer amabil, s-a născut ca să cumpere, să vîndă şi să poruncească. Director al unei case bancare, acţionar la cîteva societăţi de navigaţie şi preşedinte al cîtorva consilii de administraţie încă de pe cînd era în faşă — moştenire de la părinţi! Îmi place să-l necăjesc. Şi să ştii, cumpără orice. Nu încrunta sprîncenele. Dacă începeai ca băiat de prăvălie şi rămîneai pe loc, pentru că tu singur mărturiseşti că eşti un om leneş, ai fi fost inofensiv. Crede-mă! Îţi spun eu!

— Mă lipsesc de asemenea complimente. Aş prefera să fii amabilă.

— Şi veselă, şi bine dispusă. Asta e latura periculoasă a tuturor femeilor. Crede-mă!

Carlota avea un ton înţepător. S-ar fi spus că vorbeşte aşa din pricina dezgustului fizic pe care-l încearcă.

Leonor era dezorientată. Nu atît datorită celor pe care le auzea, ci pentru că era paralizată de uimirea de-a fi luată drept o persoană cultă, şi fiindcă nu găsea, de ruşine, forţa morală care s-o hotărască să-şi recunoască ignoranţa. N-ar vrea să accepte un serviciu peste puterile ei şi şovăia, căci, forţată de împrejurări, nu ştia ce hotărîre să ia. Era foarte crud să afle, din experienţă proprie, că, începînd din momentul acela, va fi întotdeauna subordonată întîmplării de-a întîlni sau nu pe cineva care, putînd să dea sau să refuze totul, se oferea s-o ajute, nutrind cele mai diverse intenţii ; în cazul de faţă, după cum înţelegea ea, pentru a-i face plăcere Carlotei...

— Ştiu cît e de greu ! o mustră el, făcînd pe amabilul.

Carlota începu să rîdă.

— Abia acum vezi ? ! Şi eu care am crezut întotdeauna că numai săracii şi speculanţii obişnuiesc să vorbească de bani.

— Nu, oamenii bogaţi, cînd dispreţuiesc banii, au obiceiul să-i dispreţuiască şi pe cei care-i primesc. Ai cîştiga mult dacă ai reflecta la această maximă, care nici nu-mi aparţine, de altfel. Lasă-mă să-i dau cezarului ce e al cezarului.

— Văd că nu mai avem nici un subiect de conversaţie, şi eu nu vreau să te mai plictisesc.

— Îţi voi da un semn de viaţă.

Se înclină în mod exagerat şi, curtenitor în mod ostentativ, îi sărută mîna Carlotei.

— Trimit pe cineva să te conducă, se răzbună Carlota. Maria ! strigă ea pe coridor. Maria ! Însoţeşte-l pe domnul doctor. Strînse buzele, plictisită, dar o întrebă imediat pe Leonor : Mi s-a spus că ai şi fraţi. Mulţi ? Şi eu am. Doi. La şcoală. Tăcu, scrutînd parcă viitorul, dar fu obligată să fugă de el pentru a nu se pierde în visuri înşelătoare. Să nu crezi în povestea cu cei opt sute de scuzi. Ceea ce ţi-am spus eu este însă exact, şi dacă dumneata n-ai avea practică de birou şi multe cunoştinţe, nimeni nu ţi-ar da atît. Ca să ajungi la patru-cinci sute, numai Dumnezeu ştie cît te costă... Cel mai comod ar fi însă tot măritişul. Dar

nu e cazul dumitale. Ai în grijă un frate, după cum mi-a spus Ines, şi ştiu că nu există bărbat care să nu strîmbe din nas cînd se vede în pericol de-a întreţine copiii altora. Poate c-o să te obişnuieşti cu o viaţă modestă. Eu n-am putut. Dar să trecem la cazul dumitale. Ştii să scrii la maşină, ai scris frumos şi cunoşti contabilitatea. Aşa e ?

— Scris frumos am, dar ca să scriu la maşină...

— O să faci cîtva timp practică, şi abia atunci se va vedea ce ştii şi ce ţi se poate da.

— N-am să mă simt bine în mijlocul atîtor bărbaţi...

— Ai să te obişnuieşti. De altfel, ai să fii protejată, şi ăsta e cel mai bun mijloc de apărare. Cînd te ştiu cu influenţă pe lîngă patroni, chiar şi colegii îşi dau silinţa să te ajute, măcar ca să pui un cuvînt bun pentru ei. Ai să vezi ! O să se aranjeze totul.

— Vă rămîn foarte îndatorată.

Se simţea atît de umilă din cauza ignoranţei şi de revoltată să se ştie inutilă, c-ar fi vrut să se vadă singură ca să-şi descarce, încă o dată, ca totdeauna, mînia împotriva... împotriva lui taică-său, care o forţase să plece din casa naşului, împotriva naşei, şi să plîngă, să plîngă pentru vina, care nu era a ei, de a nu avea nici un sprijin. Mîine, cînd îi vor găsi un serviciu, şi ea nu-l va primi, vor socoti cu siguranţă că e o leneşă căreia îi place să stea cu braţele încrucişate ; iar ea nu ştia nici măcar ce înseamnă un „cont curent".

— Are să-mi fie foarte greu, se încumetă să spună. Din cauza asta poate că mi-ar conveni mai mult un magazin.

— Lasă-te de prostii ! Scrupulele nu sînt bune ca să-ţi cîştigi pîinea, şi cînd ai prea multe, îi îndepărtăm pe cei din jur : părem idioate. N-am făcut niciodată nimic cît timp am vrut să fiu modestă şi să rămîn fată cuminte. Trebuie să ne servim de cine ne poate ajuta să urcăm, şi să-l păstrăm atîta cît ne convine. Să iubim pe cineva, asta rămîne pentru mai tîrziu. În primul rînd, noi.

Avea acel aer superior firesc al omului care nu întîlneşte greutăţi în viaţă. De ce o fi avînd femeia

aceea atîta trecere? Pentru felul cum vorbea, gata tot timpul să răspundă dispreţuitor, pentru acea veselie la care făcuse aluzie vizitatorul de adineauri? Bărbaţii şi-o disputau, iar ea nu iubea pe nici unul; urîţi, grosolani, o răsfăţau cu toţii; secretul dominaţiei pe care o exercita asupra lor o fi constînd tocmai în aceea că-i făcea geloşi, arătîndu-se cu atît mai distantă şi mai sălbatică cu cît se vedea mai dorită? Or fi preţuind-o pentru defectele ei, corpul fiind momeala meseriei, şi nu faţa, căci numai ochii îi erau frumoşi, şi mîinile, delicate, foarte albe, cu degete lungi?...

Comedia de a face pe femeia cultă se întorsese acum împotriva ei. Căci nu era vorba numai despre întrebările celui care îşi pune probleme privind viitorul, ci senzaţia apăsătoare a inutilităţii ei, care-i interzicea orice năzuinţă spre o viaţă mai bună, orice speranţă că va putea obţine o slujbă mai bine plătită. Cît fusese însărcinată, faptul că socotise a fi provizorii, din cauza stării ei, ocupaţiile întîmplătoare pe care le avusese o făcuse să se arate faţă de toţi şi faţă de ea însăşi, în mod orgolios, capabilă să primească pînă şi cea mai umilă dintre munci. Din acel moment înainte nu mai putea. „Ce ştii tu să faci?" Era posibil ca a doua zi chiar Carlota să-i comunice, foarte mîndră de soliditatea influenţei sale, că reuşise s-o angajeze într-unul din acele birouri de „conturi curente", şi ea nu va mai putea simula jena de-a fi nevoită să stea ore-n şir alături de bărbaţi. I-ar rămîne două căi: să ia hotărîrea fermă de-a nu se mai îndatora cu nimic faţă de Carlota, afară de cazul cînd aceasta ar prezenta-o unui patron care s-o cunoască la fel de bine ca celălalt... sau să se dea bătută, recunoscînd că nu se pricepe la nimic. Putea doar să înveţe carte pe vreun neştiutor, avînd drept practică încercarea de a-şi instrui fraţii... ori să fie damă de companie, guvernantă sau cameristă...

Din curte venea gălăgia obositoare a băieţilor. Era gata să-şi astupe urechile, nemaiputînd-o suporta, cînd bătu cineva în uşă.

— Duduie Leonor, am o scrisoare pentru dumneata. A fost adusă mai adineauri, dar a trebuit să ies...

Era femeiuşca protejată de administratorul casei. Dar dispăru, ca şi cum ar fi luat-o un vînt rău, de îndată ce Leonor o întrebă :

— Cine a trimis-o ?...

— Ştiu eu ? !

Adresa nu-i plăcu Leonorei de loc. Citi din nou : „*Mademoiselle* Leonor". *Mademoiselle*... În locul adresei trimiţătorului, iniţialele P.E.F. Deschise plicul, fricoasă. Înăuntru, trei sute de scuzi. Încolo, nimic. Nici o simplă carte de vizită, nici măcar două cuvinte care să-i îngăduie a primi o pomană atît de importantă, gîndi Leonor. Cum nu avea încredere în belşug, nu crezu că era vorba de un dar dezinteresat, de la femeie la femeie.

Privi cu atenţie plicul. Binefăcătorul său îşi luase precauţia de a scrie adresa la maşină. Abil. Voia s-o dezorienteze. Rămînînd anonim, îi lua posibilitatea de a-i refuza ajutorul, mai ales că ea nu ştia de ce sex era persoana care o proteja. Şi azi trei sute, mîine cinci sute, într-o săptămînă două sute, la sfîrşitul lunii nu mai ştiu cît (chiria, cheltuieli mai importante ?), poate o mie, şi ea s-ar obişnui cu o viaţă uşoară. Şi atunci cînd banii vor fi deschis calea recunoştinţei sau cînd bărbatul acesta va crede că protejata lui nu se mai poate lipsi de huzurul în care se obişnuise, grosolan, prefăcîndu-se dezinteresat, dar calculînd bine totul, vrînd ca ajutorul dat să-i creeze un moment favorabil pentru a se da pe faţă, ca nu cumva să culeagă altul roadele, va apărea...

Din cauza coincidenţei de zi şi de oră, nu-l va calomnia, desigur, pe bărbatul căruia o prezentase Carlota, considerîndu-l ca autor posibil al cursei ce i se întinsese. Era clar : faptul că avea de-a face cu o anumită „categorie" de femei îi făcea pe bărbaţi să le confunde pe cele cinstite cu cele necinstite. Prevăzuse de altfel acest lucru. Dar avea încă timp să pună totul la punct. Pentru ca să afle de purtarea ei toată lumea, va povesti întîmplarea lui Ines, o va ruga pe Carlota

să înapoieze banii acelui domn atît de obraznic, şi poate, considerînd-o orgolioasă sau crezînd-o ofensată — şi ofensată era — aceasta nu se va mai interesa de viitorul ei...

Se înnoptase ; amuţise toată curtea. Îl aştepta pe Chico. Cînd bătu ora 9, se alarmă, totuşi. Pe unde o fi umblînd ? Pînă şi copilul ăsta pierduse orice respect faţă de ea ? Deveni din ce în ce mai neliniştită ; îi trecură prin cap tot felul de gînduri — de la un accident mortal, la închisoare ; şi de unde să ştie ea, într-un oraş aşa de mare ca Porto, unde să găsească un băiat pe care nu-l cunoaşte nimeni ? Dacă ar bate străzile, întrebînd pe unul şi pe altul dacă nu văzuseră pe acolo un băiat cu faţă rotundă, ochi căprui şi păr negru, ar rîde de ea toată lumea sau ar lua-o drept nebună. Şi dacă, plictisit de muncă, fiindu-i dor de sat sau de familie, fugise din Porto, luînd-o pe şosea, singur, odihnindu-se ici, înnoptînd colo, ca celălalt băiat, care se dusese pe jos pînă la Lisabona ?

Îi părea rău că-l luase cu ea. Dar dacă totuşi o să se întoarcă, are să vadă el...

— Stai la fereastră ? Mare minune ! îşi dădu cu părerea o vecină, scuturîndu-şi saboţii în curte.

— Sînt îngrijorată ; frate-meu nu s-a întors încă şi nu ştiu unde să-l caut. Dacă aş găsi un suflet milostiv care să meargă cu mine...

— Uite, drept să-ţi spun, dacă aş putea, aş merge eu, dar nu ţi-aş fi de cine ştie ce folos. Şi apoi nici nu vreau să am de-a face cu autorităţile. Odată n-am avut bani să plătesc o amendă, şi m-au ţinut la pîrnaie trei zile. Am crezut că înnebunesc, nu alta ! Peste treizeci de femei băgate într-o celulă unde de-abia încăpeau douăzeci. Şi erau tot soiul de nenorocite : tîrfe, hoaţe, iar unele chiar nebune ; era una care-şi trecea toată ziulica îmbrăcîndu-se şi dezbrăcîndu-se, alta plină de boli. Vezi ! tremur toată numai cît mi-aduc aminte... Fratele dumitale o să vină ! S-o fi înhăitat cu niscai băieţi mai mari, dar n-o să mai întîrzie mult...

Plecă numaidecît, de teamă ca, înduioşată, să nu consimtă în cele din urmă să meargă cu Leonor. Leonor *se vede* într-un vorbitor de închisoare ; peste chipul

lui Manuel se suprapune chipul lui Chico, iar ea ascultă din nou plîngerile tovarăşilor de închisoare, apoi feluritе planuri în legătură cu noi atacuri şi jafuri, în scopul de a-l atrage poate şi pe el, dăscălindu-l cum trebuie să procedeze ca să nu lase urme, ea fără posibilitatea de a-l scoate de acolo, şi cu atît mai puţin de a-i plăti un pat şi o mîncare mai ca lumea, iar el văicărindu-se, uitîndu-se la ea cu nişte ochi foarte trişti şi întrebînd-o dacă îl adusese la Porto ca să-i pregătească asemenea viitor. *Îl auzea:* „Păstrai toţi banii, şi eu răbdam de foame..."

„La ce s-ajungă opt scuzi, se zbate ea, acuzîndu-se şi apărîndu-se, agitată, dacă-i cheltuiesc pe toţi — şi încă ar mai trebui — pe mîncare? Şi restul? Chiria, haine, încălţăminte?"

Acum nu se mai îndoieşte! Frate-său e la închisoare. „Ai trei sute de scuzi. Cheltuieşte-i. Şi după aceea? După aceea, fugi! Nu i-ai furat, nu i-ai cerşit, n-ai nici o siguranţă în privinţa celui care ţi i-a trimis. Oraşul e mare. Cine să te găsească în el?"

Pentru a-şi potoli, chiar şi pentru cîteva clipe, tristeţea gîndurilor, închide fereastra. Frumoasă noapte! Cineva trage zăvorul porţii. Chico! E Ivone. Cu pălăria în mînă, cu părul în dezordine, se lasă pe un scaun.

— Sînt amărîtă, Ivonezinha. Gîndeşte-te! Chico n-a venit încă, şi tare mi-e teamă!

— Un băiat nu se pierde niciodată. O fi găsit vreo femeie şi s-a însurat cu ea pentru o noapte. Aşa e obiceiul.

— El?

— N-am răbdare pentru explicaţii. Ce ai vrea să facă? N-ai observat niciodată privirile pe care ni le aruncă?

— Chiar şi mie?

— Nu trăieşte la un loc cu tine? Acum nu mă mai trage de limbă. Tot ce ai mai bun de făcut e să te culci. Ştii cu cine m-am întîlnit? Cu doamna aia foarte bine îmbrăcată, îţi aduci aminte? Da! aia cu care ai stat de vorbă în faţa cinematografului. Mi-a spus că-mi găseşte de lucru... De lucru, ai auzit? Deşi nu sînt bine dispusă, nu m-am putut opri să nu rîd...

Cel mai rău e că mi-a spus o mulțime de lucruri înțelepte : că aș putea și eu să mă descurc tot așa de bine ca multe altele...

— Ar fi trebuit să te înțelegi cu ea.

— Și cine ți-a spus că nu m-am înțeles ? Căci, ce-i drept e drept : nu-mi surîde ca mîine să fiu nevoită să mă culc pe o masă de bucătărie, așa cum am mai făcut, zile în șir, cînd am stat două luni fără ocupație, și nu aveam nici o cameră. Nu fă ochii mari ! Nu fă ochii mari ! Pe o masă de bucătărie, da ! cu jurnale în loc de saltea și învelită cu o pătură. Pe vremea aceea, totuși, aveam douăzeci de ani și multe iluzii.

— Și dacă te-ai duce dumneata să vorbești cu Carlota ? S-a oferit să-mi găsească un serviciu — șase sute de scuzi pe lună.

— Nu merită osteneala să mai vorbim despre asta. Nu vreau să-ți iau locul. Am să mă descurc eu. În definitiv, omul o duce atît cît poate.

„În definitiv, omul o duce atît cît poate..." repetă Leonor în sine, rîzînd de această afirmație. Uită de Chico. Poate că Ivone o fi vrînd... Dar nu ! Dacă prietena ei ar vrea să se răzbune pe cineva sau pe vreo întîmplare oarecare, n-ar face decît să-și schimbe amantul. Era un lucru foarte obișnuit, și aici, la oraș, nu auzise niciodată c-ar fi criticați sau disprețuiți, așa ca la țară, cei care trăiau în concubinaj. Ca să doarmă sau să locuiască împreună, părea să fie de ajuns, fără altă bătaie de cap, ca un bărbat și o femeie să dorească acest lucru și să țină unul la altul. După aceea ce putuse observa la oamenii umili pe care-i cunoștea, căsătoria părea un lucru de mai mică importanță, o ceremonie care-și avea rostul mai cu seamă la familii cu stare, și asta din cauza intereselor materiale și a fricii de-a se vedea sancționate de cenzura celor care-i cunoșteau. De aici toate istoriile acelea în legătură cu trădările conjugale și cu legăturile rușinoase...

Regreta, regreta din tot sufletul că i-a sugerat Ivonei ideea căsătoriei. Dacă n-o punea la ambiție, poate că ar fi și la ora asta cu vechiul ei amant. Mai venea apoi problema banilor, amărăciunea de-a se vedea nedreptățită și viața pe care o ducea, lupta împotriva

lipsurilor, dar acestea erau lucruri care priveau o mulţime de femei.

— Şi dacă m-aş duce eu s-o rog pe Carlota ? Poate c-o să fie nevoie să-i fac o vizită în legătură cu ceva care mă priveşte personal...

O implora. În faţa posibilităţii ca Ivone să se piardă, afecţiunea pentru prietena ei devenea deosebit de puternică făcînd-o să-i exagereze şi calităţile. Ivone o privea surprinsă, dar se arăta îndărătnică, dispreţuitoare şi neîncrezătoare faţă de tot şi de toţi.

— Toţi ăia, Carlota, sau cine o mai fi, ţin la dumneata. Se găseşte totdeauna cineva care să ne protejeze numai ca să ne deprindă cu o viaţă uşoară...

— Uneori poate să nu fie aşa, o întrerupse Leonor gîndindu-se la propriul său caz. Ştii doar mai multe decît mine.

— Oricum ar fi, îţi sînt recunoscătoare. Căci ne face plăcere să ştim că nu sîntem singure pe lume. Am să mă mai gîndesc, şi mîine am să-ţi dau răspunsul...

Ivone îşi scutură părul şi începu să rîdă ascuţit ; deşi sceptică, lăsă totuşi să-i picure cîteva lacrimi de înduioşare şi ţinu s-o răsplătească în mod afectuos pe Leonor vorbindu-i de această primă noapte de „distracţie" a fratelui ei.

— Apare el mîine pe aici, n-avea nici o grijă, dar să nu care cumva să-l pedepseşti. Şi chiar dacă nu apare, ai cum să-l găseşti : întreabă şi dă-i semnalmentele oricăruia din băieţii ăştia care vînd ziare. Căci ei îl cunosc, cu siguranţă.

Leonor făcu ochii mari ; din ascuţit, rîsul Ivonei deveni ameninţător de dureros, ca şi cum s-ar fi căit şi ar fi vrut să-şi prelungească momentul acela de emoţie.

— Dacă Chico, în loc de cei treizeci de scuzi capital pentru ziare, ar avea treizeci de mii, ar deschide o prăvălie sau, frumuşel cum e, pînă la urmă ar face ca atîţia alţii : ar găsi o partidă bună şi ar avea venituri doar culcîndu-se cu nevasta. Poliţia nu-i arestează decît pe vagabonzi.

Leonor o privi drept în ochi. Tresăltă de bucurie, apoi se simţi cuprinsă de un fel de teamă, teama de

a accepta ideea prietenei sale, încurajînd-o, interesată, să continue pe acest ton. Emoţia făcea să renască totdeauna în ea ştrengăriţa nepoliticoasă şi răzbunătoare care dădea cu pietre ca să-şi răzbune umilinţele. Dar prietena ei tăcu. Tăcu şi ea ; apoi, ca de obicei, se ridică brusc :

— Mă duc să mă culc ; fă şi tu la fel.

— Crezi c-o să mă pot odihni cu atîtea griji pe cap ? Aş fi vrut să mai stăm de vorbă...

— Lasă pe mîine.

Leonor ar vrea, pe de-o parte, să-şi spulbere îngrijorarea în privinţa fratelui său, pe de alta să-l ridiculizeze pe bărbatul care ar avea pretenţia să-i devină protector. Poate că Ivone, mai experimentată, ar fi putut-o ajuta să găsească pedeapsa cea mai indicată pentru grosolănia celui ce îndrăznise să-i trimită bani. În situaţia ei, ameninţată să trăiască numai din ceea ce cîştiga un băieţaş ca Chico, de profesiune vagabond, ce ar face Ivone ? N-ar socoti şi ea că acel domn voia s-o trateze ca pe un nimic... s-o cunoască, da ! să se întîlnească de cîteva ori cu ea şi apoi s-o şteargă fără nici un fel de explicaţii ? Data trecută, în cazul naşului, prietena ei găsise forma de justificare a banilor pe care-i ceruse ; acum, nefiind prea departe ziua în care trebuia plătită chiria, iar ziua cînd ar fi găsit de lucru fiind nesigură, din ce în ce mai nesigură, cum ar proceda şi ce pretext ar găsi dacă s-ar hotărî să păstreze cele trei sute de scuzi ?

Ivone închisese ochii. Ca de obicei, se trăsese cît mai mult posibil spre marginea patului, ca trupul ei să nu se atingă de al prietenei, şi părea că doarme. Gîndurile Leonorei îşi schimbară direcţia. Îşi aduse aminte, abia acum îşi aduse aminte că nu mai fusese de loc pe-la Isabel, atît de neajutorată o socotea în a-i găsi altă ocupaţie în afară de cea de animal de povară ; îşi aminti promisiunile în legătură cu cabinetele medicale şi magazinele. Putea, de altfel, să prelungească lista : să coase, să calce, să îngrijească de copii şi să-i înveţe abecedarul...

Auzi bătînd miezul nopţii. Se trezi dis-de-dimineaţă din pricina unei ferestre de la cameră pe care o deschidea şi o închidea fără încetare vîntul. Surpriza de a n-o găsi pe Ivone alături dură doar o clipă. Privind împrejur, văzu sertarele scrinului larg deschise, goale, ceea ce dovedea că Ivone plecase fără să-şi ia rămas bun. Cu siguranţă că nu se dusese la bine dacă fugea de sfaturi. Pierderea i se păru ireparabilă, iar singurătatea care o aştepta, de nesuportat, ca şi curtea, cu băieţii aceia care ţipau, cu certuri şi cu discuţii ; şi ar fi aşa de uşor să rezolve problema existenţei dacă ar vrea să devină şi ea „femeie uşoară"...

— S-a întors fratele, duduie Leonor ?

— Am stat toată noaptea şi l-am aşteptat. Dar poate că ştii dumneata unde-l pot găsi.

— Cît despre mine... mi-am adus aminte de Gertrudes. Ea are de lucru numai după-amiază, şi ar putea să meargă cu dumneata dacă e nevoie. Cunoaşte toată lumea din Porto. Du-te de-o caută. Stă în casa din colţ, acolo, peste drum de noi. E o femeie tare bună. Poate că nici n-o să fie nevoie să-i plăteşti cursa. Vrei s-o chem eu ? Madam Gertrudes ! Madam Gertrudes !

Încă nepieptănată, murdară — trebuia să aibă grijă de copii şi să-i gonească afară ca să aibă loc pentru albia de spălat rufe — vecina veni în fugă auzindu-şi numele. Credeau că n-o să-l găsească pe băiat ? Nu avea nevoie de semnalmente. Îl ştia, deoarece îl vedea cînd trecea prin faţa casei ei.

— Dumneata rămîi acasă, căci ar putea să se întoarcă între timp şi apoi să fugă din nou, după ce-ar pune mîna pe cine ştie ce lucru. Aşa se întîmplă întotdeauna ! Să ai băieţi, ba chiar şi fete în grijă, şi să fii mereu cu ochii în patru, e treabă grea, nu glumă ! Oricît de bine i-ar creşte părinţii, cînd încep s-o ia pe de lături, nu există alt leac în afară de acela de a-i lăsa în plata Domnului. Mi-ai spus că vindea ziare ? Foarte bine ! Să vezi ce repede merge treaba.

Plecă din curte, lipăind din papuci, fără să întoarcă măcar capul ; „gata, totdeauna, să sară în ajutorul

cuiva", cum o calificase vecina, cu condiţia să ai nevoie de ea dimineaţa. După-amiaza sau noaptea nu prea avea timp. Printre diferitele ei ocupaţii era şi aceea de a se duce după resturi de mîncare la un hotel din Batalha, pentru doi cîini mari de la o casă bogată ; uneori mînca şi ea din cutia de tinichea, iar cele mai bune bucăţi le aducea copiilor — biftecuri aproape întregi. Şi cădea cînd la patima mîncării, cînd la a băuturii. „Din două, una. Asta-i viaţa !" filozofă vecina la plecare.

Leonor se retrase de la fereastră, ca să nu fie nevoită să stea de vorbă şi cu altă vecină. Trecu printr-un moment de mare nervozitate, aşteptînd, fără să spere însă, ca întîmplările s-o poarte peste diferite obstacole, ca şi cum ar pluti pe apele unui mare lac. Sertarele goale, care-i dădeau certitudinea că prietena ei fugise, schimbînd un viitor nesigur pe un viitor la fel de nesigur, îi accentuau impresia că de acum înainte îi va lipsi o parte din ea însăşi. Dacă i-ar creşte ramuri, ca unui arbore, i se vor tăia una cîte una ; dedublîndu-se mereu, devenind ba incredulă, ba încrezătoare, ba darnică, veselă şi tristă, amabilă şi dispreţuitoare, va pierde sau va dobîndi calităţi şi defecte potrivit prieteniilor pe care şi le va face, incapabilă, din cauza faptului că depindea de alţii, să se hotărască la felul de-a fi cel mai potrivit firii ei. Studioasă şi inteligentă alături de naşul ei ; dornică de aventuri alături de Manuel ; rebelă şi încăpăţînată alături de socri ; dezorientată şi pradă descurajării acum, şi aşa avea s-o ducă mereu dacă va mai locui în curţi unde fiecare locatar îi înfăţişa alt aspect al mizeriei : ceva mai încolo, la stînga, o femeie care se hrăneşte cu resturi de mîncare, iar la dreapta, Carlota, dispunînd de bani şi de influenţă. Fără nici un ajutor, lipsită de o afecţiune ocrotitoare, lăsată în voia soartei, obosită să se tot audă pe sine însăşi, croindu-şi drum cu disperare, dar împiedicîndu-se la fiecare pas şi simţindu-se tot mai descurajată, singura ei mîngîiere îi va fi totdeauna amintirea exemplului mamei, unic, atît de neobişnuit şi de rar, încît pînă şi imaginaţia ei de

copil fusese impresionată — „de ce n-or fi bogate şi fericite toate femeile frumoase“ ?

— Nu ţi-am spus eu, madam Leonor, c-o să ţi-l găsesc într-o clipită ?

— Ai vorbit cu el ?

— De vorbit n-am vorbit. Dar am fost în casa unde şi-a petrecut noaptea. A plecat, dimineaţă devreme, cu bătrîna, după ziare. I-am spus însă fetei pe şleau c-a dormit cu ea ! Şi că să-i fie ruşine ! Să-l lase pe băiat şi banii cîştigaţi de el în pace, că dacă are chef de trîndăveală şi de altele, să-şi caute un bărbat în toată firea. Am văzut că plîngea. S-a jurat că ea nu e ca mamă-sa, care plăteşte cu trupul pomana că e lăsată să stea în cocioabă pe gratis. E curăţică şi cuminte însă, aşa că şi-ar putea găsi destui iubiţi. Bărbaţi în toată firea, nu ! I-e frică de ei, că ăştia bat. Am insultat-o şi eu cît am putut.

— Iartă-mă. N-am înţeles prea bine, dar asta rămîne pe mai tîrziu. Voiam să ştiu dacă frate-meu i-a făcut vreun rău fetei, dacă e minoră şi dacă rămîn să trăiască împreună.

— După cîte am înţeles, ieri a fost ziua ei de naştere, şi maică-sa i l-a dat pe fratele dumitale în dar. Altceva nu avea ce să-i dea...

— Aşa de tînăr...

— Cine ? Fratele dumitale ? Asta n-are nici o importanţă. Săracii încep devreme.

— Unde locuieşte fata asta ? S-ar putea ca fratele meu să nu vină acasă nici azi, şi-aş vrea să ştiu unde să-l caut.

Leonor evită să examineze mai de aproape purtarea fratelui ei, deoarece Gertrudes, vrînd să justifice o faptă rea printr-o faptă şi mai rea, o enerva la culme.

— Dacă vrei să cazi la înţelegere cu fata, du-te pînă la Fontainhas şi apoi coboară pe Corticeira, strada aceea în pantă... N-ai cum să te rătăceşti. Iar cînd ajungi la fluviu, întreabă pe careva. Stă într-o magazie cu uşile vopsite în negru. Cred că-i bine să te duci acolo. Pe-aici se spune că oftica trece de la om la om, mai ales cînd eşti slab, şi cine rabdă să trăiască în

asemenea cocioabe rabdă fiindcă de-abia cîştigă ce să mănînce.

Leonor n-avea nevoie de îndemnuri dinafară. Aflînd că fratele ei nu avea de dat socoteală poliţiei pentru fapta lui, mai prinse puţin curaj. Dacă avea de gînd să lipsească de acasă zile şi nopţi, pricinuindu-i tot felul de griji, n-ar fi mai bine să-l trimită înapoi în sat? Ştiindu-l alături de mamă-sa, ar fi scutită de griji şi n-ar mai avea nici o răspundere. Aşa de tînăr, şi să trăiască c-o femeie, şi bolnavă de piept pe deasupra, unde o s-ajungă? I-l dăduseră fetei în dar? Să vadă ei ce-o să le zică ea!

Enervarea o stimulează. Nu-şi mai aşteaptă fratele. Pleacă. Trece pe la vecina care era în serviciul Carlotei şi-i dă banii şi plicul pe care îl primise nu ştia de la cine, dar era sigură că de la acel bărbat căruia îi fusese prezentată şi care o luase drept „una din alea"! Dar se înşală.

— Arată, arată totul stăpînei dumitale, ca să ştie cum sîntem noi şi ce fel de prieteni are ea.

— Dacă e aşa, o să rămînă cu gura căscată.

— Şi spune-i, spune-i că nu mai rabd asemenea ruşine! Asta-mi mai lipsea, să-mi facă mîine rost de vreun serviciu şi să vină un deştept oarecare să mă insulte numai pentru că mă crede la fel... la fel cu altele.

— Asta n-o să-i spun. Iartă-mă, dar n-o să-i spun. N-ai auzit-o pe stăpîna mea? E de ajuns fapta lui ca s-o jignească şi pe ea.

— Nu vreau să-i mai fiu datoare pentru nici un serviciu.

Pleacă repede, de teamă să nu fie nevoită ca, pînă la urmă, să se arate nerecunoscătoare faţă de Carlota sau, mişcată de părerile de rău ale vecinei, să-şi recunoască incapacitatea.

La Fontainhas, casele, înşiruite ca nişte iesle, îi amintesc de faptul că-şi făcuse iluzia că lasă în urmă tot trecutul, cu excepţia lui Manuel, atunci cînd, de la înălţimea podului de cale ferată, ochii îi fuseseră fermecaţi de perspectiva, nouă pe atunci, a rîului Duro

şi a caselor din Ribeira, a munţilor şi a vaselor. Iluzie. Trecutul o urmărea ; greutăţile continuau ; totul rămînea indiferent faţă de soarta ei. Nişte femei urcau în grup pe Corticeira — calvar fără sfîrşit — frînte sub greutatea unor sarcini atît de mari, încît întreceau, în volum, frunzişul celor mai stufoşi pini. Uimitor era că cele care le duceau nu cădeau şi nu erau strivite sub greutate. Ca ocupaţie de toate zilele — muncă de animale — pedeapsă care se dă deţinuţilor recalcitranţi. Chiar lent, fiecare pas înseamnă un efort care cere din ce în ce mai multe forţe, drumul fiind lung şi abrupt, tot mai abrupt şi mai lung...

Ochii Leonorei se opresc asupra grupului. Femeile au capetele plecate, feţele congestionate, iar mersul lor e greoi, şovăitor, ca şi cum ar fi gata să cadă, cu pieptul spintecat, cu inima sfărîmată, în timp ce caută în ele însele noi forţe, ca la îndemnul sau de teama harapnicului. Una, cea dintîi din şir, nu mai suportă greutatea. Îşi îndoaie picioarele şi o depune pe un zid scund, de care se şi reazemă. Rămîne acolo gîfîind, cu respiraţia tăiată. Pare să fie un loc obişnuit de odihnă, căci îi urmează exemplul şi alte femei, epuizate de asemenea, gîfîind tare. Au feţele brăzdate de riduri şi par să aibă 60 de ani ; printre ele e şi una cu trup subţire şi păr negru, care nu trece, desigur, de 18.

— Abia-ţi mai tragi sufletul, fetiţo ! glumeşte una.

— Am făcut pînă acum şase transporturi. Mă duc spre rezervorul de apă. Sînt sătulă pînă-n gît !

— Eu am făcut mai multe, şi nu mă plîng. Zi mai bine că fetele din ziua de azi nu mai sînt bune de nimic.

— Poate... Dumneata eşti din alte timpuri. Acuma lumea rabdă de foame de cînd se naşte. Şi unde mai pui că am avut noroc ! Unii încep să rabde din burta mamei.

Leonor se apropie de ele. Încet. Îi mai rămînea să cunoască încă o meserie „la care s-ar pricepe", glumeşte singură. Ceva, totuşi, o apasă. Simte instinctiv că nu va fi niciodată în stare, oricît de mult ar vrea ea să dea dovadă că nu dispreţuieşte nici un fel de muncă, să urce panta aceasta, îndoindu-se, chinuită, sub

greutatea acelor enorme legături de lemne, şi scîrbită de toate.

— Cît ai cîştigat ieri, Rosa ?

— Mi-a ieşit sufletul din mine ca să strîng şase scuzi.

Leonor trece pe lîngă ele cu capul plecat. La capătul străzii se iveşte un alt grup purtînd pe cap aceleaşi sarcini monstruoase. Urcuşul de-abia începuse, şi chipurile tuturor femeilor acelora îmbătrîneau, zbîrcindu-se de oboseală. Aceleaşi rochii, cîrpite, ca şi în primul grup, aceleaşi picioare enorme, crăpate şi învineţite, cu călcîiele murdare, ce ies din nişte sandale scîlciate. Leonor grăbeşte pasul ; vrea să-şi distreze privirea uitîndu-se la tot ce-o înconjoară, dar casele nu i-o reţin sărace, îngrămădite unele într-altele şi vechi. La o cotitură întrezăreşte fluviul, gălbui şi tulbure. Pe cheiuri, bărcile care transportă lemne — grosolane, cinci-şase scînduri şi gata — sînt descărcate în sunetul de melopee al glasului armatorilor şi al mateloţilor. Numără legăturile : „Una, două, trei..." pe măsură ce le aruncă pe uscat, şi apoi le împing cu un fel de ţapine. Numărătoarea merge pînă la o sută : „Încarcă, Maria !" Apoi o iau de la început : „Una, două, trei..." Munca e obositoare şi merge ca şi cum ar fi nevoie urgentă să se descarce toate vasele, care sînt cu bordul la nivelul apei din cauza greutăţii excesive a încărcăturii ; de altfel, de şubrede ce erau, trosniseră mereu în timpul drumului.

— De ce mergeţi pe strada asta aşa de abruptă, cînd sînt atîtea străzi drepte ?

— Păi dacă nu ne lasă să trecem pe celelalte... Parc-am duce o otravă — nu putem merge pe unde umblă lume multă. Şi credeţi poate că în zilele de sărbătoare nu lucrăm ? Se vede că nu sînteţi de pe-aici, nu-i aşa ? Căutaţi pe cineva ?

— Mă duc să văd o fată care stă într-o magazie cu mama ei.

— Şi-i duceţi ceva de pomană, nu ? Merită, pentru greutăţile prin care trece, dar, uite ! şi eu am nevoie. Acum cîteva zile am încercat să mănînc iarbă. M-am gîndit că şi animalele o mănîncă. Dar nu mi-a plăcut.

Deschizîndu-şi gura printr-o strîmbătură, îşi arată dinţii rari şi cariaţi. Leonor o priveşte lung — chipul

femeii e imbecilizat din pricina muncii aceleia istovitoare şi a vieţii pe care o duce, dar în ochi i se citeşte mulţumirea pentru faptul că i se dă atenţie. Poartă o rochie neagră, bătînd în violet de-atîta purtat, şi e încinsă cu nişte frînghii, aşa cum cere meseria, cîrligul cu care prinde sarcina de lemne atîrnîndu-i pe piept ca o medalie.

— Şi eu am o fată de vîrsta dumneavoastră. Vreţi să merg cu dumneavoastră acasă la fata aceea ? E foarte aproape. O să-i facă plăcere să vă vadă. Stă toată ziulica singură. Dacă maică-sa ar fi mai sănătoasă, lucrurile n-ar merge aşa cum merg. I-a dat şi carte ; cît timp au primit-o, a trimis-o la şcoală. Numai că fata a început să asude, sudori reci, şi au dat-o afară. S-a apucat, după aceea, să facă fel de fel de treburi, ca să-şi ajute familia, şi s-a vătămat de-a binelea. Acuma se duce numai la biserică. Se uită mulţi după ea, dar n-are încredere în bărbaţi. Numai ce-i vede, că-i şi simte ce vor. Ştiţi ? tată-su o bătea tare rău. Era neam prost, numai bătaie şi iar bătaie.

Ca să nu rostească un cuvînt obscen, încearcă să-i găsească echivalentul printre substantivele de uz curent, deşi debitul vorbirii îi scade. Merg de-a lungul cheiului, petrecute de gălăgia femeilor şi de număratul monocord al legăturilor de lemne : „Una, două..." Povestea fetei putea să fie povestea ei, şi poate că tot pentru ea era şi comentariul final : numai bătaie, şi iar bătaie.

— Şi al meu mă bătea, iar cînd şi-a pierdut vlaga, a fugit de acasă, continuă femeia. E bine că m-a lăsat numai c-o fată. (Pe aici rămîn unele cu o mulţime de copii în spinare şi fără bărbat.) Blestemaţii o şterg de îndată ce nenorocita de nevastă începe să se plîngă că nu-i ajung banii, sau cînd îşi pierd minţile după cine ştie ce tîrîtură. Iar cînd eşti mamă, trebuie să rabzi ghionţii tuturor, să munceşti, sau...

Se împiedică din nou de un cuvînt obscen, dar îşi ascunde încurcătura trecînd concluzia sub tăcere ; se opresc în faţa uşii întredeschise, enorm de lată şi de mare, a unei magazii de pe malul mării. Priveşte cu atenţie înăuntru, la pereţii negricioşi, şi strigă :

— Îmbracă-te, Maria Rosa ! Vin cu cineva.

Șovăitoare, lumina se oprise în pragul camerei, intimidată sau nevrînd să-i dispute întunericul lumea lui de umbre. Într-un colț, un pătuț fără cearceafuri.

Fata e tulburată, tușește ușor din cauza efortului de a se ridica de pe un scăunel scund, pentru cusut; în mîini îi atîrnă o cămășuță albă.

— Văd că-ți place să lucrezi, fetițo. Ți-au dat o bucățică de pînză, și cu asta te distrezi toată ziua! Apoi, despărțindu-se de Leonor: Vă puteți așeza pe pătuț, e curat. Maria Rosa e fată harnică. Spune-i sănătate mamei tale. N-am mai văzut-o de mult. Știi ce mi-a spus ultima dată cînd ne-am întîlnit? Că o ferești de ispite; cînd trece pe pod, numai rareori n-are îndemnul să nu se arunce în apă, căci tare-o mai ispitește Diavolul, dar tu tragi de ea și-o întorci spre viață. Și pînă la urmă îți face pe voie, și-o să trăiască cît o vrea Dumnezeu. Fiindcă dacă-l iubești pe el, iubești și lumea. Și cu asta am plecat.

Zîmbi; se retrase, dispăru. Leonor nu știa ce să spună. Îi veneau în minte toate învinuirile pe care voia să le aducă fratelui ei și fetei care putea să-i strice viitorul; o ispitea și gîndul de-a juca rolul unei femei venite să-i dea ceva de pomană dacă imaginea acelui pat fără cearceafuri n-ar obseda-o și dacă nu s-ar teme că se va înduioșa prea ușor în fața fetei care tușește, cu obrajii decolorați, slăbiți. „Cine știe dacă mai are multe zile de trăit, cu ochii ăștia care-i ard de febră..."

— Dumneavoastră sînteți sora lui...

— Da, eu sînt.

— Și ați venit să mi-l luați. Nu ca să mă cunoașteți, nu-i așa?

— Nu-mi place să-l știu plecat de-acasă, hoinărind.

— El muncește și mama mea îl ajută tot timpul și eu n-am să mai primesc nimic de la el. În ziua în care ne-am cunoscut mi-a adus niște portocale. Le am aproape pe toate. Îmi place să stau de vorbă, să am pe cineva lîngă mine. Mă mai distrează. Căci îmi petrec tot timpul aici. Cum vin de la biserică, aici rămîn.

— Fratele meu trebuie să învețe o meserie. Ce s-ajungă opt-zece scuzi cît cîștigă într-o zi, cînd se duc

toți pe hainele cu care-i îmbrăcat și pe pantofii pe care-i încalță, ca să nu mai vorbim de casă și de mîncare?

— Atunci, așa trebuie să facă. Eu îi vreau numai binele. Mama l-a luat să vîndă ziare numai pentru c-a spus că nu știe să facă nimic. Dacă știam, le-aș fi rugat pe doamnele acelea care-mi poartă de grijă...

— Să-i găsească o ocupație, nu? Numai că eu n-am murit încă.

— N-am vrut să vă supăr.

— Și eu sînt cea care trebuie să aibă grijă de viitorul lui!

Căuta un motiv care s-o facă să pară neîndurată și să pedepsească în mod exemplar nerușinarea și celelalte păcate ale „acelor oameni", dar șovăia, căci umilința fetei o dezarma — înfățișarea ei îi provoca doar compătimire, iar ochii și vocea, mai ales ochii, umplîndu-se de lumina sclipitoare a lacrimilor, îi cereau înțelegere. O fi pericol de molipsire? Mîine o să tușească și fratele ei? Cu încăpățînare, mintea îi înfățișează cîteva imagini din propria ei viață: aspirații spre fericire, pe care le *știa* legitime... Ar fi vrut ca vorba ei să aibă un ton aspru, și, cînd colo, s-ar fi putut spune că s-a preschimbat într-o ființă atotiertătoare.

— Și mi-l luați? Adevărat că mi-l luați?

Cu vocea plină de teamă, purtînd în ochii gata să se topească de plîns tot regretul pe care-l poate încerca în clipa aceea, fata pare că așteaptă doar sentința care s-o condamne, pentru a se resemna cu totul.

— Mă duc să-l aștept acasă. Și-o să vadă el ce-o să pățească pentru spaima pe care mi-a tras-o! Spune-i c-am fost pe-aici și că sînt îngrijorată. Am să-i arăt eu lui!

Leonor evita să se arate șovăitoare, dar abia în ultimul moment găsi tonul de amenințare care convenea situației, pentru ca fata să nu-i ghicească slăbiciunea, fiindcă ceea ce văzuse acolo îi zdruncinase voința — amîndouă nefericite, amîndouă ridicol de înlăcrimate, iar fratele ei plimbîndu-se nepedepsit...

— Am să-i spun, promise fata.

„Alt necaz !“ îşi spuse Leonor, la plecare.

Pe cheiuri, munca continua, îndîrjită. Leonor se îndreptă spre Corticeira, dar se abătu din drum imediat. Faptul c-avea să întîlnească alte femei cu înfăţişarea tristă îi va accentua, orice ar gîndi şi orice ar face, senzaţia că intră din ce în ce mai adînc în orbita mizeriei. „Nu există nimic care să ne sperie...“ Fauna nu se îmbunătăţea însă. Mergînd cîteva clipe pe malul fluviului, întîlni alt grup de femei cu feţe încruntate, îmbătrînite înainte de vreme, părul strîns în basmale — îşi împărţeau banii pentru munca făcută în comun şi se certau. Acestea îşi terminaseră lucrul — căraseră coşuri de provizii pentru pieţe. O luă pe prima uliţă. La intrarea în casă, îşi găsi fratele lîngă un coş mare de răchită.

— A venit cineva şi-a adus coşul ăsta pentru tine. Nu era nimeni acasă.

— Să nu-mi vii mie cu aerele astea de bărbat în toată firea ! Am fost să te caut şi-am aflat unde ţi-ai petrecut noaptea ; ştiu şi ce viaţă ai de gînd să duci de-acum încolo. Vorbim noi în casă. E un cadou de la tine ?

— De unde era să iau eu atîţia bani ?

— Sînt tot portocale ?

— Dacă ştii tot, nu-i nevoie să-ncepi cu d-astea ; şi dacă vrei să ştii, află că le-am furat. Îţi aduc tot ceea ce cîştig, şi de cele mai multe ori şi ceea ce mi se dă...

— Mă plîng doar că nu mai ai pic de ruşine şi că te porţi în halul ăsta, ca şi cum nu mi-ar ajunge necazurile mele. Şi dacă-ţi închipui că sînt destul de sănătoasă ca să umblu în toate părţile să te caut, te înşeli.

Băgă cheia în broască ; frate-său îşi luase un aer ofensat.

— Unde pun coşul ? Ce-i în el ajunge, cu siguranţă, pentru o nuntă ! E al dracului de greu !

După felul în care vorbea, Leonor presupune că vrea să-i abată gîndul de la o eventuală pedeapsă.

— Tu ai cumpărat toate astea ? întrebă tot el cu tonul cuiva care cere socoteală.

— Eu nu, şi nici nu ştiu cine, dar nu de asta e vorba acum. Vreau să-ţi schimbi viaţa, vreau să vii acasă. Nu-ţi dai seama c-ai putea să-ţi pierzi şi sănătatea ? Am fost în magazie şi am văzut-o pe fată. E bolnavă ! şi pătuţul ăla într-un colţ...

— Nici să stau într-o bucătărie sau să dorm pe rogojini nu-i mai bine.

— Mă mir că-mi spui asta abia acum. Bagă însă de seamă că pot să te trimit la ţară.

— Ca să fii mai liberă, nu-i aşa ? Ştii ce mi s-a spus ? Că frumoasă cum eşti, te descurci foarte bine cînd vrei. Şi văd că-i aşa ! Ai început să primeşti cadouri...

— Coşul ăsta ? Şi de ce nu l-ai trimis înapoi dacă nu ţi s-a spus de unde vine ?

— Fiindcă-mi părea foarte bine. L-a adus băiatul de la băcănie ; l-a comandat un domn bine îmbrăcat care a ales tot ce era mai bun în prăvălie. Eu nu ştiu nimic despre tine. S-a întîmplat să te aştept la uşă. Vrei să duc înapoi totul şi să le trag o înjurătură aşa cum ştiu eu ?

Vrînd să-şi îngroaşe vocea, îşi dădea aere de fanfaron ; apărîndu-şi sora, îşi lua, din instinct, dreptul de-a apăra căminul şi familia. Leonor presimţi că afecţiunea care-o încercau unul pentru celălalt putea să se răcească. Simţi însă nevoia să-şi descarce pe cineva furia pe care-o resimţea la gîndul că bărbatul acela începuse s-o urmărească pe faţă ; se mulţumi să refuze însă :

— Nu-i nevoie să te duci. Pot să mă apăr şi singură. Trebuie să-ncerci să te îndrepţi.

— Dacă n-ar fi bătrîna, n-aş cîştiga nici cinci reali.

— Am mai spus că nu vreau să te ştiu plecat de-acasă. Pînă la urmă, mai ajungi şi hoţ !

— Şi tu ? Poate ajungi prinţesă.

— Taci din gură, prostule ! Nu-mi ajung ceilalţi, mai vii acuma şi tu...

Îi dau lacrimile ; îi urăşte pe toţi şi se urăşte şi pe ea fiindcă ceilalţi n-o preţuiesc decît pentru mutrişoara ei ; speriată, respinge cu greu gîndul că-i va fi uşor să învingă dificultăţile ; are, ca exemplu, viaţa

Carlotei. „Dacă copilul lui Manuel... dacă mi-ar trăi copilul, poate că aş avea mai multă putere să lupt..."

— Să nu plîngi, ai auzit ? N-am vrut să te necăjesc. De azi înainte am să stau tot timpul acasă. Dar trebuie să ştii cum stau lucrurile : bătrîna, mama fetei, m-a ajutat mult. Dacă nu era ea, nu puteam să vînd nici un ziar. M-ar fi arestat, fiindcă nu fac parte din asociaţie, sau cum s-o fi numind aia. Tu nu te pricepi la treburi din astea şi nici nu e nevoie, dar e destul să ştii că nu oricine poate să iasă pe stradă şi să vîndă ziare. Şi mă ajută şi altfel. Poate că nu ştii, că eu n-am vrut să-ţi spun nimic ca să nu-ţi faci griji : povestea aceea cu cărbunele s-a terminat, s-a dus naibii ! Nu se mai descarcă la Castelo do Queijo, ci-l duc la minele de la São Pedro da Cova, deşi nimeni nu ştie de ce. Se ştie numai că s-a terminat şi cu pomana asta pentru săraci. La Guindais nu-l mai pun deoparte pe cel de stejar ; acum nu se vinde la grămadă, ca înainte, cui voia să-l cumpere, mai ţii minte ? Cărbunele pe care-l aduc vasele vine cu destinaţie precisă : merge tot la depozitele de cărbuni şi nu ajunge nici pentru comenzi ! Şi, cum Leonor îl privea fix : Dacă-ţi închipui că mint, lasă-ţi treburile şi du-te de vezi. Auzi, Leonor ?

— Asta mai lipsea...

— N-ai să-ţi mai faci griji, nu-i aşa ? Cu ajutorul bătrînei am să-mi măresc clientela la ziare şi am să-ţi aduc tot ce cîştig.

— Tu să te speteşti muncind, ba şi nemîncat pe deasupra, iar eu...

— Nu te mai gîndi la asta ! Nu-mi place să te văd tristă. Auzi ? Spune drept, nu vrei să mă duc la prăvălie ? Să duc înapoi pachetul ? Asta ar însemna o palmă pentru cel care ţi l-a trimis ; mă întorc numaidecît. Sînt înapoi într-o clipă...

Avea un aer mulţumit şi ieşi atît de repede, că fu cît pe-aci să se izbească de Ines.

— Eşti chior, băiete ? îl certă ea. Părea hotărîtă să se elibereze de crucea de-a servi pe toată lumea. Arătînd, prin tonul vocii, că misiunea ei era încheiată, o informă pe Leonor că „prostul obicei" de-a trimite

bani în felul acesta părea să-l aibă acel bărbat căruia abia îi fusese prezentată. Îţi aduc adresa de la biroul lui. Îi poţi trimite scrisoarea înapoi, dar stăpîna mea spune c-ai putea foarte bine „să nu ştii" cine ţi-a trimis-o şi s-o păstrezi. Să-i înveţi minte pe proşti e o adevărată operă de binefacere...

— Ai spus stăpînei dumitale că nu mai am nevoie de ajutorul ei ?

— Nu i-am spus. Dacă-ţi găseşte vreun serviciu, n-ai decît să nu primeşti.

— Şi nici n-o să primesc. Dar ai să vezi ce-o să zică după aceea — că sînt cam trăsnită ori leneşă !

Şi pentru a-i dovedi că e de neclintit, începu să se laude că tocmai înapoiase, prin fratele ei, un nou cadou din partea aceluiaşi domn — un coş plin cu bunătăţi.

— Aş vrea să ştiu ce crede lumea despre mine.

Se pricepu să-i spună lucruri foarte frumoase despre demnitatea ei de femeie. Vecina o privea, ca şi cum şi-ar fi întrebat încercata-i răbdare dacă, printre multele îndatoriri ale supunerii, era şi aceea de-a plăti pentru vina altora. O scăpă din încurcătură o voce cunoscută. Răsuna tare, în curte. Spuse :

— O fi ieşit Raquelzinha de la maternitate. Îmi dai voie ?

Curioasă şi avînd şi un pretext, se apropie de grupul de femei. Vru să afle dacă naşterea fusese uşoară şi dacă micuţul era voinic. Leonor se apropie şi ea.

— Şi copilul dumitale ? o întrebă Leonor pe fată, înaintînd cîţiva paşi.

— Am să ţi-l arăt. M-am gîndit mult la dumneata. E băiat. Mai bine aşa. Poate m-o ajuta la bătrîneţe.

Slăbise ; corpul i se pierdea în rochiţa de mătase neagră ; îşi pierduse exuberanţa. Venea de departe parcă, sau poate că era din cauza greutăţii copilului care-i dormea în braţe, dar părea obosită. Stătea încruntată, îşi pierduse graţia mişcărilor ; copleşită, jenată şi amărîtă, făcea eforturi mari să scape de întrebări.

— Am să vă povestesc tot şi am să vă arăt copilul mai pe urmă. Pot să mă odihnesc un pic la dumneata, doamnă Leonor ? Se prăbuşi pe scaunul cel

mai apropiat de uşă. Iartă-mă! Voiam să mă văd scăpată de ele. Am ieşit, dimineaţa devreme, de la maternitate, şi m-am dus... Se îndoaie din mijloc, capul îi atîrnă; e descurajată. Şovăie. Vino să-mi vezi băiatul. Uneori nici nu-mi vine să cred că-i al meu. Niciodată n-am fost fericită...

Leonor nu arată nici o grabă să se aplece asupra copilului. Se mîniase aşa de tare, încît se simţea ispitită să-i spună, drept răzbunare, că e mulţumită că-i murise copilul. Raquel ridică, totuşi, în braţe un copilaş cu feţişoara roşie, încreţită, slăbuţ, urît şi plîngăreţ, şi Leonor se simte înduioşată.

— Nu pare prea voinic...

— O să trăiască şi el la fel ca ceilalţi. Mi-au promis nişte doamne de la „Ocrotirea copiilor" c-or să se îngrijească de sănătatea lui, nişte doamne din alea care se ocupă de copiii săracilor; numai că trebuie să găsesc pe cineva care să vadă de el. Nu pot să-l las acasă în seama bătrînei, n-aş avea linişte toată ziua, şi cine munceşte trebuie să aibă mintea foarte limpede. Ştii ce idee mi-a venit? Ce-ar fi să stai dumneata cu el? Am auzit că tot n-ai găsit serviciu...

— Nu mă pricep la prea multe lucruri...

— Şi cum nu te descurci prea bine în viaţă, pentru că, în sfîrşit, ai avut alte gînduri, ţi-ar fi de folos. Asta nu-i o jignire, căci, de cele mai multe ori, nu oamenii sînt vinovaţi de soarta lor cea rea; dacă mi-aş lăsa băieţelul pe mîna altei vecine, ar da copiilor ei tot ce i-aş aduce eu, iar al meu ar răbda de foame. Copilaşul începu să plîngă. Slab, fără vlagă. Raquel îi dădu să sugă. Faţa i se contractă. Cînd îl pun la piept, mi se pare că smulge ceva din mine. Mi-au spus că trebuie să mă alimentez bine, şi astăzi nici n-am mîncat. Cred că din cauza asta-i aşa.

— Stai să mănînci cu mine. Ştii ce-nseamnă mîncare în casa omului sărac. Gătesc, cînd gătesc, pentru două zile; am cîţiva peşti de ieri.

— Nu mi-e foame. La maternitate am fost tot timpul supărată şi furioasă, iar mai adineauri m-am certat cu tatăl copilului. L-am aşteptat ore întregi. Eram pregătită pentru orice. Ghicitoarea... (Nu ştiu

dacă dumneata crezi în ghicitoare. Eu cred.) Ghicitoarea mi-a spus c-o să am viitor frumos, dar nu cu el, ci cu alt bărbat, şi după ce-o să trec apele mării. A văzut, în cărţi, certuri şi bani, şi tot ce-a spus s-a adeverit. Se adevereşte întotdeauna. De cîte ori m-am dus la ea, sleită de puteri, singură şi descurajată, şi-am plecat mulţumită, mai ales atunci cînd n-aveam serviciu sau cînd munceam trei zile pe săptămînă şi voiam să-mi fac seama! Febrilă, epuizată de efort, cu memoria slăbită, tace, dezorientată. Dar începe din nou: Nici nu mai ştiu unde eram. A, da, îţi povesteam despre tatăl copilului. S-a purtat ca un mitocan! N-a venit măcar o dată la maternitate să vadă cum mă simt şi dacă am nevoie de ceva. Nici nu-ţi dai seama de ce-nseamnă asta... unele cu o mulţime de inşi care se interesează de ele, şi altele (la drept vorbind, numai eu eram în situaţia asta), părăsite acolo ca nişte căţele. Doare grozav! Pînă şi infirmierele se uitau la noi de parcă n-ar fi fost nimic de capul nostru, şi le mai dădeam şi bacşiş. Am ieşit de-acolo fără o leţcaie. Ca şi cînd n-ar fi de ajuns domnii doctori ca să simţim că nu sîntem egale cu celelalte femei — nici nu mai vorbesc de cele de la rezerve, sau de cele cu recomandaţii. După cît se grăbesc, s-ar părea că nici nu te-ar auzi cînd te vaiţi. Directorul spitalului, cînd se întîmpla să treacă pe acolo... Ascultă, că are haz, mi-a spus asta o bolnavă... intra în salon plin de importanţă, ca şi cum ar fi vrut să le spună bietelor femei ca mine: „Iată-mă! Dar ce-nseamnă mofturile astea? Nu-i de-ajuns să apar eu, ca totul să meargă bine? Dureri? Nu cred în aşa ceva! Manii, frică. Şi eu trebuie să suport toată lumea asta." Era unul, ce-i drept, plin de bunăvoinţă, care-şi dădea atîta osteneală cu noi, că voia să ştie pînă şi unde muncim. Unei fete de vîrsta mea, care era şi ea acolo şi avea o piele aşa de albă şi de frumoasă, de credeai că-i făcută din lapte, l-am auzit chiar eu spunîndu-i, după ce-a ascultat-o (tuşea mult), că-i pare rău că nu putea s-o sfătuiască să lase fabrica şi să stea cîteva luni la ţară. Îi spuneau doctorul „Întrebăreţu". Acela, da, avea milă de noi.

Se încruntă, întrebîndu-se parcă ce anume din conversaţie o făcuse să-şi aducă aminte de spital. Asta e! Amestec lucrurile şi pierd firul povestirii.

— Vorbeai de tatăl copilului.

— Abia azi am înţeles de ce n-a vrut să ştie de mine tot timpul cît am fost la maternitate: îi era frică să nu se afle că-i copilul lui; şi mi-a spus-o fără pic de ruşine. Nu-l recunoaşte. Îmi dă o pensie de două sute de scuzi pe lună, dar nu-l recunoaşte. L-am ocărît. Şi ştii ce mi-a răspuns? Că n-avea chef să renunţe, din cauza asta, la o căsătorie bună pe viitor. După socotelile pe care şi le face el, nici o femeie bogată n-ar accepta să-şi lase bunurile, după moarte, copiilor nelegitimi ai bărbatului numai pentru că el, ca holtei, a căzut în cursă şi i-a recunoscut. Deştept şi practic, ceea ce n-avea să facă în timpul vieţii nevestei, se gîndea să facă după moartea ei: să se ducă la notar adică, şi să înfieze copilul în secret. Nici nu i-a spus „copilul meu". În faţa legii rezultatul e acelaşi, aşa încît totul se aranjează cum e mai bine. Am cîştiga, în felul ăsta, şi unul şi altul, iar cînd s-ar căsători, mi-ar putea da orice sumă de bani i-aş cere. Şi cînd te gîndeşti c-am făcut ce-a vrut: adică am fugit cu el. Poate c-o să-mi pară rău, dar am fugit cu el. Îi jurasem! Copilul începe să plîngă; îl pune la celălalt sîn. Nici nu mă mai întorc la fabrică, ce crezi? Am locul asigurat, dar ştiu de ce e-n stare patronul. Cu prima ocazie, cînd s-ar concedia din personal, eu aş fi printre cele dintîi care ar rămîne pe drumuri. Aşa e obiceiul. Aşa că ceea ce va trebui să se întîmple mai tîrziu o să se întîmple acum. Am braţe şi curaj să m-apuc de orice. Are să-mi vină greu, asta-i drept, însă lui nu i-am spus nimic. Dimpotrivă! L-am insultat, am făcut scandal, i-am spus atîtea, că începuse să se adune lumea. Şi el ştii ce-a făcut, laşul?! În loc să mă bată, a fugit. Trecea un tramvai, şi-a sărit iute în el. Am plîns, am plîns, şi acum iată-mă. Tace, cu ochii în gol. Mă gîndesc că-i mai bine să nu recunoască copilul. Ar putea, într-o bună zi, să mi-l răpească prin justiţie şi să-i ia mamă vitregă... Vocea i se înăsprise pînă la ură; ochii continuau să privească în gol.

Copilul începe din nou să plîngă, convulsiv, cu violenţă. Asta e! Nu mai am lapte şi-a început să mă doară totul pe dinăuntru.

Leonor se înduioşează.

— La noi în sat am auzit că la o jumătate de oră după ce mănînci îţi vine laptele. Mănîncă ceva cu noi.

— N-am poftă de mîncare. Am poftă să beau. Cînd trec pe lîngă o berărie şi văd cănile acelea mari, de sticlă groasă, pline cu bere, îmi lasă gura apă. Am avut totdeauna chef de bere, dar nu mi-au ajuns banii niciodată. Şi-apoi cu cine să fi băut? Domnul meu se ferea să iasă cu mine...

Leonor îi pune dinainte o farfurie de ciorbă şi se întoarce la bucătărie. Nu vrea s-o stînjenească prin prezenţa ei; plînsul copilului o mişcă din ce în ce mai mult. Care va fi viitorul acelui puişor rahitic, urît şi flămînd, pe care maică-sa va trebui să-l lase toată ziua în grija unor mîini nepăsătoare?

Zgomotul lingurii care cade în farfurie o cheamă parcă în cameră.

— Îţi mulţumesc foarte mult. Parc-am mai prins puţină viaţă. Atunci, cum rămîne? Ca să-ţi spun drept, tare mi-ar mai plăcea să stai cu îngeraşul ăsta al meu, pentru că, fiind vecine, aş putea să-l iau noaptea şi să dorm cu el. Iar pentru dumneata... l-ar înlocui pe-al dumitale. Şi, făcînd uz de cel mai puternic argument: Nu se poate spune că băiatul meu e o frumuseţe, dar cărnica lui miroase aşa de frumos...

— Numai că eu am tot căutat un serviciu şi-am primit recomandaţii pentru diverse magazine. Chiar mîine mă duc la o prietenă. Rămăsese să vorbească cu nişte domni doctori...

— Poate că nici unul din ăştia n-o să-ţi plătească mai bine şi sînt în stare să-ţi dau şi o sută cincizeci de scuzi pe lună. Aş putea să-i am şi aşa, dacă bătrînica mea ar fi mai econoamă. Cînd am plecat la maternitate, i-am lăsat mai mult decît îi trebuia, dar vecinele noastre au avut grijă să cheltuie tot, îndopînd-o cu dulciuri şi furînd-o, cu siguranţă, la cumpărături. Au fost zile cînd a dat gata cîte douăzeci de scuzi!...

Creşterea copiilor i se părea o ocupaţie pentru care avea să-i lipsească nu aptitudinile, căci îngrijise de ei ani la rînd — unul în braţe, altul în leagăn — ci răbdarea. Dar dacă, în loc să se angajeze în altă parte, petrecîndu-şi toată ziua departe de Chico şi lipsindu-l de prezenţa şi atenţiile ei, cu care-l obişnuise, ar sta tot timpul acasă, poate că l-ar face să se simtă mai bine lîngă ea decît aiurea, înconjurîndu-l de toată dragostea ei *maternă* ; iar faptul c-ar fi ştiut că-l aşteaptă i-ar scurta, desigur, şederea în magazia de la Ribeira, căci avea de gînd să-i spună că-i e frică să stea noaptea singură şi că e frămîntată de griji cît timp îl ştie departe de ea. Se mai gîndea să-i vorbească şi despre pericolul la care se expune un băiat slab de piept, prost alimentat şi muncind mai rău ca un ocnaş, stînd alături de o fată „în ultimul grad de tuberculoză". Exemplele n-ar lipsi : locuinţele acelea muncitoreşti îi ofereau din belşug şi de toate felurile. Dar de unde să găsească ea atîta putere ca să se lege, ore în şir, de un leagăn, în timp ce banda băieţilor din curte ar enerva-o, iar vecinii ar indispune-o cu mizeria lor, cînd ar putea să se amuze toată ziua la tejgheaua unui magazin cu aspect plăcut şi cu o clientelă aleasă, sau în cabinetul de consultaţii al unui medic, şi asta pentru mai mult de o sută cincizeci de scuzi pe lună ?...

— N-ai mai dat nici un semn de viaţă şi am venit să văd ce mai faci.

Plecase de acasă cînd se luminase de ziuă ca s-o vadă pe Isabel, temîndu-se că mai tîrziu aceasta ar putea fi ocupată. Vorbea din uşă, căci pe podea mai era întinsă încă o rogojină pe care dormeau copiii prietenei.

— Te-am aşteptat tot timpul ; am să-ţi povestesc atîtea lucruri...

— Iartă-mă, Leonorzinha. Aş fi putut veni pe la dumneata, dar n-am avut picioare care să mă ducă pînă acolo. De găsit serviciu ţi-am găsit, însă o adevărată bătaie de joc. Te-ar fi primit pentru o sută cincizeci de scuzi pe lună, auzi colo mizerie, ca femeie de serviciu la cabinetul de consultaţii unde fac eu curăţenie, şi asta ca să munceşti la cinci medici.

Să fii femeie de serviciu nu-i o ruşine. Aşa le zice ălora care-i primesc pe bolnavi, se vede treaba pentru că le plătesc leafa asta de mizerie şi le pun să cureţe toate murdăriile... Le-am spus că dacă fiecare din aceşti domni ar plăti cîte cel puţin cincizeci de scuzi, s-ar face două sute cincizeci, şi pentru ei nici n-ar fi cine ştie ce cheltuială. Numai că mi-au răspuns că şi lor le merge prost, căci clienţii dau din ce în ce mai mult fuga la consultaţiile gratuite de la spitale.

— Şi cu magazinele acelea? După cum vezi, am născut. Mort, dar l-am născut. Poate să se ivească ceva la unul din ele...

— Se vede treaba că ai şi-o rochie mai bună decît cea pe care-o porţi.

Şi cum Isabel o măsura din cap pînă-n picioare, Leonor spuse:

— Şi alţi pantofi, nu-i aşa? Că ăştia sînt scîlciaţi... Nu, nu am, Isabel. Rochiile mi le-am amanetat. Cît despre pantofi, ăştia-s cei mai buni. Ştiu c-ai să-mi spui că în magazine trebuie să fii bine îmbrăcată; asta o ştiu şi eu. Dar în vreo casă particulară? Ca guvernantă, să îngrijesc de bolnavi, să cos şi să calc, să am grijă de copii; nu vreau să alăptez, ăsta-i un serviciu pe care-l pot avea oricînd. Să am grijă de copii, să ies cu ei la plimbare... E o listă destul de lungă.

— Ai dreptate. O să mai văd. Dar să ştii că eu mi-am dat toată silinţa. Să nu crezi cumva că nu.

— Iartă-mă. Am vorbit cu glas mai ridicat, dar nu ca să te critic, ci pentru că sînt amărîtă. Ştiu că-ţi dai tot interesul.

— Dac-aş putea... Numai că acuma chiar şi oamenii bogaţi caută să facă economie. Nu atît la salariul pe care ni-l dau, ci la mîncare. Scumpă, ieftină, nu se găseşte de loc. Lucrurile merg prost pentru toată lumea. Nici nu-ţi vine să crezi cît cheltuieşte o familie.

— Dar dac-ai şti... N-am la cine să apelez şi trebuie să-ţi spun că nu mai am răbdare pentru nimic...

— Ar trebui să-mi asculţi sfatul, să te căsătoreşti...

— Cum stau acum toată ziua acasă, poţi să vii la mine la ce oră vrei.

Încruntă sprîncenele. Apoi pleacă în grabă, „ca să nu mai lungească vorba". Îl găseşte pe frate-său spălîndu-se în cameră.

— Grăbeşte-te, căci o să vină Raquel să-mi lase copilul.

Îi întoarse spatele. Hotărît lucru, va trebui să primească un serviciu la copii. Ocupaţia asta nu intrase în planurile ei de viaţă, dar, în orice caz, lăsa mai mult timp liber decît cea de servitoare. Mai era una, cea... cea de doică ; nici aceea nu-i cerea cine ştie ce cunoştinţe. Numai că dura cîteva luni...

Îi veni să rîdă. Acum vor începe să trăiască bine... De la Raquel va primi lunar o sută cincizeci de scuzi pentru osteneala de-a îngriji şi de-a suporta copilul ; de la fratele ei, vreo şapte-opt zilnic. Una peste alta, vreo zece scuzi pe zi. Chiria casei înghiţea însă jumătate din suma respectivă şi, fără a ţine seama de îmbrăcăminte, le va rămîne mai puţin chiar decît strictul necesar pentru masa zilnică. Mai era şi pensia lui Manuel : va împrumuta puţin cîte puţin, de la cămătari, în unele luni două sute, în altele trei sute de scuzi, în contul celor două mii pe care o să le primească, în contul asigurării, după care se va întoarce la cămăruţele acelea întunecoase, dar cu chirie mică. Dar cît timp va mai socoti că cinstea e mai preţioasă decît viaţa ?

Să se căsătorească din nou, să intre în mod definitiv în turma femeilor care locuiau prin casele de raport ? Bărbaţi ar găsi. În loc să se închidă în casă, la ora cînd se întorceau aceştia de la lucru, i-ar fi de ajuns să se ducă prin casele vecinelor, arătîndu-se zîmbitoare şi accesibilă. Pensia ar fi o momeală bună. Dar, o dată căsătorită, se va scula îndată ce se va crăpa de ziuă, ca să aibă grijă de copii şi de bărbat, suportîndu-i proasta dispoziţie, întrebările, ţipetele şi obrăzniciile copiilor, apoi lipsa de bani, după care vor urma oboseala şi descurajarea. Iar cînd o vor lăsa singură, va pleca, la rîndul ei, după treburi, ca să cîştige o pîine în case cu aer stricat şi cu lumină tristă... sau poate n-or fi în Porto multe „magazii" ca aceea de la Ribeira ; la ora prînzului va mînca pe sub

portaluri ; noaptea se va întoarce pe o uliță lată de cîțiva metri, tot în gălăgie, avînd ca privelişte zidul clădirii din față, iar ca distracție, dusul şi întorsul de la muncă. Familia o va aştepta pentru masa de seară : văzuse, încă de pe cînd era mică, atîtea mese mizerabile, luate în fugă ; casa i se va umple de copii : doi, patru, şase, culcați care pe unde apucau, prin colțuri, în locul mobilelor, şi ea fără pic de răbdare, fără înțelegerea mamă-si, fără capacitatea acesteia de-a suferi, deoarece ştia că există copaci, că există lumină şi soare şi locuințe în care fiecare îşi avea camera lui, ce dădeau în piețe largi sau spre grădini, fie ele cît de mici. Iar de atîtea lipsuri, va începe să slăbească, să se macine, să tuşească...

— Hai, Chico ! N-ai de gînd să mai ieşi de-acolo ? Se răceşte cafeaua.

El apare, bine dispus, strălucind de curățenie. Se spălase şi el după pofta inimii.

— Ei, ce ți-a spus Isabel ? Nu prea pari încîntată. Lasă-mă să-mi fac mai multă clientelă, şi-l trimiți pe mormoloc la plimbare. Ăstora mici trebuie să le poarte de grijă mamele lor. Sufla tacticos, ca să mai răcorească pîinea muiată în cafea. Bătrîna, la ora asta, mă aşteaptă. Ție nu-ți place, dar mi-a fost ca o mamă. Şi fără să mă exploateze ! Îmi dă tot cîştigul de la vînzarea ziarelor ; afacerea pentru ea ar fi să mă angajeze cu trei scuzi pe zi, căci asta-i cea mai mare sumă ce se plăteşte pe-aici, şi ar fi trebuit să mă mulțumesc cu atît.

— Mai bine să nu discutăm. Vor să te cîştige. Sau poate crezi că sînt mulțumită să te văd... da, să te văd lîngă o fată bolnavă ?

— Mă şi aşteptam la asta... Trebuie să ştii că niciodată nu m-au obligat să stau cu ele, şi nici eu nu voiam aşa ceva. Şi să-ți mai spun ceva : bătrîna, pe vremea cînd erau cărbuni, mă ajuta la strîns numai ca să cîştig mai mulți bani. Chiar şi acum tot ea se duce, cînd nici n-a răsărit soarele, la poarta tipografiei, ca să mai rămîn eu puțin în pat. Tulburată, vocea lui căpătase un ton lăudăros. Dac-aş fi mai mare şi aş avea pe cineva care să-mi împrumute bani, ai vedea

tu dacă sînt pe drumul cel bun sau nu. Aş pune cîţiva oameni care să lucreze pentru mine, şi ar fi o adevărată mină ! Tu, care faci tot timpul socoteli, ascultă numai : dacă eu cumpăr cincizeci de ziare la treizeci şi cinci de centime şi vînd douăzeci, pierd bani, pentru că nu mi se primesc atîtea resturi, cum se spune, adică jurnalele pe care nu le-am vîndut. (Spun că hîrtia e scumpă, iar dacă nu lucrăm cu spor, înseamnă că ne lenevim, aşa că ei sînt totdeauna în cîştig.) Dar dacă ajung să am o sută de clienţi siguri, şi după aceea încă douăzeci, şi încă cincizeci... Deocamdată, numai bătrîna mă ajută, auzi, surioară ? Dar lasă-mă să-mi aranjez ploile... să am şi eu papagal ca ăilalţi, şi-ai să vezi !

— Ca să-mi vii pe urmă plouat şi amărît.

— Ce vrei ? Şi-n asta e ca şi-n celelalte meserii. Cine răzbeşte mai bine cîştigă mai mult.

Se lăuda cu îndemînarea lui. Nu avea însă toată experienţa meseriei, dar sărea de pe acum în tramvaiele în mers şi, ca să se răzbune pe camarazii de aceeaşi vîrstă pentru ceea ce îi făceau lui cei mai mari, îi îmbrîncea cînd vedea că-i cheamă vreun client. Începuse să miroasă ceva şi din şmecheriile „experţilor" în ale trişatului, care-i „jumuleau" pe fraieri la bisca [1] şi la şeptic, în timp ce aşteptau să iasă ziarul. Îl pusese în gardă bătrîna.

— Dacă eu, într-o bună zi, mă pun pe viaţă...

— Nu-i chiar aşa de rău cum crezi, răspunse Chico.

Şi o luă de îndată la fugă, afară în curte, ca nu cumva soră-si să-i mai vină şi alte idei.

Cînd veni Raquel să-i aducă copilul, casa începea să se trezească. Spunea că va fi înapoi în două-trei ore, cel tîrziu. Se ducea departe, la Carvalhido.

— Fiindcă plătesc prost, sînt întotdeauna locuri libere şi poţi avea şase zile de lucru pe săptămînă, ceea ce face mai mult decît trei sau patru mai bine plătite ; nu contează că-ţi chinuie trupul. Iar în drum mai e o fabrică, una din puţinele care dau muncitorilor masa de prînz. Am să mă duc şi acolo, dar fără mare

[1] Joc de cărţi.

speranţă. Cererile fetelor pe care le protejează puternicii pămîntului stau teanc, şapte cîini pe-un os, precizează ea, şi totul numai pentru mîncărică. Îşi sărută mult băiatul. Ca să mă hrănesc pe mine şi pe bătrînica pe care-o ţin, nu-mi ajunge toată munca ; cu un copil mic pe cap, nici pe-atîta. Ridicase tonul, încercînd să-l facă mai convingător. Ca să nu dea ocazie la controverse, încheie : Mă gîndesc mereu cum are să fie dac-o să cîştig pentru el numai eu.

Leonor i-ar fi putut aminti tot ce auzise chiar de la ea despre munca femeilor, dar înţelege că o mamă, în dragostea ei pentru copii, poate să nu vadă realitatea. O lasă să plece fără s-o contrazică. O aşteaptă totuşi neliniştită şi curioasă ; atîtea înlesniri pentru unii, greutăţi şi mizerie pentru alţii...

— Cum a mers ?

— La Carvalhido nu mai e nici un loc ; la cealaltă fabrică, deşi mai sînt cîteva locuri libere, nu se mai fac angajări ; nu dau afară, dar nici nu mai primesc muncitori. Aşa că trebuie să-mi ţin firea. Se aşază ca să-i dea copilului să sugă. Pare dornică să-l ţină strîns lipit de piept. Tot e un noroc că putem sta jos un pic. Mă simt mai obosită ca ieri, şi trebuie să merg înainte. Faţa i se contractă. Acuma mă doare chiar de cum a început să sugă...

— Pun rămăşag că nici n-ai mîncat încă !

— Am să mănînc numaidecît cu cîteva tovarăşe de-ale mele. La început, cînd rămînem fără lucru, găsim totdeauna pe cîte cineva care să ne dea de mîncare. Mai rău e după aceea. Le e teamă să nu-ţi faci din asta un obicei şi încep să nu te mai primească. Ştiu că nimeni nu-i obligat să ne întreţină. În ceea ce mă priveşte, mi-e tare ruşine. Dar aşa păţeşte cine-i ruşinos... Chipul i se contractă şi mai mult. Îşi ajută copilul să sugă, dar el plînge. Uite, că iar începe !

Ca să i-l dea pe celălalt, îi scoate din guriţă sfîrcul sînului din care supsese, dar din el picură un lapte apos, amestecat cu sînge. Îndureraţi, ochii i se întristează ; o priveşte pe Leonor fix, cu frică ; se teme să nu-şi trădeze descurajarea, dar nu-şi poate opri lacrimile.

— Dacă eu aş avea lapte, sau dac-ar fi pe aici vreo vecină care să-ţi poată alăpta copilaşul, m-aş duce s-o rog... îi propune Leonor.

— Nu e. Şi-am să mă duc la dispensar chiar azi. Mi-au promis că vin şi c-or să mă ajute...

— Şi dacă ai găsi în locul meu o doică ? Nu ţi-aş lua-o în nume de rău. Cu banii pe care trebuie să mi-i dai mie...

— Aş putea face şi eu ca atîtea altele, să cer pe datorie, dar de la cine, şi mai ales acum, cînd administratorul nostru, ca şi ceilalţi negustori, nu mai au nevoie, din cauza raţionalizării, de clienţi noi ? De altfel, nu-ţi deschideau cont nici înainte fără să-şi ia anumite precauţii, căci îi trăgeau pe sfoară pînă şi cunoscuţii şi vecinii... Aici, în Porto, era obiceiul să ni se închidă uşa în nas şi să se dea de ştire şi altor negustori dacă sîmbăta nu plăteam cumpărăturile luate pe datorie.

Răguşise. Vocea îi suna aspru. Copilaşul îşi clatină căpşorul. Îşi împreună degetele, încetează un moment să mai sugă, dar bagă din nou în gură sfîrcul sînului, cu ochi orbi de lăcomie. Începe să plîngă.

— Nu vezi ? Cum o să-l poată hrăni apa asta ?

Se ridică. Pe neaşteptate. De ce n-ar avea oare curajul să fure ? Starea de slăbiciune în care se află o face din ce în ce mai nervoasă. Leonor n-o văzuse niciodată reacţionînd astfel, numai din instinct ; dar îi scuză atitudinea din pricina maternităţii. Plînsul copilului nu mai încetează.

— Mă duc să văd dacă nu-mi dă careva un pic de zahăr sau de marmeladă, ca să-i fac un sirop, dar asta nu-i viaţă !

Ieşi ; nu stătu mult. Se întoarse cu siropul. I-l dădu copilului şi rămase contemplîndu-l. Leonor observă că ochii ei, şterşi, se înceţoşau de lacrimi şi că-şi umezea mereu buzele, ca într-un acces de febră.

— Îl iubeşti pentru că-i al meu, sau ai iubi pe oricare altul ? Nu-i dă timp Leonorei să răspundă, căci continuă : Cît despre mine, cu cît mama ar fi mai nefericită, mai nenorocită, cu atît aş iubi copilul mai mult. Îngeraşii ăştia n-au nici o vină. Se ridică, de data asta încet, şi, tot cu paşi înceţi, pleacă. Să vedem dacă

n-am mai mult noroc în după-amiaza asta. Cînd te gîndeşti că unii vin pe lume numai aşa, ca să-şi bată oamenii joc de ei...

Lăsase capul în jos ; Leonor ar vrea s-o reţină, dar o lasă să plece, ca să n-o mai audă înşirîndu-i, încă o dată, grijile şi lipsurile pe care le îndură, mai ales acum, cînd are pe cap şi-un copil, iar în casă, nici o leţcaie. Exemplul Ivonei îi dovedise încă o dată zădărnicia oricărui sfat şi o făcuse să înţeleagă cu destulă uşurinţă atitudinea morală a acesteia. „Cu cît mama ar fi mai nefericită, mai nenorocită, cu atît aş iubi copilul mai mult." Simţi un fel de teamă : teama de a asista şi la căderea acestei fete, ca şi cum nu i-ar mai fi rămas nici o altă posibilitate, nici atunci şi nici mai tîrziu, iar ea, obosită sau indiferentă, sleită de puteri sau revoltată, avea să ducă acelaşi fel de viaţă, un bărbat urmînd altuia, unuia care-i era indiferent urmîndu-i altul, tot indiferent...

— Doamnă Leonor !

Bate cineva la uşă ; apoi o deschide, largă.

— Daţi-mi voie ! o roagă o doamnă.

Părea că examinează totul, dezamăgindu-i, cu atîta zel, pe toţi cei care ar fi vrut să ascundă dezordinea şi cusururile oamenilor care nu au grijă de igiena căminului. Mulţumeşte pentru ajutorul pe care i-l dăduseră cele cîteva femei arătîndu-i locuinţa Leonorei, în timp ce măsoară cu privirea înălţimea pereţilor. O coboară încet pînă la duşumea, o lasă să stăruie îndelung asupra fiecărui lucru şi spune cu un ton sentenţios :

— Nici nu ştiţi cît de mult îmi place cînd văd cîte-o căsuţă aranjată şi curată. Cîte persoane dorm în camera asta ?

— Numai eu.

— Pot să văd copilul ?

Leonor se înveseleşte. Fără să ştie, pînă în acel moment, cu cine stătea de vorbă, simte o mare mulţumire cînd se gîndeşte la prietena ei. Cu siguranţă că, prin doamna aceea, venise ajutorul aşteptat. Nu s-ar putea spune că-i fusese simpatică de la prima vedere — părea că vrea să-i ţină la distanţa cuvenită pe toţi, dar acum expresia şi privirea i se îndulciseră, iar vocea

coborîse la un ton de conversaţie aproape cînd îşi declină calitatea de inspectoare a unui dispensar de puericultură.

Copilul adormise; doamna îl trezeşte, scoţîndu-i biberonul din gură.

— Primitiv sistem. O smochină uscată, sînt sigură. Faţa i se întunecase a supărare; privirea i se înăsprise: Asta-i! Oricît le-am sfătui pe mame, nu-i chip să-şi îngrijească copiii aşa cum trebuie. Dumneata ştii să citeşti? Am să-ţi las nişte broşuri ca să i le dai prietenei dumitale. Spune-i, de asemenea, că trebuie să-l cîntărim şi să-l măsurăm. Depunem cel mai mare interes pentru cunoaşterea rezultatelor acţiunii noastre, în scopul de a întocmi statistici riguroase. Se aplecă deasupra copilului; îi văzu trupul mic, bolnăvicios. Trebuie supravegheat îndeaproape. Nu pare prea sănătos. Îl hrăneşte chiar mama? Mîncarea trebuie să i se dea la anumite ore. De la un supt la altul nu trebuie să treacă mai mult de trei ore. Dacă nu se respectă cu rigoare acest orar, un interval mai mare între mese îl va obliga pe copil să înghită cantităţi de lapte mai mari decît cele necesare, ceea ce-i va provoca dilataţia stomacului. Digestia laptelui durează o oră şi trei sferturi. Numai la sfîrşitul acestui interval se goleşte stomacul. După aceea, e necesar să se menţină în repaus cavitatea gastrică. De la a zecea la a treizecea zi de la naştere, un sugaci trebuie să fie alimentat de opt ori pe zi; pînă la trei luni, de şapte ori; de la a patra pînă la a unsprezecea lună, de şase ori. E bine să reţii aceste lucruri, deoarece mi s-a spus că dumneata ai grijă de copil şi fiindcă mîine poţi fi şi dumneata mamă, şi e de obligaţia noastră să difuzăm cît mai multe cunoştinţe de puericultură. Pentru moment, orarul va fi: 6, 8½, 11, 13½, 16, 18½, 21 şi 1½ noaptea. În rest, odihnă; şi dacă doarme cînd vine vremea mesei, să fie trezit. E necesar, de asemenea, să i se dea cea mai mare atenţie cînd plînge. Dacă se află la sîn şi se opreşte dintr-o dată din supt şi plînge, şi ia din nou sînul şi-ncepe iar să plîngă, şi tot aşa în mod succesiv, înseamnă că mama nu are îndeajuns de mult lapte pentru a-i potoli foamea. Sînt femei că-

rora nici nu le pasă de asta. Uşor iritabile şi plictisite, îşi lasă copiii să plîngă...

— Şi mama copilului are lapte puţin...

— Ajungem acum şi acolo.

Leonor tace, neplăcut impresionată. Cu siguranţă că doamna nu-şi epuizase sfaturile — strînge din buze neliniştită ca şi cum i-ar fi teamă să nu uite vreunul dacă nu e lăsată să-şi spună lecţia pînă la sfîrşit.

— Sigur că sînt şi mame cu lapte puţin, altele cu lapte foarte sărac sau foarte bogat în grăsimi. Totuşi, dacă-şi modifică în mod convenabil alimentaţia, se pot corija toate aceste neplăceri. Pot să-i dea copilului o porţie de smîntînă proaspătă dacă laptele este subţire, sau puţină apă cu zahăr, înainte de fiecare supt, dacă e prea gras. Sînt şi mame care nu au grijă de sănătatea lor, şi lucrul acesta se răsfrînge asupra copilului. Cine are copii trebuie să păstreze anumite reguli de igienă, să ducă o viaţă regulată şi liniştită, să nu se enerveze, să nu se obosească, să stea în aer curat, să se plimbe, să doarmă bine şi să-şi impună, în privinţa corpului, toate exigenţele curăţeniei. Cine nu poate face baie în fiecare zi, trebuie să-şi facă în fiecare seară o frecţie tonică şi întăritoare pe tot corpul cu apă şi cu spumă de săpun. Şi să se hrănească bine. Pîine, ciorba bine gătită ; legumele, atît cele uscate, cît şi cele verzi, salatele, untul, peştele, carnea, ouăle sînt alimente bune. Trebuie să evite varza, ceapa, usturoiul, sparanghelul, ceaiul, cafeaua şi băuturile alcoolice. Unele din acestea dau miros urît laptelui ; altele, alcoolul, de exemplu, provoacă nişte convulsiuni atît de puternice copiilor, încît le pot cauza şi moartea. Berea e o băutură bună deoarece conţine vitamine, dar să nu uităm că ea conţine şi alcool.

Leonor asculta. Nevăzînd la sfătuitoarea ei nici un zîmbet care să aducă a bătaie de joc, ameţită sub avalanşa aceea de recomandări, asculta...

— Regulă generală, trebuie daţi amîndoi sînii la fiecare supt. Suptul este cel mai bun stimulent pentru producerea secreţiei lactate. Cincisprezece minute este limita normală de timp în care saturi un sugaci. Atenţie să nu rămînă cu gîtul strîmb. Trebuie să fie

aşezat transversal, cu capul totdeauna mai sus decît picioarele, lucru pentru care este suficient ca mama să aibă grijă să ridice coapsa din partea din care-i va da sînul, în cazul în care stă, bineînţeles, jos, ceea ce reprezintă poziţia ideală. Doamna vizitatoare clipi, ca pentru a-şi consulta memoria. Păru satisfăcută. Am spus ceea ce este indispensabil, afirmă ea, şi plec convinsă că-ţi vei da toată silinţa în ceea ce priveşte sănătatea copilului prietenei dumitale. Ignoranţa şi lenea sînt cele mai mari rele. Şi, pregătindu-se să plece, în timp ce-şi punea mănuşile : Azi am vizitat o femeie care nu vine la consultaţie de două luni. Şi, ca să se scuze, m-a întrebat, ce să facă ea acolo dacă nu avea bani să cumpere medicamentele pe care i le prescria medicul nostru ? Curată ingratitudine şi indolenţă. Are un băiat de doi ani care a căzut şi a rămas rahitic, şi altul, de opt, care nu poate încă să facă un singur pas. I-au ieşit doi dinţi, dar i-au căzut — lipsă de calciu. Şi credeţi că ei îi pasă ? Nici gînd ! Şi sînt sute de cazuri din astea.

Îndeplinindu-şi misiunea ei evanghelizatoare, îşi luă zîmbind rămas bun. Leonorei i se părea aproape inaccesibilă, planînd, superioară, deasupra mizeriei. Dacă ar fi trebuit să-i ceară ajutor pentru ea, poate că n-ar fi spus nimic. Dar era vorba de prietena ei, neliniştită probabil în acest moment. O ispiteşte o idee :

— Şi mama copilului are lapte puţin, repetă ea.

— Ah, da, ai dreptate, mai e şi mama ! Să treacă pe la dispensar. Putem s-o înscriem pe lista celor cărora le furnizăm o anumită cantitate de lapte. Nu ştiu dacă mai există vreun loc liber, atît de mulţi săraci avem, dar să treacă ; să treacă numaidecît pe acolo. Eu nu prea sînt la curent cu lucrurile astea. Am cu totul altă misiune.

Dacă, la întoarcerea ei acasă, Raquel n-ar fi aflat de la vecine că venise s-o viziteze o doamnă de la dispensar, Leonor nu i-ar fi spus nimic. Chiar şi aşa, încercă s-o treacă pe planul doi. Ajunsese să creadă în curajul neclintit al prietenei, în jurul căreia se prăbuşea totul, dar ea rămînea curajoasă şi încreză-

toare ; văzînd-o, se întreba de unde îi venea această forţă.

— Îţi povestesc tot, dar spune-mi mai întîi dacă ai reuşit să te angajezi undeva. Nu eşti prea veselă.

— Chiar mai adineauri am plîns de furie. Am ajuns să cer de lucru ca şi cum aş cere de pomană, numai ca să scap... ca să scap de ispita care pusese stăpînire pe mine cînd ieşeam dintr-o fabrică din acelea cu creşe şi cu cantină pentru personal. L-am întîlnit acolo pe un prieten de-al tatălui copilului, care, sînt sigură, n-are să mă ajute. Ăsta îmi făcea curte, de mult, dar eu n-am avut niciodată încredere în el ; am bănuit totdeauna că-mi dă tîrcoale numai aşa, ca să mă pună la încercare. Dacă aş fi căzut în cursă, *domnul meu* scăpa de orice răspundere în ceea ce priveşte copilul, căci ar fi spus că sînt o femeie care se încurcă cînd cu unul, cînd cu altul. Şi, ca şi cum ar fi terminat de povestit tot ceea ce i se întîmplase în dimineaţa aceea : Acum, spune-mi, doamna de la dispensar a văzut băiatul ? Şi ce-a spus ?...

— Şi ţi-au promis, cel puţin, să-ţi dea de lucru ?

— La „Ceramica din Areosa" mi-au oferit pentru curăţatul vaselor şase scuzi ; la „Candal" mi-au spus să mai aştept vreo două săptămîni. Mereu aceeaşi poveste. Şi ştii pentru cît ? Pentru doisprezece scuzi. Şi între timp ? Şi ce să fac eu cu banii ăştia cînd trebuie să hrănesc şi pe băiat şi pe bătrînică ? Pînă-n două săptămîni vine şi ziua de plată a chiriei, şi administratorul nostru nu aşteaptă. E un porc, care nu se gîndeşte decît cum să-şi bată joc de noi !

— Cred c-ar trebui să te duci la dispensar. Poate că fac rost să-ţi hrănească băiatul acolo.

— Şi noi ? I-ai povestit cum o duc, nu-i aşa ? I-ai spus că n-am de lucru ?

— A vorbit numai de copil. Şi fiindcă ştii să citeşti, ţi-a lăsat şi nişte broşuri. Nişte broşuri şi-o groază de recomandaţii. Nu trebuie să obişnuim copilul cu susetă ; iar dumneata trebuie să te hrăneşti bine.

Vru să-i comunice instrucţiunile, dar chiar şi vocea ei cea mai blîndă şi cea mai liniştită suna a revoltă.

Raquel nici nu se mişca. Îşi aţintise privirea asupra copilului şi asculta. Leonor încercă să-i trezească interesul. Îşi termină misiunea de-a o instrui în privinţa îndatoririlor ei de mamă grijulie, apoi începu s-o flateze :

— Îmi pare bine că n-ai acceptat propunerea acelui prieten al *domnului* dumitale. Raquel se uita mereu la copil. Ai să vezi ! Ai să te măriţi totuşi şi ai să fii fericită.

— Ştiu. Multe din tovarăşele mele s-au lăsat ademenite de cîntecul ăsta, şi rezultatul e lesne de văzut — casa plină de copii, iar cîştigurile celor doi soţi nu ating nici treizeci de scuzi pe zi. Dar există ceva şi mai bun : bărbaţii trăiesc de fapt pe spinarea noastră. Fiindcă patronii îi plătesc mai bine decît pe femei, cînd reduc din personal, îi concediază în primul rînd pe ei. Să-i vezi la început, se supără, umblă îmbufnaţi de colo-colo, cerînd de lucru, dar totul merge din ce în ce mai prost. Cel mai rău e cînd se plictisesc şi prind gust de hoinăreală. Acasă nu vin decît la masă, iar prietenii îi distrează mai mult decît copiii, decît biroul sau fabrica. Atunci începe cu adevărat greul. Şi, furioasă : Să te măriţi ! Să te măriţi ! Şi cu cine ? Cei mai de Doamne-ajută, ca al meu, nici nu vor să audă de însurătoare. Eu m-am încrezut în obrazul meu frumos. Şi fiindcă ştiam să mă port, mi s-a părut c-o să-i plac mai mult decît celelalte, şi rezultatul se vede. Cînd am întins ceva mai mult coarda, coarda s-a rupt.

Leonor simte că i se leagă limba. N-ar vrea să-i dea dreptate, dar tabloul i se pare exact. Situaţia amîndurora cere hotărîri rapide, dar ei i se pare că cel mai bine pentru fiecare din ele va fi să stea acolo, liniştite, lăsînd viaţa să treacă pe lîngă ele. Iar ele să rămînă, mai departe, liniştite. Cea mai neînsemnată încurajare din partea uneia dintre ele s-ar transforma în învinuire, învinuire pentru vina fără iertare de-a se fi îndrumat, reciproc, spre un viitor nenorocit. Tăcerea e dureroasă, dar cuvintele le-ar îndurera şi mai mult. Şi-ar vedea, cu fiecare amintire, paşii inutili, sforţările nereuşite şi zădărnicia planurilor, şi asta din cauza propriei lor descurajări sau a dezinteresului

celorlalţi. Aveau în schimb dreptul la răsplată. Dar ce fel de răsplată ? „Cu cît aş şti-o mai nefericită, mai nenorocită pe mamă, cu atît l-aş iubi mai mult pe copil...“

...Pînă la urmă Raquel va primi bani de la acel prieten al *domnului* ei ?

Prietena se ridică să-şi sărute copilul. Lipindu-se de ea, copilaşul începe să plîngă. Chiar prin haine, caută lacom cu guriţa sfîrcul sînului.

— Pot să-i dau să mănînce, căci astăzi am mîncat...

Îşi descheie, cu încetineală, bluza, cu gîndurile departe, străină, absentă. Cineva bate grăbit la uşă. E Ivone. Intră în casă, pe neaşteptate, înfierbîntată.

— V-aţi speriat, nu-i aşa ? Am vrut să vă fac o surpriză şi am ales ora asta ca să nu bată la ochi. Ah ! dumneata eşti mamă ? Cine s-ar fi gîndit ! Pot să văd copilaşul ?

Raquel îşi strînge şi mai tare băiatul la piept.

— Lasă-l să termine !

Ivone spune şi ea :

— Sigur, lasă-l...

Îi mergea bine. Se vedea. Purta bijuterii costisitoare, inele mari, cu pietre multe, de tot felul, şi cercei tot cu pietre, multe şi strălucitoare ; era îmbrăcată în mătăsuri. Acelaşi fel de a vorbi, impetuos, dar gura-i devenise melancolică.

— Mi-era dor de voi, spuse ea, pentru a-şi justifica vizita. Nu v-am văzut doar cîteva zile, şi mi se părea că nu mai am nici un prieten... S-ar fi spus că se pregătea să preîntîmpine întrebările pe care le vedea în ochii fiecăreia dintre cele două femei, lăsîndu-le curiozitatea nesatisfăcută. Cîteodată, pentru a nu ne pierde răbdarea, e bine să ne aducem aminte de greutăţile prin care am trecut. Veniţi să vedeţi ce v-am adus. Dulciuri pentru bătrînica, nişte cîrpe, cum spune Leonor, pentru voi... Coborîse vocea. Micşorînd valoarea cadourilor şi arătîndu-şi dispreţul pentru bani, s-ar fi spus că încearcă să crească în ochii lor. Să nu credeţi c-am făcut cine ştie ce sacrificii. Ceea ce mi-a lipsit totdeauna, creditul, acum îmi prisoseşte. E şi asta o compensaţie !

Grimasa de ironie părea că evocă tot ce, numai cu cîteva zile mai înainte, se terminase printr-un dezastru : munca şi încercările de-a găsi ceva de lucru. Nici una din cele două prietene nu-i pune întrebări. Leonor surprinsese gestul brusc al Raquelei, dar jocul de-a fericirea sau de-a nefericirea, recompensa fiind banii, era singura problemă care o preocupa în acel moment. Privind-o pe Ivone, îşi aminti de Carlota, pentru care se băteau atîţia bărbaţi bogaţi. Fiindcă era inteligentă poate, sau şi pentru că-i cunoştea atît de bine şi era intimă cu mulţi dintre ei — şi ambiţioasă, mulţumindu-se cu afecţiunea cu care-şi înconjura tatăl şi fraţii — şi-o fi cîştigat faima de femeie dificilă, care-l făcea să nu-şi mai încapă în piele de mîndrie pe cel care o cucerea ? Din pricină că era uşuratică, sau vocea şi manierele de care vorbea băbuţa care o servea, ar avea, chiar în ele însele, calitatea de a deştepta în toţi acei bărbaţi dorinţa arzătoare de a şi-o lua unii altora ? Dacă-i aşa, atunci cum se va descurca în viitor Ivone, căreia păreau să-i lipsească unele din aceste daruri ale naturii ? Oricum ar fi, exemplul Carlotei era cel mai potrivit...

Să vorbească, să vorbească tot timpul, alegîndu-şi felurite subiecte şi lungindu-le, s-ar fi spus că era, mai mult decît înainte, ocupaţia Ivonei. Să tacă, ar însemna să se lase observată, îşi închipuia ea pesemne. Mărturisi că timpul cît stătea singură, gîndindu-se la viitor, îi făcea rău.

— Dacă Leonor nu se supără, o să mai vin pe aici din cînd în cînd, la ora asta, fiindcă e oră de odihnă. Căci nu poţi trăi fără prieteni. Eu n-am renunţat încă la ideea să găsesc un bărbat suficient de educat, care să-mi placă, chiar dacă nu l-aş iubi din cale-afară. Nu pot suporta să fac pe femeia amabilă şi supusă, dar aş asculta cu plăcere de un om pe care l-aş stima ; prietenele sînt atît de rare... Uneori se pare chiar că-şi închipuie că sînt plină de venin...

— Leonor ! Leonorzinha ! Isabel îşi vîrîse capul pe fereastra întredeschisă : Nu vreau să intru, nu. Vorbim de-aici, fiindcă n-am timp, am venit în fugă. Ţi-am găsit de lucru, casieră la o parfumerie din

Batalha, un magazin bun. Era visul dumitale de aur, nu-i aşa ? Cîştigi, de la început, două sute de scuzi pe lună ; cu cincizeci mai mult decît la cabinetul medical...

Fie pentru că voia s-o pedepsească pe Isabel, enervată că-i întrerupsese firul vorbirii, fie pentru că-şi compara situaţia dinainte cu perspectivele oferite acum Leonorei, Ivone rîse nervos :

— Bine zic oamenii că dracu te pîndeşte tot timpul la uşă...

— Era de datoria mea să vin s-o anunţ !

— Am spus eu că nu trebuia ?

— Dacă stăm să socotim bine, poate că nu merită osteneala ca Leonor să iasă din casă. Am să fac rost de bani şi-am să-i dau ceva în contul salariului pentru că îngrijeşte de copil. De alarmată ce e, vocea Raquelei sună a rugă. Pe cine să mai găsesc eu aşa, uşă în uşă...

— Patronii spun că n-o să rămîi tot timpul cu leafa asta, continuă Isabel.

— Şi cît timp nu-i dau îndeajuns ca să poată trăi, să-şi vîndă sau să-şi amaneteze tot ce are, nu-i aşa ? Nu primi, Leonor.

— Nu-i nevoie să te hotărăşti chiar în momentul ăsta ; ai în faţa dumitale toată noaptea. Am să trec mîine pe-aici, cam pe la amiază, ca să aflu ce-ai hotărît. Aşa e cel mai bine.

Isabel îşi ia rămas bun şi pleacă ; prietena Leonorei se duce să-şi culce copilul. Ivone îi spune :

— Dacă ai nevoie de ceva, Leonor, spune-mi, fiindcă aş putea să te ajut, şi nu stărui numai fiindcă-mi aduc aminte de ceea ce mi-ai spus în legătură cu Carlota. Răspunde-mi însă pe loc şi află că banii n-au miros. Dac-ar avea, s-ar afla o mulţime de lucruri.

— Nu, mulţumesc. Mai am ceva bani, iar Chico cîştigă şi el.

Raquel îşi săruta copilul, dar aşa de mult, că-l făcu să plîngă. Leonorei i se păru că exagerează ; s-ar fi spus că se desparte de el pentru multă vreme. Dacă i l-ar lăsa ei şi ar pleca pentru totdeauna ? Îşi ascunse bănuiala şi întrebă :

— La ce oră te întorci să-i dai să sugă?

— Mă duc să văd dacă s-a găsit vreo vecină milostivă care să-i fi dat să mănînce băbuţei mele şi să scriu o scrisoare.

— Du-i dulciurile pe care i le-am adus, îi spuse zîmbind Ivone. Aşteaptă, dacă nu te superi, căci vreau să merg şi eu cu dumneata. Să văd cum îi mai merge. Ziua de azi e numai pentru vizite. Şi ce-am vorbit rămîne vorbă: nu primi serviciul, ai auzit, Leonorzinha? Aşa sînt domnii ăştia, pe cei care-i servesc îi plătesc cu te-miri-ce, dar cum se iveşte o curvă oarecare, îşi golesc buzunarele în chiolhanuri. Mai vin eu pe-aici zilele astea. Te supără?

Leonor nu răspunde, dar Ivone nu aşteaptă aprobarea ei. Îi întoarce spatele şi o ia pe Raquel de braţ, amabilă. Întîrzie, totuşi, aşa de mult în casa prietenei, încît Leonor rămîne mirată cînd, o oră după aceea, o vede traversînd curtea, cu capul plecat, cu pasul uşor al omului care încearcă să evite unele întîlniri neplăcute, urmată de Raquel, care e pusă la mare ţinută — rochie de mătase, pieptănătură îngrijită, dar gesticulînd ca o nebună. Încotro s-o fi ducînd? O fi convins-o oare Ivone să se apuce şi ea de aceeaşi meserie?... Vizita şi atitudinea ei s-ar justifica mai curînd în felul ăsta decît datorită „dorului" care-o apucase chipurile de ele. Dar nu, ar însemna să meargă cu gîndul prea departe. Poate că e vorba de bărbatul acela, îi spusese că avea de gînd să scrie o scrisoare. Dar mai e şi cealaltă ipoteză, să nu facă şi ea ca fetele acelea din fabrici, cu salarii de mizerie, care-şi cîştigau pîinea plecînd de cu seară, pînă noaptea tîrziu, din marginea oraşului unde locuiesc, spre locuri unde nu le cunoştea nimeni... ca să cîştige, prin actul care dă naştere copiilor, ceea ce le trebuia ca să se întreţină pe ele şi familia?...

Se întristează; e îndurerată, dar e pentru prima oară cînd nu se revoltă, ca şi cum n-ar exista altă cale pentru prietena ei şi pentru atîtea şi atîtea alte femei a căror atitudine în faţa viitorului se rezuma la faptul de-a nu accepta, fiindu-le peste putinţă s-o suporte, situaţia lor prezentă. Dar se sperie, cîteva ore după aceea,

cînd copilul începu să plîngă, şi ea îşi dădu seama că Raquel întîrzie. Şi dacă, într-adevăr, şi-o fi părăsit copilul ?

Se înşela. Raquel se întoarse. Cu cearcăne, cu părul cam răvăşit, cu gesturi leneşe, fără vlagă. Cînd îi spuse noapte bună, băgă de seamă că se învîrteşte pe călcîie, încercînd probabil să imite manierele cuiva care merita onoarea de a fi imitat, şi pentru că o văzu punînd un teanc de bani pe masă, nu mai avu nevoie s-o mai întrebe nimic. Ştia tot.

— Nu vreau !

— Poţi să-i iei, fiindcă n-am făcut nimic. N-am putut. I-a fost milă de mine... acelui, acelui prieten al tatălui copilului, şi mi-a dat ceva bani. Cînd m-am văzut singură cu el, am început să plîng şi nu m-am mai putut opri. Asta l-a dezgustat, dar a fost spre salvarea mea. A făcut o mutră vinovată şi m-a lăsat să plec aşa cum m-am dus. Poate că nu-i chiar aşa de păcătos cum pare...

II

Îi scrisese naşul. Era îngrijorat de situaţia ei. Presupunea că găsise, în sfîrşit, de lucru, de vreme ce nu mai avusese nevoie de ajutorul lui, dar cum nu era tocmai sigur, i-ar face plăcere să primească veşti mai amănunţite.

„Ieri m-am întîlnit din întîmplare cu mama ta. Nu mi-a plăcut cum arată. Am sfătuit-o să se ducă la dispensar, iar eu o să vorbesc cu medicul care trebuie s-o consulte. Nu mi s-a părut prea dispusă să-mi primească sfatul. Scrie-i şi interesează-te ce-i cu sănătatea ei. Mie mi-a răspuns că întotdeauna a fost tot aşa de slabă.

Dacă aş şti cum o duci şi, mai ales, dacă ai putea să pleci din Porto pentru trei sau patru zile, te-aş sfătui să-i faci o vizită. Prezenţa ta i-ar da curaj ; pentru că te iubeşte mult, vei reuşi, cu siguranţă, s-o obligi să-ţi urmeze sfatul, să se trateze şi să nu mai mun-

ceasc㠠timp de cîteva luni. Gîndeşte-te bine la lucrul acesta. Datoria mea este să te previn, şi o fac, cu toate că sînt sigur c-ai să fii îndeajuns de îngrijorată şi altfel. Şi contează oricînd pe mine şi pe ajutorul meu dezinteresat.

P.-S. Cunoscîndu-ţi pornirile orgolioase, te rog să mă ierţi că trimit, alăturat, banii necesari pentru drum. Mi-i vei înapoia cu prima ocazie, fiindcă mă tem să nu te jignesc dac-aş risca să ţi-i ofer."

Citi şi reciti scrisoarea. Întîmplările şi judecata, mai cu seamă judecata Ivonei, pledau împotriva solicitudinii naşului. Cui trebuia să dea crezare? Părţii *aceleia* din ea pentru care mamă-sa însemna cea mai mare dragoste — care tremurase tot timpul, neliniştită şi alarmată, oarbă şi surdă la tot ce nu însemna generozitate? — sau *celeilalte* părţi, celei care crescuse şi începuse să întindă cu aviditate mîinile pentru a prinde cine ştie ce miraj?

Se făcu auzit glasul celei din urmă. Cu ce se alesese cînd îşi lăsase rivala să procedeze după cum o tăia capul? Nu era greu de văzut. La fiecare pas, un vaiet. Să ia exemplu de la Carlota? De ce nu şi-ar alege alt patron? Exista oare femeie care, avînd de ales între ameninţarea tuberculozei şi belşugul concubinajului, prefera să moară? Atunci, de ce să mai stea la îndoială? Foamea, bolile atîtor nenorociţi pe care-i întîlnise în drumul ei, ochi arzînd de febră şi de ură, înnebuniţi de lipsuri, gloată mizeră de oameni care munceau din greu ca nişte animale de povară şi care dormeau sub cerul liber, oameni transformaţi în zdrenţe, gîndind şi acţionînd ca nişte criminali care nu făptuiseră însă niciodată vreun omor, pentru care viaţa era o adevărată pedeapsă, iar ca să scape de ea, erau nevoiţi să recurgă la vicleniile furtului. De ce ajunseseră oamenii aceia în asemenea hal? Din încăpăţînare şi din neputinţa de a fi fericiţi? Şi-a cui era vina? Ce făcea ea acolo, la Porto? Aştepta s-o ajute oraşul ca să învingă greutăţile pe care le întîmpinau toţi cei ce soseau în el fără alt bagaj decît visul frumos al succesului? Îngrămădise compromisuri peste compromisuri: meseria de vînzător de ziare şi des-

trăbălările la care se dedase Chico de cînd cu naşterea ei şi, în sfîrşit, banii cîştigaţi probabil în mod necinstit de Raquel şi care i-i dădea pentru slujba de dădacă. A ! da, mai erau cei două sute de scuzi pe care-i putea primi ca vînzătoare... Adunîndu-i la celelalte „venituri", ar avea un rezultat de şase sute de scuzi pe lună... „Şi stai la îndoială ? Vrei ca toată lumea din oraş, stăruind pe lîngă tine, să te întrebe cu interes : «Ei bine ! nu te înduplecl să rămîi cu noi ?» Delirezi din pricina vanităţii. De altfel, de ce nu te dezbari de obiceiul de a te împotmoli în propriile-ţi gînduri şi de-a te arăta bănuitoare faţă de tot şi de toţi ? Te-ai deprins şi ai fost deprinsă cu ideea că eşti frumoasă, şi vezi pericole în toate părţile. La ce te poate obliga bunăvoinţa naşului tău ? Cînd bărbaţii de-o anumită vîrstă te privesc cu atenţie din cap pînă-n picioare, nu te simţi mîndră de interesul lor ? Şi, la un moment dat, n-ai vrut tu singură să te răzbuni pe naşa ta ? Atunci, ţi-e frică de tine ? Prostie !"

— Leonor, am venit să aflu ce-ai hotărît...

— Am primit o scrisoare de la naşu-meu. Şi după cîte îmi spune, mama e foarte rău bolnavă. A fost totdeauna slabă şi scuipa sînge. O ştiu eu ! O să se încăpăţîneze să muncească pînă la ultima suflare — pe ea se sprijină toată casa. Mă gîndesc să mă duc s-o văd.

— Dacă poţi, cred şi eu c-ar trebui să te duci. Mamă n-ai decît una pe lume. Eu i-am simţit lipsa totdeauna. Dacă nu era aşa de săracă, scăpa. Cred că trebuie să te duci, ca să nu te căieşti dac-o fi să se prăpădească.

— Atunci m-aş duce şi eu după ea. Ştii foarte bine cît mi-e de dragă.

— Dar morţii lui Manuel şi-a copilului cum le-ai supravieţuit ?

Leonor n-o auzise niciodată pe Isabel vorbind cu vocea aceea sigură şi totodată rău prevestitoare care îi dădea să înţeleagă cît e de neputincioasă, ca şi cum pe lume n-ar exista decît nenorociri. O înfricoşa.

— E cu totul altceva! Pentru ei n-am putut face nimic. Cu mama se schimbă însă socoteala, ameninţă ea, fără să ştie pe cine.

— Cred că ştii şi singură ce trebuie să faci. Atunci de slujbă te dezleg, nu-i aşa? Dacă ai de gînd să pleci, cel mai bine e să n-o primeşti.

Isabel plecă, iar Leonor începu să-i scrie mamă-si. O îndemna să urmeze sfaturile naşului. „Vreau să te duci imediat la doctor şi să-mi spui, în răspuns, de ce boală suferi şi ce tratament ţi s-a dat. Sînt îngrijorată, ai auzit?"

I se părea prudent să nu pomenească de nici una din ofertele naşului. Mamă-sa avea să dea scrisoarea unei vecine să i-o citească, şi se ştie că, după slujbă, piaţa din faţa bisericii era cel mai bun loc pentru răspîndirea bîrfelilor. Îşi preveni fratele:

— Poate c-o să fie nevoie să mergi la ţară cu mine. Mama se simte foarte rău.

Chico se împotrivi:

— Ai putea să te duci şi singură. Dacă-mi părăsesc treburile...

— Chiar de asta te şi iau cu mine. Din cauza „treburilor" şi a prietenilor!

Chico se opune:

— Doar n-o s-o însănătoşesc eu.

— Taci! se revoltă Leonor.

— Sigur că da! Şi ai să-i dai mamei toţi banii? Rău faci.

Leonor nu se hotărîse încă dacă trebuia s-o anunţe pe Raquel despre posibila ei absenţă. Poate că naşul exagera, şi în cazul ăsta va rămîne la Porto...

Din răspunsul pe care îl primi, două zile după aceea, presupunerea aceasta i s-ar fi putut părea confirmată dacă n-ar fi ţinut seama de firea răbdătoare a mamă-si. Scrisoarea cuprindea mulţumiri pentru grija „iubitei mele fiice" şi-i dădea veşti despre toate întîmplările din sat, inclusiv despre orătăniile doamnei Maria, persoană căreia îi datora serviciul de a-i fi aşternut spusele pe hîrtie. Şi porumbul? Preţul i se urca mereu şi şi nu se prea găsea; erau vremuri grele pentru săraci. Cît despre sănătatea ei, să nu fie îngrijorată. Cum

croitoria nu prea mergea, începuse să lucreze cu ziua într-o casă din sat, unde făcea curăţenie şi avea grijă şi de vite. Cărase un hîrdău cu apă şi, din cauza sforţării, vărsase sînge. Unii erau de părere să se ducă la medic să vadă dacă n-are ceva la piept ; alţii spuneau că s-ar putea să aibă vreun beteşug pe dinăuntru. „Şi naşu-tău, fetiţo, e de părerea asta, dar au trecut trei zile şi n-am mai vărsat nici o picătură de sînge. Şi ca să nu-ţi ascund nimic, află că nici stăpînii mei nu s-au arătat îngrijoraţi văzînd ce mi s-a întîmplat. Cine plăteşte vrea să fie bine servit şi nu-i vinovat de nenorocirile care dau peste noi. Cît despre tine, fii liniştită. Dacă mi s-ar întîmpla ceva rău, ai fi prima care-ai afla."

— Chico, presimt că mama ne ascunde adevărul ca să nu ne sperie. Aş vrea să plecăm imediat.

— Şi dacă am aştepta să ne scrie din nou ?

— Ai vrea să faci numai cum îţi convine ţie.

În seara aceleiaşi zile primi o nouă scrisoare de la naşul ei. Se arăta din ce în ce mai îngrijorat. „Mama ta mi-a spus că ţi-a scris pentru a-ţi face cunoscută starea sănătăţii ei. Cînd a dictat scrisoarea, ţi-a ascuns, totuşi, tot ce-ar putea să te neliniştească. După părerea ei, dacă s-ar şti că este grav bolnavă, cu toată mila pe care i-ar arăta-o ceilalţi, nu i s-ar mai da de lucru, şi ea nu poate conta pe cîştigul bărbatului. Aproape că am silit-o să se ducă la preventoriu. Medicul a examinat-o cu grijă, iar eu am vorbit după aceea cu el. Diagnosticul fiind îngrijorător, singurul remediu, după părerea lui, ar fi s-o interneze, şi încă foarte repede, într-un sanatoriu. Pentru moment, cîteva doctorii, alimentaţie bună şi repaus, repaus absolut.

Vrei să ştii părerea mea ? Insist să vii numaidecît. Oricît i-aş spune, şi i-am şi spus-o, că gura nu-i făcută pentru a scuipa sînge, nu-i de loc dispusă să asculte sfaturile medicului ; eu am făcut tot ce s-a putut. Am să mai încerc s-o internez, în mod gratuit, într-unul din sanatoriile din Coimbra. Locuri libere sînt totdeauna puţine, iar bolnavi, mulţi, dar medicul de la preventoriu mi-a promis să se intereseze totuşi. Se

iveşte, însă, o problemă: cine-o să îngrijească de fraţii tăi?"

Bănuiala că naşu-său i-ar zugrăvi lucrurile în negru în mod intenţionat i se risipeşte. Cu cît îl vede mai dezinteresat şi mai generos, cu atît se simte mai la cheremul nu numai al lui, ci şi al tuturor oamenilor cu influenţă. „Să te naşti, să suferi, să mori... E cam puţin! îi vine să strige, revoltată. Nu, nu! Viaţa nu poate să se rezume numai la asta. Nu te naşti ca să suferi şi să mori. Toţi oamenii au dreptul să fie fericiţi!"

— Chico, dacă mama moare, la ce-au folosit sacrificiile ei? Eu am fost totdeauna mîndră de ea; mîndră c-o respecta toată lumea; dar dacă moare, şi încă aşa de tînără, care îi e răsplata? Eu am fugit de ea, şi tu... iar ceilalţi...

Îi arătă scrisoarea şi prietenei şi o anunţă că s-ar putea să plece la maică-sa.

— Bine spune naşu-meu: fiind nevoită să muncească, puţin o să-i pese de boală. Dumneata trăieşti la oraş, nu ştii ce e la ţară; acolo săracii suferă tot ca pe-aici, trăiesc în mizerie şi n-are nimeni grijă de ei; se duc pe lumea cealaltă într-o clipă... O durere mare la inimă, şi închid ochii pentru totdeauna. Şi afli, după aceea, că nu consultaseră niciodată vreun doctor, sau dacă-l consultaseră, nu putuseră face ceea ce li se recomandase. Nu trebuie să se întîmple aşa şi cu mama. Nu numai pentru că s-ar stinge fiinţa pe care o iubesc cel mai mult, ci şi pentru nedreptatea ca fiinţa care s-a sacrificat atîta pentru noi toţi să n-aibă parte de nici o răsplată.

Aceste cuvinte sînt pentru ea un stimulent. Îşi spune că Raquel ar putea cunoaşte un doctor; îi explică ce mult o interesa să ştie dacă starea mamă-si era chiar atît de gravă.

— Nu face nimic dacă plătesc consultaţia. Mi-a trimis naşul bani. Dar dacă mergem, să mergem chiar acuma, da? Fă-ţi pomana asta cu mine...

Plecară. Leonor vorbi despre antecedentele bolii mamă-si. După cîte putea să presupună, era vorba de un caz de tuberculoză, îşi dădu cu părerea doctorul.

Gravă, incipientă ? Ca să poată răspunde, era necesar să examineze bolnava. Oricum ar fi cazul, totuşi, nu părea disperat. De fapt, urgent era s-o scoată din casă. S-ar odihni ; ar dispărea şi pericolul de a-şi contamina familia. Igienă, alimentaţie bună şi supravegherea specialiştilor. În loc să spere într-un miracol al cerului, ar fi mult mai bun un sanatoriu.

— Mîine plec, hotărî Leonor.

Porniră spre gară devreme. Dimineaţa era ceţoasă. La o sută de paşi, casele nici nu se mai vedeau, iar dincolo de ele nu era nimic în afara vălurilor albului ale ceţii. Leonor văzuse şi trăise multe zile asemănătoare. Prevesteau foamea şi chinurile săracilor din iarna următoare : pomi fără roade, lemne de foc furate, umezeală care pătrunde pînă la oase. Niciodată, totuşi, nu le simţise atît de mult apăsarea şi nu avusese acea senzaţie de încătuşare şi de ameninţare.

— E un timp aşa de urît... Am putea aştepta să se îndrepte, îi propune frate-său.

— O să-ţi fie dor de ceea ce laşi aici ?

— Ţie nu ? Dacă ştiam că s-a terminat cu cadourile...

Leonor se preface că nu înţelege. Drumul, scurt, de la São Bento pînă la Campanhã, pare că nu se mai termină ; tuneluri şi iar tuneluri ; cînd trenul traversează podul, ai impresia că din jur a dispărut pămîntul. În zare nu se vede nimic. Oraşul, munţii dinspre Gaia, munţii şi valea, valea şi fluviul fuseseră suprimate de mînia unui zeu care voia să reducă umanitatea la o lume care lua naştere abia atunci, mică şi întunecată cît palma, fără perspectivă, monotonă, tristă, loc de jelanie şi pedeapsă. Pe drum, satele înverzite, pădurile dese de pini, totul era înghiţit de negură ; din estuarul de la Estarreja nu se vedea nici un singur copac care să marcheze cursul apei ; la Salreu, vîntul sufla aspru, ceea ce o indispuse pe Leonor. Se uita mereu după frate-său, ca şi cum n-ar fi fost pe lume decît ei. Ceaţa îi silise să se izoleze de restul umanităţii.

— Hai mai repede ; sprijină-te de braţul meu.

Grăbesc pasul. Negura acoperă mai departe cerul şi pămîntul, prelungindu-le, pînă la oboseală, senzaţia că sînt singuri pe lume. Ei şi neliniştea; ei şi descurajarea. Ajunseră acasă cu răsuflarea tăiată. Din peisaj, nimic din ceea ce îi fusese familiar nu deşteptă interesul Leonorei. Bătu puternic în uşă.

— Mamă!

— Va să zică, ai venit, fără să mă anunţi, şi într-o zi ca asta?

Mama şi fiica se privesc.

— Avea dreptate naşul. Eşti aşa de slăbuţă şi de palidă, mamă!

— Niciodată n-am avut o culoare sănătoasă. Îţi aduci aminte?

Tuşeşte. Mult. Faţa i se roşeşte, i se congestionează. Leonor e de-a dreptul speriată; îi vin în minte sfaturile doctorului: igienă, alimentaţie bună şi repaus. Simte, încă o dată, cruzimea destinului ei şi al mamă-si. Tristeţea şi umezeala zilei sporesc dezolarea acelei case goale, cu rogojina făcută sul într-un colţ, cu dulapul murdar, cu vatra neagră, fără căldură. Leonor începe să vorbească despre posibilităţile şi intenţiile ei.

— Ştii ce mi-a spus un doctor de la oraş? Că te poţi îndrepta destul de repede dacă te internezi într-un sanatoriu. Şi am venit să mă ocup de treaba asta. Mi-a promis naşul c-o să aranjeze el totul.

— Să nu faci una ca asta, m-ai omorî şi mai repede! Gîndeşte-te la fraţii tăi, ca să nu mai vorbesc de taică-tău. Am stat o zi în casă şi m-am simţit mai rău. Odihna te face să te gîndeşti la fel de fel de lucruri şi-ţi aduce numai suferinţă.

— Tocmai din cauza asta-i bun sanatoriul, te mai iei cu ceilalţi bolnavi. Dacă stai în casă, te apuci de treabă.

— Parc-ai fi naşu-tău... Ştii ce mi-a făcut? Fiindcă nu voiam să primesc de la el bani cu împrumut (ca să las, cîtva timp, lucrul), a trecut pe-aici şi-a spus tuturor că sînt bolnavă de piept. Ştiam eu bine ce-o să se întîmple: mi-am pierdut toată clientela. Adevărul e că domnii doctori se înşală de multe ori, şi tu ştii că totdeauna m-am făcut bine de bolile mele. Nu mi-a

fost greu să nu mai mănînc cu ei din aceleaşi vase, nici să-i las pe fraţii tăi să umble toată ziua pe drumuri ; că şi înainte treceau zile întregi fără să-i văd... Ce mă doare pe mine e gîndul că nu mai sînt bună de nimic şi c-o să fiu nevoită să trăiesc restul vieţii din pomeni, fiindcă banii împrumutaţi cui nu poate să-i dea înapoi, înseamnă pomană. Şi cum i-aş putea eu da înapoi ? Şi lucrul ăsta nu-mi iese cu nici un preţ din cap. Şi să mai vrea să facă şi alte cheltuieli cu mine... Numai pe doctorii cîţi bani trebuie... Moartea e mai ieftină.

Răguşise, ochii îi străluceau, tiviţi de cearcănele care i se adînciseră într-o clipă ; trupul îi tremura ca într-un acces de friguri. Leonor se sperie. Începe s-o mîngîie, vrînd s-o liniştească :

— Ai să te faci bine în cel mai scurt timp, numai că vreau să mă asculţi şi să nu te mai gîndeşti la nimic.

Se străduise să zîmbească ; îi luase mîinile într-ale ei ; mîinile-i tremură, sînt umede ; bănuieşte imediat că mamă-sa încerca spaima morţii.

— Nu trebuie să te gîndeşti la nimic rău, e o boală care se vindecă. Vreau să rămîn aici cîtva timp, să văd de casă şi de fraţii mei. Am să mă duc, poate, să stau la Salreu. Trebuie să vorbesc cu naşul. Ai să te faci bine.

Vorbeşte la întîmplare, ca s-o liniştească ; o mîngîie, ca odinioară, cînd era copil.

— Mie, în locul dumitale, mi-ar face plăcere să mă întorc la Coimbra. E oraşul dumitale natal, şi aerul de acolo o să-ţi facă bine ; de celelalte mă ocup eu. Am să am grijă şi de tata. Acum n-o să mă mai bată şi nici n-o să mă mai trimită după cîte şi mai cîte.

— De ce n-ai rămas la Porto, fata mea ?

În loc să se liniştească, mamei îi clănţăne dinţii, ca şi cum i-ar fi frig ; tusea începe iar, cavernoasă ; tensiunea pare să atingă punctul culminant.

— Mă gîndeam mai demult... Nici nu mai ştiu ce voiam să-ţi spun ! Cînd m-am măritat, eu şi cu tatăl tău am schimbat regiunea. Trimite-l pe Chico să-i caute pe fraţii tăi. Ca să-l faci să mai stea pe afară.

Are un glas tînguitor, jalnic. Leonor se teme că febra i-a tulburat judecata şi nu vrea s-o contrarieze.

— Ascultă, Chico ! Du-te şi caută-i pe băieţi. Aş vrea să-i văd şi pe ei.

Îndată ce fiul său dispare, mama îşi descarcă sufletul :

— Tu nu eşti fata lui, înţelegi ?

— Explică-mi şi mie.

— Nu te uita aşa la mine ! Mi-a fost totdeauna ruşine de tine şi-mi mai este şi acum. Dar eşti femeie, vreau să ştii totul. Fiind văduvă, înţelegi acum anumite lucruri... Tu nu eşti fiica lui, a lui taică-tău. Cînd m-am măritat cu el, te purtam în pîntece. De asta te dorește el atîta : uneori pentru că-i placi mult, alteori fără să-i placi de loc. Dacă rămîneai la Porto, ai fi stat departe, şi totul ar fi fost cît se poate de bine ; apărînd şi rămînînd aici, şi frumoasă, cum eşti încă, ai să începi să-l tulburi şi e-n stare s-o ia de la capăt. Cît timp nu erai măritată, era altceva, îi era frică de mine ; ştia că eram în stare să-l sfîşii ; te certa şi te bătea, ca să te înjosească... Să fie primul, niciodată n-ar fi îndrăznit... Acuma, unul mai mult sau mai puţin nu se cunoaşte, şi cum eu, în starea asta, nu mai sînt bună de nimic... Nu vine zile de-a rîndul pe-acasă ; se distrează prin sat, are buzunarul plin, pentru că într-o oră contrabanda îi aduce mai mult decît o săptămînă de muncă, şi poate că s-ar purta şi el mai bine...

— Lasă asta ; eu l-aş omorî pe cel care s-ar atinge de mine fără să vreau eu. Nu-s fiica lui, nu-i aşa ? Ăsta-i singurul lucru care mă interesează. Povesteşte-mi, mamă ! Îmi pare tare bine !

Mărturisirea o surprinde, dar nu se îndoieşte nici un moment de cinstea mamă-si. Nu-i aude respiraţia gîfîitoare, dar îi vede oboseala, lacrimile, chipul îmbujorat de febră. Pentru ea nu există decît curiozitatea. Curiozitatea şi sentimentul de bucurie că e fiica unui alt bărbat şi că-l va putea trata ca pe un tată vitreg pe cel pe care fusese obligată să-l respecte. În scurt timp, nimeni nu-i va contesta dreptul de a-i arunca în faţă adevăratele ei sentimente. „Te-am urît totdeauna pen-

tru felul îngrozitor în care te-ai purtat cu mine, pentru clipa aceea... pentru ruşinea şi foamea pe care ne-ai obligat să le îndurăm, ca şi pentru arestarea lui Manuel. Dac-am reuşit vreodată să fac ceva bun, a fost împotriva voinţei tale!"

Neclintită, fremătînd, stăruie:

— Spune, spune cum a fost!

Coborînd privirea, mama îi povesteşte viaţa ei de la vîrsta de 15 ani — femeie în toată firea — servitoare la ferma unor bogătaşi din Coimbra.

— Frumuşică, tot aşa de frumoasă cum eşti tu acuma, stăpînul umbla mereu să mă ademenească. Îl respingeam; nu i-am dat ascultare niciodată. Puteam să mă plîng stăpînei sau să plec, asta puteam, dar, spre nenorocirea mea, îl iubeam pe *domnişorul* familiei, doar cu cîţiva ani mai mare ca mine. Am rămas, apărîndu-mă şi eu cum puteam. Cîteva nopţi m-am culcat pe coridor, la uşa camerei băiatului, ca să scap de tată, căci acolo mă simţeam mai în siguranţă. Dac-ar fi vrut să-mi facă vreun rău, aş fi ţipat, şi *domnişorul* mi-ar fi sărit în ajutor. Şi aşa a şi fost. Dar mi-a aflat şi secretul. Apoi s-a întîmplat ceea ce trebuia să se-ntîmple, şi cînd a început să-mi crească pîntecele, m-au trimis la Lisabona. Nu l-am mai văzut niciodată; n-am avut pretenţia să mă ia de nevastă: o făcusem cu bună-ştiinţă. Am plîns; am plîns atîta! M-am gîndit, chiar, să-mi pun capăt zilelor, numai că la şaisprezece ani îţi lipseşte curajul. Am primit să mă căsătoresc, să mă căsătoresc cu tatăl fraţilor tăi, ca să astup gura lumii şi pentru că stăpînă-mea, îi sînt recunoscătoare pentru acest bine, nu voia să mă lase în voia soartei. Lucra de cîteva luni la fermă şi venise acolo de prin locurile astea în căutare de lucru. Mi-au făcut zestre, el m-a adus la ţară, a cumpărat nişte pămînt, cel pe care l-am pierdut din cauza datoriilor, şi am rămas aici. Pronunţă rar cuvintele, dar vocea i se stinge. Redobîndeşte, totuşi, forţe noi şi o roagă: Restul îl ştii şi tu. Rămînem prietene, nu-i aşa, fata mea? N-am fost niciodată femeie rea. Tu ştii ce înseamnă să fii singură într-o casă, fără nimeni care să te

preţuiască, să vrei să faci pe plac cuiva, şi lui să i se pară că tot ce faci e prost făcut, să munceşti cu plăcere şi să ai parte numai de înjurături ; şi cum să nu fii invidioasă, cum să doreşti fericirea celorlalţi ? Ei veseli, avînd de toate, iar tu, un păduche, fără nimeni pe lume ? Ştiu eu cum e. Dacă se întîmplă să te măriţi, munceşti ca un animal, iar pe deasupra bărbatul te şi bate. Dar mai e şi altceva, faci ce vrei şi spui ce-ţi trece prin cap. Pentru asta şi pentru altele n-am vrut niciodată să fii servitoare. Există totdeauna un moment de ispită, de nefericire, şi cine se naşte sărac nu poate fi niciodată stăpîn pe el. Numai că în tine aveam mai multă încredere. Tu eşti fata mea, fata mea cea iubită, dar în primul rînd eşti fata lui, şi trebuie să-l respectăm. Rămînem prietene, nu-i aşa, Leonor ?

— Nu vezi, mamă, cît sînt de mulţumită ? Ceea ce vreau eu e să fiu fata dumitale.

— Îţi mulţumesc. Tainele fac rău, ne macină. Acum pot să mor liniştită. Îmi era aşa de frică... Tu se pare că ai ghicit. Iar Dumnezeu o să mă ierte.

— Să te ierte ? Şi pentru ce, mamă ?

Din ochii mamei picură lacrimi. Ficşi, deschizîndu-se puţin cîte puţin, grei de-atîtea gînduri.

— Te simţi rău, mamă ? Mamă, mamă !

Răspunsul întîrzie, ca şi cum efortul i-ar fi obosit cuvintele.

— Mă gîndeam... Ascultă, fata mea ! Azi să nu faci nimic, mi-ar plăcea să stai cu mine toată ziua. Şi mîine, abia mîine ai să vorbeşti cu naşu-tău. Dacă vrei, o să mergem amîndouă să vorbim cu domnul doctor în privinţa sanatoriului. Naşu-tău a făgăduit să scrie şi să pună o vorbă bună pentru mine, şi nu vreau să mă creadă nerecunoscătoare. Şi, ca şi cum ar fi simţit privirea Leonorei, vrînd să se arate înţelegătoare : Şi poate să nu fie nevoie de sanatoriu. Gîndeşte-te la cheltuielile pe care trebuie să le facem...

— E gratuit, sanatoriul e gratuit. Naşul aranjează totul.

— Ştiu, fetiţo... dar se aud atîtea lucruri la preventoriu... Dacă totul ar fi pe gratis, de ce ar muri atîta lume care nu poate să se caute ? Mi s-a spus că sînt

puține locuri libere și l-am văzut pe medic strîmbîndu-se... Să risipesc banii și să termin ca și celelalte — patru scînduri, cimitirul și datoriile — cînd am trăit totdeauna cu fruntea sus ?...

— Am de primit niște bani din pensia lui Manuel. Mai mult de două mii de scuzi. Și nașul a promis că ne ajută.

— Ce rost are ? Îmi trec atîtea prin cap.

Ușa se deschide larg. Fără să bată, Chico intră în fruntea fraților lui ; apoi niște capete ca de babe, vîrîte între umeri, care spionează :

— Aici ești, Leonor ? Dă-mi voie. Lasă-mă să te văd, fetițo.

Vecinele veneau în fugă, pline de curiozitate ; casa se umplu. Pentru toate femeile acelea era o adevărată bucurie să vadă că existau încă fiice care nu-și dădeau mamele uitării.

— Eu i-am spus maică-ti să se ducă la doftoroaie. Îi dau eu bani. Cel puțin, ați aduce de acolo ierburi de ars.

— Bine-ar fi ca spitalul să dea adăpost oamenilor slabi de piept, fiindcă loc e de ajuns și săraci bolnavi de piept sînt destui pe-aici. Dar de unde să ia bani și spitalul ?

— Pe vremea mea, nici cerșetorii nu mureau de oftică ; acuma mor o mulțime. Sînt și eu de părerea ălora cu mai multă judecată și cu știință de carte : să potolești foamea ălor de sînt bolnavi cu pîine și cu lucru, și atunci n-o să mai fie nevoie de doctorii. Pe-aici lumea zice că doctoriile de la spital sînt bani aruncați pe fereastră, și eu cred la fel. Dar și dacă le faci la farmacie, te jupoaie de două piei... Și nu dau pe datorie. Acu, pînă și casierul cumpără pămînt. Și cîștigă numai trei sute de scuzi pe lună, hoțul !

— Lăsați asta ! După părerea mea, numai cine n-are zile moare. Unii se caută, și tot se duc pe lumea ailaltă.

Toate părerile acelea o scot din sărite pe Leonor ; cea din urmă o face să se înfioare. Și spune :

— Vedeți că acuma are cine s-o îngrijească pe mama, așa că fiți pe pace, știu eu ce trebuie să fac.

— Foarte bine, fetiţo, foarte bine. Asta zic şi eu vorbă. Rămîneţi sănătoase. Dar vreau totuşi să-ţi spun ceva. Noi am fost totdeauna alături de maică-ta. Niciodată n-am fugit de ea, să ştii ! Te ţii tot aşa de...

Adjectivul care caracterizează îngîmfarea Leonorei e pronunţat abia afară de femeia aceasta care dă semnalul plecării, şi cu destul dispreţ.

— Mi-aţi fost de mare ajutor, ce e drept e drept, le mulţumeşte mama Leonorei, înainte de-a ieşi cu toatele din cameră.

Leonor nu face nici un gest ca s-o reţină pe vreuna din ele. Faţă de fata de ieri, femeia de azi e o altă fiinţă. Nu numai plecarea din sat, de lîngă oamenii aceia, îi dădea posibilitatea să le judece liber felul de-a fi şi de-a acţiona ; orizontul ei se lărgise cu fiecare exemplu întîlnit. Dacă ar fi trăit tot timpul acolo, numai cu boala mamă-si, poate că durerea i-ar fi mai mică. S-ar mărgini cu siguranţă s-o jeluie, aşa cum o jeleau şi vecinele, ar număra zilele cît ar dura boala, în speranţa că, cu cît va trece mai mult timp, cu atît va fi mai aproape de clipa însănătoşirii ; s-ar duce la doftoroaie şi i-ar descînta de deochi. Nici revoltă, nici frică. Şi dacă ar veni moartea, le-ar găsi neînfricate.

Îi părea rău.

— Casa asta nu-i vrednică de tine, fata mea, dar dacă ai putea să stai aici peste noapte, tare m-aş mai bucura. Azi nu-i ziua cînd tata... tatăl fraţilor tăi se culcă cu mine...

Priveşte împrejur, ca să-şi ascundă stînjeneala de a-şi auzi cuvintele. Se înserează. Liniştit. Nici o bătaie de aripi, nici scîrţîitul trist, monoton al roţilor de car. Moment de linişte ; apăsarea indiferenţei pe care o face să se simtă pacea înconjurătoare te striveşte parcă. „Azi nu-i ziua cînd tatăl fraţilor tăi se culcă cu mine." Pentru ce-o fi întrebuinţînd mama cuvintele astea ? Parc-ar vrea să se pălmuiască singură lăudîndu-se cu neruşinarea ei.

Dormitase toată noaptea într-un colţ al camerei.

— Nu-mi duce grija, eu sînt sănătoasă. Culcă-te dumneata în pat.

O ascultase ore întregi cum tuşea. Dimineaţa nu-i puse nici o întrebare, cu toate că i se păru mai încercănată decît în ajun ; tuşea tot timpul.

— Te dor şalele, fata mea ? Nu arăţi bine. Acum îmi pare rău că te-am rugat să rămîi aici. Casa noastră e aşa de păcătoasă !

— Din cauza nervilor. Dar trece.

Zorile se iviseră, ceţoase, dar calme. O porniră la drum spre Vila. Aerisită, mare, cu pereţii foarte curaţi, sala de aşteptare a preventoriului reţinu, pentru moment, atenţia Leonorei.

— Nu pare o casă în care-ar putea să intre săracii, nu-i aşa, fata mea ?

— Mi s-a spus că n-o să aşteptăm mult. Aici vin bolnavi puţini, spune unul dintre aceştia, căutînd să intre în vorbă cu ele. Am mai aflat că domnul doctor ar fi un adevărat prieten al săracilor. Nu i se cunoşteau alte venituri în afară de ceea ce cîştiga de pe urma meseriei de medic, şi cum unii oameni n-aveau nici zece *tostões* ca să-şi cumpere alcool, le cumpăra el doctoriile. S-ar putea spune, domnişoară, că el e cel care ne susţine pe noi, ăştia săracii. De ce să mai umble un biet suflet kilometri după kilometri ca să vină la consultaţie dacă nu-şi poate face reţeta ? Cu calciu, ulei camforat, tinctură de iod şi siropuri nu s-a vindecat încă nimeni. Unei verişoare de-ale mele i-au trebuit două luni ca să-şi poată cumpăra doctoriile pe care i le-au prescris, şi în fiecare săptămînă comanda cîte una de la farmacie, după cum putea, începînd cu cele mai ieftine...

Mai adăugă şi alte elogii : „Un suflet mare !"... Leonorei i se păru ciudat că acel domn doctor, adevărat prieten al săracilor, îi ţine acolo, fără să-i trimită într-un sanatoriu. Să fie aşa de greu să le găsească un loc ?

Cînd îi veni rîndul, urmînd-o pe infirmiera care o conduse pînă la cabinetul medicului, încercă să zîmbească. O primi un bărbat de 30 de ani, cu chipul trist, bine ras şi cu ochii întrebători. Bolborosi un bună ziua sfios.

— Noi, eu şi cu mama, am venit să aflăm dacă domnul doctor, adică dacă ar mai fi un loc liber la vreun sanatoriu... Şi cum el se încruntă, privind-o fix, forţîndu-şi probabil memoria, continuă: Sînt fina...

— Ştiu.

— Sigur că dumneavoastră trebuie să fi scris, naşul meu v-a rugat... Aţi primit vreun răspuns?

— Da, că trebuie să mai aşteptăm. Locuri libere sînt puţine, iar bolnavi, foarte mulţi.

— Dar cu plată?

— Din fericire, cu plată se poate. Sînt totdeauna contrariat cînd nu reuşesc să internez vreun bolnav de-al meu, pe care-l ştiu curabil. Cei incurabili constituie un alt aspect al problemei...

— Dacă înţeleg eu bine, vreţi să spuneţi că mama s-ar putea vindeca, nu-i aşa?

— Dacă pot s-o internez chiar acuma, sînt aproape sigur. Trebuie să alegeţi însă „clasa". Boala e aceeaşi pentru toţi, dar cine plăteşte mai mult are cameră mai bună şi mănîncă mai bine, pentru că nici chiar mîncarea nu-i la fel: tuberculoza, pentru proprietarii de sanatorii, e o afacere ca oricare alta. Cît aţi putea plăti? Cinci sute, o mie de scuzi pe lună? Mai mult? Pentru sumele acestea aveţi Coimbra; dacă puteţi merge dincolo de o mie, aveţi la dispoziţie întregul Caramulo. Aţi putea-o instala pe mama dumneavoastră chiar într-o cameră cu baie proprie.

— Sîntem săraci, domnule doctor.

Leonor e dispusă la orice sacrificiu pentru mama ei, dar reacţionează astfel pentru că tonul medicului, ironic îndurerat, o zăpăceşte. A-i vorbi de mii de scuzi însemna s-o considere proastă, nebună, sau dispunînd de o avere atît de mare încît viaţa pe care o dusese la Porto ar deveni suspectă şi, mai ales, cea pe care o va duce de acum încolo. Sau s-o fi gîndind că protecţia naşului...

— Nu ştiam c-o să coste aşa de mulţi bani...

— Nu-ţi spuneam eu, fata mea?

— Las' pe mine, că mă descurc eu!

Pentru a cîştiga permisiunea de-a prelungi întrevederea, începe să vorbească despre pensia soţului ei şi

despre serviciul pe care îl avea la Porto, şase sute de scuzi pe lună şi promisiunea de a i se mări la sfîrşitul anului. Ar mai putea lucra însă şi noaptea, croitorie sau orice altceva. Se bucura de prietenia şi de consideraţia cîtorva doamne din cea mai bună societate.

— V-aş ruga să-mi daţi un sfat. Dacă mi-aţi da voie, v-aş întreba, gratis e cu neputinţă de găsit un loc liber, nu-i aşa ?

— Da ! Iar cînd ar sosi momentul s-o internez pe mama dumitale, s-ar putea întîmpla ceea ce se întîmplă şi cu alţi bolnavi, să fie prea tîrziu. Există şi altă posibilitate : să găsiţi o persoană cu trecere aşa de mare pe lîngă directorul unui sanatoriu, încît acesta să fie obligat a-i rezerva primul loc liber.

— Dar pentru cinci sute de scuzi pe lună...

— Mama dumitale va sta într-o cameră cu patru paturi. Admiterea e, şi în cazul ăsta, în funcţie de locurile libere. Cum e şi firesc, există mai multe persoane care pot plăti suma asta în locul miei de scuzi pentru o rezervă cu un singur pat. Trebuie să vă faceţi bine socotelile. Eu nu ştiu, dar s-ar putea ca naşul dumitale să obţină ca protejata lui să fie admisă înaintea celorlalţi.

— Atunci, sînteţi de părere să vorbesc cu naşul meu ? Cum mă duc astăzi la ferma lui...

— Transmiteţi-i complimente.

Dacă minciuna o scosese încă o dată din încurcătură, o făcea în schimb să se teamă. Cunoştea, cu prisosinţă chiar, consecinţele minciunii. Ce-o să creadă naşul dacă doctorul o să-i pomenească despre ceea ce cîştigă ea, despre relaţiile cu care se lăudase ? Avea să considere, desigur, că abuzează de faptul că vrea să-i vină în ajutor, în cazul cînd nu-şi va închipui că e o „lipitoare", hotărîtă să-i speculeze sentimentele. Şi cum să-i spună că inventase toată povestea asta cu relaţiile şi cu bunăstarea ei pentru că presimţea că acel domn doctor ar putea presupune că, între ei doi, între el şi ea...

— Mamă, eşti aşa de tăcută...

Cum mergeau pe şosea, aşa, una lîngă alta, tăcerea i se părea insuportabilă. Dacă ar fi ea în locul mamei,

ar întreba-o, ar vrea să afle, cel puţin, cum o dusese la Porto.

— Mă gîndeam, fata mea, că ieri chiar, cu tine de faţă, Chico mi-a spus c-o duceţi tare rău la Porto, c-ai ajuns chiar dădacă, şi acum spui că ai şase sute de scuzi...

— Nu mă mai întreba şi dumneata atîtea ! Nu mi-a plăcut niciodată să rîdă lumea de mine.

— Dar dacă săracii nu vorbesc de sărăcia lor, nu le vine nimeni în ajutor.

— Ţi-am mai spus doar că am de primit două mii de scuzi. De lăsat în voia soartei, nu te las. Nici dac-ar trebui să fur.

— Bine, fata mea.

— Şi nu vreau să te mai frămînţi atîta, ai auzit ? Am eu grijă de toate. Mă duc să vorbesc cu naşul. Dacă vrea să te ajute, primesc. Dacă tot are de gînd să-şi lasc averea la străini, atunci să ne dea şi nouă ceva, l-am ajutat doar să-şi suporte nevasta !

— Bine, fata mea.

— Crezi poate c-am uitat ce s-a întîmplat în ziua cînd ai venit să mă iei din casa lui ? Dacă naşa ar fi vrut, alta ar fi fost acum soarta mea. Nu spun asta din cauza lui Manuel. Cît timp a trăit el, nu mi-a lipsit nimic ; m-a făcut fericită, am rămas cu un copil...

Tace ; cîteva cuvinte încă, şi s-ar înfuria. Merg mai multe minute fără să vorbească. La bifurcarea şoselei spre sat, Leonor se desparte de mamă-sa.

— Mă duc la naşul.

— Atunci, fata mea, crezi totuşi ?...

Se despart ; Leonor grăbeşte pasul, ca nu cumva s-o cheme mamă-sa înapoi. Şi-o închipuie încă pe şosea, uitîndu-se, roasă de îndoieli, după ea. Cu atît mai bine. *Prezenţa* ei îi va da mai mult curaj. Grăbeşte pasul. Şoseaua face o cotitură. Din locul unde se află ea, se vede, printre ramurile copacilor, casa naşului. Două ferestre sînt larg deschise, ochi privind în gol, care ar putea s-o spioneze. Stă un moment locului ; vrea să-şi întoarcă înapoi capul şi să-i făgăduiască mamei, prin semne, că va şti s-o apere împotriva tuturor ; şi grăbeşte iar pasul, fără să întoarcă însă capul, ca nu

cumva s-o mai vadă pe maică-sa. Bănuiala că cineva ar putea s-o spioneze îi tulbură gîndurile. S-ar simți mai în largul ei să-i trimită nașului o scrisoare. Stînd așa de vorbă, s-ar putea să se fîstîcească, admirația pe care o avea pentru el ar fi putut-o face să șovăie, să se bîlbîie... Și dacă prietena de la Lisabona... și dacă Ivone o fi avînd dreptate ? Dacă nașul...

... Atunci ar deveni clar și acel P.-S. din scrisoare. Luînd ca pretext orgoliul ei, nu-i dăruise acea sumă de bani, ci i-o împrumutase. Dacă îi accepta „protecția", erau chit ; dacă îl respingea, îi rămînea datoare și avea să i-o plătească din pensia lui Manuel...

Trăsăturile i se înăspresc. Să fii a mai multor bărbați, înseamnă că nu iubești pe nici unul... Să-ți ții făgăduiala de-a rămîne credincioasă unuia singur... O înspăimîntă propriul ei gînd. Să fie oare gata să renunțe la cinste, sau numai pentru că-i era teamă de nașu-său îi veneau în minte atîtea întîmplări nenorocite ?

Ajunge în fața porții conacului. Dac-ar putea intra fără să mai bată... Ar scăpa de Maria-Rața și poate că și-ar întîlni nașul chiar în grădină. Încercă portița de la intrarea pentru servitori și zileri. O deschise și o luă drept spre lac. Îl văzu numaidecît. Mergea cu pași înceți, cu spatele încovoiat, cu ochii în pămînt ; gulerul îi atingea părul neglijent, crescut pînă la ceafă, și alb ! „N-o fi avînd prea mari bucurii de pe urma banilor", presupuse, plină de îndrăzneală, Leonor, răzbunîndu-se astfel pe gîndurile născocite înainte de a-l vedea, gînduri care-o speriaseră atîta.

— Nașule, nașule ! îl strigă ea. Rămășițele unei bucurii ireverențioase o obligau să se prefacă : Te-am văzut de departe și mi-a părut așa de bine !...

— Te aștept de ieri.

Dacă n-ar fi ideile ei preconcepute, s-ar simți mișcată de bucuria care luminează ochii bărbatului. O privea încîntat, întinerit la chip.

— Arăți mai bine... mai femeie.

— Și nașa ? întreabă ea.

— A plecat la biserică. E un refugiu. Și mama ta ? Avem de aranjat o mulțime de lucruri. Dar o vom

salva. Amîndoi. M-am gîndit şi mă gîndesc mult la situaţia ta şi la a ei. Dacă ai reuşi s-o convingi să se interneze, ai putea să te duci să stai şi tu la Coimbra. Te-ai duce s-o vezi în fiecare zi; ar avea sprijinul tandreţei tale. Şi-aş fi şi eu mai liniştit, mi-ai trimite veşti amănunţite...

— Mă gîndeam să închiriez o cameră în Vila, încearcă ea. Dar dacă dumneata crezi că e mai bine să ne ducem la Coimbra, eu şi Chico, o să-ţi urmez sfatul.

Se minuna cum de luase convorbirea o cale atît de firească. Naşul o privea acum numai pe furiş. Parcă s-ar intimida. Îşi ascundea, poate că-şi ascundea adevăratele-i scopuri, ca să nu-i dea ei posibilitatea să se pună în gardă.

— Zic Coimbra, pentru că la Vila, aflîndu-se că mă interesez de tine, ar putea să-nceapă numaidecît bîrfelile, explică el.

— Şi dacă din cînd în cînd ai veni să mă vezi, nici apa rîului nu m-ar mai spăla de calomnii. Sînt sigură că Chico vine şi el cu mine.

— Cu asta nu rezolvi nimic. Nu poate sta tot timpul lîngă tine; e la vîrsta la care trebuie să-şi caute ceva de lucru.

— Sigur că da, sigur că da! Dar vezi, naşule, dumneata ai crezut tot timpul că mi-ar plăcea să trăiesc în sat, alături de fraţii mei. Cel puţin aşa am dedus dintr-o scrisoare pe care mi-ai trimis-o...

— După aceea am aflat, cred că de la Maria-Raţa, de mizeriile pe care vi le-a făcut totdeauna tată-tău. Şi întărind: De la ea am aflat, da, de la ea. Vorbea mereu despre tine şi despre faptul că simţea aşa de mult lipsa tinereţii tale. Cînd ai plecat la Porto, s-a speriat. Cunoştea viaţa din marile oraşe şi se temea de soarta ta. Şi, ca să nu uit: i-am plătit banii pe care ţi i-a împrumutat. M-a durut, mărturisesc, că nu mi te-ai adresat mie. Am crezut, chiar, că eşti supărată pe mine.

Auzindu-l evocînd trecutul, se întristează, atît de aproape îl mai simte încă pe Manuel.

— Mi-ai spus despre asta chiar în prima scrisoare pe care mi-ai scris-o la Porto. Nu te-am uitat niciodată, dar atunci n-am vrut să te necăjesc, pretextează ea. Îţi datorez atîta...

— Iartă-mă. M-am luat cu vorba şi văd că te-am făcut să te întristezi. Faci cum vrei. Ai putea să angajezi o femeie care să aibă grijă de fraţii tăi ; Maria-Raţa şi-ar lua obligaţia să se intereseze în mod regulat despre ce se întîmplă pe acolo. Ce părere ai ?

— Încă o cheltuială, naşule, care se adaugă la atîtea altele, îi aminti ea, plină de tact. Şi ştii cît are să coste sanatoriul ? O mie de scuzi pe lună. Am fost la dispensar ; am vorbit cu doctorul. Dacă aşteptăm un loc gratuit, mama ar putea să moară între timp din lipsă de tratament ; dacă o internăm, o salvăm. Asta e părerea prietenului dumitale. Trebuie să-ţi mărturisesc ceva ! Cînd am auzit de o mie de scuzi pe lună, am rămas înmărmurită. Am spus că pot să plătesc, şi am inventat că lucrez într-un birou. Iar adevărul e că am plecat de la serviciu...

— Intenţionam să vorbesc cu el chiar astăzi.

— Aşa e, cum îţi spun, naşule. Sau nu mai ai încredere în mine ?

„Să vedem ce-o să spună de suma asta ? O fi crezînd, poate, că dacă e vorba de maică-mea, mă mulţumesc cu orice fel de îngrijire ? Hodorogul ! Mînă spartă cu unii, zgîrcit cu alţii..."

— Găseşti că e scump ? Cu cît îngrijeşti mai bine un bolnav, cu atît se însănătoşeşte mai repede.

— Nu, nu-i vorba de asta. Mi-am închipuit însă că întreţinerea lunară are să fie în jur de şase sute de scuzi.

— La clasa a doua, da, dar mi-a spus medicul că şi acolo se găsesc destul de greu locuri libere.

— Îmi făcusem alte socoteli. Căci nu e numai sanatoriul, mai e şi instalarea ta la Coimbra, apoi trebuie pusă la socoteală casa ta de la ţară, pe lîngă asigurarea mea pe viaţă. Mă gîndeam s-o măresc, ca să-ţi las după moarte cît mai multe mii de scuzi. Bineînţeles că tu nu înţelegi nimic din mecanismul ăsta, dar vorbim

noi mai tîrziu. Trebuie să mai ştii încă un lucru: vreau să te pun la adăpost de orice grijă.

Leonor nu-şi poate ascunde strîmbătura dureroasă a buzelor. Ivone avea dreptate. Dacă era nevoie de confirmarea sentimentelor „acelui bărbat", iată cea mai bună dovadă. Naşul îi surprinde grimasa.

— Nu pari prea încîntată.

— Prefer să trăieşti. M-am împiedicat prea mult de moarte pînă acum.

La capătul uneia din aleile care dădeau în luminişul-grădină din jurul lacului, apăru în goană Maria-Raţa.

— Ce nenorocire, domnişoară!

Alături de ea alerga o altă femeie.

— Mama dumitale...

— Ce s-a întîmplat?

— A vrut să se omoare, fetiţo! După ce s-a întors de la spital, i-a trimis pe fraţii tăi la pădure şi s-a spînzurat. A agăţat frînghia, şi-a pus laţul de gît...

Din cauza gîfîitului, femeia se sufocă. Cu ochii mari, Leonor o întreabă:

— Dar a scăpat? Spune-mi repede! A scăpat?

O apucă de umeri şi începe s-o scuture.

— Nu mă zăpăci. Lasă-mă să spun cum a fost. S-a urcat pe un scăunel, aşa cum se face, dar cînd l-a împins cu piciorul, frînghia fiind prea lungă, a căzut în genunchi...

— Dar a scăpat? Atît vreau să ştiu!

— Ţi-am spus doar c-a scăpat. Veghea Dumnezeu asupra ei. Maria Pitorra a dat imediat alarma. Venise să te vadă. A bătut la uşă, a bătut, şi, cum nu dădea nimeni semn de viaţă, a împins-o. A rămas îngrozită şi a început să ţipe, din casă, ca o nebună. Da! A găsit-o pe mama ta leşinată, cu capul într-o parte, atîrnat de frînghie!... S-a adunat o mulţime de lume. Nimeni nu ştia ce să-i facă, dar voiau să-i sară în ajutor cu toţii. E numai vînătăi pe faţă, sărăcuţa, de cîte palme i-au tras ca s-o trezească. După aceea a luat-o în primire doctorul Sequeira. A început să-i mişte braţele o dată cu ale lui, aşa, ca pe-o vîrtelniţă,

şi bine-a făcut. Căci pînă la urmă a deschis ochii şi-a întrebat de tine. Nu voia să te supărăm, dar, de îndată ce-am aflat că eşti la domnul doctor, am luat-o încoace la fugă.

— Ar fi trebuit să ghicesc...

Îşi frîngea mîinile. Ştiind că mamă-sa era salvată, îşi putea uşura sufletul revoltîndu-se.

— Să n-o indispui, îi recomandă naşul. Aranjează lucrurile cum ţi se va părea mai bine, fără să te preocupe banii. Am să trec, spre seară, pe acolo. Văd că e un caz care nu suferă amînare.

Vorbindu-i, naşul încerca s-o mai reţină ; ea părea că nu-l aude sau nu voia să-l audă, atît de repede mergea. Îi fu greu s-o însoţească chiar şi pînă la poarta fermei, unde rămase gîfîind. Ea dispăru repede. O luă de-a dreptul prin pădure, uşoară, în timp ce vîntul îi lipea rochia de trupu-i graţios...

Fu greu să-i îndepărteze pe vecini. Îi găsi adunaţi în casă, amintindu-şi de vechi întîmplări de familie şi întărind, cu chipurile lor lugubre, cele povestite.

— Cînd oamenii săraci nu se bucură nici de sănătate măcar, nu le rămîne decît să moară ca animalele pe grămada lor de gunoi, că ce altceva sînt cocioabele în care trăim ? Cică la munte nu-i pămînt de loc ; ca şi cum noi am trăi mai bine.

Degeaba le rugă Leonor s-o lase pe mamă-sa să se odihnească. Fură cu toatele de acord, dar de îndată ce una din ele rămînea ceva mai în urmă, se oprea tot grupul.

— Eu am avut o verişoară care s-a dus la Lisabona cu toate hîrtiile gata, dar cînd a ajuns la spital, n-au primit-o. Primăria era datoare nu ştiu ce sumă pentru alte bolnave sărace, şi spitalul nu mai dădea nici un fel de credit. Şi a doua zi, după ce s-a întors acasă, nenorocita a murit.

— Trebuie să am grijă de mama ! ţipă Leonor la ele.

Îi vedea chipul din ce în ce mai tras, ochii îndureraţi, deschizîndu-se o clipă peste măsură de mari, pentru a se închide imediat, ca să-şi ascundă lacrimile, braţele care i se odihneau, ca la o moartă, pe pieptul uscat ;

cu cît o vedea mai nenorocită, cu atît se frămînta mai mult şi cu atît deveneau mai slabe sentimentul de revoltă împotriva ei, ca şi tentaţia de a-i cere socoteală pentru ceea ce făptuise; lupta cu tot mai puţini sorţi de izbîndă împotriva fricii de-a se vedea şi mai descurajată decît ea. Dintre ele două, mamă-sa era cea care nu accepta hotărîrea destinului, cea care protesta împotriva mizeriei şi a groaznicelor ei rezultate. „E mai uşor să trăieşti", îi spusese prietena de la Lisabona, şi abia acum înţelegea asta, fulgerător.

— Mamă, mamă, ce-ai făcut?

Se aşezase pe marginea patului, cu obrazul lîngă obrazul mamei, privindu-i, una cîte una, vînătăile de pe gît. Îi desfăcu braţele, îi pipăi mîinile şi i le simţi mai febrile şi mai transpirate ca niciodată.

— De ce-ai făcut asta, mamă? Nu ţi-am spus c-o să te ajut?

— Tocmai de asta, fata mea. Cum ai putea să mă ajuţi tu? Mamele ghicesc multe, multe... Au fost bărbaţi care-au încercat să mă ademenească şi pe mine. Nu m-am lăsat ispitită niciodată, dar am căzut de multe ori pe gînduri... Poate că m-a salvat, în acele clipe grele, faptul că tată-tău avea atîta nevoie de mine. Cu tine e altceva! Trăieşti la oraş! Nu vreau să te ştiu o stricată, şi, mai cu seamă, din cauza mea. Ce-i puteam eu răspunde, pe lumea cealaltă, celui căruia îi datorezi şi tu viaţa?

— O să ne ajute naşul!

— Da! Naşu-tău... La urma urmei, e şi el un bărbat ca toţi ceilalţi. Nu ne e neam şi nici de-o seamă cu noi...

— Trebuie să faci ce-ţi spun eu. Nu l-ai auzit pe doctor? A spus c-ai putea să te faci bine.

— Şi pentru cît timp, fata mea? Vrei să ştii tot? Cînd am ajuns acasă, am vărsat iar sînge. Nu te speria, asta trece! Dar ce mai pot face pe lumea asta? Şi dacă vestea despre boala mea s-a întins mai repede ca focul într-o pădure de pini, cine o să-mi mai dea pe datorie pîine pentru copii?

— Altfel, i-ai fi lăsat în voia soartei.

— Se găseşte oricînd cineva care să le dea adăpost ; sînt băieţi şi-s de folos oricui le dă de mîncare, dar dacă eu sînt în viaţă, nimeni n-are milă de ei, şi oamenii se tem că i-aş putea lua acasă tocmai cînd munca ar fi în toi. Fiind băieţi, se aranjează numaidecît : plătesc pentru ceea ce mănîncă. Eu sînt, în schimb, o povară, şi e mai bine să-nchid ochii. Crezi că-ţi spuneam ce ţi-am spus despre tatăl fraţilor tăi dacă n-aveam de gînd să-mi pun capăt zilelor ? Şi am profitat de venirea ta, că avea cine să-mi închidă ochii cu milă, şi mi-a făcut tare bine să mă gîndesc la tine, fata mea, pînă în ultima clipă. Mi-a venit grozav de greu să dau cu piciorul în scăunel, să-mi dau drumul în jos... Îmi părea rău să mor, dar mi-am adus atunci aminte de-o mulţime de lucruri... Acuma, mi-e chiar ruşine de tine. Am ajuns să mă gîndesc pînă şi la puţ, şi ar fi fost mai bine ! De acolo nu mă mai scăpa nimeni. Dar te umfli aşa de rău... Îţi aduci aminte de Francisca de Pinheiro ? S-a înecat acum cîteva zile. O părăsise ibovnicul şi n-a avut curajul să se ducă la doftoroaie. Apoi, cînd au văzut-o băieţii plutind şi au împuns-o c-o prăjină, crezînd că-i o momîie de speriat vrăbiile, şi-au dezbrăcat-o... D-apoi cînd au scos-o afară ? Fusta i se sfîşiase, şi toată lumea îi vedea... La tine-n casă eşti totuşi mai la îndemînă, mai la locul tău...

— Jură că n-ai să mai faci asemenea lucru ! Ai să te însănătoşeşti. N-ai să duci lipsă de bani, şi să nu crezi c-am să devin o stricată. N-aş fi în stare... Jură, jură c-ai să faci tot ce spun eu !

Vorbea rar, din cauza emoţiei. Mamei îi clănţăneau însă dinţii şi-i tremura falca de jos, ca şi cum ar fi scuturat-o frigurile.

— Poate că m-aş putea căuta acasă, lîngă fraţii tăi...

— Da, ca să cheltuieşti cu ei şi cu... tata tot ce ţi-aş da eu ? Nu vezi că vreau să te salvez, mamă ? Şi rugătoare : Nu te am decît pe dumneata. Jură mai întîi că n-ai să mai faci ce-ai făcut. Jură, mamă !

— Asta o să fie crucea mea.

Leonor se pregătea să-i ceară din nou să jure, mărturisindu-i că avea nevoie mereu de cineva pe care să-l iubească mult, căci altfel n-ar putea trăi, cînd uşa

scîrţîi în balamale. Ridică ochii. Tatăl ei se silea să-şi ascundă emoţia violentă pe care o încerca văzînd-o, stăpînindu-şi un gest pe care abia îl schiţase. Cu capul în jos, bătînd cu cizmele diforme în pămînt, şiret, cum îl califică ea — poate că se aşteaptă s-o vadă venind în întîmpinarea lui, ca o fiică pocăită, supusă...

— Va să zică, avem tămbălău. La dracu cu toate ideile astea care intră în capul femeilor ! Vine omul să se odihnească, după o noapte de muncă, şi găseşte tot satul în fierbere ! Şi, impulsiv : Iar tu, obraznico, nu mai ai nici un pic de respect faţă de mine ? Cine te-a învăţat să stai aşa, ca o stană de piatră, cînd mă vezi ?

Ochii li se întîlniră. Oprindu-şi privirea mai mult asupra „bărbatului mamei", Leonor se simţea tare ispitită să-l înfrunte. Îi ghicea sentimentele după zîmbetu-i răzbunător şi nepăsător care i se întipărise pe buzele subţiri, acelaşi, mereu acelaşi, de pe vremea cînd o bătea. Nici cel mai mic semn de părere de rău, ca şi cum vestea despre primejdia de moarte prin care trecuse nevastă-sa, în loc să-i trezească remuşcări şi să-l umple de îngrijorare pentru soarta ei, îi adusese un sentiment de uşurare, echivalînd cu posibilitatea de a nu mai avea pe cineva nefolositor alături de el.

— Am crezut că eşti supărat pe mine şi că nu vrei să-mi auzi glasul.

— Crede ce vrei. Azi e zi de împăcare, şi ce-a fost, a fost. Eşti măritată doar.

— Bună ziua... tată, rosti Leonor.

Ca să n-o alarmeze pe maică-sa, Leonor încercase să-i vorbească pe un ton împăciuitor. Totuşi, cînd vru s-o îmbrăţişeze şi ea se feri, regretă imediat că se arătase respectuoasă, asemenea unei fiice, şi-i fu scîrbă de ea însăşi, iar pe el simţi că-l urăşte. „Să scap de el la timp şi să-i răpesc, totodată, şi nevasta, pe mama..."

Într-un colţ, fraţii ei stau grămadă în jurul lui Chico ; îi priveşte cu teamă, simţind, instinctiv, că-i face plăcere să-i ştie copiii altui tată. Ea, numai ea putea să-i facă bărbatului aceluia cel mai mare rău. Dacă i-ar lăsa mamei ceva bani, cîteva ore după aceea ar fi beat mort, inofensiv, culcat cu faţa în jos, dezgustător, iar

ea ar avea sentimentul că l-a învins. Violenta ei dorinţă de răzbunare n-ar fi pe deplin satisfăcută, dar şi l-ar imagina cu uşurinţă urlînd de furie cînd, într-o dimineaţă, trezindu-se după încă o noapte de beţie şi-ar chema nevasta în zadar — o dată, de mai multe ori. L-ar auzi dînd drumul la o ploaie de grosolănii, de înjurături birjăreşti la adresa ei, pentru că trebuia să afle că ea i-o luase pe nevastă-sa. Oare aşa va fi ? N-o să rămînă indiferent, sau poate c-o să se bucure în cazul că ea avea de gînd să îngrijească de mamă-sa şi de toată familia ?

Pentru ce ? Pentru ca să fie el cel mai puternic, să dispună de toţi, să trăiască de pe urma tuturor, iar pe el să nu conteze nimeni ? Se ferea de ea. Cu cît încerca să-l înfrunte, cu atît se ferea şi el de ea. Răzbunarea întregului ei trecut de suferinţă va trebui să ia altă direcţie, să găsească altă victimă. Pe cine ?

Îşi aminteşte de naşu-său... Îi trece prin gînd că va veni să-i viziteze chiar în seara aceea şi pretextează că trebuie să se ducă la Vila să comande nişte medicamente pentru mamă-sa. Porneşte spre uşă. Mama n-o contrazice.

— Uite, îţi las aici nişte bani ; s-ar putea să ai nevoie. Pe Chico îl iau cu mine.

Şi dacă l-ar denunţa pe tată-său poliţiei ? Într-o noapte, cînd ar şti că se duce să transporte vreo căruţă de porumb afară din comună... Ar răzbuna închisoarea lui Manuel, iar ea s-ar elibera de obsesia de a-l şti mai puternic, totdeauna mai puternic decît ea...

Noaptea se lăsase, neagră, oarbă, în adîncul văilor, iar pînă la urmă adormise, legănată de tăcerea întregului pămînt. Se stinseseră dîrele şi petele de lumină, palide, care se prelingeau prin uşile cocioabelor din sat, pline de găuri din cauza putregaiului, sau a încheieturilor desfăcute ; se stingeau ultimele voci de pe uliţă.

— N-am ce să-ţi dau, băieţaş. Surorile tale au mîncat tot.

— Asta-i bună ! Atunci mă duc să mă culc.

Leonor se aplecase pe fereastră, şi glasurile astea două îi răsunau mereu în urechi, mai ales al copilului.

Nu mai rămăseseră nici măcar acele mii de zgomote uşoare ale miilor de vieţi pe care întunericul le ocroteşte şi pămîntul le hrăneşte care să-i mai schimbe gîndurile. Toamna le înăbuşise ; le înăbuşise noaptea aceea uscată. Lumina colibei de unde veneau ultimele glasuri se stinsese ultima. Oameni sărmani şi ăştia. Pe distanţă de kilometri nu era nimeni care să nu trăiască din pomeni. „Le umblă ochii după tot ce văd", spuneau cei care se bucurau de mai multă trecere. De îndată ce vreun *american* bogat se instala în vreun cătun din apropiere, ca domnişorii sau domnişoarele de la oraş să mai schimbe aerul, capul familiei, mama, se prezenta să le ofere serviciile ei şi ale copiilor — fără tată — începînd imediat să se văicărească : „Băieţii mai mici pentru căratul apei şi pentru tot felul de alergături, fetele mai mari, femei cu ziua". Îndatoritoare şi mulţumindu-se cu cît voia fiecare să-i ofere pentru serviciile aduse, orice mamă de familie era de părere că cel mai bun cîştig i-l aducea cucerirea simpatiei bucătăresei, care-i dădea tot ce rămînea de la masa stăpînilor.

Care va fi viitorul acestei femei şi al fetelor ei ? Cu cea mai drăguţă se va întîmpla ceea ce se întîmplase cu atîtea altele : avea să întîlnească într-o zi pe cineva care s-o ia servitoare, la oraş, şi ea avea să se întoarcă din cînd în cînd prin sat, gătită şi bine îmbrăcată ? Sau, strîngînd cu zgîrcenie banii, fără să-şi aleagă însă mijloacele de cîştig, o va lua pe urmele unora mai calculate şi mai neruşinate, devenind *sprijinul* familiei ? N-avea nici o îndoială în privinţa asta ! Ca atîtea altele, ca toate cîte plecau de acolo, fata aceasta va fugi din sat cu gîndul de a se purta totdeauna cinstit. Cine n-ar vrea să fie fericit şi să umble oricînd cu fruntea sus ? Va începe, totuşi, să îndure toate umilinţele celor lipsiţi de sprijin, şi iată că la un moment dat nu mai poate accepta mizeria. Nu-i va fi de ajuns nenorocirea de-a fi pierdut, de exemplu, un logodnic ? Se ştie că sînt femei care acceptă, destul de greu, dar acceptă să trăiască toată viaţa în lipsuri. Înainte, totuşi, de a ajunge în această stare de insensibilitate, nu e oare nevoie să fie ucis în ele dreptul la viaţă ? Şi care dintre acestea ar rezista mirajului unei existenţe

lipsite de griji, de care să se bucure nu numai ea, ci şi cei pe care îi iubeşte, dacă un bărbat, tînăr sau bătrîn, ar căuta s-o ademenească ?

Voinţa de a învinge în viaţă nu e de ajuns pentru a învinge. Căci oamenii, fiind înăspriţi de dorinţa de a-şi satisface poftele, cine-o va ocroti în mod dezinteresat ? Şi atunci, avînd şi exemplul unei Carlote oarecare sau al unora dintre acele fete din fabrici care noaptea încearcă să-şi mărească veniturile, cum să refuze ajutorul pe care bărbatul acela, în vîrstă, ar insista să i-l ofere ?

Se înfioră. Era mulţumită de concluziile la care ajunsese în legătură cu fata vecinului, dar mersese prea departe cu prefăcătoria ; memoria îi înfăţişa exemple şi cazuri cunoscute, aşa că nu se putea sustrage din faţa examenului propriului ei viitor. Cum o să-l suporte pe naşu-său ? Putea ea, oricît de mult s-ar baza pe voinţă, să uite, să îngroape întreg trecutul, să scape, pentru totdeauna, de amintirea sacrificiilor lui Manuel ? A-i oferi mamă-si o casă confortabilă, cu cîţiva metri de curte, a o răpi bărbatului şi a şi-o păstra numai pentru ea îi va fi de ajuns ca să-şi poată domina sentimentul de nefericire cînd va trebui să accepte intimităţi de alcov ?... Printre planurile ei se număra şi acela de a studia, de a se instrui, la fel ca prietena de la Lisabona, strîngînd cu zgîrcenie ban după ban, calculată, servindu-se de naşu-său ca de treptele unei scări pe care va urca pînă unde va voi. I se va întîmpla poate şi ei ceea ce i se întîmplase armatorului de la Estarreja : cînd într-o zi va schimba regiunea, îşi va schimba şi soarta. Îşi va face relaţii printre oameni de bine şi cu avere, şi pînă la urmă va întîlni un băiat de familie, sau dacă nu, un bărbat cu cîţiva ani mai mare decît ea, pe care să-l tenteze faptul că e văduvă — accesibilă, adică. Va face pe sălbatica cu plăcere, şi cu cît va fi mai inaccesibilă, cu atît i se va duce şi faima de femeie cinstită, şi într-o zi, prin moartea naşului sau plictisită de el, cine va şti că între primul şi al doilea soţ al ei mai existase un bărbat ? Suma lunară pe care ar reuşi să i-o smulgă i-ar permite cîteva luni bune de viaţă fără griji ; timpul, potolindu-i dorul de Manuel, o va face să devină mai hotărîtă, mai insen-

sibilă, capabilă de a se apăra. La adăpostul dificultăţilor băneşti, va şti să aştepte...

Are să sufere, chiar mult, de asta e sigură. Admiraţia, recunoştinţa i-ar da posibilitatea să se poarte destul de prevenitor cu acel bărbat, afectuos chiar, dar numai atît timp cît l-ar vedea dispus să amîne momentul... nunţii secrete. Va sosi, cu toate astea, şi clipa pretenţiilor. Ea se cunoştea : îşi va exagera timiditatea, va face pe fricoasa, îşi va povesti trecutul, va fi în stare, dacă l-ar vedea dispus la vreo brutalitate, să simuleze uitarea, să-l cheme pe numele soţului şi să-i ceară iertare, tulburată, fîstîcită, dezvinovăţindu-se, rugîndu-l s-o lase să se obişnuiască cu ideea că-i aparţine, şi ca să nu se-ncrunte şi să nu fie supărat, se va preface că-i e rău... Va face eforturi să-l dispună, dar lacrimile ei (va fi aşa de uşor să plîngă din toată inima în acel moment) îl vor face să-şi amîne planurile. Şi, a doua zi, dacă ar mai fi o a doua zi, şi-ar arăta din nou regretul, i-ar vorbi încă o dată despre trecut, ajungînd pînă la adolescenţă, ca să-i arate cît de copilă e ea în comparaţie cu el, şi atît de stingherită, încît, delicat din fire, n-ar mai strînge-o în braţe şi ar amîna pentru o a doua, pentru o a treia întîlnire acel moment în care va fi cuprinsă de-o mare scîrbă fizică, şi rece, îngheţată, i se va da... „Lasă-mă să mă obişnuiesc mai mult cu gîndul..."

Trebuia, totuşi, să i se dea, şi asta din recunoştinţă. Era singurul mod de a plăti ajutorul acestui bărbat. Îşi spunea că nu există alt mod, altă posibilitate de a-şi salva mama. Dar cum vor reacţiona instinctele — mintea accepta sacrificiul — trupul revoltîndu-se, fiindcă nu înţelege ?... Una, două, trei luni de astfel de luptă i-ar demonstra că au perfectă dreptate acele femei care afirmă că e preferabil să înduri orice fel de lipsuri decît să suporţi un bărbat pe care nu-l iubeşti ; sau s-ar obişnui, învăţînd să zîmbească, justificînd gesturi de plictiseală, pretextînd stări nervoase, boli, indispoziţii subite, temeri pentru sănătatea mamei, să fie ursuză pentru ca el să n-o atingă. Să se întoarcă la Porto presupunea că trebuie să ajungă, mai devreme sau mai tîrziu, pentru o noapte sau chiar pentru mai

multe, la Arcadele Virtuţilor, sau să doarmă pe sub portale, fiindu-i mereu teamă de poliţie şi plătind crima de a nu avea un adăpost şi mijloace de trai doar pentru că se încăpăţîna să se poarte cinstit ; ar trebui să caute de lucru şi să se obişnuiască, în cel mai bun caz, cu răspunsul : „Acum nu pot să te primesc, vino altă dată". Şi ar reveni, şi s-ar arăta chiar recunoscătoare pentru favoarea de a fi ascultată, ca să nu cadă în dizgraţie şi să audă spunîndu-i-se :

„Eşti angajată..."

„Şi pentru cît ? Pentru două sute cincizeci de scuzi pe lună ? Şi trebuie să umblu bine îmbrăcată ?"

„Cunoştinţe ?"

„Să scriu, dar prost ; să socotesc, tot prost."

„Sînt, pe aici, sute de femei cu asemenea cunoştinţe."

Dar protejată de naşu-său ? Ar putea fi chiar patroană. Dacă ar avea bani, ar intra într-o societate anonimă, una din acele afaceri despre care auzise vorbindu-se atîta în casa naşei. După cîte înţelesese, nu era nevoie nici măcar să muncească. Pentru asta erau funcţionarii. Treaba ei ar fi deci să comande şi să primească profiturile la sfîrşitul fiecărui an.

Naşul se oferise să-i găsească un serviciu ? O credea probabil naivă, incapabilă de a vedea că, în felul ăsta, se pregătea să-i ofere o sumă lunară mai mică. Trebuia să-i scoată cu binişorul din cap acest gînd sau alte proiecte asemănătoare şi să-i propună o altă combinaţie : s-o facă asociată a uneia din acele mari case de comerţ. El n-ar scoate din buzunar decît capitalul iniţial, şi ea ar trăi din beneficii. Cu parte de capital pe numele ei, ar putea, în definitiv, să se lipsească de protecţia lui... În felul acesta i-ar asigura cel mai bine viitorul...

Zăpăcită de cîte auzise de la rudele naşei, rîse cu amărăciune de sine însăşi. De ea şi de toţi. Ar putea să fie o Femeie ; simţi că ar putea să fie o Femeie. Tot ceea ce alţii, nu ştia cine anume, trebuiau să facă pentru mama, pentru ea şi pentru fraţii ei, şi nu făcuseră, va trebui să realizeze ea, fie chiar şi din răzbunare pentru lipsa de interes care i se arătase atît ei, cît şi lor, servindu-se de arma duplicităţii sentimentelor

dacă va fi nevoie, prefăcută şi insensibilă la tot ceea ce nu era ambiţie. Se vedea stăpîna unei case mari, cu servitori care s-o servească, ridicolă din cauză că era nefericită, aroganţa ţinîndu-i loc de răzbunare, făcînd lux şi acoperindu-se cu bijuterii pentru a se despăgubi de umilinţa de a trăi cu un bărbat pe care nu-l va iubi niciodată, dar căruia îi datora recunoştinţă, făcînd caz de propria-i onestitate fiindcă se simţea atît de necinstită, proclamînd, cu voce tare, că se trage dintr-o familie de moşieri bogaţi, naşu-său fiind doar administratorul averii ei, ca să nu se mire careva de asiduitatea vizitelor lui. Şi, impunătoare, inaccesibilă celor umili, primind numai persoane din „cea mai bună societate", aşa cum văzuse în casa naşei...

Viaţa nu avea sens? Va începe să şi-o aranjeze, cu egoism, cu ciudă, o dată ce va scăpa de ameninţarea de a rămîne pentru totdeauna printre femeile îmbrăcate în zdrenţe, dînd mereu din gură, văicărindu-se tot timpul din cauza nemulţumirilor. Dar va avea destulă putere pentru toate acestea? Voinţa nu era de ajuns. Cu cît ar fi mai calculată, cu atît s-ar simţi mai nefericită, de asta era sigură. Stăpînindu-şi spontaneitatea, îşi va mări aspiraţiile; victimă, nu va renunţa ca alte femei la visul de fericire pe care îl zămislise încă de cînd era copilă şi care o frămîntase mereu, pînă cînd o lăsase cu lacrimi în ochi...

— Văd că stai toată noaptea la fereastră, fata mea. Pe vremuri nu puteai sta pe întuneric...

— Cu vîrsta, ne schimbăm. Şi, încurcată: Mă gîndeam la Guárra. Îmi plăcea s-o întreb la ce foloseşte unei femei să-şi umple casa de copii şi să muncească de la toaca de dimineaţă pînă la rugăciunea de seară, ca la bătrîneţe să ajungă de ocara tuturor şi fără nici un sprijin. Îmi spunea că după ce s-a măritat, nu s-a sculat niciodată mai tîrziu de ora cinci dimineaţa. Mulgea vaca, avea grijă de copii şi de bărbat, ducea laptele la oraş, făcea mîncare, săpa grădina sau pămînturile vecinilor, cosea, cîrpea...

— Asta aşa e! N-a avut prea mult noroc, nu, dar de ce n-o laşi în pace pe biata femeie?

— Pentru că sînt multe ca ea, şi asta mă doare. Măcar dacă la sfîrşitul vieţii am avea pe cineva care să ne poarte de grijă...

— Nu ştiu unde vrei să ajungi, pentru că uneori nu te înţeleg, dar ar fi bine să avem, la sfîrşitul vieţii, cum spui tu, pe cineva care să aibă grijă de noi ; nu ne-am sacrifica copiii. De pildă, chestia asta, cu naşu-tău...

— Iar ai început cu bănuielile ! Ţi-a intrat în cap nu ştiu ce, şi-o ţii tot una şi bună... Naşul mi-a spus că are multă prietenie pentru mine şi că i-a lipsit tinereţea mea. N-are copii şi ar vrea să aibă grijă de noi. El poate să-şi dea banii cui îi place, nu-i aşa, mamă ? Dacă prezenţa mea îl face fericit, de ce să nu-l fac fericit ?

— Sînt şi eu femeie şi ştiu cum îşi pierd femeile capul. Mai bine să te văd moartă...

— A, da, din respect pentru adevăratul meu tată, nu-i aşa ? Şi, cu bruscheţe : Prefer să te respect pe dumneata. Lui nu-i datorez mare lucru. Dar fii pe pace. Şi eu vreau să muncesc, şi n-o să fie uşor să mă prindă. Ceea ce importă în momentul de faţă e să începi să te tratezi. După aceea... după aceea vom mai vedea noi. Vreau să muncesc. Nu ştiu bine ce, dar, cum ne ducem la Coimbra, poate să găsesc acolo ceva de făcut.

Tergiversa. Dibace, cînd era vorba de făcut planuri, i se părea destul de uşor să-şi pună în practică gîndurile acelea pline de îndrăzneală, dar prezenţa mamei o stînjenea şi-o tulbura, făcînd-o să oscileze între sentimente opuse.

— Ştii ce-am învăţat eu ? Că dacă ne petrecem viaţa printre oameni săraci, n-o să mai ridicăm niciodată capul.

— Asta e-adevărat, fata mea. Dar nu-mi place să fii aşa de datoare naşului tău...

— Stai, poate că abia acum înţeleg ! Cînd m-ai luat din casa lui, m-ai luat ca să mă aperi, nu ? Ţi-a fost totdeauna frică de ceva... Şi de cine ? De cine şi pentru ce, poţi să-mi spui ? În fond, ce poate să-mi facă ?

Mama nu-i răspunde ; Leonor se frămîntă, gîndindu-se la propria ei soartă, cîntăreşte din nou ceea ce spusese şi e revoltată pentru ceea ce omisese să spună. Dacă mîine ar accepta să se culce cu un bărbat, nu pentru că nu şi-ar putea stăpîni pornirile sau din cauză că s-ar simţi obosită, de nevoie sau de dragul banilor, ar trebui în primul rînd să-l urască ? Şi să-l facă atunci să plătească pentru toţi mizeria şi suferinţele ei ? se întreabă ea. Dar ar fi ea în stare să-l urască pe naşu-său ?

— Ai dreptate, mamă ! Uneori sînt în stare să cred orice... Iartă-mă. Ţi-am spus c-am să caut de lucru... c-am să fac totul ca să găsesc de lucru, şi-ţi jur că nu-mi voi uita promisiunea.

— Atunci aş fi şi eu mulţumită. Asta e viaţa săracilor, fata mea — munca.

— Ştiu. Ştiu şi asta, şi altele. Am avut de-a face cu multă lume şi am văzut nenumărate întîmplări. Dar vrei să ştii de ce n-am să ajung poate niciodată o femeie stricată ? Fiindcă presimt că se întîmplă ceva în jurul nostru, al celor care suferă şi muncesc.

Început în martie 1941

Redactor responsabil : CONSTANȚA TĂNĂSESCU
Tehnoredactor : AURICA IONESCU

Dat la cules 09.07.1963. Bun de tipar 21.10.1963. Apărut 1963. Tiraj 15.160 ex. broșate. Hîrtie scris tip II A satinat de 63 g/m². Format 540×840/16. Coli ed. 29,72. Coli tipar 34,5. A. T. 7855. C.Z. pentru bibliotecile mari 869. C.Z. pentru bibliotecile mici 869—31=R.

Tiparul executat sub comanda nr. 30.598 la Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii", Piața Scînteii nr. 1, București — R.P.R.

António Assis Esperança, *cunoscut romancier, dramaturg și publicist portughez (născut în anul 1898) e unul din cei mai de seamă reprezentanți ai vieții culturale din patria sa. A debutat în literatură în 1918, prin publicarea romanului* Vertigem *(În vîltoare), căruia îi urmează cîteva alte romane, volume de teatru și nuvele; desfășoară, în același timp, și o susținută activitate publicistică, făcîndu-se cunoscut, printre altele, și datorită cronicilor sale teatrale.*

Assis Esperança e unul din fondatorii Societății Scriitorilor din Portugalia (Sociedade Portuguesa de Escritores) din a cărei conducere face parte, fără întrerupere, din 1956.

Spre deosebire de alte romane ale sale, ca, de pildă, Gente da bem *(Oameni de treabă) și* Trinta dinheiros *(Treizeci de arginți), adevărată frescă a burgheziei portugheze și a trăsăturilor ei caracteristice, în* Servitute *(Servidão), lucrare de mari proporții pe care o prezentăm astăzi cititorilor noștri, Assis Esperança înfățișează lumea celor exploatați și oprimați; romanul, publicat în 1946, s-a bucurat de un remarcabil și imediat succes, obținînd, în anul următor, premiul „Ricardo Malheiros" din partea Academiei de Științe din Lisabona, fiind deosebit de bine primit de critica literară portugheză și de publicul cititor.*